

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

**Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının
96-cı ildönümünə həsr olunmuş**

**“HEYDƏR ƏLİYEV:
MULTİKULTURALİZM VƏ TOLERANTLIQ İDEOLOGİYASI”**

II Beynəlxalq elmi konfransının

MƏRUZƏLƏRİNİN TEZİSLƏRİ

II Международная научная конференция

**«ГЕЙДАР АЛИЕВ:
ИДЕОЛОГИЯ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА
И ТОЛЕРАНТНОСТИ»**

**посвященная 96-летию со дня рождения
Общенационального лидера**

ТЕЗИСЫ ДОКЛАДОВ

II International Scientific Conference

**“HEYDAR ALIYEV:
THE IDEOLOGY OF MULTICULTURALISM
AND TOLERANCE”**

dedicated to the 96th anniversary of the birth of National Leader

BOOK OF ABSTRACTS

Bakı – 2019

Konfransın redaksiya heyəti:

Sədr: **Abdullayev K.M.**
Azərbaycan Dillər Universitetinin rektoru, akademik

Sədr müavini: **Zeynalova S.S.**
ADU-nun Elmi işlər üzrə prorektoru, professor

Üzvlər:

1. **Bejenaru L.** *Yasski Universiteti, Slavistika kafedrasının dosenti*
2. **Qotsiridze D.Z.** *İ.Caxaşvili adına Tbilis Dövlət Universitetinin professoru*
3. **Miljkovic P.E.** *Belqrad Universitetinin professoru*
4. **Nesterov A.Q.** *Ural Federal Universitetinin professoru*
5. **Baranova N.P.** *Minsk Dövlət Linqvistik Universitetinin rektoru, professor*
6. **Məmmədov A.Y.** *ADU-nun Ümumi dilçilik kafedrasının müdiri, professor*
7. **İsmayılova D.A.** *ADU-nun Xarici dillər kafedrasının professoru*
8. **Yusifzadə A.M.** *ADU-nun Beynəlxalq münasibətlər kafedrasının müdiri, professor*
9. **Əliyev M.A.** *ADU-nun "Rusiyaşünaslıq mərkəzi" ETL-nin müdiri, professor*
10. **Əliyeva S.F.** *ADU-nun Regionşünaslıq kafedrasının müdiri, dosent*
11. **Kunina İ.A.** *ADU-nun "Multikulturalizm" ETL-nin müdiri, dosent*
12. **Zərbəliyev H.M.** *ADU-nun Elmi tədqiqatlar və elmi nəşrlər şöbəsinin müdiri, professor*
13. **Abdiyeva Ə.M.** *ADU-nun Fəlsəfə və ictimai elmlər kafedrasının müdiri, dosent*
14. **Qasimov E.A.** *ADU-nun Beynəlxalq münasibətlər kafedrasının dosenti*
15. **Şahmuradov A.Ş.** *ADU-nun Regionşünaslıq kafedrasının dosenti*

Ümummillî lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 96-cı ildönümünə həsr olunmuş “HEYDƏR ƏLİYEV: MULTİKULTURALİZM VƏ TOLERANTLIQ İDEOLOGİYASI” II Beynəlxalq elmi konfransının məruzələrinin tezisləri. – Bakı: Mütərcim, 2019. – 244 s.

I BÖLMƏ

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ MÜASİR AZƏRBAYCAN

Akif Qasimov
Azərbaycan Dillər Universiteti

ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEV “MÜƏLLİM” HAQQINDA

Açar sözlər: *elmi işlər, müstəqil Azərbaycan, müəllim əməyi*

Dünyanın məşhur siyasi xadimlərinin “qeyri adi şəxsiyyət”, müdrik və uzaqgörən siyasətçi, “regionun ən əsas şəxsiyyəti” adlandırdığı ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin siyasətində təhsil siyasəti xüsusi yer tutur. Təhsili millətin gələcəyi adlandırılan bu böyük şəxsiyyət deyirdi: “Bizim hər birimiz elmi dərəcəmizdən, biliyimizdən asılı olmayaraq, bütün xüsusiyyətlərimizə görə məktəbə, müəllimə borclu yuq”.

Mən yer üzündə müəllimdən yüksək ad tanımıram. Hər birimizdə müəllimin hərarətli qəlbinin bir zərəcəyi vardır. Məhz müəllim doğma yurdumuzu sevməyi, hamının rifahı naminə vicdanla işləməyi müdrikliklə və səbrlə bizə göstərmiş və öyrədir. Hər birimizin öz müəllimi vardır və biz bütün ömrümüz boyu onun xatirəsini hörmətlə, minnətdarlıqla qəlbimizdə yaşadıırıq.

Oktyabrın 5-i Beynəlxalq Müəllimlər Günüdür. Bu əlamətdar gün hər il ölkəmizdə böyük təntənə ilə qeyd edilir. Silahlı Qüvvələrimizin təhsil müəssisələrində çalışan müəllimlərimizin də bu əlamətdar hadisədə payı vardır.

Müəllim müqəddəsdir, bütün dövrlərdə bu peşə sahiblərinin üzərinə böyük vəzifələr düşüb. İnsanlara bilik vermək, elm öyrətmək kimi mühüm vəzifənin öhdəsindən onlar gəlir.

Hər birimiz üçün müəllim doğma və əzizdir. Çünki müəllim bizə təhsil verir, dərs öyrədir, yol göstərir, daim qayğımıza qalır. Buna görə də müəllimlərimizi böyük hörmət və ehtiramla anırıq. Öyrəndiklərimizə görə həmişə onlara minnətdarıq. Müəllimlər cəmiyyətin memarlarıdır desək, yəqin ki, səhv etmərik. Bu danılmaz bir həqiqətdir ki, hər kəsin layiqli vətəndaş kimi formalaşmasında müəllimlərimizin əvəzsiz xidmətləri vardır.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev həmişə müəllim əməyini yüksək qiymətləndirirdi. Dahi şəxsiyyət öz müəllimlərini minnətdarlıqla xatırlayar, onların xidmətləri haqqında Ulu Öndər ölkəmizə rəhbərlik etdiyi bütün dövrlərdə həmişə müəllimə hörmət və ehtiramla yanaşmış, onların maddi rifah halının qayğısına qalır.

Arzu Alışova

Ağdam 1 nömrəli köçkün tam orta məktəb

QLOBALLAŞAN DÜNYADA DİNLƏRİN VƏ MƏDƏNİYYƏTLƏRİN DİALOQU

Açar sözlər: *qloballaşma, tolerantlıq, mədəniyyət, din*

Müasir dünyada getdikcə dərinləşən sivilizasiyalararası toqquşmalar və ziddiyyətlər hər bir xalqın milli mənəvi və dini dəyərlərinin qorunması zərurətini dövrün aktual məsələlərindən birinə çevirib. Qloballaşan dünyada hamımız birbirimizə daha yaxın olmuşuq. Xalqlararası, mədəniyyətlərarası, dinlərarası dialoqun bu gün dərin məna kəsb etməsi də məhz bununla bağlıdır.

Şübhə yoxdur ki, din sivilizasiyanı zənginləşdirir və daha da gözəlləşdirir. Hər bir din özü ilə mədəniyyət gətirir, müəyyən dəyərlər yaradır. Cəmiyyət bu dəyərlər əsasında yeni mədəniyyəti yaradır. Beləliklə deyə bilərik ki, din cəmiyyətin mədəniyyətinin bir hissəsi sayılır.

Qloballaşma, dünya iqtisadiyyatı, internet və kompüter insanın təbiət və mahiyyətinin ülvi və ya qüsuru, yaxşı və ya pis tərəflərini aşkara çıxarmağa kömək edə bilər. Lakin bir şeyə qəti şübhə etmək olmaz. Bunların heç biri hər hansı bir mədəniyyətə və müəyyən etnosa, yaxud aparıcı sivilizasiyaya mənsub olmayan, onların fəvqündə, kənarında və ya avtonom şəkildə mövcud olan “təp-təzə” insan yarada bilməz. Hər bir insan, təmsilçisi olduğu mədəniyyət kimi özəl “genotip”, özünəməxsus inkişaf məntiqinə malikdir. Deməli, mədəni unifikasiya, bir-yeganə mədəniyyət mənasında başa düşülən qloballaşmanın reallaşacağı absurd fikirdir. Söhbət yalnız müxtəlif mədəniyyətlərin qarşılıqlı təsiri, ünsiyyəti, dialoqu və s.-dən gedə bilər.

Mədəniyyət insanın mahiyyət qüvvələrinin inkişafı üçün adamların yaradıcılıq fenomeninin başa düşülməsinə yardımçı olur. İndi isə, qısaca mövcud mədəniyyətlərin xüsusiyyətlərinə nəzər salaıq.

İslam mədəniyyətini digər mədəniyyətlərdən fərqləndirən təməl xüsusiyyətləri vardır. İslam dini ilhamını və heydən olmuşdur. Andre Miquelin dediyi kimi “İlhamını dindən alaraq şəkillərdən bir toplumda dinin təsiri daha dərin və bu sosial həyatda daha aydın görülməkdədir”. Müsəlmanın tarixinə baxarkən hər sahədə dinin təsirini görmək mümkündür”. Belə ki, təhsildən mədəniyyətə, incəsənətdən sosial həyata, memarlıqdan tutmuş hər sahəyə qədər dini dəyərlər hiss edilir.

Həzrəti Adəmdən etibarən göndərilən dinlərin hansında əxlaq çox önəmli yer tutmuşdur. Bu əxlaqi dəyərləri bu gün dünyadakı dinlərin çoxunda görmək mümkündür. İnsanlarda müşahidə olunan hər bir əməl, daxili keyfiyyət, hərəkət əxlaq və əxlaqi rəftar adlanır.

Doğruluq, təmizlik, yaxşılıq-bütün dinlərin ortaq dəyəridir. Dinlər öz ardıcılıqlarına bu əməlləri tövsiyə etmişdir. Edilən yaxşılıqların gizli olması tövsiyə olunur.

Böyüklərə yaş və həyat təcrübəsindən dolayı hörmət edilməlidir. Qocalıq hər bir insanın bir gün yaşlanıb sevgiyə şəfqətə ehtiyacılı olduğu bir döndür. Buna görə də bütün dinlər böyüklərə hörmət əmr etmişlər. İslam dininə görə böyüklərə hörmət etmək əxlaqi keyfiyyətlərdən sayılır”. Rəbbin yalnız ona ibadət etməyi və valideyinlərə yaxşılıq etməyi (onlara yaxşı baxıb gözəl davranmağı) buyurmuşdur.”

Xristiyanlıqda, yəhudilikdə, konfuizimdə də böyüklərə hörmət etmək, ata anaya yaxşı davranmaq müdiriklik sayılmışdır.

“Tarixdəki Yüz Böyük İnsan” adlı kitabın müəllifi Amerikalı elm adamı professor Michael Harta Əl-Əhrəm qəzetinin müxbiri: “Kitabın nəşrindən on il keçir. Kitabda birinci yeri Həzrəti Məhəmməd (s.ə.s) ayırmışdınız. Hələ bu fikrinizdə israrlısını?” sualına bu cavabı vermişdir.

“Bu say 200-300 olsa belə Həzrəti Məhəmmədin (s.ə.s) yeri sabitdir”.

“Bu insanın özü üçün istədiyini qardaşı üçün istəmədikcə həqiqi mömin ola bilməz” – İslam; “İnsanların sənə necə davranmağını istəyirsənsə sən də onlara o cür davran” – Xristiyanlıq; “Sənin üçün xoş olmayan şeyləri dostların üçün də etmə” – Yəhudilik; “Bir şəxs dünyadakı bütün yaradılanların ona necə davranmasını istədiyi kimi davranmalıdır.” – Çaynizm; “Həyat hər kəs üçün əzizdir. Digərlərini özünə müqayisə edərək nə onlara mübahisə et, nə də mübahisəyə səbəbkar ol”. – Buddizm; “Özün üçün istəmədiyin şeyi başqalarına etmə” – Konfuzim.

Dini dəyərlərin olmadığı bir cəmiyyət və mədəniyyət təsəvvür etmək çətinidir. Mədəniyyətlərin bəzisi təkamilə yetişməkdə olan səmavi dinlərin uca hədəflərinə qarşı olduqlarına görə dinlə uyğun olmaya bilirlər. Amma mədəniyyətlərin çoxu dinlə uyğunlaşır, onun yaranmasında birbaşa ya da dolayıyla dinin rolu olur.

ABŞ-nin prezidenti Barak Obama Yaxın Şərqi səfəri ərəfəsində Fənsanın Canal telekanalına verdiyi müsahibəsində demişdir: ABŞ dünyada ən böyük islam ölkələrindən biridir. ABŞ və Qərbi ölkələri islamla yaxından tanış olmalıdır. Bu xalqlar arasında dialoqun yaxşılaşmasında gətirib çıxara bilər. Şərqi xalqlarının iqtisadi, siyasi mənəvi həyatında dinin rolunun artmasının səbəbini belə izah etmişlər:

İslamın cavanlığı həyatiliyi, çevikliyi, topladığı sadəliyi, anlaşılıqlığı, fanatizimi bu ölkələrin iqtisadi və sosial həyatında, həm də digər ölkələrlə əməkdaşlığında böyük rolu var. Dinlər arasında mövcud olan problemlərin vaxtla onları arasında dialoqun olması ilə əlaqələndirən professor Tudor Parfitin də bu fikirdədir.

Azərbaycan dinlərarası dialoqun gücləndirilməsinə yönəlmiş çox sayda beynəlxalq tədbirlərə ev sahibliyi etmişdir. Onların sırasında BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının 7-ci Qlobal Formunu Dünya Dini Liderlər Forumunu dörd dəfə keçirilmiş Mədəniyyətlərarası Dialoq və beş dəfə keçirilmiş Bakı Beynəlxalq Humanitar forumlarını və digər mühüm tədbirləri qeyd etmək olar. Prezident İlham Əliyev Balakən rayonu ictimaiyyətinin nümayəndələri ilə görüşdə söyləmişdir: “Bu gün biz müxtəlif ölkələrdə milli, etnik, dini zəmində xoşagəlməz hadisələrin baş verdiyini görürük. Buna səbəb sivilizasiyalar arasında dialoqun zəif olması və ya olmamasıdır. Azərbaycanda yaşayan bütün xalqlar eyni hüquqa malikdirlər və onlara eyni münasibət göstərilir”.

Prezident İlham Əliyev Dünya dini liderlərinin Bakı sammitinin açılış mərasimində iştirak etmiş və söyləmişdir: “Azərbaycanda güclü dövlət quruluşunun uğurlu davam etdirilməsinin səbəblərindən biri də dinlərarası dialoqun təşkili və inkişafıdır. Bu sahədə artıq nailiyyətlər əldə etmişik və dünya birliyi də bunu qiymətləndirmişdir. Buna görə də həmin sahədə mötəbər tədbirlərin Azərbaycanda keçirilməsi məqsəduyğundur”.

Beləliklə, dini tolerantlıq mədəniyyətinin formalaşmasında mühüm rol oynayan amillərdən biri də dinlərarası dialoqun genişlənməsidir. Hazırkı qloballaşma dövründə dinlərarası dialoqun genişlənməsi həmnəzəri, həm də praktiki cəhətdən mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dinlərarası dialoq prosesində əvvəlcə müxtəlif dinlər arasında qarşılıqlı anlaşma yaranır, sonra isə birgə əməkdaşlığa doğru fəaliyyət birliyinəşey göstərilir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev. Multikulturalizmin Azərbaycan Modeli haqqında, 2017.
2. Aslanova Rəbiyyə. Qloballaşma və mədəni müxtəliflik. Bakı: «Elm», 2004. - 264 s.
3. Kamal Abdullayev. Azərbaycanda Multikulturalizm Bioloqrafya, 2016.
4. Multikulturalizm elmi publistik jurnal № 3, Bakı, 2017.

CULTURAL IDENTITY OF AZERBAIJANIS AND INTERCULTURAL DIALOGUE

Key words: *culture, cultural identity, intercultural dialogue, tolerance*

Identity is a very important indicator of multicultural development. According to M. Castells, the well-known theorist of the information society: - “globalization and identity are two symbols of modernity ...” [Imanov, 2016, 5].

The end of the 20th century and the beginning of the 21st century coincide with the development of globalization in world politics. A new world order, the relationship between states, religions, international organizations and nations created a different level of communication. Subjects and actors of international relations build relationships in different directions. Intercultural dialogue is one of the classic and proofed directions that does not lose its relevance. Intercultural dialogue serves as a link and communication between people of different cultures which implies contacts between people and nations. The intensification of globalization has created relevance for the preservation of cultural identity in intercultural communication.

Azerbaijan is an ancient country. The territory of the modern Republic of Azerbaijan is a bridge between Europe and Asia, East and West, North and South. Various nations moved to the territory of modern Azerbaijan as a result of various historical events. Turkic, Caucasian-speaking and Iranian-speaking nations and national and ethnic minorities live in the territory of modern Azerbaijan.

Economic, political and cultural ties of Azerbaijan with Rome developed after the campaign of Lucula to Albania, with Iranian cities under the Achaemenids, with the states of Central Asia and China under the Sassanids along the Great Silk Road and with the countries of the East under the Arabs. The information about Azerbaijani goods such as silk, carpets, saffron, salt, dyeing plants and others then spread to European countries. During the period of the Safavid Empire relations with Russia, Italian cities and other European cities and states developed even more closely. These relations enriched Azerbaijan and other countries not only with goods but also with cultural values [Mammadov, 2017].

The elements of national identification changed during the period of Russian and Soviet domination. Religious identity gradually disappeared, cultural identity acquired new features in connection with the language environment and the ideology of the central government. Thanks to the dialogue of cultures of various nations, Azerbaijanis managed to preserve cultural identity.

The idea of the dialogue of cultures was developed by M.M. Bakhtin and continued by V.S. Beebler. According to the concept of dialogue M.M. Bakhtin said that dialogue was the universal basis of humans mutual understanding. Bakhtin and Beebler put forward the idea that:- “... it is through the dialogue that other cultures create a personal and public arsenal of knowledge” [Paskina, 2015,1].

The unique tolerance of the Azerbaijani people formed as a result of intercultural communication created conditions for cultural dialogue with neighbouring nations both in ancient and present times. Tolerance is an element of the ethnocultural code of Azerbaijanis in addition to the language, traditions and customs of the nation. M. Aliyeva mentioned at the anniversary of UNESCO that Azerbaijan had played an important role in the conduct of a dialogue among civilizations for centuries. Today, Azerbaijan is a secular country with European values and the highest level of tolerance [Aliyeva, 2006].

The correct multicultural policy conducted in Azerbaijan has created a national identity. With the change of political, economic and social postulates new traditions and customs had emerged, but they were the product of their time and structure. Therefore, new artificial traditions disappear in the past. The Azerbaijani people have honoured their traditions for centuries. In a multi-ethnic environment, the formed confessional and ethnic tolerance does not lose its meaning also today.

At present, the leading states make efforts to create normal conditions for the peaceful coexistence of different nations within common borders. And for Azerbaijanis this is an element of national culture. Multiculturalism has been a way of life in Azerbaijan for centuries [Imanov, 2016, 1-6]. The Azerbaijani model of multiculturalism can serve as an example for many countries. At present days a high level of tolerance is one of the indicators of the level of civilization development of the state. Tolerance and respect emerge from the centuries of developmental experience. As a result of the dialogue of cultures between the titular nation and small nations in Azerbaijan, this quality has become one of the parameters of the cultural identity of Azerbaijanis. Tolerance and multicultural traditions in Azerbaijan have brought up the main

feature for intercultural communication which is the dialogism. Intercultural dialogue is established in Azerbaijan between representatives of different nations, ethnic groups and national minorities.

The presence of Multiculturalism is a denial of a single culture in favour of recognition of the dialogue of cultures. The coefficient of tolerance affects the international rating of states creating a prestige, investment climate and tourist attractiveness. Therefore, the Republic of Azerbaijan is capable of building cultural dialogue with other world states and nations in a very peaceful and simple way.

By the initiative of the President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev, the “Baku process” was launched in 2008 in order to ensure an efficient and inter-civilization dialogue between the world nations. Within the framework of the “Baku process” a conference was held on “Intercultural dialogue - the basis of peace and sustainable development of Europe and neighbouring regions” in December 2008. With the support of the President of Azerbaijan Ilham Aliyev, an initiative was put forward to hold a “World Forum for Intercultural Dialogue” [Niftiyev, 2016,7] in April 2011 in Baku.

In order to ensure systematic work in this area, the President of Azerbaijan issued a decree in 2011 on holding such a forum format every two years. Since then, intercultural forums have been held every two years in 2013, 2015, and in 2017. So far, 4 forums have been held and the fifth forum is being prepared this year [Niftiyev, 2016,7].

Thus, in a multi-ethnic, multicultural Azerbaijan the cultural dialogue preserves ethnic identity, national languages, customs and traditions, i.e. cultural identity. The Azerbaijani model of ethnopolitics is based upon ethnic diversity, Azerbaijani patriotism and the ideology of Azerbaijanism [Faradov,2013].

References

1. Aliyeva M. - Speech at the UNESCO event entitled "Azerbaijan: On the Junction of Cultures and Civilizations" <https://heydar-aliyev-foundation.org/ru/content/view/54/2117/An-event--entitled-%27Azerbaijan%3A-On-the-Junction-Of-Culture-and-Civilizations%27-at-UNESCO/>
2. Beebler V.S., M.M. Bakhtin or poetics of culture. M.: Progress, 1991, 176 p.
3. Imanov K. - Notes on Multiculturalism. Baku, 2016, 44 p.
4. Imanov K. - On the Azerbaijani model of multiculturalism. Baku, 2016, 16 p.
5. Mammadov F. - Geopolitical identity of Azerbaijan in the context of challenges and prospects XXI <https://globalaffairs.ru/valday/Geopoliticheskaya-identichnost-Azerbaidzhana-v-kontekste-vyzovov-i-perspektiv-XXI-18617>
6. Niftiyev N. – The “Baku Process” and its multicultural significance. Kaspi, 2016, February 13, p.7. <http://www.anl.az/down/meqale/kaspi/2016/fevral/477682.htm>
7. Paskina Y.B. - The concept of dialogue in the works of M. Bakhtin and V. Beebler. // Modern problems of science and education.2015, №1-2. <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=19949>
8. Faradov T. - Ethnic-cultural identity and some aspects of the psychology of interethnic communication in Azerbaijan (part III) <http://www.gumilev-center.az/nacionalno-etnicheskoe-soznanie-azerbajdzhancev-chast-iii>

Гюнай Бабаева

Азербайджанский университет языков

Айсель Мустафаева

Средняя школа номер 295, Нардаран

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМ, КАК ОСНОВА ДИАЛОГА КУЛЬТУР МЕЖДУ АЗЕРБАЙДЖАНОМ И США

Ключевые слова: *культура, мультикультурализм, отношения, идеология*

Культура – это оболочка, которая была создана человеком и продолжает создаваться. С латинского языка слово «культура» переводится как «возделывание почвы», но в дальнейшем это слово изменило свое значение на «воспитание, образование, развитие». То есть культура – это багаж деятельности человека, который состоит из накопления знаний, познания и умения передачи этого миру. Каждый этнос, меньшинства и нации имеют свои определенные черты культуры, которые играют роль норм и правил поведения. Тем самым можно считать, что культура - это то, что управляет человеком.

Если культура - это то, что в каком - то смысле управляет человеком, то мультикультурализм - это то, что помогает мирному сосуществованию нескольким или множеству культур в пределах одного государства или региона. Родиной мультикультурализма принято считать Канаду, США, Австралию. Все эти три государства в начале своего образования встречались с проблемами мирного сосуществования множества различных культур, этносов и наций в пределах своих границ. Мультикультурализм - это та идеология, которая помогла различным культурам сохранить свои уникальные черты, не смешиваясь с представителями другой культуры и т.д.

Мультикультурализм - это не только толерантное и гуманное отношение по отношению к другим расам, этносам, к людям с другой культурой, религией, мультикультурализм - это умение брать что-то от других культур и умение делиться своей культурой с другими. Можно привести в пример Азербайджан и США, которые делятся своей культурой с миром и не боятся перенимать что-то полезное для себя из других культур.

Азербайджанское общество в отличие от американского никогда не встречалось с ассимиляцией. Находясь на транзитном пути между Западом и Востоком, Азербайджан всегда проявлял свою мультикультуральность по отношению к некоренному населению. В настоящее время идеология мультикультурализма Азербайджана является примером для всего мира. Согласно статье 25 Конституции АР гарантируется уважение прав и свобод каждому, независимо от происхождения, расы, религии и языка. Согласно статье 48 Конституции АР гарантируется свобода вероисповедания и выражения мнения о религии. Указом Президента Азербайджанской Республики был создан Бакинский международный центр мультикультурализма и в целях дальнейшего развития и пропаганды традиций мультикультурализма Азербайджана 2016 год был объявлен «Годом мультикультурализма» [<https://ru.president.az/articles/11740>].

Мультикультурализм США в своем развитии прошел путь от концепции «плавильного котла» до концепции «миски салата». Основой идеологии американского мультикультурализма послужили борьба Лютера Кинга с расовой дискриминацией и подписанный в 1964 году «Акт о гражданских правах», запрещающий любые формы дискриминации во всех сферах жизнедеятельности человека. Также главное значение для развития мультикультурализма в США имеет вступивший в 1965 году в силу «Закон об избирательных правах», обеспечивающий равенство избирательных прав вне зависимости от расы, пола, религии и этнической принадлежности [Головкина, 2004].

Основной отличительной чертой американского мультикультурализма является то, что большое количество различных меньшинств, этносов, культур, религий и т.д. нашли метод мирного сосуществования в пределах одной страны, возможность сохранить свои уникальные культурные черты, не смешиваясь с представителями другой культуры и т.д. Также представители той или иной культуры, этноса, религии и т.д. имеют право отстаивания своих прав, что, естественно исходит из демократических взглядов и идеологии мультикультурализма США [Сахарова, 2011].

Образование мультикультурализма в двух этих странах, в Азербайджане и США имеет свои различия. Если Азербайджан являлся связывающей Запад и Восток страной, то в Америке дела обстояли немного иначе. Создание самого американского общества происходило посредством приезжающих туда иммигрантов, и уже они «плавись» создавали американцев. Поэтому Америку принято считать страной, созданной иммигрантами. В случае с Азербайджаном, тон Азербайджан имел свою народообразующую нацию, и интеграция происходила без ассимиляции.

Наряду с моделями мультикультурализма США, Канады, Австралии, Швеции, модель Азербайджана также принята и внедряется в качестве модели для многих государств мира. Модель мультикультурализма Азербайджана более устойчива, так как имеет исторические корни. Подтверждением тому, что азербайджанская модель мультикультурализма, выйдя за границы Азербайджана, принимается другими странами, является принятие сенатом и палатами представителей штатов Юта и Орегона США деклараций об утверждении азербайджанской модели толерантности [<https://ru.president.az/articles/11740>]. А также 5 февраля 2018 года в Лос-Анджелесе открылось американское отделение Бакинского международного центра мультикультурализма [<https://azeriamericanews.com/2018/10/15/azerbaijans-multiculturalism>].

Проводя параллель между идеологией мультикультурализма Азербайджана и Соединенных Штатов Америки можно отметить, что в этих странах этнические меньшинства встречаются с толерантным отношением, имеют свои права и безопасность. Именно в этих странах происходит культурный обмен, именно в этих странах можно встретить представителей различных религий, которые могут без притеснений исповедовать ту или иную религию, именно в этих странах иммигранты не встречаются с проблемами получения образования и т.д. Поддержание и развитие идеологии мультикультурализма является целью каждого из нас.

Литература

1. Головкина О. В. Канадский мультикультурализм как основа национальной идентичности Канады. Вестник Вол.ГУ, Серия 4, Выпуск 9, 2004.
2. Сахарова В.В. Мультикультурализм и политика интеграции иммигрантов М., 2011.
3. <https://ru.president.az/articles/11740>
4. <https://azeriamericanews.com/2018/10/15/azerbaijans-multiculturalism>

Mehriban Behbudlu

Хочавənd rayon Хочавənd кənd 1 saylı кəчкiн tam orta мəктəби (Ағсəбəди)

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCAN MƏKTƏBİ

Açar sözlər: *təhsil, millət, mədəniyyət*

Xeyirxah, vətənpərvər, yaradıcı, millətini hər şeydən uca tutmağı bacaran, həyatının hər anı xalqının taleyinə bağlı olan dahi insanlar haqqında heç vaxt keçmiş zamanda danışmırlar, sadəcə dünyasını dəyişdi deyirlər. Bu cür adamların bioloji yoxluğu onların mənəvi varlığı ilə əvəzlənir. Yəni belə insanlar bizi cismən tərk etsədə mənəvi cəhətdən hər zaman bizimlədir. Azərbaycan xalqının ümummillə lideri Heydər Əliyev də xalqın böyük mənəvi dəyərinə ümid və and yerinə çevrilməklə əbədiyyətə qovuşdu.

Bu gün biz gündəlik həyat və fəaliyyətimizin hər addımında bu dahi insanı xatırlayır, onun nəcib və uzaqqörən əməllərinin xoş nəticələri ilə rastlaşırıq. Dövlət rəhbəri və siyasətçi kimi bütün müsbət xüsusiyyətləri özündə cəmləşdirən Heydər Əliyev çox düzgün olaraq elm-təhsil sahəsinə xüsusi diqqət göstərirdi. Ümummillə lider Heydər Əliyevin zəngin nəzəri irsində və möhtəşəm fəaliyyətində təhsil məsələləri xüsusi yer tutur. Ulu öndərimiz ölkənin və xalqın taleyində, hərtərəfli tərəqqisində, uğurlar qazanmasında təhsilin xüsusi rolunu, əhəmiyyətini həmişə nəzərə almış, yüksək dəyərləndirmişdir. Dahi rəhbər deyirdi: “Hər bir dövlət əgər istəyirsə ki, öz ölkəsinin inkişafını təmin etsin, öz millətinin elmini, mədəniyyətini dünya standartlarına çatdırsın, o mütləq, hər şeydən çox, təhsilə fikir verməlidir, təhsilin inkişafına səy göstərməlidir, təhsil üçün bütün imkanları yaratmalıdır”.

Ulu öndərimiz həm təhsilin məzmunu, mahiyyəti, məqsədləri, səmərəli təşkili, müəllim əməyinin şərafəti, şagirdlərin və tələbələrin vəzifələri barədə dəyərli fikirlər söyləmiş, həm də Azərbaycan təhsilinin hərtərəfli yüksəlişi qayğısına qalmış, illər boyu bu sahədə böyük inkişafa rəvac verən sistemli tədbirlər həyata keçirmişdir.

Ümumtəhsil məktəblərində qazanılan biliklərin mahiyyətini, mündəricəsini yüksək qiymətləndirən ulu öndər hər bir insanın həyat mövqeyinin formalaşmasında, cəmiyyətdə öz yerini tutmasında orta təhsilin çox böyük əhəmiyyət daşıdığını vurğulamışdır. Uzun illər təhsilimizin inkişafına hərtərəfli diqqət və qayğı göstərmiş, bu sahənin tərəqqisinə nail olmuşdur. Respublikamızda ümumi orta, texniki, peşə, orta ixtisas və ali təhsilin əsaslı yüksəlişi məhz ulu öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Onun təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə qəbul olunaraq həyata keçirilən bir sıra mühüm qərarlar, o cümlədən “Gənclərin ümumi orta təhsilə keçməsinə başa çatdırmaq və ümumtəhsil məktəbini daha da inkişaf etdirmək haqqında”.

Bənövşə Məmmədova

Azərbaycan Dillər Universiteti

HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI VƏ MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏR SİSTEMİNİN ONUN DİL KİMLİYİNDƏ İFADƏSİNƏ DAİR

Açar sözlər: *Heydər Əliyev, azərbaycançılıq ideyaları, multikulturalıq, dil kimliyi*

Ümummillə lider Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideyalarının, onun ölkə rəhbərliyində olduğu dövlətlərdə izlədiyi dil siyasətinin, habelə ümummillə liderin polietnik Azərbaycan toplumu üçün ən uğurlu birgəməvcudluq və inkişaf modeli kimi siyasi quruculuğa tətbiq etdiyi multikulturalıq və tolerantlıq modeli, əslində onun fərdi psixososial, etnomental, intellektual (o cümlədən, emosional intellektə bağlı) kimliyinin məntiqi davamı kimi ortaya çıxmışdır. Belə ki, bütün qəlbi ilə Vətənə, millətə bağlı olan liderin, eyni zamanda digər toplum nümayəndələrinə qarşı yüksək tolerantlığı ilə seçilən yanaşması onun böyük şəxsiyyətinin mahiyyətini ortaya qoyur. H.Əliyevin dil kimliyinin təhlili ulu öndərin bir fərd kimi formalaşdıran də-

yərlər sistemi və dil identikliyinə ciddi korrelyasiya təşkil etdiyini söyləməyə əsas verir. Xatırladaq ki, dil kimliyi ideyası öz əsaslarını neohumboldtian dilçi L.Vaysgerberin araşdırmaçılıqlarından götürsə də, öz sıçrayışlı inkişafını çox sonralar – təxminən XX əsrin II yarısında əldə etmiş dilçilik konsepsiyasına borcludur. Bu təlim istənilən fərdin psixoemossional, sosial, etnik, habelə etnokultural və sosiokultural kimliyinin bilavasitə onun dil kimliyində ifadə tapdığını, yəni əslində, insanın real identikliyinə onun fikirlərinin verbal representasiyasında aşkar və ya implisit şəkildə ifadə tapması gerçəyinə əsaslanır. Bu mənada, H.Əliyevin çıxışlarının, çoxsaylı müsahibə və geniş auditoriyaya ünvanan (qurultaylarda, seçki mitinqlərində) nitqlərinin linqvistik təhlili onun dil kimliyi ilə yürütdüyü daxili və xarici siyasətin ana konturları arasında çox üzvi bağlılığın olduğunu söyləməyə əsas verir. Ulu öndər öz tarixi çıxışlarından birində spyləmişdir: *“Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı - Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq”*. Məhz, bu məqamlar milli kimliyin ifadəçisi olan dil və geniş anlamda linqvokultural ortaqlıq məqamı H.Əliyevin daxili siyasətinin, onun ideoloji doktrinasının “ana xəttini” təşkil edirdi. S.Əhmədovanın da qeyd etdiyi kimi, “Ümummillilərin yaratdığı azərbaycançılıq ideologiyası Azərbaycan Respublikasının sərhədlərindən çıxaraq bütün dünya azərbaycanlılarına ünvanlanmışdır... Ümummillilərin dil siyasətində ölkənin, xalqın müstəqilliyi ən mühüm şərt olaraq meydana çıxmaqla yanaşı, həmin müstəqilliyin məzmunu, davamlılığı xüsusi əhəmiyyət kəsb etmişdir” [Əhmədova, 2010, 13]. H.Əliyevin müxtəlif etnik, dini, coğrafi, sosial fərqlilikli ortamlarda səsləndirmiş olduğu nitqlərinin təhlili onun dil kimliyinin ümumi konturlarının cızılmasına, bu kimliyinin altsütunlarına və eləcə də ifadə formalarına dair yetərincə informativ ümumiləşdirmələrin aparılmasına imkan verir. Məlumdur ki, dil kimliyinin sistemli analizi özlüyündə 1) psixoloji, 2) sosioloji; 3) kulturoloji; 3) linqvistik; 4) praqmatik linqvistik təhlil istiqamətlərinin simbiozunu təşkil edir [Цуцнєва, 2013, 105]. H.Əliyevin ictimai çıxışlarının, habelə daha privat şəraitdəki (əsasən, müsahibələrdə və ya sənədli filmlərdəki avtobioqrafik mətn formatında olan) monoloji və ya dialoji nitqlərinin müqayisəli təhlili ilk olaraq, aşağıdakıları müəyyənləşdirməyə imkan verir.

H.Əliyevin azərbaycançılıq ideologiyası onun bir şəxsiyyət kimi, siyasi xadim kimi, bir böyük hərfli yazılacaq Vətəndaş kimi kimliyinin məntiqi davamı, yəni sosial-siyasi doktrina formatında reallaşması kimi ortaya çıxdığından, onun demək olar ki, əksər çıxışlarında bu ideologiyanın bu və ya digər müddəalarının ifadəsinə təsadüf edilir (Məsələn: *Bilirsiniz, hər bir millətin dili onun üçün çox əzizdir. Bizim üçün Azərbaycan dili, ana dilimiz həddindən artıq əzizdir*). H.Əliyev milli konsolidasiyanın vacibliyindən çıxış etdiyindən, Azərbaycanın dilindən, dinindən asılı olmayaraq, hər bir Azərbaycan vətəndaşının vətəni olduğunu bəyan edirdi. Təsadüfi deyil ki, H.Əliyevin cəmiyyətə ünvanlandığı mətnlər “BİZ” formatlı olurdu. Bu isə, siyasi diskurs üçün vacib olan bir məqamı bir daha xatırlatmağa imkan verir. Belə ki, siyasi liderlər üçün labüd olan siyasi nəticəlik “vərdişləri” sırasında məsuliyyət, liderlik fərqliliyinin ortaya qoyan məqamlarda “MƏN” ifadələrə üstünlük verməli olduqları halda, birləşmə (o cümlədən, milli birlik), multikultural yanaşma, tolerantlıq ideyalarının tərənnümünü əks etdirən çıxışlarda isə “BİZ” formatına üstünlük verilməli olduqları da nəzərə alınmalıdır. Məsələn, Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayında Heydər Əliyevin nitqinin tərkibindən aparılmış leksik-statistik təhlili onu deməyə əsas verir ki, ulu öndər soydaşlarımıza ünvanlandığı siyasi platform xarakterli, milli ideoloji doktrina əsaslı bu tarixi çıxışında düz 95 dəfə “biz” əvəzliyinin müxtəlif formalarından istifadə etdiyi halda, yalnız 8 dəfə “mən” əvəzliyinə yer vermişdir. Belə ki, həmin çıxış dünya azərbaycanlılarının konsolidasiyasının ana platformu kimi nəzərdə tutulduğundan ümummillilərin belə fərq nisbətli (“biz” – “mən”) seçimi tamamilə məntiqə uyğun görünür. Məsələn, müqayisə üçün deyək ki, Böyük Britaniyanın fəaliyyətdə olan baş naziri – xanım Tereza Meyin siyasi debat və məruzələr əsnasındakı səsləndirdiyi mətnlərin dil kimliyi aspektindən təhlilini aparmış L.Kafurova onun diskursu üçün milli, siyasi birliyə səslənmiş çıxışlarında “biz” əvəzliyinin üstünlük təşkil etdiyini, digər hallarda isə “mən” əvəzliyindən geniş istifadənin xarakterik olduğunu vurğulamışdır. [Кафурова, 2017, 68]. Qeyd edək ki, siyasi məsuliyyətin ortaya qoyulmasını tələb edən bütün çıxışlarında ulu öndər istisnasız olaraq, “mən” formatlı ifadələrə üstünlük verirdi: *Mən qeyd etdim ki, Fərmanımda əks olunmuş müddəalar bu işin tam aşkarlığını, şəffaflığını təmin edir.; Mən telefon əlaqəsi saxlayıram, respublikada ayrı-ayrı vəzifəli şəxslərdən məlumatlar alıram, lazımı göstərişlər verirəm. Respublikada gedən bütün prosesləri izləyirəm, hər şeydən xəbərdaram, hər şeyi bilirəm*). Onu da qeyd edək ki, H.Əliyev milli kimliklə, etnomentallıqla bağlı olan şəxsi informasiyanın mərhəmətli çəkisini artırmaq, həmin məlumatlarla hər bir azərbaycanlıyı ürəyinə, beyninə xitab etmək məqsədilə də “mən” formatına üstünlük verirdi: *Öz ürəyimdən gələn fikirləri bir daha bildirmək istəyirəm ki, hər bir insan üçün milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam*. Yeri gəlmişkən, onu qeyd edək ki, müəyyən intensiyasının qeyri-diskretlinin (davamediciliyinin, fasiləsizliyinin) izahı üçün “keçmiş” – “bu gün” qarşılaşdırması formatlı ifadələr H.Əliyevin dil kimliyi üçün yetərincə xarakterikdir. Məsələn: *Mən elə əvvəl də gümrah olmuşam, indi də gümraham, buna heç kəsin şübhəsi olmasın*). Bu məqamda xatırladaq ki, T.Meyin verbal taktikaları araşdıran Y.Dremina siyasətçinin

dil kimliyinin ortaya qoyduğu strategiya və taktikalar sırasında: 1) dinləyicilərin ruhlandırılmasına, 2) dialoq taktikasının izlənməsinə; 3) eləcə də diqqətin cəlb edilməsinə hədəf alan verbal “gedişlər”ə (məsələn, paralellizmdən geniş istifadə edilməsi) yer aldığı vurğulayır [Дремина, 2018, 94-95]. “Həmişə” – “bü gün” qarşılaşdırmalarını H.Əliyev dil kimliyinin verbal taktikaları sırasına aid etmək olar. Digər tərəfdən dinləyicilərin ruhlandırılması baxımında H.Əliyevin dil kimliyi gələcək siyasi liderlər üçün örnək sayıla biləcək nümunələrlə zəngindir. Bu sırada bilavasitə azərbaycançılıq ideologiyasını hədəf alan şüar və çağırışları xatırlatmaq kifayətdir. Məsələn, “*Harada yaşamasından asılı olmayaraq, hər bir ailəyə, hər bir azərbaycanlıya xoşbəxt həyat və xoşbəxt gələcək arzulayıram. Qoy, çaylarımız qurumasın! Qoy, ağaclarımız kəsilməsin! Qoy, çırağımız sönməsin! Azərbaycan xalqına eşq olsun! Yaşasın müstəqil Azərbaycan, Azərbaycan, Azərbaycan!*”

Ədəbiyyat

1. Əhmədova. S.A. Heydər Əliyevin dil siyasəti, fil.ü.f.d... disser.avtoreferatı, Bakı, 2010, 34 s.
2. Дремина Е.А. Языковая личность в контексте политического дискурса (на материале публичных выступлений Терезы Мэй) // Современные лингвистические исследования., Екатеринбург : УМЦ-УПИ, 2018. С. 92-96. http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/60392/1/978-5-8295-0572-1_2018_01_19.pdf
3. Кафурова Л.А. Языковая личность политического лидера на примере дискурса Терезы Мэй // Университетские чтения – 2017, Материалы научно-методических чтений ПГУ. 2017. С. 65-71. <https://www.pglu.ru/upload/iblock/c95/12.pdf>
4. Цуцьева М. Г. Языковая личность политика как динамический феномен дискурса // Известия Санкт-Петербургского государственного экономического университета, 2013, с.104-108, <https://cyberleninka.ru/article/n/yazykovaya-lichnost-politika-kak-dinamicheskii-fenomen-diskursa-i-teksta-1>

Aynur Budaqova

Azərbaycan Dillər Universiteti

MULTİKULTURAL CƏMİYYƏTDƏ TƏLƏBƏNİN GÖRMƏK İSTƏDİYİ MÜƏLLİM

Açar sözlər: *innovativ texnologiya, müasir təhsil, müəllim davranışı, müəllim mövqeyi, müəllim tolerantlığı*

Müəllim öz millətinin inşafıdır və eyni zamanda dövləti üçün güclü kadrların yetişdirilməsində bir ağacın kötüyüdür. Hər dövrün öz hökmü var deyən də biz müəyyən nüansları nəzərdə tuturuq lakin, bu gün müasir müəllim və tələbə deyən də artıq biz manotan həyatdan çıxıb, sovet dövrünün ən-ənəvi üsullarından çıxıb yeni texnologiyalı, innovativ dövrə gəldiyimizi görürük. Bu gününün tələbəsi öz müəllimini daha da innovativ görmək istəyir. Nəzərdən qaçırılmamalıdır ki, müasir tələbə müasir dövrün tələblərinə uyğun yaşayır və həmin tələbə ali məktəbə orta məktəblərdən gəlir, o yerlərdən ki, həmin məktəblərin çoxunda ağıllı lövhələrdən, kompyuterlərdən və tədris zamanı digər müasir cəhazlardan istifadə edilib. Lakin, bunu da qeyd etməliyik ki, həmin məktəblərdə də müasir fikirli savadlı müəllimlər çoxdur. Bu səbəbdən müasir tələbənin görmək istədiyi ali məktəb müəllimi böyük dünya görüşünə, innovativ düşüncələrə, yeni texnikadan istifadə edə biləcək bacarıqlara səlist, cəlbədedici, auditoriyanı inandıra biləcək nitq və auditoriyada öz güvənli görünüş mədəniyyətinə malik olmalıdır. Müəllimin nitq mədəniyyəti və auditoriyada müəyyən qədər ciddi və o qədər də səmimi görünüşü tələbədə həmin müəllimə qarşı inam yaradır. Daha sonra müəllim öz tədris etdiyi fənni tələbəyə qısa, asan və inamlı yollarla çatdırması isə bilavasitə tələbənin həmin müəllimə güvənini artırır. Bu ondan irəli gəlir ki, həmin fənn üçün tələbə istənilən sualla öz müəlliminə müraciət edib sualına cavab ala bilər. Tələbədə bu an o fənn üzrə rahatlıq ona görə yaranır ki, o həmin fənni tamı tamına həzm edə bilir. Müəllimin öz güvəninin, özünə inamın artması üçün həmin müəllim daima öz üzərində işləməlidir ki, o tələbəsini sözün əsl mənasında tədris etdiyi fənn üzrə, o elm üzrə təəccübləndirə bilsin. Öz üzərində işləmək dedikdə müasir dövrdə müasir sahələr üzrə müxtəlif təlimlər vardır. Bu təlimlər müəllim peşakarlığını artırmaq üçün innovativ vasitələrdir. Müəllimlərin həmin istər yerli istərsə də beynəlxalq təlimlərdə iştirak etməsi və peşakarlığını artırmaq istiqamətində müəyyən qədər maariflənməsi müəllim üçün labütdür.

Müəllim öz peşəsinə aid olan xüsusi sahələr üzrə tam biliyə malik olmalıdır, yəni o psixologiya və pedaqogika sahələrini bilməlidir. Müasir dövrimüzdə SABAH qruplarının yaranması Azərbaycan alı təhsilində fərqli bir mövqedən çıxış etdi. Bu qruplarda dərs demək üçün müəllimlər Təhsil Nazirliyinin xüsusi kommissiyasından keçir. Onlar yüksək peşəkarlığa, innovativ metodlara və texniki bacarıqlara malik olan mütəxəs-

sizlərdir. Ümumilikdə, biz deyirik müəllim savadlı olmalıdır, bu vacib məsələdir lakin, bundan başqa tələbə və müəllim münasibətlərində önəmli məsələlər vardır ki, müəllim bir insandır və tələbəsinin həmin müəllimin anlaşıqlı və mərhəmətli olmasına ehtiyacı var. Bir çox hallarda tələbə öz müəllimni öz ailə üzvinin bir nümayəndəsi kimi görür. Tələbə müəllimini atası və ya anası kimi hiss edir. Bu yerdə tələbə müəyyən anlarda nəyinsə düzgün olmasını və ya sübutunu deyil, o sadəcə bir mərhəmət istəyir. Müəllim elə bir şəxsdir ki, onun bir insanın həyatında valideynlərindən sonra böyük bir rol və əməyi vardır. Bu baxımdan müəllim tələbə ilə rəftarına xüsusi diqqət yetirməlidir.

Müəllim tolerantlığı onun peşə təcrübəsindən irəli gəlir. Azərbaycanda bir neçə etnik millətlərin olması avar, ləzgi, talış və s. təhsildə multikulturalizmin və toleranlığın bir hissəsidir. Bu gün müəllimin auditoriyasında olan tələbələr müxtəlifdir. Müəllim öz peşə təcrübəsində çox sayda tələbə ilə rastlaşır və onlarla təmasda olduğu zaman psixoloji durumlarda necə hərəkət edəcəyini bilməlidir. İki peşə sahələri vardır ki, həkim və müəllim qrupunda kimə dərs keçəcəyini və ya xəstələri arasında kimi müalicə edəcəyini seçə bilmir. Hər millətin və ya hər hansısa etnik millətin özünə məxsus adət və ənənələri vardır. Bir sözlə müəllim müəllimlik peşəsinin nə qədər şərəfli olduğunu dərk edərək audotirayada tələbələr arasında əlaçlı, zəif, zəngin, kasıb, hər hansısa etnik millətin üzvü olmasına və ya dini mənsubiyyətinə fərq qoymadan peşəsinə layiqincə yerinə yetirməlidir.

Ədəbiyyat

1. Müseyib İlyasov, Müəllim peşəkarlığı və pedaqoji sərəştəliliyin müasir problemləri monoqrafiya
2. "Elm və təhsil" Bakı – 2018
3. Jeremy Harmer, The practice of English Language teaching
4. Коржуев А.В., Кудзиева Н.Ю., Попков В.А. Толерантность в контексте педагогической культуры преподавателя вуза//Педагогика.-2003.-№5.-С.44-49.
5. <https://cyberleninka.ru> образ современного учителя

Dilarə Cəbraylova *295 nömrəli tam orta məktəb*

AZƏRBAYCAN VƏ MULTİKULTURALİZM İDEOLOGİYASI

Açar sözlər: *multikulturalizm, azərbaycançılıq, tolerantlıq*

Azərbaycanın qədim, rəngarəng mənəvi dəyərləri, mədəni irsi hazırda xalqın fəxr mənbəyi və dünya mədəniyyətinə töhfəsi qismində çıxış edir. Azərbaycan xalqı azad və suveren, müstəqil dövlət quraraq öz milli-əxlaqi dəyərlərinə, tarixinə qovuşdu. Bu milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasında ulu öndər Heydər Əliyevin müstəsna xidmətləri olmuşdur. Ulu öndər deyirdi: "Bizim hamımızın bir vətəni var - bu Azərbaycan dövlətidir. Azərbaycanlı hər yerdə yaşaya bilər, ancaq azərbaycanlılığını, öz dilini, dinini, milli ənənələrini unutmamalıdır. Onun qəlbi daim doğma Azərbaycanla bir vurmalıdır. Təhsil ocaqlarında gənclərimizi xalqımızın mənəvi dəyərləri əsasında tərbiyələndirmək, mənəvi cəhətdən sağlam və saf insanlar tərbiyə etmək məsələsi mühüm yer tutmalıdır". Heydər Əliyev Azərbaycançılığı milli bir ideologiya kimi irəli sürür, mədəniyyətimizi, mənəvi dəyərləri təkcə milli varlığımızın yox, həm də siyasi varlığımızın - dövlət quruculuğu prosesinin mühüm atributu kimi dəyərləndirirdi. Təsadüfi deyil ki, Heydər Əliyev azərbaycançılıq və dövlətçiliyi milli ideologiyanın iki ən əsas tərəfləri kimi, müəyyən mənə da bir medalın iki üzünü kimi qiymətləndirir. Ona görə də, Heydər Əliyev təkcə bilavasitə dildən, dindən milli-mənəvi dəyərlərdən bəhs edərkən yox, həm də bütövlükdə dövlətçilikdən, Azərbaycanda dövlət quruculuğundan bəhs edərkən azərbaycançılıq ideologiyasını ön plana çəkir.

Məhz bu ideologiya sayəsində ölkəmizdə bütün konfessiyalar və etnoslar arasında unikal həmrəylik mühiti formalaşmış, tolerantlıq, dini loyallıq, milli özünəməxsusluq və bəşəri dəyərlərə sadıqlıq həyat tərzinə çevrilmişdir. Başqa sözlə, Ümummilli Lider Heydər Əliyev Azərbaycanın gələcək uğurlu inkişafı üçün azərbaycançılığı dəqiq ideoloji hədəf seçərək öz uzaqgörən, müdrik siyasəti ilə əsrlər boyu formalaşmış çox mədəniyyətlik ənənəsini inkişaf etdirdi və onu keyfiyyətə yeni mərhələyə qaldırdı. Hüquqi və siyasi müstəvidə multikulturalizmin yerini müəyyən etdi. Bununla da ilk növbədə multikulturalizm siyasi modelinin asimilyasiya və təcridçilik kimi digər mümkün siyasi modellərdən üstün olduğunu bütün dünyaya nümayiş etdirdi. Ümummilli Lider Heydər Əliyev təsadüfi deyildir ki, multikultural dəyərlərə əvəzsiz sərvət kimi yanaşdı: "Azərbaycanın çoxmillətli, tolerant ölkə olması bizim böyük sərvətimizdir, üstünlüyümüzdür... Azərbaycan onun ərazisində yaşayan bütün millət və xalqların ümumi vətənidir. Ərazimizdə yaşayan azərbaycanlı

da, ləzgi də, avar da, kürd də, talış da, udin də, kumık da, başqası da - bütünlükdə hamısı azərbaycanlıdır. "Azərbaycan" sözü bizi həmişə birləşdirir". Hərdər Əliyev deyirdi: "Dövlət, ölkə nə qədər çox xalqı birləşdirsə, bir o qədər zəngin olur, çünki onların hər biri... ümumdünya mədəniyyətinə və sivilizasiyasına öz töhfəsini verir".

Təhsil müəssisələrinin cəmiyyətimizdə aparıcı rol oynadığını nəzərə alaraq, mənəvi dəyərlərin, azərbaycançılıq konsepsiyasının təbliğində ön plana çıxır. Qabaqcıl dövlətlərin tarixi təcrübəsi göstərir ki, ölkənin iqtisadi inkişafında təhsilin düzgün qurulması, bu sahənin inkişafı və təşkili önəmli yer tutur. Tərbiyə isə insanın fiziki və psixoloji dünyasını, intellektual səviyyəsini, ətraf aləmə, həyata münasibətini, həyat mövqeyini formalaşdıran və inkişaf etdirən tədbirlər və təsirlərin məcmusudur. Beləliklə, mənəvi-əxlaqi keyfiyyətləri qoruyub saxlamaq və inkişaf etdirmək üçün bütün dünyəvi və milli mənəvi-əxlaqi keyfiyyətləri öyrədən və təbliğ edən tərbiyə üslubu formalaşdırılmalıdır. Elmi, aqlı tərbiyə kimi mənəvi-əxlaqi tərbiyə də uşaq vaxtından başlayıb ömrün sonuna qədər davam etməlidir. Çünki həyat göstərir ki, bütün ən yaxşı insani keyfiyyətlər (vətənpərvərlik, qəhrəmanlıq, mehribanlıq, səxavətlik, insanlara hörmət, insanlıq, mətanət, şücaət, ailə dəyərləri, milli ideologiya, ağıl, mənsəb və hörmət sahibi olmaq, haqq ədalət sahibi olmaq) qismən nəslən keçsə də əsasən təhsilin və tərbiyənin, qarşılıqlı məhsulu kimi meydana gəlir.

Tarixi təcrübə göstərir ki, müasir multimədəni mühitin, mədəni müxtəlifliyin mövcud olmadığı, multikulturalizm siyasətinin yeridilmədiyi bir şəraitdə cəmiyyətin tərəqqisi, xalqların milli mədəniyyətlərə inteqrasiyanın harmonik inkişafı mümkün deyil. Multikulturalizm dəyərləri olmayan ölkələrdə qarşıqoyma və qarşıdurmalar, milli və dini münasibətlər geniş yayılır. Azərbaycançılıq ideologiyası ilə Azərbaycan multikulturalizminin bir-birini tamamlaması həm də dini etiqada münasibətdə özünü göstərir. Həm azərbaycançılıq məfkurəsi, həm də multikulturalizm hamının qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyini yüksək dəyərləndirir, irqindən, etnik mənsubiyyətindən, dinindən, dilindən və s. asılı olmayaraq hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinin təmin edilməsini, dini azadlığa yanaşmaq baxımından tolerant münasibəti özünün əsas prinsiplərindən hesab edir. Hər kəsin milli mənsubiyyətini qoruyub saxlamaq hüququnun olması, heç kəsin milli mənsubiyyətini dəyişdirməyə məcbur edilə bilməməsi, hər kəsin dini münasibətini müstəqil müəyyənləşdirmək hüququ olması baxımından da azərbaycançılıq ideologiyası və Azərbaycan multikulturalizminin tənzimlədiyi münasibətlər üst-üstə düşür. Bu baxımdan Azərbaycan multikulturalizmi Heydər Əliyevin Azərbaycançılıq ideologiyasının tərkib hissəsidir desək, heç də səhvə yol vermərik.

Multikulturalizm ideologiyasının əsas məqsədi mədəni plüralizm yolu ilə onun inkişafına səmərəli şərait yaratmaq, əhalinin etnik irqi və dini müxtəlifliyinə baxmayaraq, cəmiyyət üzvlərinin hüquq və azadlıqlarını gerçəkləşdirmək, mədəniyyət, dil, ənənə, etnik və dini dəyərləri qoruyub saxlamaqdır. Multikulturalizm mahiyyəti baxımından tolerantlıqla daha çox səsləşir. Multikulturalizm fərqli mədəniyyətlərin paralel şəkildə yaşamasını qəbul edən tolerant cəmiyyətinin əsas xüsusiyyətlərindən biridir.

Dünyanın tanınmış nüfuzlu şəxsləri, beynəlxalq təşkilatların rəsmiləri ölkəmizdə həyata keçirilən multikulturalizm siyasətini yüksək qiymətləndirir və Azərbaycanı multikulturalizm ideyalarının beynəlxalq aləmdə yayılmasının təşəbbüskarı kimi tanıdıqlarını bildirirlər.

Azərbaycan müxtəlif sivilizasiyanın qovuşduğu məkan olaraq, əsrlər boyu milli-mədəni rəngarənglik mühitinin formalaşdığı, ayrı-ayrı millətlərin və konfessiyaların nümayəndələrinin sülh, əmin-amanlıq, qarşılıqlı anlaşma və dialoq şəraitində yaşadığı diyar kim tanınmışdır. Multikulturalizm və tolerantlıq tarixən azərbaycanlıların həyat tərzini olmuş, bu gün isə milli kimliyindən, dilindən, dinindən asılı olmayaraq hər bir vətəndaşın gündəlik həyat tərzinə çevrilmişdir.

Ümummillə Lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında ölkəmizdə Azərbaycan xalqının multikultural ənənələrinin qorunması və inkişaf etdirilməsi sahəsində həyata keçirilən siyasi istiqamət yeni mərhələdə onun layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla inkişaf etdirilir. Multikulturalizmi Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasəti, xalqımızın həyat tərzini dəyərləndirən Prezident İlham Əliyev bu siyasətin həyata keçirilməsində BMT, ATƏT, Avropa Şurası, Avropa İttifaqı, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı və digər nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığa xüsusi önəm verir. O, daima ölkəmizin bu təşkilatlar tərəfindən qəbul edilən milli azlıqların hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi ilə bağlı konvensiyalara qoşulmasının vacibliyini qeyd edir. Ötən on ildə paytaxtımızda keçirilən forumların sayının daha da artması bəşəri ideyaların təşviqi və təbliği baxımından uğurlu addımlar haesab edilir. Cənab Prezident İlham Əliyevin yürütdüyü siyasətin əsasında milli maraqların təmin edilməsi hər şeydən öndə dayanır.

Ədəbiyyat

1. İsaخان Vəliyev. "Sabitlik və rifah naminə siyasət" / Bakı 2018, səh 243 - 249

2. Mehdiyev R. "Azərbaycançılıq-millə ideologiyasının kamil nümunəsi". / "Azərbaycan" qəz., 7 noyabr 2007.

MULTİKULTURALİZM VƏ DİNİ İDENTİKLİK

Açar sözlər: *identiklik, multikulturalizm, multikultural təhlükəsizlik, dini identiklik, noosfer*

Azərbaycanda multikulturalizmin uzun keçmişi, lakin qısa tarixi var. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Azərbaycanın multikulturalizm modelinin mahiyyətini belə izah etmişdir: "...hər bir cəmiyyətin gücü onun dini və milli müxtəlifliyindədir... Əlbəttə, bunun üçün ənənələr lazımdır, eyni zamanda, dövlət siyasəti də lazımi səviyyədə aparılmalıdır. Azərbaycanda hər iki amil mövcuddur" [Azərbaycan multikulturalizmi, 2017, 63].

Azərbaycanda multikulturalizm əsrlər boyu mövcud olmuş və bu qədim türk torpağı üzərində yaşayan bütün xalqların adi həyat tərzidir. Biomüxtəliflik flora və faunanın zənginləşdirdiyi kimi mədəni müxtəliflik də cəmiyyətin gücü və zənginliyidir. Mədəni müxtəliflik, yaxud da multikulturalizm dövlətin qüdrətini və xalqın qədimliyini ifadə etməklə yanaşı həm də İlahi hökmə təslim olmaq deməkdir. Multikulturalizm - əslində islami əxlaqdan qaynaqlanan təfəkkür təzidir. Ölkəmizdə multikulturalıq iki mühüm səbəblə əlaqəlidir. Bunlardan biri təbii-çöğrafi, ikincisi isə sosial-psixoloji. Ölkənin çöğrafi ərazi olaraq zəngin təbiəti, əlverişli iqlim şəraiti, digər tərəfdən isə həmin ərazidə yaşayan yerli insanların qrup kimi ona pənah gətirən fərqli, dinə və dilə mənsub olan insanlara qayğı ilə yanaşması, millətin insanpərvər, qonaqpərvər olması fərqli mədəniyyətə tolerant münasibəti multikulturalizmə rəvac vermişdir. Multikulturalizmin mövcudluğu, multikultural inkişafın təzahür formalarından biri ölkə ərazində yaşayan xalqların öz dini və inancları əsasda identikliyin formalaşmasıdır. Etnik-milli və dini identiklik dövlətin və millətin mövcudluğunu təmin edən fenomendir. Polietnik ölkələrdə dini identikliyin təmin olunması multikulturalizm çərçivəsində təmin olunur.

İdentiklik anlayışı sosial-psixoloji biliklər strukturunda həlledici yer tutur. Psixologiyada bu fenomenin tədqiqinə XX əsrin ortalarında E.Erikson, L.Stross kimi alimlər tərəfindən başlanılmışdır. İdentiklik fenomeni müxtəlif humanitar və sosial elm sahələrinin xüsusi olaraq diqqət yetirdikləri məsələdir. Bu məsələ ilə bağlı çoxlu sayda tədqiqatların aparılmasına baxmayaraq identiklik konsepti özünün problematikliyinə qoruyub saxlamışdır. Psixoloqlar, sosioloqlar, filosoflar, antropoloqlar, düşünəslər, linqvistlər və digər elm sahələrinin nümayəndələri identiklik və onun müxtəlif aspekt və formaları haqqında aktiv diskurs aparırlar. Müasir psixologiyada identiklik termini üç istiqamətdən izah edilir. Birinci halda identiklik adı altında şəxsiyyətin məlumatlılığı ilk növbədə mənsub olduğu öz qrupu və özge qruplar haqqında olan məlumat daxildir. İkinci halda identiklik, fərdin özünü müəyyən sosial qrupla identifikasiya etməsi başa düşülür. Nəhayət, üçüncü halda identiklik, fərdin özünü müəyyən sosial statusu, milliyyəti, dini inancı və həmçinin ona mənsub olan müəyyən sosial rol birliyi haqqında olan təsəvvürü özündə əks etdirir. İdentiklik insana xas olan xüsusiyyətdən daha çox onun bəslədiyi münasibətdir. Bu münasibət onun öz cinsi, etnik və dini mənsubiyyəti ilə əlaqədar olaraq sosializasiya prosesində əmələ gəlir. İdentiklik insanın özünüdərkidir. Belə özünüdərk cinsi, etnik-milli və dini istiqamətlər üzrə getsə də bütövlükdə şəxsiyyətin özünüdərk kimi nəticələnir.

Dövlət, milli-mənəvi dəyərlər üzərində bərqərar olur. Milli-mənəvi dəyərlər içərisində etnik-milli və dini dəyərlər xüsusi yer tutur. Dini dəyərlər milli-mənəvi dəyərlərin əsasını təşkil edir. Dini və etnik-milli dəyərlər isə birmənalı şəkildə etnik-milli və dini identikliyin formalaşması sayəsində mümkün olur. Etnik-milli və dini identiklik fərdin və ya qrupun özünü aid etdiyi etnik-milli və ya dini mənsubiyyəti ilə əlaqədar koqnitiv və emosional səviyyədə özünüdərk etməsidir. Bu mənada Azərbaycanda mövcud olan multikultural mühit və onun dövlət tərəfindən qorunaraq inkişaf etdirilməsi xalqların etnik-milli və dini identikliklərini təmin etmələrinə əlverişli şərait yaratmışdır. Bu da nəticə etibarilə dövlət təhlükəsizliyinin mühüm tərkib hissəsi olan multikultural təhlükəsizliyin təmin olunması deməkdir. Multikultural təhlükəsizliyi milli təhlükəsizlik sisteminin vacib komponentlərindən biri hesab edən K.Abdulla multikultural təhlükəsizliyin mahiyyətini etnik, dini, irqi, mədəni mənsubiyyətindən asılı olmayaraq bütün xalqların, etnik qrupların mədəni dəyərlərin qorunmasından ibarət olduğunu göstərir və son dövrdə Avropanın bir sıra ölkələrində etnik və dini radikalizm, ksenofobiya, antisemitizm, islamofobiya meyllərinin artmasının səbəbini məhz multikultural təhlükəsizliyin təmin olunmaması ilə əlaqədar olduğunu bildirir. [Azərbaycan multikulturalizmi, 2017, 37-38]

Bu gün müasir dünyada multikulturalizmə münasibət heç də bir mənalı deyildir. Onun tərəfdarları ilə yanaşı əleyhdarları da vardır. Məsələ ilə bağlı K.Abdulla və E.Nəcəfov yazırlar: "Müasir dünyada multikulturalizm siyasətinə ikili baxış, iki qütb formalaşmışdır – bədbin və nikbin. Bədbin qütbü Kameron, nikbin qütbü isə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev formalaşdırmışdır. Prezidenti İlham Əliyev Kamerunun bədbin nəticəsinə qarşı duran optimist baxışı və siyasi iradəni nümayiş etdirir. O, Azərbaycan xalqının çoxəsrlik

multikultural dəyərlərə malik olması ideyasına arxalanaraq belə bir siyasi bəyənətlə çıxış edir: “Bu gün multikulturalizmin dünyada alternativini yoxdur” [Azərbaycan multikulturalizmi, 2017, 19] Böyük Britaniyanın baş naziri Devid Kameron isə belə deyir: “Dövlət multikulturalizmi“ doktrinası müxtəlif mədəniyyətlərə öz adət-ənənələri ilə yaşamalarına dəstək verməklə cəmiyyətdə inteqrasiya proseslərini qarşısını alır. Bunun nəticəsində müxtəlif icmalar, xüsusilə də, müsəlman icması cəmiyyətdəki liberal dəyərləri inkar edərək demokratik cəmiyyətimizin dəyərlərinə zidd olan dəyərləri təbliğ edirlər.” [Azərbaycan multikulturalizmi, 2017, 51] Çox qərİbədir. Azərbaycan Respublikasını Prezidenti İlham Əliyev dünyanı multikulturalizmə səsləyir, onu təbliğ etməyə çağırdığı halda Böyük Britaniya kimi böyük bir ölkənin baş naziri multikulturalizmin bərqərar olmasından narahatlıq keçirir. Biz hesab edirik ki, multikulturalizm ideyası ilə bağlı naratçılıq bir tərəfdən avrosentrizmdən qaynaqlanır, digər tərəfdən isə böyük Avropa dövlətlərinin fərqli mədəniyyətləri tam şəkildə assimilyasiya etmələrinin qarşısına çəkiləcək bir səddin olacağı ilə bağlıdır. Məşhur alman filosofu və psixoloqu V.Vundt qeyd edir ki, “Eksperiment üçün əlçatmaz olan psixi hadisələr mövcuddur, lakin çox vaxt laboratoriya eksperimentinin mümkün olmadığı yerdə eksperimenti bizim üçün tarix keçirir” [Məmmədov, 2000, 6]. Tarixdə adı keçən lakin bu gün dünyada yaşamayan çoxlu xalqlar olmuşdur. Həmin xalqların tarix səhnəsindən silinməsi heç də hər hansı siyasi qərarla həll olunmamışdır. Təbiətdə, yer üzündə hansı millətin yaşamaqda davam etməsi Allahın hökmündədir və bu hökm xalqların ilahi dəyərlərə nə dərəcədə əməl etməsi və öz həyatını həmin dəyər və meyrələr üzərindən həyat keçirməsi ilə əlaqədar olur.

Multikulturalizm, planetin biosfer vəziyyətdən noosfer vəziyyətə keçməsinin əsas zəminindən (milli-etnik, dini və irqi bərabərlik) biridir. İnsan biopsixososial varlıq olmaqla yanaşı həm də müəyyən mənada kosmik varlıqdır. Noosfer-insan şüurunun törəməsidir və onun inkişafı intellektin – elmi idrakın yüksək təzahürünə, Allaha olan dərin inama, insanların dərinədən düşünlümlü və arqumentləşdirilmiş hərəkətlərinə əsaslanmalıdır. Noosfer – insanın intellekt və inamı vasitəsilə planetin təkamülünün keyfiyyətə yeni hala keçməsidir. [Məmmədov,2000,343]

Beləliklə, multikulturalizmin Azərbaycanın dövlət siyasəti olması onun beynəlxalq səviyyədə sülhpərvər siyaəst apardığını göstərməklə yanaşı ölkə ərazisində yaşayan bütün xalqların etnik-milləti və dini idetikliyinə təmin olunmasına xidmət göstərir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan multikulturalizmi. Ali məktəblər üçün dərslik. – Bakı: BBMM, 2017.- 416 səh.
2. Bayramov Ə.S. Etnik psixologiya. Bakı, “Renessans”, 2001, 374 səh.
3. Məmmədov N.M., Suravegina İ.T. Ekologiya. Bakı, “Maarif”, 2000. 420 səh.
4. Кликс.Ф. Пробуждающееся мышление. Москва «Прогресс», 1983, стр.301
5. Пронина Т.С. Религиозная идентичность как психосоциальный феномен. Вестник Русской христианской гуманитарной академии.2015.Том 16.Выпуск 2.

Orxan Əlibəyov

N.Aslanov adına Cocuq Mərcanlı kənd tam orta məktəbi

HEYDƏR ƏLİYEVİN DÖVLƏT QURUCULUĞU, DÖVLƏTÇİLİYİN QORUNMASI VƏ İNKİŞAFI SAHƏSİNDƏ ÇOXCƏHƏTLİ FƏALİYYƏTİ

Açar sözlər: *dövlətçilik, xalq, siyasət*

Heydər Əliyev XX əsr Azərbaycan siyasətinin ən parlaq siması və XXI əsr müstəqillik kursunun memarıdır.

1993-cü ilin iyun ayının 15-də Azərbaycan müstəqil dövlət kimi uçuğunun kənarında dayanmışdı. Ölkəyə rəhbərlik edən sərişətsiz siyasi qruplar çıxış yolu tapa bilmirdilər. Düşmən isə addım-addım müstəqil dövlətçiliyimizə qəsd etməkdə idi. Onun qarşısını ala bilmirdilər. Bu ağır zamanda xalq təkidlə Heydər Əliyevin siyasət səhnəsinə qayıdışına nail oldu. Elə həmin anda da düşmən düşərgəsində təcürbəli bir siyasətçi "biz batdıq" nələsinə çəkdi. Həyat həmin erməni kommunist siyasətçinin haqlı olduğunu sübut etdi!

Və hər şey həmin tarixdən – iyunun 15-dən başladı. Bu tarix bir neçə anlamda Azərbaycanın qurtuluşunun başlanğıcı oldu. Dövlətçilik ideyası iflasdan qurtuldu. Çünki dövlət idarəçiliyinin nə olduğunu bilməyən naşı adamlar Azərbaycan cəmiyyətində tədricən müstəqillik ideyası ilə bağlı bədbin əhvalruhiyyə yaradırdılar. Bir-birini əvəz edən məğlubiyyətlər insanlarda belə bir şübhə yaradırdı: "bəlkə biz,

heç müstəqil dövlət qurmağa qadir deyilik?" Tarix göstərir ki, bu pessimizm çox təhlükəlidir və faktiki olaraq millətin öz məğlubiyyətini qəbul etməsinin ilk dərəcəsidir.

Əgər cəmiyyətdə dövlət quruculuğuna inam yoxdursa, onu başqa heç bir ideya ilə ayaqda durmağa məcbur etmək mümkün deyildir. Düşmənlər tərəfindən aparılan təxribatçı ideoloji fəaliyyət yaranmış vəziyyəti daha da acınacaqlı edirdi. Bu məqamda siyasət səhnəsinə Heydər Əliyev çıxdı və xalqda dövlət quruculuğuna dərin inam yaratdı! Buna necə nail oldu? Hər şeydən əvvəl, təmkinli, ölçülü-biçili, inamlı və real siyasəti ilə vəziyyəti dəyişdi. Heydər Əliyev müxtəlif bölgələrə səfərləri zamanı siyasi qruplar arasındakı ziddiyyətləri yumşalda bildi və onlara dövlət üçün çalışmanın əsas vəzifə olduğunu anlatdı. Bu zaman Ulu öndərin siyasi və diplomatik ustalığı həqiqətən də dövlət quruculuğu tarixinin ən parlaq səhifələrindən oldu.

Dövlətçilik ideyası Azərbaycanda bu cür xilas edildi – xalq müstəqil dövlət qurmağın zəruriliyini tam olaraq Heydər Əliyevin liderliyi ilə qəbul etdi. Və qısa bir müddətdə cəmiyyət Ulu öndərin ətrafında birləşdi. Onun bir çağırışı ilə milyonlarla insanlar meydanlara axışmağa başladılar.

Sanki bütün bunları ümumiləşdirərək, məşhur amerikalı siyasi xadim və politoloq Zbiqnev Bjezinski demişdi: "Heydər Əliyev siyasi cəhətdən möhkəm, məntiqli, zəkali, istədiyini tez çatdıran şəxsiyyət – bir sözlə, şəksiz liderdir". Bəli, Azərbaycan xalqının şəksiz lideri onu addım-addım irəliyə aparıb qələbələrə çatdırdı.

Xarici siyasət strategiyasında xalqımızın zəngin tarixi, mədəniyyəti və multikultural ənənələri lazımı səviyyədə diqqətə alındı. Heydər Əliyev bütün dövrlərdə Azərbaycan xalqının tarixi, mədəni və multikultural ənənələrinə daim diqqət və qayğı göstərmişdir. Hələ sovet dönməsində yüksək vəzifələrdə çalışarkən bu məqama ayrıca önəm vermişdir. Deyək ki, SSRİ zamanında milli kadrların yetişdirilməsi xətti ilə yanaşı Azərbaycanın böyük ədəbləri, mədəniyyət xadimləri, milli bayramları, dili ilə bağlı çox əhəmiyyətli addımlar atırdı. Məhz bu kimi faktorların sayəsində Azərbaycan öz milli-mədəni varlığını qoruya bildi. Müstəqillik mərhələsində isə həmin faktorlar tamamilə yeni məzmununda xarici siyasət kursunun prinsipləri sırasına daxil edildi. Bir müddət ziddiyyətli münasibətlərimiz olmuş İranın sabiq Prezidenti Seyid Məhəmməd Xatəminin Ulu öndər haqqında dedikləri ibrətamizdir. O, vurğulamışdı: "Heydər Əliyev yenidən ayağa qalxan Azərbaycan Respublikasının sabitlik və tərəqqiyə qovuşmasında təsirli rol oynamış, gözəl Azərbaycan xalqının rifahı, asayışı naminə səy göstərmiş təcrübəli və məşhur siyasət xadimi olmuşdur. Cənab Heydər Əliyevin regional sülh və dostluğa nail olması, iki dost, qardaş ölkə olan İran İslam Respublikası ilə Azərbaycan Respublikası arasında əlaqələrin dərinləşdirilməsi yolunda xidmətləri heç vaxt xatirələrdən silinməyəcəkdir". Buradan aydın görünür ki, Heydər Əliyev böyük ustalılıqla Azərbaycan xalqının milli-mədəni özünəməxsusluğu ilə regional miqyasda sülh və əmin-amanlığın təmin edilməsi arasında uğurlu əlaqə yarada bilmişdi.

Təbii ki, Heydər Əliyevin xarici siyasət kursundan bəhs edərkən bu böyük şəxsiyyətin Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi istiqamətində atdığı addımları vurğulamamaq mümkün deyildir. Müasir müstəqillik tarixində ilk dəfə olaraq Heydər Əliyev bu məsələni konseptual formada Azərbaycanın xarici siyasət kursunun prioritet məsələləri sırasına daxil etdi. Belə mürəkkəb şəraitdə Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin incəliklə xarici siyasət kursuna mühüm faktor kimi daxil edilməsi böyük diplomatik ustalılıq tələb edirdi. Heydər Əliyev onun ən səmərəli üsulunu tapa bildi. Nəticədə, beynəlxalq təşkilatlar sürətlə həqiqəti öyrəndi, müxtəlif sənədlərdə Ermənistanın təcavüzkarlığı vurğulandı, regionun böyük dövlətləri Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanıdıqlarını bəyan etdilər, BMT erməni təcavüzünə son qoyulması ilə bağlı dörd qətnamə qəbul etdi və ATƏT münaqişəni sülh yolu ilə həll etmək üçün xüsusi qrup (ATƏT-in Minsk qrupu) yaratdı. Prezident İlham Əliyev sonrakı mərhələdə bu istiqamətdə dalbadal uğurlu addımlar ataraq, Ermənistanın küncə sıxışdırılması prosesini yeni səviyyəyə yüksəltdi. Artıq ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədr dövlətləri Dağlıq Qarabağın mövcud statusunun dəyişilməz qalmasının mümkün olmadığını bəyan edirlər. Bu o deməkdir ki, münaqişə yalnız Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin edilməsi şərti ilə öz ədalətli həllini tapa bilər.

Azərbaycan faktiki olaraq xarici siyasətin bütün istiqamətlərində uğur qazanan və onları bir-biri ilə uyğunlaşdırıb bilən perspektivli dövlətdir. Ölkəyə etibarlı tərəfdaş kimi yanaşırlar. Buraya xarici iş adamları külli miqdarda sərmayə yatırmaqdan çəkinmirlər. Azərbaycan bütün sahələr üzrə Cənubi Qafqazın lider dövlətinə çevrilib. Və həmin irəliləyişin memarı Ulu öndər Heydər Əliyevdir.

Beləliklə, Heydər Əliyevin Azərbaycana, regiona və dünyaya ciddi töhfələr verdiyi hamılıqla tanınan faktdır. Onun dövlət quruculuğu kursunu Prezident İlham Əliyev böyük uğurla inkişaf etdirir.

HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI VƏ MULTİKULTURALİZM

Açar sözlər: *azərbaycançılıq, multikulturalizm, cəmiyyət*

Ölkəmizdə müxtəlif millətlərə, dinlərə, adət və ənənələrə mənsub olan insanlar arasında tarixən mehriban münasibətlər mövcud olmuşdur. Müstəqillik illərində isə bu mühüm ənənənin daha da gücləndirilməsi müasir Azərbaycan dövlətinin ən böyük nailiyyətlərindən biridir. Lakin qeyd etdiyimiz kimi, Azərbaycanda əsrlər boyu bu ənənə mövcud olsa da, cəmiyyətin multikultural xarakteri məhz Azərbaycan xalqının yüksək milli şüurunun və təfəkkürünün göstəricisi olan bu dəyər ulu öndər Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideyasının mühüm cəhətlərindən biri kimi Azərbaycanın müstəqilliyinin möhkəmlənməsində, dövlətçiliyimizin qüdrətlənməsində və dövlət quruculuğu prosesində mühüm rol oynamışdır.

Ümummillə Liderin böyük müdrikliklə irəli sürdüyü dövlətçilik konsepsiyası mahiyyət etibarilə Azərbaycanın tarixi ənənələrini və müasir Avropa dəyərlərini özündə birləşdirən yeni bir inkişaf modeli idi. İctimai-siyasi sabitliyi və sosial-iqtisadi inkişafı bu modelin əsas dayacağına çevirən Heydər Əliyev cəmiyyətdə dayanıqlı milli birliyə nail olmaq üçün hər şeydən öncə, insan hüquq və azadlıqlarının maksimum təminatı məsələsinə xüsusi diqqət yetirirdi. Tariximizin yuxarıda xatırladığımız çətin dövrlərində – 1993-cü ildə Heydər Əliyev bu ərazidə yaşayan digər millətlərin nümayəndələri ilə intensiv görüşlər keçirir, onların yaşayış məntəqələrini ziyarət edir, onların tamhüquqlu Azərbaycan vətəndaşı olduqlarını anladır. Ölkəmizdə yaşayan bütün xalqların birlikdə vahid Azərbaycan cəmiyyətini formalaşdırdıqlarını ümummillə məram kimi müəyyənləşdirən dahi şəxsiyyət bu insanların yeni müstəqil dövlətin möhkəmlənməsinə töhfə vermələrinə də hər cür şərait yaratdı.

Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsləri nəticəsində multikulturalizm dövlət siyasətinin ən önəmli istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Dövlət başçısı mütəmadi olaraq ölkəmizdə yaşayan xalqların, dini icmaların nümayəndələri ilə görüşür, onların ehtiyac və problemləri ilə maraqlanır, milli və dini bayramları münasibətilə təbrik edir. Prezidentin sərəncamı ilə 2014-cü il fevral ayının 28-də Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşavirliyinin təsis edilməsi də həyata keçirilən uğurlu multikulturalizm siyasətinin göstəricisidir. Eyni zamanda, multikulturalizmi dövlət siyasətinin əsas komponentlərindən biri kimi dəyərləndirilməsinin nəticəsidir ki, 2014-cü ilin may ayında Prezident İlham Əliyevin fərmanı ilə Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi yaradıldı.

Heydər Əliyev öz müdrik siyasəti ilə əsrlər boyu formalaşmış Azərbaycan çoxmədəniyyətlilik ənənəsini inkişaf etdirərək keyfiyyətə yeni müstəviyə keçirmişdir. Ümummillə lider Heydər Əliyev haqlı olaraq azərbaycançılığın əsas tərkib hissəsi olan multikulturalizm siyasətini ölkənin demokratik və etnomədəni inkişafının mühüm elementlərindən biri hesab edirdi. O, Azərbaycan ərazisində yaşayan bütün etnosların hüquq və azadlıqlarının, o cümlədən etnik-mədəni dəyərlərinin qorunmasını demokratiyanın mühüm prinsipi olan insanların hüquq və azadlıqlarının qorunmasından irəli gəldiyini göstərirdi. Ulu öndərin rəhbərliyi ilə demokratik inkişaf yolu götürmüş Azərbaycan Respublikası onun qeyd etdiyi kimi dinindən, dilindən, irqindən asılı olmayaraq bütün vətəndaşların eyni hüquqlara malik olmalarını təmin etməli idi. Məhz ulu öndərin təşəbbüsləri və siyasi uzaqgörənliyi ilə azərbaycançılıq ideologiyasının başlıca prinsiplərinin – ana dili, milli mədəniyyət, milli-mənəvi dəyərlərin inkişafı və cəmiyyət tərəfindən mənimsənilməsi sahəsində ardıcıl və məqsədyönlü addımların atılması öz növbəsində multikultural dəyərlərin möhkəmlənməsinə yol açdı. Ən əsası multikulturalizm müstəqil Azərbaycanın fəlsəfi-sosioloji doktrinasının sosiomədəni və etno-siyasi cəhətlərini özündə birləşdirdi.

Təsədüfi deyil ki, 1995-ci ildə qəbul edilən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsi ilə mənşəyindən, irqindən, dinindən və dilindən asılı olmayaraq hər kəsin hüquq və azadlıqlarına hörmət təmin olundu. Bununla yanaşı, ulu öndərin hakimiyyətə gəlməsindən sonra qəbul edilən bir çox qanunlarda Azərbaycan ərazisində yaşayan bütün xalqların mədəni kimliyinə təminat verildi. Onların ədəbiyyat, mədəniyyət, dil, tarix, adət-ənənələrinin qorunub saxlanmasına, inkişaf etdirilməsinə hüquqi zəmin yaradıldı. Ümummillə liderin bu siyasəti beynəlxalq qurumlar tərəfindən də hər zaman müsbət qarşılanırdı.

Ulu öndər Heydər Əliyevin qurduğu Azərbaycan bu gün onun siyasi davamçısı olan Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə daha da inkişaf edir, dünya birliyinin layiqli üzvü kimi müstəqil siyasət həyata keçirir.

Fatimə Əliyeva
Ağdam 47 sayılı tam orta məktəb

MULTİKULTURALİZM TARİXİ ZƏRURƏTDİR

Açar sözlər: *multikulturalizm, cəmiyyət, ümumbəşəri dəyərlər*

Son illərdə bütün dünyada qanunauyğun şəkildə mövcud dəyərlərin yenidən qiymətləndirilməsi, nəticələrə bir də baxılması, çoxüzlü və bir o qədər də təzadlı reallığın təyin edilməsi cəhdləri baş verir. Müxtəlif nəzəriyyələrin inkişafı isə varlığın müxtəlifliyi, çoxtərkiçliliyi, və başqalığı ilə bağlıdır.

Multikulturalizm, multikulturalıq, multikultural cəmiyyət son vaxtlar formalaşmış lakin qədim bir mənşəyi olan fenomenin ifadəsidir. Bu gün multikultural adlanan cəmiyyətlər əvvəllər multimilli, multi-etnik, seqmentar, Emil Dürkheyne görə ayrı-ayrı hissələrin müstəqil fəaliyyət göstərdiyi eyni struktur və funksiyaya malik olduğu cəmiyyətlər adlanırdı.

Qeyd etmək lazımdır ki, multikulturalizm termini ilk dəfə XX əsrin 60-cı illərində Kanadada yaranmışdır. Bu terminin meydana gəlməsi o dövrdə bikultural Kanada cəmiyyətini tənzimləmək və effektiv şəkildə idarə etmək üçün yollar axtarılması gedişində yaranmış situasiya ilə bağlıdır. O dövrdə bu axtarışlar kvebek separatizmi təhlükəsi altında dikte olunurdu. Multikulturalizm fenomeni 1971–ci ildə siyasi cəhətdən rəsmən tanındı. Hoffman –Novotniy iddia edir ki, multikulturalizm müxtəlif mədəniyyətlərin, Radke isə hesab edir ki, multikulturalizm siyasi fəlsəfənin mənəvi normalarına əsaslanan və münəqışələrin tənzimlənməsinə yönəlmiş proqramdır. Başqa biri Q.D.Dmitriyev multikulturalizm çoxmədəniyyətli təsisat adlandırır. Liberalizmeylli Amerika tədqiqatçısı M.Lindin fikrincə multikulturalizm sol qüvvələrin ideologiyasıdır.

Multikulturalizmə müxtəlif yanaşmalar vardır. Beləliklə yuxarıda deyilən fikirləri nəzərə alıb ümumiləşdirsək multikulturalizmin meydana gəlməsini və onun mədəni, siyasi və ideoloji fenomen kimi bəşəri dəyərlərə çevrilməsini tarixi zərurət kimi qəbul etməliyik. Zərurət isə fəlsəfi kateqoriya kimi müəyyən zaman və məkan hüdudlarında baş verməsi mütləq olan hadisəyə deyilir. Bu hadisənin alternativini yoxdur.

Tarixi zərurət dedikdə, adətən müxtəlif xarakterli komponentlərin və şəraitin elə məcmusu nəzərdə tutulur ki, onların çərçivəsində insanın fəaliyyəti mövcud durumları, cəmiyyəti və təbiəti öz arzu və istəklərinə uyğun şəkildə dəyişməyə başlayır.

Multikulturalizm də bəşəriyyətin çoxlu sayda ixtiraları kimi zərurətdən yaranmışdır. Multikulturalizm əsl mədəni siyasət kimi XX əsrdə qlobal cəmiyyətdə meydana gəlmiş tarixi zərurətdən doğan dəyərlərin ümumi sistemi yaxud ümumbəşəri dəyərlər sistemidir.

Azərbaycan multikulturalizminin və onunla bağlı həyata keçirilən dövlət siyasətinin mahiyyəti və təmizləyici gücü ondan ibarətdir ki, o hansısa süni tədbirlərə əsaslanmır və bütün fəaliyyətini Azərbaycana üzvi şəkildə xas olan əsl tolerant və multimədəni təbiət üzərində qurur. Beləliklə, Azərbaycan multikulturalizmi kimi təhlükəsiz gələcəyə hesablanmış mədəni siyasətdən Azərbaycanı təmsil edən müasir və tolerant cəmiyyətin ruhani strukturunu dəyişdirmək deyil, onun intellektual səviyyəsini daha da inkişaf etdirmək tələb olunur.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan multikulturalizmi. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı, BBMM, 2017
2. “Multikulturalizmə giriş”. Ali məktəblər üçün dərs vəsaiti. Bakı, Mütərcim, 2018

Zülfüyyə Əliyeva
Ağdam rayon 47 sayılı köçkün tam orta məktəbi (Mingəçevir)

MULTİKULTURALİZM ƏN BÖYÜK TARİXİ NAİLİYYƏTİMİZDİR

Açar sözlər: *multikulturalizm, mədəniyyət, dil*

Azərbaycan 1980-cı illərin sonu – 1990-cı illərin əvvəlində böyük fəlakətlə üzləşmişdi. Baş verən hadisələr Azərbaycanı məhvə, uçurma aparmaqda idi. Uzun əsrlər boyu müxtəlif xalqların, dinlərin, mədəniyyətlərin beşiyi sayılan bir ölkə getdikcə parçalanmaq, dağılmaq astanasında idi. Daxili və xarici qüvvələr məqsədinə çatmaq üzrə idi.

Məhz belə ağır zaman kəsiyində hakimiyyətə gəlmiş Heydər Əliyev müdrik siyasət yeritmiş, multikulturalizm siyasətinin əsasını qoymuşdur. Ardıcıl, məqsədli şəkildə cəmiyyətə rəngarəng mədəniyyətə, tolerant-

lığa, müxtəlif dinlərə malik azad, suveren dövlətin inkişafına nail olmağın hədəfini göstərdi. Milli azlıqların qorunmasına, mədəni inkişafına, öz dillərində məktəblərin açılmasına lazımı şərait yaradılmasına, zəruri qanunların qəbuluna nail oldu.

Bu gün haqlı olaraq, Azərbaycan multikultural-multimədəni, müxtəlif xalqların azad, xoşbəxt yaşadığı, tolerant bir dövlətdir. Bu siyasətin əsasını Ümummilli lider Heydər Əliyev qoymuş, multikulturalizmi dövlət siyasətinə çevrilməsinə nail olmuşdur. Bütün bunlar isə, ölkədə plüralizm şəraitinin olması, hər kəsin fərqli baxışlara, dünyagrüşünə malik olması, fikir müxtəlifliyinə dözümlü münasibət, başqalarının hüquqlarına hörmətlə yanaşıldığı bir cəmiyyətdə -Azərbaycanda mümkün olmuşdur. Heydər Əliyev tolerantlığı və multikulturalizmi cəmiyyətin monolitliyini, möhkəmliyini şərtləndirən amil kimi görürdü.

Heydər Əliyevin multikulturalizm siyasətinin layiqli davamçısı, prezident İlham Əliyev bu siyasəti daha da inkişaf etdirmiş, Azərbaycanın dünyada multikultural ölkə kimi tanınmasına nail olmuşdur. 2016-cı ili ölkəmizdə Multikulturalizm ili, 2017-ci ili İslam Həmrəyliyi ili elan olunması dediklərimizin bariz nümunəsidir. İlham Əliyevin dediyi “Tolerantlıq Azərbaycanın vizit kartıdır” sözləri dünyada Azərbaycana olan marağın artmasına, bu gözəl ölkəmizi görmək istəyənlərin çoxalmasına, dünya tərəfindən inkişaf etmiş, mədəni, dinlərin sərbəst fəaliyyət göstərdiyi, müxtəlif xalqların azad yaşadığı bir dövlət olmasına inamı artırmışdır. Multikulturalizm ölkəmizin dünyaya tanıtılmasında mühüm rol oynayır.

Azərbaycan çoxmillətli dövlətdir. Bu bizim xoşbəxtliyimizdir, milli sərvətimizdir, bizim gücümüzdür. Millətlərin müxtəlifliyi, mədəniyyətlərin müxtəlifliyi bizi zənginləşdirir. Bu bizim siyasətimizdir.

Müxtəlif millətlərin və dinlərin nümayəndələri ölkəmizdə sülh şəraitində yaşayır və ölkəmizin inkişafına öz töhfələrini verirlər. Bu bizim ölkəmizin ən böyük nailiyyətidir. Və biz bu nailiyyəti qorumalı, onu daha da inkişaf etdirməliyik.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Multikulturalizmin Azərbaycan Modeli haqqında.
2. “Heydər Əliyev irsi və multikultural dəyərlər” kitabı.

Elxan Yusifov

Azərbaycan Dillər Universiteti

ALMANYADA XRİSTİANLIĞIN YAYILMASINDA LATİN DİLİNİN TƏSİRİ

Açar sözlər: *latın dili, xristianlıq, klerikal ideologiya*

Din hər zaman insanlar üzərində güclü təsirə malik olduğundan, xristianlıqda da tarixən kilsə Avropa xalqları üzərində hökmranlıq etmişdir. Buna səbəb xalqın kilsəni ruhaniliyin simvolu hesab etməsi və ona kəskin şəkildə inam və müdafiəsindən irəli gəlmişdir. Ona görə də Avropada, o cümlədən də Almaniyada da kilsənin qüdrəti günbəgün artmış, onun heç bir müqavimət və əks təsiri olmadan Avropa xalqları üzərində hökmranlığı davam etmişdir. Tarixən xristian mədəniyyətinin formalaşmasında latın dili güclü təsirə malik olmuşdur. V-VII əsrlərdə Almaniyada xristianlığın yayılması və bərqərar olması ilə alman dilinə latın mənşəli, xüsusən də dini baxış və kilsə adət-ənənələri ilə bağlı sözlərin axını güclənmişdir. Hələ orta əsrlər dövründə xristian kilsələri feodal Almaniyasının ideoloji dayağı hesab olunurdu. Həmin dövrdə kilsə xalq kütlələrini əsarət altına almağa və onları öz ideya və mülhəzələrinin təsiri altında saxlamağa çalışırdı.

Orta əsrlər feodal Almaniyasında təhsil tamamilə dini xarakter daşıyırdı və bütövlükdə Roma katolik kilsəsinin hökmranlığı altında idi. Təhsilin birbaşa katolik kilsəsinin təsiri altında olması Almaniyada klerikal ideologiyanın genişlənməsinə və öz dayaqlarını möhkəmlətməsinə səbəb olmuşdur. Məhz bu səbəbdən də Almaniyada klerikalizm cərəyanı dövlət və ictimai cəmiyyəti öz dini baxış və ideyaları ilə idarə etməkdə ısrarlı idi. Klerikalizmin təsiri altında latın dili orta əsrlər Almaniyası da daxil olmaqla, Avropada elm sahəsində, kilsə və hətta dövlət idarələrində və dəftərxanalarında da rəsmi dil statusu daşıyırdı. Qeyd etmək lazımdır ki, həmin dövrdə latın dili tamamilə yazılı xarakterə malik idi və ümumi xalq dili funksiyasını yerinə yetirə bilmirdi. Yalnız hakim dairələrin, əhalinin imtiyazlı təbəqəsinin, yüksək maddi təminatlı sinfi şəxslərinin və ailələrinin latın dilini öyrənmək və ondan istifadə etmək imkanı var idi. Sadəcə xalq öz ana dilində, dialekt və şivələrdə danışırdı. Bu dil sadəcə xalq üçün bütövlükdə ünsiyyət vasitəsi rolunu, nitq-danışıq münasibətləri, rabitə əlaqəsi kimi xidmət edə bilmirdi. Məktəblərdə tədris latın dilində aparıldığına görə tədris, təlim və tərbiyə, eləcə də elmin inkişafı, qədim elmlərdən olan – tibb, hüquq, məntiq, cəbr və həndəsə ilə bağlı çoxsaylı latın mənşəli alınma sözlərin alman dilinin lüğət tərkibinə daxil olması həmin dövrə təsadüf etmişdir. XV əsrdə Qərbi Avropa ölkələri Roma Papasına itaət edir və özlərini “katolik” adlandırırdılar. XVI əsrin

əvvəllərində M.Lüterin rəhbərliyi altında Avropada “protestantlıq” adlı yeni bir məzhəb yarandı və həmin məzhəb Roma Papasına və onun klerikal baxışlarına müxalif mövqedə fikir və mülahizələrlə çıxış etməyə başladı. Xristianlıq Avropada elə sürətlə yayılmışdır ki, hətta Avropanın ən qüdrətli dövlətləri olan Fransa, Almaniya, İtaliya və İspaniyada dövlət xadimlərini Roma Papası təyin edir, müəyyən məqamlarda onları hakimiyyətdən uzaqlaşdırır və ya öz iradələrinə uyğun idarəetməyə məcbur edirdi. Təkcə bir faktı qeyd etmək kifayət edərdi ki, hələ 1075-ci ildə alman imperatoru VI Henri Roma Papasının fərmanına etinasızlıq etdiyi üçün Papa VIII Qriqori tərəfindən kafir elan edilmişdir. Alman imperatoru Henri çıxış yolu tapmadığı üçün tövbə etmişdir. Roma Papası üç gündən sonra imperator Henrinin tövbəsini qəbul edərək, onun bağışlanmasına razılıq vermişdir. Göründüyü kimi, feodal Almaniyasında kilsə həddindən artıq geniş səlahiyyətə malik idi və dini ideologiyanın formalaşmasında və inkişafında latın dili güclü təbliğat təsirli mühüm amil hesab olunmuşdur. Deməli, xristianlığın inkişaf mərhələsi üçün yüksək əhəmiyyətə malik olan intibah dövründə də təbliğat məsələsi diqqət mərkəzində olmuşdur. Roma Papası Avropada latın dili vasitəsi ilə xristianlığı yaymaqda çox maraqlı olmuşdur.

XVIII əsrədək rəsmi elmi dil kimi latın dili nəinki Almaniya, həmçinin digər Avropa ölkələrində də işlək olmuşdur. Almaniya qədim Roma hüququnun qəbul edilməsi ilə əlaqədar olaraq, latın mənşəli alınma hüquqi terminologiya alman dilinin lüğət tərkibinə daxil olmuşdur. Tarixən latın dilindən alman dilinin lüğət tərkibinə daxil olmuş sözlərin böyük əksəriyyəti alman dilinin dildaxili qaydalarına uyğunlaşdırılmış və bu dildə həmin sözlərin, demək olar ki, hamısı vətəndaşlıq hüququ qazanmışdır.

Göründüyü kimi, Almaniya xristianlığın geniş şəkildə yayılmasının əsas səbəblərindən biri latın dilinin öyrənilməsindən irəli gəlmişdir. Xristian mədəniyyətinin geniş şəkildə yayılması xristianlaşmaqda olan ölkələr arasında əlaqələrin möhkəmlənməsinə və latın dilinə olan zərurət və marağın artmasına səbəb olmuşdur. Sonralar latın dilinin Almaniya, o cümlədən də Avropada təsir dairəsi və nüfuzu tədricən zəifləməyə başlasa da, tarixən alman dilinin lüğət tərkibinə daxil olmuş sözlərin əksəriyyəti bu gün də aktiv söz fondundadır.

Təbii ki, hər bir dil həmin dildə danışan xalqın mədəniyyətini, həyat tərzini, adət-ənənələrini, mənəvi dəyərlərini, obyektiv gerçəkliyə olan münasibətini, din və etiqadını, inam və biliklərini əks etdirir. Deməli, dil insanın davranışını, həyat tərzini, dünyagörüşünü, milli xarakter və ideologiyasını müəyyənləşdirdiyi halda, mədəniyyət cəmiyyəti formalaşdıran mədəni dəyərlərin və qayda-qanunların toplusu kimi birbaşa onların din və etiqadı, obyektiv gerçəkliklə, yəni maddi varlıqla bağlı inam və biliklərini özündə birləşdirir.

Bir sözlə, dil mədəniyyətin bir nəsilə digər nəslə ötürülməsi üçün bir vasitə olduğu halda, din isə hər zaman dil və mədəniyyəti öz təsiri altında saxlamağa və onu tədricən öz silahına çevirməyə çalışmışdır.

Arif Əsədov

Azərbaycan Dillər Universiteti

MÜASİR DÜNYADA QLOBALLAŞMA VƏ ONUN DİNLƏRƏ TƏSİRİ

Açar sözlər: *qloballaşma, İslam dini, Qərb mənəviyyəti, Şərq mənəviyyəti, qardaşlıq şəraiti*

Qloballaşma anlayışı etimoloji cəhətdən “*qlobus*” (lat.) – yəni “*yer kürəsi*” sözü və hər şeydən əvvəl, Yer kürəsində ictimai fəaliyyətin beynəlmilləşməsi ilə əlaqədardır.

Qloballaşma və onun dinlərə təsirindən danışarkən, deyə bilirik ki, dinlər dünya xalqlarının həyatının bütün sahələrinə necə siraət etdiyinin şahidi oluruq. Bütün dinlərin fəvqündə duran İslam dini hazırda nəinki Şərq mənəviyyətinə eləcə də, Qərb mənəviyyətinə də güclü təsir göstərir. Qərb alimləri özləri etiraf edirlər ki, Qərb mənəviyyət baxımından Şərqlə möhtacdır, yəni qərblilər öz mənəvi dəyərlərini Şərqdən öyrənməlidirlər. Əgər cəmiyyətin ictimai-siyasi qurumları mənəvi dəyərlərə əsaslanmasalar və yalnız maddi tələbatların ödənilməsinə yönəlsələr, onda həyata rəhmsizlik və qəddarlıq hakim olar.

Odur ki, biz öz mədəni dəyərlərimizin qiymətləndirilməsinə hər yerdə çalışmalıyıq, öz parlaq keçmişimizi əldən verməməli və daimi yaşayış prinsiplərimizi həyat təcrübəmizlə uyğunlaşdırmalı və qorumağıq. Doğrudan da, hazırda İslam dini dünyada sürətlə yayılmaqdadır. Çünki, xalqlar bu dinin necə ədalətli, sülhsevər və insanpərvər bir din olduğunu dərk edirlər. Və digər dinlərə itaət edən dünya xalqlarının çoxu bugün əsasını inam təşkil edən, ümumxalq dininə çevrilən gözəl İslam dinini qəbul etməkdədirlər. Statistik məlumat əsasında, İslam Şimali Afrikadan həmin qitənin cənubuna doğru sürətlə və ardıcılıqla irəliləməkdədir.

Bugün əcnəbi təşkilatlar islam ölkələrində illərlə güclü təbliğat aparsalar da, dini xalqdan ayıra bilməmişlər. Görəsən, bu dinin daxilində hansı qüdrət var? Elə İslamın sirri də bundadır. Görkəmli filosof Volter qeyd etmişdir: “*Məhəmmədin gətirdiyi din, şübhəsiz xristianlıqdan üstündür. Onun ayinində heç vaxt məsi-*

hilikdə olduğu kimi, dəlilik dərəcəsinə çatan küfr mövcud olmayıb. İslamda tək Allahu üç Allah, və ya üç Allahu tək Allah saymayırlar. İslam dini öz vücudu ilə həmin etiqadların banisinə borcludur. Xristianlıq qılinc və odla öz ayinlərini başqalarının boynuna yükləyir. Ey Rəbbim, kaş bütün Avropa xalqları özləri üçün müsəlmanları nümunə hesab edəydilər” [Qrünebaum, 1998, 134].

Volter xristianlıqda protestant məzhəbinin banisi sayılan Martin Lüter haqqında belə yazır: “Lüter Məhəmmədin ayaqqabısının bağını açmağa belə layiq deyil”. Daha sonra bildirir: “*Şübhə yoxdur ki, Məhəmməd (s.ə.s) çox böyük şəxsiyyət olmuş, həm də çox böyük şəxsiyyətlər yetişdirmişdir. O, çox ağıllı başçı, ədalətli hakim, gözəl əxlaqlı bir peyğəmbər olduğu üçün, yer üzündə ən böyük inqilab etmişdir”* [Qrünebaum, 1998, 35].

İslam ədaləti və sülhü təkcə müsəlmanlar üçün deyil, eyni zamanda bütün qeyri-müsəlmanlar üçün də bərqərar etmişdir.

Nəhayət, deyə bilərik ki, müasir qloballaşma dövründə İslam bütün dünya dövlətlərini sülh və qardaşlıq şəraitində yaşamağa çağırır.

Ədəbiyyat

1. Qrünebaum Q.E. fon. Klassik islam tarixinə dair очерк (600-1258-ci illər). Bakı, Azərbaycan Ensiklopediyası, Nəşriyyat Poliqrafiya Birliyi, 1998, 248 s.

Namiq Əsədov *Azərbaycan Dillər Universiteti*

AZƏRBAYCANIN SERBİYA VƏ XORVATIYA RESPUBLİKALARI İLƏ ƏLAQƏLƏRİNİN İQTİSADI VƏ GEOSİYASİ ƏHƏMİYYƏTİ

Açar sözlər: *Azərbaycan, Serbiya, Xorvatiya, Şahdəniz*

Son dövrlərdə Azərbaycanın xarici siyasətinin yeni istiqaməti olan Cənub-Şərqi Avropa ölkələri ilə iqtisadi və siyasi əlaqələr inkişaf etməkdədir. Bu ölkələr içərisində Serbiya və Xorvatiya ilə münasibətlər xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Qeyd edilən ölkələrlə əməkdaşlıq ölkəmizin siyasi və iqtisadi mövqeyini gücləndirməklə bərabər tərəfdaşlarımızın sayının artması və əlaqələrimizin genişlənməsi baxımından da əhəmiyyətlidir.

Azərbaycan həyata keçirdiyi müstəqil xarici siyasət strategiyası ilə öz ikitərəfli əlaqələrini genişləndirərək, regionun geostrateji və geosiyasi cəhətdən aparıcı ölkəsinə çevrilir. Gerçəkləşdirdiyi və iştirakçısı olduğu beynəlxalq əhəmiyyətli layihələr ilə Avropanın enerji təhlükəsizliyinin təminatçısına çevrilən Azərbaycan Respublikasının, xüsusilə Cənub-Şərqi Avropa ölkələrindən olan Serbiya və Xorvatiya ilə müxtəlif sahələri əhatə edən beynəlxalq səviyyəli əlaqələri çağdaş xarici siyasətin prioritetləri sırasında yer alır.

Azərbaycanın Cənub-Şərqi Avropa regionu ölkələri ilə ikitərəfli əlaqələri müxtəlif sahələri əhatə edərək öz inkişafında sürətli artım tempinə malikdir. Bu ölkələrdən biri Serbiyadır. Keçmiş Yuqoslaviya Azərbaycanın müstəqilliyini 1991-ci il dekabrın 31-də tanımış, Serbiya və Monteneqro ittifaqı ilə Azərbaycan Respublikası arasında diplomatik əlaqələr 1997-ci il avqustun 21-də qurulmuşdur. Serbiya ilə yüksək səviyyəli qarşılıqlı rəsmi səfərlər, müxtəlif sahələri əhatə edən əməkdaşlıq 2010-cu ildən xüsusilə intensivləşməyə başlamışdır. Səfirliklərin açılması ilə diplomatik münasibətlər daha da dinamikləşib. 2010-cu ilin may ayında Serbiya prezidenti Boris Tadiç Azərbaycanda ilk rəsmi səfərdə olmuşdur. Xüsusilə, prezident İlham Əliyevin 2011-ci ildə Serbiyaya səfərindən sonra Azərbaycan Serbiyada mədəni layihələrə bir neçə milyon avro sərmayə yatırmışdır. Bunlara Serbiyadakı kilsə və məscidlərin bərpası, Belqrad parkında Heydər Əliyevin heykəlinin qoyulması və.s. daxildir [Aliyev, <https://jamestown.org/>]. 2014-cü il iyunun 10-da Serbiya Parlamentində 39 deputatdan ibarət Azərbaycan-Serbiya parlamentlərarası dostluq qrupu təsis edilib [<http://mfa.gov.az>, 4].

Ölkələr arasında siyasi, iqtisadi, ticarət, humanitar, ekoloji, təhsil, turizm və.s. sahələrdə sıx əməkdaşlıq mövcuddur. Belə ki, 2014-cü ildə ticarət dövriyyəsinin həcmi 3,84 mln. ABŞ dollar olmuşdur. Serbiyada avtomobil yolunun çəkilməsi birgə iştirak etdiyimiz böyük beynəlxalq layihələrdəndir. Azərbaycan Hökuməti bu layihə üçün Serbiya Respublikasına 4%-li 25 illik 308 mln. avro məbləğində kredit vəsaiti ayırmışdır [<http://tr.trend.az>].

Monteneqro ilə enerji təhlükəsizliyi sahəsində də sıx əməkdaşlıq mövcuddur. "Cənub" qaz dəhlizi ilə Azərbaycan qazı Avropaya nəql ediləcəkdir. Bu isə Monteneqronun uzunmüddətli strateji və enerji təhlükəsizliyi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb etməkdədir [<http://www.azerbaijan-news.az>].

İki ölkənin beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsindəki əməkdaşlığı da həmçinin yüksək səviyyədədir. Beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində ənənəvi olaraq bir-birinə verdiyi dəstək hər iki dövlətin maraqları baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. Xüsusilə, ölkələrin ərazi bütövlüyü məsələlərində Azərbaycan ilə Serbiya

daim bir-birinin yanındadır. İki ölkə arasında imzalanan bəyannamədə Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı Serbiyanın Azərbaycanı, eyni zamanda, Kosovo məsələsində Azərbaycanın Serbiyanı dəstəkləməsi ilə bağlı dəqiq ifadələr öz əksini tapıb [Hacımusalı, www.anl.az].

Cənub-Şərqi Avropanın mədəniyyəti və mövqeyi ilə çox önəmli ölkəsi Xorvatiyadır. Azərbaycanın müstəqilliyini 1991-ci il dekabrın 28-də tanımış bu ölkə ilə diplomatik münasibətlər 1995-ci ildən qurulmuşdur. 2000-ci il dekabrın 5-də Azərbaycan Milli Məclisində Azərbaycan və Xorvatiya Parlamentlərarası əlaqələr üzrə işçi qrupu yaradılmışdır. Xorvatiya Parlamentində Xorvatiya-Azərbaycan Parlamentlərarası Dostluq Qrupu isə 2008-ci ildən fəaliyyət göstərir. Azərbaycanın Xorvatiyadakı səfirliyi 2011-ci ilin fevral ayında açılmışdır. 2005-ci ildə ölkələr arasında parlament sədrləri və nazirlər səviyyəsində qarşılıqlı rəsmi səfərlər baş tutmuşdur [Cəfərli, www.azerbaijan-news.az].

İki ölkə arasında imzalanmış 20-dək sənəd siyasi münasibətlərin yüksək səviyyədə olduğunu bariz göstəricisidir. Xorvatiya Zaqreb bəyannaməsində Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəklədiyini bəyan edib. 2016-cı il oktyabrın 24-də Xorvatiya prezidenti xanım Kolinda Qrabar-Kitaroviçin Azərbaycana rəsmi səfəri ölkələrin beynəlxalq təşkilatlar-BMT, ATƏT, Avropa Şurası çərçivəsində də fəal əməkdaşlıq etdiyini göstərdi [Cəfərli, www.azerbaijan-news.az]. Xüsusilə, Zaqreb Bəyannaməsi Azərbaycanla Xorvatiya arasında digər sahələrlə yanaşı, iqtisadi sahədə də münasibətlərin inkişafını nəzərdə tutur. Son bir neçə il ərzində iki ölkə arasında əmtəə dövriyyəsi əsasən neft və neft məhsulları hesabına xeyli artmışdır. Azərbaycan təkcə neft-qaz sahəsində deyil, həmçinin qarşılıqlı maraq doğuran digər sahələrdə də iqtisadiyyatın şaxələndirilməsini və əməkdaşlığın inkişafını vacib hesab edir. İki ölkə arasında 2012-ci il üçün ümumi ticarət dövriyyəsinin həcmi 334 mlyn.ABŞ dolları təşkil etmişdir [http://mfa.gov.az].

Enerji təhlükəsizliyi Avropa İttifaqının digər üzvləri kimi Xorvatiya üçün də böyük əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan-Xorvatiya əməkdaşlığının digər mühüm komponentini məhz enerji təhlükəsizliyi məsələsi təşkil edir. Xorvatiya Azərbaycan qazının Avropaya çatdırılması kontekstində Transadriatik qaz kəməri (TAP) və Şahdəniz-2 layihələrinin tamamlanmasını səbirsizliklə gözləyir [Cəfərli, www.azerbaijan-news.az]. Qeyd edək ki, bu layihələr Azərbaycan qazının Avropaya nəqlini nəzərdə tutur.

28 iyun 2013-cü ildə konsorsium Azərbaycan qazını Avropaya nəql edəcək layihə kimi Trans-Adriatik Qaz Kəməri (Trans-Adriatik Pipeline) (TAP) seçdiyini bəyan etmişdir. TAP layihəsi Cənubi Qafqaz Qaz Kəmərinin (Bakı-Tbilisi-Ərzurum) və Trans-Anadolu Qaz Kəmərinin (TANAP) davamı olub, "Şahdəniz-2" yatağındakı qazın Yunanıstan və Albaniya vasitəsilə, Adriatik dənizi ilə İtaliyanın cənubuna, oradan isə Qərbi Avropaya nəqlini nəzərdə tutur. Bu kəmərlə ilkin mərhələdə ildə 10 milyard, daha sonra 20 milyard kubmetrə yaxın qazın nəqli proqnozlaşdırılmışdır. Uzunluğu 870 km, dəyəri 2,2 milyard dollar olacaq TAP kəməri Azərbaycan qazını Türkiyə, Yunanıstan, Albaniya ərazisi ilə İtaliyaya çatdıracaq. Qazın Yunanıstandan digər kommunikasiya infrastrukturuları vasitəsi ilə Bolqarıstana, Adriatik dənizindən çoxşəkəli sistemlər vasitəsilə Bosniya, Herseqovina, Xorvatiya, Serbiya və Monteneqroya çatdırılması nəzərdə tutulub. Ümumilikdə, TAP layihəsi vasitəsilə Cənub-Şərqi Avropa regionu ölkələri qazla təmin olunacaqdır [Atakişiyev, www.azerbaijan-news.az].

Azərbaycan 2013-cü il dekabrın 17-də "Şahdəniz" layihəsinin ikinci mərhələsi üzrə yekun investisiya sazişini imzalamaqla daha bir tarixi uğura imza atdı. Bu saziş müasir dünyanın enerji xəritəsində özünün strateji rolu və yerinə görə seçilməklə yanaşı, digər mühüm transenerji şəbəkələrinin gerçəkləşməsinə də ciddi zəmin yaratmışdır. Yekun investisiya qərarı geoiqtisadi əhəmiyyətinə, dünya enerji mühiti üçün ağırlıq mərkəzinə görə "Əsrin müqaviləsi"nin ən mühüm komponenti kimi qiymətləndirilir. Layihə Azərbaycan və Gürcüstan ərazisi boyunca Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinin genişləndirilməsinə xidmət etməklə Trans-Anadolu və Trans-Adriatik qaz boru kəmərlərinin tikintisi ilə bağlı planların reallaşmasına təkan verəcək və Avropaya yeni qaz dəhlizi açacaqdır. Layihədə 26 sualtı quyunun qazılması, həmçinin körpü ilə birləşdiriləcək iki platformanın tikintisi, Səngəçaldə isə yeni texniki emal və kompressor qurğularının inşası nəzərdə tutulur [Atakişiyev, www.azerbaijan-news.az].

Azərbaycanın xarici siyasətinin yeni istiqamətlərindən biri olan Cənub-Şərqi Avropa ölkələri ilə əməkdaşlıq ölkəmizin siyasi və iqtisadi mövqeyini gücləndirməklə yanaşı Avropa strukturlarında tərəfdaşlarımızın artması istiqamətində də perspektivlərimizi artırır. Bu isə Azərbaycana qarşı Qərbin qeyri-obyektiv münasibətinin zərərli təsirlərindən sığortalanmaq istiqamətində də uğurlu xarici siyasət kursu kimi dəyərləndirilə bilər.

Ədəbiyyat

1. Atakişiyev V. Uğurlu şaxələndirmə siyasəti Azərbaycanın iqtisadi və geosiyasi maraqlarını təmin edir // <http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=54539>
2. Azərbaycan – Serbiya münasibətləri // http://mfa.gov.az/files/file/Azerbaijan-Serbia_munasibetler_20.04.2015.pdf

3. Azərbaycan–Xorvatiya münasibətləri // <http://mfa.gov.az/files/file/Azərbaycan%20-%20Xorvatiya%20munasibetleri.pdf>
4. Bakıda «Şahdəniz-2» üzrə yekun investisiya qərarının imzalanması mərasimi olmuşdur // <http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=32715>
5. Cəfərli R. Azərbaycan-Xorvatiya münasibətlərində yeni mərhələ başlayır // <http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=108730>
6. Hacımusalı O. Azərbaycan - Serbiya münasibətləri uğurla inkişaf edir // http://www.anl.az/down/meqale/yeni_az/2015/fevral/419917.htm
7. Azərbaycan'dan Sırbistan'a dev yatırım // <http://tr.trend.az/business/2437657.html>
8. Aliyev H. Azerbaijani-Serbian Relations Booming Thanks to Mutual Interests // <https://jamestown.org/program/azerbaijani-serbian-relations-booming-thanks-to-mutual-interests/#!>

Zamin Həziyev

N.Aslanov adına Cocuq Mərcanlı kənd tam orta məktəbi

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ ORDU QURUCULUĞU

Açar sözlər: *dövlət, qəhrəmanlıq, silahlı qüvvələr*

Hər bir dövlətin varlığı, müqəddəratı onun güclü iqtisadiyyatı və güclü ordusunun olması ilə səciyyələnir. 1991-ci il 18 oktyabrda öz müstəqilliyini bərpa etmiş Azərbaycan elə müstəqilliyinin ilk günlərində mürəkkəb sosial-iqtisadi, ictimai-siyasi vəziyyətlə üzləşdi. Bu eyni zamanda özünü ordu sahəsində də göstərdi. Vahid komandanlığın olmaması ucbatından silahlı birləşmələr müxtəlif qrupların əlində cəmlənmişdi. Bunun nəticəsi idi ki, Azərbaycan daxilində qardaş qırğını başlamış, Dağlıq Qarabağda döyüşən əsgərlərin vahid komandanlıqdan idarə edilməməsi 20 faizdən artıq torpaqlarımızın ermənilər tərəfindən işğalı ilə nəticələndi. 1993-cü il iyun ayında xalqın tələbi ilə Ulu öndər Heydər Əliyevin yenidən Azərbaycana dönüşü qardaş qırğının qarşısını almaqla yanaşı, mərkəzi komandanlığa bir başa tabe olan ordu quruculuğuna başlandı. Ümummilli lider Heydər Əliyev ordu quruculuğuna Naxçıvanda Ali Məclisin sədri olduğu zamanda başlamışdı. Bu ilə qədər isə Qarabağda gedən döyüşlər zamanı çoxlu sayda gənc həyatını itirməklə bərabər, rayonlarımızda işğal olunmuşdu. 1994-cü ildə mayın 12-də atəşkəsin imzalanması ilə ordu quruculuğunda böyük islahatlar aparıldı. Orduya çağırış, fərarilik halları ilə bağlı bütün problemlər həll edildi. Dövlətçiliyi və hərbi andı hər şeydən uca tutan, hərbiçi olmağı şərəf bilən zabitlər hərbi hissələrin rəhbərliyinə cəlb olundu. Şəxsi heyətin mənəvi-psixoloji hazırlığına, döyüş ruhunun yüksəldilməsinə diqqət artırıldı, hərbi vətənpərvərlik işi gücləndirildi. Ordu quruculuğunun müxtəlif sahələri ilə bağlı zəruri olan qanunlar qəbul edildi. Silahlı Qüvvələrin döyüş hazırlığının səviyyəsi tək hərbi texnika ilə deyil, bu texnikanı idarə edə biləcək savadlı zabit korpusundan əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Bu baxımdan Azərbaycanda beynəlxalq standartlara cavab verən hərbi təhsil sisteminin formalaşdırılması diqqətdə saxlanıldı. Ümummillilider Heydər Əliyevin 70-ci illərdə yaratdığı Cəmşid Naxçıvanski adına hərbi litsey dahi şəxsiyyətin bir daha uzaq görünliyindən xəbər verir. Müstəqil Azərbaycanda ordu quruculuğunda aparılan islahatlar nəticəsində Heydər Əliyevin yaratdığı hərbi məktəbin müdavimləri o illərdə hərbi sahədə müxtəlif vəzifələri icra etməyə başladılar. Ulu öndər 2003-cü il aprel ayının 21-də hərbi litseyin 30 illik yubileyinə həsr edilmiş təntənəli mərasimdə çıxışı zamanı qürurla bəyan etmişdi “Mən Cəmşid Naxçıvanski adına məktəbi yaradarkən həsrətində olduğum arzuma çatmışam, ona görə özümü çox xoşbəxt hesab edirəm”. Çox çətinliklər hesabına SSRİ zamanında Azərbaycanda qurulmuş hərbi məktəb bu gün öz bəhrəsini verməkdədir. Heydər Əliyevin ordu quruculuğu zamanı Heydər Əliyev adına Azərbaycan Ali Hərbi Məktəbinin məzunları bu gün Azərbaycan ordusunda şərəflə xidmət edirlər. Azərbaycanın hər bir vətəndaşı Azərbaycanın ərazi bütövlüyü və eyni zamanda ona müqəddəs olan atiributlar üçün gözünü qırpmadan öldürməyə, canını əsirgəmədən ölməyə hazır olmalıdır. Ramil Səfərov da Azərbaycan gəncliyinin real bariz nümunəsidir. Azərbaycan Respublikasının prezidenti cənab İlham Əliyevin öz zabiti əfv etməsi bir daha ümummilli lider Heydər Əliyevin bu sözlərini xatırlamağa imkan verir “Azərbaycanın hər bir vətəndaşı mənim üçün əzizdir amma Azərbaycan əsgəri, zabiti mənə hər bir vətəndaşdan daha əzizdir, daha yaxındır”. Qəhrəmanlıqlar filmlərdə oynanılır. Amma Azərbaycanda real qəhrəmanlığı Mübariz İbrahimovun timsalında görə bilərik. 2010-cu ilə Mübarizin tək başına düşmən üzərinə şığıması düşməni lərzəyə salmışdır. Bu bir daha sübut edir ki, Azərbaycanın bir əsgəri erməninin yüz hət-tə min əsgərini məhv etməyə qadirdir. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin ordu quruculuğu ilə bağlı həyata keçirdiyi tədbirlər bu gün onun siyasi kursunun layiqli davamçısı, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Ordu sahəsində böyük islahatlar

aparılması ilə yanaşı ordumuz yeni silah növləri ilə təhciz edilir. Azərbaycan öz ordusunun təminatını yaxşılaşdırmaq üçün Müdafiə Sənayesi Nazirliyi tərəfindən müxtəlif təyinatlı silah növləri istehsal edilir. Buna misal olaraq bu gün səsi belə eşidiləndə düşməni lərzəyə gətirən “İstiqlal” snayper tüfəngini göstərmək olar. 2008-ci ildə Azərbaycan ordusunun yaranmasının 90 illik yubileyi və 2013-cü il 95-illik yubileyi münasibəti ilə təşkil edilmiş paradda Azərbaycanın ordusunun qüdrəti bir daha dünyaya nümayiş etdirildi. Müasir Azərbaycanın qurucusu ulu öndər Heydər Əliyevin güclü əsaslarla qurduğu dövlət bu gün güclü orduya və güclü iqtisadiyyata əsələnir. Bu gün müstəqilliyimizin, dövlətçiliyimizin qarantı təməli ulu öndərimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan Milli Ordumuzdur. İnkişaf və tərəqqisinin yeni mərhələsinə qədəm qoyan nizami ordumuz regionda ən güclü orduya və xalqın güvənc yerinə çevrilib. Ümummillil liderimizin ordu quruculuğu sahəsində müəyyənləşdirdiyi siyasətin uğurla həyata keçirilməsi ordumuzun qüdrətini günü-gündən artırır. Cənab Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi altında aparılan uğurlu “Aprel döyüşləri”, Şanlı aprel zəfəri, Cocuq Mərcanlıdan başlayan ilk böyük qayıdış bunun bariz nümunəsidir. Biz bütün qəlbimizlə inanırıq ki, Azərbaycan qüdrətli ordunun hesabına itirilmiş torpaqları ilə yanaşı tarixi torpaqlarını da geri qaytaracaq. Zəngin hərbi tarixə malik Azərbaycan xalqı öz Silahlı Qüvvələrinin əzm və qüdrətinə arxalanaraq dövlət quruculuğu yollarında daha inamla addımlayacaq və yeni zəfərlər qazanacaq.

Çimnaz Kərimova

Ağdam 1 nömrəli köçkün tam orta məktəb

MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞMASINDA TƏHSİLİN ROLU

Açar sözlər: *tolerant, təsvir, təhsil, dəyər, anlayış*

Müasir həyatımızda yeni termin kimi səslənən multikulturalizm əslində şəffaf bir ideya olaraq insan ruhunun ən yüksək ali mənəvi dəyəridir ki, bu dəyər bütün tarixi dövrlərdə ulu türkün genində çox-çox uzaq keçmişdən bu günə qədər yurd salan bir yaşam tərzidir. Bunu bütün əsrlərdə sözün geniş mənasında türk, o cümlədən Azərbaycan ədəbi yaradıcılığı bir daha təsdiqləyir. Azərbaycanın istər şifahi istər yazılı ədəbiyyatının əsas ideyasında multikulturalizmin bütün tərəflərini görmək mümkündür. Odur ki təhsil sistemində bu dəyərləri araşdırmaq və şagirdlərdə aşılamak bir vəzifə olaraq ilk növbədə müəllimlərin üzərinə düşür.

Şifahi xalq ədəbiyyatından bəhrələnən şagird kollektivinə ilk olaraq Dədə Qorqud dastanındakı comərdlərin düşmənlərinə qarşı göstərdiyi arxadan vurmamaq, üz-üzə durmaq, lazım gələndə bağışlamağı bacarmaq, kimi hislərini abartmaq kifayətdir. Bütün bunlar xalqımızın soykökündə ki, talerantlığından xəbər verir. Əslində multikultural dəyərləri işıqlandıran ilk öncə xalq ədəbiyyatı olmuşdur. Azərbaycanlıların qəhrəmanlıq dastanları arasında xüsusi yeri olan Kitabı Dədə Qorqud dastanında Qanlı Qoca oğlu Qantural boyundakı multikultural dəyərlər daha qabarıq verilir. Gənc Qantural evlənmək üçün fərq qoymadan kafir qızını yəni Trabzonun xristian təkurinin qızı sarı donlu Selcan xatunu secir. Oğuz bəyləri üçün bu dini və milli mənsubiyyət hec bir mənada özgəlik ifadə etmir. Selcanın atasından razılıq almaq üçün Qantural çox əziyyətlər çəkir. Hər cür çətinliklərə sinə gərir, sınaqlardan çıxır. Nəhayət Selcana qovuşur. Dastanda süjet boyu Selcan xanıma hec bir dini baxımdan ögeylik hiss olunmur. Əksinə Selcan ən izzətli bir obraz kimi bütün müsəlman adət-ənənəsinə yiyələnir, hər kəs tərəfindən sevilir və hörmətlə qarşılır. Dastanda Banucicəklə Selcan arasındada hec bir fərq yer almır ki, bu da Azərbaycan xalqının ən bariz multikultural dəyərini əks etdirir.

Xalq ədəbiyyatından yararlanan klassiklərimizin əsərlərində də bu xətt inkişaf mərhələsi keçərək bədii əsərlərin süjetinə hopmuşdur.

Ayrı-ayrı millətlərə mənsub olan gözəllərin vəsfi, onlara saf coşğun məhəbbət izharı bu yolda igidlərin əziyyətləri Qantural, Kərəm, Şeyx Sənan kimi aşıqların saf duyğuları soykökümüzün, milli mənlüyümüzün talerantlığından xəbər verən amillərdəndir. Xalqımızın psixologiyasında dünyagörüşündə yer alan bütün bu milli bəşəri dəyərləri şagirdlərdə aşılamak təbii ki, pedaqoji kollektivin ümdə vəzifəsi kimi qarşımızda durur. Azərbaycan elmi fəlsəfi publisistik təfəkkürünün tarix boyu ortaya qoyduğu nümunələr dünya tolerantlıq düşüncəsinə və multikulturalizm xəzinəsinə əsl töhfədir. Nizami Gəncəvinin, Mirzə Fətəli Axundzadənin, Aşıq Ələsgərin, Aşıq Alının və sairə yüzrlə Azərbaycan şairlərinin əsərlərinə nəzər saldıqca onların əsərlərindəki bu cür dəyərləri müşahidə etməmək mümkün deyil. Dahi Nizami Gəncəvinin Yeddi gözəl əsərində bir sıra xalqların nümayəndələrindən bəhs edilir. Əsərin süjetində əksini tapan bu müxtəlif xalqların nümayəndələri arasında şair hec bir fərq görmür, onları eyni oxşamalarla, eyni təşbeh və istiarələrlə tərif edir.

Bu dünyanın nəbzini kim tutsa İsa kimi,
İnsafı, mürvitiylə olar dünya hakimi
Dünyaya fateh olmaz zülümkarlıq, rəzalət
Yer üzünün fatehi ədalətdir ədalət!

Bu da qüdrətli sənətkarın böyük ideallar carcısı və yüksək multukultural dəyərlərə sahibliyindən xəbər verir. Bu dahi sənətkarın kredosunda belə bir ifadə var: Bir günəşdən hamıya pay catar.

Şadlıq gəldi gədərdi, qəm də gəldi gədərdi.

Hər gecənin sonusa bir günəşli səhərdi

Hər yoxuşun enişi, hər tərənin düzü var,

Bu günəşdən dünyada hamıya işiq catar.

Şairin yaradıcılığında insan; insana ali bəşəri varlıq kimi baxmaq konsepsiyasının kökündə bütün yarananlar arasında fərq qoymamaq, hər kəsə eyni münasibətlə, hörmətlə yanaşmaq prinsipi dayanır. Bəşər tarixində insan amilinin dini fəlsəfi fikrin həmişə mərkəzində durduğu müşahidə edilir. Ümumiyyətlə, Azərbaycan ədəbiyyatının aparıcı mövzusu olan poeziyada da insan aləmin tacı kimi təsvir olunub. İlahi mahiyyət öz əksini yalnız insanda tapır. İnsanlar arasında isə fərq qoyulmamalı prinsipi ulu türkün amalıdır. Əslində bu baxış bütün dövrlərdə diqqət çəkib. XIX əsr Qarabağ şairlərindən olan Qasım bəy Zakir şeirlərindən birində deyir:

O vilanın yoxdu bu yer tək pisi,

Təqəllübü hərzəkəri xəbisi

Yaxşı gördüm tamam əhli Tiflisi,

Razıyam nəhayət biştəri səndən

Qarabağın qeyrətli bəylərindən olan Qasım bəy Zakir bütün millətlərin nümayəndələrinə eyni gözlə baxır, onlar arasına fərq qoymadan öz multukultural dəyərini ortaya qoyur.

Dünya ədəbiyyatında XV əsrdə qabaran insan amili, bizim milli ədəbiyyatımızda hələ X-XII əsrlərdən konsepsiyasını yaratmışdır. Dahi Nizaminin əsərlərində izlədiyimiz kimi.

Akademik Kamal Abdullanın fikirlərinə istinad etsək, “cəsarətlə demək olar ki, minillik tarixə malik klassik ədəbiyyatımızın hər bir nümayəndəsi bu dəyərləri nəinki qəbul etmiş, hətta onları öz dünyagörüşünə çevirmişdir. Akademikin bu fikirlərini XII əsrin böyük idealar şairi Nizami Gəncəvinin şeirləri bir daha təsdiqləyir:

Bizdə bərabərdir hamının varı,

Bərabər bölərək bütün malları,

Bizdə artıq deyil, hec kəsdən hec kəs,

Bizdə aölayana hec kimsə gülməz.

Xülasə, multikultural dəyərləri işıqlandıran korifeylərimiz yaradıcılıqları ilə ədəbi-bədii tələblərə yüksək səviyyədə cavab verə bilməmişdilər.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev 2016-cı ili ölkəmizdə “Multikulturalizm ili” elan etdikdən sonra insanların həm öz daxili ailəminə, həm də öz keçmişinə nəzər saldı, ölkədə höküm sürən müxtəlif prosesləri dəyərləndirdi, bir daha əmin oldu ki, vaxtı ilə multikulturalizm siyasi xəttinin sistemliyini təmin edən Ulu Öndər Heydər Əliyev uzaqgörənliyi ilə Azərbaycanın uğurlu gələcəyi üçün çox möhtəşəm, işıqlı bir siyasi platforma qurub.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Multikulturaliziminin ədəbi bədii qaynaqları, tər. Möhsun Neğisoğlu Bakı, BBMM, 2016.
2. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Multikulturalizimin Azərbaycan Modeli haqqında, Bakı 2017.
3. “Kitabi dədəqorqud” dastanı, Bakı 2004
4. Nizami Gəncəvi seçilmiş əsərləri, Bakı, 2004.
5. Qasım Bəy Zakir seçilmiş əsərləri, 2005.

Tahir Nağıyev

Ağdam 47 sayılı tam orta məktəb

MULTİKULTURALİZM VƏ TOLERANTLIQ

Açar sözlər: *multikulturalizm, tolerantlıq, xarici siyasət*

Müasir Azərbaycan dövlətinin memarı olan Heydər Əliyevin yaratmış olduğu siyasi irs bu gün bütün detalları ilə qorunur və zamanın tələbinə uyğun olaraq inkişaf etdirilir. Heç də təsadüfi deyil ki, 2016-cı il Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə “Multikulturalizm ili” elan edilmişdir. Aparılan məqsədyönlü və peşəkar siyasəti “daxili” və “xarici” olmaqla iki qola ayırmaq olar. Hər bir qol ayrı-ayrılıqda özünəməxsus keyfiyyətləri, tolerant və multikultural yanaşmaları və bu yanaşmalar fonunda öz təkrarsızlığı ilə seçilir.

Prezident cənab İlham Əliyevin daxili siyasətdə göstərdiyi ən böyük siyasi tolerantlıq örnəyi müxalifət və iqtidar arasında olan dialoqdur. Bu dialoq bir növ fikirlərin, təfəkkürlərin sərbəst mübarizəsidir.

Daxili siyasətdə tolerantlığın, daha dəqiq desək multikulturalizmin digər bir istiqaməti ölkəmizdə yaşayan müxtəlif xalqların, millətlərin, müxtəlif din və dil daşıyıcılarının hüquq və azadlıqlarına bərabər münasibət və onların hər birinə Azərbaycan vətəndaşı kimi haqq etdikləri hüquq və azadlıqları verməkdir. Bu, həm Azərbaycan qanunvericiliyinin, Konstitusiyasının əsasıdır, həm də Prezident İlham Əliyevin ortaya qoyduğu siyasi iradənin nəticəsidir. Qeyd edilməlidir ki, Azərbaycan əhalisinin 96%-i müsəlmandır. Amma, ölkəmizdə müsəlman icması ilə yanaşı, yəhudi, xristian, krişna və digər icmalar var. Ölkəmizdə 13 kilsə, o cümlədən Qafqaz Albaniyasının varisi sayılan alban-udi kilsəsi və 7 sinaqoq fəaliyyət göstərir.

Heydər Əliyev siyasi məktəbinin prinsiplərindən layiqincə bəhrələnmiş Prezident İlham Əliyev daxili auditoriyaya ünvanlanmış çıxışlarında da həmişə multikulturalizm və tolerantlığa xüsusi dəyər vermişdi.

Multikulturalizm və tolerantlıq bir-birinə oxşar dəyərlərdir. Lakin multikulturalizm müxtəlif mədəniyyətlərin bir arada dinc yaşaması deməkdir. Əlbəttə, multikulturalizm bütün ölkələrdə nəzəri olaraq var, amma Azərbaycan multikulturalizmin praktikada tətbiq edildiyi ölkələrdəndir. Çox sevindiricidir ki, bu gün dünyanın 13 ali məktəbində "Azərbaycan Multikulturalizmi" fənni tədris olunur. Dövlət səviyyəsində diqqətin nəticəsidir ki, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi yaradılmışdır və bu mərkəz dünyada ilk sayılır.

Azərbaycan öz xarici siyasətində əməli şəkildə tolerantlıq və multikulturalizmi sərgiləməkdədir. Müxtəlif ölkələrdə ayrı-ayrı xalqların yaratmış olduğu maddi və qeyri-maddi mədəniyyət abidələrinin qorunması, onların dünyanın irsi kimi hiş olunması istiqamətində atılan addımlar da Azərbaycan dövlətinin xarici siyasətdə də tolerant və multikulturalizm tərəfdarı olduğunun göstəricisidir. Prezident İlham Əliyev tərəfindən yaradılan və ölkənin birinci xanımı Mehriban Əliyevanın sədri olduğu Heydər Əliyev Fondunun bu sahədəki fəaliyyəti dövlətin həyata keçirdiyi tolerantlıq və multikulturalizm siyasətinə ən gözəl örnəkdir.

Göründüyü kimi, dövlətimizin başçısı cənab İlham Əliyev həm daxili, həm də xarici siyasətdə atdığı hər addımında tolerantlığı və multikulturalizmi əsas meyar kimi götürür və bu istiqamətdə dünya dövlətlərinə Azərbaycanı örnək kimi göstərir. Bunun nəticəsidir ki, hazırda Azərbaycan multikulturalizm modeli və ölkəmizdə olan tolerantlıq mədəniyyəti dünya ölkələri tərəfindən maraqla qarşılır və öyrənilir.

Ədəbiyyat

1. "Heydər Əliyev irsi və multikultural dəyərlər" kitabı
2. Azərbaycan multikulturalizmi. Ali məktəblər üçün dərslik.

Nazim Qafarov

Kəlbəcər rayon 1 nömrəli tam orta məktəb

HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI VƏ MULTİKULTURALİZM

"Gələcək uğurlu həyatımızı təmin etmək üçün mütləq dövlət ideologiyası güclü olmalıdır. Və bu ideologiya azərbaycançılıq ideologiyasıdır."

İlham Əliyev – Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Açar sözlər: *azərbaycançılıq, mədəniyyət, tolerantlıq*

Ulu öndərin artıq aforizmə çevrilmiş bu sözləri isə azərbaycanlıların qəlbindən və şüurundan heç zaman silinməyəcəkdir. "Hər bir insan üçün milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Həmişə fəxr etmişəm, bu gündə fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı yaşatmalıyıq".

Azərbaycan xalqının milli inkişaf yolunun və ideologiyasının formalaşması da məhz ulu öndər Heydər Əliyevin müstəqil respublikamıza rəhbərliyi dövrünə təsadüf edir. Bütün ruhu, qanı, canı ilə özünü azərbaycanlı sayan ümummilli lider cəmiyyətin bütövləşməsi, azərbaycançılıq ideologiyasının milli həmrəyliyin aparıcı amilinə çevrilməsi istiqamətində mühüm işlər görərək ümumxalq birliyinin dərin politoloji və nəzəri əsaslarını irəli sürdü.

Ulu öndər daim vurğulayırdı ki, azərbaycançılıq ideologiyası real müstəqilliyə nail olmaq, vahid, bölünməz Azərbaycanı qoruyub saxlamaq və möhkəmləndirmək üçün vasitədir.

Məhz Heydər Əliyev dühasının səyi ilə azərbaycançılıq mahiyyətə real məzmun daşıyaraq praktikada realizə imkanları qazandı. Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi azərbaycançılıq məfkurəsinin özündə multi-

kulturalizm və tolerantlıq ideyasını əks etdirir. Dahi şəxsiyyət Heydər Əliyev tolerantlığı və mult-ikulturalizmi cəmiyyətin monolitliyini, möhkəmliyini şərtləndirən ən vacib amil kimi görürdü. Ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycanın çoxmillətli dövlət olaraq milli siyasətinin əsas məzmununu belə müəyyən etmişdir: “...Respublikamızın ən başlıca sərvəti əsrlərdən bəri bu torpaqda yaşayan, öz taleyini, öz həyatını bu torpağa bağlayan, müxtəlif millətlərdən olan, müxtəlif dinlərə etiqad edən adamlardır.

Uzun illər ərzində müxtəlif dinlərin və mədəniyyətlərin nümayəndələri ölkəmizdə dinc və qarşılıqlı anlaşma şəraitində yaşayıb. Azərbaycanda xristian, yəhudi və digər icmaların mövcud olması, onlar üçün əlverişli şəraitin yaradılması bunun əyani göstəricisidir. Bu gün Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında multikulturalizmə böyük önəm verilir. Ümummilli lider Heydər Əliyevin müdrikliyi nəticəsində multikulturalizm Azərbaycanda dövlət siyasəti elan olunub və bu kurs bu gün Prezident İlham Əliyev tərəfindən də uğurla davam və inkişaf etdirilir. Məhz Azərbaycanda multikulturalizm tarixən həyat təzi olub və bu ənənələr bu gün də yaşamaqdadır. Multikulturalizm, eyni zamanda, Azərbaycan cəmiyyətinin dünyaya özünü tanıtdırmaq rəmzidir.

Ulu öndərin layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyevin multikulturalizm siyasəti sahəsində əhəmiyyətli addımı Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin yaradılmasına dair 15 may 2014-cü il tarixində imzaladığı fərman oldu. Bu mərkəzin yaradılmasının əsas məqsədi ölkəmizdə əsrlər boyu formalaşmış tolerantlığın, etnik-mədəni, dini müxtəlifliyin qorunmasını və cücəlməsini təmin etmək, habeb Azərbaycanı dünyada multikulturalizm mərkəzi kimi tanıtdırmaq və mövcud multikultural modelini tədqiq və təşviq etməkdir.

Nobahar Əzizova

Azərbaycan Dillər Universiteti

MULTİKULTURALİZM VƏ TƏHSİL

Açar sözlər: *multikulturalizm, təhsil, tolerantlıq, millətlər*

Təhsil hər bir dövlətin, ölkənin, cəmiyyətin həyatının, fəaliyyətinin mühüm bir sahəsidir. Cəmiyyətin gələcəyi təhsil səviyyəsi ilə ölçülür. Təhsil bütün millətlər, etnoslar üçün həyat tələbatı kimi qiymətlidir. Təhsil sahəsi xalqımızın bu günü, millətimizin, dövlətimizin gələcəyi üçün ən vacib bir sahədir. Təhsilə multikultural yanaşma insanların müxtəlif etnik mədəniyyətlərə yiyələnməsi, tolerantlıq, fərqli şəraitlərə uyğunlaşma, dialoqa girmə bacarığı yaradır. O biri tərəfdən təhsil alanların həyata pozitiv köklənməsinə kömək edir. Multikultural təhsil də dövlətin siyasətidir və ən yüksək humanist dəyərləri özündə təcəssüm etdirən mədəni siyasət kimi özünü təsdiq etdi. Multikulturalizm dövlət siyasəti olmaqla yanaşı, müasir cəmiyyətdə dəyişməz həyat təzi kimi təzahür edir. Biz gündəlik həyatımızda bu prinsiplər əsasında fəaliyyət göstəririk. Hazırda dünyanın 13, ölkəmizin 28 ali təhsil ocağında Azərbaycan Multikulturalizmi tədris edilir. Bu gün Azərbaycan artıq dünyada tanınmış multikulturalizm mərkəzlərindən biridir və ən mühüm vəzifəmiz ölkənin tarixini, ədəbiyyatını, mədəniyyətini, azərbaycanlılıq məfkumunu, tolerantlığı bir yerə toplayıb sistemləşdirmək və dünyada nümayiş etdirməkdir [Abdullayev, 2017, 15-23]. Multikulturalizm, öz məzmununa görə tolerantlıq məfhumuna yaxındır və onun təcəssümüdür. Onsuz insanlar arasında qarşılıqlı anlaşma, dostluq və əməkdaşlıq mümkün deyildir. Multikulturalizmin vətəndaşların həyat təzinə çevrilməsi onun inkişafının ən yüksək mərhələsidir. Azərbaycan multikultural durumun dünyaya açılan aynasıdır. Qeyd etməliyəm ki, eyni zamanda həyat təzidir. Bu gün Azərbaycan Multikulturalizm modeli dünya səviyyəsində ən mükəmməl örnək kimi qəbul olunur. [Qasımova, 2016, 70-74]

Bizim üçün multikulturalizm dövlətin siyasətidir və bizim həyat təzimizdir. Dövlətimizin başçısı Azərbaycan Multikulturalizminə münasibətini bildirərək demişdir: “Multikulturalizm Azərbaycanda dövlət siyasətidir və onun alternativini yoxdur”. Akademik Kamal Abdullayev öz çıxışında demişdir: “Multikulturalizm başqa dinin, millətin nümayəndəsinə insani münasibət deməkdir”.

Multikulturalizm-çoxlu mədəniyyətlər deməkdir. Multikultural təhsil millətindən, dinindən, irqindən asılı olmayaraq hər kəsə mədəni tələbatlarını reallaşdırmaq üçün bərabər imkanların yaradılması, gənc nəsle digər xalqların və ölkələrin mədəni, mənəvi dəyərlərin aşılınması deməkdir. Məhz multikultural təhsildə mədəniyyətlərarası dialoq prinsipləri reallaşdırılır. Multikultural təhsil milli-mədəni müxtəlifliyi özündə birləşdirən, mədəni pluralizmə əsaslanan, milli –mədəni müxtəlifliyi qoruyan multikultural şəxsiyyət formalaşdırır [Zeynalova, 2017, 31-33]. Bu, təhsil dünya xalqlarını maraqlandıran məsələləri əhatə edir və qarşısında bir sıra vəzifələr dayanır. Belə ki, müxtəlif mədəniyyətlərə mənsub olan təhsil alanların duyğularını anlamaq və qəbul etmək, milli-mədəni müxtəlifliklərin tolerantlıq səviyyəsinin müəyyənəndirilməsi, sinifdə milli-mədəni mühitin yaradılması, tolerantlıq mühitinin yaradılması, təhsil alanlarda bir-birinin milli mədəniyyətinə marağın yaradılması, münasibətlərin yaradılması, münaqişə yaranarsa, sülh yolu ilə həll olunması və s. dayanır.

Multikulturalizm həyat tərzimiz və tolerantlığın təcəssümüdür. Ölkəmizdə multikulturalizm dövlət səviyyəsinə qaldırılmış və bu sahədə çox böyük və mütərəqqi işlər görülmüşdür və uğurla davam etdirilir. Sözü gedən siyasətin uğurla həyata keçirilməsini şərtləndirən amillərdən biri də ali məktəblərdə tədris olunmasıdır [Hacıyev, 2018, 19-20]. Hazırda ali təhsil müəssisələrində “Azərbaycan Multikulturalizminə giriş” bir fənn kimi öz yerini tapmışdır. Bu fənnin tədrisi bakalavr pilləsinin bütün ixtisasları üçün nəzərdə tutulmuşdur. “Azərbaycan Multikulturalizminə giriş” fənninin tədrisi istər ölkəmizdə, istərsə də xarici ölkələrdə az müddətdə böyük uğurlar qazanmışdır. Ali təhsil ocaqlarında tələbələr Azərbaycan multikulturalizmi mahiyyəti və önəmi ilə bağlı ətraflı məlumat almaq imkanına malikdirlər, digər tərəfdən ölkə həqiqətlərini beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırmağın ən optimal variantıdır. Məhz multikultural təhsil bütün millətlər və etnoslar üçün həyat təlabatı kimi qiymətləndirilir. Təhsilə multikultural yanaşma insanların müxtəlif etnik mədəniyyətlərə yiyələnməsi, tolerantlıq, fərqli şəraitlərə uyğunlaşma, dialoqa girmək bacarığı yaradır. O biri tərəfdən də təhsil alanların həyata pozitiv köklənmələrinə kömək edir.

Multikulturalizm informasiya və qlobal cəmiyyətin formalaşmasına, xalqların tarixi mədəniyyətinin artmasına, siyasətə və idarəçiliyə, sülhə və beynəlxalq münasibətlərə, mədəniyyətin təkamülünə böyük təsİR göstərir. Multikulturalizm hər hansı təsadüfi və neqativ elementlərdən uzaq olan, təmamilə mütərəqqi qanuna uyğun, ümumbəşəri dəyərlər öyrənən bir təlimdir [Hacıyev, 2018, 2]. Müasir təhsil sistemini əsas vəzifəsi cəmiyyət üçün, dünyanın elmi mənzərəsindən baş çıxaran, milli-mədəni müxtəlifliyi özündə birləşdirən, qoruyan, mədəni pluralizmə əsaslanan multikultural şəxsiyyət formalaşdırmaqdır.

Ədəbiyyat

1. Abdullayev K. Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaydaları. Bakı, 2016.
2. Abdullayev K. Azərbaycan multikulturalizmi. Bakı, 2017.
3. Hacıyev A. Multikulturalizmə giriş. Bakı, 2018.
4. Qasımova E. Multikulturalizm – həyat tərzimizdir. // Azərbaycan məktəbi, 2016, №4.
5. Zeynalova N, Bayramova A. Ümumi təhsilin kurikulumun əsasları. Bakı, 2017.

Şaiq Əhmədov

Kəlbəcər rayon 1 nömrəli tam orta məktəb

QLOBALLAŞAN DÜNYADA DİNLƏRİN VƏ MƏDƏNİYYƏTLƏRİN DİALOQU

Açar sözlər: *tolerantlıq, mədəniyyətlərarası dialoq, dinlərarası dialoq*

“Qloballaşan dünyada hamımız bir-birimizə daha yaxın olmuşuq. Xalqlararası, mədəniyyətlərarası, dinlərarası dialoqun bu gün dərin məna kəsb etməsi də məhz bununla bağlıdır. Bu dialoqu inkişaf etdirərək, bu dialoqa dəstək verərək biz müəyyən mənada terrorizmin formalaşmasına xidmət edən bütün qaynaqları arasıdır onu kökündən məhv etməyə can atmalıyıq”.

Heydər Əliyev

Dini tolerantlıq mədəniyyətinin formalaşmasında mühüm rol oynayan amillərdən biri də dinlərarası dialoqun genişlənməsidir. Hazırkı qloballaşma dövründə dinlərarası dialoqun genişlənməsi həm nəzəri, həm də praktiki cəhətdən mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dinlərarası dialoq prosesində əvvəlcə müxtəlif dinlər arasında qarşılıqlı anlaşma yaranır, sonra isə birgə əməkdaşlığa doğru fəaliyyət birliyinə səy göstərilir.

XXI əsrin başlanğıcında bəşəriyyətin qarşısında duran mühüm məsələlərdən biri sivilizasiyalar arasında yarana biləcək mümkün münaqişələrin qarşısının alınması, eyni zamanda dinlərarası və mədəniyyətlərarası dialoqun həyata keçirilməsindən ibarətdir. Qeyd etmək lazımdır ki, hazırda dinlərarası və mədəniyyətlərarası dialoq əvvəlki dövrlərlə müqayisədə daha çox aktualıq kəsb edən qlobal problemlərdən biridir. Hazırkı şəraitdə mədəniyyətlərarası dialoq zərurətinin əsas səbəblərindən biri planetdə kütləvi qırğın (nüvə və s.) silahlarının həcminin çoxalması, müxtəlif regionlarda terror hadisələrinin baş verməsi, planetdə qlobal ekoloji gərginliyin artması, təbii fəlakətlərin çoxalması və s. ilə şərtlənir. Bu baxımdan qeyd etmək lazımdır ki, müasir dövrdə sivilizasiyalar arasında dialoq qlobal səviyyədə bəşəriyyətin ehtiyaclarından birinə çevrilib.

MÜASİR BEYNƏLXALQ MÜNƏSİBƏTLƏR VƏ MULTİKULTURALİZM

Açar sözlər: *mədəniyyət, çoxmillətlik, dövlətçilik*

Hər bir şəxs həm öz mədəniyyətinin, həm də dünya mədəniyyətinin təmsilçisidir. Bir dövlət ərazisində yaşayan çoxlu sayda xalqlar elə dünya mədəniyyətinin həmin dövlətdə kiçik bir mədəni modelini formalaşdırır.

Mədəniyyət bir obyekt olaraq insanların fəlsəfi düşüncə ifadəsidir və bu nöqteyi-nəzərdən, özündə kompleks xarakterli ümumiləşmiş ifadələri əks etdirir. Mədəniyyət konseptualdır, multikulturalizm də konseptual məzmunludur. Dərin mahiyyətə malikdir, insanların və xalqların özünüdərkini təcəssüm etdirir.

Multikulturalizmdə dünyanın dərk olunması əsas prinsip kimi qəbul olunur. Çoxmillətlik və onun yaratdığı çoxmədəniyyətlik özlüyündə dünyanın dərk olunmasını ehtiva edir. Bu baxımdan, mədəniyyət fərdin və kollektivin davranışlarından (davranışlar münasibət və əlaqə fonunda meydana gəlir, fərdin resurslara və digər fərdlərə olan əlaqə və münasibətlərini ifadə edir), davranışların yaratdığı adət qaydalarından və bunların da formalaşdırdığı xarakterdən meydana gəlir.

Mədəniyyət fərdə, xalqa, cəmiyyətə, dövlətə xas olan dəyərdir. Dəyərdir, o baxımdan ki, mədəniyyət yaradıcılıq, quruculuq nəticəsidir, yaradıcılıq və quruculuq formalarıdır. Mədəniyyət nümunələr (burada dövlətin özü, cəmiyyətin özü bir mədəniyyətdir – dövlət sistemi, o cümlədən hüquq və siyasət sistemi, subyektlərin təşkili bir mədəniyyət nümunəsidir, xalqın yaradıcılıq və quruculuq göstəricisidir. Xalqın siyasi məfkurəsidir. Xalqın formalaşaraq, millət kimi təşkilatlanması da ali siyasi mədəniyyətin tərkibini təşkil edir. Dövlətçilik mədəniyyəti özündə iqtisadi, mədəni, sosial və siyasi təşkilatçılıq qabiliyyətini əks etdirir. Mədəniyyət normaları-davranış qaydalarından, milli xarakterdən, milli və beynəlxalq davranışdan meydana gəlir) fonunda bürüzə verən dəyərlərdən ibarətdir.

İnsanların sosial əlaqələr və münasibətlər forması məhz mədəniyyətin yaranmasının əsaslarını təşkil edir. Multikulturalizm isə beynəlxalq mədəniləşmə proseslərini təmin edir. Bu da özlüyündə beynəlxalq sosiallaşmanı meydana gətirir.

Multikulturalizm millətlərin və onların nümayəndələrinin birliyini şərtləndirir və mədəni dəyərlərin transferini təşkil edir. Bu da milli mədəniyyətin məkanlar üzrə sürətlə yayılmasını şərtləndirir.

Multikulturalizm xalqın və dövlətin beynəlxalq təhlükəsizliyini təmin edir. Regional qarışıq mədəni elementlər bu elementlərə xas olan dövlətlərin gücünü artırır, əlaqələrini genişləndirir və sərhəd təhlükəsizliklərini təmin edir. Məsələn, bir dövlət ərazisində yaşayan digər xalqlar hesabına (qonşu xalqlar nəzərdə tutulur) həmin dövlətin beynəlxalq təhlükəsizliyi təmin olunur və iqtisadi əlaqələri də genişlənir.

Multikulturalizmin əhəmiyyəti həm də ondan ibarət olur ki, kiçik saylı xalqlar mədəni inteqrasiya şəraitində böyük xalqların mədəni elementlərindən faydalanmaq imkanları əldə edirlər.

Bu da özlüyündə kiçik xalqların ruhunu zənginləşdirir. Multikulturalizm çoxlu sayda xalqların adət-ənənələrini, vərdişlərini ümumiləşdirir.

Bu gün bütün dünyada geniş miqyas alan global maliyyə-iqtisadi problemlərlə yanaşı, beynəlxalq terrorizm, siyasi təbəddülatlar, ictimai kataklizmlər əksər ölkələri ağır məhrumiyətlərə düşür edib. Xüsusən dövlətlərarası ziddiyyətlərin güclənməsi, ksenofobiyanın və ekstremizmin baş alıb getməsi, milli zəmində yeni münaqişə ocaqlarının yaranması kimi məsələlər bəşəriyyətin qarşısında ən aktual qayğılar kimi durur. Təqdirəlayiq haldır ki, Azərbaycan özünü bütün bu mənfi tendensiyalardan sığortalaya bilib və belə çətin şəraitdə özünəməxsus inkişaf modelini icra etməyə müvəffəq olur.

Bu nailiyyətlər alternativsizliyi tam təsbit olunmuş Heydər Əliyev siyasi kursunun və Prezident İlham Əliyevin müdrik, düşünülmüş siyasətinin məntiqi nəticələridir. Əslində, bu gün qonşu dövlətlərimizdən Yaxın Şərqi və Avropaya qədər uzanan siyasi kaos, iqtisadi səfalət, miqrant axını, dövlətin parçalanması kimi ağırlı prosesləri Azərbaycan da yaşayıb. Ötən əsrin 1988-1993-cü illəri ərzində ölkəmizdə tüğyan edən böhran və separatizm dalğası məhz dünyanın ən böyük azərbaycanlısı hesab edilən Heydər Əliyev şəxsiyyətinin fədakarlığı və mübarizliyi sayəsində aradan qaldırıldı, Azərbaycan sabitliyə, tərəqqiyə qədəm qoydu.

Bu gün dünyanın onlarla dövlətinin yaşadığı təlatümləri televiziya ekranlarında, qəzet səhifələrində ürək ağrısı ilə izləyərkən, onların sırasında olmadığımıza görə ulu öndərimizin əbədiyaşar ruhu qarşısında bir daha minnətdarlığımızı bildirir, bu dahi şəxsiyyətin ən böyük əsəri olan müstəqil Azərbaycan ideyası ətrafında daha sıx birləşirik.

HEYDƏR ƏLİYEV – AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI VƏ MULTİKULTURALİZM

*"Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır.
Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir*

Ümummilli lider Heydər Əliyev

Açar sözlər: *azərbaycançılıq, multikulturalizm, tolerantlıq, ideologiya*

Azərbaycançılıq ideyası ölkənin demokratik inkişafını təmin etmək, Azərbaycanın müstəqilliyini qorumaqla bərabər, düşmənçsinə millətçilik və şovinizm hallarına qarşı olan bir ideologiyadır. Bu ideyanın qayəsini millətçilik deyil, vətəndaşlıq dəyərləri təşkil edir və ideyanın əsas məqsədi çoxmillətli Azərbaycan dövlətinin ətrafında Azərbaycan xalqını birləşdirmək və demokratik yolla inkişafa zəmin yaratmaq üçün sivil dəyərlər sistemi formalaşdırmaqdır.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin vətənimiz və xalqımız qarşısında göstərdiyi saysız-hesabsız xidmətlərindən biri də məhz belə bir ideyanın banisi kimi çıxış edərək bu ideyanı bütün dünya azərbaycanlılarını birləşdirən mütərəqqi ideologiya halına gətirməsi və nəticədə müstəqil dövlətimizin ideya əsasına, həmçinin bütün dünyaya yayılmış azərbaycanlıların diaspora şəklində təşkilatlanması üçün ideoloji bazaya çevirməsidir.

Azərbaycançılıq ideologiyası elə bir konsepsiyadır ki, bu konsepsiya Azərbaycandan kənarında yaşayan soydaşlarımızın vahid ideya ətrafında birləşməsinə təmin etməklə, onların hüquq və azadlıqlarını qorumaqla, azərbaycanlı anlayışının fəlsəfi məzmununu müəyyənləşdirir. Həmçinin, bu konsepsiya dövlətin xaricdə yaşayan azərbaycanlılar qarşısında vəzifələrini, mənəvi öhdəliklərini, eləcə də bütün azərbaycanlıların Azərbaycan dövləti qarşısında müqəddəs borcunu müəyyənləşdirir. Azərbaycançılıq milliyyətindən asılı olmayaraq özünü azərbaycanlı hesab edən hər bir şəxs üçün vətəndaşlıq həmrəyliyi istiqamətində möhkəm və ideoloji bünövrədir. Bu ideologiyanın müsbət cəhəti həm də bütün dünyaya səpələnmiş 50 milyondan artıq azərbaycanlı ölkənin inkişafı naminə vahid ideallar naminə səfərbər etməklə müəyyənləşir [<http://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/2011/may/175824.htm>].

Ümummilli Lider yaxşı başa düşürdü ki, dağınıq halda dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlıların diaspor fəaliyyəti göstərməsi üçün milli həmrəylik vacib amildir. O, həm də yaxşı dərk edirdi ki, milli həmrəyliyin formalaşması və möhkəmlənməsi üçün azərbaycançılıq ideologiyası zəruridir. Məhz bu ideologiyanın təbliğ edilərək yaradılması nəticəsində Azərbaycanı tərk etməsinin səbəbindən asılı olmayaraq Azərbaycandan kənarında yaşayan soydaşlarımız arasında sıx əlaqə, milli həmrəylik yarandı və onlar demokratik və davamlı inkişaf edən Azərbaycan naminə birlikdə fəaliyyət göstərməyə başladılar. Məhz azərbaycançılıq ideologiyası bütün azərbaycanlılar arasında milli həmrəylik konsepsiyasına çevrildi.

Dünyanın müxtəlif ölkələrində dağınıq halda yaşayan soydaşlarımız arasında milli birlik ideyalarının gücləndirilməsi məsələsi dünya azərbaycanlılarının 2001-ci il noyabrın 9-10-da Bakıda keçirilmiş birinci qurultayında da Ümummilli lider Heydər Əliyevin diqqət mərkəzində olmuşdu. Qurultayda milli birlik ideyasının möhkəmləndirilməsi istiqamətində proqram xarakterli nitq söyləyən bütün dünya azərbaycanlılarının lideri Heydər Əliyev haqlı olaraq bu qurultayın təşkil edilməsini müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin uğurlu tarixi nailiyyəti olduğunu bildirmişdi. İlk dəfə olaraq, azərbaycançılıq ideologiyası ətrafında dünya azərbaycanlılarının ölkəmizin paytaxtı Bakı şəhərində belə bir mötəbər qurultaya toplanması məhz Ümummilli Liderin adı ilə bağlıdır. Belə ki, 2001-ci il mayın 23-də xüsusi Sərəncam imzalayan Heydər Əliyev belə bir qurultayın Bakı şəhərində keçirilməsini zəruri hesab edərək Bakını bütün azərbaycanlıların paytaxtı olaraq görmüşdü. Xalqımızın, eləcə də bütün dünya azərbaycanlılarının həyatında möhtəşəm tarixi hadisə hesab olunan bu qurultayda 35 xarici dövlətdə yaşayan soydaşlarımızın birləşdiyi 200-dən çox müxtəlif təşkilatı təmsil edən 403 nümayəndə və 63 qonaq iştirak etmişdi. Qurultayda çıxış edən hər bir soydaşımız bu qurultayı dünyaya azərbaycanlılarının həyatında çox mühüm tədbir olaraq ümumxalq bayramı kimi qiymətləndirmişdilər.

Ümummilli Lider yaxşı başa düşürdü ki, dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan və müxtəlif sahələrdə fəaliyyət göstərən azərbaycanlıların diaspora fəaliyyəti ilə məşğul olması üçün onların bir mərkəz ətrafında birləşməsi və əlaqələndirilməsi vacib amildir. Məhz bu səbəbdən Ümummilli lider Heydər Əliyevin 5 iyul 2002-ci il tarixli Fərmanı ilə Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi yaradıldı və bununla da dövlət-diaspor əlaqələrinin daha da möhkəmlənməsi, diaspora işinin genişləndirilməsi üçün ideya-nəzəri və təşkilati fəaliyyət başa çatdı. Atılmış bu addımlar milyonlarla soydaşımızı "Vahid Azərbaycan

can dövləti və Azərbaycançılıq” ideologiyası ətrafında sıx birləşdirdi [<http://www.anl.az/down/meqale/respublika/2010/may/119512.htm>, 3].

Eyni zamanda, diaspora fəaliyyətinin hüquqi əsasını yaratmaq, eləcə də bu istiqamətdə fəaliyyətin düzgün qurulması üçün “Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul olundu. Yuxarıda qeyd olunan fəaliyyətlərə görə Azərbaycan xalqı haqlı olaraq Ümummilli lider Heydər Əliyevi müstəqil dövlətimizin diaspor quruculuğu siyasətinin banisi hesab edir.

Heydər Əliyevin 2001-ci ilin noyabrında Bakıda Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayında bəyan etdiyi tezislər və söylədiyi nitq onun diaspora quruculuğunun banisi olduğunun bariz nümunəsi idi. Heydər Əliyev nitqində demişdir: “Biz istəyirik ki, müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar həmin ölkələrin vətəndaşı kimi, istədikləri kimi yaşasınlar. Ancaq heç vaxt öz milli köklərini, milli mənsubiyyətlərini itirməsinlər. Bizim hamımızı birləşdirən bu amillərdir. Bizim hamımızı birləşdirən, həmrəy edən azərbaycançılıq ideyasıdır. Azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini, m milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, inteqrasiyasından bəhrələnmək deməkdir. Hər bir insan üçün milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı yaşatmalıyıq” [Əliyev, 2016, 168].

Azərbaycançılıq ideologiyası həm də Azərbaycanın multikultural ənənələrinin göstəricisi idi. Multikultural ənənələrin formalaşması və inkişafı da məhz Ümummilli Liderin adı ilə bağlıdır. Belə ki, bu ənənələrin dövlət tərəfindən qorunması və dəstəklənməsi Heydər Əliyevin təşəbbüsü və göstərişi ilə bu məsələnin hüquqi sənədlərdə, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında əks olunmasıdır. Belə ki, multikulturalizm siyasətinin əsasını təşkil edən tolerantlıq (dözümlülük) prinsipi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının bir sıra maddələrində aydın şəkildə təsbit edilmişdir. Bununla bağlı “Bərabərlik hüququ” (maddə 25, bənd 3), “Milli mənsubiyyət hüququ” (maddə 44, bəndlər 1, 2), “Ana dilindən istifadə hüququ” (maddə 45, bəndlər 1, 2) və başqa maddələri göstərmək mümkündür [Əmiraslanov,2016,12].

Heydər Əliyev yaxşı başa düşürdü ki, müasir dünyada ölkənin bütün sahələrdə uğurlu inkişafı təkəcə iqtisadi, sosial-siyasi münasibətlərin inkişafı ilə deyil, həm də etnik münasibətlərin dostluq ruhunda formalaşdırılmasından asılıdır. O başa düşürdü ki, hər bir xalqın ön sıralarda getməsi üçün həmin xalq tarixən qazandığı etnik potensialdan səmərəli istifadə etməlidir.

Məhz Heydər Əliyev dühası nəticəsində milli dövlətçiliyimizin, milli ideyanın təməl prinsiplərinin möhkəmləndirilməsi istiqamətində atılan qətiyyətli addımlar azərbaycançılıq ideologiyasının təkəcə nəzəri deyil, həm də praktiki əsaslarını ortaya qoydu və qonşu xalqlar və dövlətlər, əsas qayəsini azərbaycançılıq, çoxmədəniyyətlilik təşkil edən Azərbaycan milli ideyasını tanıdılar və bununla hesablaşdılar [<http://www.xalqgazeti.com/az/news/politics/78669>].

Ədəbiyyat

1. Ə.Əmiraslanov Ə.Heydər Əliyevin ümumbəşəri ideyalarında multikulturalizm siyasəti// “Heydər Əliyev və multikultural dəyərlər” mövzusunda keçirilən konfransın materialları, Bakı, Azərənəşr, 2016.
2. N.Niftiyev. Azərbaycanda birgəyaşayış və multikulturalizm. Bakı, 2015.
3. V.Əliyev. Ümummilli lider Heydər Əliyevin milli siyasətində multikulturalizm faktoru-XXI əsrdə Azərbaycanı sivilizasiyalararası dialoq mərkəzinə aparan yol. // ”Heydər Əliyev və multikultural dəyərlər” mövzusunda keçirilən konfransın materialları, Bakı, Azərənəşr, 2016.
4. <http://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/2011/may/175824.htm>
5. <http://www.xalqgazeti.com/az/news/politics/78669>
6. <http://www.anl.az/down/meqale/respublika/2010/may/119512.htm>

Ülkər Səmədova

Ağdam rayon 1 saylı köçkün tam orta məktəbi (Bərdə)

HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI

Açar sözlər: *azərbaycançılıq,tolerantlıq,multikulturalizm,ideologiya*

Azərbaycanda ən qədim zamanlardan bəri müxtəlif dinlərə və etiqadlara inanan,fərqli dillərdə danışan çoxsaylı xalqlar və etnikqruplar sülh və əmin-amanlıq, dinclik və bərabərlik şəraitində yaşamışlar. Bu cür tolerant mühit və multikultural tarixi şərait təbii olaraq azərbaycanlıların bədii təfəkküründə də:şifahi və yazılı ədəbiyyatında özünün poetik təəcəssümünü,obrazlı ifadəsini tapmışdır. Bütün bunları nəzərə alaraq istərdim

ki, öz fikrimi Ulu öndər Heydər Əliyevin fikri ilə başlayım: Dövlət, ölkə nə qədər çox xalqı birləşdirsə, bir o qədər zəngin olur. Çünki onların hər biri ümumdünya mədəniyyətinə və sivilizasiyasına öz töhvəsini verir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin qurduğu Azərbaycan bugün onun siyasi davamçısı olan prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə daha da inkişaf edir. Dünya birliyinin layiqli üzvü kimi müstəqil siyasət həyata keçirir.

Azərbaycanda etnik-mədəni müxtəlifliklərin tənzimlənməsi məsələsinə gəldikdə, qeyd etmək lazımdır ki, bu müxtəlifliklər əsrlər boyu ölkəmizdə multikulturalizm prinsipləri əsasında tənzimlənir. Bununla bağlı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev IV Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunun açılış mərasimində demişdir: “Azərbaycanda multikulturalizm dövlət siyasətidir. Eyni zamanda, bu, bizim həyat tərzimizdir. Multikulturalizmin nisbətən yeni və bəzən çətin tələffüz edilən termin olmasına baxmayaraq, multikulturalizm ideyaları hər zaman ölkəmizdə mövcud olmuşdur”.

Heydər Əliyev öz müdrik siyasəti ilə əsrlər boyu formalaşmış Azərbaycan çox mədəniyyətlilik ənənəsini inkişaf etdirərək keyfiyyətə yeni müstəviyə keçirilmişdir. Ümumilli lider Heydər Əliyev haqlı olaraq Azərbaycançılığın əsas tərkib hissəsi olan multikulturalizm siyasətinin ölkənin demokratik və etnomədəni inkişafının mühüm elementlərindən hesab edirdi. Təsədüfi deyil ki, 1995-ci ildə qəbul edilən Azərbaycan Respublikası konstitusiyasının 25-ci maddəsi ilə mənşəyindən, irqindən, dinindən və dilindən asılı olmayaraq hər kəsin hüquq və azadlıqlarına hörmət təmin olundu.

Ölkəmizdə müxtəlif millətlər dinlərə adət- ənənələrə mənsub olan insanlar tarixən mehriban münasibətlər mövcud olmuşdur. Müstəqillik illərində isə bu mühüm ənənənin daha da gücləndirilməsi müasir Azərbaycan Dövlətinin ən böyük nailiyyətlərindən biridir. Lakin qeyd etdiyimiz kimi, Azərbaycanda əsrlər boyu bu ənənə mövcud olsada cəmiyyətin multikultural xarakteri məhz Heydər Əliyevin dövlətçilik siyasəti nəticəsində siyasi və hüquqi prinsiplər cərgəsinə yüksəlmiş, Azərbaycanın dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri olaraq qəbul edilmişdir. Ümumilli liderimizin ən böyük uğurlarından biri də o idi ki, xalqımızın ən dəyərli keyfiyyətlərindən olan digər millətləri hüquq və mədəniyyətlərinə hörmətlə yanaşmaq xüsusiyyətini milli ideologiya Azərbaycançılıq səviyyəsinə qədər yüksəltdi və rəsmiləşdirildi. Bu baxımdan tam əminliklə deyərdim ki, bugün dünyanın böyük maraqla öyrəndiyi Azərbaycan Multikulturalizm və tolerantlıq modelini banisi də məhz Ulu öndərimiz Heydər Əliyev olmuşdur. Sonda da öz fikrimi Ulu öndərimizin sözü ilə bitirmək istərdim: “Mən həmişə fəxr etmişəm bu gün də fəxr edirəm ki, Mən Azərbaycanlıyam”.

Gülbuta Tahirova

Xocavənd rayon Xocavənd kənd 1 saylı kəçkün tam orta məktəbi (Ağcabədi)

HEYDƏR ƏLİYEVİN GƏNC NƏSLƏ TÖVSIYYƏLƏRİ

Açar sözlər: *vətənpərvərlik, cəmiyyət, müstəqillik*

Ulu Öndər Heydər Əliyev öz çıxışında Azərbaycan gəncləri haqqında belə söyləmişdir:

“Hər bir Azərbaycan gənci müstəqil dövlətimizin fəal qurucusu olmalıdır”. Hər bir Azərbaycan gəncinin qarşısında böyük vəzifələr durur. Siz öz həyat yolunuzu müstəqil Azərbaycan Respublikasının yolu kimi qəbul etməlisiniz. Hər biriniz öz həyatınızı qurarkən, hər hansı sahədə fəaliyyətə başlayarkən, ailəniz haqqında da düşünməlisiniz. Bununla yanaşı hər şeydən artıq müstəqil Azərbaycanın bugünü, gələcəyi haqqında düşünməlisiniz. Bu sizin başlıca vəzifənizdir.

Vətəndə, cəmiyyətdə hər bir Azərbaycan gənci öz vəzifələrini layiqincə yerinə yetirməyə çalışmalıdır.

Hər biriniz vətənpər olmalısınız. Vətənpərvərlik böyük məfhumdur. Vətəni sevmək, torpağa bağlı olmaq, lazım gəldikdə Vətən uğrunda candan keçmək lazımdır.

Bununla yanaşı hər bir gənc milli ənənələrimizi, dilimizi, dinimizi sevməlidir.

Tofiq Quliyev

Azərbaycan Dillər Universiteti

XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİNDƏ MULTİKULTURAL YANAŞMA

Açar sözlər: *tədris, xarici dil, multikultural yanaşma*

Məlum olduğu kimi tarixi inkişafın qanunauyğunluqlarını özündə əks etdirən dil insanlar arasında zəruri ünsiyyət vasitəsidir, amma ünsiyyət təkcə danışıqdan ibarət deyildir. Belə ki, xarici dilin tədrisinin məqsədi sadəcə danışıq vərdişlərinə yiyələnmə və ünsiyyət qurmaq qabiliyyəti ilə məhdudlaşmır. Xarici dillərin

tədrisində mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın öyrənilməsi də önəmli rol oynayır. Müasir dövrdə cəmiyyətin inkişafı ünsiyyət və informasiya ilə bağlıdır. Dünya iqtisadiyyatında dəyişikliklər, mədəni tələbatların artması xarici dilin tədrisində yeni inkişaf mərhələlərinin təkamül tapmasına səbəb olur. Bir neçə xarici dilin öyrənilməsi və mədəniyyətlər arası yanaşmanın tədrisinə ehtiyac duyulur. Multikultural yanaşma xarici dilin tədrisində aparıcı rol oynayır, çünki qeyd etdiyimiz kimi, dil ünsiyyət vasitəsidir, amma bu ünsiyyət özü də təkcə danışıqdan ibarət deyildir. Danışiq vərdişlərinin aşılınması mütləq həmin dilin və mədəniyyətin tədrisinə söykənməlidir. Müasir dövrdə yaranmış şərait dünya birliyinə sürətli girişi, siyasətin dəyişikliyi, iqtisadiyyat, mədəniyyət, ideologiya dil və xalqların qarşılıqlı və yerdəyişməsi xarici dövlətlərin münasibətinin dəyişilməsi, yeni ünsiyyət hədəfləri bütün bunlar xarici dilin tədrisində nəzəri və praktiki cəhətdən problem yaratmaya bilməz. Mədəniyyətlərarası yanaşmanın tədrisinin əsas prinsiplərini bu istiqamətlər üzrə formalaşdırmaq olar. - Xarici dilin funksional şəkildə öyrənilməsi mədəniyyət, texnika, iqtisadiyyat, elm və s. kimi müxtəlif sahələrin cəmiyyət həyatında istifadə edilməsi - Xarici dili tədris edən mütəxəssislərin praktiki və nəzəri təcrübələrinin ümumilləşdirilməsi. - Xarici dili sinxron şəkildə öyrənmək və həmin dildə danışan xalqın siyasi, mədəni, sosial həyatını geniş formada öyrənmək - İctimai münasibətlər quran mütəxəssislər və beynəlxalq mədəniyyətlərarası ünsiyyət üzrə mütəxəssislərin xarici dilin tədrisi üçün təlim modeli hazırlanması.

Адалят Абдиева

Азербайджанский университет языков

МЕЖКУЛЬТУРНЫЙ ДИАЛОГ КАК СРЕДСТВО ВОСПИТАНИЯ ПОЛИКУЛЬТУРНОСТИ

Ключевые слова: *диалог, культура, цивилизация, герменевтика, индивидуальность, глобализация, самосознание*

Слово диалог, наверное, сегодня чаще всего используемое понятие. Принимая в целом идею диалога как наилучшего способа межкультурного общения, необходимо более внимательно разобраться в природе этого понятия. Что следует понимать под диалогом? Может ли любая культура принять диалог и готова ли к нему? Как поступить, чтобы такой диалог мог состояться? Постараемся высказать свое мнение относительно этого понятия, не забывая при этом упомянуть наиболее известные взгляды и суждения по этому вопросу.

Вокруг одного и того же явления может быть множество, порой противоречивых мнений. Но вопрос в том, что истина одна и диалог имеет смысл только в том случае, если в итоге диалога достигается истина. Диалог и есть способ согласования частных мнений по поводу того, что считать истиной. Но как сделать так, чтобы согласие сохраняло индивидуальное своеобразие каждого из участников диалога в случае, если они представляют разные культуры? Ведь у каждой культуры своя «правда», не сводимая к другой. В диалог вступают не различные культуры, а люди, которые являются носителями этих самых культур. Сегодня, когда говорят о так называемой дружбе народов, надо внести ясность в это явление, так как на самом деле это дружба отдельных индивидов, которые представляют разные народы, а, следовательно, и культуры. И в этом случае это не значит, что обязательно возникнет диалог. Диалог возможен только в том случае, если тот или иной индивид сумел приобрести индивидуальную идентичность, которая дает возможность вывести его за пределы его этнической группы и дает возможность приобщиться к ценностям более высокого порядка. Наверное, именно поэтому нельзя утверждать, что между мировыми культурами обязательно должен происходить диалог. Так, например, О.Шпенглер, создавший классификационную таблицу мировых культур, которые он уподобил живым организмам, исключил такую возможность, ограничившись констатацией существующих между ними сходств и различий. Да и вся антропологическая наука, работающая на материале дописьменных (этнических, или народных) культур, лишенных индивидуального авторства, являющихся продуктом коллективного творчества, ничего конкретного о происходящем между ними диалоге не сообщает.

Диалогические отношения - это всегда отношение равенства между культурами, в силу которого любая из них имеет шанс стать «моей культурой», а граница между тем, что я считаю своей культурой в отличие от чужой, полагается исключительно моим личным свободным выбором.

Современные исследователи все больше сходятся во мнении, что глобализация приходит к тому, что культура выходит за пределы национальных границ, перестает функционировать исключительно в национальной форме. Сошлюсь на два таких мнения. Одно из них принадлежит немецкому социологу У. Беку, согласно которому мы живем в мире, превратившем представление о

замкнутых национальных пространствах в фикцию. В этом мире «ни одна страна или группа стран не может отгородиться друг от друга» [Бек 2001, 25]. В таком обществе приходится заново переосмысливать «самоочевидности западной модели», ставить вопрос о том, как могут воспринимать себя в нем люди и культуры. Ведь глобализация, действительно, «имеет в виду процессы, в которых национальные государства и их суверенитет вплетаются в паутину транснациональных акторов и подчиняются их властным возможностям, их ориентации и идентичности» [Бек 2001, 26]. В том же духе высказывается и наш отечественный философ В. С. Малахов - известный специалист в области национальных отношений. В своей книге «Государство в условиях глобализации» он пишет: «В современном обществе производство, распределение и потребление культурных продуктов все более решительно выходит за пределы национальных границ... Глобальному спросу соответствует глобальное предложение. Фирма-производитель того или иного культурного товара ориентируется на потребителя далеко за пределами государства, где находится ее штаб-квартира» [Малахов 2007, 206]. Современные процессы глобализации отрицают не имеющие быть исторически сложившиеся национальные культуры, а идею о возможности развития культуры только в национальной форме. Человек, попавший в сферу глобальных трансформаций и вовлеченный в транснациональные сети, уже не может замыкаться в рамках своей национальной культуры. В результате люди разделены на общности, которые не совпадают с их национальными границами. Люди в этих группах объединяются не сугубо по национальным признакам, а по общности их культурных предпочтений, выходящих за рамки какой-либо конкретной нации. Сегодня не трудно найти своих единомышленников во всем мире, объединятся с ними не по национальному признаку, а по культурным предпочтениям. В ходе культурной глобализации из национальной культуры отбирается только то, что является общенациональной ценностью. Индивид только в том случае может рассчитывать попасть в культурную глобальную связь, если он сможет отойти полностью от национальных ценностей. Дело в том, что ни одна из существующих национальных культур не может стать образцом для других национальных культур. Следует согласиться с тем, что демократия в сфере культуры - это, прежде всего, право человека на свободный выбор своей культурной идентичности, не нарушающий при этом свободы выбора других. В противоположность мультикультурализму с его искусственной консервацией образа жизни культурных меньшинств, культурная демократия дает каждому индивиду, а не только народу в целом право на свободное культурное самоопределение. Главное, чтобы реализация этого права диктовалась не соображениями ложно понятой этнической солидарности, идеологическим принуждением со стороны государства или определенной группы, а личным решением самого индивида. Никого нельзя заставить жить в той или иной культурной среде без его на то личного согласия. И сама культура, чем дальше, тем больше, будет развиваться в направлении уже не столько национальных, сколько индивидуальных различий и особенностей, питающихся культурными достижениями всех народов мира.

Литература

1. Бек 2001 - *Бек Ульрих*. Что такое глобализация? Ошибки глобализма - ответы на глобализацию. М.2001.
2. Бенхабиб 2003 - *Бенхабиб Сейла*. Притязания культуры. Равенство и разнообразие в глобальную эру. М.2003.
3. Библер 1991 - *Библер В.С.* От наукоучения - к логике культуры. Два философских введения в двадцать первый век. М., 1991.
4. Библер 1998 - *Библер В.С.* Диалектика и диалогика. // Архэ. Ежегодник культурологического семинара. Вып. 3. М. 1998.
5. Вернан 1988 - *Вернан Ж.-П.* Происхождение древнегреческой мысли. М., 1988.
6. Малахов 2007 - *Малахов В.С.* Государство в условиях глобализации. М.2007.
7. Неретина, Огурцов 2000 - *Неретина С. С., Огурцов А. П.* Время культуры. СПб. 2000.
8. Огурцов 2006 - *Огурцов А.П.* Культура как диалог // История культурологии: учебник для системы послевузовского профессионального образования / Под ред. А.П. Огурцова. М.: Гардарики, 2006.

РОЛЬ ГЕЙДАРА АЛИЕВА В СТАНОВЛЕНИИ РЕЛИГИОЗНОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Ключевые слова: *религиозная толерантность, свобода вероисповедания, зороастризм, иудаизм, православие, ислам*

Мудрая и целенаправленная политика Гейдара Алиева в области религиозной толерантности привела Азербайджан к стабильному, процветающему обществу и явилась примером для всего мира. Как отмечал общенациональный лидер: «Азербайджанская Республика – многонациональное государство. Наряду с мусульманами, в Азербайджане живут также граждане, принадлежащие другим религиям. Как независимое, демократическое государство, Азербайджан предоставляет всем живущим на своей территории народам, всем нациям независимо от религии, языка, расы, политической принадлежности возможности свободы, независимости». И результатом этого является то, что между мусульманами, евреями и христианами в Азербайджане существуют взаимное уважение, добрые отношения, тогда как миллионы людей во всем мире страдают от религиозной нетерпимости и ксенофобии.

Необходимо отметить, что корни мирного сосуществования народов и религиозных конфессий на азербайджанской земле уходят глубоко в историю, ведь на Кавказе нашли пристанище еврейские переселенцы, бежавшие после взятия Иерусалима вавилонским царем Навуходоносором II в 586 году до н.э. [<http://www.kaspiy.az/news.php?id=29038#.XKG3ndIzbc>]. Моисей Каланкатуйский относит появление горских евреев на Кавказе к I веку до нашей эры. С точки зрения других исследователей, горские евреи были переселены на Восточный Кавказ Сасанидским правителем Хосровом I Ануширваном (531-579 гг.).

В начале первого века нашей эры, бежавшие в Азербайджан первые последователи христианства, заложили здесь основы для последующего становления Албанской автокефальной церкви. С приходом ислама на территорию нашей страны, традиция веротерпимости еще более укрепилась. В основе мусульманской толерантности лежал коранический постулат: "Нет принуждения в религии". Согласно многочисленным свидетельствам историков, в VII-VIII веках мусульмане уважительно и терпимо относились к последователям иудаизма, христианства и зороастризма.

Хочется привести в пример следующее высказывание из главного источника зороастризма «Авесты»: «Внемлите ушами, узрите душою явное, чтобы для себя самого каждый выбрал веру» [Залеман, 1880, 174]. В этом предложении заключена идея о признании прав человека на свободу вероисповедания еще в древнем мире.

По инициативе Гейдара Алиева были внесены изменения в принятый в 1992 году Закон АР «О свободе вероисповедания». В 48-ой статье Конституции АР утверждены основные принципы свободы совести и право свободно определять свое отношение к религии.

В своем выступлении на международной конференции «Современность и духовно-религиозные ценности», проведенной в октябре 1998 года в Баку, Гейдар Алиев так прокомментировал религиозную политику страны: «Наше государство предоставило людям все свободы, а свободу совести, и свободу религии оно считает основной частью своей политики. Конституция Азербайджанской Республики утвердила свободу религии и совести, а мы как государство являемся гарантом обеспечения этого. Да, поэтому наше государство – светское государство. Но мы не существуем отдельно от религии».

В 2001 году в Азербайджане был создан Государственный комитет по работе с религиозными образованиями [<https://www.trend.az/azerbaijan/politics/2529808.html>].

В 2005 году, впервые в истории, Папа Римский Иоанн Павел II посетил Азербайджан. И дал чрезвычайно высокую и почетную оценку по вопросу религиозной толерантности в нашем обществе, он сказал: «Азербайджан – это уникальная страна, где мирно проживают три различные религии, и сформировалось стабильное общество с точки зрения терпимости» [https://azertag.az/ru/xeber/Unikalnaya_strana_gde_mirno_sosushchestvuyut_tri_razlichnye_religii-949151].

В наше время мультикультурные ценности Азербайджана, выглядят еще привлекательнее. Научному миру известны модели европейского, американского, канадского, австралийского мультикультурализма, но сегодня, внимание международной общественности приковано к азербайджанской модели мультикультурализма. В семнадцати ведущих университетах мира и сорока двух университетах страны преподается дисциплина «Азербайджанский мультикультурализм» [<https://www.trend.az/>]

azerbaijan/society/2800983.html]. Ректор Азербайджанского университета языков, академик Камал Абдуллаев отметил, что реализация ряда проектов по изучению и пропаганде идей мультикультурализма вообще, и его азербайджанской модели – в частности, является нашей целью, на которую указал Президент страны Ильхам Алиев, особо обозначив, что политика мультикультурализма не имеет альтернативы, и мы должны представить миру азербайджанскую модель, как одну из наиболее успешных [<http://interfax.az/view/663009>].

В 2016 году Сенат США и члены Палаты представителей штата Юта подписали декларацию, в которой одобряется азербайджанская модель толерантности. В ней подчеркиваются исторические традиции толерантности в Азербайджане, совместное мирное сосуществование представителей иудаизма, христианства и ислама. Отмечается значимая роль руководства Азербайджана в развитии и поддержании этого процесса различными способами. Сенаторы пришли к единогласному мнению, что для США важно поддерживать своих толерантных и светских партнеров, и стремиться к распространению азербайджанской модели мультикультурализма во всем мире [https://azertag.az/ru/xeber/V_shtate_YUta_SSHA_prinyata_deklaraciya_odobryayushchaya_model_tolerantnosti_Azerbaidzhana_VIDEO-928795].

«Многонациональный состав населения Азербайджана – наше богатство, наше преимущество. Мы ценим это и будем это хранить. Мы будем стремиться к тому, чтобы это наше богатство было вечным» - подчеркнул в своем обращении к православным христианам республики, по случаю праздника Рождества 7 января 1995 года, Общенациональный лидер Гейдар Алиев [<http://lib.aliyeveritage.org/ru/4927515.html>].

Литература

1. <http://www.kaspiy.az/news.php?id=29038#.XKG3ndIzbc8>
2. Залеман К.Г. Очерк истории древнеперсидской литературы. Всеобщая история литературы / Под ред. В.Ф. Корша. Т. 1. Ч. 1. СПб., 1880. с. 174.
3. <https://www.trend.az/azerbaijan/politics/2529808.html>
4. https://azertag.az/ru/xeber/Unikalnaya_strana_gde_mirno_sosushchestvuyut_tri_razlichnye_religii-949151
5. <https://www.trend.az/azerbaijan/society/2800983.html>
6. <http://interfax.az/view/663009>
7. https://azertag.az/ru/xeber/V_shtate_YUta_SSHA_prinyata_deklaraciya_odobryayushchaya_model_tolerantnosti_Azerbaidzhana_VIDEO-928795
8. <http://lib.aliyeveritage.org/ru/4927515.html>

Севда Магеррамова

Азербайджанский университет языков

Гюльбаста Мехралиева

Средняя школа номер 1 для вынужденных переселенцев села Ходжавенд

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМ, КАК ЭЛЕМЕНТ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Ключевые слова: мультикультурализм, глобализация, толерантность

Процессы глобализации и интеграции выступают главным компонентом XXI века, комбинация которых составляет совершенно новую модель для развития цивилизации. Создание новейшей модели воздействует на национальное и культурное различие народов, национальностей и стран, которые являются посредниками образования новых форм экономических, торговых и культурных взаимосвязей.

Функционирующее сегодня национальное и культурное разнообразие сводится к созданию единообразного урегулирования социально-правовых взаимоотношений, гармонии законодательства, сближению правовых систем, координации, которая сводится к созданию процесса унификации. Поддержание представленного состояния для какой-либо страны, по сути, выступает нелегким делом, ведь речь идет об обеспечении равноправия во всех народах. Равноправие в ходе унификации выступает основным элементом в развитии и становлении демократических ценностей. Именно опи-

раясь на такие ценности страны модернизируются и вливаются в процесс глобализации, посредством которой идет сближение наций, интеграции, формирование единого мирового сообщества.

Процессы, касающиеся глобализации очень трудно представить без участия интернациональных объединений. Особенно это положительно отразилось для Азербайджана, и наша страна посредством сотрудничества с рядом крупнейших интернациональных организаций интегрировало в мировое объединение.

На пути становления Азербайджан приобрел демократический статус и стал правовым государством. Судя по его внешней политике можно увидеть все прогрессивные заслуги нашего государства и подчеркнуть, что всего этого она добилась благодаря принципам демократии, которая функционирует посредством интересов, менталитета и международных норм.

Сегодня глобализация в мире старается держать людей на рубеже многочисленных развивающихся культур. Общество всегда было в процессе развития и продолжает развиваться с условием сохранности, взаимодействия и прогресса мировых этносов, где составляющим элементом выступает язык и культура. Культурное разнообразие выступает парадоксом этнокультурной фрагментации социума. Для нашего общества обсуждаемым являются проблемы культурного плюрализма и диалога. Данный вопрос активно изучается современными философами. Таким образом, представленная проблема акцентирует наше внимание на политике мультикультурализма. Мультикультурализм выступает целесообразным решением на все глобальные вопросы в мире, и при этом для неё нет господствующей культуры.

Политика мультикультурализма охватывает вопросы, касающиеся культурного плюрализма и его развития. Данные вопросы необходимо связывать с почтением прав народов мира, независимо от их этнических, расовых и религиозных различий. Для такого общества все мировые страны наделены равноправием в развитии своего национального языка, традиций, культуры, а также этнических и религиозных ценностей. Это способствует открытию национальных школ, тиражировать на национальном языке газеты и журналы.

Развитие в Азербайджане процесса мультикультурализма протекало долгий период и всегда была выражена в виде духовных ценностей, и они не выходят за рамки художественного, психологически-нравственного пространства. Сегодня мультикультурализм и толерантность выступают как образ жизни, не имеющий альтернативы в стране. Главным условием сохранения идентичности выступает не только государственная активность, но и должно выступать и гражданское общество с поддерживающими его организациями [Гусейнова, №06(18), 2013].

Если заглянуть в историю, то можно увидеть, что Азербайджан всегда был расположен на стыке двух разных цивилизаций и выступало полосой соединения востока с западом, что благоприятно сказывалось на развитии её экономики.

Модель мультикультурализма для Азербайджана состоит из принципов гуманизма. Мультикультурализм был главным элементом при урегулировании конфликтных ситуаций между различными цивилизациями и народами. Проводимая азербайджанским правительством политика мультикультурализма по отношению к религиозным группировкам и национальным меньшинствам, активно изучается со стороны государств мира. На фоне тенденции роста конфликтных ситуаций, спорных диалогов между цивилизациями Азербайджан тем не менее не перестает оставаться мультикультуральной страной [Джаббарова, 2016, 497-498].

Азербайджан всегда старался быть сторонником всестороннего развития различных сфер для всех народов мира, независимо от национальной и религиозной принадлежности. Наше государство старается внести большой вклад в развитие толерантности и мультикультурализма.

Президент Азербайджана Ильхам Алиев объявил 2016 год - Годом мультикультурализма. Азербайджанская концепция модели мультикультурализма строится на признании самоценности культурной схожести, уважении, терпимости к другим культурам и религиям, а также непрерывное поддержание универсализации культурных ценностей. Упомянутую модель мультикультурализма можно представить, как пример для других стран мира. В поддержании этой идеи активную роль играет Фонд им. Гейдара Алиева. Большой вклад в пропаганду мультикультурализма в Азербайджане внесла вице-президент Азербайджана Мехрибан Алиева, а также вице-президент фонда Лейла Алиева.

Азербайджан по сравнению с мировыми странами, можно назвать толерантной страной. Доказательством этого высказывания выступает его членство в Совете Европы и Организации Исламского сотрудничества.

Таким образом, с целью развития политики государства неотъемлемое значение имеет такое приоритетное направление как мультикультурализм. Данное понятие как феномен межкультур и цивилизаций является важным показателем культурного состояния современного общества. Развитие

идеи мультикультурализма в системе культурного плюрализма является составной частью глобального диалога.

Литература

1. Али Гасанов. Современные международные отношения и внешняя политика Азербайджана (Второе издание, дополненное), Баку, “Zərdabi LTD” MMC, 2013, 1008 стр.
2. Гусейнова И. Мультикультурализм и его практическая реализация на Кавказе // Общественно-политический научный журнал «Геостратегия». 2013, №06(18)
3. Джаббарова Ш. Политика мультикультурализма как основа устойчивого развития Азербайджана // Междунар. науч. конфер. «Мультикультурализм является государственной политикой и образом жизни в Азербайджане». – Баку, 2016. – Ст. 4. – С. 497-498.
4. Указ Президента Азербайджанской Республики И.Алиева «Об 2016 года Годом мультикультурализма в Азербайджане // [https // www. prezident azsitiles/](https://www.prezident.az/sitiles/)

II BÖLMƏ

HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI VƏ MULTİKULTURALİZM

Azər Mustafayev
AMEA Fəlsəfə İnstitutu

MƏDƏNİ MÜXTƏLİFLİK AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASININ MÜHÜM İSTİQAMƏTLƏRİNDƏN BİRİ KİMİ

Açar sözlər: *mədəni müxtəliflik, azərbaycançılıq, milli mədəniyyət, milli azlıqlar*

Mədəni müxtəlifliyin azərbaycançılığın mühüm istiqaməti kimi fəlsəfi aspektdən araşdırılması müasir sosial-fəlsəfə elminin yeniliyi və aktualığı ilə fərqlənən problemlərindən biridir. Mədəni müxtəliflik azərbaycançılığın əsasını, dövlət siyasətinin strategiyası, nəsillərin və milli ruhun varisiliyini təşkil edir. Azərbaycançılıq isə mədəni plüralizmi əks etdirərək dövlətçilik məfkurəsi olaraq çıxış edir. Alman filosofu Hegelin bir fikri bu məqamda yerinə düşür: “xalqın dövlət quruluşu vahid substansiya olub, onun dinilə, incəsənətilə, fəlsəfəsilə, eyni zamanda bəşəri təsəvvürlərilə, düşüncələrilə, ümumilikdə mədəniyyətilə vahid ruh əmələ gətirir” [Гегел, 1992, 3, 44].

Azərbaycançılıq integrativ ideoloji sistem olaraq özündə müxtəlif ənənələri, mədəniyyətləri, mentallığı birləşdirir. O, ali fenomen kimi ümummillə və ümumbəşəri dəyərlər sistemidir. “Azərbaycançılığın məzmunca mahiyyətini müxtəlif xalqların, mədəniyyətlərin, ənənələrin, konfessiyaların üzvi şəkildə vəhdəti təşkil edir. Azərbaycançılıq keçmiş tarixi dövrlərin mifologiyasını, mədəni kodlarını və rəmzlərini mənimsəyərək, onlardan yeni ideyaları əsaslandırmaq və milli dövlətin inkişafının yeni vektorunu müəyyənləşdirmək üçün istifadə edir. İndi o, cəmiyyətimizdə ən qurucu və dinamik qüvvədir. Azərbaycançılığın gücü həm də bundadır ki, o, fərdi maraqları və meyilləri dövlətin siyasəti ilə birləşdirməyə və xalqın milli-mədəni eyniyyətini qoruyub saxlamağa qadirdir. Təbii ki, milli birliyə mənsubluq hissi həyatın özünə də mənə verir... Bu ideologiya Azərbaycanda vahid cəmiyyət, vahid xalq formalaşdırır” [Mehdiyev, 2005, 1, 119].

Deməli, Azərbaycanda vahid xalqın – mədəni müxtəlifliyi və milli özünəməxsus mədəniyyəti özündə birləşdirən azərbaycanlıların formalaşmasında azərbaycançılıq mühüm rol oynayır. Respublikamız qədim dövrlərdən indiyədək müxtəlif xalqların və mədəniyyətlərin vətənidir.

Azərbaycanda milli-etnik müxtəliflik vəhdət təşkil edir. Ölkəmizdə milli azlıqların mədəni müxtəlifliyi qanunla qorunur və ölkəmizdə hər bir etnik qrupun özünün mədəni mərkəzləri fəaliyyət göstərir. Azərbaycan Respublikası beynəlxalq qurumların mədəni müxtəlifliyə dair proqramlarında iştirak edir, “Azərbaycan mədəni müxtəlifliyi” layihəsini reallaşdırır. Müxtəlifliyin vəhdəti heç də mədəni müxtəlifliyin aradan qaldırılmasını nəzərdə tutmur. Azərbaycandakı ruslar, ukraynalılar, tatlar, talışlar, kürdlər, beloruslar, yahudilər, türklər, ləzgilər, tatarlar, avarlar, ingiloylar, saxurlar, udinlər və s. öz maddi-mənəvi mədəniyyətini qoruyub saxlayırlar.

Mədəni müxtəlifliyin vəhdəti və təcəssümü olan azərbaycançılıq həm respublikadakı bütün millətlərin, həm də ölkədən kənarında yaşayan bütün azərbaycanlıların birliyini möhkəmləndirir.

Bütün azərbaycanlılar vətənçilik ideali ətrafında sıx birləşir: “Azərbaycan, onun ərazisində yaşayan hər bir xalqın vətənidir, azərbaycanlı məfhumu çox genişdir. Ərazimizdə yaşayan türk də, ləzgi də, avar da, kürd də, talış da, tat da, udin də, kumik də, başqaları da bütünlükdə hamısı azərbaycanlıdır. Bu “azərbaycanlı” sözü bizi həmişə birləşdirir” [Orucov, 2003, 2, 152].

Deməli, azərbaycançılıq Azərbaycanda bütün vətəndaşların və etnosların həmrəyliyi və bərabərliyini bəyan edən dövlətçiliyin əsas prinsiplərindən biridir. Məhz azərbaycançılıq və mədəni müxtəlifliyin vəhdəti sayəsində Azərbaycan bölgədə dünyəvi, hüquqi, modern, demokratik, lider dövlətə çevrildi, iqtisadi, mədəni tərəqqiyə, stabilliyə nail oldu. Azərbaycançılıq əsrlərlə bu torpaqda formalaşmış unikal tolerantlıq nümunəsidir.

Azərbaycançılıq integrasiyaedici prosesdir. Bu milli birliyi gücləndirən mövcud yanaşı yaşama ilə bərabər sosial-mədəni, iqtisadi əlaqələrin və dövlət dilinin ünsiyyət vasitəsi olmasında əsas amillərdəndir. Bununla da azərbaycançılıq birləşdirici amil kimi sosial-mədəni vəhdət, vahid bir ölkəyə, bir mədəniyyətə mənsubluq hissi yaradır. “Azərbaycançılıq cəmiyyətin normativ dəyərlərinin vəhdətinə - dövlət hüquq düşüncəsinin... tərbiyəsinə, mənəvi dəyərlərə qovuşmağa cəmlənir... Azərbaycançılıq güclü dövlət hakimiyyətinin..., milli maraqların və milli özünüdərk olmasını istəyir. Azərbaycançılıq ideyasının dərk olunmasının əsasında

Azərbaycan millətinin tarixi, mədəni ənənələri zəminində birlik ideyası durur və bu nəinki indi, həm də uzaq gələcəkdə azərbaycanlıların... bir çox nəsillərinə xidmət edəcəkdir” [Mehdiyev, 2005, 1, 120].

Beləliklə, mədəni müxtəliflik azərbaycançılıq ideologiyasının mühüm istiqamətlərindən olub milli birlik, sinkretik təfəkkür, azərbaycanlı universalizminin yaradıcı amillərindən hesab olunur. Zəngin və unikal milli türk-müsəlman mədəniyyətinin, azərbaycançılıq ideologiyasının tərkib hissəsi olan mədəni müxtəliflik nəsillərdən-nəsillərə keçərək müasir dövrə gəlib çıxmışdır. Bir sözlə, identikliyi, ittihadçılığı, vətəndaşlığı, dindəşlığı, milli tolerantlığı, xəlqiliyi, dil ümumiliyi və mədəni vəhdəti özündə təcəssüm etdirən azərbaycançılıq ölkədəki bütün xalqların, milli azlıqların ictimai qarşılıqlı münasibətlərini sistemləşdirir, tarixi milli-mənəvi dəyərlərə və xalqın dövlətçilik ənənələrinə əsaslanaraq Azərbaycan dövlətinə, xalqın milli-siyasi özündərkinin formalaşmasına və siyasi təfəkkürünün təkamülünə ardıcıl şəkildə, sədaqətlə xidmət edir.

Ədəbiyyat

1. Mehdiyev R. Azərbaycan: qloballaşma dövrünün tələbləri. Bakı: XXI – Yeni Nəşrlər Evi, 2005, 464 s.
2. Orucov H. Heydər Əliyev və Azərbaycanda milli siyasət. Bakı: Şərq-Qərb, 2003, 282 s.
3. Гегел В.Г. Философия права. Москва: Мысль, 1992, 420 с.

Bədirə Kərimova

Azərbaycan Dillər Universiteti

AZƏRBAYCANDA MULTİKULTURALİZM ƏNƏNƏSİ GƏLƏCƏK NƏSİLLƏRİN MİRASIDIR

Açar sözlər: *Azərbaycan, multikulturalizm, tolerantlıq, inkişaf*

İyirmi ildən artıq müstəqillik dövründə Azərbaycan bir çox təlatümlü mərhələlərdən keçərək dünya xalqları arasında özünəməxsus yer tutmuşdur. Azərbaycan inkişaf edərək iqtisadi, siyasi, sosial sahələrdə bir çox uğurlar əldə etmişdir. Bu tərəqqinin nəticəsində isə insanlar gələcəyə artan etimad və təhlükəsizlik hissi ilə baxırlar. [İnsan inkişafı., 2014, 13] Bu uğurların əldə olunmasının başlıca səbəbi isə düzgün planlaşdırılmış siyasət xəttidir.

Məlumdur ki, sosial-iqtisadi inkişaf faktoru müasir cəmiyyətlərdə ən yüksək tənzimləyici element qismində təzahür edir. Onun yüksək effektiv olmasından həm vətəndaş həmrəyliyi, həm də etnik-milli münasibətlərin keyfiyyəti asılıdır. Əgər vətəndaş həmrəyliyinə və davamlı etnik birliyin nəzəri və ideoloji əsaslarını multikulturalizm siyasəti təşkil edirsə, onun praktiki ifadəsini iqtisadi inkişaf və maddi rifah təşkil edir. [Hacıyev N.A., 2018, 183] Bu nöqtəyi nəzərdən multikulturalizm Azərbaycan siyasətinin aparıcı istiqamətlərindən biridir. Müasir dövrdə siyasi konsepsiya kimi meydana gələn multikulturalizm, əslində xalqımızın əsrlərdir formalaşdırdığı bir həyat tərzidir.

Multikulturalizm milli, dini, irqi və mədəni çeşidliliyin və fərqliliyin qarşılıqlı hörmət və anlaşma zəminində qəbul edilməsi, bir cəmiyyətin bütün üzvlərinin konstitusion mədəni hüquqlarının qorunması və adı çəkilən müxtəlifliyin xalqın ümumi rifahına və sabit inkişafına xidmət etməsinə nail olan təbii və düşünülmüş həyat tərzinin nəticəsi kimi başa düşülür. [Niftiyev N., 2015, 32] Multikulturalizm hər bir ölkənin və ümumiyyətlə dünyanın ədalətə söykənməsində, sabit, tolerant inkişafında xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Eyni bir ölkədə yaşayan müxtəlif xalqların milli-mənəvi, dini, mədəni hüquqlarını tanıyan humanist dünyagörüşü və ona uyğun siyasəti həyata keçirən multikulturalizm ideyaları müxtəlif millətlərə və məzhəblərə məxsus insanların mədəni müxtəlifliyinin qorunmasına, inkişafına və gələcəyə çatdırılmasına yönəldilib.

Məlumdur ki, iqtisadi artım inkişaf üçün vacib şərt olsa da, həqiqi tərəqqi üçün kifayət deyildir. Bu səbəbdən iqtisadi inkişaf sosial təşbbüslər və islahatlarla müşayiət olunmalıdır, çünki inkişafın ümdə məqsədi insanların dəyər verdiyi sahələrdə seçim və imkanların, hüquq və azadlıqların təmin edilməsidir. Bu baxımdan etnik-mədəni müxtəlifliklər arasındakı münasibətlərin düzgün tənzimlənməsi işində respublikamızın spesifik sülhsevər siyasətinin nəticəsidir ki, bu gün heç kim, hətta bizə ikili standartlar prizmasından yanaşmağı ənənəyə çevirmiş ölkələr də Azərbaycanda multikultural mühitin mövcudluğunu nəinki inkar edə bilmir, üstəlik bu sosial münasibət və dövlət siyasətinin dünya üçün nümunə olduğunu təsdiqləyirlər. [Məmmədli N., 2016, 5] Azərbaycan cəmiyyətinə xas olan fərqli mədəniyyət, din, dillərə ehtiram kimi humanist münasibətin dövlət tərəfindən inkişaf etdirilməsi və gələcək nəsillərə ötürülməsi istiqamətində həyata keçirilən çoxşaxəli fəaliyyət multikulturalizm fenomenini gerçək mahiyyətinə uyğun şəkildə dünya gündəmində aktuallaşdırıb.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda multikultural münasibətlərin inkişaf etdirilməsi və davamlı xarakter daşması məqsədilə Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi yaradılıb. Bu iki qurumun fəaliyyəti nəticəsində multikulturalizm, tolerantlıq, humanizm və sülhsevərlik prinsipləri gənclər arasında təbliğ olunur.

Azərbaycanda multikulturalizm və tolerantlıq ideyalarının gənclərə öyrədilməsi və multikultural mədəniyyətin formalaşdırılması məsələlərinə kompleks şəkildə yanaşılır. Multikulturalizm ideyalarının gənclərə öyrədilməsi məqsədlə orta və ali məktəblərdə şagirdlərin, tələbələrin yaş həddinə uyğun dərslər təşkil olunur.

"Azərbaycan multikulturalizmi" anlayışını dünya ictimaiyyətinə çatdırmağın yollarından biri də, onu xarici ölkələrdə, gənclər arasında təbliğ etməkdir. Bu məqsədlə dünyanın bir çox ölkələrinin ali məktəblərində "Azərbaycan multikulturalizmi" fənni bakalavriat və magistratura pilləsində tədris edilir. 2018-ci ildə Azərbaycan Dillər Universitetində Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi və YAP-ın dəstəyi ilə Heydər Əliyevin anadan olmasının 95-ci ildönümünə həsr olunan "Heydər Əliyev: multikulturalizm və tolerantlıq ideologiyası" mövzusunda birinci beynəlxalq elmi konfrans buna nümunə olaraq qeyd oluna bilər. Konfransın bölmələri Türkiyə, Almaniya, İtaliya, Serbiya, Rusiya, Çin, Ukrayna, Belarus və Gürcüstanın universitetlərində təşkil olunub.

Azərbaycan multikulturalizminin və onunla bağlı həyata keçirilən dövlət siyasətinin mahiyyəti və tənzimləyici gücü süni tədbirlərə əsaslanmır, o bütün fəaliyyətini Azərbaycana xas olan əsl tolerant və multimədəni təbiət üzərində qurur. Məhz Azərbaycan multikulturalizminin bu xarakteri ona çoxəsrlik tarixi olan multimədəni məkanda təhlükəsiz və tam zəmanət altına alınmış gələcək qurmağa real imkan verir. [Hacıyev A.N., 2018, 358] Beləliklə, Azərbaycan multikulturalizmi kimi təhlükəsiz gələcəyə hesablanmış mədəni siyasətdən Azərbaycanı təmsil edən müasir və tolerant cəmiyyətin ruhani strukturunu dəyişdirmək deyil, onun intellektual səviyyəsini daha da inkişaf etdirmək tələb olunur. Ümummilli lider Heydər Əliyevin ifadə etdiyi kimi: "Azərbaycan əhalisinin çoxmilli tərkibi bizim sərvətimizdir, üstünlüyümüzdür. Biz bunu qiymətləndiririk və qoruyub saxlayacağıq".

Ədəbiyyat

1. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı. İnsan inkişafı. II nəşr. Bakı, 2014. – 394 səh.
2. Hacıyev A.N., Cəfərova E.H., Məmmədov İ.M. Multikulturalizmə giriş: Ali məktəblər üçün dərs vəsaiti. – Bakı: Mütərcim, 2018. – 372 səh.
3. Məmmədli N., Multikulturalizm. Panaseya yoxsa alternativ. Bakı, 2016. – 189 səh.
4. Niftiyev N., Azərbaycanda birgəyaşayış və multikulturalizm. Bakı, 2015. 408 səh.

Nüşabə Əbdülrəhimova
Azərbaycan Dillər Universiteti

HEYDƏR ƏLİYEVİN MÜASİR AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI VƏ ONUNN MULTİKULTURAL MÜHİTDƏ İNKİŞAFI

Açar sözlər: *multikulturalizm, tolerantlıq, çoxmədəniyyətlilik*

Beynəlxalq, mədəniyyətlərarası münasibətlərin get-gedə gücləndiyi bir zamanda, xarici dil mütəxəssislərinin üzərinə çox vacib bir rol düşür. Daha dəqiq desək, multikultural mədəniyyəti əks etdirən bir mühitdə gənc nəsli Azərbaycançılıq ideologiyası ilə inkişaf etdirmək bizlərin əsas məqsədlərimizdən sayılır. Bu istiqamət xalqımıza ulu öndər Heydər Əliyev siyasətindən töhfə olaraq qalmışdır. Həqiqətən, deyə bilərik ki, bir dövlətin bəşəri əhəmiyyətini və beynəlxalq aləmdəki mövqeyini əsaslandıracaq iki mühüm xüsusiyyət mövcuddur. Bunlardan birincisi dövlətçilik ənənələrinin qorunması, digəri isə qloballaşan dünyada müstəsna rolunu multikultural prinsiplərin izlənilməsidir. Əslində hər iki yol mühüm mahiyyət kəsb edən strategiyalardır. Beləliklə, müasir müstəqillik tariximizin banisi sayılan ümummilli lider Heydər Əliyev dövlətimizin beynəlxalq aləmdə möhkəmlənməsini şərtləndirən çox vacib iki prinsipi daim qorumuşdur. Heydər Əliyevin Azərbaycançılıq və multikulturalizm siyasəti bu günə və gələcəyə istiqamətlənmiş müstəsna bir yoldur. Xarici dilləri və mədəniyyəti öyrənən, beynəlxalq konfranslarda iştirak edən Azərbaycan vətəndaşı yuxarıda qeyd etdiyimiz siyasi kursun vacibliyini həmişə nəzərdə saxlamalıdır. Xalq üçün düzgün siyasətin nə olduğunu gözəl bilən ümummilli lider milli mənəvi dəyərlərimizi qoruyub saxlayaraq bəşəri mədəniyyətin mühümlüyünü də daim nəzərə almışdır. Qeyd etmək vacibdir ki, hər iki istiqamətin paralel olaraq, bir-birinə mane olmadan inkişaf etdirilməsi həqiqətən də böyük səy və düzgün siyasi baxış tələb edir. Bu baxımdan, şübhə etmədən qeyd edə bilərik ki, böyük bir siyasətçi olaraq Heydər Əliyev bunun öhdəsindən gəlməyə nail olmuşdur. O, nəinki Azərbaycan mədəniyyətinin dünyada yayılmasına şərait yaratmış, eyni zamanda Azərbaycançılıq ideologiyasının gənc nəsillərə tədris edilərək qorunub saxlanılmasına birbaşa təsir etmişdir. Xalqı üçün nümunə sayılan Heydər Əliyev öz simasında, nitqində və davranışında milli ideologiyaları canlandıraraq hər zaman və hər yerdə Azərbaycan dəyərlərinə istinad etmişdir.

Xalqını, mədəniyyətini sevən bir şəxsiyyət olaraq Heydər Əliyev Azərbaycan və Azərbaycançılıq anlayışlarının gələcək nəsillərə çatdırılmasını ən ümdə vəzifə saymışdır. Buna sübut olaraq akademik Ramiz Mehdiyev diqqətimizi ümummillə liderin çox təsirli fikirlərinə yönəlmişdir. O, Prezident Heydər Əliyevin 2001-ci il noyabrın 9-da Dünya Azərbaycanlılarının birinci qurultayında dövlətin siyasətini səciyyələndirərək prioritet saydığı fikirləri oxucularla bölüşmüşdür: "Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılıq - Azərbaycanın dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adətənənələrini yaşatmalıyıq".

[R.Mehdiyev, 2016, s.27]

E.Bayramlı müəllifi olduğu "Azərbaycançılıq ideologiyasının təşəkkülü və inkişafı" araşdırmasında "Azərbaycançılıq ideologiyası nədir və nəyə xidmət edir?" Sualına aşağıdakı kimi cavab vermiş və dahi liderin rolunu bir daha vurğulamışdır: "Azərbaycançılıq ideoloji konsepsiyasının təşəkkülündə şəxsiyyətin mühüm rolunu qeyd etmək lazımdır. İdeyasız heç nə yaranmır. İdeyanı yaratmaq üçün şəxsiyyət lazımdır. Başqa sözlə, hər hansı bir xalqın vahid ideoloji baza əsasında inkişaf etməsi üçün güclü xarakterli və yüksək intellektli şəxsiyyətlər, ideya və quruculuq əzmi lazımdır". [<http://modern.az/az/news>]

Həqiqətən də bir xalqın gələcək inkişafı və dünya üzrə diqqətçəkən statusu onun milli xüsusiyyətlərinin cəlbedici və maraqlı göstəricilərindən bilavasitə asılıdır. Milli keyfiyyətlərin spesifik məqamları digər dövlətlərin marağını çəkərək beynəlxalq əlaqələrin möhkəmlənməsinə və inkişaf etməsinə kömək olur. Bu və digər məsələləri gözəl bilən ümummillə lider haqlı olaraq azərbaycançılıq ideologiyasının qorunmasını vacib məsələ kimi təqdim etmişdir.

Artıq yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Heydər Əliyev siyasəti Azərbaycançılıq ideologiyasının qorunmasına əsaslanmış və multikulturalizm baxışlarına yönəlmişdi. Bununla bağlı akademik Kamal Abdullanın fikirlərinə nəzər yetirmək yerinə düşər. O, "Ulu öndər Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisidir" məqaləsində qeyd edir: "Ulu öndər haqlı olaraq multikulturalizm siyasətini ölkənin demokratik inkişafının tərkib hissəsi hesab edirdi. O, Azərbaycan ərazisində yaşayan milli azlıqların hüquq və azadlıqlarının, o cümlədən etnik-mədəni, dini dəyərlərinin qorunmasını demokratiyanın mühüm prinsipi olan əsas insan hüquq və azadlıqları kontekstində görürdü. Ulu öndərin rəhbərliyi ilə, nəhayət ki, dönüşü olmayan demokratik inkişaf yoluna çıxmış Azərbaycan Respublikası, onun qeyd etdiyi kimi, "dinindən, dilindən, irqindən asılı olmayaraq Azərbaycanın bütün vətəndaşlarının eyni hüquqlara malik olmalarını təmin etməlidir". [K.Abdullayev, 2014, s.7]

Biz xarici dil mütəxəssisləri üçün yuxarıda qeyd olunan məsələlər xüsusilə vacibdir. Belə ki, çoxmədəniyyətli bir mühitdə daha çox fəaliyyət göstərdiyimizə görə tolerantlıq, digər mədəniyyətlərə uyğunlaşmaq, tələbələr də bu istiqamətdə maarifləndirmək məhz bizlərin payına düşür. Bu zaman diqqət edəcəyimiz daha bir vacib məqam isə odur ki, multikulturalizmin prinsiplərinə riayət edərək öz milli dəyərlərimizi də inkişaf etdirməli, gələcək nəsildə Azərbaycançılıq ruhunu yüksəltməliyik. Multikultural bir mühitdə milli dəyərlərin qorunması olduqca məsuliyyətli və vacib bir məqamdır.

Nəzər yetirsək, görə bilərik ki, tarix boyu Azərbaycan mədəniyyətinin göstəricisi olan tolerantlıq, qonaqpərvərlik, digər millətlərə, xalqlara qarşı dostyana münasibət əslində azərbaycançılıq ideologiyasının tərkib hissəsidir. Buna əsaslanaraq dahi lider Heydər Əliyev azərbaycançılıq siyasətini möhkəmləndirərək milli dəyərlərimizdən biri olan tolerant və multikultural keyfiyyətləri bu qədər vacib saymışdır. Təsədüfi deyildir ki, bu istiqamətin davamı olaraq Prezident İlham Əliyev 2016 cı ili ölkəmizdə "Multikulturalizm ili" elan etmişdi. Qeyd etdiklərimizə əsasən daha bir fikri nəzərinizə çatdırmaq istəyərək. "Tolerantlıq – dözümlülük və multikulturalizm – çoxmədəniyyətlilik haqqında Azərbaycan modeli bütün dünyaya örnək və nümunədir. Sözügedən sahələrdə çox dərin mənə, məzmun və mündəricə kəsb edən, kəlam xarakterli, mahiyyətli bu fikirlər Azərbaycan xalqının dünya şöhrətli ictimai, siyasi və dövlət xadimləri olan Ulu Öndərimiz Heydər Əliyevin və dövlətimizin başçısı, möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin çoxcəhətli, çoxşaxəli, titanik fəaliyyətlərində mühüm yer tutmuş və bu gün də tutmaqdadır. (Mixail Zabelin, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi Himayəçilik Şurasının üzvü, millət vəkili)." [Ə.Qarayev, 2016, s15]

Yuxarıda qeyd etdiklərimizə əsasən bir daha vurğulamaq istərdik ki, dahi lider Heydər Əliyev öz xalqını düşünən bir siyasətçi olaraq Azərbaycançılıq və çoxmədəniyyətlilik ideologiyalarını öz siyasətinin əsas kursları kimi görmüşdür. Bir çox görkəmli alimlər bu istiqamətin nə dərəcədə mühüm olduğunu araşdıraraq diqqətimizə çatdırmışlar. Zənnimizcə, hər bir dövlət üçün öz milli xüsusiyyətlərini qoruyub saxlamaq və özündə multikultural mədəniyyəti formalaşdırmaq həm zəruri, həm də gərəkli strategiyalardır. Bu baxımdan, xarici dil mütəxəssisləri və müəllimlərinin üzərinə böyük məsuliyyət düşdüyünü desək yanılmırıq. Daim güclü və mədəni xalq olduğumuzu şərtləndirmək məqsədilə bütün milli mənəvi dəyərlərimizi qoruyub saxlamalı və dünya mədəniyyətini tolerantlıqla qəbul etməliyik. Xarici mədəniyyəti və dilləri öyrənən gələcək nəsillə multikultural mühitdə öz milli xüsusiyyətlərini unutmamalı və azərbaycançılıq ideologiyasına daim sadıq qalmalıdır. Belə olduğu halda, dövlətin sadıq və güclü siyasətçisi Heydər Əliyevin qoyduğu yol öz töhvəsini verəcək.

Ədəbiyyat

1. Abdullayev, K. Azərbaycan.-2014.- 23 iyul.- S.7
2. Qarayev, Ə. Azərbaycanda multikulturalizm: bibliografiya /layih. rəhb. Ə.Qarayev; elmi red. K.Abdullayev; ixt. red. və burax. məsul K.Tahirov; rəy.: E.Nəcəfov, A.Məmmədov; red. G.Səfəraliyeva.- Bakı, 2016.- S.504
3. Mehdiyev, R. Azərbaycançılıq - milli ideologiyanın kamil nümunəsi ,Multikulturalizm: ədəbi-bədii, elmi-publisistik jurnal.-2016.-№1.-S. 20-27
4. <http://modern.az/az/news>

Elza Məhərrəmovə
Sumqayıt Dövlət Universiteti

AZƏRBAYCAN VƏ MULTİKULTURALİZM

Açar sözlər: *Azərbaycan, prezident, multikulturalizm, islam, tolerant*

"Multikulturalizm" sözü tərcümədə "çoxmədəniyyətlik" mənasını verir. Çoxmədəniyyətlik etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklər, bu müxtəlifliklərin əsasını təşkil edən dəyərlərdir. Multikulturalizm müəyyən cəmiyyət daxilində etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklərin qorunmasına və hətta inkişafına yönəlmişdir.

Aropa ilə Asiya qovşağında, Böyük İpək yolu üzərində yerləşən Azərbaycan çox millətli, çox mədəniyyətli müsəlman ölkəsi, dünyəvi dövlətdir. Müxtəlif dini: islam, xristian və iudaizm dinləri milli mənsubiyyətlərinə, azərbaycan, rus, yəhudi, millietnik: avar, ləzgi, talış, tat, kürd, udin, inqiloy, və s. insanları-vətəndaşları qədərbilən xalqımızın uzun əsrlər boyu yaratdıqları ümumbəşəri dəyərlər mütərəqqi dünya ictimaiyyəti tərəfindən rəğbətlə qarşılanır.

Azərbaycanın müstəqilliyinin ilk dövründə ulu öndər Heydər Əliyev ölkəmizin gələcək uğurlu inkişafı üçün uzaqgörən siyasəti ilə əsrlərboyu formalaşmış Azərbaycanın çoxmədəniyyətlik ənənəsinin inkişaf etdirib keyfiyyətə yeni müstəviyə qaldırdı.

Tarixən ölkəmizdə multikulturalizm üçün münbit şərait olmuşdur. Əsrlər boyu burada bütün xalqların nümayəndələri bir-biri ilə əmin-amanlıq şəraitində yaşamışlar.

Müstəqil Azərbaycanda xüsusilə dini-islami durumla bilavasitə bağlı yaranmış sabit, dayanıqlı vəziyyət bir tərəfdən bütövlükdə uca xalqımızın tolerant ruhu və islam dininin mütərəqqi bəşəri ideallara hörmət əsasında formalaşmışsa, digər yandan 1993-cü ilin ikinci yarısından sonra həyata keçirilən düşünülmüş, uğurlu dövlət siyasətinin məntiqi nəticəsidir. Başlıca qayəsi ölkə əhalisi arasında ayrı-seçkilik qoymadan hər bir Azərbaycan vətəndaşının vicdan və dini etiqat azadlığının real şəkildə həyata keçirilməsini təmin etməkdən ibarət olan bu siyasətin əsası Azərbaycan xalqının ümummilliyə lideri Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuşdur.

Heydər Əliyev "Azərbaycan çoxmillətli respublikadır. Respublikamızda bütün vətəndaşlar dini və milli mənsubiyyətdən asılı olmayaraq eyni hüquqa malikdirlər və bundan sonrada bütün vətəndaşların bərabər hüquqla Azərbaycan Respublikasının ictimai-siyasi həyatında iştirak etməsi üçün imkanlar yaradılacaqdır" [Əliyev H., 2016, 4]. "İnsanların mənəvi sərvətlərinin hamısından dinin fərqi ondadır ki, o, dini mənsubiyyətlərindən asılı olmayaraq həmişə insanları dostluğa, həmrəyliyə, birliyə dəvət etmişdir" [Əliyev H., 1997, 3].

"Azərbaycan onun ərazisində yaşayan bütün millət və xalqların ümumi vətənidir". "Azərbaycanın ən başlıca sərvətlərindən biri, bəlkə də ən başlıcası qədimlərdən bu torpaqda yaşayan, öz taleyini, öz həyatını bu torpağa bağlayan müxtəlif dinlərə etiqad edən adamlardır". "Qurani-Kərimin bütün kəlamları bu gün Azərbaycanda Allahın yolu ilə getməyimiz üçün məşəldir. Biz azərbaycanlılar-bu sonradan gələn nəsillərə də tövsiyyə olunur-heç vaxt inamımızdan, dinimizdən uzaqlaşmayaraq və mənəvi mənbələrimizdən istifadə edərək gələcəyimizi quracağıq" [Əliyev H.1997.3] "Qurani-Şərifin bizə verdiyi tövsiyələr, dərs, göstərdiyi yollar insanları paklığa, düzlüyə, doğruluğa, sədaqətə, cəsarətə dəvət edən tələblərdir, tövsiyələrdir" [Əliyev H. 1997,3] kimi sözləri ilə multikulturalizmin kontur xəttlərini göstərirdi.

Ümummilliyə lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında ölkəmizdə Azərbaycan xalqının multikultural ənənələrinin qorunması və inkişaf etdirilməsi sahəsində həyata keçirilən istiqamət yeni mərhələdə onun layiqli davamçısı İlham Əliyev tərəfindən inkişaf etdirilir.2016-cı ili Azərbaycanda "Multikulturalizm ili" elan edilməsi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi altında ölkəmizdə multikulturalizm sahəsində həyata keçirilən bir sıra mühüm hadisələrin davamıdır.

Prezident İlham Əliyev xalqın çoxəsrlik multikultural dəyərlərə malik olması ideyasına arxalanaraq "İslamı terrorçuluqla eyniləşdirmək olmaz. İslam sülh dinidir, mehribanlıq dinidir, dözümlülük dinidir. Azərbaycan özü terrorun qurbanıdır. Erməni terrorçu təşkilatları bizə qarşı 30-dan çox terror aktı törətmişlər. Bu terror aktları nəticəsində 2 mindən artıq azərbaycanlı həlak olmuşdur. Ancaq biz bu terrorçu təşkilatları hər hansı

bir dinlə bağlamırıq. Bu düzgün deyildir. Terrorçuluğun nə dini nə də milliyəti" kimi sözlərlə çıxış edir. [Əliyev İ.2006,5]

Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti YUNESKO-nun və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, millət vəkili Mehriban Xanım Əliyeva söyləyir: "Azərbaycan Böyük İpək yolu üzərində yerləşən ölkə kimi tarix boyu yüksək tolerantlıq mühiti yaratmışdır. Bu həm mədəniyyətimizdə, həm də cəmiyyətimizdə dərin iz qoymuşdur" İndi də bizim cəmiyyətdə belə bir tolerantlıq abu-havası hökm sürür. Bakı unikal şəhərdir. Artıq uzun müddətdir burada müsəlman məscidi, atəşpərəst məbədi, katolik kilsəsi və senaqoq, provaslıq məbədi yanaşı mövcuddur. Onların coğrafi yaxınlığı faktı belə, yüksək tolerantlıq şəraitində birgə fəaliyyətin mümkünlüyünü mümayiş etdirir və hər bir dinin əsas dəyərlərinin ümumibəşəri dəyərlərlə üst-üstə düşdüyünü təsdiq edir" [Əliyeva M.2008,7].

Din, islam, müqəddəs Quran, tolerantlıqla bağlı ulu öndər Heydər Əliyevin dövlətimizin başçısı İlham Əliyevin və ölkəmizin birinci xanımı Mehriban Xanım Əliyevanın "İslam dininin əsasını təşkil edən Quran təkcə müsəlmanların deyil, o, eyni zamanda dinindən, irqindən, cinsindən asılı olmayaraq, habelə digər sosial mənsubiyyətlərindən asılı olmayaraq, bütövlükdə bəşər övladının müqəddəs stolüstü kitabıdır" kimi fikirləri vəhdət təşkil edərək bir-birini tamamlayır və üst-üstə düşür. Azərbaycan tarixən multikulturalizm ideyalarına sadıq bir ölkə olmuş, xalqımız öz xarakterik xüsusiyyətləri, adət-ənələri, tolerantlığı, beynəlmillətçiliyi, müxtəlif xalqlara, dinlərə müsbət münasibəti ilə fərqlənmiş, ölkəmiz xalqlar dostluğunun məkanına çevrilmişdir. Bu məkan bütün dünyada multikulturalizm bərqərar olduğu müxtəlif xalqların, dinlərin, dostluq, qardaşlıq şəraitində yaşayan humanizmə, tolerantlığa, insanlığa xidmət edən Azərbaycan məkanıdır. Avropa və bəzi Qərbdəki dövlətləri multikulturalizmi idarə etməyin kifayət qədər mürəkkəb vəzifə olduğunu bəhanə edərək ondan imtina etmişlər. Halbuki özlərini mədəniyyətin beşiyi hesab edən bu ölkələrdə multikulturalizm ideyaları əleyhinə müstəmləkəçilik, dünyanı yenidən bölmək, xalqlar arasında ayrı seçkilik, irqçilik, dinlər arasında qarşıdurma, dini düşmənçilik ideyalarını tətbiq etmək, islam dini ilə xristian dinləri arasında düşmənçilik toxumu səpmək, ikili standartlar tətbiq etmək meyilləri güclənməkdədir.

Dünyanın bir çox ölkələrində multikulturalizmə biganə münasibət yarandığı, multikulturalizm tərəfindən uzaqlaşmaq meyili artdığı bir şəraitdə respublikamızda multikulturalizm ideyalarının, dəyərlərinin inkişaf etdirilməsi daha da möhkəmləndirilməsi üçün möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin dediyi kimi "Multikulturalizm Azərbaycanın dövlət siyasətinə və həyat tərxinə çevrilmişdi" [Əliyev.H.2018,6].

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: Qanun, 1999
2. Əliyev H.Ə. Mənəviyyat, mədəni dəyərlər, mənəvi tərbiyyə Bakı, 2008
3. Əliyev H.Ə. Müstəqillik yolu, Bakı1997
4. Əliyev H.Ə.1993-cü il prezident seçilməsi münasibəti ilə and içmə mərasimində nitqi. Bakı Azərbaycan qəzeti 5 fevral 2016-cı il
5. Əliyev İ.H. Bakıda keçirilən İslam Konfransı Təşkilatının üzvü olan ölkələrin xarici işlər nazirləri şurasının 33-cü sessiyasında nitqi Bakı Dövlət və din 2006 cı il №11 səh 24-25
6. Əliyev İ.H. Multikulturalizm, Bakı Azertac, 2018
7. Əliyeva M. Mədəniyyətlər arasındakı dialoqda qadınların rolunun genişləndirilməsi mövzusunda beynəlxalq simpoziumdakı nitqi Bakı "Azərbaycan qəzeti" 11 iyun 2008 ci il

Əsgər Zeynalov

Azərbaycan Dillər Universiteti

HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCANÇILIQ İDEYASININ BİR İSTİQAMƏTİ

Açar sözlər: *ədəbiyyat, azərbaycançılıq, cəsarət, iradə, milli təəssübkeşlik*

Azərbaycanın tarixdə yetirdiyi ən böyük şəxsiyyətlərdən biri, zirvəsi dünyanın hər tərəfindən görünən Heydər Əliyevdir. Azərbaycançılıq onun varlığında, canında, qanında idi.

Bu yazıda ümumiyyətlə Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideyaları ilə bağlı az toxunulmuş, müəyyən dərəcədə diqqətdən kənar qalmış məqamları qabarıq şəkildə təqdim etmək istərdik.

1970-ci il Böyük ictimai xadim, yazıçı, dramaturq Nəriman Nərimanovun anadan olmasının 100 ili tamam olurdu. Ancaq yubileyi keçirmək mümkün deyildi. Çünki, bizim ideoloji əleyhdarlarımız keçmiş SSRİ-nin ən yüksək dairələrində onu "Millətçi" kimi təbliğ edib, bu damğanı vurub, bu şəkildə də tanıtmışdılar. Belə bir şəxsin yubileyini keçirmək mümkün idi? Yaxud onun heykəlini ucaltmaq?

Nəriman Nərimanova sağlığında hücumlar olub, 55 yaşında ürəyi partlamış, ölümündən sonra da bu “ənənə” davam etdirilmiş, onun adı verilmiş bütün müəssisələrdən, o cümlədən Moskva Şərqsünaslıq İnstitutunun üstündən onun adı götürülmüşdür. Bu baxımdan onun yubileyini dilə gətirmək qeyri-mümkün idi. Ancaq özünün ağır zəhməti, güclü iradəsi sayəsində Heydər Əliyev N. Nərimanov haqqında süni surətdə yaradılmış bu “mifi” alt-üst etdi. O, N.Nərimanovun Leninə yazdığı məktubu götürüb Moskvaya aparır. Azərbaycanlı ictimai-xadim haqqında deyilənlərin qərəzli fikirdən, böhtandan başqa bir şey olmadığını bütün çılpalığı ilə təsdiq edir. Ümumilli lider bu barədə yazırdı ki, təəssüflər olsun bizim tarixçilər buna lazımi reaksiya vermədilər.

N. Nərimanovla bağlı məsələlərə aydınlıq gətirmək məqsədilə Heydər Əliyevin sözlərini təqdim etmək gəlir: “Millətçi ermənilər Sov. İKP MK-ya məktublar yazaraq, Nərimanovun bir millətçi olduğunu, bir çox xətalər etdiyini və 100 illik yubileyinin keçirilməsinin gərəksiz olduğunu söyləyirdilər. Nərimanovun heykəlini ucaldarkən nə əziyyətlər çəkdik. Çox mübarizə apardıq və çarpışa-çarpışa istədiyimizə nail olduq...”

Bunları ona görə xatırladım ki, istəyirəm xalqımızda birlik olsun. Nərimanovun ayağının altını eşən kimlərdir? Bizim öz azərbaycanlılarımız. Onlar mirzoyanlarla, mikoyanlarla, sarkislərlə bir araya gələrək, Kirovu da Nərimanov əleyhinə bloka saldılar.

Budur xalqımızın böyük xətası...” [Əhmədov, 2018, 151]

1972-ci ildə - 100 illiyindən iki il keçəndən sonra Bakıda Cəlal Qaryağdının müəllifi olduğu Nəriman Nərimanovun nəhəng heykəli ucalıb və açılış münasibətilə çox böyük bir tədbir də keçirilmişdir. Bunun hamısı Heydər Əliyevin müdrik, cəsarətli səyinin, addımının nəticəsi və ən başlıca qələbəsi idi. Təbii ki, bu, H. Əliyevin milli təəssübkeşliyindən, içindəki azərbaycançılıq ruhundan irəli gəlirdi. [Zeynalov Ə., “Vedibasar” qəzeti, 2018, 15-30 sentyabr]

1970-ci illərin əvvəlləri dahi İmadəddin Nəsimini türkmənlər öz şairi kimi təqdim edib, tanıtdırmaq istəyir. Həmin xalq öz dəlillərini, Azərbaycan alimləri isə öz faktlarını, yəni onun azərbaycanlı olması arqumentini ortaya qoyur. Moskvada ən yüksək dairələrdə uzun müddət geniş müzakirə olunduqdan sonra İmadəddin Nəsimi azərbaycan şairi kimi təsdiq edilmişdir. Fikri əsaslandırmaq üçün xalq şairi Nəriman Həsənzadənin bu barədəki yazısını təqdim etmək istərdik: “...Bir dəfə SSRİ Yazıçılar İttifaqının sədri Nikolay Tixonov Moskvadan bizim ittifaqa, Mirzə müəllimə zəng vurmuşdu. Deyirdi ki, Mirzə Əjdəroviç (telefonu səsinə eşidirdim), sizi təbrik edirəm. Yuxarılarda yüksək səviyyədə növbəti müzakirədən sonra Nəsimi türkmənlərin yox, Azərbaycanın böyük şairi kimi qəbul edildi. Siz də bunu sübut edirdiniz. Bir daha təbrik etdi. Mirzə müəllim o qədər sevinmişdi ki, məni təbrik etdi. Və dedi ki, qabağa düşüb bizim klassikləri Moskvada öz adlarına çıxırlar.” [Əhmədov, 2014, 290]

Bunların hamısı Heydər Əliyevin göstərişi, təşkilatçılığı altında həyata keçmişdir. Keçmiş SSRİ məkanında Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adından sonra ən yüksək fəxri ad Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adı idi. Keçmiş SSRİ-nin demək olar ki, əksər respublikalarında ədəbiyyat və incəsənət xadimləri bu fəxri ada layiq görüldüyü halda, Azərbaycan sənətkarları heç yada düşmürdülər. Nəhayət, 1975-ci ildə sözün əsl mənasında bu tələs sındırıldı və az qala ənənəyə çevrildi. Həmin ildə Azərbaycandan bu fəxri ada ilk layiq görülən xalq yazıçısı Süleyman Rəhimov oldu. Sonralar xalq şairi Süleyman Rüstəm (1976), xalq artisti Qara Qarayev (1978), xalq şairi Rəsul Rza (1980), Rəşid Behbudov (1980), xalq yazıçısı Mirzə İbrahimov (1981), SSRİ xalq artistləri Fikrət Əmirov (1982), Niyazi (1982), Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adına layiq görüldü. Ancaq məsələ bununla bitmədi. El arasında deyildiyi kimi “bunun səsi sonra çıxdı.” Keçmiş SSRİ-nin birinci katibi Mixail Qorbaçov bir dəfə Heydər Əliyevdən soruşur ki, necə olur ki, 50 milyonluq Ukraynadan cəmi 2 nəfər, Azərbaycandan isə 8 nəfər bu ada layiq görülmüşdür? Ümumilli lider isə həmişəki kimi həzır cavabla: “Mənim günahım varmı ki, Azərbaycan xalqı istedadlı xalqdır” – deyər cavab verir. Xalq artisti Polad Bülbüloğlu yazır ki, bir dəfə SSRİ-nin keçmiş Mədəniyyət naziri Demişev və müavini Şauro mənim yanımda eyni sualla Heydər Əliyevdən soruşurlar ki, necə olur 50 milyonluq Ukraynadan 2 nəfər, Azərbaycandan isə 8 nəfər bu fəxri ada layiq görülmüşdür? P. Bülbüloğlu xüsusi vurğulayır ki, Heydər Əliyev “əsas məsələ millətin sayında deyil, onun yetirdiyi istedadlı adamlardadır” – deyər sərt şəkildə cavab verir. P. Bülbüloğlu sözünə davam edərək yazır ki, ulu öndərin bu sərt vəziyyətdə verdiyi cavaba onlar peşman olub susdular. [P. Bülbüloğlu, “Vedibasar” qəzeti, 2018, 01-15 may]. Görünür, bu suallar verildikən, yalnız ədəbiyyat və incəsənət xadimləri nəzərdə tutulmuş, kimsə də yaddan çıxmışdı. Çünki, ulu öndər respublikaya rəhbərlik edərkən bu 8 nəfərlə yanaşı, akademik Mustafa Topçubaşov da 1975-ci ildə həmin fəxri ada layiq görülmüşdür. Bunların hamısı Heydər Əliyevin keçmiş İttifaqdakı nüfuzunun bəhrəsi idi.

1977-ci ildə H. Əliyevin ciddi səyi, nüfuzu və Moskvadakı rəhbər şəxslərlə apardığı ciddi danışıqların nəticəsi olaraq Asiya və Afrika ölkələri Sovet Həmrəylik Komitəsinin növbədən kənar konfransı keçirilir və Mirzə Əjdər oğlu İbrahimov yekdilliliklə təşkilata sədr seçilir.” [Əhmədov T., 2014, 511]

Bu idi Heydər Əliyevin azərbaycançılıq siyasəti, ideologiyası.

Heydər Əliyev bir dəfə dünya şöhrətli bəstəkar Arif Məlikov haqqında danışarkən söylədi ki, hələ ulu öndər Moskvada SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsində çalışarkən Böyük Teatr özünün

payız mövsümünü azərbaycanlı sənətkarın məşhur “Məhəbbət əfsanəsi” baleti ilə açır. O zamankı Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Siyasi Bürosunun bütün üzvləri həmin tamaşada iştirak edirdilər. Heydər Əliyev deyirdi ki, mən “Məhəbbət əfsanəsi” tamaşasına baxdıqca qürur hissi keçirirəm. Həmin dövrdəki SSRİ-nin rəhbəri Mixail Qorbaçov da tamaşasının gedişində hərdən dönüb mənə baxırdı.

1984-cü ilin yanvar ayının 8-də ədəbiyyatşünas alim Asif Əfəndiyevlə görüşdük. Asif müəllimlə ikitərəfli söhbət edərkən mənə dedi ki, 4 gün əvvəl – yanvar ayının 4-də Heydər Əliyev məni qəbul etdi. Görüşümüz bir saatdan artıq çəkdi. O, təkcə mənə görə deyil, bir neçə məsləyə görə Bakıya gəlmişdi, biri də mənim məsələm idi. Xüsusi vurğulmaq lazım gəlir ki, Heydər Əlirza oğlu Əliyev o zaman Sovet İttifaqı KP Mərkəzi Komitəsi Siyasi Bürosunun üzvü, keçmiş SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsində çalışırdı. Asif Əfəndiyev söhbət əsasında dönə-dönə vurğuladı ki, mən Heydər Əliyevin xalqını, millətini bu qədər sevdiyini bilmirdim. O, xalqına, millətinə çox bağlı adam imiş. Onun söhbətindən belə məlum oldu ki, əgər Heydər Əliyev olmasaydı, onu ağır cəza gözləyirmiş. Ulu öndər onu xilas etmişdi. [Zeynalov Ə., 2016, 140]

Heydər Əliyev böyük azərbaycanlı idi. O, ömrü boyu fəaliyyəti ilə, təkzibolunmaz faktlarla bunu sübut etmişdir.

Ədəbiyyat

1. Ə. Zeynalov “İrəvan xanlığı... Gerçəkliyin aydınlığı” ABŞ, Raylekt, 2016, s. 140
2. Ə. Zeynalov “Qaynaqlardan reallığa və ya hər şeydən bir az” Bakı, Mütərcim, 2018, s. 416
3. Ə. Zeynalov Nəriman Nərimanova yeni qayıdı. “Vedibasər” qəzeti, 15-30 sentyabr, 2018
4. Polad Bülbüloğlu. Baş ayırım. 1-15 may.2018. “Vedibasər”
5. Polad Bülbüloğlu. Sənə minnətdaram. “Vedibasər” qəzeti, 01-15 may, 2018
6. Sabir Rüstəmxanlı. Ağıl, mübarizə və iradə rəmzi. “Ədəbiyyat” qəzeti, 16 mart, 2019
7. T. Əhmədov. Mirzə İbrahimov. Bakı, “Nurlar”, 2014, s. 640
8. T. Əhmədov. Nəriman Nərimanov. albom kitab, Bakı, “Nurlar”, 2018, s. 351

Elmar Əsgərov

Bakı Dövlət Universiteti

HEYDƏR ƏLİYEVİN KÜTLƏVİ İNFORMASIYA VASİTƏLƏRİNƏ QAYĞISI VƏ AZƏRBAYCANÇILIQ İDEALOGİYASI

Açar sözlər: *H.Əliyev, Kütləvi İnformasiya Vasitələri, Azərbaycançılıq ideyası*

Heydər Əliyevin siyasi və dövlətçilik fəaliyyəti nəticəsində Azərbaycan Respublikası inkişaf etməyə başlamış, müstəqillik qazandıqdan sonrakı dövrdə Azərbaycanı saran problemlərdən uzaqlaşaraq dirçəlmişdir. Heydər Əliyevin Respublikaya rəhbərlik etməyə başladığı andan ölkəmizin iqtisadi, ictimai-siyasi, mədəni-mənəvi inkişafında yüksəliş, tərəqqi meyilləri hiss olunurdu. H. Əliyevin müstəqil Azərbaycana rəhbərlik etməyə başladığı dövrdən bütün sahələrə öz diqqət və qayğısını göstərmişdir. Həmçinin, ulu öndərin zəngin tarixi, mütərəqqi ənənələri olan Azərbaycan milli mətbuatının təşəkkül tapmasında rolu danılmazdır. O, bildirdi ki, xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin qorunmasında və zənginləşməsində, Azərbaycan ədəbi dilinin inkişafında milli mətbuat müstəsna xidmətlər göstərmək iqtidarındadır. Ümummillə lider jurnalistlərlə görüşlərində deyirdi: “Demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlətdə, qanunlarla yaşayan dövlətdə jurnalistika çox vacib bir peşədir, mətbuat çox vacib bir sahədir”.

Heydər Əliyev milli mətbuatımızın tarixindən danışarkən onu üç mərhələyə bölmüşdür: Həsən bəy Zərdabının 1875-ci il iyulun 22-də “Əkinçi” qəzetinin nəşrə başlamasından Azərbaycan xalq Cümhuriyyətinin süqutuna qədər olan dövr; sovet hakimiyyəti dövrü; Azərbaycanda 1990-cı illərin əvvəllərində ilk müstəqil qəzetlərin yarandığı dövrdən sonrakı dövr. 1995-ci ildə qəbul edilmiş Konstitusiyada fikir, söz və məlumat azadlığının təsbit olunması, “Azərbaycan Respublikasında söz, fikir və məlumat azadlığının təmin edilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” (1998) fərman, “Kütləvi informasiya vasitələri haqqında” qanun (1999), “2000-2001-ci illərdə kütləvi informasiya vasitələrinin maddi-texniki şəraitinin yaxşılaşdırılması üzrə tədbirlər proqramı” (2000), “Kütləvi informasiya vasitələrinə dövlət qayğısının artırılması sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” sərəncam (2001), “Kütləvi informasiya vasitələri haqqında” qanuna əlavə və dəyişikliklər haqqında” qanun (2002), “Kütləvi informasiya vasitələrinin inkişafına dövlət qayğısının artırılması sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” (2002) sərəncam bunun bariz nümunəsidir. [Aslan Aslanov. Dövlət siyasətinin informasiya təminatı., 154]

1998-ci ildə Azərbaycanda senzuranın ləğvi, kütləvi informasiya vasitələrinin sərbəst inkişafı, onların cəmiyyətin demokratikləşdirilməsinə təsir edən güclü vasitəyə çevrilməsi baxımından çox mühüm hadisə olmuş

dur. Həmçinin sonrakı illərdə KİV-lərin fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericilik bazasının beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması, onların müstəqilliyinin inkişaf etdirilməsi demokratik medianın formalaşması üçün mühüm addımlar oldu. Ümummilli lider mətbuata münasibətində deyirdi: “Bizim ümumi məqsədimiz mətbuata daha çox azadlıq verməkdir. Söz azadlığını daha da geniş təmin etmək və Azərbaycanda demokratiyanı bütün sahələrdə inkişaf elətdirməkdən ibarətdir. Bilin, bu, mənim səmimi sözlərimdir. Sözlər deyil, bu, mənim siyasətimdir... Çünki biz tamamilə başqa bir şəraitdə, cəmiyyətdə yaşayırıq. Bu cəmiyyətdə hər şey aşkar olmalıdır. Hər kəs öz fikrini açıq deməlidir” [Aslan Aslanov. Dövlət siyasətinin informasiya təminatı., 154]

H.Əliyev həmçinin, yüksək peşəkarlığı olan, işinə sədaqətli və məsələlərə obyektiv yanaşan jurnalistlərin əməyini hər cəhətdən qiymətləndirirdi. Bütün bunların nəticəsidir ki, Heydər Əliyev 2001-ci ildə “Jurnalistlərin dostu” mükafatına layiq görülmüşdür. Ulu öndərimiz mükafatın təqdim olunma mərasimində demişdir: “Azərbaycanın böyük bir tarixi var. Bu böyük tarixə nəzər salanda görürük ki, heç vaxt Azərbaycanda söz bu qədər azad olmayıbdir, fikir bu qədər azad olmayıbdir, mətbuat bu qədər azad olmayıbdir”. [Heydər Əliyev və Mətbuat. I cild, 23]

Heydər Əliyevin Azərbaycançılıq ideologiyası ilə bağlı fikir və mülahizələri də mətbuatda öz əksini tapmışdır. Azərbaycançılığın bir ideologiya olaraq məqsədi bir sıra elmlərin nəticələrindən istifadə etməklə Azərbaycan və azərbaycanlılar haqqında elmi təsəvvür yaratmaq və onun dünyadakı universal mövqeyini müəyyənləşdirməkdir. Müxtəlif dövrlərdə yaşamış elm və mədəniyyət xadimlərimiz azərbaycançılıq ideyasını əsərlərində özgün tərzdə ifadə etmişlər. Azərbaycan milli dövlətçilik hərəkatının qabaqcıl nümayəndələrinin və Xalq Cümhuriyyətinin qurucularının konsepsiyasına görə müstəqillik ideyası ölkədə yaşayan bütün xalqların hüquq bərabərliyinin tanınmasına əsaslanırdı. Onun fəlsəfi əsası azərbaycançılıq, islamçılıq və müasirləşmə şüarından ibarət idi. Bu şüar Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin rəsmi doktrinasını təşkil edirdi. Azərbaycançılıq ideyasını ilk dəfə yaradıcılığının ana xəttinə Cəlil Məmmədquluzadə çevirmişdir. XIX əsrin ortalarında M.F.Axundzadə tərəfindən qaldırılan latın əlifbası məsələsi 1926-cı ildə keçirilən türkoloji qurultayda nəzərə alınmada rəsmiləşdirilməmiş bunun əksinə olaraq 1939-cu ildə kiril əlifbasına keçirilmişdir. Heydər Əliyevin 2001-ci il 18 iyul tarixli fərmanı ilə latın qrafikalı əlifbaya keçirilmişdir. Həmin ilin avqustun 9-da “Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dilinin təsis edilməsi haqqında” növbəti fərmanla 1 avqust günü əlifbamızın və dilimizin bayramı kimi rəsmiləşdirildi, mbumdamazərbaycançılığınmyenimbayramıoldu. [<http://www.anl.az/down/meqale/respublika/2010/may/119512.htm>] Azərbaycançılığın müasir dövlətçiliyə H.Əliyev tətbiq etmişdir. Bu ideologiya əsasən dövlətə hörmət hissinə formalaşdırmışdır. H.Əliyev sayəsində azərbaycançılıq milli ideologiya olmaqla qalmadı, dövlətçilik təlimi kimi nüfuz qazandı. Azərbaycançılıq nəzəriyyəsi ilə Azərbaycan dövləti dünya inteqrasiyasında beynəlxalq diqqət mərkəzinə keçərək, Qərb və Şərq aləmində sivil nümunə oldu. Heydər Əliyevin yürütdüyü siyasət; neft strategiyası- əsrin müqaviləsi, regionların iqtisadi inkişaf konsepsiyası, Azərbaycanın Avropa Şurasına qəbul olunması, ölkənin ərazi bütövlüyü uğrunda aparılan dönməz mübarizə - bütün bunlar məhz azərbaycançılıq ideologiyasına dayaqdanırdı.

Azərbaycançılıq ideologiyası milli azadlıq hərəkatlarının tarixi təcrübələrinin nəzəri yekunudur. İdeologiyanın əsasında Azərbaycanı özünə vətən sayan alqların milli, etnik, dini və sosial hüquqlarının bərabərliyi durur. H.Əliyev qeyd edirdi ki, Azərbaycan Respublikasının inkişafında dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlıların həmrəyliyi, mənəvi-ideoloji siyasi köməyi böyük rol oynayır. Dünyanın mütəlif ölkələrinə səfərlərində Azərbaycan icmalarının nümayəndələri ilə görüşərək onlara hərtərəfli dəstəy verən ulu öndərimiz dünya azərbaycanlılarının milli uğurda mübarizəsini dövlət səviyyəsinə qaldırmışdır. Azərbaycançılıq ideologiyasının əsasında aparılan siyasət ulu öndərimizin xalq qarşısında tarixi xidmətləridir.

Ədəbiyyat

1. Aslan Aslanov. Dövlət siyasətinin informasiya təminatı. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2013, 620 səh.
2. Heydər Əliyev və Mətbuat. I cild(dörd cildə). Bakı. “Nurlar”, 2003, 640 səh.
3. Azərbaycan diasporu: Tammətli elektron materiallar məcmuəsi. Bakı, 2005.
4. <http://www.anl.az/down/meqale/respublika/2010/may/119512.htm>

TƏLƏBƏLƏRDƏ MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞDIRILMASI

Açar sözlər: *multikulturalizm, tolerantlıq, milli azlıqlar, mədəniyyət*

Multikulturalizm və tolerantlıq xalqımızın həyat tərzinə olmuş, bu gündə milli kimliyindən, dilindən, dinindən asılı olmayaraq hər bir Azərbaycan vətəndaşının gündəlik həyat tərzinə çevrilmişdir. Azərbaycan xalqının zəngin multikultural keçmişi təkcə xalqımızın bugünkü tolerant yaşam tərzinə deyil, həm də yaratmış olduğu ədəbi-bədii, elmi-fəlsəfi, siyasi-hüquqi qaynaqlarda, sənədlərdə yaşayır. Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan xalqının multikultural ənənələrinin qorunması sahəsində həyata keçirilən siyasi xətt hal hazırda Prezident İlham Əliyev tərəfindən inamla davam və inkişaf etdirilir. Xalqımızın ümumilli lideri Heydər Əliyevin söylədiyi “Hər bir xalqın milli mənsəbiyyəti onun qürur mənbəyidir. Mən fəxr edirəm ki, Azərbaycanlıyam!” ifadəsi bu gün hər birimiz üçün örnəkdir. Müstəqil Azərbaycan dövləti və onun qurucusu Heydər Əliyev həmişə ölkəmizdə yaşayan milli azlıqların dilinə, mədəniyyətinə, adət-ənənələrinə diqqətlə yanaşmış, qayğı göstərmişdir. Avropa Şurasının tam hüquqlu üzvü olan Azərbaycan Respublikası həmin qurumun 5 noyabr 1992-ci ildə qəbul etdiyi “Regional dillərin və ya azsaylı xalqların dillərinin Avropa Partiyası” prinsiplərini həyata keçirmək üçün əməli tədbirlər görür. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 45-ci maddəsində “Ana dilindən istifadə hüququ” təsbit olunub. Hazırda, Azərbaycanda yaşayan milli azlıqlar öz dillərində məktəblər açır, qəzet, tədris-metodik vasitələr hazırlayıb nəşr etdirirlər. Azərbaycanın bir sıra bölgələrini təmsil edən ümumi məktəblərində ləzgi, talış, ıvrit, avar, udin, kürd, xınalıq dilləri tədris olunur. “Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Sivilizasiya Alyansının 7-ci Qlobal Forumunun 2016-cı ildə Bakı şəhərində keçirilməsi barədə qərar qəbul edilməsi dünya ölkələrinin Azərbaycandakı multikultural mühitə olan münasibətinin real ifadəsidir”. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Sərəncamı “2016-cı il Multikulturalizm ili” elan edilsin. Bakı şəhəri 11 yanvar 2016-cı il. Bütün dünyanı bürümüş dini, irqi ayrıseçkiliyin yaratdığı münasibətlərin fonunda ölkəmiz dillərinin, mədəniyyətlərinin bir-biri ilə harmoniya təşkil etdiyi bir məmləkət kimi, xarici qonaqların da dediyi kimi bütün xalqlara bir örnəkdir.

Tətil və bayram günlərində orta məktəb şagirdlərinin cəlb edildiyi “Bölgələrimizi tanıyaq” devizi altında ölkəmizin müxtəlif bölgələrinə avtobuslarla səyahət etmələri və bunun KİV-lərdə işıqlandırılması multikultural dəyərlərin gənclərdə formalaşdırılmasına kömək edir.

Ərazimizdə yaşayan azərbaycanlı da, ləzgi də, avar da, kürd də, talış da, udin də, kumik də, yəhudilər də və başqaları da bütünlükdə hamısı azərbaycanlıdır. Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının ümumilli lideri.

Azərbaycan təhsil sisteminin beynəlxalq, o cümlədən Avropa təhsil məkanına inteqrasiyası əsasında Universitetlər arası tələbə mübadiləsi və həmin Universitetlərdə keçirilən birgə tədbirlər tələbələrə multikultural dəyərlərin formalaşdırılmasına xidmət edir.

Universitetlərimizin hər birində ölkəmizin bütün bölgələrindən tələbələr təhsil alır və onların arasında milli azlıqları təmsil edən tələbələr vardır. Onların iştirakı ilə “Bölgələrimizi tanıyaq” mövzusunda keçirilən disputlar tələbələrə multikultural dəyərlərin formalaşdırılmasına çox kömək edir.

“Bölgələrimiz haqda nə bilirik” mövzusunda dəyirmi masaların tələbələrin iştirakı ilə keçirilməsi onlarda bölgələrimizdə yaşayan azsaylı xalqların dili, mədəniyyəti, adət və ənənələri haqqında xeyli yeni məlumatlar alırlar ki, bu da onların multikultural biliklərini artırır.

“Ölkəmizin xalqları haqqında nə bilirik” mövzusunda bilik yarışının universitetlər, fakültələr və ya qruplar arasında təşkil edilməsində tələbələrə multikultural dəyərlərin formalaşdırılmasına kömək edir. Pedaqoji yönümlü ali məktəblərdə multikultural dəyərlərin tələbələrə formalaşdırılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, gənc müəllimlər işlədikləri məktəblərdə aşağı siniflərdən başlayaraq şagirdlərdə multikultural dəyərləri formalaşdırmağa hazır olmalıdırlar. Tədris prosesində verilən tapşırıqlar, çalışmaları və sairə işlər zamanı tələbələrə multikultural dəyərlər aşılamaq mümkündür və vacibdir.

Tələbələrin yerinə yetirdiyi sərbəst işlərin mövzularının bir hissəsini fərqli mədəniyyət mövzularına həsr edilsə onlarda multikultural dəyərlər, tolerant yanaşma aşılamaq olar.

Novruz bayramı zamanı, tətillərdə milli azlıqların kompakt yaşadığı bölgələrə tələbələrin səyahətini təşkil etmək və əyani şəkildə həmin xalqın həyat tərzini, mədəniyyəti, ənənələri ilə yerində tanış olmaq multikultural dəyərlərin tələbələrə formalaşmasına kömək edir.

Universitetimizdə hər il keçirilən “Məzun günü” tədbirində müxtəlif sərgilər keçirilir və bu sərgilərdə ölkəmizin azsaylı xalqları yaşayan bölgələrdən olan tələbələr özlərinə xas olan əl işləri sərgiləyirlər və buda bütün tələbələrə multikultural dəyərlər formalaşdırır.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev 2016-cı ili “Multikulturalizm ili” elan etməsi ölkəmizdə böyük ruh yüksəkliyi ilə qarşılandı. Bu həmçinin beynəlxalq aləmdə çox müsbət dəyərləndirildi. Biz bir daha öz milli-mənəvi, tarixi dəyərlərimizi dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq şansı əldə etdik. Həmçinin bir daha özümü-zün-özümü-nəzər salmaq fürsətimiz oldu, öz imkan və arzularımızı daha reallıqla uzlaşdırmağa çalışdıq.

Milli Məclisin deputatı Nizami Cəfərov 2016-cı ilin “Multikulturalizm ili” elan edilməsi ilə əlaqədar qeyd edib ki, “Bunun üçün artıq ideoloji əsaslar var. Bu ideoloji əsaslar xüsusi olaraq düşünülmüş yalnız təsəvvürlə əldə olunan hadisə deyil, birbaşa Azərbaycan Xalqının və coğrafiyasının uzun əsrlərlə, hətta min illərlə ölçülən tarixinə əsaslanır”.

Bizim xalqımızdan fərqli olaraq qonşu ölkələrdə multikultural dəyərləri ya tamam yaxın qoymurlar məsələn, işğalçı Ermənistanda olduğu kimi, yada seçmə formada, beləki qonşu İranda 35 milyonluq xalqın dilində təhsil almaq yoxdur və yaxud qonşu Gürcüstanda yerli azsaylı xalqın yaşadıkları toponimlər dəyişdirilir və ya şimal qonşumuz Rusiyada azsaylı xalqların dilində təhsil almaq, dinini və adət-ənənələrini inkişaf etdirmək ildən ilə çətinləşir.

Azərbaycan xalqının və dövlətinin multikultural dəyərlərə verdiyi əhəmiyyət dünya xalqları və dövlətləri üçün nümunə ola bilər.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Sərəncamı “2016-cı ili Multikulturalizm ili” Bakı, 11 yanvar 2016
2. V Beynəlxalq Humanitar Forum, 9.30. 2016, Bakı
3. N.Cəfərov Bakı 12.01.2016. “Trend” müsabiqə

Fidan Hacıyeva

Azərbaycan Dillər Universiteti

HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI – ONUN ƏDƏBİ İRSİMİZƏ MÜNƏSİBƏTİ KONTEKSTİNDƏ

Açar sözlər: *Heydər Əliyev, azərbaycançılıq ideyaları, milli ədəbiyyat, klassik ədəbiyyat, “Kitabi-Dədə Qorqud”*

Ümummillə lider Heydər Əliyev, xalqımız qarşısındakı bütün digər misilsiz xidmətləri ilə bərabər, azərbaycançılıq ideologiyasının nəzəri platformunu formalaşdırmaqla, onun (azərbaycançılıq ideologiyasının) praktik zəmində gerçəkləşdirilməsi mexanizmlərini müəyyənləşdirməklə də tariximizdə əvəzolunmaz rol oynamışdır. Bir millətin var oluşunu şərtləndirən əsas faktorlar sırasında onun dil birliyinin, mədəniyyət, adət-ənənə və təbii ki, ədəbi irs ortaqlığının da mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini çox gözəl anlayan ulu öndər özünün hakimiyyətdə olduğu dövrlərdə ideoloji məsələləri xüsusilə diqqət mərkəzində saxlamışdır. Bu baxımdan, heç şübhəsiz ki, onun istər sovet dönmündəki rəhbərlik illərində, istərsə də ölkəmizin müstəqilliyə qovuşmasından sonrakı idarəetməyə qayıdışı illərində ədəbiyyatımıza xüsusi qayğısı həmin ideoloji doktrinanın tərkib hissəsi kimi dəyərləndirilməlidir. H.Əliyevin: “Azərbaycan ədəbiyyatı həmişə öz xalqının həyatının ön sıralarında irəliləmişdir” – fikirlərini şərh edən akademik İ. Həbibbəyli haqlı olaraq yazır: “Heydər Əliyev ədəbiyyata xalqın milli-tarixi varlığının, mənəviyyatının üzvi tərkib hissəsi kimi baxmış, mənsub olduğu xalqı ədəbiyyatı ilə bir yerdə bütöv bir təamın ayrılmaz hissəsi kimi dəyərləndirmişdir. Yəni Heydər Əliyevin ədəbiyyat sevgisi Vətən və xalq sevgisinin əsas göstəricilərindən, zəruri amillərindən birini təşkil edir” [Həbibbəyli, 2013, 5]. Ulu öndər qələm sahiblərinin əslində, xalqın həyatının reallıqlarının sənəməçisi olması, xalqın problemlərinin dilmancı rolunda çıxış etmələri gerçəkliyini tam obyektivliklə dəyərləndirərək müasirlərimiz olan yazıçı və şairlərimizi qayğı ilə əhatə etmiş, klassiklərimizə ehtiramını dilə gətirmiş, onların adlarının əbədiləşdirilməsi, irslərinin təbliği, o cümlədən, yubiley tədbirlərinin keçirilməsi yönündə çox təqdirəlayiq fəaliyyətlər göstərmişdir. H.Əliyevin yazıçı və şairlərimizə verdiyi böyük dəyəri onun 30 dekabr 1997-ci ildə *Azərbaycan yazıçılarının X qurultayındakı nitqində səsləndirmiş olduğu* bu ifadəsində tam aydınlığı ilə görmək olar: “Ancaq biz dilimizi inkişaf etdirdik və siz, sizin əsərləriniz, ədəbiyyat olmasaydı, şübhəsiz ki, dilimiz bu cür inkişaf edə bilməzdi”. Göründüyü kimi, ulu öndər şair və yazıçılarımızı millətin “kimlik vəsiqəsi” kimi səciyyələndirilə bilən ana dilinin keşiyində duran, onu inkişaf etdirən aparıcı qüvvə kimi qiymətləndirirdi.

Milli ədəbi irsimizlə fəxr edən, onun təbliği üçün var qüvvəsilə çalışan ulu öndər qeyd etmişdir ki, “Azərbaycan ədəbiyyatı çoxəsrlilik tarixi "Kitabi-dədə Qorqud" kimi ədəbi abidələrlə, Nizaminin nəhəng ya-

radıcılığı ilə, Xaqanınin və Nəsiminin, Füzulinin və Vaqifin, söz sənəti bahadırlarının dahiyənə əsərləri ilə, aşıq poeziyasının həmişə canlı nümunələri ilə zəngindir [Qasımlı, 2006, 93]. O da maraqlıdır ki, unikal intellekt və yaradıcı fəhmə sahib olan H.Əliyev ədəbiyyatşünas alimlərimizlə apardığı mükəllimələrində öz söhbətədaşlarını heyran buraxacaq səviyyədə məlumatlılıq və ədəbiyyat tariximizə dərin bələdlilik nümayiş etdirirdi. Bu da heç şübhəsiz ki, təkcə onun böyük hərfərlə yazıla biləcək Ziyalılığından xəbər vermirdi, eləcə də milli kökləməyə bağlılığını, milli varidatımız olan ədəbiyyatımızla fəxr ediyini ortaya qoyurdu. Ədəbiyyatşünas alimlərimiz haqlı olaraq, ulu öndər tərəfindən milli ədəbiyyatının ən parlaq simalarına – klassiklərimizə verilən yüksək qiymət və dəyərin onların bədii irsinin təbliğində müstəsna rol oynadığını vurğulayırlar. T.Kərimli və V.Quliyev “Heydər Əliyev və klassik ədəbiyyat” adlı araşdırmalarında hakimiyyətdə olduğu müxtəlif illərdə ulu öndərin Nəsiminin, Füzulinin, Vaqifin yubiley tədbirlərinin keçirilməsində, onların irsinin ölkə hüquqlarından kənarında təbliğ edilməsindəki fəaliyyətlərinin önəmindən söz açmışlar. [Kərimli, 2009, 91-102]. Bu isə H.Əliyevin gələcək nəsillər qarşısında duyduğu böyük məsuliyyəti ortaya qoyur: belə ki, ulu öndər klassik irsimizin gələcək nəsillərə ötürülməsində, özü də yüksək səviyyədə tədqiq edilərək, təbliğ olunmaqla ötürülməsində müasirləriniz və xüsusilə də, bir ölkə rəhbəri, milli lider kimi özünün böyük məsuliyyətini aydın şəkildə dərk edirdi. Bu kimi məqamlara toxunan N.Cəfərov yazır: “Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin – yeni ilin, yeni əsrin və yeni minilliyin astanasında “Azərbaycan xalqına müraciət”i Azərbaycan dilinin, ədəbiyyatının və mədəniyyətinin perspektivlərini müəyyənləşdirmək, böyük tarixi təcrübəyə dayanaraq inkişaf yollarını müəyyən etmək baxımından olduqca qiymətli bir sənəddir. Bizim fikrimizcə, həmin sənədin əsas ideyası ondan ibarətdir ki, “biz nadir bir irsin varisləriyik. Hər bir Azərbaycan vətəndaşı bu irsə layiq olmağa çalışaraq böyük bir tarixi keçmiş, zəngin mədəniyyəti, yüksək mənəviyyəti olan ölkəmizin həm dünənə, həm bu gününə, həm də gələcəyinə dərin bir məsuliyyət hissi ilə yanaşmalıdır”. [Cəfərov, 2005, 129]. Onu da diqqətdən kənarında qoymaq olmaz ki, Azərbaycanın Türk dünyasının bərabər-hüquqlu üzvü olması, türk irsinin daşıyıcıları sırasında yer alması faktına həssaslıqla yanaşan ulu öndər türk mədəniyyətləri arasındakı təbii əlaqələrinin möhkəmləndirilməsinə, ümumtürk bədii irsinin təbliğində də müstəsna rol oynamışdır. H.Həşimlinin də qeyd etdiyi kimi, ulu öndər müxtəlif illərdə “Manas” dastanı haqqında, Rəşad Nuri Güntəkin, Əbdülhəqq Hamid və Tofiq Fikrətin yaradıcılığı haqqında, habelə Abay Kunanbayevin, Oljas Süleymanovun bədii irsi ilə bağlı öz fikir və mülahizələrini səsləndirmiş, onların ortaq Türk mədəniyyətinin parlaq inciləri, bütün Türk xalqlarının sərvəti olduğunu vurğulamışdır [Həşimli, 2018, 3-4].

Ulu öndərin ədəbi irsimizə həssaslığını nümayiş etdirən ən maraqlı cəhətlərdən biri də onun çıxış və məruzələrində davamlı şəkildə klassiklərimizin irsinə, eləcə də şifahi xalq ədəbiyyatımızın incilərinə sitat və alluziyalar formatında müraciət etməsi faktı ilə bağlıdır. Təkcə onu xatırlamaq kifayətdir ki, H.Əliyev Dünya azərbaycanlılarının I Qurultayında etdiyi tarixi çıxışına “milli varlığımızın mötəbər qaynağı” adlandırdığı “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarına alluziya əsaslı yekun vurmuşdur. “Mən həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam” – tarixi tezisini səsləndirdiyi həmin çıxışının sonunda təkcə ölkə rəhbəri kimi deyil, bir ulus öndəri, müdrik insan, el atası kimi üzünü onlarla xarici ölkəyə səpələnmiş Azərbaycan diasporu nümayəndələrinə tutaraq, Ozan babamızın sözlərinə alluziyaya yer vermişdir: “Qoy, çaylarımız qurumasın! Qoy, ağaclarımız kəsilməsin! Qoy, çırağımız sönməsin! Azərbaycan xalqına eşq olsun! Yaşasın müstəqil Azərbaycan, Azərbaycan, Azərbaycan!”. Xatırladığımız ki, həmin deyimlər üçün pretsedent mətn rolunda çıxış edən “Kitabi-Dədə Qorqud” ifadələri orijinalda belə səslənir: Yerli qara dağlarınız yıxılmasın! Kölgəlicə qaba ağacınız kəsilməsin! Gur-gur axan gözəl sular qurumasın! Çapa-çapa ağ-boz atlar büdrəməsin! [“Kitabi-Dədə Qorqud”, 1988, 182]. Bu müraciət çox məntiqəməvafiq, eləcə də yerinə və intensiyasına görə tam müvafəqiyətli bir kvazisitə formatlı alluziya faktı kimi dəyərləndirilə bilər. Belə ki, altzüründə Dədə Qorqud deyimlərinin sintaktik formatı və metaforik qəlibi kodlaşmış olan bir ulus həmin kodlara xitab edən intertekstlərə qarşı həssas və duyarlıdır.

Heydər Əliyev multikultural ideyaların daşıyıcısı kimi fərqli mədəniyyətlərə və eləcə də digər xalqların ədəbiyyatlarına da hörmət və ehtiramla yanaşırdı. Təsədüfi deyil ki, ulu öndər dünya ədəbiyyatının klassiklərinin irsinin dilimizə tərcüməsi, tədqiqi və tədrisi işlərinin yüksək səviyyədə təşkilinə həssaslıqla yanaşır və bu sahədə peşəkar kadrların yetişdirilməsi məsələsini diqqətdə saxlayırdı. Onun universitetimizə xüsusi münasibəti və qayğısını da kontekstdə dəyərləndirmək olar.

Ədəbiyyat

1. Cəfərov N. Azərbaycanşünaslığın əsasları. Bakı: Pedaqogika, 2005. 256 səh.
2. Həbibbəyli İ. Heydər Əliyevin dövlətçilik təlimində ədəbiyyat siyasəti və müasir dövr // Xalq qəzeti. - 2013. - 19 iyun. № 131. S. 5. http://files.preslib.az/projects/toplu/v2/f6_2_2.pdf
3. Həşimli H. Türk xalqları arasında ədəbi-mədəni əlaqələrin qurulmasında ulu öndər Heydər Əliyev misilsiz xidmətlər göstərmişdir., 2018 http://www.elibrary.az/docs/jurnal/jrn2015_410.pdf

4. Kitabı-Dədə Qorqud /tərtib, transkripsiya, sadələşdirilmiş variant və müqəddimə F.Zeynalov və S.Əlizadəninindir; red. E.Əlibəyadə; Bakı: Yazıçı, 1988, 265 s.
5. Kərimli T., Quliyev V. “Heydər Əliyev və klassik ədəbiyyat” // Heydər Əliyev və Azərbaycan ədəbiyyatı, Bakı: “Şərq-Qərb”,2009, s.91-203.
6. Qasımlı M.C. Heydər Əliyev - istiqlala gedən yol (1969-1987-ci illər). Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2006. 608 s.

İbrahim Kazımbəyli
Azərbaycan Dillər Universiteti

AZƏRBAYCANDA MİLLİ MƏFKURƏNİN FORMALAŞMASININ HEYDƏR ƏLİYEV MODELİ

Açar sözlər: *Məfkurə, milli, formalaşma, model, etnos*

Qədim türk-oğuz yurdu olan Azərbaycan dünyanın etnokulturoloji mərkəzlərindən biri kimi yaranmış, formalaşmış və günümüzdə qədər gəlib çatmışdır. Xalqımızın tarixi ümumtürk tarixinin bir hissəsidir və özü-nəməxsus formalaşma inkişaf yolu keçmişdir. Azərbaycanın etnik tarixi Azərbaycan xalqının formalaşması tarixindən qədimdir. Tarixən ərazimizdə etno-mədəni inkişaf müşahidə olunmuş bu da əsasən, ərazinin oborogenləri olan azərbaycan türklərinin yaşadıkları coğrafiyada ayrı-ayrı etnoslara onların mədəni irsinə, adətlərinə bəzən də dini inanclara hörmətlə yanaşması ilə bağlıdır.

Azərbaycan dövləti və onun siyasi-strategiyasında bu istiqamət həmişə görsənən səviyyədə olmuşdur ki, bu ərazilərdə tarixin müxtəlif dövrlərində məskunlaşmış bütün etnik birliklərə, bir neçə minilliklər ərzində formalaşmış Azərbaycan xalqına məxsusdur. Bu gün artıq biz bunun şahidi oluruq ki, bu ərazilərdə formalaşan hər bir xalq-etnos bir mənalı şəkildə dərk edir və yaddaşına yazır ki, bu dövlət hər bir azərbaycan vətəndaşına məxsusdur. Bir sözlə etno-müxtəlifliyin olduğu o dövlətlərin heç də hamısında multukultural dəyərlər və tolerantlıq mövcud olmur yaxud müsbət istiqamətdə inkişaf etmir. Müxtəlifliyin yönləndirilməsi və idarə edilməsi dövlət siyasətinin mühüm tərkib hissəsinə çevrilir

Müstəqil Azərbaycan Respublikası öz xalqının etnik sosial-siyasi mütəşəkkilliyi üçün əlindən gələni əsirgəməməklə, həm ölkə, həm region, həm də dünya miqyaslı möhtəşəm işlər görməkdədir. Ərazimizdə əsrlər boyunca sivilizasiyaların və mədəniyyətlərin bir-birinə qovuşduğu böyük bir ittifaq formalaşmışdır.

Xalqımız XX əsrin əvvəllərində öz dövlət müstəqilliyinə qovuşdu. Lakin real tarixi-siyasi ideoloji şərait buna imkan vermirdi ki, müxtəlif etnosları bir cəmiyyət halında birləşdirmək mümkün olsun. Buna əslində heç vaxt da çatmadı. Milli dövlətçilik ortadan qaldırıldı.

Azərbaycan SSR-də bu qeyd etdiyimiz etno-mədəni yaxınlaşmalar, dinlərarası nəinki münasibət, tam şəkildə ayrışdırılmağa hökm sürmüşdür.

Azərbaycan xalqının böyük oğlu Heydər Əliyevin hakimiyyətinin birinci mərhələsində xalqın tarixi taleyi ilə bağlı bir neçə istiqamətləri əhatə edən çoxtərəfli kompleks işlər həyata keçirilməyə başlandı. H.Əliyev bütün çətinliklərə baxmayaraq, düşünülmüş qərarlar qəbul edir, milli düşüncəni, milli ideologiyanı-azərbaycançılıq fəlsəfəsinin mahiyyətini xalqına çatdırırdı. H.Əliyev xalqın potensialına onun milli müstəqilliyin hissini təzahürünə çalışır, onu dünyanın ən inkişaf etmiş xalqları ilə bir cərgədə görməyə ciddi cəhdlə çalışırdı. Azərbaycanın qurtuluşu H.Əliyevin şəxsinə təzahür edən böyük bir milli ictimai-siyasi enerjinin fəaliyyəti nəticəsində mümkün ola bilərdi və belə də oldu... H. Əliyevin Azərbaycanın xilasını üçün gördüyü işlərin miqyasını müəyyənləşdirmək yox, ancaq təşəkkür etmək mümkündür[Heydər Əliyev mədəni irsimizin keşiyində, səh 229].H.Əliyevin bu xalqa əmanət qoyub getdiyi Azərbaycan Respublikasında çoxmillətli, çoxkonfensiyalı bir münbit şərait mövcuddur. Ölkəmizdə bütün etnik qrup və dinlərin nümayəndələri sülh və harmoniya şəraitində yaşayırlar. Bizim tarixi abidələrimiz də Azərbaycanın mədəni müxtəlifliyini və onun qədim tarixini aydın şəkildə nümayiş etdirir.

Dövlət başçısı İlham Əliyev bütün dünyaya bəyan edir ki, Azərbaycanda multikulturalizm dövlət siyasətidir. Bizim multikulturalizm siyasətimiz xalqımız tərəfindən tam dəstəklənir və 2016-cı il Azərbaycanda “Multikulturalizm ili” elan edilmişdi. Bu il isə ölkəmizdə “İslam Həmrəyliyi ili” elan edilib. [Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev multikulturalizmin Azərbaycan modeli haqqında: Seçilmiş fikirlər.s.163]”

Azərbaycanda təhsilin, elmin inkişafı, milli təfəkkürün inkişafına bilavasitə təsir edirdi. Ümummilli lider deyirdi: “Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra azərbaycançılıq aparıcı ideaya kimi həm Azərbaycanda, həm də bütün dünyada yaşayan azərbaycanlılar üçün əsas ideya olubdur. Azərbaycançılıq öz

milli mənsubiyyətini qoruyub saxlamaq, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezində, inteqrasiyalarından bəhrələnmək və hər bir insanın inkişafının təmin olunması deməkdir [Heydər Əliyevin dünya Azərbaycanlılarının I qurultayındakı nitqi “Azərbaycan” qəzeti]

Heydər Əliyev milli məfkurənin başlıca qayəsini etnik azlıqları da öz ağışuna almaqla xalqda vətən sevgisi tərbiyə etməkdir. İnsanlar yaşadıkları cəmiyyətdə siyasi baxışlarından, dünyagörüşlərindən asılı olmayaraq sağlam ideya ətrafında birləşməlidir ki, bunun da adı azərbaycançılıqdır. Azərbaycançılıq bu ərəzidə tarixən birgə yaşayan, inkişaf edən, bəzən birgə ortağ mədəniyyət yaradan bütün millətlərin ideologiyasıdır. Bu ideyanın ən başlıca üstünlüyü ondadır ki, öz tərkibində nəinki etnosları, hətta məzhəbləri, konfessiyləri birləşdirir və bütövləşdirir.

Heydər Əliyevin azərbaycançılıq məfkurəsinin əsasında ictimai-şüurla, milli şüur və dövlətçilik şüuru arasında vəhdət yarada bilməsi idi. Uzaqgörən dövlət adamının azərbaycançılıq məfkurəsinin ən böyük yükü ondadır ki, o təkcə azərbaycanlıları bütünlüklə bir etnos olaraq (bütün dünya azərbaycanlıları nəzərdə tutulur-İ.K) yox, azərbaycan ərəzində yaşayan bütün etnosları və etnik qrupları vahid məkanda, vahid coğrafi ərəzidə, vahid milli ideologiya ətrafında birləşdirirdi.

Heydər Əliyevin öz tarixinə, mədəniyyətinə, dilinə, milli-mənəvi dəyərlərinə bütövlükdə sahib çıxması, milli məfkurənin formalaşması istiqamətinin əsasını təşkil edirdi.

Azərbaycanda dövlət dili funksiyası müxtəlif tarixi dövrlərdə dəyişmişdi. Bunların içərisində əsas yeri ərəb, fars və rus dilləri tutmuşdur. Düzdür müxtəlif tarixi dövrlərdə dövlət dili səviyyəsinə qalxsada bu davamlı xarakter daşmamışdır.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yarandıqdan az bir müddət sonra azərbaycan türkcəsi rəsmi dövlət dili elan olundu. Tarixi faktlar deməyimizə əsas verir ki, Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi formalaşması prosesi sovet dövründə kifayət qədər ardıcıl şəkildə getmişdir. Bütün bunların XX əsrin 70-ci illərindən başlayaraq ideya müəllifi və təşəbbüskarı məhz Heydər Əliyev olmuşdur. Uzaqgörən diplomat, siyasət aləminin patriaxlarından olan görkəmli dövlət adamı gələcəkdə qurulacaq müstəqil dövlət üçün hazır forma yaradırdı.

Milli mənəvi əxlaqlı dəyərlər yaranmasa, mövcud olmasa milli dövlətçilikdən və milli ideyalardan danışmaq olmaz. Milli-mənəvi dəyərlər itəndə, milli yaddaş və düşüncə azalanda böyük uğursuzluqlar baş verir. Bu mənada maddi-mədəni irs də tarixi şəxsiyyət də hər şeydən əvvəl milli şüurda görünür. H.Əliyev Cümhuriyyətimizin prinsiplərini əsas götürərək bütün cəmiyyətə izah etməyə çalışdı ki, tarixi şəxsiyyətlərin yalnız milli mədəniyyətdə və ya ümumtürk dünyasında təmsil olunması ilə kifayətlənmək olmaz, onu milli yaddaşdan bəşəriyyətin yaddaşına ötürmək lazımdır [Heydər Əliyev mədəni irsimizin keşiyində, səh.33]

Azərbaycançılıq ideologiyası Heydər Əliyevə millətin vahid coğrafi və mənəvi məkanda möhkəm birliliyinə nail olmaq üçün lazım idi. Buna görə də bu gün aforizmə çevrilən “Azərbaycanın müstəqilliyi dönməzdir, əbədidir” fikri ilə hər birimiz dövlətimizin, ərəzilərimizin qorunması istiqamətində əzmlə çalışmalıyıq. Bu gün Ümumilli lider Heydər Əliyevin Müstəqil Azərbaycan əmanəti etibarlı və güclü bir əllə Prezident İlham Əliyev və Ümumxalq birliyi ilə qorunur və inkişaf edir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev multukulturalizmin Azərbaycan modeli haqqında: Seçilmiş fikirlər (Azərbaycan, rus və ingilis dillərində). Bakı: Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi, 2017-528 səh
2. Heydər Əliyevin dünya Azərbaycanlılarının I qurultayındakı nitqi “Azərbaycan” qəzeti 10 noyabr, 2001.
3. Heydər Əliyev mədəni irsimizin keşiyində, 1 kitabı Bakı, 2007
4. Cəfərov N. Azərbaycanşünaslığın əsasları-Bakı: pedaqogika, 2005, 256 səh

Afaq İsmayılova
Azərbaycan Dillər Universiteti

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ HÜQUQİ DÖVLƏT KONSEPSİYASI

Açar sözlər: *hüquqi dövlət konsepsiyası, vətəndaş cəmiyyəti, məhkəmə hüquqi islahatları, instansiya, prokurorluq, ədliyyə*

Ümumilli lider Heydər Əliyev Azərbaycanda demokratik, hüquqi dövlətçilik konsepsiyasının yaradıcısı və hüquqi islahatların banisidir. Bu fikri müstəqillik qazandığımız dənəmdən bu günə kimi dövlətimizin davamlı inkişaf və tərəqqisi, beynəlxalq aləmdə böyük nüfuza sahib olan bir dövlətə çevrilməsini müşahidə edən hər bir kəs təsdiqləyə bilər.

1993-cü ildə Azərbaycan siyasi-iqtisadi, mənəvi cəhətdən tənəzzül keçirdiyi, çətin və keşməkeşli bir dövərdə hakimiyyətə xalqın təkidi ilə yenidən qayıdan Ümummilli lider Heydər Əliyev sovet dövrünün idarəçilik qalıqları ilə vidalaşmış, yeni demokratik, hüquqi dövlət yaratmağa müvəffəq oldu.

1993-cü ildə Ulu Öndərimiz bəyan etdi: “Azərbaycanda demokratik, hüquqi, dövlət qurulmalıdır. Azərbaycan dövləti demokratik prinsiplər əsasında fəaliyyət göstərməlidir. Öz tarixi, milli ənənələrimizdən bəhrələnməklə dünya demokratiyasından ümumbəşəri dəyərlərdən səmərəli istifadə edərək demokratik dövlət quruculuğu yolu ilə getməlidir”.

Zəngin dövlətçilik təcrübəsinə malik Heydər Əliyevin hüquqi dövlət quruculuğunun əsasını 1995-ci il 12 noyabr tarixli referendumunda qəbul olunmuş Azərbaycanın ilk milli Konstitusiyaya mətninin qəbulu ilə başladı. Heç təsadüfi deyil ki, konstitusiya mətninin yaradılması işinə şəxsən rəhbərlik etmişdir. Ümummilli lider demişdir: “Konstitusiya yaratmaq üçün tarixi keçmişimizə nəzər salmalıyıq, amma eyni zamanda ümumbəşəri dəyərlərdən, dünyada demokratik dövlətlərin əldə etdiyi nailiyyətlərdən, təcrübədən istifadə etməliyik”.

Konstitusiyada Azərbaycan Respublikasında demokratik, hüquqi dövlətin əsas prinsiplərindən olan qanunun aliliyi, insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, hakimiyyət bölgüsü, insan hüquqlarının təminatı dövlətin ali məqsədi kimi göstərilmişdir. Onun tərəfindən yaşamaq hüququnun təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərdən biri 1998-ci il 10 fevral ölüm cəzasına moratorium qoyulmuşdur. 2001-ci il sentyabrda qüvvəyə minmiş yeni Cinayət qanununda ölüm cəzası cəza növü kimi ləğv edilmişdir. İlk dəfə olaraq şərqdə ölüm cəzasının cəza növü kimi ləğvi məhz Azərbaycanda həyata keçirildi. Bu tarixi addım humanizm, insanpərvərlik, ədalət və insan haqlarına hörmət kimi yüksək amallarla yaşamış Heydər Əliyevin gələcək nəsillərə olan töhfəsidir. Ulu Öndər qeyd edirdi “Mən cinayət – hüquq siyasətini hərtərəfli təhlil edərək, ədalət, azadlıq, humanizm və insanpərvərlik kimi yüksək ideyalara sadıq qalaraq, ölkəmizdə ölüm cəzasının ləğv edilməsi qənaətinə gəlmişəm”.

Konstitusiya mətninin 1/3 hissəsi insan haqlarına həsr olunmuşdur. AR Konstitusiyasının 12-ci maddəsinə əsasən “insan vətəndaş hüquq azadlıqlarının müdafiəsi, Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi dövlətin ali məqsədi” kimi bəyan edilmişdir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 71-ci maddəsində göstərilir ki, “insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarını gözləmək və qorumaq, qanunvericilik, icra, məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının borcu hesab edilir”. 1998-ci ildə “İnsan hüquqlarının və azadlıqlarının təminatı” ümumdövlət səviyyəsinə qaldırıldı.

Növbəti addımlardan biri hüquqi dövlət konsepsiyasına uyğun yeni hüquq sisteminin formalaşdırılması üçün qabaqcıl beynəlxalq təcrübənin və ümumbəşəri demokratik prinsipləri rəhbər tutmaqla, həmçinin Azərbaycan xalqının tarixi dövlətçilik ənənələri əsasında davamlı islahatlar həyata keçirilməyə başlamışdır.

Hüquqi dövlət konsepsiyasının təməl prinsiplərindən biri, ölkədə müstəqil məhkəmələrin olması, ədalətli cəmiyyət qurulması təşkil edir. Ulu Öndər demokratik, dünyəvi, hüquqi quruculuğunun inkişafı üçün ilk növbədə müstəqil məhkəmə hakimiyyətinin formalaşmasına xüsusi diqqət verdi. Bu məqsədlə 1996-cı ildə “Hüquqi İslahatlar Komissiyası” yaradıldı. İslahatların aparılması üzərində rəhbərliyi şəxsən öz üzərinə götürdü. Bu islahatlar gedişində ölkənin yeni Cinayət məəcəlləsi, Cinayət Prosesual məəcəllə, Mülki Prosesual məəcəllə, “Məhkəmələr və Hakimlər haqqında qanun”, “Prokurorluq”, “Vəkillik fəaliyyəti” haqqında qanun və sair normativ hüquqi aktlar qəbul edildi. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 127-ci maddəsinə əsasən ədalət mühakiməsinin prinsipləri müəyyən edildi. Məhkəmə icraatında çəkişmə prinsipi, müdafiə və ittiham tərəfinin bərabər hüquqlu iştirakı, məhkəmə icraatı zamanı qeyri-prosessual münasibətlərə yol verilməməsi, prokurorun məhkəmədə tərəf kimi çıxış etməsi kimi və sair bu kimi keyfiyyətə yeni müddəalar əsasında aparılması başlandı.

Mövcud olmuş iki pilləli və əlavə olaraq yuxarı məhkəmə orqanının aşağı məhkəmə orqanına nəzarət qaydası ləğv edildi. Ölkədə birinci instansiya, apellyasiya, kassasiya instansiyası təşkil olundu. Ali məhkəmə yenidən təşkil edildi. Sovetlər dövründə həm birinci instansiya, həm də kassasiya instansiyası məhkəmə funksiyalarını yerinə yetirən Ali məhkəmə qanuni qüvvəyə minmiş qərarlara nəzarət qaydasında yenidən baxmaq imkanı aradan götürüldü.

Hazırda Ali məhkəmə cinayət, mülki və s. işlər üzrə kassasiya instansiya məhkəməsi kimi öz işini daha çox hüquqtətbiqedici və məhkəmə təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi və inkişafına yönəlmiş oldu. Ali məhkəmə kassasiya instansiyası kimi məhkəmə sisteminin iyerarxik quruluşunun zirvəsinə qaldırıldı.

1999-cü ildə “Prokurorluq Haqqında qanunu” qəbul edildi. Qanuna əsasən prokurorluğun məhkəmə üzərində nəzarət funksiyası və bazar iqtisadiyyatı münasibətlərinə mane olan ümumi nəzarət funksiyası aradan qaldı. Sovet dövründə mövcud olmuş prosesual qətimkan tədbirləri, xüsusilə həbs qətimkan tədbirini həyata keçirmək prokurorluqdan alınaraq məhkəməyə həvalə edildi. Həmçinin Prokurorluq cəza – icra müəsisələri və nəqliyyat qanunlarının icrasına nəzarət funksiyası aradan qaldı. İnsan hüquqlarını məhdudlaşdıran prosesual hərəkətlər məhkəməyə həvalə edildi.

1998-ci ildə Ulu Öndərin məhkəmə islahatları çərçivəsində Məhkəmə Hüquq Şurası təsis edildi və ilk dəfə 2000-ci ildə test üsulu ilə hakimlərin seçimi aparıldı. Nəticədə 60% hakim korpusu təzələndi.

Ölkə başçısı cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında məhkəmə hüquq sistemi müasirləşdirilərək avropa standartlarına uyğunlaşdırılması işinə başlandı. Hakimlərin müddətsiz, son yaş həddinədək təyinatı, attestasiyası, intizam məsuliyyətin hədləri təkmilləşdirildi.

Hüquqi dövlət quruculuğu müasir tələblərə cavab verən ədliyyə sisteminin formalaşmasını zəruri edir. Azərbaycan Respublikasının ədliyyə sistemi məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə yenidən təşkil olmuşdur. Ədliyyə nazirliyinin, onun hüquqi statusu və fəaliyyət sahəsi müəyyən edilmişdir.

Pentensiar müəssisələr üzərində nəzarət DİN-dən alınıb Ədliyyə nazirliyinə həvalə edildi. Əsas məqsəd məhkəmə qərarlarının icrasının təkmilləşdirilməsi, insan haqlarının mühafizəsinin təmini idi. Ədliyyə nazirliyi ibtidai istintaqı həyata keçirmək səlahiyyətinə malik orqana çevrilmiş oldu. Bununla da Ədliyyə nazirliyi hüquq mühafizə orqanları sırasına daxil oldu.

Beləliklə də, Ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında həyata keçirilən müdrik dövlətçilik siyasəti nəticəsində bu gün Azərbaycan Respublikası ümumbəşəri dəyərlərə uyğun islahatlar apararaq demokratik hüquqi və sivil dövlət quruluşu və ictimai siyasi sabitlik əldə etməklə qanunun aliliyi və insan haqlarına real təminat verən vətəndaş cəmiyyəti formalaşdı. 2004-cü ilin dekabrından başlayaraq hüquqi dövlət quruculuğu siyasəti Heydər Əliyev dövlətçilik ənənələrinin layiqli davamçısı Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən davam etdirilir.

Ədəbiyyat

1. Bahar Muradova: Heydər Əliyev irsi demokratik inkişafın təməl daşıyıcısı. Azərbaycan, 2014, 7 may, № 5
2. Əli Hüseynli: Heydər Əliyev Azərbaycanda müasir hüquq dövlətin banisi. İki sahil, 2013-cü il 24 aprel, № 71, səh. 10-11
3. Xanlar Vəliyev: Heydər Əliyev və qanunçuluq. I kitab, 2008-ci il
4. Ramiz Rzayev: Ümummilli liderin hüquqi baxışlarından AR-nın Konstitusiyasında təzahürü: Respublika -2013, 10 may 1999, səh. 8-10
5. Sevinc Fətəliyeva: Heydər Əliyev irsində demokratik və vətəndaş cəmiyyəti. Yeni Azərbaycan, 18 aprel № 66

Kəmalə Yusifova

Azərbaycan Dillər Universiteti

AZƏRBAYCAN TOLERANTLIQ MODELİ KİMİ

Açar sözlər: *multikulturalizm, multikultural dəyərlər, dini tolerantlıq, dövlət-din münasibətləri*

Yaşadığımız cəmiyyətdə beynəlxalq münasibətlər insanları mənəvi şəkildə zənginləşdirən ən böyük amillərdən sayıla bilər. Ölkəmizin müharibə şəraitində olmasına baxmayaraq, onun yüksək iqtisadi inkişafı, əmin-amanlığı qoruyub saxlaması həyata keçirilən düzgün xarici siyasətin və xarici ölkələrlə yaranmış münasibətlərin nəticəsidir. Azərbaycanın çoxmillətli bir dövlət olması onu dünyada milli və dini tolerantlığın bariz nümunəsi kimi tanıdır. Respublikanın hər bir sahədə yüksək inkişafı, ölkədə vətəndaş cəmiyyətinin möhkəmləndirilməsi nəminə beynəlxalq səviyyədə dialoq gücləndirilməlidir.

Bu, bir həqiqətdir ki, Azərbaycan əsrlər boyu müxtəlif millətlərin və dini etiqadların cəmləşdiyi bir diyar olmuşdur. Ümumiyyətlə, dünyada mövcud olan tolerant cəmiyyətlərin tarixi çox qədimdir. "Multikulturalizm" yeni bir termin olsa da, Azərbaycanda multikulturalizmin tarixi çox qədimdir. Tarix boyu tolerantlıq Azərbaycan xalqı üçün mənəvi tələbat və mədəni bir norma olmuşdur. Xalqımız tarixən digər etnoslara hörmətlə yanaşmış, onlara münasibətdə dini dözümlülük nümayiş etdirmişdir.

1555-ci ildə Almanyanın Auqsburq şəhərində protestant və katolik knyazları arasında bağlanan saziş əsasən, protestantların etiqad azadlığı katoliklər tərəfindən tanındı. Saziş nəticəsində Avropada stabillik və dini tolerantlıq hökm sürməli idi. Bu sənəd Avropada multikulturalizmin əsasını qoysa da, gözlənilən nəticələri vermədi. 1572-ci il avqustun 23-də katoliklərin protestantları Parisə Kralın bacısının toyuna dəvət edərək qırması bağlanmış sazişin pozulmasına səbəb olmuşdur. 1618-1648-ci illərdə katoliklər və pravoslavlar arasında gedən müharibə nəticəsində imzalanmış sülh sazişi qarşıdurmaya son qoysa da, qitədə tolerantlığı təmin edə bilmədi.

Təmali Ulu Öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan dövlət-din münasibətlərinin tənzimlənməsində möhtərəm Prezident İlham Əliyevin böyük xidmətləri olmuşdur. Cənab İlham Əliyev bu müqəddəs irsi ləyaqətlə davam etdirərək sivilizasiyalararası dialoqu, dinlərarası əlaqələri nümunəvi bir hala çevirmişdir. Bakıda Avropa İttifaqına və İslam Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv olan ölkələrin mədəniyyət nazirlərinin toplantısının keçirilməsi Azərbaycanda multikulturalizmin inkişafına təkan vermişdir. Bundan başqa, ölkəmizdə Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumları, Dini mövzular üzrə Konfranslar keçirilmişdir.

Prezident İlham Əliyev 2016-cı ili “Multikulturalizm ili” elan etdi. Bu addım ölkəmizin dinlər və millətlər arasında multikultural dəyərlərin inkişafına yüksək qiymət verməsinə bir işarədir. Azərbaycanda məs-cidlərlə yanaşı kilsə, sinaqoq və s. dini obyektlər fəaliyyət göstərir. Azərbaycan dövlətinin ibadət ocaqlarının tikintisinə və təmirinə yardım göstərməsi ənənəvi bir haldır. Bu hal Azərbaycanın uğurlu inkişafına müsbət təsir göstərir: “Biz həm dünyaya Azərbaycandan çox ciddi və müsbət siqnal göndəririk, həm də ölkəmizin uğurlu inkişafı üçün bu münasibətlərin yüksək səviyyədə olması çox önəmlidir”. (İ.Əliyev, 6 iyun 2018). Bütün bunların nəticəsi olaraq 2009-cu ildə Bakı, 2018-ci ildə isə Naxçıvan şəhərləri İSESCO-nun qəbul etdiyi qətnaməyə əsasən İslam Mədəniyyətinin Paytaxtları elan edilmişdir.

Tolerantlıq Azərbaycan xalqının həyat tərzidir. Belə həyat təzi dünya xalqları üçün bir nümunədir. Bu, Azərbaycanın tolerant dövlət kimi tanınmasında və inkişafında böyük rol oynamışdır. 2018-ci il iyunun 6-da Ramazan ayında iftar məclisində Prezident İlham Əliyev bu barədə demişdir: “Azərbaycanda bütün dinlərin nümayəndələri bir ailə kimi yaşayır”. Bu sözlər həm də İslam dini əleyhinə çıxanlara tutarlı cavabdır. Roma Papasının Vatikanın Keşişlər Şurasının açılışı zamanı söylədiyi nitqindəki bir cümlə dünyada islamofobiyanın mövcudluğunu göstərir: “Afrikada xristianlıq və Qərbi üçün real təhlükə olan İslam dünyadakı kommunizm təhlükəsindən daha qorxuludur”.

Ermənistanda bir nəfər azərbaycanlının belə olmamasına rəğmən, Azərbaycanda minlərlə erməninin dinc şəraitdə yaşaması ölkəmizi tolerantlığın modeli kimi bir daha təqdim edir. Başqa sözlə, Azərbaycan hər zaman dünyaya dialoq təklif edən, dinlər və millətlər arasında tolerant münasibətlərin yaradılmasına səylə çalışan müstəqil bir dövlətdir. Hal-hazırda Azərbaycan regionda güclü bir dövlət olaraq mehriban qonşuluq siyasətinə xidmət göstərir. Ulu Öndərin çıxışlarından birində söylədiyi kimi: “Dövlət, ölkə nə qədər çox xalqı birləşdirsə, bir o qədər zəngin olur, çünki bunların hər biri ümumdünya mədəniyyətinə və sivilizasiyasına öz töhfəsini verir”.

Lalə Həsənova

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

RUS SİYASİ-PUBLİSİSTİKASINDA HEYDƏR ƏLİYEV OBRAZI

Açar sözlər: *publisistika, Heydər Əliyev, Nikolay Zenkoviç, müstəqil Azərbaycan, sovet dövrü*

Son iki əsr əsasən “irqi, həm də sinfi başlanğıcın və amilin mütləqləşə bildiyi məzhəbçi, irqçi və “sini-fiçi” təlimlərin” (Yaşar Qarayev) formalaşdığı dövr olaraq xarakterizə edilir. “Onlardan birincisi “faşizm”, ikincisi “bolşevizm” doktrinasında ifadəsini tapdı. Ötən əsrin ən böyük sosial, siyasi bəlaları, ideoloji kataklizmləri, hamısı öz qidasını bu təlimlərdən aldı: iki dünya müharibəsi, yüzlərlə inqilablar, həbs düşərgələri, hər cür totalitarizm və militarizm çeşidləri, daşnaqçılıq və sionizm, rasizm, dini fanatizm, Xokakaydo, Xirosima və Xocalı, Xatın, Baqanis Ayrım və s.” [Qarayev, 2001, 130.]. XX əsrin qüdrətli dövlətlərindən biri olan SSRİ-nin süqutu xarici nümayəndələrin-siyasətçilərin, jurnalistlərin, tədqiqatçıların diqqət mərkəzindədir. Hər bir tanınmış şəxsiyyətin ömür yolu, tarixlə çuğlaşır. Siyasi xadimlərin həyatından bəhs edən kitablarda avtobioqrafik zamanın tarixi zamanla kəsişməsi baş verir. Bu səbəbdən ictimai siyasi formasiya ilə birgə dövrün siyasi liderlərinə də maraq artır.

Ömrünün müəyyən hissəsini Moskvada yaşamış, qırmızı hökumətdə ən yüksək mərtəbəyə qədər ucala bilən Heydər Əliyev bu gün Rusiyada, həmçinin bütün keçmiş sovet məkanında tanınır və rəğbətlə anılır. “Heydər Əliyev. Tale yolları” kitabında Ümmilli liderin həyatını bütövlükdə əhatə etməyə çalışan Nikolay Zenkoviç qəhrəmanın yaşadığı dövrü, ictimai mühiti, müasirlərini mümkün qədər geniş şəkildə göstərməyə çalışmışdır. Zəngin tarixi materialı ehtiva edən kitabda SSRİ-nin, Sovet Azərbaycanın və müstəqil Azərbaycanın tarixi əks olunmuşdur. Rusiyalı yazıçı, tarixçi, publisist Nikolay Zenkoviç 30-dan çox kitabın müəllifidir. Yazıçı-publisist Boris Yeltsin («Борис Ельцин. Разные жизни» в двух томах), Mixail Qorbaçov («Михаил Горбачев. Жизнь до Кремля»), Vladimir Putin («Путинская энциклопедия. Семья. Команда. Оппоненты. Преемники») haqqında kitablarda, Lenin, Stalin, Xruşev və başqa siyasi xadimlər haqqında tarixi xronikalar qələmə almışdır. Nikolay Zenkoviçin Azərbaycan xalqının Ümmilli liderinə həsr etdiyi “Heydər

Əliyev. Tale yolları” kitabının təqdimatı 2006-cı ildə Moskvada keçirilmişdir. Sonradan kitab Azərbaycan, ingilis, fransız, belarus və s. dillərə tərcümə edilərək müxtəlif ölkələrdə nəşr edilmişdir. Kitabda həm xalqımızın liderinin obrazı obyektiv şəkildə işıqlandırılmışdır.

Çox zaman xarici müəlliflərin özlərinə yad olan xalq, digər millətin münayəndəsi haqqında yazılarında həmin millətin ruhunu, milli heysiyyətini nəzərə almadıqları, qəhrəmanın mənəvi dünyasına, yaşadıklarına baş vura bilmədikləri sezilir. Fərqli mentalıq, dünyabaxışı anlaşımda müəyyən sədlər yaradır. Son illər rus müəllifləri tərəfindən qələmə alınan Nəriman Nərimanov, Heydər Əliyev, İlham Əliyev haqqında kitabların fərqi və özəlliyi ondadır ki, bu kitablarda xalqımızın zəngin tarixi yolunu əks etdirən yazarlar, xalqımızın maddi-mənəvi mədəniyyətinin dərinliklərinə vararaq, tanınmış şəxsiyyətlərimizin yetərincə dolğun və monumental obrazlarını canlandırmağı bacarmışlar.

Azərbaycan xalqının tarix boyu qarşılaşdığı fitnə-fəsadlardan bəhs edən N.Zenkoviç 1919 –cu ildə Zəngəzurda baş verən hadisələrdən bəhs edərək yazır: “Belarus üçün Xatın, çex üçün Liditse, polyak üçün Treblinka nədirsə, Azərbaycanlı üçün də Zəngəzur odur. Bunlar milli hüzn, sağalmayan yaralar, əzab və iztirab rəmzləridir” [Zenkoviç, 2007, 421].

Haqqında yazılan bütün kitablarda Heydər Əliyev konservativ siyasətçi – DTK qəralı, ciddi, işgüzar insan olaraq xarakterizə edilir. DTK məktəbini görmüş qüsursuz sistem işçisi obrazı daxilən zəngin, duyğusal, həssas insan olaraq canlandırılır. Xarakterindəki konservativlik onun ənənəyə, kökə bağlılığını təmin edir. Müəlliflər onun sistem tərəfindən “vintciyə” çevirilmiş sıradan bir çekist olmadığını vurğulamış, incəsənətə vurğunluğunu, insanlara bağlılığını xüsusi qeyd etmişdir. Xarakterində uşaqlıqdan biruzə verən bu xüsusiyyətlər onu zəngin mənəvi aləmə malik bir insan olaraq xarakterizə edir.

“Qarabağ düyününə və Siyasi Büronun bu düyünü necə açmağa çalışdığına aid qeyd”lərə istinad edən müəllif problemlə bağlı mümkün qədər yeni materialları əhatə etməyə çalışaraq bu materialın “problemə başqa yöndən baxmağa imkan yaradacağına” ümidvar olduğunu bildirmiş, 20 yanvar faciəsi ilə bağlı yeni faktları tədqiqatə cəlb etmişdir. DQMV hadisələrindən bəhs edən Nikolay Zenkoviç, xalqımıza qarşı qəsdlər törədən şəxslərin adlarını çəkməkdən çəkinməmişdir.

Heydər Əliyevin nitqlərini dünyanın tarixi mənzərəsinin dəyişən nitqlərlə eyni sırada təhlil edən publisist, onun dörd nitqini xüsusi fərqləndirərək bu çıxışların Ümmillik liderin nəzəri və siyasi irsində xüsusi yer tutacağını bildirmişdir: “Tarixçilər, siyasətşünaslar, məktəblilər və tələbələr bu nitqlərə dönə-dönə müraciət edəcəklər.

Bunlar 1990-1991-ci illərin nitqləridir. Birinci nitqi o, 1990-cı ilin 20 yanvar faciəsi ilə əlaqədar ertəsi günü, 1990-cı il yanvarın 21-də Azərbaycanın Moskvadakı daimi nümayəndəliyindəki yığıncaqda söyləmişdir. Sonrakı nitqlər 1991-ci il fevralın 5-də və martın 7-də Azərbaycan SSR Ali Sovetinin sessiyalarında söylənmişdir. Dördüncü isə 1991-ci il avqustun 29-da Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sessiyasındakı nitqdır. Heydər Ə.Əliyevin partiyadan çıxmaq barəsində SSRİ Nazirlər Kabinetinin partiya təşkilatına yazdığı müraciət də mövzu baxımından bu nitqlərlə bağlıdır.

Əgər bu beş proqram sənədinin təkə Azərbaycanı və Sovet İttifaqını deyil, bütün dünyanı sarsıtdığını söyləsəm, səhv etməzəm. Azərbaycan üçün tarixi nəticələrinə görə onları bəlkə yalnız XX əsrdə Rusiyada və dünyada hadisələrin gedişini dəyişmiş dörd çıxışla müqayisə etmək olar” [Zenkoviç , 2007, 234-235].

Ədəbiyyat

1. Qarayev Y. XXI əsr: Qlobal sivilizasiya və Şərq dəyərləri (Elmi forumun açılışında giriş nitqi) // *Dirçəliş-XX əsr*, 2001, N“1-2, s.130.
2. Zenkoviç N. Heydər Əliyev. Tale yolları - Bakı. -Azərbaycan» nəşriyyatı, - 2007, s. 421

Leyla Səfərova

AMEA Naxçıvan Bölməsi

MULTİKULTURALİZM VƏ AZƏRBAYCANÇILIQ

Açar sözlər: *multikulturalizm, tolerantlıq, Heydər Əliyev, ideya-siyasi baxışlar, etnik müxtəliflik*

Müstəqil dövlət kimi özünü dünyada təsdiqləməyi bacaran Azərbaycan Respublikası zəngin siyasi və mədəni irsə malik olan bir ölkədir. Özünün siyasi, iqtisadi, mədəni və intellektual potensialından, eləcə də əlverişli təbii şəraitdən istifadə edərək, istiqlal arzusunu gerçəkləşdirən Azərbaycanda multikultural dəyərlər yüksək səviyyədə qorunur. Mədəni müxtəlifliklərin qorunub saxlanılmasına və inkişafına yönəlmiş multikulturalizmin ən önəmli özəlliyi assimilyasiyaya qarşı olmasıdır. Multikulturalizm və tolerantlıq, eyni zamanda,

cəhalətin, irqçiliyin, ksenofobiyanın süqutu, nəticə etibarilə cəmiyyətdə əmin-amanlıq, sülh deməkdir. Çoxmədəniyyətlilik ideyalarının davamlı olmasını şərtləndirən zəruri amillərdən biri tolerantlıq – dözümlülükdür. Tolerantlığa zəmin yaradan iqtisadi amildirsə, digər bir əsas amil isə dindir. Tolerantlığın minimum şərtlərinə görə, dini çoxluq dini azlığa hörmətlə yanaşmaqla bərabər, onların öz inanclarına uyğun yaşamasına əngəl törətməməkdir. Azərbaycanda dini azlıqlara bütün tarixi dövrlərdə hörmətlə yanaşılmış, öz inanclarına uyğun yaşamaları üçün şərait də yaradılmışdır.

Zəngin və mürəkkəb tarixi olan Azərbaycanda çoxalahlılıq, bütpərəstlik, səmavi dinlər və bu kimi dünyanın bütün məşhur dinləri mövcud olmuşdur. Bunun nəticəsidir ki, etnik müxtəlifliyə baxmayaraq, çoxsaylı etnoslar yüzilliklər boyu Vətənimizi tərk etməmiş, başqa ərazilərə köçməmişlər, Azərbaycanda sərbəst sərbəst yaşamış, yerli əhali ilə qaynayıb-qarışmışlar.

Çoxmədəniyyətliliyin və tolerantlığın izlərinə Azərbaycanda tarixin bütün dövrlərində bir çox sahələrdə rast gəlmək mümkündür. XIX əsrin sonlarında bir sıra dini icma nümayəndələri üçün ölkəmizin müxtəlif bölgələrində ibadət məkanlarının tikilməsi multikulturalizm ənənələrinin yeni yaranmadığını göstərir.

Uzun illər öz dövlətçiliyindən və milli-mənəvi köklərindən ayrı salınmış, milli və dövlətçilik maraqları tapdanmış Azərbaycan xalqının özünəqayıdışı və özünü təsdiqində Heydər Əliyevin ideya-siyasi baxışlarının əvəzsiz rolu olmuşdur. İkinci dəfə müstəqilliyə yenidən qədəm qoymuş Azərbaycanı yeni bir tarixi şəraitdə qarşılaşdığı böhranlardan çıxarmasının, onun özgüvəninin yaradılmasının əsas konsepsiyası kimi milli adət-ənənələr və dini-mənəvi dəyərlərə söykənərək Vətənimizin çağdaş dünyaya inteqrasiyasını təmin etmək üçün dinlərə və dindarlara qarşı münasibətləri sağlam müstəvidə quraraq dəfələrlə müxtəlif dinlərin xadimləri ilə görüşləri onun düşünülmüş siyasətinin bariz nümunəsidir.

Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin Sədri müxtəlif dini konfessiyaların rəhbərləri və nümayəndələri ilə dəfələrlə bir araya gəlməsi, Rus Pravoslav Kilsəsinin Arxiyepiskopu ilə, Dağ Yəhudiləri İcmasının sədri ilə və bu kimi bir sıra görüşləri, eyni süfrə arxasında əyləşmələri Azərbaycanlı din xadimləri ilə digər dini konfessiya liderləri arasında qarşılıqlı hörmət və etimadın mövcudluğunu sübut edir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin müqəddəs Ramazan ayında təşkil olunmuş iftar süfrəsində müxtəlif dini icma rəhbərləri ilə eyni masada əyləşməsitolerantlığın ölkəmizdə dövlət səviyyəsində dəstəkləndiyindən xəbər verir.

Müsəlmanların Ramazan ayında təşkil olunmuş iftar süfrələrində başqa dini konfessiyaların liderləri və nümayəndələri ilə bir araya gəlməsi praktikasını digər bir təqdirəlayiq örnəyi isə Qəbələnin Nic qəsəbəsində kompakt halda yaşayan xristianların müsəlmanlar üçün kilsədə iftar süfrəsi təşkil etmələridir.

Bu gün tolerantlıq fəlsəfəsini dünyaya yüksək səviyyədə nümayiş etdirən Azərbaycan dinlər və mədəniyyətlərarası dialoqla bağlı keçirilən tədbirlərə ev sahibliyi etməklə nəinki multikultural dəyərləri və tolerantlığı dəstəkləyir, eyni zamanda ölkəmizi dünyaya tanımaq məqsədini hədəfləmişdir.

Bütün bu uğurlu siyasi xəttin işığında Heydər Əliyev fondu öz öhdəsinə götürdüyü dövlətçilik ideyalarının təbliğini istər ölkə daxilində, istərsə də ölkə xaricində böyük uğurla həyata keçirməkdədir. “Tolerantlığın ünvanı – Azərbaycan” layihəsi əsasında Fondun təşəbbüsü ilə 2006-cı ildə bir sıra dini abidələr bərpa edilərək, istifadəyə verilib. Həmin layihə çərçivəsində Bakıdakı Pravoslav kilsəsində təmir-bərpa işləri aparılıb, “Or-Avner” Beynəlxalq Fondu ilə birgə Bakıda yaşayan yəhudi uşaqları üçün 600 yerlik təhsil mərkəzi inşa olunub, Bakıdakı Müqəddəs Məryəm kilsəsi təmir və bərpa olunub [<http://go.mail.ru/redirect?via>]. Fondun tolerantlıq ənənələrinin qorunması ilə bağlı fəaliyyəti ölkəmizin hüduqlarını aşaraq daha da geniş vüsət almışdır. Belə ki, birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərlik etdiyi Heydər Əliyev Fondu Vatikanın Marçellinio, Pietro və Sebastian yeraltı sərdaşlarının və Vatikanın Apostol Kitabxanasının bərpası üçün xərcləri öz üzərinə götürmüşdür. Onun bu sahədəki səmərəli fəaliyyətinin xoşməramlı səfiri olduğu İslam Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatının qətnaməsi (İSESCO) əsasında Bakı (2009) və Naxçıvan (2018) şəhərləri İslam Mədəniyyətinin Paytaxtı elan olunmuşdur.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri cənab Vasif Talıbovun 2012-ci ili Naxçıvan Muxtar Respublikasında “Milli-mənəvi dəyərlər ili” elan etməsi milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunub saxlanılması, tədqiqi və təbliği sahəsində əvəzsiz addımdır.

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2 iyun 2016-cı il tarixli “Naxçıvan şəhərinin 2018-ci il üçün İslam Mədəniyyətinin Paytaxtı elan edilməsi ilə əlaqədar təşkilat komitəsinin yaranmasıMhaqqında”M[<http://go.mail.ru/redirect?>] sərəncamından irəli gələn tədbirlərin nəticəsidir ki, Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində yerləşən məscid, ziyarətgah, imamzadə və türbə komplekslərində bir sıra mühüm təmir və bərpa işləri aparılmış, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri cənab Vasif Talıbovun “İslam Mədəniyyətinin Paytaxtı Naxçıvan – 2018” loqotipinin hazırlanması haqqında sərəncamı [[http:// go.mail.ru/redirect?via](http://go.mail.ru/redirect?via)] ilə mükəmməl bir loqotip ərsəyə gəlmiş, videoçarxlar, suvenirler, hazırlanmış, zərf və poçt markaları buraxılmış, İslam filmləri həftəsi təşkil olunmuş, habelə elmi-kütləvi, mədəni və idman tədbirləri keçirilmişdir.

Bu gün Naxçıvan Dövlət Universitetində rəngarəng etnik tərkibə, fərqli dini və məzhəbi mənsubiyyətə, malik olan Türkiyə, İran, Nigeriya, Hindistan, Banqladeş vətəndaşlarının azərbaycanlı tələbələrə eyni auditoriyada təhsil alması, yüksək dostluq şəraitində qarşılıqlı təhsil, dil bilikləri və mədəni-intellektual səviyyə mübadiləsi milli və dini tolerantlığa mükəmməl nümunədir.

Tarix boyu dinlərin və mədəniyyətlərin qovşağı olan Azərbaycanda dövlət siyasətinə çevrilmiş multikulturalizm artıq həyat tərzinə çevrilmişdir. Bu siyasətdən istifadə etməklə ölkəmizi, milli-mənəvi, dini-mədəni dəyərlərimizi dünya səviyyəsində təbliğ etmək, multikulturalizmi dövlətçilik ideyalarımızın təbliği sahəsində məqsədə gedən yol kimi seçmək Azərbaycan vətəndaşlarının prioritet vəzifələrindəndir.

Ədəbiyyat

1. http://go.mail.ru/redirect?via_page=1&type=sr&redirect=eJzLKCKpsNLXz03NKMpMSsxLzMmsTC1L1Cs0Si3OyUzSS6zSZ2AwNDU1MTc1sTAwYFgXnXd2s6DQ5zvsm1KCBbivAQDInhYy
2. http://go.mail.ru/redirect?via_page=1&type=sr&redirect=eJzLKCKpKLbS1y8oSi3OTEnNK9FLrNJPLCrJT M5JLdY3MjA0tWRgMDQ1NTE3NTEzNGZ4_8W6yHGJ7Y6Mspe1sn-n_gEAzbMXuw
3. http://go.mail.ru/redirect?via_page=1&type=sr&redirect=eJwdzLENwjAQQNFsQM0QF2ODE0RBywIscG BLPPe4dnwg7AFoKJiANagQi9EQ0fzq6TvmSBEi2TFGDJSoxiLIG3utgwuCjkw9EiTcNehIJZsWKH XYQ4_WoPWUM1omTx4CZsaTY_BTTXFwQQ9qIdfQDcUNTOHPGG1xZtoyDN35UFVS61WrdB OUIXOvZq9xd59_37fPYxt_OVQ6Ag

Mehriban Hüseynova, Günel Yunusova
Azərbaycan Dillər Universiteti

ZƏMANƏMİZİN DÜHASI HEYDƏR ƏLİYEVİN MULTİKULTURALİZM FAKTORU VƏ AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI

Açar sözlər: *mədəni müxtəlifliklər, tolerantlıq, beynəlxalq diskurs, multikulturalizm ənənələri, sabitlik adası*

Multikulturalizm - eyni bir ölkədə yaşayan müxtəlif xalqların nümayəndələrinin mədəniyyət hüquqlarını tanıyan humanist dünyagörüşü və ona uyğun olan siyasətdir. O, ayrıca götürülmüş ölkədə və bütövlükdə dünyada müxtəlif millətlərə və məzhəblərə məxsus insanların mədəni müxtəlifliklərinin qorunması, inkişafı və harmonizasiyasına, azsaylı xalqların dövlətlərin milli mədəniyyətinə inteqrasiyasına yönəldilmişdir.

Azərbaycanda multikulturalizmin tarixi burada yaşayan millətlərin, etnik qrupların yaşı qədərdir. Azərbaycanda millətdən, dinindən, məzhəbindən asılı olmayaraq hər kəs digər din və mədəniyyətlərə də öz etiqad və ənənələrinə yanaşdığı kimi yanaşdığından cəmiyyətimizin mühiti, ab-havası günü-gündən daha da sağlamlaşır, ölkəmiz sabitlik adasına çevrilir [Əliyev H. Müstəqillik yolu, səh.85].

Müasir Azərbaycanda çoxmədəniyyətlik və müxtəlif konfessiyaların bərabər yaşaması üçün göstərilən diqqət tarixən ölkənin dövlətçilik ənənələrinin əsasını təşkil edib, müasir tariximizdə isə bu tendensiya ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən uğurla inkişaf etdirilmişdir. Cənab Prezident İlham Əliyevin qeyd edilən məsələyə xüsusi diqqət və həssaslığı isə çoxmədəniyyətliliyin təcəssüm etdirilməsində Azərbaycanı tamamilə yeni bir mərhələyə yüksəltmişdir.

Azərbaycanda multikulturalizm, tolerantlıq və dini dözümlülüyün dövlət siyasəti səviyyəsində inkişaf etdirilməsinin əsaslarını ölkənin qədim dövlətçilik tarixi, o cümlədən bu ənənələrin inkişafını özündə ehtiva edən azərbaycançılıq ideologiyasında axtarmaq lazımdır.

Azərbaycançılıq ideologiyası dünya azərbaycanlılarının köklərinə bağlılığını möhkəmləndirməklə yanaşı, Azərbaycan coğrafiyası daxilində yaşayan müxtəlif mədəniyyətlərin həmrəyliyinə təkan vermişdir. Bu həmrəyliyin əsasını isə tolerantlıq və multikulturalizm təşkil edir. Bir sözlə, azərbaycançılıq ideologiyası ölkə daxilində müxtəlif mədəniyyətliliyin və dini dözümlülüyün əks olunduğu vahid bir dəyərlər sistemidir.

Müstəqil Azərbaycanın ən böyük sərvətlərindən biri də ondan ibarətdir ki, Azərbaycanda bütün xalqların, bütün dinlərin nümayəndələri rahat, bir ailə kimi yaşayırlar, bütün hüquqlardan istifadə edirlər. Heç vaxt Azərbaycan tarixində dini, milli zəmində ayrı-seçkilik, yaxud da qarşıdurma olmamışdır.

Müxtəlif siyasi, iqtisadi və coğrafi şəraitlərdə yaşayan xalqların ədalətə çıxışı məhz ilk növbədə çoxmədəniyyətliliyin təmin edilməsindən asılıdır, çünki multikulturalizmin olması cəmiyyətdə bərabərliyin, demokratiyanın, tərəqqinin, sosial rifahın, başqa sözlə, ədalətin bərqərarı deməkdir. Multikulturalizm haqqında diskursun təşkil edilməsi isə dünyada ədalətə və sülhə çağırışıdır. Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, Milli Məclisin deputatı Mehriban xanım Əliyeva Azərbaycanda tolerantlığın, dözümlülüyün, dünya mədə-

niyyətlərinin rəngarəngliyinə hörmətin tarixinin qədim olduğunu və yalnız dialoq və dözümlülük vasitəsilə insanları bir araya gətirə bilmək üçün buna səy göstərildiyini qeyd etmişdir [Mehdiyev R. Vətəndaş cəmiyyətinə yol açan ideyalar, səh.94].

Müdrək şəxsiyyət H.Əliyev bu yolda böyük əziyyətlər çəkmiş, vətənimizdə yaşayan bütün xalqları milli mənafelərə söykənərək vahid bir bayraq altında birləşdirməyi bacarmışdır. Bütün bunların təməlinin nəticəsidir ki, bu gün ölkə başçısı cənab İlham Əliyevin siyasi müdrəkliyinin sayəsində Azərbaycanda multikulturalizm və tolerantlıq ənənələri uğurla inkişafdadır. Artıq dünyada Azərbaycan multikulturalizmi bir model olaraq tanınır. Ümumiyyətlə, əslində multikulturalizm ənənəsi Azərbaycan üçün bir yenilik deyil, tarix boy xalqımızın şüurunda formalaşan bir xüsusiyyətdir [www.president.az].

Çağdaş Azərbaycan bu gün demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət quruculuğunda yeni-yeni uğurlar qazanır. Xalqımız özünün daha parlaq gələcəyinə doğru inamla irəliləyir. Bütün bunlar üçün hər bir vətən övladı, qədirbilən dahi xilaskara - Heydər Əliyevə borcludur. Səmərəli həyatının, ömrünün hər anı bir tarix olan, bir abidə olan Heydər Əliyev ömrü fəxarətlə xatırlanmağa layiqdir.

Bu gün Azərbaycan Respublikasının prezidenti İ.Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycanın əldə etdiyi hər bir nailiyyət müdrək insan H.Əliyevin açdığı cığırın - azərbaycançılıq ideologiyasının nəticəsidir. Ulu öndərin İlham Əliyev haqqında dediyi sözlər: “.. O, yüksək intellektli, praktik düşüncəli, müasir dünya siyasətini və iqtisadiyyatını gözəl bilən, enerjili və təşəbbüskar bir şəxsiyyətdir... İnanıram ki, mənim axıra çatdırı bilmədiyim taleyüklü məsələləri, planları, işləri sizin köməyiniz və istəyinizlə İlham Əliyev başa çatdırı biləcək. Mən, ona özüm qədər inanıram və gələcəyinə böyük ümidlər bəsləyirəm” [Əliyev V. Ümummilli lider Heydər Əliyevin milli siyasətində multikulturalizm faktoru-XXI əsrdə Azərbaycanı sivilizasiyalararası dialoq mərkəzinə aparan yol.”Heydər Əliyev və multikultural dəyərlər” konfransın materialları, səh.453].

Qürur mənbəyimiz olan doğma vətənimiz - uğurlu inkişaf və böyük quruculuq yolunda olan müstəqil Azərbaycanımız durduqca H.Əliyevin zəngin irsi - onun azərbaycançılıq ideologiyası və multikulturalizm ənənələri daim yaşayacaqdır. Ulu öndər Heydər Əliyevin öz təbirincə desək: “Nə qədər Azərbaycan var, mən də varam, mən isə Azərbaycanda əbədi olacağam” [Mehdiyev R. “Azərbaycançılıq-milli ideologiyanın kamil nümunəsi, səh.2].

Ədəbiyyat

1. Əliyev H. Müstəqillik yolu. Bakı-1997.
2. Prezident İlham Əliyevin V Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumunda çıxışı/www.president.az
3. Əliyev V. Ümummilli lider Heydər Əliyevin milli siyasətində multikulturalizm faktoru-XXI əsrdə Azərbaycanı sivilizasiyalararası dialoq mərkəzinə aparan yol.”Heydər Əliyev və multikultural dəyərlər” konfransın materialları, Bakı, Azərneşr, 2016, 616 s.
4. Mehdiyev R. Vətəndaş cəmiyyətinə yol açan ideyalar. Bakı-2015.
5. Mehdiyev R. “Azərbaycançılıq-milli ideologiyanın kamil nümunəsi”. “Azərbaycan” qəz., 7 noyabr 2007.

Gülnar Məmmədova
AMEA Folklor İnstitutu

AZƏRBAYCANDA MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİN QORUNMASI

Açar sözlər: *multikulturalizm, multikultural dəyərlər, tolerantlıq*

Multikulturalizm bir termin kimi yenidir və XX əsrin 60-70 ci illərindən elmi ədəbiyyata daxil olmuşdur. Doğrudur, multikulturalizm hər bir tarixi epoxada müxtəlif səviyyə və formada özünü göstərmiş olsa da, ideologiya olaraq yeni hesab edilir. Hər bir sözün, ifadənin, məfhumun mənası elmdə geniş və dar çəvrədə izahını tapa bilər. Sözün geniş mənasında multikulturalizm məfhumu çoxmədəniyyətlilik məfhumunun sinonimi kimi istifadə edilirsə, amma sözün dar mənasında o, cəmiyyətdə mövcud olan etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklərə münasibətdə dövlətin apardığı konkret siyasəti əks edir. “Biz Şərqlə Qərbdə yalnız coğrafi körpü deyil, həm də mədəniyyət körpüsüyük. Əsrlər boyu müxtəlif dinlərin və mədəniyyətlərin nümayəndələri Azərbaycanda sülh şəraitində və ləyaqətlə yaşayıblar. Dini dözümlülük və multikulturalizm burada hər zaman mövcud olmuşdur. Multikulturalizm mövcud olmadığı bir zamanda belə, həmin ideyalar daim yaşayıb” [www/president.az].

Cənubi Qafqaz xalqları arasında türkdilli xalqlar, xüsusilə Azərbaycan türkləri müxtəlif tarixi dövrlərdə olduğu kimi, indi də mühüm rol oynayır. Dövlətçilik tariximizin şanlı səhifəsinə nəzər salsaq görərik ki, Azərbaycanda milli və dini zəmində qarşıdurmalar alovlandırılmamış və bütün etnik qruplar sülh və humanizm şəraitində yaşamışlar. Ümummilli lider Heydər Əliyev xalqımızın kəşməkəşli tarixi inkişaf yolunu

ümumiləşdirərək deyirdi: “Hər bir xalqın öz ənənəsi var,öz milli-mənəvi və dini dəyərləri var. Biz öz milli-mənəvi dəyərlərimizlə,öz dini dəyərlərimizlə, adət ənənələrimizlə fəxr edirik. Bizim xalqımız yüz illərlə, min illərlə, adət ənənələrimizi, milli-mənəvi dəyərlərimizi yaradıbdır və bunlar indi bizim xalqımızın mənəviyyatını təşkil edən amillərdir. Əgər insan mənsub olduğu millətin mini-mənəvi dəyərlərini anlaya bilmirsə,yaxud onları qəsdən təhrif edirsə, əgər vəziyyət bu dərəcəyə çatırsa ki, hətta Azərbaycanın dini təhqir olunur, onda təbiidir ki, bu bizi narahat etməlidir “ [Azərbaycan qəz., 2001].

Azərbaycan özünün multikulturalizm siyasəti və bu sahədə əldə etdiyi nailiyyətlərlə dünya dövlətlərinə nümunədir. Hətta Azərbaycan bu sahədə tarixən öz zəngin təcrübəsi ilə tanınan Qərb ölkələrindən xeyli qabaqdadır. Əslində, Heydər Əliyev Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisi oldu. Dövlət tərəfindən multikultural dəyərlərin qorunmasını hüquqi sənədlərlə təsdiq etdi. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının bir sıra maddələrində multikulturalizm siyasətinin əsasını təşkil edən tolerantlıq prinsipi aydın şəkildə təsbit edilib.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin bəyanatı // Azərbaycan qəz., 2001, 14 avqust
2. Nəcəfov. E. Multikulturalizmin mahiyyətinə dair. // Dövlət İdarəçiliyi. Nəzəriyyə və təcrübə, Jurnal, N3 (51), 2015, s.103-112
3. Prezident İlham Əliyevin BMT Sivilizasiyalar Alyansının 7-ci Qlobal Forumunda çıxışı/ www/president.az

Məsməxanım Qaziyeva Azərbaycan Dillər Universiteti

MULTİKULTURALİZM VƏ AZƏRBAYCANDA DİL SİYASƏTİ

Açar sözlər: multikulturalizm, tolerantlıq, mədəniyyət, dil, dil əlaqələri, təmaslı dil əlaqələri

Müasir dövrün ən aktual problemlərindən biri olan multikulturalizm cəmiyyətin həyatının bütün sahələri ilə əlaqədar olub, müxtəlif mədəniyyətlərin, dinlərin və dillərin qarşılıqlı təmasda olduğu məkanlarda, areallarda təzahür edir, sosial-mədəni dəyişmələrlə müşayiət olunur. Mürəkkəb sosial-mədəni dəyişikliklər şəraitində dinc yanaşı yaşama, qarşılıqlı hörmət və anlaşma multikultural məkanlarda, areallarda vacib şərtə çevrilir və bu məsələ çoxmədəniyyətli areallardakı dövlətlərin siyasətinin çox həssas bir hissəsini təşkil edir. Zaman və məkan anlamına, həyatın mənası anlayışına təsir edən dəyişikliklər hər bir insanı doğma mədəniyyəti ilə digər mədəniyyətlərin təmasına qarşılıqlı hörmət prizmasından baxmağa sövq edir. Mədəniyyət və dil isə, qarşılıqlı vəhdətdə mövcuddur və bu vəhdət şəraitində inkişaf edir.

Azərbaycan əsl müstəqilliyini XX əsrin sonlarında, nəhayət əldə edəndən sonra Ulu Öndər Heydər Əliyev ölkəni qorumaq onu canlı orqan kimi geridönməz inkişaf yolunda qoymaq tarixi missiyasını yerinə yetirən əvəzsiz şəxsiyyət oldu. Multikultural və tolerant dəyərlərin Azərbaycan kimi kiçik, amma dərin tarixə milli mənəvi ənənələrə malik qürurlu bir ölkə üçün son dərəcə vacib həyati şərtlər olduğunu Ulu Öndər yaxşı bilirdi. Və O, bu dəyərləri yaşatmaq naminə Azərbaycan multikulturalizminin siyasi əsaslarını sistemli şəkildə əzmlə qurdu və qəbul edilmiş siyasi bəyanat və sənədlərdə fərman və sərəncamlarda Konstitutsiya bəndlərində bunu addım-addım geridönməz şəkildə həyata keçirməyə başladı. Zəngin mənəvi xəzinənin sistemli özündə aydın perspektivlər ehtiva edən siyasi bünövrəsi belə yarandı.

Bugün Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev 2016-cı ili Azərbaycanda “Multikulturalizm ili” elan edərək məhz xalqımızın tarixi kökündə formalaşan və bugün də yaşayan möhtəşəm mənəvi elmi və siyasi qaynaqlara əsaslanır. Bu qaynaqlar xalqımızın daxili aləminin ruhunu mənəvi zənginliyi adekvat göstərən zəngin mənbədir.

Mürəkkəb və dinamik anlayış olan multikulturalizm çağdaş dünyamızın çeşidli yerlərində fərqli modellərdə özünü göstərir. Bəzi tədqiqatçılar belə hesab edirlər ki, bu modellərin bir ölkəyə uyğunlaşması mümkündür, ancaq onlar digər şəraitdə heç cür tətbiq edilə bilməz, çünki istənilən model əsrlərlə formalaşmış müəyyən dəyər-məna bazasına oturur və ona aid olur. Bu və ya digər modelin tətbiqi üçün belə əsasların axtarılması çox çətin vəzifədir. Çünki yanaşı yaşamanın dünya konsepsiyasının ümumi strategiyasının konkret etnomədəni və milli-mədəni mühitin inkişaf prinsipləri ilə uzlaşmalıdır [Astafyeva, Mədəni siyasət strategiyasında multikulturalizm ideyalarının dinamikası].

Əgər hər hansı ölkənin mədəni mühiti uzun əsrlər boyu müxtəlif mədəniyyətlərə, müxtəlif dinlərə açıq olan bir mühit kimi formalaşıbsa, onda bu mühitə digər mədəniyyətlərin inteqrasiyasının bütün mümkün prosesləri də burada keçərlidir, mədəniyyət rəngarəngliyinə və harmoniyasına nəinki xələl gətirmir, hətta onu daha da zənginləşdirir. Belə birlik, vəhdət hər bir mədəniyyətin özəl dəyərlərini saxlayaraq digər mədəniyyətlərlə münaqişədən kənarında mutləq qarşılıqlı təsir və fəaliyyətdə olur.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev demişdir: “Multikulturalizm əsrlər boyu xalqımıza xas olan bir anlayışdır. Əsrlər boyu müxtəlif dinlərin, millətlərin nümayəndələri Azərbaycanda bir ailə kimi yaşamışlar”.

Kamal Abdulla yazır: “Bəşəriyyəti bütöv kimi dərk etmək istəyi, ayrı-ayrı xalqları mənəvi xətlərlə birləşdirən amilləri aramaq ehtiyacı, dinləri bir-birinə yaxınlaşdırmaq cəhdi, müxtəlif dinlərin müqəddəslərinə eyni ehtiram, insanlara dininə görə deyil, dəyərinə görə qiymət vermə əxlaqı, hər kəsi mərhəmətə, şəfqətə, başqasının dərdinə acımağa dəvət, eşqin ən yüksək, ən ali hiss kimi dilindən, dinindən asılı olmadan bütün xalqlar üçün əsas həyat prinsipi olmasının tərənnümü və bir sıra digər bu kimi dəyərlər ədəbiyyatımızın dərin qatda pərvaz edən ruhunun göstəriciləridir. Cəsarətlə demək olar ki, minillik tarixə malik klassik ədəbiyyatımızın hər bir nümayəndəsi bu dəyərləri nəinki qəbul etmiş, hətta onları öz dünyagörüşünə çevirmişdir” [Abdulla, 2016].

Multikulturalizm ölkə əhalisinin etnik irqi və dini müxtəlifliyindən asılı olmayaraq, onların hamısının hüquq və azadlıqlarına hörməti nəzərdə tutmalıdır. Multikultural cəmiyyətdə hər bir vətəndaş öz mədəniyyətini, dilini, ənənəsini, etnik və dini dəyərlərini inkişaf etdirmək, ana dilində məktəb açmaq, qəzet və jurnal dərc etdirmək sahələrində bərabər hüquqlara malikdir. Belə şəraitdə müxtəlif mədəniyyətlər, dinlər, eləcə də dillər bir mühit daxilində birgə yaşayır. Mədəniyyət və onu davranış, həmçinin kommunikasiya prosesində aşkarlayan, teallaşdırın dil birgəyaşayışda tolerantlıq tələbini ortaya atır.

Tolerant cəmiyyətdə müxtəlif mədəniyyətlərin və dillərin paralel şəkildə yaşaması qəbul edilməlidir. Bir dilin daşıyıcıları yaşadıkları məkan daxilində başqa bir dilin canlanmasına hörmətlə yanaşmalıdırlar. Tolerantlıq cəmiyyətdə mədəniyyətlərin qarşılıqlı surətdə zənginləşməsinə, ortaq mədəni dəyərlərin formalaşmasına zəmin yaratmalı, fərqli mədəniyyətlərin inteqrasiyasının mümkünliyünün və vacibliyinin dərk edilməsinə yardım göstərməlidir.

Multikultural cəmiyyətin formalaşmasında və inkişafında demokratiyanın mühüm rol oynadığını diqqət mərkəzinə çəkən E.Nəcəfov multikultural cəmiyyətin, ilk növbədə, Qərbi Avropanın və Şimali Amerikanın demokratik ölkələrində mövcud olması fikrini irəli sürmüş, multikulturalizmin Amerika, İsveç, Avstraliya və Kanada modellərindən bəhs etmişdir. Müəllif göstərir ki, tolerant multikulturalizmin bütün modellərinin formalaşması və inkişafında müvafiq qanunverici aktlar özünəməxsus rol oynamışdır. “1960-cı illərin ortalarından etibarən ABŞ anqlo-saksonları imiqrantlarla bir yerə qatan bir növ “əridici qazan” (“melting pot”) rolunu oynayırdı. Bu «qazanda» anqlo-saksonlar üstün mövqeyə malik idilər. Lakin bir müddət keçdikdən sonra, vəziyyət tamamilə dəyişdi. “Əridici qazan” proqramı multikulturalizm ideologiyası ilə əvəz olundu. Bunun əsas səbəbi iki mühüm qanunun – “Vətəndaş Hüquqlarına dair Qanun” (1964) və “İmiqrasiya haqqında Qanun” (1965) – qəbul edilməsi olmuşdu. ...Multikulturalizmin İsveç modelinin xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, cəmiyyətdə mədəni müxtəlifliyin saxlanılmasında dövlət fəal rol oynayır. İsveçin multikultural siyasətinin əsas istiqamətləri – dil və təhsil strategiyalarıdır. Bu strategiyalar imiqrantları həm öz doğma dillərini, həm də İsveç dilini öyrənməyə sövq edir. ...Kanadada multikulturalizm Azadlıq və Hüquqlar Kanada Nizamnaməsinin 27-ci maddəsi ilə qorunur. ABŞ və Avstraliyadan fərqli olaraq, Kanadada etnik azlıqlara münasibətdə hakim etnik qrup tərəfindən asimilyasiya siyasəti yeridilmir. Kanadada hər bir etnik qrupun üzvləri öz ana dilini azad şəkildə istifadə etmək, həmçinin öz doğma dillərində təhsil almaq hüququna malikdirlər” [Nəcəfov, Müxtəlif ölkələrdə multikulturalizm siyasətinin müqayisəli təhlili].

Fərqli mədəniyyət, fərqli din və fərqli dillər multikultural cəmiyyətin bazisini təşkil edir. Mədəniyyət və din aparıcı dayaqdarsa, onları reallaşdırın dil bu sistemdə aşkarlayıcı və birləşdirici vacib amildir. Mədəniyyət bir tam kimi mənəvi xüsusiyyətləri nəzərdə tutur, onları özündə birləşdirir. Mədəniyyət özünü dildə göstərir, dillə ifadə olunur. Arzu, istək, düşüncə, davranış dil materialı donuna bürünəndən sonra, hamıya aydın ola bilər. Ona görə də, müxtəlif mədəniyyətlərin, dinlərin inteqrasiya yolu da dillə başlanır, dillə inkişaf edir. Multikultural cəmiyyətdə dil əlaqələri özünün apogeyinə çatır. “Dil əlaqələri sosial, iqtisadi, siyasi, mədəni əlaqələr zəminində gerçəkləşir. Bu prosesdə dillərin qarşılıqlı təsiri baş verir. Dominant və qeyri-dominant dilin təsiri eyni səviyyəyə malik olmur. Mədəniyyətlərarası fərqlər fikrin ifadə olunma vasitələrində, ünsiyyətin qurulmasında, kommunikasiya prosesinə münasibətdə də fərqli cəhətlər vardır. Ünsiyyət prosesinin iştirakçılarının bir-birinə münasibəti ayrı-ayrı mədəniyyət müstəvilərində başqa-başqa şəkildə təzahür edir. Rəhbərlik nitqində istifadə olunan dil vasitələrinin, xüsusən də, sözlərin mənalarında mənə çalarları çox zaman mədəniyyətin dil təsirinin nəticəsi kimi verballaşır” [Bayramova, 2015].

Dillər dünyanın müxtəlif regionlarında, areallarında eyni şəkildə yayılmamışdır. Bəzi məkanlarda istifadə olunan dillərin sayı çox, digərlərində azdır. Bəzi dövlətlər monolinqvizmə üstünlük verərək ərazidə yayılan digər dilləri sıxışdırmağa çalışırsa, digərləri dövlət dilini təyin və təsbit edərək başqa dillərin işlədilməsinə münasibətdə loyallıq göstərir, üçüncü qisim dövlətlərdə dominant dövlət dilinin inkişafı və tətbiqi əsas götürülməklə digər dillərin də inkişafına yardım edilir. Bütün bu cəhətlər çoxmillətli və çoxmədəniyyətli ölkələrdə dil mənzərəsinin müxtəlifliyini təsdiq edir.

B.Morozov “İsraildə multikulturalizmin rolu”ndan bəhs edərəkən ölkəsini ərazisində 81 dildə danışan 120 dövlətdən gəlmiş insanların yaşadığı, dini rəsmi olaraq dövlətdən ayrılmayan, formal konstitusiyası olmayan və son 60 ildə qonşuları ilə daim müharibə vəziyyətində yaşayan bir ölkə kimi təqdim etmiş və burada yəhudilərin iverit dilində danışmaq şüarının tədricən özünü doğrultduğunu, ən müxtəlif ölkələrdən gəlmiş fərqli dillərdə danışan yəhudilərin, əsasən, iverit dilinə keçdiyini göstərmişdir [Morozov, İsraildə multikulturalizm təcrübəsi].

Dil əlaqələrinin tədqiqi üçün müxtəlif dillərin yayıldığı və təmasda olduğu ərazilər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. İkidillilik dünyanın hər yerində yayılmış hadisələrdən biridir. Müasir dövrdə yalnız bir dildən istifadə olunduğu ərazi tapmaq çətindir. Əgər belə bir ərazi olarsa, o, bir millətin yaşadığı ərazi olmaqla yanaşı, başqa xalqlarla hər cür əlaqələrdən təcrid olunması ilə də səciyyələnmişdir. Dünyada belə ərazi və dövlətlər yox dərcəsindədir. Öz ölkəsində yalnız bir etnosun yaşaması üçün çalışan dövlətlər də indi, demək olar ki, yoxdur. Bu sırada Ermənistan istisnadır. Ermənistan dövlətinin apardığı monoetnik siyasət yalnız bu dövlətin ərazisində vahid dilin işlənməsini və rus dili ilə passiv əlaqəni gerçəkləşdirir. XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq dil əlaqələrinin öyrənilməsi aktual bir problemə çevrilmişdir. İkidən artıq dilin aktiv təmasda olduğu ərazilər bu problemin öyrənilməsi üçün özünəməxsus imkanlar açarsa, çoxdillilik daha maraqlı və mürəkkəb problemlərin araşdırılması üçün külli miqdarda material verir.

U.Vaynrayx birdillilik və çoxdillilikdən bəhs edərəkən müxtəlif dillərin çoxluğu ilə diqqəti cəlb edən ərazilər sırasında Qafqazın adını birinci çəkir. Bundan sonra o, çoxdilliliyin ən geniş yayıldığı ərazilər kimi Yeni Qvineyanı, Nigeriyanın Plato əyalətini, Meksikanın Oaxaka ərazisini göstərir [Вайнрайх 1972, 25].

Qafqazda yayılmış dillərin sayı hələ ki, tam dəqiqləşdirilməmişdir. Bu ərazinin dil mənzərəsinin müxtəlif aspektlərdən təsviri xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Həm Şimali, həm də Cənubi Qafqazın bütün ərazisi Sovet İttifaqı ərazisinin əlində bir hissəsini təşkil edir. Bu ərazidə ən azı 42 dildə danışılır. Bu dillərdən yeddisi Hind-Avropa (rus, ukrayna, erməni, osetin, kürd, talış, tat), beşi türk (Azərbaycan, kumik, noqay, balkar, qaracay) və otuz ikisi iber-Qafqaz dilləri ailəsindəndir. Iber-Qafqaz dillərindən iyirmisi Dağıstan ərazisində yayılmışdır. Əhalinin sıxlığı və dillərin sayı nəzərə alınarsa, Qafqaz, şübhəsiz ki, dünyada birinci yerdədir.

Dillərarası qarşılıqlı təsirin belə çoxaspektliliyi və eyni dilin müxtəlif dillərlə sıx təmasda olması xüsusi əhəmiyyət kəsb etməklə yanaşı, həm də az qeydə alınan hadisədir. Belə rəngarənglik Qafqaz ərazisində daha tez-tez müşahidə olunur.

Elmi ədəbiyyatda, xüsusən Azərbaycan dilçilərinin araşdırmalarında Azərbaycanın çoxdillilik arealı olması haqqında kifayət qədər bəhs olunmuşdur. Azərbaycanın müxtəlif ərazilərində talışlar, tatlar, kürdlər, ləzgilər, avarlar, xınalıqlar, qızırlar, və başqa etnoslar yaşayırlar. Bu xalqlar arasında birbaşa dil əlaqələrinin bütün mümkün formaları qeydə alınmışdır. Məsələn, talış-tat, kürd-tat, ləzgi-talış, avar-talış, xınalıq-kürd və s. dil əlaqələri özünü göstərmir. Amma qeyd olunan dillərin hər birinin Azərbaycan dili ilə qarşılıqlı əlaqəsi vardır. Azərbaycan dili ilə yazısız dillərin hər biri arasında təmaslı əlaqə baş verir. Bir sıra regionlarda isə, yazısız dillər həm Azərbaycan, həm də rus dili ilə təmaslı əlaqə şəraitində yaşayır. Belə olan təqdirdə, biz çoxdillilik termininin daha geniş aspektdən yanaşmalı, onu iki müxtəlif dildən istifadə olunması kimi qiymətləndirməliyik.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan ərazisində həm dayanıqlı, həm də dəyişkən dil əlaqələri mənzərəsi özünü göstərmişdir. Yunan, alman, tatar, özbək dilləri ilə qarşılıqlı əlaqə ötən əsrin əvvəllərində Bakının sənaye şəhəri kimi inkişafı prosesində yaranmışdır. Azərbaycanda dil mənzərəsinin bu cür rəngarəngliyi ölkənin multikultural dövlət olaraq dillərin inkişafına və onların qorunmasına da əvəzsiz töhfələr vermək iqtidarında olduğunu təsdiqləyir. Azərbaycan Respublikası polietnik dövlətdir. Xalq dövləti təşkil edən etnosdan – Azərbaycan türklərindən və avtohton milli azlıqlardan – udiyələrdən, ingiloylardan, qızırlardan, xınalıqlardan, buduqlardan, tatlardan, talışlardan, ləzgilərdən və b. təşkil olunmuşdur. Bu millətlərin tarixən Azərbaycandan başqa vətənləri olmamışdır və buna görə də, Azərbaycan türkləri ilə birlikdə vahid polietnik Azərbaycan millətinin nümayəndələri hesab olunmaqda haqlıdırlar. Onlardan başqa respublikada ruslar, ukraynalılar, belaruslar, kürdlər, yəhudilər, yunanlar, almanlar və tatarlar yaşayırlar. Bu milli azlıqların hər birinin müvafiq olaraq tarixi vətəni vardır və Azərbaycan ərazisində yaşayan allohton milli azlıqlara aid edilirlər. Təkcə Bakıda iyirmidən yuxarı müxtəlif mədəni icmalar fəaliyyət göstərir. Bunların arasında: rusların, ukrainlərin, kürdlərin, lakların, ləzgilərin, slavyanların, tatların, tatarların, gürcülərin, ingiloyların, talışların, avarların, axıska türklərinin, Avropa və dağ yəhudilərinin, gürcü yəhudilərinin, alman və yunanların cəmiyyətləri vardır [Kunina, Qafqazda multikulturalizm].

Etnik azlıqların kompakt yaşadığı yerlərdə ümumtəhsil məktəblərinin ibtidai siniflərində doğma dil tədris olunur, bu dillərdə tədris proqramları və dərs vəsaitləri, folklor və şeir məcmuələri, bədii ədəbiyyat nəşr olunur; qəzet və jurnallar çıxır, dövlət milli teatrları və bədii kollektivləri fəaliyyət göstərir.

Multikulturalizm və dil propleminin mühüm məsələlərindən biri də yazılı dilin inkişaf etdirilməsidir. Multikultural cəmiyyətdə ayrı-ayrı etnosların folkloruna və ədəbiyyatına ciddi qayğı olmalıdır. Bu nümunələr hər bir etnosun dilində nəşr olunduğu kimi, dövlət dilinə, müxtəlif mədəniyyət daşıyıcılarının ortaq dilinə tərcümə edilməli və nəşr olunmalıdır. Bu mənbələr həm də hər bir dili, eləcə də, dil əlaqələrini öyrənməkdə əvəzsiz material rolunu oynayacaqdır. Ədəbiyyat əvvəlki kimi cəmiyyətdə vacib və mühüm yer tutur, ona görə ki, bu və digər xalqın daxili xarakterini dəqiq verir. Şübhəsiz ki, ədəbiyyat multikulturalizmə, qarşılıqlı anlaşmaya öz ciddi tövhesini verməlidir.

Kamal Abdulla Azərbaycan ədəbiyyatında təzahür edən bəşəri, humanist ideyaları və multikultural dəyərləri ümumiləşdirərkən qeyd edir ki, ayrı-ayrı dinlərə, dillərə mənsub xalqlara qarşı hörmət duymaq və bu xalqların adını ehtiramla çəkmək, onlara səmimi dostluq və sevgi münasibəti sərgiləmək ilk klassiklərimizin, orta əsrlər və intibah dövrü şairlərimizin, maarifçi-demokrat yazarlarımızın yaradıcılığında xüsusi və önəmli yer tutur. Ədəbiyyatımızda başqa dillərə və məkanlara (ölkələrə, vilayətlərə, şəhərlərə) içdən gələn, səmimi münasibət hissəsinin təsviri öz dövrünün ictimai fikrinin bədii ifadəsi olmaqla yanaşı, eyni zamanda öz dövrünün ictimai fikrini yönləndirmək cəhdinin təzahürüdür [Abdulla, 2016].

Özündə dövlətlərin siyasi tarixini də ehtiva edən multikulturalizm mədəniyyət sahəsində cəmiyyətin siyasi tarixinin üzvü hissəsi və deməli, cəmiyyətdəki etnomillə və konfessional münasibət kimi, həm onun inkişafının nisbi sabitlik dövrünün, həm də müxtəlif xarakterli böhran dövrlərinin elmi tədqiqatlarının aktual obyektlərindən biridir. Multikultural cəmiyyətdə mövcud dillərin birgəyaşayışının təmini, bu dillərə tolerant münasibət, onların inkişafı üçün şərait yaradılması qarşılıqlı anlaşmanı möhkəmlədən mühüm və vacib vasitə funksiyasının reallaşmasına çevrilə bilər.

Ədəbiyyat

1. Astafyeva O. Mədəni siyasət strategiyasında multikulturalizm ideyalarının dinamikası// Multikulturalizm: nailiyyətlər və problemlər (MNP). Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumu. Elektron mənbə: <http://bakuforum.az/az/multikulturalizm-nailiyyetler-ve-problemler/?fid=2258>
2. Abdulla K. Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları. Bakı, 2016.
3. Nəcəfov E. Müxtəlif ölkələrdə multikulturalizm siyasətinin müqayisəli təhlili// Multikulturalizm: nailiyyətlər və problemlər (MNP). Bakı, Beynəlxalq Humanitar Forumu. Elektron mənbə: <http://bakuforum.az/az/multikulturalizm-nailiyyetler-ve-problemler/?fid=2258>
4. Bayramova A. Dilçilikdə Mədəniyyət və Mədəniyyətlərarası Kontekst Məsələləri//Dil və ədəbiyyat. Bakı, ADU nəşri, 2015. S.65-68
5. Morozov B. İsraildə multikulturalizm təcrübəsi// Multikulturalizm: nailiyyətlər və problemlər (MNP). Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumu. Elektron mənbə: <http://bakuforum.az/az/multikulturalizm-nailiyyetler-ve-problemler/?fid=2258>
6. Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие//Новые в лингвистике. Вып.ВЫ, М, Прогресс, 1972, с.25-60
7. Kunina İ. Qafqazda multikulturalizm: Azərbaycan modeli//Multikulturalizm: nailiyyətlər və problemlər. Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumu. Elektron mənbə: <http://bakuforum.az/az/multikulturalizm-nailiyyetler-ve-problemler/?fid=2258>.

Sevinc Quliyeva

AMEA Fəlsəfə İnstitutu

MİLLİ İDEOLOGİYA VƏ AZƏRBAYCANÇILIĞIN İNKİŞAF TARİXİ

Açar sözlər: *Azərbaycançılıq, ideologiya, müasirlik, dövlətçilik, vahid ərazi*

Bildiyimiz kimi, ideologiya cəmiyyətlə dövlət arasında münasibətlərin tənzimlənməsinin nəzəri əsaslarını yaradır. Bu baxımdan, ideologiyanın düzgün seçimi cəmiyyət və dövlət üçün çox vacibdir. Müasir ideologiyalarda milli-mənəvi olanla beynəlmilləl bir-birini tamamlamalıdır.

Dövlətin yaranması prosesində vahid ideologiyaya çevrilən milli ideyanın rolu son dərəcə böyükdür. Tarixi təcrübəyə, sosial mədəni dəyərlərə və ənənələrə əsaslanan, bu dəyər və ənənələrin məcmusu kimi çıxış edən milli ideya millətin daxili qüvvələrini səfərbər edir, onun inkişafının dönüş mərhələsində keçmişini və gələcəyini bir-birinə bağlayır.

Universal səciyyəli, milli dəyərlərin və rəsonal ənənələrin ehtiva olunduğu və adekvat şəkildə əks edildiyi hər hansı ideologiya milli gücün keyfiyyət ünsürü kimi dəyərləndirilməlidir. Başqa sözlə bir millət və ya xalq digərindən fərqləndirən, onun mənəvi potensialını ehtiva edən, həmçinin mövcudluğunun mənəvi əsasını təşkil edən milli ideologiya ümummillə inkişafı təmin edən keyfiyyət ünsürü kimi səciyyələndirilir [H.Babaoğlu. Heydər Əliyev siyasi irsinin politoloji aspektləri, s.99]. Milli ideyalar əvvəlcə milli şüurun oyanması, müstəqillik uğrunda mübarizə ilə şərtlənən əqli nəticə, ictimai ideya kimi yaranır. Dövlətçilik yaranıb təkamül etdikcə, ölkənin sosial-iqtisadi mövqeyi möhkəmləndikcə, mədəniyyət inkişaf etdikcə, milli ideya tədricən milli maraqlarla dövlətin beynəlxalq birlikdə rolunun elmi dərki ilə qovuşur. Bu şəraitdə milli ideya elmi cəhətdən əsaslandırılır və müvafiq ideologiyanın formalaşması üçün zəmin kimi çıxış edir [A.Həsənov. “Milli ideologiya və milli-mənəvi dəyərlər, s.34].

Lakin hər bir ideyanın milli ideologiya səviyyəsinə qalxması üçün onun ümummillə və dövlətçilik maraqları ilə əlaqəli olması vacibdir. Hər bir millətin ehtiyacı olduğu milli ideologiyanın olmaması və yaxud zəif təbliği acınacaqlı nəticələr verə bilər. Millət ya məhv ola bilər, ya da qüdrətli xalqlar tərəfindən assimilyasiya oluna bilər. Tarixi təcrübə göstərir ki, milli birliyə nail olmuş xalqlar ən çətin sınaqlardan keçərək, öz milli təhlükəsizliyini qoruyub saxlaya bilmişlər. Dövlətin, millətin həmrəyliyi, birliyi naminə müxtəlif millətlər öz tarixi, sosial-siyasi durumu və milli mentalitetinə əsaslanan milli ideologiyalar işləyib hazırlayaraq, onu öz milləti içərisində geniş təbliğ etmişlər.

Azərbaycanın uzun illər Rusiya imperiyasının tərkibində olması milli ideologiyanın formalaşmasına mənfi təsir göstərmişdir. XX əsrin əvvəllərində milli ideyanın, milli ideologiyaya çevrilməsində mühüm rol oynayan türkçülük, islamçılıq və müasirliklə yanaşı azərbaycançılıq ideyası da irəli sürüldü. Azərbaycançılıq ideyasının gündəmə gətirilməsində böyük şəxsiyyət, milli hərəkətimizin seçilən siması olan M.Ə.Rəsulzadənin rolu çox böyükdür. M.Ə.Rəsulzadə əvvəlcə Azərbaycan millətinin adını dəqiqləşdirmiş, sonra isə onun milli ideologiyasını müəyyənləşdirmişdir. Bu dövrdə hətta türk birliyi prinsiplərinə xidmət edən liberal və inqilabi millətçilər azərbaycanlılara “müsləman millət” deyir, mürtəcə qüvvələr onları millət hesab etmirdi. Çar hökuməti isə “tatar” adlandırır. Rəsulzadə millətin dil və mədəniyyət üzərində qurulduğunu göstərir. O, ümmətçilik əvəzinə türk millətçiliyi, azərbaycançılıq, dövlətçilik ideologiyası irəli sürərək, azərbaycanlıların “müəyyən fikir və əməllər ətrafında birləşəcək bir məfkurəyə sahib olmalarını” tələb edirdi. Çünki “millətin milli varlığını qoruya bilməsi haqlarını, hürriyyətini qazana bilməsi üçün o, milliyyət məfkurəsi ətrafında birləşməli və mütəşəkkil bir hala gəlməlidir” [Məmmədov M.D. Azərbaycan milli hərəkəti, s.53].

Azərbaycançılıq ideologiyasının tarixi daha qədim dövrdən başlayır. Azərbaycan folklorunda, şifahi və yazılı xalq ədəbiyyatında Azərbaycançılıqla əlaqəli çox sayda məlumatlar mövcuddur. Bayatılar, atalar sözləri, dastanlar, xalq mahnıları, nağıllarda azərbaycançılıq əsas məzmun kimi götürülür.

Azərbaycançılıq təliminin formalaşdırılmasının özünəməxsusluğu hansı milli mənəviyyəti, dini cərəyanı və tarixi məqamı özündə saxlamasından asılı olmayaraq, Azərbaycan əhalisinin əksəriyyəti üçün xarakterik olan ümumi əlamətlərin sintezi ilə səciyyələnir. Azərbaycanın milli oyanışı və yeniləşməsi, bununla bağlı milli ideya uğrunda mübarizə hərəkəti milli gerçəkliyimizin çox mühüm tərkib hissələrindən biridir. Qədim və Orta əsrlərdə Azərbaycanda buna oxşar ideyalar – vahid ərazi hissi, maddi-məişət şəraitinin ümumiliyi, xarici dövlətlərə qarşı əlbir mübarizə, dil və qan qohumluğu, soykök eyniliyi, mənəvi mədəniyyət sahəsində oxşar cəhətlər, iqtisadi-siyasi və coğrafi birlik zəminində formalaşmış müəyyən xüsusiyyətlər olmuşdur. Lakin bütün bunlar olsa-olsa, əlamətdar xüsusiyyətlər idi və bir qayda olaraq, fərdi, dağınıq, systemsiz xarakter kəsb edirdi. XIX əsrin sonları – XX əsrin əvvəllərində belə ideyalar – ümumiran, ümumtürk, ümumislam ideyalarının tərkib hissəsi kimi çıxış etmişdir. Beləliklə, azərbaycançılıq adlanan ideya sırf Azərbaycan milli ideyasına çevrilənədək uzun bir tarixi inkişaf yolu keçmişdir [S.Vəliyeva. “Milli dövlətçilik hərəkətinin yüksəlişi və Xalq Cümhuriyyəti dövründə

Azərbaycançılıq ideyası, s.30].

Qaynağını – yaddaşdan, mifdən, folklordan alan və getdikcə ədəbi düşüncədə formalaşaraq, günümüze qədər gəlib çıxan azərbaycançılıq məfkurəsi XIX əsrin ortalarında ədəbi fikir cərəyanı kimi formalaşsa da, XX əsrin əvvəllərində sosial-fəlsəfi varlıq və sistem kimi özünün yeni mərhələsinə qədəm qoydu və ictimai-siyasi həyatda öz təsbitini tapdı. Azərbaycançılıq ideyası qədim dövrlərdən başlayaraq bu günümüze qədər Azərbaycan xalqının adət-ənənələrini, milli-mənəvi dəyərlərini, politnik zənginliyini özündə yaşadan və birləşdirən baxışlar sistemi kimi təşəkkül tapmışdır. Azərbaycan tarixən çoxmillətli ölkə, milli və dini tolerantlığın bərqərar olduğu məkan kimi tanınmış və bu üstün cəhətlər azərbaycançılıq məfkurəsinin əsasını təşkil etmişdir. Azərbaycançılıq 2 təməl ideyasını – “dövlətçilik” və “vətənpərvərliyi” özündə birləşdirir. Azərbaycançılıq bizim keçmişimizdən gələn dəyər olaraq vahid Azərbaycanın ideya əsası, ölkədə bütün konfessiya və etnosların həmrəylik və anlaşma içində birgəyaşayışının tarixi təcrübəsidir. Bu ideologiya bir tərəfdən Azərbaycan türklərinin ölkədəki digər etnik qruplara tolerant münasibətinin, sülh içində yaşamaq istəyinin bariz göstəricisidirsə, digər tərəfdən, Azərbaycanın etnik dünyasının ayrılmaz parçası olduğunun təsdiqidir.

Azərbaycanşılığın milli ideya kimi seçilməsi heç də onun türkçülüyə qarşı qoyulması demək deyil. Azərbaycançılıq siyasi-coğrfi millətçilikdir və bütün respublika xalqları və vətəndaşları üçün integrativ rol oynayır. Ona görə də azərbaycançılıq qarşıya qoyulmuş məqsəddir, dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi yolunda bir vasitədir [Ə.Tağıyev. Milli kimlik fəlsəfəsi, s.32]. Azərbaycançılıq ideologiyasının əsas prinsipləri vətənə və dövlətçiliyə xidmət, milli özünüdərk inkişaf etdirmək olub, dövlətçilik ənənələrinə və tarixi proseslərə sۆykənərək dövlətin legitimliyini əsaslandırmaqdan ibarətdir.

Bu ideologiyanın əsas məğzini coğrafi məkan və vətəndaşlıq prinsipləri təşkil edir. Ölkədəki əksər ictimai-siyasi qüvvələrin qəbul etdiyi Azərbaycançılıq ideologiyasının üstün cəhəti ilk növbədə onun milli maraqlarımızın tam palitrasını əhatə etməsidir. Milli-mənəvi, əxlaqi, dünyəvi, humanitar dəyərləri Şərq və Qərb mədəniyyətlərinin dialoqunu, türkçülük və avropaçılıq meyillərini, tarixi təkamüldə varislik və tərəqqiçiliyi ahəngdar şəkildə ehtiva edən Azərbaycançılıq ideologiyası məhz bu xüsusiyyətlərinə görə müxtəlif coğrafi regionlarda, sosial-siyasi sistemlərdə, mədəni mühitlərdə formalaşmış azərbaycanlılar üçün cəlbədicə və perspektivlidir. Ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini etnik ayrı seçkilik etmədən cəmiyyətə qəbul etdirə bildi. Bununla da tarixi bir addım atıldı – Azərbaycan cəmiyyəti öz identikliyinə dilində, tarixində, milli-mənəvi dəyərlərində və adət-ənənələrində görə bildi.

Ədəbiyyat

1. H.Babaoğlu. Heydər Əliyev siyasi irsinin politoloji aspektləri. Dərslik. MSA. Bakı, 2013.
2. A.Həsənov. “Milli ideologiya və milli-mənəvi dəyərlər”. Bakı, “Təknur”, 2013.
3. Məmmədzadə M.D. Azərbaycan milli hərəkatı. Bakı, “Nicat”, 1992.
4. Ə.Tağıyev. Milli kimlik fəlsəfəsi”. Bakı, 2013.
5. S.Vəliyeva. “Milli dövlətçilik hərəkatının yüksəlişi və Xalq Cümhuriyyəti dövründə
6. Azərbaycançılıq ideyası”. Bakı, 2003.

Rüstəm Məmmədov

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası

HEYDƏR ƏLİYEVİN İPƏK YOLU STRATEGİYASI

Açar sözlər: *İpək Yolu, TASİS, TRACECA, Bakı konfransı*

Başlanğıcını e.ə II əsrdə Çindən götürən Böyük İpək Yolu əsrlər boyu Çində, Aralıq-Qara-Xəzər dənizi hövzəsində yaşayan xalqlar, bu coğrafiyada yerləşən dövlətlər arasında ticari, iqtisadi və mədəni əlaqələrin yaranıb inkişaf etməsində əhəmiyyətli rol oynamışdır. Bu yolun keçdiyi ərazilərdə tarixən müxtəlif sivilizasiyalar, dinlər və mədəniyyətlər formalaşmış, getdikcə inkişaf edən ticari-iqtisadi əlaqələr sivilizasiyalararası, dinlərarası və mədəniyyətlərarası təmasların və əlaqələrin qurulması və genişlənməsi ilə nəticələnmiş, bəzən ayrı-ayrı xalqların müxtəlif istiqamətlərdə yerdəyişməsinə səbəb olmuşdu. Belə ki, Böyük İpək Yolu geniş bir coğrafiyanın tarixində müsbət iz qoymuşdur və son onilliklərdə, şübhəsiz ki, müasir dövrün xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla, bu yola, onun bərpasına marağın artması təbii bir haldır.

Ümummilli lider Heydər Əliyev Böyük İpək Yolunun əhəmiyyətini belə qiymətləndirmişdir: “Bəşər sivilizasiyasının tarixində yollar, nəqliyyat xətləri, həmişə çox böyük rol oynayaraq, həyatın bütün sahələrinə - siyasətə, iqtisadiyyata, mədəniyyətə təsir göstərmişdir. Bunun parlaq nümunələrindən və rəmzlərindən biri də bir çox ölkələrin və xalqların minillik tarixini, Çinin qədim mədəniyyətini, avropalıların böyük coğrafi kəşflərini, orta əsr müsəlman intibahının nailiyyətlərini və bir sıra digər cəhətləri ehtiva etmiş qlobal, nadir hadisə olan Böyük İpək Yoludur” [Heydər Əliyev, Müstəqilliyimiz əbədidir, 2006, 257].

Tarixi İpək Yolunun bərpası istiqamətində növbəti addım Avropa Birliyi tərəfindən atılmışdı. 1991-ci ildə Avropa Komissiyası tərəfindən TASİS layihəsi irəli sürüldü. Heydər Əliyevin fikrincə Avropa Birliyi bu dövrdə artıq SSRİ-nin süqutunu proqnozlaşdıraraq, düşünülmüş addımlar atırdı: “...Avropa Birliyi həm 1991-ci ildə TASİS proqramını qəbul edərkən, həm də 1993-cü ildə TRACECA proqramını qəbul edərkən birinci növbədə, yeni müstəqillik qazanmış ölkələrlə əlaqələr yaratmaq və inkişaf etdirmək, həm də Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat xətlərinin yaradılması və inkişaf etdirilməsi məqsədi daşmışdır... Avropa Birliyi hələ Sovetlər İttifaqı dağılmamışdan, yəni həmin ittifaqın dağılmasını görərək və artıq bunu proqnozlaşdıraraq bu məsələyə həm münasibətini bildirmiş, həm də bu barədə tədbirlər görmüşdür. 1991-ci ildə, hələ Sovetlər İttifaqı mövcud olduğu bir zaman TASİS proqramının - müstəqillik əldə edən ölkələrə iqtisadi yardım göstərilməsi ilə əlaqədar proqramın qəbul olunması buna əyani sübutdur” [Heydər Əliyev, Müstəqilliyimiz əbədidir, 2006, 265-266].

1993-cü ilin mayında Brüsseldə Avropa Birliyinin Cənubi Qafqaz və Mərkəzi Asiya ölkələri nümayəndələrinin iştirakı ilə keçirilmiş konfransında Azərbaycan, Gürcüstan, Ermənistan, Qazaxstan, Qırğızıstan, Tacikistan, Türkmənistan və Özbəkistan “Brüssel bəyannaməsi”ni qəbul etdilər və TRACECA proqramına qoşuldular. [Heydər Əliyev, Müstəqilliyimiz əbədidir, 2006, 256]. 1996-cı il may ayının 12-də İran və Türkmənistanın dəmir yollarının birləşdirilməsi baş verdi və Məşhəd-Sərəxs-Tecən dəmir yol xətti istifadəyə verildi. Heydər Əliyev Tarixi İpək Yolunun bərpası çərçivəsində həyata keçirilən layihələrdə Azərbaycanın rolunu və əhəmiyyətini bir daha vurğulamışdır.

1997-ci ilin aprelində Tbilisidə Avropa Birliyinin təşkilatçılığı ilə TRACECA 1998-ci il sentyabrın 8-9-da Bakıda keçirilmiş “TRACECA -Tarixi İpək Yolunun bərpası” adlı beynəlxalq konfrans Heydər Əliyevin İpək yolu strategiyasında mühüm bir mərhələ təşkil edir. Qafqazda prezidentlər səviyyəsində beynəlxalq konfrans keçirmək təşəbbüsü 1997-ci ilin sentyabrında Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev və Gürcüstan Prezidenti Eduard Şevardnadze tərəfindən birlikdə irəli sürülmüşdü.

Azərbaycan, Bolqarıstan, Ermənistan, Gürcüstan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Moldova, Rumıniya, Tacikistan, Türkiyə, Özbəkistan və Ukrayna nümayəndələrinin imzaladıqları “Avropa-Qafqaz-Asiya dəhlizinin inkişafı üzrə beynəlxalq nəqliyyat haqqında əsas çəxtərəfli saziş” [www.traceca-org.org/.../MLA_Russian_with_ammendments.pdf] Tarixi İpək Yolunun bərpası istiqamətində görüləcək işlərin hüquqi çərçivəsini müəyyənləşdirən əsas sənəddir. Bu sənədin məhz Bakı konfransında qəbul olunması isə Heydər Əliyevin İpək Yolu strategiyasının təntənəsi kimi qiymətləndirilməlidir.

“Avropa-Qafqaz-Asiya dəhlizinin inkişafı üzrə beynəlxalq nəqliyyat haqqında əsas çəxtərəfli saziş” 10 il müddətinə imzalanırsa da, tərəflərin etirazı olmadığı halda onun qüvvədə olma müddəti hər beş il üçün uzadılmış hesab edilir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev, digər sahələrdə olduğu kimi, “Avropa-Qafqaz-Asiya dəhlizinin inkişafı üzrə beynəlxalq nəqliyyat haqqında əsas çəxtərəfli saziş”in müzakirəsi və imzalanması prosesində də Azərbaycanın dövlət maraqlarını öndə tutmuş, bu maraqların təmin olunması üçün konkret addımlar atmışdı: “Azərbaycan Respublikası bəyan edir ki, “Avropa-Qafqaz-Asiya dəhlizinin inkişafı üzrə beynəlxalq nəqliyyat haqqında əsas çəxtərəfli saziş”də və onun Texniki əlavələrində yer almış heç bir hüquq, öhdəlik və müddəa Ermənistan Respublikasının ərazisi başlanğıc, tranzit və ya son ərazi olacaq daşımalara münasibətdə Azərbaycan Respublikası ərazisində tətbiq olunmayacaqdır” [www.traceca-org.org/.../MLA_Russian_with_ammendments.pdf]. belə layihələrdən biridir.

“Avropa-Qafqaz-Asiya dəhlizinin inkişafı üzrə beynəlxalq nəqliyyat haqqında əsas çəxtərəfli saziş”də nəzərdə tutulan məqsədlərə çatmaq və bu istiqamətdə zəruri tədbirlərin həyata keçirmək üçün Hökumətlər arasında Komissiya yaradılmışdı. Bu Komissiyaya tərəflərin yüksək vəzifəli hökumət nümayəndələri və ya onların təmsilçiləri daxildir. Komissiya əsas saziş çərçivəsində və konsensus əsasında qərar qəbul etmək səlahiyyətinə malikdir. O, əsas sazişə əlavələr və dəyişikliklər irəli sürə, yeni texniki əlavələr qəbul edə bilər.

Heydər Əliyevin İpək Yolu strategiyası öz konkret nəticələri ilə də diqqəti cəlb edir. Tarixi İpək Yolunun bərpası çərçivəsində Azərbaycan Respublikasında nəqliyyatın müxtəlif sahələrində yenidənqurma və genişləndirmə işləri aparılmış, yeni yollar çəkilmiş və nəticədə yükdaşımaların həcmi artmışdır. İpək Yolu strategiyasının həyata keçirilməyə başladığı ilk illərdə Azərbaycanda 130 km. dəmir yolunda əsaslı, 50 km. Yolda orta təmir işləri aparılmış, təxminən 50 körpü əsaslı təmir olunmuş, Bakı-Poti limanları arasında dəmiryol əlaqəsi yaradılmışdı [Hüseynova, 2008, 502].

Təmali ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş İpək Yolu strategiyası Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi altında həyata keçirilmiş irimiqyaslı layihələrin reallaşması ilə daha da inkişaf etdirilmişdir. Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft, Bakı-Tbilisi-Ərzrum qaz kəmərləri bu strategiyanın artıq reallığa çevrilmiş səhifələrindəndir və Azərbaycana öz dividendlərini gətirməkdədir. Bakı limanının yenidən qurulması sahəsində görülən işlər Tarixi İpək Yolunun bərpası baxımından yüksək qiymətləndirilməlidir. İstifadəyə verilmə ərəfəsində olan Bakı-Tbilisi-Qars dəmiryolu təkcə Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə arasında deyil, Atlantik okeanı sahillərindən Sakit okean sahillərinə dəqər geniş bir coğrafiyada yüklərin və sərnişinlərin daha qısa yolla daşınmasının təmin olunmasına öz töhfəsini verəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. On yeddinci kitab, Bakı, Azərnaşr, 2006, 528 s.
2. Hüseynova İ. Heydər Əliyev və Qafqazda sülh prosesi. Bakı, Çəşioğlu, 2008, 672 s.
3. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. Altıncı kitab, Bakı, Azərnaşr, 1998, 512 s.
4. История ТРАСЕКА. Электронный ресурс: <http://www.traceca-org.org/ru/traseka/istorija-traseka/>
5. Основное многостороннее соглашение о международном транспорте по развитию коридора Европа - Кавказ – Азия. Электронный ресурс: www.traceca-org.org/.../MLA_Russian_with_ammendments.pdf

HEYDƏR ƏLİYEV DÜHASI VƏ MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏR

Açar sözlər: *Heydər Əliyev, multikultural dəyərlər, tolerantlıq, milli dəyərlər azərbaycançılıq konsepsiyası*

"Hər bir xalqın milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Mən fəxr edirəm ki, Azərbaycanlıyam"

H.Əliyev

Multikulturalizm ümumilikdə planetar miqyasda ayrı-ayrılıqda dinlərə məxsus insanların müdafiəsi, təşəkkülü və inteqrasiyası, azsaylı toplumların mədəniyyətlərinin mükəmməlliyinə istiqamətləndirilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, tolerantlıq insan hüquq və azadlıqları ilə bilavasitə əlaqəlidir. Belə ki, o, hüquq və azadlıqların plüralizm və demokratiyası fonunda təşəkkül tapır. Bununla yanaşı, rasizm, ksenofobiya, dini ekstremizmin qəbul edilməməsi tolerantlıq üçün səciyyəvidir.

Tolerantlığa müxtəlif baxışların olmasından asılı olmayaraq ümumi reallıq mövcuddur: bu hüquqi və mənəvi tələbatdır.

Azərbaycan xalqı və Azərbaycan dövləti yarandığı ilk günlərdən, ta qədimdən tolerantlıq və multikulturalizm anlayışlarının bəşəriyyətə məlum olmadığı vaxtlarda belə bu anlayışları özündə əks etdirmişdir. Xalqımızın ruhunda, yaradılışında, dövlətimizin quruluşunda daim tolerantlıq, multikulturalizm xüsusiyyətləri təcəssüm etmişdir.

Bütün bunlar bizim soykökümüzdə dayanır. Dövləti onun vətəndaşları, xalq təşkil edir. Əgər o dövləti quranlar, yaşadanlar və orada yaşayanlar dostluq, insanlıq, qardaşlıq, sadıqlıq, vicdan kimi xasiyyət və xüsusiyyətlərə malikdirsə, deməli həmin dövlətdə tolerantlıq və multikulturalizm yaranacaq, yaşayacaq və hökm sürəcək.

Heydər Əliyev Azərbaycanda multikulturalizm və tolerantlığın banisidir. Heydər Əliyevin güclü və təkrarolunmaz siyasətinin nəticəsində Azərbaycan dünya ölkələri içərisində tolerantlıq və multikulturalizmin həqiqi mənada hökm sürdüyü bir ölkəyə çevrildi. İstənilən bir dinə, xalqa mənsub olan insanlar bu siyasət nəticəsində Respublikamızın istənilən şəhər, rayon və kəndində yaşaya, öz dinlərini, adət ənənələrini icra edə və yaşada bilirlər. Ulu öndər çıxışlarının birində qeyd etmişdir ki: "Azərbaycan Respublikası çoxmillətli bir dövlətdir. Azərbaycanda müsəlmanlarla yanaşı, başqa dinlərə mənsub olan vətəndaşlar da yaşayırlar. Azərbaycan müstəqil, demokratik prinsiplərinə mənsub olan bir dövlət kimi öz ərazisində yaşayan bütün xalqlara, bütün millətlərə dinindən, dilindən, iriqindən, siyasi mənsubiyyətindən asılı olmayaraq azadlıq, hüriyyət imkanı verir".

Ölkəmiz müstəqilliyini əldə etdikdən sonra ulu öndərin apardığı fundamental və dərin siyasəti nəticəsində dini etiqad azadlığı yeni məcraya yönəlmiş, milli dəyərlərə hörmət və ehtiram dərinləşmiş, teoloji və ritual proseslərə balanslı zəmin yaradılmışdır. Bu işlərin yerinə yetirilməsi, möhkəmlənməsi və təşəkkülü istiqamətində ümummilli lider Heydər Əliyev öz fəaliyyətilə önəmli rol oynamışdır.

Multikultural siyasəti demokratik inkişafın əsas bazası hesab edən Heydər Əliyev ölkəmizdə yaşayan etnik xalqların mental dəyərlərinin qorunmasını demokratik prinsiplər çərçivəsində görürdü.

Sevindirici haldır ki, ulu öndər tolerantlığı azərbaycançılıq ideologiyası səviyyəsinə qədər yüksəldərək onu rəsmiləşdirdi. Bir məsələni də qeyd etmək lazımdır ki, respublika hakimiyyətinə xaotik vəziyyətdə gələn Heydər Əliyev ölkəmizi müxtəlif etnik xalqlar tərəfindən parçalanmasının qarşısını aldı. Ona görə də, əminliklə deyə bilərik ki, Azərbaycan Respublikasında multikultural siyasətinin banisi məhz ümummilli lider Heydər Əliyevdir.

Heydər Əliyevin uzaqgörənliklə yürütdüyü konsepsiya ümumilikdə milli və Avropa dəyərlərini ehtiva edən bir inkişaf modeli idi. Heydər Əliyev tərəfindən Azərbaycanda əsası qoyulan, bütün Avropaya nümunə olan ölkəmizdəki tolerantlıq və multikulturalizm ideyaları bugün İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam və inkişaf etdirilir.

Belə ki, İlham Əliyevin sərəncamı ilə 2014-cü il fevral ayının 28-də Azərbaycan Respublikasının millətlərarası multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşavirliyinin təsis edilməsi də həyata keçirilən uğurlu multikulturalizm siyasətinin göstəricisidir. Eyni zamanda multikulturalizmi dövlət siyasətinin əsas komponentlərindən biri kimi dəyərləndirməsinin nəticəsidir ki, 2014-cü ilin may ayında Prezident İlham Əliyevin fərmanı ilə Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi yaradıldı.

Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə 2016-cı ilin Azərbaycan Respublikasında "Multikulturalizm ili" elan edilməsi ölkəmizin multikultural dəyərlərin inşafı və möhkəmləndirilməsinə verdiyi önəmin göstəricisidir.

Nəticə etibarilə qeyd etmək lazımdır ki, multikultural dəyər və tolerant mühit keçmişdən xalqımızın prioritet vəzifəsi olmuşdur. Çağdaş dövəmdə də heç bir kriteriya olmadan ölkə ərazisində yaşayan bütün xalqlara bərabərhüquqlu dəyəri verdiyi bir modeldir. Məhz buna görə, Azərbaycan Respublikası multikulturalizm siyasətində dünya üçün bir örnək rolunu oynayır və bu amil ölkəmizin vətəndaş cəmiyyətinin inkişafı və tərəqqisində mühüm rol oynayır.

Ədəbiyyat

1. Abdullayev Kamal "Ulu öndər Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisidir". Azərbaycan 2014.23 iyul.s.7
2. Abdullayev Kamal "Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları". Bakı 2016
3. Abdullayev Kamal, Nəcəfov Etibar "Azərbaycan multikulturalizmi"(ali məktəblər üçün dərslik) Bakı.BBMM.2017
4. Azərbaycanda multikulturalizm (Bibliografiya) Bakı 2016
5. "Azərbaycan multikulturalizmi" elmi kulturoloji məqalələr toplusu. YYSQ-2015
6. Avropa Şurasının "Milli azlıqların müdafiəsi haqqında çərçivə Konvensiyası" (Azərbaycan hökuməti tərəfindən 1990-cı il il fevralın 1-də imzalanmış və 2000-ci il tarixli Qanunla ratifikasiya edilmişdir)

Sədaqət Abbasova
Azərbaycan Dillər Universiteti

MULTİKULTURALİZM SİYASƏTİ AZƏRBAYCANÇILIĞIN TƏRKİB HİSSƏSİ KİMİ

Açar sözlər: *azərbaycançılıq ideyası, multikulturalizm siyasəti, etnik millətçilik*

Azərbaycançılıq ideyası – Azərbaycan xalqının siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni yüksəlməsinə yönələn bir ideyadır. Bu ideyanın əsasında Azərbaycan xalqının milli azadlıq uğrunda mübarizəsi durur. Azərbaycan xalqının milli azadlıq uğrunda mübarizəsi tarixi Azərbaycançılıq ideyasının formalaşması prosesi ilə bağlıdır (Abdullayev K.M., "Azərbaycan multikulturalizmi- Azərbaycan məktəbləri üçün dərslik, 40). Ümumilli lider Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı ilə Azərbaycançılıq ideyası tarixində tamamilə yeni bir mərhələ başlandı. Bu mərhələ Azərbaycançılıq ideyasının bütün tarixi inkişafının zirvəsini təşkil edir. Bununla bağlı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev deyir: "1993-2003-cü illər inkişaf, sabitlik illəri oldu. Məhz o illərdə dövlətçiliyimizin əsasları qoyuldu, milli ideologiya-Azərbaycançılıq ideologiyası xalq tərəfindən dəstəkləndi".

Azərbaycançılıq məfkurəsinin parlaq daşıyıcısı kimi Heydər Əliyev öz müdrik siyasəti, dönməz əqidəsi və tarixi uzaqgörənliyi sayəsində milli dövlətçilik ideyasının gerçəkləşdirilməsinə, müasir Azərbaycan dövlətinin qurulmasına və xalqımızın müstəqillik arzusuna çatmasına nail olmuşdur. Ümumilli lider Heydər Əliyevin yenidən siyasi hakimiyyətə qayıdışı Azərbaycançılıq ideyasının inkişafına, Azərbaycan xalqının milli azadlıq uğrunda mübarizəsinə güclü təsir göstərdi. Belə ki, Ümumilli lider Heydər Əliyev Azərbaycançılıq ideyasını əsas tutaraq onun bütün sahələrdə inkişafını təmin etdi. Ümumilli lider Heydər Əliyev ilk dəfə olaraq multikulturalizmi Azərbaycançılıq ideyasının tərkib hissəsi kimi təqdim etdi. Multikulturalizm siyasəti Azərbaycançılığın tərkib hissəsi kimi onun cəmiyyətdə geniş yayılmasını təmin edir, daha da möhkəmlədir. Cəmiyyətdə məskunlaşmış milli azlıqların nümayəndələrinin etnik-mədəni dəyərlərini qorumaqla multikulturalizm siyasəti Azərbaycançılığın sosial bazasını daha da möhkəmlədir, bu ideologiyanın ölkədə yaşayan bütün xalqların və etnik qrupların ideologiyasına çevirir. Azərbaycan xalqının siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni yüksəlişini təmin etməkdə Azərbaycançılıq ideologiyası multikulturalizm siyasətindən mühüm bir vasitə kimi geniş istifadə edir. Akademik Ramiz Mehdiyev "*Güclü Azərbaycan dövləti qloballaşma şəraitində milli ideyanın təəcəssümü kimi*" adlı məqaləsində Azərbaycanda güclü dövlətin əlamətləri sırasında Azərbaycanda yaşayan bütün etnosların dövlət ideologiyası olan tolerantlıq və multikulturalizm kimi dövlət səviyyəsində möhkəmləndirilən elementlərə sahib güclü milli "Azərbaycançılıq" ideologiyasının olmasını qeyd edir (Mehdiyev R., "Tarixi idrakın elmiyi problemlərinə dair, 72).

Ulu öndər Heydər Əliyev multikulturalizmi Azərbaycançılıq ideologiyasının tərkib hissəsi kimi təqdim etdi. O, siyasi və hüquqi sahələrdə multikulturalizmin dil və milli xüsusiyyətlərini sənədlərlə təsdiq etdi. Buna görə də o, Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisi hesab olunur. "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanından, şifahi və yazılı ədəbiyyatımızdan keçən bariz nümunələr uzaq keçmişdən bugünümüzədək mul-

tikultural ənənələrin mövcudluğunu aşkar şəkildə sübut edir. Bunun fonunda müasir dövrdə həllini tapası yalnız bir əsas məsələ qalırdı: hüquqi və siyasi müstəvidə multikulturalizmin yerini müəyyən etmək. Və bunu Ulu öndər Heydər Əliyev etdi. O, Azərbaycanın gələcək uğurlu inkişafı üçün dəqiq ideoloji hədəf seçdi və öz uzaqgörən, müdrik siyasəti ilə əsrlər boyu formalaşmış çoxmədəniyyətlilik ənənəsini inkişaf etdirərək onu keyfiyyətə yeni mərhələyə qaldırdı. Bu mərhələ siyasi mərhələ idi (Abdullayev K.M., “Azərbaycan multikulturalizmi- Azərbaycan məktəbləri üçün dərslik, 47). Buna görə də o, Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisi kimi hesab olunur. Ulu öndər etnik millətçiliyə alternativ kimi bütövlükdə Azərbaycan xalqının və cəmiyyətinin, eyni zamanda Azərbaycan dövlətçiliyinin yüksəlişini şərtləndirən və multikulturalizmin əsas mənəvi bazası olan Azərbaycançılıq prinsipini milli ideologiya kimi irəli sürdü. Azərbaycançılıq ideologiyası isə dinindən, dilindən, irqindən asılı olmadan ölkədə yaşayan bütün vətəndaşları birləşdirir.

Beləliklə, Ulu öndər Heydər Əliyev multikulturalizmi Azərbaycançılıq ideologiyasının tərkib hissəsi kimi təqdim etməklə ölkəmizdə multikulturalizm siyasətinin əsasını qoymuş və Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisi olmuşdur. Ulu öndərin multikulturalizm sahəsində həyata keçirdiyi bu böyük iş müasir dövrdə onun layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyevin adı ilə bağlıdır.

Ədəbiyyat

1. Abdullayev K.M., “Azərbaycan multikulturalizmi- Azərbaycan məktəbləri üçün dərslik”. Bakı, 2017
2. Abdullayev K.M., Azərbaycanın müstəqillik illərində multikulturalizm və tolerantlıq. Müstəqillik yollarında, Bakı, 2016, ss 504- 517
3. Mehdiyev R., “Tarixi idrakın elmiyi problemlərinə dair”, Bakı, 2015, ss 3-82

Şəlalə Bağirova

Azərbaycan Dillər Universiteti

TOLERANTLIQ ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN MİLLİ SİYASƏTİNİN ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİNDƏN BİRİ KİMİ

Açar sözlər: *Heydər Əliyev, tolerantlıq, azsaylı xalqlar*

Tarixi Azərbaycan torpaqları qədim zamanlardan müxtəlif sivilizasiyaların kəsişməsində yerləşmiş və bir çox millətlərin nümayəndələrinin, dini konfessiyaların dinc yanaşı yaşadığı məkan olmuşdur. Bunun nəticəsi olaraq burada dözümlülük, tolerantlıq dəyərlər toplusuna, yüksək mədəniyyətin göstəricisinə çevrilmişdir. 1991-ci ildə Azərbaycan Respublikası öz müstəqilliyini əldə etdikdən sonra xalqın damarlarına hopmuş bu mədəniyyət müasir dövrdə dövlətin əsas ideologiyası kimi təşəkkül tapmışdır. Bu dəyərlərin dövlət siyasətinə qaldırılmasında Ümummilli Lider Heydər Əliyevin əvəzsiz rolu olmuşdur.

Hələ Sovet hakimiyyəti illərində Azərbaycan SSR Komunist Partiyası MK-nın birinci katibi vəzifəsində çalışarkən Ümummilli Lider Heydər Əliyev digər xalqların hüquqları məsələsinə xüsusi həssaslıq və diqqətlə yanaşırdı. İlk olaraq, totalitar rejimdə Azərbaycan dilinin rus dili ilə yanaşı rəsmi dövlət dili statusu alması xalqımızın öz ana dilinə olan hüquqlarına sahib çıxması demək idi. Bundan başqa, Heydər Əliyev respublika ərazisində yaşayan digər xalqlar və etnik birliklər məsələsində birgəyaşayış ənənələrinə ölkənin gələcək inkişafında səmərəsi və rolu baxımından ən faydalı variant kimi yanaşırdı. Həmin dövrdə konsepsiya şəklində keçirilən ilk milli siyasət kursunun əməli faydası, inandırıcı gücü ölkədə mövcud olan milli birliyi daha da gücləndirmişdi [Hidayət Orucov. Heydər Əliyev və Azərbaycanda milli siyasət, s.78]. Xüsusilə qeyd olunmalıdır ki, Heydər Əliyevin bu sahədə həyata keçirdiyi milli kursun nəticəsi olaraq, Sovet İttifaqının dağıldığı bir dövrdə keçmiş SSRİ respublikalarının əksəriyyətində milli-etnik zəmində qarşıdurmalar baş verdiyi halda, bu fəlakət Azərbaycanda təzahür etməmişdir. Ölkə ərazisi daxilində düşmən qüvvələr milli zəmində ixtilaf və toqquşmalar yaratmağa çalışsalar da onların niyyətlərinin qarşısı elə həmin illərdə də alınmışdı. Məhz Heydər Əliyevin milli məsələlərlə bağlı fəaliyyətində milli azlıqlara, beynəlmiləçilik ruhuna diqqəti və bunları müdafiə etməsi sayəsində onun hakimiyyəti dövründə Azərbaycan ərazisində etnomühit sabit olaraq qalırdı. Yəni topluma daxil olan türkə, həm də qeyri-türkə ictimai mühitdə yanaşma tərzini eyni olmuş, etniklə qeyri-etnik arasında fərq qoyulmamışdır [Niyaz Niftiyev. Azərbaycanda birgəyaşayış və multikulturalizm, s. 11].

Ümumiyyətlə, etnik tərkibi müxtəlif olan Azərbaycan Respublikası ərazisində milli birliklərə münasibətdə Ümummilli Lider Heydər Əliyev qədər həssas, diqqətli, müdrik, uzaqgörən siyasət yürüdən ikinci bir siyasətçi olmamışdır. “Azərbaycan əhalisinin çoxmilli tərkibi bizim sərvətimizdir, üstünlüyümüzdür. Biz bunu qiymətləndiririk və qoruyub saxlayacağıq” deyən Ulu Öndər bütün sonrakı siyasi fəaliyyətini bu sərvətin əbədi olması istiqamətinə yönəltdi [Azərbaycan multikulturalizmi. Tolerantlıq. Prezident kitabxanası,

s.47]. 1993-cü ildə Ümummilli Liderin ikinci dəfə hakimiyyətə qayıdışı milli-dini dəyərlərin qorunmasında, islam dininə ehtiram göstərilməsində, Azərbaycan xalqının dini əqidəsinin daha da möhkəmləndirilməsində, eləcə də ölkədə vicdan azadlığının bərqərar edilməsində, tolerant və multikultural ənənələrinin təbliğində və təşviqində böyük nailiyyətlərin əldə olunmasına gətirib çıxartdı [Mübariz Qurbanlı // Tolerantlığın Azərbaycan modeli dünyada ən mükəmməl nümunədir].

Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi uzaqgörən və məqsədyönlü siyasət nəticəsində çox mürəkkəb bir şəraitdə ölkə ərəzində insan hüquqlarının qorunması istiqamətində dini etiqad azadlığı ilə bağlı qəbul edilmiş beynəlxalq hüquqi aktlara riayət edilməsi, dövlət-din münasibətlərinin idarə edilməsi, konfessiyalar arasında dözümlülük mühitinin müsbət istiqamətə doğru dəyişdirilməsi, eləcə də dini-mədəni-tarixi abidələrinin tikintisi, bərpası və qorunması istiqamətində mühüm tədbirlərin həyata keçirilməsinə başlanılmışdı. Məhz 90-cı illərin əvvəllərində - Azərbaycanın taleyinin həll edildiyi bir dövrdə Heydər Əliyev milli birlik ideyasını irəli sürmüşdü. Hakimiyyətinin ilk illərindən başlayaraq, dövlət daxilində baş verən siyasi çəkişmələrlə eyni zamanda yaranmış milli problemləri və millətlərarası dincliyi pozmağa çalışan düşmən qüvvələrin yaratdığı gərginlikləri Heydər Əliyev müxtəlif vasitələrlə azaltmağa yönəlmiş müəyyən işlər görməyə başladı [Hidayət Orucov. Heydər Əliyev və Azərbaycanda milli siyasət, s.2]. Onun əsasını qoyduğu azərbaycançılıq ideologiyası bütövlükdə Azərbaycan xalqının, Azərbaycan dövlətçiliyinin yüksəlişinə aparən və multikulturalizmi dəstəkləyən prinsip idi. Azərbaycançılıq ideologiyası dinindən, dilindən və irqindən asılı olmadan ölkədə yaşayan bütün vətəndaşları birləşdirdi. Çünki tarixdən məlumdur ki, etnik millətçilik nəhayətdə etnik separatizm, xalqlar arasında münaqişəyə gətirib çıxarır.

Heydər Əliyevin milli siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri Azərbaycan Respublikası daxilində yaşayan bütün azsaylı xalqların və etnik birliklərin dil və mədəniyyətinə müəyyən köməyin göstərilməsi idi. Milli qruplardan hər hansı birinin itirilməsinin bütün bəşəriyyət üçün əvəzsiz itki olmasını Heydər Əliyev gözəl başa düşürdü. Bu məqsədlə də milli azlıqların kompakt şəkildə məskunlaşdığı bir sıra rayonlarda ali və orta təhsil müəssisələrinin filialları açılmış, ölkənin televiziya və radio kanallarında milli azlıqların ana dilində verilişlərinin yayımlanmasına başlanılmışdı.

Heydər Əliyevin milli azlıqlara qarşı münasibəti təkcə rəsmi sənədlər, konvensiyalara qoşulmaq və görüşlərlə yekunlaşmırdı. Ümummilli Lider tez-tez milli azlıqların yaşadığı bölgələrə səfərlər edir, onlarla görüşlər keçirirdi. Qəbələ rayonunda yaşayan azsaylı və qədim udin xalqının nümayəndələri Ümummilli Liderlə görüşlərinin belə xatırlayırlar: “Tanrı özü dualarımızı eşidərək Heydər Əliyevi bizə göndərmişdir. İndi biz özümüzü azad və sərbəst hiss edirik” [Niyaz Niftiyev // Heydər Əliyev və milli azlıqlar siyasəti].

Tolerant dəyərləri demokratik inkişafın ayrılmaz hissəsi hesab edən Ümummilli Lider ölkə ərəzində yaşayan müxtəlif xalqların nümayəndələrinin özünəməxsus milli dəyərlərinin qorunmasını demokratiyanın əsas prinsipi olan insan hüquq və azadlıqlarının təmin olunmasında görürdü. 1995-ci ildə Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə hazırlanan Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının qəbul olunması ilə dövlət quruculuğunun hüquqi, qanuni əsasları qoyulmuşdu. Konstitusiyanın qəbulu Azərbaycanın tolerant ənənələrinin dövlət tərəfindən qorunması istiqamətində mühüm bir addım idi.

Bütün görülən bu işlərin nəticəsidir ki, Azərbaycan Respublikasında mövcud olan bütün dini konfessiyalar, millətlər qanun qarşısında bərabərdir və eyni vətəndaşlıq statusuna malikdir. Azərbaycanda yaşayan müxtəlif xalq və milli azlıqların nümayəndələrini bu gün müstəqil dövlətimizin siyasətində, iqtisadiyyatında, təhsilində, idmanında, mənəvi həyatında, bir sözlə, sosial, ictimai, mədəni sferanın bütün sahələrində görmək mümkündür. Əsası Ümummilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan və bu gün Prezident İlham Əliyevin uğurla davam etdirdiyi milli siyasətin nəticəsidir ki, Azərbaycan Cənubi Qafqaz respublikaları içərisində birgəyaşayış ənənələrini özündə cəmləşdirən tolerantlıq nümunəsidir. Məhz Azərbaycanda müxtəlif mədəniyyətlərin, fərqli dinlərin birgəyaşayışının, onlar arasında dözümlülük prinsiplərinin xüsusi nümunəsi, modeli təşəkkül tapmış və bu, bütün dünyada rəğbətlə qarşılıdır.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası.
2. Azərbaycan multikulturalizmi. Tolerantlıq. Prezident kitabxanası.
3. Etibar Ağayev // Çoxmillətlik Azərbaycanın böyük sərvətidir. Müsavat. 27 fevral, 2012-ci il.
4. Hidayət Orucov. Heydər Əliyev və Azərbaycanda milli siyasət. Bakı-2001.
5. Kamal Abdulla // Azərbaycanda radio və televiziya məkanı da milli və dini azlıqlar üçün açıqdır”. Xalq cəbhəsi qəzeti, 5 fevral, 2016.
6. Mübariz Qurbanlı // Tolerantlığın Azərbaycan modeli dünyada ən mükəmməl nümunədir. Yeni Azərbaycan. 2016, 22 iyun.
7. Niyaz Niftiyev. Azərbaycanda birgəyaşayış və multikulturalizm. Bakı-2015.
8. Niyaz Niftiyev // Heydər Əliyev və milli azlıqlar siyasəti, Kəspə qəzeti, 9 may, 2013.

AZƏRBAYCANDA TOLERANTLIĞIN SOSIAL-PSIXOLOJİ TƏHLİLİ

Açar sözlər: *multikulturalizm, tolerantlıq, sosial-psixologiya, etnos*

Müasir dövrümüzdə bildiyimiz kimi, əksər dövlətlər multikulturaldır və multikulturalizm özlüyündə tolerantlığın təcəssümüdür. Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyev demişdir: “Bu gün multikulturalizm Azərbaycanda dövlət siyasətidir və eyni zamanda həyat tərzidir [<http://multikulturalizm.gov.az>]”. Azərbaycan Respublikasının birinci vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, UNESCO-nun və ISESCO-nun Xoşməramlı səfiri Mehriban Əliyeva ölkəmizdə tarixən mövcud olmuş tolerantlıq mühiti barədə fikirlərini belə ifadə etmişdir: “Xalqlar arasında ənənəvi dostluq və qardaşlıq münasibətlərinin, tolerantlığın hökm sürdüyü Azərbaycan cəmiyyəti tarixi nailiyyətimizdir və bu amil ictimai-siyasi həyatımızın aparıcı normasına çevrilmişdir... [Azərbaycan multikulturalizmi: Ali məktəblər üçün dərslik, 323]”. Eylər dairəsi vasitəsilə tolerantlıq dairəsi multikulturalizm dairəsinin daxilində yerləşdirilmişdir [Azərbaycan multikulturalizmi: Ali məktəblər üçün dərslik, 16].

Müxtəlif dillərdə “tolerantlıq” anlayışı “dözümlülük, səbrlilik” sözləri ilə sinonim təşkil edir. V.İ. Dal-yanın lüğətində “dözümlülük” sözü keyfiyyət, bacarıq və ya xüsusiyyət kimi və ya “yalnız yumşaqrəkli, həssas olduğu üçün” kiməsə dözmək kimi şərh olunur [<http://slovardalja.net/word.php?wordid=40154>]. Bir çox müasir lüğətlər də bu anlayışı yuxarıda olduğu kimi şərh edilir.

Fəlsəfi ədəbiyyatda “tolerantlıq” anlayışının bir çox növlərini qeyd edirlər. Belə ki, V.A. Lektorskiy tolerantlığın 4 mümkün modelini verir [Этнопсихология. Учебно-методическое пособие для студентов высших учеб. заведений /Сост. Я.С.Сунцова, С.А.Вьюжанина, 68]:

Birinci model – “tolerantlıq laqeydlik kimi”. Belə halda tolerantlıq fərqli baxışların və praktikaların olmasına laqeyd yanaşır və cəmiyyətin əsas problemlərinə əhəmiyyətsiz kimi baxır.

İkinci model – “tolerantlıq qarşılıqlı münasibətlərin mümkünsüzlüyü kimi”. Tolerantlığın bu mənasında dini, metafiziki baxışlar, bu və ya digər mədəniyyətin xüsusi dəyərləri insanın fəaliyyəti və cəmiyyətin inkişafı üçün ikinci dərəcəli sayılır. Tolerantlıq bu məsələdə digərlərinə hörmət kimi və qarşı tərəfi anlamaq və onunla qarşılıqlı münasibətlərə girmək kimi çıxış edir.

Üçüncü model – “tolerantlıq yumşaqlıq kimi”. Bu mənada tolerantlıq digərlərinin zəifliklərinə yumşaqlıq göstərsə də, onlara nisbətən yuxarıdan aşağı baxır. Məsələn, mən anladığım və göstərə biləcəyim fikirlərə və uyğunsuzluqlara dözə bilərəm, amma belə insanla tənqidi müzakirə aparmağın mənası yoxdur.

Dördüncü model – “tolerantlıq şəxsi təcrübənin genişləndirilməsi və tənqidi dialoq”. Bu cür tolerantlıq tənqidi dialoq zamanı mövqelərini qarşılıqlı razılaşma və hörmət əsasında dəyişməyə yönəldirlər.

Yuxarıda sadalanan tolerantlıq modellərindən yalnız sonuncu bu anlayışı tam olaraq özündə əks elətdirir və bildirir ki, qarşı tərəfin dəyərlərinə, fikirlərinə hörmətlə yanaşılmalı və qəbul edilməlidir. Başqa sözlə tolerantlıq qarşı tərəflə olan fərqləri araşdırıb uzlaşdırmaq deyil, tərəflər arasında bənzərliklərin axtarılıb tapılması və uzlaşdırılmasıdır. Tolerantlıq güzəştə getmək, yumşaqlıq göstərmək və ya təkrarlamaq deyil. Tolerantlıq ilk öncə, insan azadlığının, müstəqilliyinin əsaslarını və universal hüquqlarının tanınmasını formalaşdıran fəal münasibətdir. Tolerantlıq müxtəlifliklər içərisində harmoniyadır. Tolerantlıq göstərmək insan hüquqlarına hörmət etməkdir, lakin sosial ədalətsizlik, öz inanclarından imtina etmək anlamına gəlmir. Tolerant insan öz hüquqlarını və qarşı tərəfin də hüquqlarına hörmətlə yanaşmalıdır. Eyni zamanda öz fikirlərini qarşı tərəfə zorla qəbul etdirməməlidir.

Beləliklə, tolerantlığın 4 əsas komponentini qeyd etmək olar – etiraf, qəbuletmə, hörmət və anlama. Etnik tolerantlığın xarici və daxili determinantları da müəyyən olunmuşdur. Şəxsiyyətin etnik tolerantlığının xarici determinantlarına ölkədəki siyasi vəziyyət, sosial-tarixi həyat tərzinin xüsusiyyətləri, ölkəsinin mədəniyyəti və tarixi haqqında məlumatlılıq, subyektin peşə adaptasiyası, ölkədə baş verən miqrasiya prosesləri, yaşadığı ölkənin xüsusiyyətləri. Bu şərtlərə ənənəvi millətlərarası münasibətləri, etnik quruluşların yerləşdiyi yer və məsafə. Daxili determinantlara daxildir: özünüqiymətləndirmə, özünüaktallaşdırmanın səviyyəsi, tələbatların ierarxiyası, münəqişəli situasiyada davranış tərzini, psixoloji yaş, real “Mən” və ideal “Mən”in formalaşması, şəxsiyyətlərarası münasibətlərin forması, fərdi xüsusiyyətlər [Шлягина У.И. Толерантность в межкультурном диалоге/Под ред. Н.М Лебедева, А.Н Татарко,39]. Burada eyni zamanda şəxsiyyətin poli-etnik və ya mono-etnik mühitdə yaşaması da nəzərə alınmalıdır. Tolerant olmaq üçün ilk öncə qarşı tərəfin dəyərlərini və fərqliliklərini insan özünə etiraf etməlidir, sonra isə həmin fərqlilikləri özünə qəbul etdirməlidir. Daha sonra qarşı tərəfin dəyərlərinə hörmət etməli və onu anlama çalışmalıdır. Anlamaq üçün onları

mənfi və müsbətə ayırd etməməlidir. Deməli tolerantlıq birinci növbədə insanın özündən, daxili aləmindən, insani keyfiyyətlərindən başlayır.

Beləliklə, tolerantlıq sosial-psixoloji hadisədir və bir etnosu və ya etnik qrupu başqa bir etnosla və ya etnik qruplarla birgə əməkdaşlıq, sülh və firavanlıq, əmin-amanlıq şəraitdə yaşaya bilməsi üçün düşüncə tərzini formalaşdırır. Etnoslar bir-birlərinin mədəniyyətlərinə, dilinə və dininə, adət-ənənələrinə, düşüncə və davranış tərzinə hörmətlə yanaşmalı və təmkinli olmalıdır. Lakin dinindən, dilindən və mədəniyyətindən asılı olmayaraq hər hansı bir etnik qrup və ya onun nümayəndəsi beynəlxalq və dövlət hüquq normalarından kənara çıxarsa, insan hüquqlarını tapdalayarsa, cəzasını çəkməlidir.

1. Azərbaycan tarixinə nəzər salsaq, [\https://az.wikipedia.org/wiki/Kateqoriya:Az%C9%99rbaycan, ermənilərin törətdiyi hadisələr hər dəfə təkrarlanır. Bütün bunlara baxmayaraq ermənilər yenə də ölkə ərazisinə buraxılırdı və azərbaycanlılar onlarla sülh şəraitində yaşayırdılar, çünki Azərbaycan xalqı multikultural və tolerant xalqdır. Yazıçı və psixiatr Tomas Sasin belə bir ifadəsi var: Axmaqlar nə bağışlayar nə də unudar, saflar bağışlayar və unudar, ağıllılar isə bağışlayar, amma əsla unutmaz [\[https://quote-citation.com/topic/tomas-sas\]](https://quote-citation.com/topic/tomas-sas).

2. Bir çox alimlər, qədim dövrlərdən bu günə kimi xalqların adət-ənənələrini, milli xarakterini coğrafi şəraitlə əlaqələndirirlər. Onlardan Herodot, Hippokrat, Monteskyö, Klyuçevskiy coğrafi determinizmin tərəfdarları olmuşlar [Стефаненко Т. Г. Этнопсихология: Учебник для вузов / Т. Г. Стефаненко. 368 с]. Azərbaycanın iqliminə nəzər salsaq Yer kürəsindəki 11 iqlim tipindən (V.V.Keppenə görə) 8-i burada olduğu müəyyən edilmişdir [\[http://www.gsaz.az/articles/view/91/Azərbaycanın-iqlimi\]](http://www.gsaz.az/articles/view/91/Azərbaycanın-iqlimi). Coğrafi determinant tərəfdarlarına əsaslanaraq və Azərbaycanda olan iqlim tiplərini nəzərə alaraq xalqın multikultural və tolerant olması onun təbiəti ilə bağlıdır. Hər bir iqlim tipinə fiziki hazır olduğu kimi, psixi də hazırdır.

Beləliklə, qeyd etmək mümkündür ki, multikulturalizm və tolerantlıq xalqın kütləvi şüursuzluğunda, milli ruhunda yadır.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan multikulturalizmi: Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı: BBMM, 2017, 416 səh.
2. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология: Учебник для вузов / Т. Г. Стефаненко. — 4-е изд., испр. и доп. — М.: Аспект Пресс, 2009. — 368 с
3. Шлягина У.И. Толерантность в межкультурном диалоге/Под ред. Н.М Лебедева, А.Н Татарко.- М.: 2005.-372 с
4. Этнопсихология. Учебно-методическое пособие для студентов высших учеб. заведений / Сост. Я.С. Сунцова, С.А. Вьюжанина. – Ижевск: Изд-во «Удмуртский университет», 2015. – 182 с..
5. https://az.wikipedia.org/wiki/Kateqoriya:Az%C9%99rbaycanl%C4%B1lar%C4%B1n_soyq%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1
6. <http://www.gsaz.az/articles/view/91/Azərbaycanın-iqlimi>
7. <http://multikulturalizm.gov.az>
8. <https://quote-citation.com/topic/tomas-sas>
9. <http://slovardalja.net/word.php?wordid=40154>

Sevinc Səlimova

Azərbaycan Dillər Universiteti

AZƏRBAYCANDA MULTİKULTURALİZM ƏNƏNƏLƏRİ

Açar sözlər: *multikulturalizm, birgəyaşayış, tolerantlıq*

Qədim dövrlərdən müasir dövrə qədər insanlar qurduqları cəmiyyətdə qapalı şəkildə deyil, müxtəlif xalqlarla ünsiyyət yaradaraq yaşayırlar. Dünyada xalqların, millətlərin dinc yanaşı yaşaması üçün əsrlər boyu düşünülmüş addımlar atılmış və müxtəlif xalqların, mədəniyyətlərin dialoqu meydana çıxmışdır. Həmin dialoq əsrlər boyu xalqların dostluq, qonşuluq əlaqələrinə qarşı açmışdır. Nəticədə ölkələr və xalqlar arasında etimada əsaslanan münasibətlər formalaşmışdır. Tarix boyu multikultural münasibətləri formalaşdırma bilməyən, xalqlar və mədəniyyətlər arasında əlaqələrdə yanlışlıqlara yol verən, birtərəfli mövqe tutan ölkələrdə həm yerli əhali, həm də qonşu xalqlar müxtəlif problemlərlə üzləşmiş, çətinliklərlə qarşılaşmalı olmuşlar. Məhz buna görə multikulturalizm xalqların, millətlərin, ölkələrin birgəyaşayışının, davamlı inkişafının, dinc və yanaşı fəaliyyətinin əsas hərəkətverici qüvvəsi hesab olunur.

Azərbaycan çoxmillətli və çoxkonfessiyalı bir ölkədir. Ölkəmizdə müxtəlif dinlərin və etnik qrupların nümayəndələri sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşayırlar. Dövlətimiz məscidlərin, pravoslav və katolik kilsələrinin, sinaqoqların inşası və təmirinə hər il maliyyə vəsaiti ayırır.

Ümummilli lideri Heydər Əliyev hakimiyyətə gəldikdən sonra Azərbaycanda demokratik, hüquqi dövlət quruculuğunun əsasını qoydu, milli azlıqlar və dini qurumlarla bağlı müxtəlif normativ hüquqi aktların qəbul olunmasına nail oldu, aparılan islahatlar nəticəsində Azərbaycanda tarixən mövcud olan etnik, mədəni, dini müxtəlifliyin tolerant əsaslarının möhkəmlənməsi baş verdi.

1994-cü il 29 sentyabr tarixində BMT Baş Məclisinin sessiyasında çıxışı zamanı Ulu Öndər Heydər Əliyev demişdir: “Respublikamızda artıq çoxpartiyalı sistem mövcuddur, siyasi plüralizm, şəxsiyyət, söz, mətbuat, vicdan azadlıqları, insan hüquqlarının müdafiəsi və qanunun aliliyi prinsipləri möhkəm bərqərar olmuşdur. Dərisinin rəngindən, din və dil mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, çoxmillətli Azərbaycanın bütün vətəndaşları bərabər hüquqlardan istifadə edirlər. Qarşımızda duran ən mühüm vəzifə konstitusiyanın əsas prinsiplərini dərinlən mənimsəmək, respublika həyatına tətbiq etmək və onun verdiyi təminatları reallaşdırmaqdan ibarətdir”.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev öz çıxışlarında həmişə vurğulayır ki, multikulturalizm Azərbaycanda həyat tərzidir, dövlət siyasətidir və onun alternativini yoxdur. Təsədüfi deyil ki, dövlət başçısı 2016-cı ili “multikulturalizm ili” elan etmişdi.

Müasir ədəbiyyatda “multikulturalizm” anlayışının müxtəlif izahına rast gəlmək olar: Multikulturalizm – müxtəlif xalqların vahid cəmiyyətdə birgəyaşayışı və həmrəyliyi modelidir. Multikulturalizm – müxtəlif mədəniyyətlərin qarşılıqlı etimada əsaslanan dialoqdur. Multikulturalizm – dinlərarası münasibətlərdə tolerantlıq nümunəsidir. Multikulturalizm – ölkənin siyasi-mənəvi zənginliyinin əsas göstəricilərindən biridir [Niftiyev, 2015, s. 41].

Azərbaycanda müxtəlif xalqlar, mədəniyyətlər arasında multikultural münasibətlər qədim zamanlardan mövcud olmuşdur. Dünyanın ən qədim məscidlərindən biri Şamaxıda 743-cü ildə inşa edilmişdir. Bununla belə, dünyanın ən qədim kilsələrindən biri Azərbaycanın qədim şəhərlərindən olan Şəkinin yaxınlığında yerləşir.

Multikulturalizmə aid misallara bizim klassik ədəbiyyatımızda da rast gəlmək olar. Nizami Gəncəvinin “Yeddi Gözəl” poemasını multikultural ideyalar əsasında yazılmış sənət əsəri adlandırmaq olar. Həmin əsərdə Çin, slavyan, hind, Xarəzm, Rum, Məğrib (qərb) gözəllərinin dilindən söylənilən rəvayətlər, ayrı-ayrı xalqların taleyinin ən maraqlı anları təqdim olunur. Bu əsər müxtəlif xalqların mədəniyyətlərinə hörmət və ehtiramın təcəssümüdür. “Yeddi Gözəl” əsərində milli mənsubiyyətdən və dini inanclardan asılı olmayaraq, ümumiyyətlə insana dərin hörmət və ehtiram hissləri ifadə olunmuşdur.

Nizami Gəncəvinin aşağıdakı misraları diqqəti cəlb edir:

Zəncinin zahiri qaradır ancaq,
Sən ağzından çıxan saf sözlərə bax.
Zənci dəmir kimi qara, parlaqdır,
Üzü qaradırsa ürəyi ağdır.

Bu sətirləri təhlil edərək, X. Əlimirzəyev belə bir nəticəyə gəlir: “İnsan insana zahiri görkəminə, rənginə, irqinə, ictimai vəziyyətinə görə qiymət verməməlidir. İnsan hər yerdə insandır. Bu ali, şərəfli adına görə o, həmişə böyük hörmətə, ehtirama, məhəbbətə layiqdir” [X. Əlimirzəyev, 2001, s. 50].

Nizami Gəncəvi ilə yanaşı Əfzələddin Xaqani, Əbülqasim Firdovsi, Sədi Şirazi, Mövlana Cəlaləddin Rumi, Əmir Xosrov Dəhləvi, Əbdürrəhman Cami, Əlişir Nəvai, Əcəmi Naxçıvani və başqaları Şərqdə intibah mədəniyyətinin yaranmasında və inkişafında böyük xidmətlər göstərmiş görkəmli simalardır [K. Abdullayev, 2014, s. 6].

Orta əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri İmaməddin Nəsimi və Məhəmməd Füzuli də öz əsərlərində insanı və insanlığı tərənnüm edirlər. Onların əsərlərində insanın mənəvi zənginliyi, kamilliyi əsasən məhəbbət motivləri üzərində qurulmuşdur. Xalq yaradıcılığının mahiyyətinin əsasını təşkil edən multikultural və tolerant dəyərlər bayatı, nəğmə, atalar sözü, rəvayət, dastan, nağıl ilə yanaşı klassiklərimizin (Q.Təbrizi, X.Şirvani, Ə.Təbrizi, M.Vaqif, H.Cavid, M.Sabir, A.Şaiq və başqaları) yaradıcılığında da öz əksini tapmışdır.

Cəfər Cabbarlının, Səməd Vurğunun, Mirzə İbrahimovun və başqalarının əsərlərində insani münasibətlərdə dostluğu, birgəyaşayışı qorumaq və daha da yaxşılaşdırmaq ideyaları öz əksini tapmışdır. Cəlil Məmmədquluzadənin “Kamança” pyesində isə humanizm tək qonşuluq münasibəti kimi deyil, bütövlükdə insanlığın ən vacib keyfiyyəti kimi təqdim olunur. Ədibin əsərlərində humanizm həmin dövrdəki cəmiyyətdə ictimai-mənəvi münasibətlərin aparıcı istiqaməti kimi səciyyələndirilir.

Sonda qeyd etmək lazımdır ki, hazırda Azərbaycan cəmiyyətində müxtəlif xalqların nümayəndələrinin vahid ailədə dinc və yanaşı yaşaması ölkəmizin əsas mənəvi sərvətlərindən biridir. Azərbaycandakı multikultural əsaslı tolerant mühit cəmiyyətin inkişafının əsas göstəricisi hesab oluna bilər. Ulu Öndər Heydər Əliyevin “Hamımızın bir vətəni var. Bu, Azərbaycandır” sözləri ölkəmizdə birlik və həmrəyliyin, millətlərarası münasibətlərin əsasında dayanır.

Ədəbiyyat

1. Abdullayev K. Ulu öndər Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisidir. Bakı, 2014
2. Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları / elmi red. Abdulla Kamal, Bakı, 2016
3. Əlimirzəyev X. Nizami Gəncəvinin insan konsepsiyası. Bakı, 2001
4. Heydər Əliyev siyasəti: Tolerantlıq: çıxışlar, nitqlər, görüşlər, təbriklər. Bakı, 2015
5. Niftiyev N. Azərbaycanda birgəyaşayış və multikulturalizm. Bakı, 2015

Шамиль Агамалов, Ровшан Шамаев
Финансовый университет при Правительстве РФ

УСПЕШНАЯ КОНЦЕПЦИЯ ПОЛИТИКИ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА: АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ОПЫТ

Ключевые слова: *азербайджанский мультикультурализм, азербайджанизм, культурно-политическое сотрудничество, азербайджанский опыт*

Введение

Несмотря на более раннее появление термина «мультикультурализм», обосновалось данное понятие лишь в последнее десятилетие. Данный термин используется политиками, социологами, культурологами и иными другими исследователями с целью анализа процессов сосуществования на единой территории различных этнических, конфессиональных, цивилизационных культур и традиций. Современные исследователи отмечают, что внедрение термина в обиход произошло в 70-е годы XX века, что было связано с особенностями развития Австралии и Канады, которые сформировались в качестве переселенческих колоний, причем изначальная цель политики мультикультурализма преследовала сохранение культурных особенностей различных групп мигрантов [Нестеров, 2017, с. 111].

Концепция азербайджанского мультикультурализма

Понятие мультикультурализма, который применяется в Азербайджане на сегодняшний день в качестве основы, необходимой с целью реализации политики в сфере межконфессиональных и межэтнических отношений, имеет кардинально другое значение. Российский исследователь А. Г. Нестеров отметил, что азербайджанская концепция мультикультурализма соотносится лишь с традиционным мультикультурализмом, в контексте которого исследуются межэтнические и межконфессиональные отношения, которые сложились исторически на конкретной территории [Нестеров, 2017, с.114]. Довольно часто президент Азербайджана И. Алиев отмечал мультикультурализм в качестве государственной политикой Азербайджана, которая направлена на формирование атмосферы толерантности в обществе. В Азербайджане за последние несколько лет прошли значимые крупные международные спортивные, культурные, политические мероприятия, которые вызвали большой интерес у многих, ученых, спортсменов, политиков, студентов и туристов со всего мира, которые желают лично познакомиться с культурой и традициями Азербайджана. Также большинство иностранцев отмечают, что жители Азербайджана, проявляют доброжелательность и гостеприимство к каждому приезжему, встречая гостей, тем самым приоткрывая неосведомленному путешественнику особенности азербайджанского мультикультурализма. В концепцию мультикультурализма в Азербайджане заложен глубокий культурный и политический смысл, поэтому и основу государственного управления, и политическую действительность Азербайджана следует изучать через культуру азербайджанского народа, а на внешнюю и внутреннюю политику сегодняшнего Азербайджана влияют сформированные вековые традиции, которые необходимо познать, чтобы прочувствовать «душу азербайджанского народа».

Концепция азербайджанского мультикультурализма устанавливает объединение народов и народностей, проживающих на территории страны, создания для них условий комфортного и мирного сосуществования во имя своего блага, а следовательно, – блага будущего Азербайджана. С целью реализации данных масштабных целей руководство Азербайджана прикладывает усилия, которые направлены на сохранение своих традиций, культуры и языка национальными общинами. Ведь создание условий для развития и мирного проживания национальных общин, жители Азербайджана сохраняют свою идентичность в качестве мультикультурального государства. Азербайджан в ходе проведения международных мероприятий прилагает усилия для ознакомления иностранных гостей со своими традициями, историей и бытом не только через СМИ, а также посредством проведения множества международных мероприятий. Культурные программы Бакинского международного гуманитарного форума 2011-2016, 2018 годов предоставили возможность гостям страны услы-

шать неповторимый азербайджанский мугам, взглянуть на достопримечательности и архитектуру различных регионов Азербайджана, почувствовать атмосферу настоящего азербайджанского быта.

Политический аспект азербайджанского мультикультурализма

Согласно указу президента Азербайджана Ильхама Алиева с 15 мая 2014 г. был создан Бакинский международный центр мультикультурализма. Асиф Усубалиев, азербайджанский политолог, опубликовал в бакинской газете «Эхо» статью об этом событии и подчеркнул, что данная политика президента Азербайджана перешла на новую стадию своего развития, а именно, на стадию институционализации и международной легитимизации первенства Азербайджана в вопросах глобальной пропаганды интеграционных основ межкультурного диалога и ценностных проявлений мультикультурализма [Усубалиев, 2014, 7-9].

Политолог также подчеркнул, что ещё в 2011 году он писал, что имеется возможность превратить мультикультурализм в национальный внешнеполитический бренд Азербайджана. Также он отмечал, что «провозглашение политики мультикультурализма и создание Бакинского международного центра мультикультурализма показывает приверженность Азербайджана к идее межкультурного диалога и толерантности даже в условиях международного этнополитического конфликта, связанного с Нагорным Карабахом» [Усубалиев, 2014, 9].

Также согласно указу президента Азербайджана Ильхама Алиева 2016 год в Азербайджане был объявлен годом мультикультурализма. В своем выступлении по этому поводу президент заявил, страна проделала огромную работу, связанную с мультикультурализмом. Пример Азербайджана демонстрирует, что мультикультурализм живет, несмотря на утверждения некоторых политиков о том, что мультикультурализм «потерпел крах». Возможно политика мультикультурализма действительно не прижилась в каких-то государствах, но в Азербайджане мультикультурализм развивается, эти тенденции, идеи и принципы все больше продвигаются, получая все большую поддержку общества. Также И.Алиев заявил, что Азербайджан продолжит путь развития мультикультурализма [Зейналова, 2016, 1-2].

Концепцию азербайджанского мультикультурализма подробным образом разъяснил государственный советник Азербайджана по межнациональным вопросам, вопросам мультикультурализма и религии академик Камал Абдуллаев. В своем интервью, опубликованном на сайте Федеральной национально-культурной автономии азербайджанцев России, он проанализировал основные направления и задачи азербайджанской политики мультикультурализма, отметив, что азербайджанский мультикультурализм представляет собой новую мировую модель сосуществования народов и народностей в мирных и дружественных условиях. При этом советник отметил, что важнейшей целью Бакинского международного центра мультикультурализма, созданного в 2014 году, является публикация различных статей о формировании традиций мультикультурализма в Азербайджане [Абдуллаев, 2016, 3-4]. Также азербайджанский журналист И. Велиев отметил особенную религиозную составляющую азербайджанского мультикультурализма и его единство с термином азербайджанизм (азербайджанство) – концепция, сформулированная в конце XX века президентом Азербайджана Гейдаром Алиевым: «Мультикультурализм в нашей интерпретации (обозначаемый нами как азербайджанизм) признает единственно важным и истинным поклонение Богу, которому поклонялись Авраам, Моисей, Иисус и Мухаммед. Богу, который сотворил мир, все, что в нем, и человека. Причем сближение данных теологических учений должно основываться не на принципах компромиссов, а исключительно на исследованиях самих текстов Библии и Корана» [Велиев, 2016, 1-3]. Но столь однозначное и одноаспектное представление концепции мультикультурализма как межрелигиозного сосуществования и сотрудничества встречается в азербайджанской исследовательской литературе относительно редко. А.Г.Нестеров, российский исследователь, неоднократно отмечал, что азербайджанский мультикультурализм относится к «традиционному» мультикультурализму: «Азербайджан показывает пример успешной реализации политики традиционного мультикультурализма, где представители различных этнокультурных групп не только не агрессивны по отношению друг к другу, но и успешно сосуществуют и сотрудничают. При этом необходимо подчеркнуть, что в Азербайджане под мультикультурализмом понимается именно “традиционная” модель этноконфессионального сосуществования» [Нестеров, 2017, с. 116-117].

Заключение

Таким образом, культурно-политический анализ концепции азербайджанского мультикультурализма свидетельствует о том, что руководство Азербайджана, какв прошлом, так и сегодня стремится приумножить накопленный предками опыт толерантности и гостеприимства, а также развивать и в дальнейшем формирование национальной идеи для объединения общества во благо будущих поколений. В этом отношении Азербайджан относительно мягко противопоставляет свою концепцию мультикультурализма концепции мультикультурализма, нашедшей своё отражение в сегодняшней

политике Западных стран и, по многим оценкам, потерпевшей провал. Год мультикультурализма в Азербайджане сопровождался многочисленными мероприятиями, посвященными данной проблеме. В качестве наиболее значимых среди них стоит отметить VII глобальный форум Альянса цивилизаций ООН и V Бакинский международный гуманитарный форум, на каждом из которых заседали секции, посвященные мультикультурализму. Проблемы мультикультурализма в Азербайджане и других странах рассматривались на многочисленных конференциях, семинарах, летних и зимних молодежных школах в Азербайджане и за его пределами. Поэтому изучение концепции азербайджанского мультикультурализма необходимо для правильного понимания современной внутренней и внешней политики Азербайджана, а также для возможности заимствования успешного опыта азербайджанского мультикультурализма различными государствами.

Литература

1. Абдуллаев К. Азербайджанский мультикультурализм сегодня: от Португалии до Индонезии [Электронный ресурс] // Федеральная Культурно-Национальная Автономия Азербайджанцев России. — 2016. — Режим доступа: <http://fnkaa.ru/азербайджанский-мультикультурализм/> (дата обращения: 29.03.2019)
2. Велиев И. Азербайджанский мультикультурализм и его особенности [Электронный ресурс] // Эхо (Баку). — 2016. — 23 сентября. — Режим доступа: <http://echo.az/article.php?aid=105872> (дата обращения: 01.04.2019)
3. Европейский Союз в XXI веке: время испытаний / под ред. О. Ю. Потемкиной, Н. Ю. Кавешникова, Н. Б. Кондратьевой. — Москва: Весь мир, 2012. — 656 с. (дата обращения: 27.03.2019)
4. Зейналова С. Из истории мультикультурализма в Азербайджане [Электронный ресурс] // Агентство новостей «Тренд». — 2016. — 28 января. — Режим доступа: <https://www.trend.az/azerbaijan/politics/2486766.html> (дата обращения: 01.04.2019)
5. Нестеров А. Г. Россия, Европа, Азербайджан: опыт политики мультикультурализма // Bakı Veynəlxalq Humanitar Forumunun materialları (2—3 oktyabr 2014-cüil). — Bakı: Şərq-Qərb, 2016. — S. 195—201. (дата обращения: 02.04.2019)
6. Нестеров А. Г. Проблемы мультикультурализма в отечественной культурологии и политологии // Современная Европа. — 2017. — № 2. — С. 111—120. (дата обращения: 29.03.2019)
7. Усубалиев А. Бакинский международный центр мультикультурализма [Электронный ресурс] / А. Усубалиев // Эхо (Баку). — 2014. — 28 мая. — Режим доступа: <http://echo.az/article.php?aid=63583> (дата обращения: 29.03.2019).

Гюльрена Мирза

Институт Архитектуры и Искусства НАНА

МУЛЬТИКУЛЬТУРНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ ХУДОЖНИКОВ

Ключевые слова: *Гейдар Алиев, мультикультурализм, азербайджанские художники, пейзаж*

Годы руководства общенационального лидера нашей страной вписаны в историческую память народа как эпоха Гейдара Алиева. Современное независимое Азербайджанское государство было сформировано на фундаменте, созданном в первый период политического руководства Гейдара Алиева – 1969-1982 годах. Основу идеологии азербайджанства, которую он пропагандировал в годы независимости - составляла идея равенства национальных, этнических, религиозных и социальных прав всех народов, считающих Азербайджан своей родиной.

Мультикультурализм в Азербайджане - государственная политика. Президент страны Ильхам Алиев подчеркивает в своих выступлениях, что мультикультурализм является одним из самых больших достижений Азербайджана и работает он не только на нашу страну: «Мы видим его в наших отреставрированных мечетях, синагогах, церквях. Азербайджанский мультикультурализм показывает свое значение в реставрации катакомб Ватикана, музеев Франции, строительстве школ в Пакистане. Большое значение в этом деле имеют проекты, реализуемые Фондом Гейдара Алиева».

Исторически присущие образу жизни азербайджанцев, сегодня мультикультурализм и толерантность стали неотъемлемыми чертами повседневной жизни каждого азербайджанца, независимо от национальной принадлежности, языка и религии. Естественно, что большая часть творческой интеллигенции отражает эти принципы в своей деятельности.

У каждого художника есть свои интенции, интересы в жизни, совпадающие с интересами в художественном творчестве. Любознательность, интерес к чужой культуре, а не только к своей - отличительный признак развитой личности, пытающейся обогатиться, расширить свой горизонт. Художники Азербайджана за последние сто лет показали себя толерантными и патриотичными, уважающими себя и другие культуры. Мультикультурализм - это богатство субкультур, это выражение уважения к чужому в своем творчестве, это любовь к чужому «пейзажу», и связь, взаимовлияния с ними. Традиции мультикультурализма всегда были присущи тюркским народам, а любая культурная традиция всегда выказывает себя, эксплицируясь в искусстве.

Одним из проявлений мультикультурализма можно считать то, что современные азербайджанские художники взяли на вооружение методы европейской изобразительности. Сегодня на площадках «Yagat» объединяются усилия художников различных национальных школ - это ли не политика в действии? Не говоря уже о том, что, как всегда в Азербайджане, и сегодня в творческих Союзах и группах работают люди многих национальностей. Все они ставили и ставят своей задачей пластически передать своё видение места и роли культурных традиций, гуманитарных ценностей и объединяющих факторов в искусстве. Среди многообразия видов и жанров искусства следует выделить в данном контексте жанр пейзажа.

Художники, проявляющие интерес только к своему пейзажу - их большинство, но проявляющих интерес кроме себя и к чужим - их меньшинство. Это логично и нормально. Просто это – следующая ступень развития. После познания себя взглянуть окрест. Поэтому мало сейчас азербайджанских художников, рисующих пейзажи Лондона, Парижа или Флориды. Но есть. И следующий этап на пути познания мира - это обобщение всех этих пейзажей, это создание некоего «надпейзажа». Интересно, что когда Европа отказалась от политики мультикультурализма, Азербайджан сделал его важной частью самоидентификации. И это симптоматично. Сегодня, когда мир отказывается от классических видов искусства в угоду концепту, в Азербайджане еще есть художники, модернистски переосмысляющие жизнь. И мультикультурализм является одной из главных их ценностей.

Хотелось бы назвать имена некоторых художников, творчество которых ярко иллюстрирует мультикультурные ценности. Их, конечно, очень много, но хотелось бы начать с гениального Ашрафа Мурада, выставка которого проходит сейчас в Баку. Он мыслил планетарно, будучи патриотом Азербайджана («У границы», «Грибоедов и Бакиханов», «Наполеон», «Америка. Канада» и т.д.) [4]. Любимые всеми Т. Салахов [1] и О. Эльдаров [2], исполины азербайджанского искусства, каждый в своем виде являясь флагманами мультикультурализма, идей толерантности, азербайджанства, провозглашенных Гейдаром Алиевым.

Интересно исследовать в этом ракурсе творчество семьи О. Садыхзаде [3] и Э. Шахтагинской [5], их сына А. Садыхзаде, горячо поддерживавших политику Гейдара Алиева. В этом же ряду творчество очень талантливой молодой художницы из Нахчивана Ульвии Гамзаевой, бакинок Ирины Эльдаровой, Елены Ахвердиевой и многих других.

Литература

1. Гюльрена Мирза. Таир Салахов. Sərvət. Bakı, 2013, 104 s.
2. Гюльрена Мирза. Омар Эльдаров. Anglo-Caspian publishing ltd. London, 2005, 385 c.
3. Гюльрена Мирза. Oqtay Sadiqzadə. Çaşıoğlu Bakı 2002, 92 s.
4. Гюльрена Мирза. Параллельные реальности Ашрафа Мурада. Mədəniyyət və incəsənət problemləri 2. Bakı 2012, 36-42 s.
5. Гюльрена Мирза. Elmira Şahtaxtinskaya. Sərvət. Bakı, 2013, 104 s.

Тинатин Мшвидобадзе

Горький Государственный Университет

СОВРЕМЕННОЕ ВОСПРИЯТИЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА

Ключевые слова: мультикультурализм, межкультурный диалог, этнические группы

Государство Азербайджана представляет собой страну, где на протяжении веков была разнообразие этноса, религии и культуры. В этом аспекте наша статья акцентирована на современном восприятии мультикультурализма. К этому способствовало выступление главы Азербайджанской Республики Ильхама Алиева 10 января 2016 году, на заседании Кабинета Министров в котором особен-

но выделил тот факт, что Азербайджан проделал огромную работу, связанную с мультикультурализмом, и объявил текущий год в Республике "Годом мультикультурализма".

Этим, как отмечал политолог Асиф Усубалиев, - политика главы государства указала путь на качественно новую стадию институционализации и международной легитимизации первенства Республики [Усубалиев, 2014].

В данной статье анализируется Азербайджанская концепция мультикультурализма.

Ещё в далеком прошлом Азербайджан стал центром культурных разнообразий, так как он был частью Шелкового пути, или Шелковый путь, который был серией торговых и культурных маршрутов передачи, которые были центральными для культурного взаимодействия через регионы азиатского континента, соединяя Запад и Восток, связывая трейдеров, купцов, паломников, монахов, солдат, кочевников и городских жителей из Китая и Индии в Средиземном море в разные периоды времени. Это служил "воротами" между таинственным далеким Китаем и Европой [Asger Ahmad, 2012].

Ещё один важный фактор, который обогатил Азербайджанскую культуру - это различные этнические группы, которые живут на территории Азербайджана. Исторические источники всегда показывали, что этнический состав Азербайджана был расширен. Сегодня Азербайджан отличается с этническим разнообразием. Помимо азербайджанских турок, горские евреи, таты, талыш, курды, молокане, ингило и другие этнические группы живут в своей территории. Представители этнических групп считают себя азербайджанцами, но каждая группа сохранила отличительные элементы их различных культур. Эта культура отражается в домашней жизни, на кухне и различных церемониях.

Один из древнейших народов, живущих в Азербайджане евреи, которые в настоящее время живут в Баку, Сумгаитские, Губинские, Огузские и Гейчайские области. Тем более, что Красный поселок в Губинском районе считается самым густонаселенным районом горских евреев. Исторически иудаизм был представлен в Азербайджане горскими евреями. Моше Каланкат связывает приход евреев в Кавказские горы в I веке до нашей эры.

Другая группа этнических меньшинств Азербайджана талыш,- люди, живущие на юго-востоке Азербайджанской Республики, в Ленкоране, Астаре, Масаллы и области Лерик, а также на севере Ирана.

Бывшие советские ученые Талыш считали местным населением. Таким образом, они считали их поколением древнейших местных племен Азербайджана, кадусов. Однако западные ученые имеют сомнительный подход к этому. В их мнение о прибытии талышей в Азербайджан (XIII век) связан с полководцем Чингисханом с талышским именем. Талышский материал и духовная культура не отличается от населения Азербайджана. [Namiq Abbas, 2012].

Эти культурные, социальные и политические движения вызвали переход на новое образование в европейском стиле, вместо традиционного медресе образования и создание школ, средств массовой информации, театра, торговли, благотворительных организации, библиотек, новый жанр литературы, политических партий, политических и культурных идеи.

Социокультурные изменения и развитие в девятнадцатом веке привело к превращению из империи государственной модели, основанной на племенной династии системы управления демократической республикой, модель национального государства в двадцатом веке. Нине к этому процессу способствуют международные форумы и круглые столы на высшем уровне. С 2011 года, по личной инициативе Президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева, раз в два года в Баку проходит Всемирный форум по межкультурному диалогу [Агия Нахчыванлы, 2016].

Современная азербайджанская культура является новой и интегрированной культурой, которая не только объединяет европейскую культуру в лице России и восточно-исламской культурой в лице Ирана, но также сохраняет свои древние, национальные традиции.

Литература

1. Усубалиев А. Бакинский международный центр мультикультурализма [Электронный ресурс] / А. Усубалиев // Эхо (Баку). — 2014. — 28 мая. — Режим доступа: <http://echo.az/article.php?aid=63583>.
2. Moral culture of Azerbaijan in XII-XV centuries, Asger Ahmad, Baki-2012.
3. Namiq Abbas, (2012) The cultural policy of Azerbaijan Republic in modern condition and development factors of moral values (ethnographic research) , Baki.
4. Агия Нахчыванлы, Патриотизм и мультикультурализм как нравственные ценности политического курса Президента Азербайджана Ильхама Алиева, 21.04.2016, <https://azertag.az/ru>

О НЕКОТОРЫХ ИДЕОЛОГИЧЕСКИХ АСПЕКТАХ Г. АЛИЕВСКОЙ ПОЛИТИКИ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА В СОВРЕМЕННОМ АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Ключевые слова: *Гейдар Алиев, Азербайджан, мультикультурализм, толерантность*

Решая противоречия и конфликты, на пути развития Азербайджан в современную эпоху состоялся как многонациональная и многокультурная страна. В этом плане является позитивным утверждение в Азербайджане Г.Алиевской политики мультикультурализма. Это политика - ненасилие, компромисса, толерантности, терпимости. Неприятия войны, которая нам была навязана соседним государством, насильственных методов в решении проблем различного рода, является основой мультикультуральной модели Азербайджанской республики и мировоззрения азербайджанского этноса. Азербайджанский народ осуждает любую форму насилия. Политика мультикультурализма, выдвинутая Г.Алиевым, была и остается государственной стратегией Азербайджана. [(Р.Мехтиев. V Бакинский международный гуманитарный форум – площадка мирового масштаба, которая дает понимание в каком направлении обществу надо двигаться. – журн. Мультикультурализм 3.)]

Мультикультурализм - это один из основополагающих принципов азербайджанской государственности. Мультикультурализм декларирует равноправие и солидарность всех граждан и этносов Азербайджана. Мультикультурализм – это образ жизни в Азербайджане, это обязанность общества способствующее утверждению плюрализма культур, демократии, свободы совести и правопорядка. Подчеркнем: еще со времен Г.Алиева мультикультурализм в Азербайджанской Республике является основой внутренней и внешней политики страны. Как отмечал Президент Азербайджана И.Алиев "мультикультурализм" в Азербайджане является государственной политикой"

На современном этапе, стратегия Г.Алиева нашла свое выражение в том, что мультикультурализм ныне объявлен государственной политикой Азербайджанской Республики. Президент Азербайджанской Республики Ильхам Алиев на заседании Кабинета Министров 10 января 2016 года объявил 2016-й год в Азербайджане «Годом мультикультурализма». В своем выступлении Президент Ильхам Алиев отметил: «Азербайджан проделал огромную работу, связанную с мультикультурализмом. Пример Азербайджана показывает, что мультикультурализм живет. Несмотря на то, что некоторые политики утверждают, что мультикультурализм потерпел крах. Может быть, где-то и потерпел крах. Но в Азербайджане он живет, эти тенденции, идеи усиливаются, получая все большую поддержку общества. Мы будем идти по этому пути» [Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyev multikulturalizmin Azərbaycan modeli haqqında, 311].

Мультикультурализм в современном Азербайджане проявляется и реализуется на различных уровнях. Во-первых, это терпимые отношения между людьми различных культур, религий и конфессий, а также религиозных объединений. Эти отношения основаны на принципе взаимоуважения, взаимного признания прав на существование и деятельность. Во-вторых, это признание государством права на существование различных культур, а не только культуры титульной нации – азербайджанцев. В Азербайджане защищены права всех этносов - азербайджанских тюрков, русских, евреев, талышей, лезгин и т.д. - на сохранение и развитие родного языка, религии и культуры.

«Мультикультурализм» в Азербайджане означает толерантность в отношении к этносам, проживающим на нашей территории, а также, утверждение норм, установленных в международных правовых актах в области прав человека и отказ от догматизма, от абсолютизации истины. Отметим, вышеуказанное всегда было нашей нормой жизни в Азербайджане. Нам за годы независимости удалось не только сохранить эти позитивные тенденции, но и укрепить их. И сегодня все народы, представители всех конфессий, проживающих в нашей стране, чувствуют себя достойными гражданами нашей страны. Таковыми они и являются.

В современном Азербайджане, как ни в каком другом государстве, существует уникальный опыт совместного проживания и развития различных этносов и культур. Национальные меньшинства совместно с титульным этносом взаимно обогащали друг друга, помогали друг другу в самые драматические периоды своего развития, включая период азербайджано–армянского нагорно-карабахского конфликта. Как отмечал президент Азербайджана И.Г.Алиев «в Азербайджане есть национальные меньшинства. Как и у всех других граждан, у этих меньшинств также есть свои права и обязанности. Наше общество очень терпимое. Этническая и религиозная терпимость является одним из самых

высоких достижений нашей страны. Это очень важный фактор успешного развития. [Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyev multikulturalizmin Azərbaycan modeli haqqında,184]

Мультикультурализм в Азербайджане, основан на высоких принципах толерантности. Мультикультурализм Азербайджана во многом отличается от толерантности религиозной (политической, межэтнической, межкультурной и т. д.). Особенность мультикультуральности любого светского государства заключается в том, что оно не имеет жесткой иерархической структуры. Азербайджан это светское государство. Это связано с тем в ее основе лежит принцип плюрализма ценностей и мнений, что ведет к признанию относительности любых идеалов и истин. Это делает возможным в светской культуре принятие ценностей культуры другого народа, взгляды и особенности поведения которого равноценны ценностям взглядам и манерам поведения титульной нации.

Светский характер мультикультурализма в Азербайджане определяется терпимостью к ценностям культуры других народов, к чужим мнениям, религиозным верованиям, и формам поведения. Религиозная толерантность представляет собой нечто иное. Оно означает лишь отсутствие высказываний или действий, которые бы быть расценены как унижительные или оскорбительные для представителей другой религиозной конфессии и были бы направлены на ущемление прав, свободы вероисповедания и отправления культа (закрытие храмов, запрет на миссионерскую деятельность и т.д.).

В современном Азербайджане общество опирается на принципы и идеи мультикультурализма . С этой точки зрения , можно отметить, что отношения между разными культурами народов, проживающих на территории Азербайджана, строятся на взаимоуважительных отношениях между религиозными организациями и конфессиями, на взаимном признании права на существование религиозной деятельности, на отсутствии обращений к государству с просьбой предоставить преференции и льготы какой либо религиозной организации, и тем более об отсутствии призывов ограничить деятельность других религиозных организаций.

Азербайджанская модель мультикультурализма - необходимость толерантных отношений между верующими и неверующими. Сохранить разнообразие культур, и обеспечить толерантность общества невозможно без диалога религий. Еще более актуальным является обеспечение терпимого отношения к носителям иных религиозных взглядов на уровне верующих граждан общества. Отметим, мультикультурализм, основан на этнической и религиозной терпимости, – это важнейшие атрибуты современного Азербайджана. Это внутренняя гармония общества, основоположником которого в нынешнем Азербайджане явился Г.Алиев.

Литература

1. Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyev multikulturalizmin Azərbaycan modeli haqqında. Bakı – 2017.
2. Литературно-художественные истоки азербайджанского мультикультурализма. Под ред. Камала Абдуллы, Баку, 2016,с.)
3. (Р.Мехтиев. V Бакинский международный гуманитарный форум – площадка мирового масштаба, которая дает понимание в каком направлении обществу надо двигаться. – журн. Мультикультурализм , Баку, №3, 2016)

III BÖLMƏ

QLOBALLAŞAN DÜNYADA DİNLƏRİN VƏ MƏDƏNİYYƏTLƏRİN DİALOQU

Namiq Abbasov

AMEA Memarlıq və İncəsənət institutu

DİALOQ VƏ ƏMƏKDAŞLIQ AZƏRBAYCAN MƏDƏNİYYƏT SİYASƏTİNİN ƏSASI KİMİ

Açar sözlər: *dövlət siyasəti, humanizm, dialoq, tolerantlıq, mədəni mübadilə*

Klassik alman filosofu İmmanuel Kantın: “Çiçəklər təbiətdə azad gözəllikdir” tezisini Əlisa Nicat bədii publisistik dildə belə şərh edir: “Manqal çiçəkləri niyə çöl çiçəkləri kimi ruh oxşamır? Onları yalnız qadınlar sevir. Çöl gülləri isə milyon illərin dərinliyindən gələn, təbiətin bətnindən doğan, onun bir hissəsi olan günəşlə, yağışlarla, küləklə, qaynayıb qarışan, öz toxumlarını hara istəsə səpə bilən azad gözəllikdir [Əlisa Nicat Müdriklik məbədi Nərgiz nəşriyyatı, 534]. Mədəniyyətlər də belədir. Hərəsinin öz yeri, öz tərəvəti, öz gözəlliyi var. Ancaq bu müxtəlifliyin balanslı şəkildə idarə edilməsi təbii ki, mədəniyyət siyasətinin uğurlu həllindən asılıdır.

Azərbaycan Şərqlə Qərbin qovuşağında yerləşdiyindən hər iki tərəf üçün cəlbedici olmuşdur. Bu missiyanı həmişə doğrultmağa çalışan ölkəmiz dostluq həmrəylik, həmfikirlik məkanı olaraq mədəni əməkdaşlıq üçün rahat və təhlükəsiz olduğundan tarixin müxtəlif dövrlərində hər kəsə açıq olmuşdur. Azərbaycan Şərq mədəniyyətini Qərbə və əksinə ötürülməsində körpü rolunu oynayır. Həqiqətən də müxtəlif xalqların yaşadığı çox dinli, çoxdilli milli-etnik qrupların yaşadığı Azərbaycan unikal coğrafi və mədəni məkandır. Ölkəmizə səfər edən Roma Papası II Frensisk Bakıda yerləşən Katolik kilsəsindəki çıxışı zamanı demişdi: “Bura tək millətli, tək dinli cəmiyyət deyil. Siz burada ingilis, ispan, rus, Azərbaycan dillərində danışırsınız. Qoy Şərq ilə Qərbin arasında qapı olan bu məkan sülhə açıq olsun və digər keçmiş, eləcə də yeni münaqişələrin həlli üçün nümunəyə çevrilsin” [Tağıyev Əlikram Mirhəsən oğlu. Milli kimlik və multikultural proseslər, 190-192]. Bəşəriyyət nizam və harmoniyada yaşaması üçün mədəni əlaqələrə, əməkdaşlığa möhtacdır. Çünki mədəniyyətlər məhdud, qapalı şəraitdə yaşaya bilməz, sərhədləri keçib digərindən nəyisə əxz etməyə çalışır. Qərb texnologiyası ilə Şərq enerji resurslarının uzlaşması global iqtisadi tərəqqinin açarıdır. Əsl global sivilizasiyanın yolu da məhz qarşılıqlı mədəni əlaqələrdən keçir.

Azərbaycanın qədim, orta və yeni dövrlərdə dünyanın bir çox ölkələri ilə zəngin mədəni əlaqələri olmuşdur. Qonşu xalqların mədəni əməkdaşlığa can almalarının səbəbini türk xalqının altruist xarakterində, multikultural və tolerant münasibətlərində tapmaq olur. Hələ XIX əsrdə Fransız yazıçısı Rone Pinona bizimlə qardaş olan Osmanlı Türkiyəsi haqqında isteza ilə demişdi: “Osmanlı imperatorluğunda hər kəs üçün yer vardır. Türklər üçün də” [Göyaltı Ziya, “Türkçülüynün əsasları, 9]. Beləliklə, bu bir faktıdır ki, multikulturalizm Azərbaycan xalqının həyat tərzidir; Azərbaycanın müstəqil Respublika kimi 30-dan artıq beynəlxalq təşkilatın üzvüdür. 2001-ci il Avropa Şurasına üzv qəbul ediləndən sonra mədəni mübadilə üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən və yerinə yetirilməsi yalnız müasir beynəlxalq hüquq normalarına riayət etməklə mümkün olan bir sıra beynəlxalq konvensiyalara qoşulmuşdur ki, bu da dünya ölkələri ilə bərabərhüquqlu mədəni əlaqələrinin təşkili səviyyəsini və ölkənin tanınması üçün aparılan mədəni siyasətin nəticəsi kimi dəyərləndirilə bilər; Hər bir milli mədəniyyətin inkişafı üçün vacib olan mədəni əlaqələrin müasir dövrdə ölkəmizdəki inkişaf dinamikasına nəzər yetirsək görərik ki, YUNESKO (BMT Elm və Mədəniyyət məsələləri üzrə təşkilatı), TÜRKSOY (Türk Mədəniyyət və Sənətləri Yönetməni), İSESKO (Təhsil, Elm, mədəniyyət məsələləri üzrə islam təşkilatı) və digər bu kimi nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlarla, habelə bu müvafiq təşkilatların müvafiq qurumları ilə uğurlu sıx əməkdaşlığı həyata keçirir.

Azərbaycanın müstəqillik illərində mədəni əlaqələr sahəsində keçdiyi tarixi mərhələlərə nəzər yetirdikdə H.Əliyev Fondu, onu prezidenti YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri birinci vitse prezident Mehriban Əliyevanın xidmətlərini xüsusi vurğulamaq olar. Mehriban xanımın təşəbbüsü ilə Azərbaycanın bir çox maddi və qeyri maddi mədəniyyət inciləri YUNESKO tərəfindən ümumbəşəri mədəni irs siyahısına daxil edilmişdir; Azərbaycanın Avropa ailəsi ilə qarşılıqlı mədəni əlaqəsini təmin edən mədəni mühit və multikultural ənənələr əsas prioritetlərdəndir. Son 10 ildə təşkil olunan tədbirlərin qısa siyahısı bunun sübutudur. 2006-da aprel Bakıda “Azərbaycan: sivilizasiyalararası dialoqun keçmişi və bu gün”, 2007-də noyabr Bakıda “Gənclər sivilizasiyaların alyansı uğrunda mübarizədə”, 2008-də Bakıda Mədəniyyətlərarası dialoqda

qadınların rolunun genişləndirilməsi”, 2009-da Bakı İslam mədəniyyətinin paytaxtı elan olundu, 2010-cu ildə Prezident İ.Əliyev və Rusiya Federasiyasının prezidenti D.Medvedev multikultural ənənələri davam etdirmək üçün Beynəlxalq Humanitar Forum keçirilməsi barədə təşəbbüs irəli sürdülər. Beləliklə, I Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumu 10-11 oktyabr 2011-ci ildə, II Bakı beynəlxalq Humanitar Forumu 4-5 oktyabr 2012-ci ildə, III Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumu 1 noyabr 2013-cü ildə IV Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumu 2-3 oktyabr 2014-cü ildə V Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumu 29-30 sentyabr 2016-cı ildə [Tağıyev Əlikram Mirhəsən oğlu. Milli kimlik və multikultural proseslər, 183]. 2015-ci ildə keçirilmiş I Avropa oyunlarını, 2016-cı ilin Multikulturalizm ili elan olunmasını 2017-ci ilin də islam həmrəyliyi ili elan edilməsi faktları mədəni əlaqələrin parlaq nümunəsidir. Lakin bütün bunlara baxmayaraq mənfur qonşularımız başqa cür düşünülür. “Hazırda erməni ideoloqları və siyasətçiləri Qafqazda özlərindən olmayanları, xüsusən də azərbaycanlıları “monqol”, “barbar”, “vəhşi” adlandırır, özlərini isə qədim sivilizasiyaya malik bir xalq kimi təqdim edirlər. Ermənilər öz işğalçılıq siyasətlərinə haqq qazandırmaq mərsədilə azərbaycanlıların başqa bir mədəniyyətin üzvü olduqlarını iddia edirlər. Güya məhz bu sivilizasiya fərqləri onları azərbaycanlılarla birlikdə yaşamaq fikrindən döndərir” Aynur İsafova. [“Mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların dialoqu Şərqi-Qərbi münasibətləri kontekstində” Sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı, 4]. Sadalanan beynəlxalq tədbirlər erməni yalanlarını heçə endirir. Hər il bir hadisə ilə beynəlxalq səviyyəli tədbirlərlə yadda qalan Azərbaycan dövlətinin mədəniyyət siyasəti Qərbin siyasi və dini liderlərinin dilindən, belə iddiaların yalan olduğunu səsəndirir. Hər ötən il bir daha Azərbaycanın haqlı mövqeyi təsdiqlənir, iftiralər və yalanlar isə erməni ideoloqlarını özlərinə qarşı istiqamətlənir. Bu barədə professor İ.Məmmədzadə yazar: “Bakıda keçirilmiş II Beynəlxalq Humanitar Forumunda Azərbaycanın Birinci xanımı, YUNESKO və İSESCO-nun xoşməramlı səfiri, birinci vitse-prezident xanım Mehriban Əliyeva məhz global səviyyədə dialoq kimi başa düşülən müasir dünyada zəruriliyi kəskin duyulan **global etikanın** əhəmiyyətini vurğulamışdır. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev 2013-cü ilin oktyabr ayında Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumunun açılışında demişdir ki, əgər biz dünyada sivilizasiyaların əməkdaşlığını, dialoqu gücləndirmək istəyiriksə, onda bütün imkanlardan istifadə etməliyik. 2015-ci ildə Bakıda baş tutmuş “Mədəniyyətlərin dialoqu” III Beynəlxalq Forumunda multikulturalizm probleminə həsr olunmuş “Dəyirmi masa” keçirilib. Bu o deməkdir ki, həmin forumda iştirak edən alim, mədəniyyət xadimi və siyasətçilər tərəfindən bu məsələlərin bir-biri ilə qarşılıqlı surətdə bağlılığı və aktuallığı dərindən dərk olunur”(4, 5).

Beləliklə, qətiyyətlə söyləmək olar ki, dostluq və əməkdaşlıq Azərbaycanda dövlət mədəniyyət siyasətinin əsasını təşkil edir. Bu da bütövlükdə türk xalqlarının sülhsevər, dostcanlı və xeyirxah olduğundan irəli gəlir. Son illər paytaxt Bakı beynəlxalq forumların və sivilizasiyalar arasındakı dialoqların məkanına çevrilmişdir. Hətta NATO və Rusiya silahlı qüvvələrinin baş komandanlarının görüşləri üçün ən uyğun məkan Bakı şəhəri seçilir. Bu da ölkəmizin sabit dinamik və sülhsevər olmasını göstərir. Bütün bunlar isə möhtərəm prezident İlham Əliyevin uzaqgörən və düşünülmüş siyasətinin nəticəsidir.

Ədəbiyyat

1. Aynur İsafova. “Mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların dialoqu Şərqi-Qərbi münasibətləri kontekstində” Sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı - 2016
2. Əlisə Nicat Müdriklik məbədi Nərgiz nəşriyyatı, Bakı 2005
3. Göyalt Ziya, “Türkçülüyün əsasları”. Bakı, “Maarif” nəşriyyatı, 1991, 175 s.
4. İ. Məmmədzadə “Qloballaşma və multikulturalizmin dərkində bəzi təmayüllər” Elm qəzeti N10 Bakı 27 may 2016
5. Tağıyev Əlikram Mirhəsən oğlu. Milli kimlik və multikultural proseslər. Bakı Gənclik 2017, səh. 204
6. Zeynalov.Ş Sivilizasiyalararası münasibətlər: problemlər və perspektivlər. Bakı: Oğuz Evi nəşriyyatı, 2014, 240 s.

Aytən Hacıyeva

Azərbaycan Dillər Universiteti

POLİETNİK TOPLUMLARDA DİL SİYASƏTİ MODELƏRİ VƏ MULTİKULTURALİZM

Açar sözlər: *polilingvizizm, multikulturalizm, dil siyasəti modelləri*

Polietnik toplumlar özlərinin milli, dini fərqliliyi, bir çox hallarda eləcə də irqi çoxrəngliliyi seçilir və bununla bərabər (bəzi toplumlarda qeyd olunanların qaçılmaz fəsadı kimi) hətta sosial kimlik iyerarxiy qruplaşdırmasının mövcudluğu ilə fərqlənirlər. Məhz, dil siyasəti modelinin müvəffəqiyyətli olub-olmaması

cəmiyyət həyatında marjinal etnik-sosial qruplaşmaların problemlərinin reallaşma ehtimallarının gerçəklik payını müəyyənləşdirir. Eləcə də dil siyasətinə əsasən, bu və ya digər polietnik toplumda hibrik identiklikdən əziyyət çəkərək cəmiyyətin tamhüquqlu üzvü ola bilməyən fərdlərin psixososial bunalım faciələrinin yer alıb-almayacağını təsbit etmək mümkün olur. Bu mənada, poetnik toplumlardakı əsas tolerantlıq “indikatorunun” bu sositumda izlənilən dil siyasəti modelinin olduğunu söyləsək, düşünürük ki, heç də yanlışdır. Bir çox sosiolinqvistik araşdırmalarda (məsələn: [İnglis, 1996, 93] [Языковая ситуация, 2016]) dil siyasətinin tipləri dedikdə, əsas etibarilə üç növ dil siyasətini fərqləndirilir: 1) **assimilyativ**, 2) **differensial** və 3) **multikultural**. **Assimilyativ dil siyasəti** bir və ya iki dilin hegemonluğu şəraitində digər dillərin sıxışdırılıb çıxarılmasını, onların istifadə sferalarının məhdudlaşdırılmasını hədəf alır (məsələn, bu sırada İranda Azərbaycan dilinə olan münasibəti və s. bu kimi faktları misal göstərmək olar). **Differensiallaşdırıcı dil siyasəti** dedikdə isə burada digər dillərin açıq-aşkar sıxışdırılması baş verməsə də, onların yaşadılıb inkişaf etdirilməsinə xüsusi şərait də yaradılmır (Fransada qəbul olunmuş **Tubon qanunu**¹ və digər dillərə olan münasibəti misal göstərmək olar). **Multikultural dil siyasətində** isə fərqli dillərin daşıyıcılarına qarşı dözümlülüklə bərabər, bu dillərdə ibtidai və orta məktəblərin fəaliyyət göstərməsinə şərait də yaradılır. Məsələn, Azərbaycanda multikulturalizm siyasəti aparıldığından bu özünü dil siyasətində də göstərmişdir. Belə ki, ölkə ərazisində Azərbaycan dili ilə yanaşı rus və ingilis dillərində orta təhsil məktəbləri fəaliyyət göstərir, regionlarda yerli azsaylı xalqların dilinin tədrisi işinə diqqət yetirilir. Misal üçün qeyd edə bilərik ki, Qax bölgəsində məskunlaşmış ingiloylar üçün rayon ərazisində təlim gürcü dilində olan 6 məktəb, 1 bölmə, 6 məktəbəqədər tərbiyə müəssisəsi, həmçinin 6 səhiyyə müəssisəsi, 14 mədəniyyət müəssisəsi, 6 kilsə, Gürcü-Mədəniyyət Mərkəzi fəaliyyət göstərir [Musaqızı, 2011]. Məlumdur ki, sosiolinqvistikada dil siyasəti anlayışı iki aspektdə nəzərdən keçirilir: 1) dil – siyasətin aləti, “silahı”, vasitəsi kimi; 2) dil – siyasətin təsir obyektini kimi. S.Kuznetsov birinci halda siyasi məqsədlər naminə manipulyasiyaların verbal (dil) vasitəsilə ifadəsini nəzərdə tutur və bura hətta neyrolinqvistik proqramlaşdırma yolu ilə insanların, kütlənin idarə olunmasını, siyasi cəhətdən yönləndirilməsini mümkün edən strategiyaların izlənməsini aid edir [Кузнецов, 2014]. Bu zaman dil insan beyinlərinin idarə edilməsi, hətta “beyinlərin yuyulması” (brainwashing), ideoloji yönləndirməni nəzərdə tutan “düşüncə kontrolü” (thought control) və s. bu kimi manipulyativ mexanizmlər işə salınır. Bundan başqa, siyasətin aləti olaraq dildən assimilyasiya siyasətinin yürüdülməsi zamanı da istifadə edirlər. Bu aspekt ikinci aspektlə, yəni “dil – siyasətin təsir obyektini kimi” məqamı ilə əsəlləşsə də, burada dil təsir obyektini kimi deyil, təsir aləti kimi istifadə olunur. Məsələn, Hindistanın Britaniya İmperiyası əsarəti tarixindən məlum olan, 1837-1830-cu illərdə Bombeyin (Mumbeyinin) qubernatoru olmuş tarixçi, İmperiya ordusu general-leytenantı Lord Con Malkolm Hindistanın idarə olunmasının, onun Britaniya tabeliliyində saxlanılmasının ən optimal üsullarından biri kimi məhz dil faktorunu qeyd edir. Daha dəqiq desək, Lord Malkolm ingilis dilində təhsil və tərbiyənin önəmini vurğulayaraq, İmperiya mərkəzinin (Londonun) “yalnız fiziki göstəricilərinə görə hindli olan, düşüncə tərzi və yaşam biçimi ilə ingilisləşmiş gəncliyin yetişdirilməsinin” vacibliyini vurğulayırdı. Bu məqsədlə Britaniya İmperiyası Hindistanın varlı ailələrinin övladlarının İmperiyanın mərkəzində ingilis dilində təhsil və tərbiyə almasını təşviq edir, buna hər cür şərait yaradırdı. Sonralar bu və oxşar situasiyalardan törəyən psixoloji, etnomental “yadlıq” məqamları sosiologiyada, eləcə də psixologiyada “hibrid identiklik” probleminin aktuallaşmasına yol açdı. Belə ki, öz milli kimliyini itirmiş kəsim, yəni milli köklərindən qopmuş, lakin bir çox obyektiv və subyektiv səbəblərdən dolayı fərqli zəminə adaptə oluna bilməyən, burada tam özününküləşə bilməyən hibrid identikli (kimlikli) insanların daxili psixoloji, habelə sosial adaptasiya problemləri müxtəlif çoxmillətli dövlətlərdə bu və ya digər səviyyəli problemlərə yol açmışdır. Bu vəziyyət xüsusilə İmperiya keçmiş olan və sonradan öz müstəmləkələri qarşısında bir növ “günahkarlıq kompleksi” yaşayan böyük dövlətlərdə (postkolonial mərhələdə) yaşanan ağır sosial problemləri ehtiva edir. Belə ki, Britaniya İmperiyasının paytaxtında ingilis dilində sərbəst danışa bilməyən insanların məskunlaşdığı kvartallar mövcud olduğu kimi, Fransada da Əlcəzair və digər ərəb ölkələrində çıxmış insanların yaşadıkları böyük məhəllə və rayonlar mövcuddur. Dövlət onların cəmiyyətə inteqrasiyası yolunda ciddi addımlar atsa da, hələ həmin topluluqların yetərincə ümumi sosial “axına” qoşulduğunu, ölkənin siyasi və sosial həyatında aktiv iştirak etdiyini söyləmək olmaz. Məhz bu səbəbdəndir ki, ara-sıra bu qəbildən olan topluluqlarda sosial partlayış və etirazlar müşahidə olunur. İkinci halda isə, bilavasitə dilə yönəlmiş siyasət nəzərdə tutulur. Sosiolinqvistikada bu aspekt “dil siyasəti” adı ilə nəzərdən keçirilir və müasir sosiolinqvistik araşdırmalarda dil – siyasət əlaqəsi məhz bu kontekstdə dəyərləndirilir. Qərbi sosiolinqvistləri bəzi hallarda “dil siyasəti” terminini “dil planlaşdırması” termini ilə də əvəz edirlər. Lakin dil siyasəti müəy-

¹ Qanunun müəllifi mühafizəkar mövqeli mədəniyyət nazırı Jak Tubon idi. Fransız dilinin ingilis müdaxilələrindən qorumağı hədəf alan bu dövlət qanunu digər tərəfdən ölkədə yaşayan digər xalqların dilinin sıxışdırılması mövqeyindən çıxış edirdi. Belə ki, bretan, lotaring, provansal kimi dillərin istifadəsi süni şəkildə məhdudlaşdırılırdı. Qanuna görə, dövlət yalnız fransız dilindəki təhsili maliyyələşdirir ki, bu da həmin dildə danışan gəncliyin yetişdirilməsinə əsaslı mane kimi çıxış edirdi. Təkcə onu demək kifayətdir ki, 2007-ci məlumatına görə, Breton vilayətinin yalnız 5,5% əhalisi (əsas etibarilə yaşlı nəsil) ana dilində danışmağı bacarır.

yən ideoloji əsasları formalaşdırdığı halda, dil planlaşdırması həmin ideoloji prinsiplərin praktik gerçəkləşdirməsini mümkün edir. Məsələn, Hindistan 1947-ci ildə müstəqilliyini elan etdikdə ingilis dilindən tamamilə imtina etməklə yalnız bir dövlət dilinin (hindi dili) qəbul edilməsini və hər ştatının yerli dillərdən rəsmi dil kimi istifadəsi siyasətini həyata keçirmişdir. Bu dil siyasətinə uyğun olan dil planlaşdırmasına görə, küllü miqdarda vəsait xərclənərək hindi dilində terminologiya və lüğətlərin yaradılması və nəşrinə başlanılmışdır. Lakin bu fəaliyyətlər tam uğurla nəticələnmədi və iyirmi il sonra – 1967-ci ildə Hindistan dövlətində ingilis dilinin ikinci dövlət dili kimi statusu bərpa edildi [Бахтин, 2004, 136]. Göründüyü kimi, dil siyasəti bəzi hallarda dil planlaşdırması ilə üst-üstə düşməyə bilir və bu zaman verilmiş zaman kəsimində cəmiyyətin “sosial sifarişi” və tələbləri əsas götürülür. Onu da qeyd edək ki, bəzi hallarda dil siyasətində assimilyativ və ya differensial prinsiplərin izlənilməsi, zamanla “təsir - əks-təsirə bərabərdir” – prinsipi ilə kəskin effektə yol açar bilər. Məsələn, Kanadanın Kvebek əyalətində fransız dilində təhsil uğrunda aparılan və onillikləri əhatə edən mübarizənin müvəffəqiyyətlə nəticələnməsi, digər tərəfdən ingilis dilinin sıxışdırılmasına və ümumiyyətlə, separatçılıq əhval-ruhiyyəsinin güclənməsinə də yol açmışdır. Göründüyü kimi, dil siyasəti çox həssas sahə olmaqla polietnik toplumun idarəedilməsində həlledici rol oynayır və heç şübhəsiz ki, ən uğurlu dil siyasəti modeli Azərbaycanda da yürüdülməkdə olan multikultural dil siyasəti modeli sayılmalıdır.

Ədəbiyyat

1. Бахтин Н. Б., Головкин Е. В.. Социолінгвистика и социология языка, СПб.: ИЦ «Гуманитарная Академия», 2004. 336 с.. 2004
2. Inglis, C., Multiculturalism: new policy response to diversity. Management of Social Transformations (MOST) - UNESCO Policy Paper - No. 4. Paris: UNESCO., 1996.
https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:XTzoOm_yXEwJ:https://unesdoc.unesco.org/in/rest/annotationSVC/DownloadWatermarkedAttachment/attach_import_fca1f504-1742-4341-b342-a842e9f29983%3F_%3D105582engb.pdf+%&cd=5&hl=ru&ct=clnk&gl=az
3. Кузнецов С. Н. Языковая политика и языковое планирование. URL:
http://genhis.philol.msu.ru/article_195.shtml
4. Musaqızı L. Azərbaycan gürcüləri: Qaxda gəzib, gördüklərimiz... , 2011,
<http://modern.az/az/news/14837#gsc.tab=0>
5. Языковая ситуация и языковая политика <http://mognovse.ru/wne-yazikovaya-politika-i-zakoni-oyazike-yazikovaya-situaciya.html>

Bəsirə Əzizəliyeva

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞMASI VƏ MƏDƏNİYYƏTLƏRİN DIALOQUNDA ƏDƏBİYYATIN ROLU (MƏHƏMMƏD İQBALIN ƏSƏRLƏRİ ƏSASINDA)

Açar sözlər: *Məhəmməd İqbal, “Şərqdən xəbər”, “Cavidnamə”, “Kurtuba camisi”, Qərb*

Multikulturalizm, sivilizasiyalararası dialoq, humanitar fikrin xalqlar arasında mənəvi körpüyə çevrilməsinin əsas prinsiplərinin ideya mənbələrini mədəniyyətlərin ortaq dəyərləri müstəvisində formalaşan və inkişaf edən yazıçıların yaradıcılığında da müşahidə edirik. Çünki milli ədəbiyyatların dünya ədəbiyyatına inteqrasiya etdiyi bir dövrdə mədəniyyətlərin ortaq dəyərlərindən çıxış edən bədii yaradıcılıqda daha çox hansı məsələlərə önəm verilməsi əhəmiyyətli bir problemdir. Bu baxımdan Pakistan şairi və filosofu Məhəmməd İqbalın əsərləri əhəmiyyətli bir mənbə rolunu oynayır.

Məhəmməd İqbal XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində yaşamış, yaradıcılığı və fəlsəfi dünyagörüşü ilə Şərq və Qərb dünyasının müxtəlif məsələlərini şərh etmiş görkəmli Pakistan şairi və filosofudur. Şərqdə doğulan M.İqbal Qərbdə mükəmməl təhsil almış, urdu, pəncab, fars dilləri ilə yanaşı, ingilis və alman dillərini də mükəmməl şəkildə öyrənmişdir. Bu da ona islam dini, qədim urdu və hind mədəniyyəti, Şərq klassik poeziyası, təsəvvüf təlimi, qədim hind inancları ilə yanaşı, Qərb elmi, mədəniyyəti, fəlsəfəsi və ədəbiyyatını da öyrənməyə şərait yaratmışdır.

M.İqbal XX əsrdə müsəlmanların maddi-mənəvi inkişafı, Şərq və Qərb arasındakı münasibətlərin sülh və tolerant dəyərlər əsasında qurulmasının tərəfdarı kimi çıxış edirdi. Buna görə də M.İqbalın bir çox əsərlərində, eyni zamanda, “Peyam-i Məşrik” - “Şərqdən xəbər”, “Cavidnamə”, “Kurtuba camisi” kimi əsərlərində Şərq və Qərb münasibətləri kontekstində islam və xristian, Şərq və Qərb dəyərlərinin bir müstəviyə gətirilməsini müşahidə edirik.

M.İqbalın fars dilində yazıb 1923-cü ildə nəşr etdirdiyi “Şərqdən xəbər” əsəri XVIII əsrin ikinci yarısı - XX yüzilliyin ilk onilliklərində yaşamış görkəmli alman ədibi Y.V.Götenin “Şərq-Qərb divanı”na nəzirə olaraq yazılmışdır. İqbal özü kitabın Qərb dünyasında böyük maraq doğuracağı və ona təsir göstərəcəyini qeyd edirdi: “İndi Götenin Divanına cavab olaraq farsca şeir məcmuəsini yazıram, artıq üçüncü qismi yazılmağa başladı. Bu mənzumənin tərcümə ediləcəyinə inanıram, çünki Avropanın intellektual həyatının hər sahəsində Qərbin soyuq düşüncələri və fikirləri bir qədər isindirilməyə çalışılacaqdır” [İkbal]. İqbal bu əsərdə özündən əvvəlki mərhələdə Şərq ədəbiyyatının Qərbə təsirini xüsusi olaraq vurğulamağa çalışır və dünya bədii təfəkküründə Şərq ruhunun zəruriliyini ön plana çikirdi.

Əsərin “Müstəqil Əfqanıstan Dövləti hökmdarı Əmir Emanullah Xan həzrətlərinə” adlı “İthaf” bölümündə də İqbal bu barədə yazır:

Qərb diyarının piri, müqtədası alman şairi, o qədim İran şairinin məftunu (Göte)

Şux, canlı dilbərləri təsvir edərək Frəng diyarından Şərqə salam göndərmişdi.

Mən də ona nəzirə olaraq “Peyam-i Maşrik” adlı əsərimi yazdım. Bu surətlə Şərqin gecəsinə ay işıqları səpdim” [İkbal, 2006, 34].

M.İqbalın eşq fəlsəfsi, Şərq və Qərb mədəniyyətinə səslənişi, Şərqin inkişafı, müsəlman dünyasının tərəqqisi, islam dininin uralığını göstərən əsərləri arasında “Cavidnamə” əsəri xüsusi yer tutur. Filosof şairin 1929-1932-ci illər arasında yazdığı “Cavidnamə” mənzuməsi XIII-XIV əsrlərdə yaşamış məşhur italyan şairi Aligyeri Dantenin “İlahi komediya” əsərinə nəzirə və oğli Cavidə müraciətlə yazılmışdır.

Əsərdə peyğəmbərin meracı məsələsinin önəmli yer tutması, böyük türk və islam şairi Mövlana Cəlaləddin Ruminin əsərdə əsas qəhrəman kimi seçilməsi, italyan şairi Dante və alman şairi Götenin təsiri, İqbalın əsərdəki adının - Zinderudun İsfahandakı məşhur bir ırmağın adını daşması, Şərq və Qərb dünyasının məşhur simalarının ruhları ilə söhbətlərin verilməsi böyük məna kəsb edir. Bu M.İqbalın zəngin dünyagörüşü, tolerant düşüncəsi, sevgi, barış və sülh arzularından irəli gəlirdi.

İslam düşüncəsinə sahib, Qərb elmini və dünyasını yaxından bilən M.İqbal “əvvəlki dövrlərin fitnə dönəmində Mövlana vardı, son çağın fitnə dönəmində mən varam” deyərək “Cavidnamə” əsərində Mövlananın izi ilə göyə qalxır, Allahın hüzuruna çıxır və təcəllisini görür. İqbal Mövlananın bələdçiliyi ilə ay və ulduzlardan keçərək Tevasin vadisinə gəlir, sonra Merkuri, Venera, Mars, Yupiter və Saturn planetlərini gəzir, bir çox məşhur simaların ruhları ilə rastlaşır və söhbət edir. Bu əsərdə M.İqbalın eşq fəlsəfsəsi və Şərq-Qərb münasibətlərinə baxışı ön plandadır. M.İqbal əsərin ilahi dünya ilə bağlı olduğunu belə ifadə etmişdir:

Sözlərim gəlir başqa bir aləmdən

Bu kitab gəlir başqa bir göy üzündən [İkbal, 2014, 34].

M.İqbal 1932-ci ilin oktyabrında Üçüncü Dəyirmi Masa toplantısında iştirak etmək məqsədilə İngiltərəyə səfər etmişdir. Buradan Parisə, 1933-cü ildə isə İspaniyaya gedir. Məlum olduğu kimi, M.İqbal Avropa ölkələrində mühüm konfranslar vermişdir və İspaniyada olduğu zaman da Madrid Universitetində “The Intellectual World of Islam and Spain” – “İslam və İspaniyanın İntellektual Dünyası” mövzusunda konfrans vermişdir. 711-ci ildən 1336-cı ilə qədər müsəlman ərəblərin hakimiyyəti altında olan İspaniyadakı islam mədəniyyətinin nümunələri İqbal kimi islam alimi və filosofunun diqqətindən də kənar qalmamışdır. Əndəlus mədəniyyətin ən mühüm nümunəsi hesab edilən və hazırda katedral kimi fəaliyyət göstərən Kurtuba camisinin şairdə doğurduğu təsir onun məşhur “Kurtuba camisi” şeirinin yaranmasına səbəb olmuşdur. Əsər ideya və bədii məziyyətləri ilə urdu ədəbiyyatının şah əsərlərindən hesab olunur. M.İqbalın “Kurtuba camisi” şeirində qoyduğu məsələlər bir çox mövzunu əhatə edir. Şair həm eşq fəlsəfsəsi, zaman anlayışını şərh edir, həm də Avropanın siyasi həyatı və ondan doğan problemlərə münasibət, Şərq və Qərb dəyərlərinin birlikdə mövcud olacağını inamı ifadə etmişdir [İkbal, 2008, 107-113].

M.İqbal əsərlərində mədəniyyətlərin qarşılıqlı münasibəti, dialoquna zidd olan məsələlərin aradan qaldırılması, mənəvi dəyərlər əsasında birləşməsinə ifadə edərək mühüm cəhətlərə diqqət yetirmişdir. Müasir dövrümüzdə multikultural dəyərlərin humanitar fikrə hakim olması da ənənələrin davamı kimi inkişaf edərək həmin mənbələrin öyrənilməsi zərurətini də yaradır.

Ədəbiyyat

1. İqbal Muhammed. Cavidname. (Tercümə eden: Halil Toker). İstanbul, Kaknüs yayınları, 2014.
2. İqbal Muhammed. Kurtuba Camii. Muhammed İqbal. Aşk ve Tutku, Ankara, Akçağ Yayınları, 2008, s. 107-113.
3. İqbal Muhammed. Şarktan haber (Zebur-i Acem, Peyam-i Maşrik). İstanbul, Sufi Kitap, 2006.
4. https://en.wikipedia.org/wiki/Message_from_the_East

RUS DİLİ – MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI ÜNSİYYƏTİN ELEMENTİDİR

Açar sözlər: *rus dili, rusdilli əhali, mədəniyyətlərarası, elmin dili*

“Bizim məktəb beynəlmiləldir və biz hər millətin nümayəndələrinə öz ana dilində öyrədirik. Türklərə- türk, ruslara- rus, ermənilərə isə - erməni dilində”.

Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev

[Литературно – художественные истоки азербайджанского мультикультурализма. БМЦК, 2016,1]

Rus dili rus xalqının milli dili, rus mədəniyyətinin göstəricisidir. Rus dili dünyanın ən inkişaf etmiş dillərindən biri sayılır. Elm və texnologiyanın bütün sahələrində zəngin lüğət və terminologiyaya, qrammatik vasitələrin qısa ifadəli və aydınlığı olmasına, ətrafdakı müxtəlifliyi əks etdirmək qabiliyyətinə malikdir.

İngilis və çin dilləri ilə yanaşı, rus dili də dünya dilləri siyahısına daxildir və hal – hazırda bu dildə 500 milyon insan danışır. BMT-nin, YUNESKO-nun və digər təşkilatların rəsmi və işçi dillərindən biri olduğu üçün, bu gün rus dili getdikcə daha çox beynəlxalq əhəmiyyətə malikdir. Beynəlxalq ünsiyyətin müxtəlif sahələrində, elmi forumlarda, konfranslarda, simpoziumlarda məhz rus dili istifadə olunur. Rus dili müxtəlif ölkələrin alimlər üçün ünsiyyət vasitəsi olan "elm dili" kimi çıxış edir. Həmçinin radio və televiziya yayımı, kosmik kommunikasiyalar və s. kimi dünya rabitə sistemlərinin lazımlı bir elementidir.

Rus dili dünyanın müxtəlif ölkələrində bir çox insanlar tərəfindən öyrənilir və xarici dil kimi öyrənilən vacib dillərdən sayılır.

Rus dillilik - Azərbaycanın milli həyat tərzinin mühüm tarixi komponentlərindən biridir. Bu gün rus dili ölkənin ictimai həyatında çox fəaldır, Azərbaycanda Rusiya mədəniyyətinin inkişafı, rus dilinin işlənilməsi və respublikanın rus və rusdilli əhalisinin yaradıcılıq potensialının həyata keçirilməsi üçün lazımi şərait yaradılmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda rus dili və ümumilikdə, rus mədəniyyəti dövlət səviyyəsində dəstəklənir. Ümummillə lider Heydər Əliyevin və Prezident İlham Əliyevin qərarları sayəsində respublikanın rus və rusdilli əhalisinin bütün hüquqları təmin olunub. Rus dilini tədris edən təhsil müəssisələrinə, ölkədə rus mədəniyyətini ənənələrinin qorunub saxlanılması və inkişafına hərtərəfli dəstək olunur. Məsələn, 19 avqust 2005-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev İsmayılı rayonunun İvanovka kəndinin sakinləri ilə görüşdəki nitqində söyləyib: “Biz tarixi çox yaxşı bilirik, müxtəlif ölkələrdə baş verən hadisələri izləyir və görürük ki, heç də hər yerdə belə deyildir. Elə ölkələr var ki, orada müxtəlif millətlərin nümayəndələri müxtəlif həyat sürür, müxtəlif maraqlarla yaşayırlar, qarşıdurmalar, problemlər mövcuddur. Bizim ölkəmizdə belə şeylər yoxdur. Bu, Azərbaycanın bütün vətəndaşlarının çox böyük xidmətidir. Bu, 1970-ci illərdə də, 1990-cı illərdə də milli həmrəyliyə, milli sülhə yönəldilən siyasət aparmış ümummillə liderimiz Heydər Əliyevin çox böyük xidmətidir. Azərbaycanın hər bir vətəndaşının eyni hüquqları və vəzifələri vardır. İnsanlar arasında milli və ya dini baxımdan heç vaxt, keçmişdə də heç bir fərq qoyulmayıb və bundan sonra da qoyulmayacaqdır [Bakı Beynəlxalq Miltikulturalizm Mərkəzi, 2017, 2]”.

Azərbaycanda rus dilində onlarla qəzet və jurnal, elmi, tədris və bədii ədəbiyyat dərc olunur, rus dilində televiziya və radio proqramları yayımlanır. Rus dilində tədris olunan məktəbəqədər, orta və ali təhsil müəssisələrinin geniş şəbəkəsi qorunub saxlanılır və inkişaf etdirilir.

Səməd Vurğun adına Rus Dövlət Dram teatrı, M.V. Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetinin Bakı filialı, İ.M. Seçenov adına Tibb Universitetinin filialı, Azərbaycandakı “Rossotrudniçestvonun” nümayəndəliyi, Azərbaycanın rusdilli tədris müəssisələrinin müəllimlərinin assosiasiyası uğurla fəaliyyət göstərirlər. Əlbəttə ki, belə müəssisələrdən biri də 2017-ci ildə Azərbaycan Dillər Universitetinin rektoru, akademik K.M.Abdullayev tərəfindən yaradılmış “Rusiyaşünaslıq” elmi-tədqiqat laboratoriyasıdır ki, Rusiya üzrə araşdırmalar aparan, ölkəmizdə yeganə mərkəzdir. Yuxarıda göstərilən əlverişli amillərə görə rus dili Azərbaycan təhsil sisteminin bütün səviyyələrində geniş şəkildə təmsil olunur.

Bunu 21 fevral 2008 ildə Prezident İlham Əliyevin M.L.Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetinin fəxri professoru adı verilməsi mərasimindəki nitqində də görmək olar. “Ölkənin inkişafı həm intellektual potensial, həm tolerantlığın səviyyəsi, həm də ölkədə millətlərarası, dillərarası həmrəyliyin səviyyəsi deməkdir. Bu, ölkənin əsas millətinə mənsub olmayan insanların özlərini nə dərəcədə rahat hiss etməsi deməkdir. İctimai-siyasi formasiyadan asılı olmayaraq, Azərbaycan üçün həmişə səciyyəvi olmuş, hamıya məlum olan müsbət beynəlmiləlçilik ənənələri bütün bu istiqamətlərdə, indi də qorunub saxlanılmışdır və daha

da artırılır. Beləliklə, bu, Azərbaycanın bütün vətəndaşlarına bizim ölkədə özlərini öz evində olduğu kimi, bir ailə kimi hiss etməyə imkan verir və bu da Rusiya ilə bizim ikitərəfli əməkdaşlığımızın mühüm elementidir [Bakı Beynəlxalq Miltikulturalizm Mərkəzi, 2017, 2]”.

Müasir Azərbaycanda rus ədəbiyyatı da məktəblərdə və universitetlərdə tədris olunur. Gənclərimiz rus ədəbiyyatını həm orijinal və həm də ki tərcümədə oxuyur. Qeyd etmək lazımdır ki, tərcümə sahəsinə yüksək səviyyədə dövlət dəstəyi göstərilir. Prezident İlham Əliyevin fərmanı ilə "Dünya ədəbiyyatı kitabxanası" dünya ədəbiyyatını, o cümlədən rus yazıçılarının əsərlərini 150 tomda tərcümə və çap etdirmək üçün böyük layihə həyata keçirilmişdir. Nazirlər Kabineti və Azərbaycan Yazıçılar Birliyi nəzdində tərcümə mərkəzləri fəaliyyət göstərir. Müasir rus müəlliflərinin jurnalları, almanaxları, tərcümə əsərlərinin antologiyaları dərc olunur.

Məşhur hindistanlı ictimai xadim, müstəqil Hindistanın ilk hökmdarı Jawaharlal Nehru, rus dilini dünyanın bir çox xalqlarının siyasi, elmi və mədəni həyatında mühüm rol oynadığını və dünyanın ən zəngin dillərindən biri olduğunu söylədi.

Rus dilinin qorunması və inkişafı - ilk növbədə, rus dilinin yayılmasına, dünyada rus mədəniyyətinin təbliği prosesində çox böyük və sistemli görülən işlərdir və bir çox insanın bilik dünyasına çatması üçün əsas element kimi qalacaqdır.

Литературы

1. Литературно– художественные истоки азербайджанского мультикультурализма. БМЦК, 2016.
2. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev miltikulturalizmin Azərbaycan modeli haqqında: Seçilmiş fikirlər (Azərbaycan, rus və ingilis dillərində). – Bakı: Bakı Beynəlxalq Miltikulturalizm Mərkəzi, 2017. – 528 s.

Əli Fərhadov

Azərbaycan Dillər Universiteti

HÜRUFİLİK: TOLERANTLIQ TARİXİMİZDƏN

Açar sözlər: *Hürufilik, Fəzlullah, Nəsimi, tolerantlıq*

Orta əsrlər mədəniyyət tariximizdə sufiliyin və onun bir qolu olan hürufiliyin xüsusi yeri var. 2016-cı ilin “Multikulturalizm ili”, 2017-ci ilin “İslam həmrəyliyi” ili elan edilməsi multikulturalizm və tolerantlıq tariximizi daha dərinə araşdırmaq üçün alimlərimizin qarşısında yeni vəzifələr qoymuşdur. Bu istiqamətdə hürufilik tariximizin multikulturalizm istiqamətində tədqiqi də əhəmiyyətlidir. Xüsusilə hürufiliyin Azərbaycandan kənar da yayılmasında onun multikultural, tolerant məzmununun böyük təsiri olmuşdur.

Hürufiliyin türk dilində yayılmasında Nəsimi və Rəfi kimi azərbaycanlı mütəfəkkirlərin böyük rolu olmuşdur. Hürufiliyin banisi Fəzlullah Nəiminin əsərlərinin türk dilinə tərcüməsi də bura daxildir. İran və Azərbaycanda təzyiqlərə və təqiblərə məruz qalan hürufilər Anadoluda və Suriyada öz fəaliyyətlərini davam etdirməyə çalışdılar, lakin müvəffəq ola bilmədilər. Ancaq hürufiliyin təsirləri bəktəşilik və s. təriqətlərin içində yaşaya bildi.

Hürufiliyi iki dövr etibarilə dəyərləndirə bilərik. Birincisi – bu dini cərəyanının XIV əsrdə iranlı Fəzlullah Nəimi tərəfindən qurulub, xəlifələri vasitəsilə yarım əsr içində İran və Azərbaycanda yayılması, ikinci dövr isə Fəzlullahın kürəkəni olan Əliyül-Əla, Mir (Seyyid) Şərif, Nəsimi və onun davamçısı Rəfi kimi hürufi mütəfəkkirlərinin Anadoluya və Suriyaya keçib bu təlimi yaymalarıdır.

Hürufiliyin əsas şüarı olan “ənəlhəq” ifadəsi IX-X əsrlərdə Həllac Mənsur tərəfindən ortaya qoyulmuş və buna əsaslanan “vəhdəti-vücut” (varlığın birliyi) fəlsəfəsi hürufilik kimi qeyri-ənənəvi islami cərəyanların ilham qaynağı olmuşdur. Həllac Mənsurun faciəvi aqibətinə baxmayaraq, o, öz davamçıları tərəfindən bir peyğəmbər səviyyəsinə qaldırılmış, Fəzlullah Nəimi, İmadəddin Nəsimi, şeyx Bədrəddin, Pir Sultan Abdal kimi sufilər özlərini Həllacın davamçısı saymışdır. Allahın insanda təzahürü inamı Osmanlıda bəktəşi, qələndəri, qızılbaş, bayramiyyə məlamiliyi kimi sufi mühitlərində də öz tərəfdarlarına sahib olmuşdur. Osmanlı sufiliyinə hürufiliyin də böyük təsiri olmuş, bunun formalaşmasında Anadoluda hürufiliyi yayan Nəsimi və onun xəlifəsi Rəfi öz türkcə əsərləri ilə xüsusi rol oynamışdır. Osmanlıda hürufiliyin bəktəşiliyə böyük təsiri Fəzlullahın kürəkəni və xəlifəsi Əliyül-Əla ilə başlayır. Fəzlullahın qətlindən sonra Anadoluya gələn Əliyül-Əla bəktəşi təriqətinə üzv olur və bəktəşiliyin “İşiq” qolunu quraraq gizli şəkildə hürufiliyi yayır.

Hürufiliyin təməli əslən Təbrizdən olan Fəzlullah Astarabadinin Mehdi kimi görülüb, Allahın təcəllisi olduğuna əsaslanır. Nəsimi və Rəfiinin əsərlərində bu fikir xüsusi olaraq vurğulanır. Nəsiminin türkcə Diwanından başqa türk dilində yazdığı “Müqəddimətül-həqayiq” (“Həqiqətlərə giriş”) adlı nəsr əsəri də hürufi-

liyın sadə xalq dili ilə Osmanlı ərazisində yayılmasına şərait yaratmışdır. Həmçinin, Nəsimi tərəfindən hürufiliyi Anadolu da yaymaqla vəzifələndirilən Rəfiinin 1409-cu ildə yazdığı “Bəşarətnamə” əsərinin türkcə yazıldığını qeyd etmək lazımdır. Bu baxımdan Rəfiinin hürufiliyi Anadolu da türkcə yayan ilk şəxslərdən olduğunu deyə bilərik.

Fəzlullahın öz fikirlərinə görə qətl edilməsindən sonra Anadolu ya gələn, lakin burada da fikirlərini yaymağa imkan tapmayan Nəsimi Hələbə gedir. Burada onun tərəfdarları çoxaldı. Nəsiminin “Müqəddimətül-həqayıq” əsəri hürufiliyin əsas prinsiplərini Anadolu türkcəsi ilə izah üçün yazılmış əsərdir. Əsərin bir çox əlyazmasında müəllifin Seyyid Nəsimi olduğu qeyd edilib. “Müqəddimətül-həqayıq” “Cavidannamə”nin ağır fəlsəfi üslubundan fərqli olaraq, axıcı, anlaşılıqlı dildə yazılıb, cümlələr bir-birini tamamlamaqla məntiqi ardıcılıqla düzülüb. Nəsimi orada hürufiliyi təbliğ etmək üçün həqiqətən çox əlverişli zəmin hazırlayıb. Fəzlullahın “Cavidannamə”sini isə ancaq intellektuallar anlaya bilər.

“Müqəddimətül-həqayıq”da IV xəlifə Əliyə xüsusi məhəbbət vurğulanır. Burada o, Allahın təzahürü kimi təqdim edilir. Bənzər ifadəni Fəzlullahın “Cavidannamə”sində də görürük. Fəzlullah qeyd edir ki, “kəlamı-natiq vəchi-Adəmdir”, yəni Adəm danışan kəlamdır. O, buna nümunə kimi xəlifə Əlinin “Ənə kəlamul-lahi-natiq” (“Mən danışan ilahi kəlamam, yəni Quranam”) dediyini nəql edir. Fəzlullaha görə onun özü də xəlifə Əlinin təzahürüdür. Təbii ki, burada əsas vurğulanmaq istəyən Fəzlullahın timsalında kamil insanın Allahın kəlam sifətinin daşıyıcısı, yəni ilahiliyini vurğulamaq idi. Nəsiminin Fəzlullaha xitabən yazdığı –

“Ayəti-səbül-məsanidir yüzün,
Otuz ikinin nişanıdır yüzün”

beyti buna nümunədir, yəni “Ey Fəzlullah, sənün üzün “Fatihə” surəsinin, otuz iki hərfdən ibarət ilahi kəlamın güzgülüdür, təzahürüdür”.

“Cavidannamə”də də insanın ilahiləşdirildiyini görürük.

“Adəmin yüzündə yazdı aşkar
Surəti ayineyi-Həqdür təmam”

və “Otuz iki xətti-ilahi olur” - deyən Fəzlullah Allahın və Quranın təzahürünü Adəmin timsalında insanda, otuz iki hərfdə isə ilahiliyi görür.

Qeyd edək ki, Allahın Adəmə öz ruhundan üfləməsini bildirən Quran ayəsi və Səhihi-Buxari və Səhihi-Müslim kimi mötəbər hədis kitablarında da “Allah insanı öz surətində yaratdı” ifadəsinin yer alması sufilik və hürufilikdə insanın ilahiləşdirilməsinin qaynağını təşkil etmişdir. Hürufilər bir qədər də irəli gedir, insanın zahirində də ilahiliyin əlamətini görürdülər. Nəsimi də -

“Şeytandır ol kim surətində qılmadı sücud, (səcdə)
Şeytana münkir olmuşam, inkara düşmüşəm”.

deyərək buna işarə edirdi.

Təbii ki, islam tarixində “ənəlhəq” ifadəsini ilk dəfə deyən Həllac Mənsurun faciəvi aqibətinə onun yolunu davam etdirən digər sufi və hürufilər də məruz qaldılar. Nəsiminin azad fikirliliyi və hürufiliyi geniş təbliğ etməsi, sadə xalq və siyasətçilər arasında tərəfdarlarının çoxalması dövrün dini və siyasi hakimiyyətini narahat edirdi. “Çün Nəsimi aləmin sultanıdır” deyən şair dövrün din və dövlət xadimlərinin insanları kölələşdirməsinə etiraz edirdi. Nəticədə din və dövlət xadimləri tərəfindən küfrdə ittiham olunur və dərisi soyularaq öldürülməsinə əmr verilir.

Nəticə olaraq bunu deyə bilərik ki, əsası İran və Azərbaycan da qoyulan hürufilik təlimi Osmanlı da yayılmış, sufiliyin inkişafına böyük təsir göstərmişdir. Osmanlı türk ədəbiyyatında Həllac və Nəsimi “söz şəhidlərinin rəhbəri” kimi daim hörmətlə zikr edilmişdir. Türkiyəli ilahiyyatçı, təsəvvüf tədqiqatçısı Mahmud Erol Kılıç yazır: “Həllacı dar ağacından asanlar, Nəsiminin canlı-canlı dərisinin soyulmasına fətva verənlər islam hüquqçuları idi. İlahi həqiqətdən, mərifətullahdan məhrum hüquqçular. İrfan yox, hikmət yox. İslam dünyası hikmətini qeyb etdi”. Nəsiminin tədqiqi itirilmiş bu hikməti bizə geri qaytarır. Qeyd edək ki, Azərbaycanın Seyid Yəhya Şirvani və Mirməhəmmədkərim əl-Bakuvi kimi mütərəqqi din xadimləri də “ənəlhəq” deyən sufi mütəfəkkirlərin qətl edilməsinin günahını dövrün nadan və cahil din xadimlərində, zalım idarəçilərdə görmüş, bunu qınamışdılar. Hürufiliyin ortaya qoyduğu ideyalar günümüzün multikulturalizm və islam həmrəyliyi ideyaları ilə həmahəngdir, daim tədqiq və təbliğ edilməlidir. Günümüzdə geniş yayılan dini radikalizmə qarşı mübarizədə və dini maarifçilikdə bunun böyük rolu var.

ДИСКУРС «КАРАБАХ» НА ПРИМЕРЕ РОССИЙСКОЙ ПРЕССЫ

Ключевые слова: *дискурс, Карабах, конфликт, карабахский узел*

В языкознании наряду с термином «лингвистика текста» параллельно используются и термины «анализ дискурса» [Кибрик, 1994; Дейк, 1989, 112-113], «дискурс» [Милевская, 2006, 87-99]. «...Сегодня предпочитается дискурсивный анализ текста, при котором семантическое пространство текста рассматривается как связанное тысячами нитей с условиями его создания, целями и задачами данного текста в связке с аналогичными для него текстами и т.п., что и отражается в понятии интертекстуальности. В этом, по сути, когнитивном понимании оказываются задействованными: знание языка, мира, знание о соотношении языковых структур с когнитивными» [Кубрякова, 2001, 75].

В.З.Демьянков отмечает, что «дискурс образуется обычно вокруг какого-то базового концепта; создает общий контекст, отражающий объекты, обстоятельства, лица, поступки, времена и т. д. Основная структура дискурса состоит из последовательности пропозиций. Элементы дискурса: описываемые события, обстоятельства событий; оценка участников событий и т.д.» [Демьянков, 1992, 7]. Основная форма существования дискурса – текст, представляющий специфическую картину мира; дискурс не текст, но выражается в тексте как результат коммуникативного акта и как сам коммуникативный акт.

«Дискурс может рассматриваться как совокупность приемов использования языка для выражения определенных способов мышления, призванных целенаправленно воздействовать на слушателя/читателя, внедряя в его сознание определенную систему представлений» [Пищальникова, 2009, 234].

Какое представление формирует о Карабахе российская пресса. Слово «Карабах» чаще всего употребляется в контексте со словом «конфликт»: «Переговоры по мирному урегулированию конфликта в рамках Минской группы ОБСЕ проводятся с 1992 года» [http://www.aif.ru/politics/world/lidery_azerbaydzhana_i_armenii_vstretilis_na_vef_v_davose/22/01/2019].

Журналист газеты «Аргументы и факты» Андрей Сидорчик, представляющий себя как «пытливый репортер с дипломом историка» [http://www.aif.ru/society/history/trend_176], повествуя об истории событий в Нагорном Карабахе также использует контекст со словом «конфликт»: «История катастрофы. Как начинался конфликт в Нагорном Карабахе» [http://www.aif.ru/society/history/istoriya_katastrofy_kak_nachinalsia_konflikt_v_nagornom_karabahe].

В толковом словаре С.И.Ожегова слово «конфликт» раскрывается следующим образом: «КОНФЛИКТ, -а, м. Столкновение, серьезное разногласие, спор. Вступить в конфликт. Семейный к. Вооруженный к. на границе. || прил. конфликтный, -ая, -ое. Конфликтная ситуация. Конфликтная комиссия (по разбору конфликтов)» [<http://slovariki.org/tolkovyy-clovar-ozegova/12547>]. Хотя этот термин и используется всеми политиками в отношении сложившейся ситуации в Карабахе, мы с этим не согласны, поскольку конфликт предполагает разногласие. А разногласия по поводу принадлежности Карабаха в принципе невозможны, поскольку это историческая территория азербайджанцев, а армяне были заселены туда Российской империей, начиная с 1828 года.

Далее, «Географическая область Карабах разделена на равнинную и нагорную части. В Равнинном Карабахе исторически преобладало азербайджанское население, в Нагорном — армянское» [http://www.aif.ru/society/history/istoriya_katastrofy_kak_nachinalsia_konflikt_v_nagornom_karabahe].

Опять же, никакой ссылки на такие «достоверные сведения» автор не дает, но в результате у читателя складывается представление о Нагорном Карабахе, как территории с преобладающим армянским населением (т.е. не насильно переселенным сюда армянским населением).

Слово «Карабах» часто употребляется и со словом «война» в сочетании «Карабахская война»: «Карабахская война, продлившаяся до мая 1994 года, завершилась подписанием соглашения о перемирии» [http://www.aif.ru/society/history/istoriya_katastrofy_kak_nachinalsia_konflikt_v_nagornom_karabahe]. Поскольку необоснованный захват карабахских земель армянами продолжается уже более 30 лет, то неразрешенность данной ситуации обозначают и словосочетанием «карабахский узел»: «Возможно ли в принципе развязать «карабахский узел?»» [Комсомольская правда//06/04/2016 <https://www.kp.ru/daily/26513/3382585/>]; «Карабахский узел. Россию тянут в новую драку?» [http://www.aif.ru/politics/world/karabahskiy_uzel_rossiyu_tyanut_v_novuyu_draku?/06/04/2016].

Литература

1. Дейк Т.А. Ван. Язык. Познание. Коммуникация. М., Прогресс, 1989, 312 с.
2. Демьянков В.З. Когнитивизм, когниция, язык и лингвистическая теория // Язык и структура представления знаний: сб. науч. обзоров. М., ИНИОН РАН, 1992. с. 39–77.
3. Кибрик А.А. Когнитивные исследования по дискурсу // Вопр. языкознания. 1994. № 4. С. 126-139.
4. Кубрякова Е. С. О тексте и критериях его определения //Текст. Структура и семантика М., 2001, Т.1, с.72-81
5. Милевская Т.В. Основные функции бессоюзной связи предикативных конструкций в структуре дискурса. С.87-99// Ученые записки БГУ. Серия языка и литературы, 2006, №1.
6. Пищальникова В.А., Сонин А.Г. Общее языкознание. Москва, Академия, 2009, 448 с.
7. http://www.aif.ru/politics/world/lidery_azerbaydzhana_i_armenii_vstretilis_na_vef_v_davose/22/01/2019
8. http://www.aif.ru/society/history/trend_176
9. http://www.aif.ru/society/history/istoriya_katastrofy_kak_nachinalsya_konflikt_v_nagornom_karabahe
10. <http://slovariki.org/tolkovyj-clovar-ozegova/12547>
11. Комсомольская правда//06/04/2016 <https://www.kp.ru/daily/26513/3382585/>

Rəhim Məcnunov
DİN-in Polis Akademiyası

AZƏRBAYCAN-GÜRCÜ MƏDƏNİ ƏLAQƏLƏRİNİN İNKİŞAFINDA TİFLİS AZƏRBAYCAN İNCƏSƏNƏTİNİN ROLU

Açar sözlər: *Tiflis Azərbaycan teatrı, «Auditoriya», tiflisli aktyorlar, milli teatr*

XIX əsrin II yarısında çarizmin müstəmləkə asılılığında olan Cənubi Qafqaz xalqları, xüsusilə müsəlman türkləri arasında oyanış və inkişaf meylləri güclənmişdi. Belə ki, XIX əsrin II yarısında kapitallsit münasibətlərinin təsiri altında Azərbaycan millətinin yaranması prosesi güclənmiş, milli ziyalı və burjuaziya təbəqələrimiz formalaşmışdı. Azərbaycan ziyalıları XIX əsrin II yarısı – XX əsrin əvvəllərində xalqın maariflənməsi, milli oyanışı, onun xürafatdan və müstəmləkə boyunduruğundan azad olması üçün böyük fədakarlıq göstərir, durmadan çalışırdılar. Azərbaycan xalqının düşünən beyinləri öz missiyalarını həyata keçirmək üçün kütləvi maarifləndirmə vasitələri olan mətbuat və teatra müraciət edirlər. Onlar doğurdan da yanılmamışdılar, Qərblə ayaqlaşmaq, onun uğurlu nailiyyətlərini təkrarlamaq üçün insanların şüuruna təsir göstərə biləcək vasitə incəsənət - onun mühüm qolu olan milli teatr idi.

İctimai süurun formalarından biri olan incəsənət bəşəriyyətin mənəvi mədəniyyətinin tərkib hissəsi və praktik mənəvi qavramanın spesifik növü kimi meydana çıxmışdı [Mir Bağırzadə, 2012, 7]. İncəsənətin əsas növləri kimi təsviri incəsənət, memarlıq, musiqi, ədəbiyyat bəşəriyyətin mənəvi inkişafına böyük təsir göstərmişdir. Lakin incəsənətin bir neçə növünün eyni zamanda sintezi kimi meydana çıxan teatr kütləyə güclü təsir göstərmək - onun düşüncəsinə, emosiyalarına, baxışlarına hakim kəsilə bilmək imkanına malik idi. Məhz bu qüdrətli vasitənin köməyi ilə xalqımızı maarifləndirməyi qarşılıqlı məqsəd qoyan milli ziyalıları-mız hələ XIX əsrin I yarısından fəaliyyətə başlamışdılar.

Tiflis şəhərində Azərbaycan teatırının formalaşması prosesi böyük bir tarixi mərhələdən keçmişdir. Belə ki, hələ teatr yaranmazdan xeyli qabaq Tiflislil azərbaycanlılar yaşayan məhəllələrində göstərilən xalq oyunları, meydan mərasimləri, dini-şəbih tamaşaları çağdaş teatrın yaranması yolunda ilk addımlar olmuşdur. Qeyd olunan xalq yaradıcılığı nümunələri və milli-oyun tamaşalar əsasən köhnə tiflislilərin – qaraçuxalıların ən çox toplaşdıqları yerlərdə - Halatov və Poranbəyov karvansaralarında, Meydanda, Şeytanbazarıda, Tiflis ətrafı ərazilərdə - Borçalıda xüsusilə daha tez tez keçirilmişdir. Məhz bu oyun-tamaşalar Tiflis Azərbaycan teatırının yaranmasına xeyli dərəcədə təsir göstərmişdir.

Sonralar Azərbaycan teatırının görkəmli nümayəndələrinə çevrilən B.Mehralıbəyov, Ə.Yüzbaşov, H.Haşımov, M.Abbasov, S.Seyidov, M.Kirmanşahlı, İ.Zeynalov, İ.İsfahanlı, Ə.Salahlı, H.Tahirov, M.Mərdanov bu cür meydan tamaşalarında dəfələrlə çıxışlar etmişdilər.

Tiflis Azərbaycan incəsənətinin əsas özəyi, onun zirvəsi olan milli teatırımızın yaranması və fəaliyyəti, onun məşhur səhnə xadimləri haqqında bir sıra tədqiqatçılarımız maraqlı araşdırmalar aparmış, əsərlər yazmışlar. Bu problemlə bağlı görkəmli tədqiqatçı A.Hacıyev [Hacıyev, 1984], Ə.Nərimanov [Nərimanov, 1926], A.Şərifov [Şərifov, 1930], A.İsmayılova, Ə.Əliyeva [Əliyeva, 1966], C.Cəfərov [Cəfərov, 1974], Ş.Məmmədli [Məmmədli, 1984], A.Binnətoğlu [Binnətoğlu, 2009], İ.Rəhimli [Rəhimli, 2005], A.Mişiyev [Mişiyev, 1987],

İ.Kərimov [Kərimov, 1964,26], T.Cəfərli, R.Şahvələd və digərlərinin tədqiqatları xüsusilə maraq doğurur. Qeyd edək ki, Tiflis Azərbaycan teatrının tarixinin tədqiqində görkəmli Azərbaycan alimi A.Hacıyevin müstəsna xidmətləri olmuşdur. Onun əsərlərində teatrın yaranmasına qədərki proseslər, təşəkkülü, fəaliyyəti, əlaqələri, qastrol səfərləri, üzvləri və s. barədə dolğun və hərtərəfli məlumatlar öz əksini tapmışdır.

Tiflis Azərbaycan teatrının yaranma tarixi 1872-ci ildə dahi dramaturqumuz, «Qafqazın ilk tatar (azərbaycanlı – R.M.) müəllifi» [GMTA, 1] M.F.Axundovun «Şərgüzəşti-vəzir-xani Lənkəran» («Lənkəran xanının vəziri») adlı komediyasının oynanılması ilə başlamışdır. Tiflisdə gürcü teatrı isə 1845-ci ildə Q.Eristavinin rəhbərliyi ilə fəaliyyətə başlamışdı. Q.Eristavi «Благородное» («Nəcib») adlı dərnək təşkil etmiş və bu dərnəyin köməyiylə Tiflis gimnaziyasının binasında özünün yazmış olduğu «Раздел» («Bölüşdürmə») və «Тяжба» («Dartışma») komediyalarını səhnələşdirmişdi [Borçalı, 2005, 10].

Tiflisdə Azərbaycan teatrının formalaşdığı ilk vaxtlarda ziyalılarımız çox böyük çətinliklərlə qarşılaşdılar. Müxtəlif rolları ifa edən ziyalılarımız, onlara yaxından kömək edən Tiflisin məktəblərində təhsil alan azərbaycanlı şagirdlər və seminaristlər böyük əziyyətlər bahasına olsa da bu çətin və taleyüklü məsələnin öhdəsindən gəlirdilər. Böyük çətinlik törədən səbəblərdən biri teatr binasının və qadın rollarının ifaçılarının olmaması idi. Azərbaycanlı aktyorlar truppası müxtəlif illərdə Tiflisin Artistlər cəmiyyəti, Kazyonni teatr (Xəzine teatrı), Artsruni, Gürcü zadəgan teatrı, Zubalov adına Xalq evi kimi məşhur mədəniyyət ocaqlarında yerli və Avropa müəlliflərinin yazdıqları əsərləri canlandırmışdılar. Tiflis Azərbaycan teatrının aktyorları daha çox Zadəgan teatrı, Zadəgan evi və ya Əyanlar evi kimi adlanan Gürcü zadəgan teatrında 1914-cü ildən başlayaraq xeyli tamaşa nümayiş etdirmişdilər. Adlarını qeyd etdiyimiz yerlərdən əlavə Tiflisli ziyalılar və Azərbaycanın müxtəlif bölgələrindən bu şəhərə gəlib ictimai-mədəni fəaliyyətlə məşğul olan görkəmli həmyerlilərimiz Tiflisin Mir, Auditoriya, Paranbəyovun karvansarayı, Bank, Padşahlıq, Avlabarda yerləşən Araks, Avlabar – Palasın binalarında və Tiflis şəhərində azərbaycanlıların kompakt şəkildə yaşadığı Şeytanbazar, Xarpux, Havlabar, Ortaçala məhəllələrində sakinlərin şəxsi evlərində də tamaşalar hazırlayıb insanlara nümayiş etdirmişdilər. Tiflisin həvəskar aktyor truppaları əksərən bu tamaşalardan əldə etdikləri qazancı xeyriyyə məqsədilə azərbaycanlı tələbələrin təhsili ilə bağlı problemlərin həllinə sərf edirdilər.

XX əsrin əvvəllərində Tiflis Azərbaycan teatrı öz inkişafının yeni bir mərhələsinə qədəm qoyur. Peşəkar aktyorlar H.Ərəblinskinin və S.Ruhullanın Tiflisə gəlişləri və bu şəhərdə çıxışları Tiflis Azərbaycan teatrının inkişafına əsaslı təsir göstərdi. XX əsrin əvvəllərində Tiflis Azərbaycan teatrında əsərləri səhnələşdirilən yerli dramaturqlarımızın sayı getdikcə artırdı.

Azərbaycan Tiflis teatrının tarixində çox mühüm və yaddaqalan hadisələrdən biri 1912-ci il aprelin 1-də «Auditoriya»nın - «Təzə müsəlman teatrı»nın açılışı oldu. Həmin dövrdə Rusiyada təhsil alan H.Mirzəcəmalov, R.Təhmasib, İ.Həqqi, M.Abbasov, M.Quliyev, E.Sultanovun bu işdə böyük əməyi oldu. Aprelin 7-də Z.Hacıbəyovun «Əlli yaşında cavan» operettası ilə «Auditoriya» öz açılışını etdi. 1912-ci ildə gürcü müəllifi V.Mçedaşvilinin «Qaçaq Kərəm» dramı «Auditoriya»da tamaşaçılar tərəfində rəğbətlə qarşılanmışdı. Azərbaycan səhnə ustalarının tamaşaları Tiflisdə «Auditoriya»da, Kazyonni teatrdə, Gürcü teatrında və şəhərin digər binalarında uğurla nümayiş olunmuşdu.

Beləliklə, bütün qarşılaşdığı çətinliklərə və məhrumiyyətlərə baxmayaraq, tiflisilərin və ziyalılarımızın, gənclərimizin dəstəyini alan azərbaycanlı aktyorlar Tiflisdə Azərbaycan incəsənətini, mədəniyyətini, teatrımızı yaşatmağa nail oldular. Tiflis Azərbaycan teatrının inkişafında Tiflisdə yaşayan və ya fəaliyyət göstərən, təhsil alan və s. azərbaycanlı aktyorlar M.Ələsgərov, Ə.Yüzbaşov, M.Zamanov, Ə.Haqverdiyev, İ.Əliyev, M.Abbasov, Y.Bədəlov, M.Kirmanşahlı, M.Ağayev, S.Şuşinski, M.Quliyev, M.Əliyev, İ.Zeynalov, İ.Həqqi, H.Haşımli, Y.Hacıyev, Y.Nərimanov, müxtəlif illərdə Tiflisdə qastrollarda olan bakılı aktyorlardan H.Ərəblinski [Kərimov, 1964, 26], S.Ruhulla, M.Əliyev, Ə.Vəli, H.Sarabski, qadın rollarının ifaçıları M.Antonina, Tərlan xanım, Göyərçin xanım, Şatanova, Panifiliya Tanailidi, Zəngəzurskaya, Rahlilə xanım və digərlərinin böyük xidmətləri olmuşdur.

Ədəbiyyat

1. Binnətoğlu A. Teatr haqqında söhbətlər. Bakı, “Elm və Təhsil”, 2009. 226 s.
2. Borçalı Z. Tiflis Azərbaycan mətbuatı tarixindən (1830-1920). Bakı, “Borçalı” NPM, 2005. 118 s.
3. Cəfərov C. Azərbaycan teatrı. Bakı, 1974. 26 s.
4. Əliyeva Ə. M.F.Axundov və teatr. Bakı 1966. 14 s.
5. GMTA. f.11, siy.1, iş.2757, vər.1.
6. Hacıyev A. Tiflis Azərbaycan teatrı. Bakı, “İşiq”, 1984. 160 s.; Hacıyev A. Tiflis Azərbaycan və Adıgün türk teatrı. Bakı, Borçalı, 2006. 31 s.; Hacıyev A. Tiflis ədəbi mühiti. Bakı, Yazıçı, 1980. 183 s.
7. Kərimov İ. Azərbaycan və gürcü səhnə ustalarının dostluğu. Bakı, Azərneşr, 1964. 63 s.
8. Məmmədli Ş. «Tədqiqini gözləyən teatr», «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzeti 1984-cü il, 27 aprel.
9. Mir Bağırzadə S.A. İncəsənət tarixi. Dərslük. Bakı, MSA, 2012. 117 s.

10. Mişiyev A. Azərbaycan yazıçıları və Tiflis ədəbi-ictimai mühiti (1820-1905). Tbilisi, "Qanatleba", 1987. 320 s
11. Nərimanov Ə. Tiflis türk teatrosunun müxtəsrəcə tarixi. «Xlevnoba», 1926-cı il, №25. s.6.
12. Rəhimli İ. Azərbaycan teatr tarixi. Bakı, Çarşoğlu, 2005. 864 s.; Rəhimli İlham. Üç əsrin yüz otuz ili. (Akademik Milli Dram Teatrı bu gün). Bakı. "QAPP-POLİQRAF" Korporasiyası, 2003. 264 s.; Rəhimli İ. Tiflis Azərbaycan teatrı. Bakı, Xəzər, 2006. 224 s.
13. Şərifov A.K. Azərbaycan türk teatrı materialları. Bakı 1930. 43 s.

Elşad Mirbəşir oğlu
AMEA-nın Hüquq və İnsan Haqları İnstitutu

Nadir Quliyev
Azərbaycan Dillər Universiteti

QLOBALLAŞMA ŞƏRAİTİNDƏ MULTİKULTURALİZM TƏCRÜBƏSİ

Açar sözlər: *qloballaşma, dəyərlər, multikulturalizm, sivilizasiya*

Müasir mərhələdə multikulturalizm təcrübəsi ətrafında daha dəqiq təhlillər aparmaq üçün öncə qloballaşma haqqında müəyyən təsəvvürlərə malik olmaq vacibdir. Çünki, hazırkı mərhələdə multikulturalizmə təsir edən ən ciddi amil məhz qloballaşmadır. Qeyd edək ki, qloballaşma fenomenini müzakirə edən zaman əksər hallarda onun iki müxtəlif mahiyyəti qarışdırılır. Reallıqda bizim qarşımızda əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənən və müxtəlif qiymətləndirmə tələb edən qloballaşma fenomenləri dayanır. Qloballaşmanın bir mahiyyəti informasiya texnologiyalarının, müxtəlif əlaqə vasitələrinin və nəqliyyatın intensiv inkişafı sıx bağlı olan obyektiv prosesi təsvir edir. Bunun sahəsində zaman və məkan aspektlərində mədəniyyətlərarası qarşılıqlı fəaliyyət imkanı yaranmışdır ki, əvvəllər təsvür etmək belə çətin idi. "Obyektiv qloballaşma" yanaşması V. Vernadskinin ideyalarına yaxındır. Onun ideyası mədəniyyətin, dinin, sivilizasiyanın, siyasi sistemin, və dövlət və ictimai təşkilatların müxtəlifliklərinin plüralist dünyasını nəzərdə tutur. [Vernadskiy, 1991, 61-65]

Əsasən iqtisadi xarakterli olsa da, qloballaşma, inteqrasiyanı şərtləndirir. Bu inteqrasiya prosesinin iş-tirəkçiləri həm də istər-istəməz digər mədəniyyətlərin nümunələrini bu və ya digər səviyyədə mənimsəmiş olurlar. Yəni, mədəniyyətlərin də qarşılıqlı inteqrasiyası baş verir. Deməli, qloballaşma multikulturalizmin əsas hərəkətverici qüvvələrindən biri rolunda çıxış edir. Hər şeydən öncə, qloballaşma dedikdə, ümumdünya iqtisadi, siyasi və mədəni inteqrasiya və unifikasiya başa düşülür. Həmçinin, ümumi şəkildə, əməyin, mqrasiyanın, kapitalın planetar səviyyədə sərbəst yerdəyişməsi, qanunvericiliyin, iqtisadi və texnoloji proseslərin standartlaşdırılması, müxtəlif dövlətlərin mədəniyyətlərin yaxınlaşması qloballaşma prosesinin əsas nəticəsindən ibarət olduğunu qeyd etmək lazımdır. Məsələn, Q. Fişer qloballaşmanın başlıca əlaməti kimi mədəni amili önə çəkərək qloballaşmanı dünya təsərrüfat əlaqələrinin yeni forması kimi nəzərdən keçirir. O, yeni əlaqələr formasını "həyat tərzinin ixracı" kimi təqdim edir. Fişer yazır: "biz qloballaşma probleminin nüvəsinə yaxınlaşmışıq. Qloballaşma o hadisədir ki, qlobal prosesləri sadəcə beynəlxalq proseslərdən fərqləndirir. Bu, həyat tərzinin beynəlxalq yerdəyişməsidir ki, getdikcə daha intensiv xarakter alır və formalaşmış beynəlxalq münasibətlərin yeni aspekti kimi nəzərdən keçirilə bilər". [Fişer, 2000, 53] Qeyd edək ki, Q. Fişerin bu yanaşması obyektiv əsaslara söykənir. Belə ki, həqiqətən də qloballaşma həyat tərzinin, nümunələrin, davranış stereotiplərinin qısa zaman kəsiyində ölkələrdən ölkəyə keçməsinə imkan yaratmışdır. Bu, yad mədəniyyətin tam və ya qismən mənimsənilməsi anlamına gəlməməlidir. Sadəcə olaraq ayrı-ayrı mədəniyyətlərin daha aydın dərk edilən elementlərinin qəbul olunması kimi nəzərdən keçirilə bilər.

Digər bir tədqiqatçı U. Anderson isə beynəlxalq münasibətlər prizmasından qloballaşma problemini tədqiq edərək belə qənaətə gəlmişdir ki, yeni formalaşmaqda olan "qlobal polis Vestfal dünya sistemini əvəzləməkdədir. Onun nəzəriyyəsinə görə Vestfal hakimiyyət sistemi kifayət qədər qapalı olmaqla, "yeni oyunçuları" qəbul etmir. Qloballaşma isə bu sahədə ünsiyyəti, qarşılıqlı anlayışı, müxtəlif mədəniyyətlər arasında dialoqun qurulmasını şərtləndirir ki, bu demokratiyanı möhkəmləndirir və genişləndirir. [Podberyozskiy, 2002, 101]

Tədqiqatçılar yeni qlobal sivilizasiyanın meydana gəlməsi ətrafında da intensiv müzakirələr aparmadadırlar. Bu istiqamət qloballaşmaya şəxsi yanaşmanı özündə ifadə edir. S. Pru qlobal təsirlərdə fərdin, şəxsiyyətin rolunu nəzərdən keçirir. Əksər tədqiqatçılardan fərqli olaraq, S. Pru qloballaşmanı dönməz və qaçılmaz proses kimi təqdim etmir. Onun fikrincə, qloballaşma insanlar arasında həmrəyliyin forması və məzmunu ilə şərtlənir. [Kuznetsov, 1998, 17] Onun nəzəriyyəsinə görə, hazırkı məqamda qloballaşmanın məzmunun izahı ilə siyasi hakimiyyətlər məşğul olurlar. Məhz onlar qloballaşmanı qaçılmaz proses kimi təqdim edirlər.

Belə yanaşma çoxlarında “arzuolunan” rəyin formalaşmasını şərtləndirir. Lakin yetişməkdə olan yeni nəsəl bu cür “ideoloji hazırlamaya” kifayət qədər tənqidi yanaşır. S. Pru yazır ki, gəncə nəsəl üçün dəyərlərin müəyyənləşməsində ziyalıların rolu əhəmiyyətli dərəcədə azalmışdır. Onun yerini Kütləvi informasiya vasitələri tutmuşdur. Bu da, qloballaşma prosesini “arzuolunan” kontekstdə təqdim etməyə imkan verir. [Kuznetsov, 1998, 18] İsveçli alim U.Hannerz hesab edir ki, qloballaşma prosesi nəticəsində yeni şəxsi mədəni istiqamət formalaşmışdır. Bunu o, kosmopolitik mədəniyyət kimi təqdim edir. Kosmopolitik mədəniyyətin daşıyıcıları rolunda o, digər xalqların mədəniyyətləri çərçivəsində özlərini tam sərbəst hiss edən bütün şəxsləri görür. [Diqilenskiy, 1998, 10]

Qloballaşma multikulturalizmə və şəxsiyyətin identikliyinə olduqca ciddi təsir göstərir. Politoloqların və sosioloqların identikliyə olan böyük marağı əsasən əvvəlki identikliyin dəyişməsi və böhranı ilə əlaqəlidir. Təbii ki, multikulturalizmin inkişafı və ya multikulturalizm siyasətinin genişlənməsi bu istiqamətdə təsirli amil rolunda çıxış edir. Qloballaşma şəraitində multikulturalizm siyasətinin əsas görünən tərəflərindən biri də ondan ibarətdir ki, o, cəmiyyətdəki ziddiyyətlərin nisbətən səngiməsini şərtləndirir. Çünki, əks təqdirdə cəmiyyətdəki mədəni müxtəliflik zəminində baş vermiş münaqişələr cəmiyyətin stabil inkişafını ciddi şəkildə əngəlləyərdi. Nəzərə almaq lazımdır ki, qloballaşma prosesi qlobal miqyasda inteqrasiya əlaqələri ilə səciyyələnir. Bunun nəticəsində birliklərin olduqca böyük formaları formalaşır. Müasir texnologiyaların tətbiqi sosio-mədəni mühitə daha real təsir imkanlarını şərtləndirir. Belə ki, fərqli dəyərlərin sürətlə dünyada yayılması, onların asanlıqla yönləndirilməsi bu sahəyə təsir imkanlarını artırır. Bu, bir növ multikulturalizm siyasətinin istiqamətləndirilməsini də təmin etmiş olur. Bu məqama xüsusi diqqətin yetirilməsi tələb olunur. Çünki, qloballaşma hər bir millətin, hətta, hər bir şəxsiyyətin inteqrasiyası kimi qəbul olunur. Bunu da şərtləndirən əsas məqam, artıq qeyd etdiyimiz kimi yeni texnologiyaların tətbiqidir. Getdikcə qloballaşmanın sosio-mədəni xarakteri özünü daha qabarıq şəkildə biruzə verməkdədir. Qloballaşma mahiyyəti etibarilə yeni sosio-mədəni mühitin formalaşmasını şərtləndirir. Belə ki, qloballaşma artıq fərdi deyil, kütləvi mədəniyyət haqqında daha dərin müzakirələrin aparılmasını tələb edir. Belə olan halda, xalqları düşündüətn əsas məqam ondan ibarət olur ki, kütləvi mədəniyyətin yaradılması cəhdi fonunda öz dəyərlərini necə qoruyasan.

Beləliklə, nəzərdən keçirdiyimiz məqamlardan da görüldüyü kimi, qloballaşma təkcə iqtisadi müstəvidə gedən dəyişikliklərlə xarakterizə olunmur. Qloballaşma həm də, ən ümumi şəkildə müxtəlif mədəniyyətlərin dünya birliyinə inteqrasiyası prosesidir. Planetar səviyyədə yeni sivilizasiya formasının əlamətlərinin görünməyə başlaması buna bariz nümunədir. Bu proses qlobal miqyasda inteqrasiya əlaqələri ilə səciyyələnir ki, bunun da nəticəsində meqacəmiyyətlərin formalaşması tendensiyası genişlənir. Qloballaşma yeni dünya birliyini formalaşdırır. Bu yeni birlikdə ümumi iqtisadi, maliyyə, siyasi, idarəetmə strukturları fəaliyyət göstərəcəklər ki, bunlar da bu cəmiyyətin mövcudluğunun əsas aspektlərini nəzərdə saxlayacaqlar.

Ədəbiyyat

1. Вернадский В.И. Научная мысль как планетное явление. М.: Наука, 1991, с. 61-65
2. Дигиленский Г. Глобализация в человеческом измерении // Мировая экономика и международные отношения. 2002, №7, с.10
3. Кузнецов В. Что такое глобализация // Мировая экономика и международные отношения. 1998, №2, с.17
4. Подберезский И. Глобализация – неотвратимая и желанная // Мировая экономика и международные отношения. 2002, №12, с.101
5. Фишер Г. Глобализация мирохозяйственных связей: сущность, направления, перспективы/ Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук. Москва: 2000г., с.53

Jalə Əsədova

Azərbaycan Dillər Universiteti

SƏMAVİ DİNLƏRİN ORTAQ ƏXLAQİ PRİNSİPLƏRİ

Açar sözlər: *Cəmiyyət, əxlaqi prinsiplər, İslam, Qurani-Kərim, Bibliya*

İnsanlığ tarixi cəmiyyətlərin və məkanların dəyişməsinə baxmayaraq dəyərlərin dəyişmədiyinə şahidlik edir. İlk insandan günümüzədək demək olar ki, bütün cəmiyyətlərdə adam öldürməyin, oğurluq etməyin və yalan danışmağın doğru olmadığı qəbul edilir. Bu vəziyyət dəyərlərin və ya əxlaq prinsiplərinin eyni mənbədən gəldiyini göstərir. Buna görədir ki, İslam, səmavi dinlərin köklərinin eyni olduğunu qəbul edir. İlahi dinlərin müqəddəs kitabları bu baxımdan araşdırıldığında əxlaqi cəhətdən demək olar ki, heç bir dəyi-

şikliyini olmadığı görünür. Bütün peyğəmbərlərin müxtəlif zamanlarda insanlara çatdırdıqları dinin əxlaqi əsaslarında heç bir dəyişiklik yoxdur. Həqiqətən də, Hz. Musa və Hz. İsanın insanlara təbliğ etdiyi əxlaq dəyərlərinin eynilərini ya da oxşarlarını Qurani-Kərimdə bəzi kiçik üslub fərqləri ilə görmək mümkündür. Heç şübhəsiz ki, bütün peyğəmbərlər insanları Allaha və axirət gününə inama, imana və əxlaqlı olmağa çağırmışlar. Bu araşdırmada əsas məqsəd insanların üzərində həmfikir olduqları təməl əxlaqi dəyərlərin, ən azından bir qismini - doğru söz söyləmək, ədalətli davranmaq, yaxşılıq etmək, cana qıymamaq, qul haqqı yeməmək kimi xüsusiyyətlərin bəşər tarixində ortaq dəyərlərdən olduğunu göstərməkdir.

Qurani-Kərim və Bibliya insanı bir varlıq halında şəkilləndirərək bir sıra ortaq əmr və qadağalar qoymuşdur. Bunlardan bəzilərinə diqqət yetirək:

1. Düzgünlük prinsipi - Əxlaqın əsas prinsiplərindən biri həqiqətdir. Çünki mahiyyəti, sözü və davranışları düzgün olan insanda digər bəzi əxlaq şərtləri xasiyyət halını ala bilər. Düzgünlük insanın söylədikləri ilə etdikləri arasındakı uyğunluqdur. Başqa bir ifadə ilə desək, söz ilə mahiyyətin eyni olmasıdır. Düzgünlük və ona oxşar xüsusiyyətlərin olmadığı insan və cəmiyyətlərdə qardaşlıq, sülh və əmin-amanlığın davamı qeyri mümkündür. Buna görə də bütün dinlər doğru danışmağı əmr etmiş, yalanı qadağan etmişdir. [Bulud İbrahim Xəlil. Səməvi dinlərin ortaq əxlaq prinsipləri ya da dünyəvi dəyərlər., səh 69-70]

1. Qurani-Kərimdə düzgünlük prinsipi tez-tez vurğulanır. Bəzi ayələr belə buyurur: "Ey iman gətirənlər! Etməyəcəyiniz bir şeyi niyə deyirsiniz? Etməyəcəyiniz bir şeyi demək Allah yanında böyük qəzəbə səbəb olar". (Səff, 2/3); "Ey iman gətirənlər! Allahdan qorxun və doğru söz söyləyin! (Əgər belə etsəniz, Allah) əməllərinizi islah edər və günahlarınızı bağışlayar. Hər kəs Allaha və Peyğəmbərinə itaət etsə, böyük bir səadətə (Cənnətə) nail olar". (Əhzab, 70/71); "Şübhəsiz: "Rəbbimiz Allahdır!" - deyənlərin, sonra da (sözünün üstündə) möhkəm duranların (qiyamət günü) heç bir qorxusu yoxdur və onlar qəm-qüssə də görməyəcəklər!". (Əhqaf, 13) Bu və buna bənzər ayələrin Quranda üstünlük təşkil etdiyini, hətta son peyğəmbərin ən vacib xüsusiyyətlərindən birinin düzgünlük olduğu açıq aşkar ifadə edilir. [<http://quran.arasdiraq.com/>]

Bibliyaya baxdığımız zaman düzgünlüyə böyük əhəmiyyət verildiyini, yalanın insan fitrətinə tərs bir davranış kimi vurğulandığını görə bilərik. Hz. Musaya verilən 10 əmrdən birinin "Yalan danışmayacaqsan" kimi olması böyük məna kəsb edir. Bundan başqa fərqli hissələrdə düzgünlüyün vurğulanması, onun insan və cəmiyyətlərdə müstəsna bir əxlaq prinsipi olduğunun dəlilidir. Hz. Eyyubun hekayəsində belə deyilir: "Və Rəbb şeytana dedi: Qulum Eyyuba diqqətlə baxdınmı? Çünki dünyada onun kimi kamil və doğru, Allahdan qorxan və pisləkdən çəkinən adam yoxdur". (Əyyub, 7/9) Burada Hz. Əyyubun ən təyinedici xüsusiyyəti kimi doğru sözlü olmasına diqqət çəkilir. Bundan başqa Zəburda, "Gəlin, ey insanlar, mənə qulaq asın, sizə Rəbb qorxusunu öyrədim. Kim yaşamaqdan zövq almaq, yaxşı günlər görmək istəyirsə, dilini pisləkdən, yalandan uzaq tutsun". (Məzmurlar, 11/13) Beləliklə, istər Qurani-Kərimdə, istərsə də, Bibliyada düzgünlük insan və cəmiyyətlərin həyatında vacib bir ünsür olaraq göstərilir.

[<https://www.jw.org/az/neshrler/m%C3%BCq%C9%99dd%C9%99s-kitab/nwt/m%C3%BCnd%C9%99ricat/>]

2. Ədalət prinsipi - Ədalət anlayışının qısa təriflərindən biri "hər şeyi yerli yerinə qoymaq", "hər kəsə və ya hər şeyə layiq olduğunu vermək" kimidir. Allah nə qədər peyğəmbər göndəribsə mütləq şəkildə onları ədalətli davranmaqla və insanlar arasında ədaləti yaymaqla vəzifələndirmişdir. Qurani-Kərim ədaləti cəmiyyətlərin davamlılığı üçün ən əsas şərt olaraq görmüşdür. [Bulud İbrahim Xəlil. Səməvi dinlərin ortaq əxlaq prinsipləri ya da dünyəvi dəyərlər, səh. 70-71]

2. Quranda müxtəlif vəsilələrlə ədalətli davranmaq əmr edilmişdir: "Həqiqətən, Allah ədalətli olmağı, yaxşılıq etməyi, qohumlara (haqqını) verməyi buyurur, zina etməyi, pis işlər görməyi və zülm etməyi isə qadağan edir." (Nəhl, 90); "De: "Rəbbim ədaləti əmr etdi." (Əraf, 29); "Söz söylədiyiniz zaman (lehinə və ya əleyhinə danışdığınız adam) qohumunuz olsa belə, ədalətli olun." (Ənam, 152); "Ey iman gətirənlər! Allah qarşısında (borcunuzu yerinə yetirməkdə) sabitqədəm və ədalətli şahidlər olun. Hər hansı bir camaata qarşı olan kininiz sizi ədalətsizliyə sövq etməsin. Ədalətli olun. Bu, təqvaya daha yaxındır. Allahdan qorxun. Allah etdiklərinizdən xəbərdardır!" (Maidə, 8) [<http://quran.arasdiraq.com/>]

3. Dinlərin əhəmiyyət verdiyi ədalət prinsipinə Bibliyada da rast gəlinir. Ədalətsizliyin yayılması insana təhqirdir və Allahın əmrlərinə qarşı gəlməkdir. Bibliyada ədaləti görməzdən gələnələr belə qınanmışdır: "Vay sizin halınıza, mirzələr və fərisilər, ikiüzlülər! Çünki siz nanə, şüyüd və cərənin onda birini verirsiniz, lakin Tövratdakı daha vacib məsələlərə: haqq-ədalətə, mərhəmətə və sədaqətə fikir vermirsiniz. Onlara fikir verməli idiniz, amma bunları da kənara atmamalıydınız." (Məttə, 23); başqa bir yerdə "Görünüşə görə hökm etməyin, düzgün hökm edin" (İohanna, 23) deyilərək, ədalətə riayət edilməsi buyurulmuşdur. [<https://www.jw.org/az/neshrler/m%C3%BCq%C9%99dd%C9%99s-kitab/nwt/m%C3%BCnd%C9%99ricat/>]

3. Qul haqqı yeməmək - Bütün ilahi dinlər, ictimai həyatda ədalətin hakim olmasını, insanların haqq və hüququna riayət edilməsini əmr etməklə yanaşı, haqdan ayrılmağı, haram qazanc əldə etməməyi vacib

sayır. Məhəmməd Peyğəmbər "İnsanın, malını haradan qazanıb hara xərclədiyindən qiyamət günü sorğuya çəkiləcəyini" bildirmiş, qazancına haram qatanlar haqqında isə, "Bir müsəlmanı aldadan yaxud zərər verən və ya hiylə edən bizdən deyil" deyər buyurmuşdur. "Ticarətdə doğruluqdan ayrılmayan qiyamət günündə Peyğəmbərlə bərabər olacaqdır" (Tirmızı, 4) və ya "Heç kəs əlinin əməyindən daha xeyirli bir nemət yeməmişdir" (Buxarı, 15) şəklində vurğulanır. [Bulud İbrahim Xəlil. Səməvi dinlərin ortaq əxlaq prinsipləri ya da dünyəvi dəyərlər., səh 77-78]

Həm Qurani-Kərim, həm də Bibliyada halal qazancın vurğulandığı, haram qazancdan uzaq durulmasının əmr edildiyini görürük. Bibliyada bu məsələ vacib şərtlərdən biri kimi təqdim edilir. Hər şeydən əvvəl Hz. Musaya verilən 10 əmrədən birinin "Oğurlama" şəklində olması diqqət çəkən məqamlardandır.

İnsanlığın gələcəyi bu ortaq dəyərlər üzərində yüksələcəkdir. Bəşəriyyət bir ailədir. Sadalanan bu dəyərlər isə ailənin ayrılmaz tərkib hissəsi olmalıdır. Əgər gələcək dünyamızı daha firavan, daha gözəl və daha dinc şəraitdə görmək istəyiriksə, hər birimiz bu dəyərlərin daşıyıcısı və təbliğatçısı olmalıyıq.

Ədəbiyyat

1. Bulud İbrahim Xəlil. Səməvi dinlərin ortaq əxlaq prinsipləri ya da dünyəvi dəyərlər. Bahar 2015.
2. <https://www.jw.org/az/neshrler/m%C3%BCq%C9%99dd%C9%99s-kitab/nwt/m%C3%BCnd%C9%99ricat/>
3. <http://quran.arsdiraq.com/>

Əyyub Kərimov

Azərbaycan Texniki Universiteti

AZƏRBAYCAN MULTİKULTURALİZMİ MİLLİ-ETNİK MÜNASİBƏTLƏR KONTEKSTİNDƏ

Açar sözlər: *Milli-etnik münasibətlər, multikulturalizm, dövlətçilik, milli azlıqlar*

Torpağımız ta qədimdən ən müxtəlif xalqların və mədəniyyətlərin vətəni olmuşdur. Azərbaycan dövlətinə, dövlətçiliyinə, ərazi bütövlüyünə və tarixinə onların sadıqlıyı bütün dünya üçün açıq olan mənəvi-mədəni dəyərlərimizin mahiyyətindən irəli gəlir. Ümummillilərimiz Heydər Əliyev birmənalı olartaq bəyan edirdi ki, "Azərbaycan əhalisinin çoxmilli tərkibi bizim sərvətimizdir, üstünlüyümüzdür. Biz bunu qiymətləndiririk və saxlayacağıq. Çalışacağıq ki, bu sərvətimiz əbədi olsun" [Əliyev, 1997, 1,34].

Xalqımızın görkəmli etnoqrafı, Vəliyev(Baharlı) Azərbaycanı etnoqrafik muzeyə bənzədirdi. Hazırda Respublikamızda 80-dən çox azsaylı xalq yaşayır. Onlar qafqazdili, irandilli, türkdilli qruplara aiddirlər. Onlardan talışları, rusları, ləzgiləri, udiləri, qırızları, buduqları, tatları, ingiloyları, xınalıqları, yəhudiləri və digərlərini göstərmək olar. Bu xalqların bəziləri ölkəmizə köklü əhalisidirlər. Digərləri isə müxtəlif dövrlərdə ərazimizdə məskunlaşmışlar

Azərbaycanda yəhudilərin məskunlaşmalarının tarixi 2600 il əvvələ gedib çıxır. Ölkəmizdə ən qədim yəhudi icması sayılan dağ yəhudiləri bizim eradan əvvəl VI əsrdə Yerusəlimdə birinci xram adlanan məbədin sökülməsi nəticəsində vətənlərini tərk etmiş qədim yəhudi qəbilələrinin nəslindəndirlər. Hazırda üç yəhudi icması - dağ, əşkinazi və gürcü yəhudi icmaları mövcuddur. Bakıda, Oğuzda, Qubada bu gün dağ yəhudilərinin bir neçə sinaqoqu fəaliyyət göstərir. Qubadakı Krasnaya Slobada qəsəbəsi bütün postsovet məkanında dağ yəhudilərinin kompakt yaşadıqları yeganə yerdir. 2003-cü il martın 9-da Bakıda Avropada ən böyük yəhudi sinaqoq açılmışdır.

XIX əsrin ikinci yarısında Bakıda neft sənayesinin inkişafı nəticəsində işləmək üçün müxtəlif ölkələrdən Azərbaycana gələn insanların sayı xeyli artdığından əhalinin dini tərkibi daha da zənginləşdi. Bunu həmin dövrdə Bakının dini xəritəsi də təsdiqləyir. 1913-cü ilin məlumatına görə, Bakıda 76 min 927 xristian, 9 min 592 yəhudi, 3 min 801 lüteran, 2 min 902 katolik, 4 min 496 sektant, 262 nəfər təriqətçi yaşayıb və həmin dövrdə Azərbaycanda məscidlər, pravoslav baş kilsələri, kiçik kilsələr, kirxa və sinaqoqlar, məbədlər və s. fəaliyyət göstərirdi. Məhz bu dövrdə Roma-katolik, lüteran və bir sıra protestant icmaları formalaşdı. Bütün bunlar onu göstərir ki, tarixən çox konfessiyalı ölkə olan Azərbaycanda tolerantlıq prinsiplərinin qorunması üçün münbit şərait olub və təkcə ölkənin yerli əhalisi yox, hətta əcnəbilər də bu mühihdən maksimum bəhrələniliblər.

Sonrakı dövrlərdə Rusiya imperiyasının Şimali Azərbaycanda apardığı köçürmə siyasəti nəticəsində ölkəmizin əhalisinin etnik tərkibində ciddi dəyişmələr oldu. Türkmənçay və Ədirnə müqavilələri əsasında Rusiya imperiyası Azərbaycanın şimal torpaqlarında özünə dayaq yaradmaq, siyasi hakimiyyətini bərqərar etmək üçün xristian etnosları torpaqlarımıza köçürməyə başladı. Təkcə 1828-1830 -cü illər ərzində İran və

Türkiyədən 200 minə yaxın erməni Şimali Azərbaycan torpaqlarına köçürülərək İrəvan, Naxçıvan, Ordubad, Qarabağ torpaqlarında yerləşdirildilər.

Köçürmə siyasəti aparan Rusiya, ölkə əhalisinin etnik tərkibinə almanları və rusları da daxil etdi. Yaddəli xristian etnoslardan ilk olaraq almanlar Azərbaycanın şimal torpaqlarına köçürülmüş və onların koloniyaları salınmışdı. Onlar ölkənin sosial-iqtisadi sahəsinə Qərb elementləri gətirmiş, üzümçülük, şərabçılıq, tütünçülük kimi sahələrə öz töhfələrini vermişlər. Köçürülmüş almanlar Rusiya imperiyasının apardığı müstəmləkə siyasətinin tələblərinə cavab verməsələr də ölkənin multikultural mühitini xeyli dərəcədə zənginləşdirmişlər. XX əsrin əvvəllərində ölkə əhalisinin tərkibindəki almanların sayı 15.990 nəfərə çatmışdı [<http://unec.edu.az/application/uploads/2015/07/multikulturalizme-giris.pdf>].

Ölkəmizdə məqsədyönlü şəkildə ruslaşdırma siyasəti aparan çar hökuməti öz mərkəzi quberniyalarından rus əhalisini- əvvəl dövlətçilik üçün təhlükə amili kimi qəbul edilən rus təriqətçilərini, XIX əsrin üçüncü otuzilliyindən isə pravoslav rusları torpaqlarımıza köçürməyə başladı. Artıq 1912-ci ildə Bakı quberniyasında 60, Yelizavetpol quberniyasında isə 29 rus pravoslav məskənləri var idi. Oktyabr Sosialist inqilabı ərəfəsində Şimali Azərbaycanda rusların sayı 249.835 nəfərə çatırdı [<http://unec.edu.az/application/uploads/2015/07/multikulturalizme-giris.pdf>].

1918-ci il mayın 28-də "İstiqlaliyyəti haqqında Aktı"nı qəbul edən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ərəzində yaşayan bütün insanlara hüquq bərabərliyi verdi və bunu yalnız sözdə yox əməldə də göstərdi. Belə ki, parlamentdə nəzərdə tutulan 120 deputat yerdən 80-i müsəlmanlara, 21-i ermənilərə, 10-u Bakı Rus Milli Şurasına 1-i Alman Milli Təşkilatına, 1-i Yəhudi Milli Şurasına, 1-i Gürcü Milli Şurasına, 1-i Polyak Milli Komitəsinə verilmişdi [<http://anl.az/down/meqale/zaman/2015/oktyabr/460454.htm>].

1991-ci il oktyabrın 18-də öz müstəqilliyini bərpa edən Azərbaycan Respublikası ilk günlərdən erməni separatçılarının hərtərəfli təzyiqi ilə qarşılaşmasına baxmayaraq "Azərbaycan Respublikasında yaşayan milli azlıqlar, azsaylı xalqlar və etnik qrupların qorunması, dil və mədəniyyətinin inkişafına dövlət yardımı haqqında" 1992-ci il 16 sentyabr fərmanı ilə azsaylı xalqların, milli-etnik qrupların mədəni inkişafına geniş imkanlar açmış, onların hüquqlarının qorunmasını hüquqi dövlətin əsas vəzifəsi kimi irəli sürmüşdü.

Ümummillə liderimiz Heydər Əliyev siyasi hakimiyyətə qayıdıqdan sonra, separatçı qüvvələrə qarşı əməli tədbirlər görmüş, millətlərarası münasibətlər siyasətini demokratik prinsiplər əsasında inkişaf etdirmək istiqamətini əsas götürərək, azsaylı xalqların, millietnik qrupların hüquq və azadlıqlarını qorumağı dövlətçilik quruculuğunun ümdə vəzifəsi kimi qarşıya məqsəd qoymuşdu.

Dövlətimiz 1995-ci il fevralın 1-də Avropa Şurasının "Milli azlıqların müdafiəsi haqqında çərçivə konvensiyası"nı imzalamış və 16 iyun 2000-ci ildə ratifikasiya etmişdir. Konvensiyanın 4-cü maddəsində göstərilir ki, Avropa Şurasının üzvü olan bütün dövlətlər "milli azlığa mənsub olan hər bir şəxsin qanun qarşısında bərabər müdafiə olunmaq hüququna zəmanət verirlər. Bununla əlaqədar olaraq, milli azlığa mənsubluğa əsaslanan hər cür ayrı-seçkilik qadağan olunur" [[pdfhttp://diaspora.gov.az/index.php?option=content&id=270](http://diaspora.gov.az/index.php?option=content&id=270)].

YUNESKO-nun 2005-ci il oktyabrın 20-də qəbul etdiyi "Mədəni özü-nümüdafiə müxtəlifliyinin qorunması və təşviqi haqqında Konvensiya"nı Azərbaycan Respublikası 26 noyabr 2009-cu ildə təsdiq etmişdir.

BMT-nin sivilizasiyalar alyansının 7-ci qlobal Bakı forumunda möhtərəm prezidentimiz İlham Əliyevdərin məzmunlu nitqində xüsusi olaraq vurğulamışdır:

"Azərbaycan əsrlər boyu dinlər, mədəniyyətlər və sivilizasiyaların bir araya gəldiyi məkan olmuşdur"[Əliyev, 2016, 2].

Azərbaycanda artıq həyat tərzinə çevrilmiş multikulturalizmin dünyaya çatdırılması istiqamətində görülən işlər Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, millət vəkili Mehriban xanım Əliyevanın apardığı məqsədyönlü fəaliyyət nəticəsində daha böyük vüsət almışdır. BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının yeddinci qlobal forumunun ikinci plenar iclasında çıxış edən ölkəmizin birinci xanımı Mehriban Əliyeva demişdir:

"Çoxmillətli, çoxkonfessiyalı ölkə olan Azərbaycanda müxtəlif dinlərin və etnik qrupların nümayəndələri bərabərhüquqlu vətəndaşlardır. Mütərəqqi dünyada demokratiyanın vacib sütunu kimi qəbul edilmiş dini və etnik tolerantlıq Azərbaycan cəmiyyətində normaya çevrilib" [Əliyeva, 2016, 3].

Möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev ölkəmizin mədəniyyətlərarası dialoqa, milli-etnik münasibətlər siyasətinə mühüm töhfələr verdiyini, Azərbaycan multikulturalizminin bəşəriyyətə təqdim oluna biləcək nümunəvi bir modelə çevrildiyini nəzərə alaraq, 2016-cı ili "Multikulturalizm ili" elan etmişdir. Sərəncamda da rəsmi ifadə olunduğu kimi artıq ölkəmizdə multikulturalizm alternativini olmayan həyat tərzinə çevrilmişdir.

Ədəbiyyat

1. Əliyev H.Ə. Müstəqillik yolu. Seçilmiş fikirlər. – Bakı: "Azərbaycan Universiteti" nəşriyyatı, 1997 – 136 s.
2. Əliyev İ.H. BMT-nin sivilizasiyalar alyansının 7-ci qlobal Bakı forumunda möhtərəm prezidentimiz İlham Əliyevin nitqi.

3. Respublika Qəzeti 27 aprel 2016-cı il.
4. Əliyeva M.A. BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının yeddinci global forumunun ikinci plenar iclasında çıxış. Respublika Qəzeti 28 aprel 2016-cı il.
5. http://www.azerbaijan.az/portal/General/Constitution/doc/constitution_a.pdf
6. <http://diaspora.gov.az/index.php?option=content&id=270>
7. <http://unec.edu.az/application/uploads/2015/07/multikulturalizme-giris.pdf>
8. <http://anl.az/down/meqale/zaman/2015/oktyabr/460454.htm>

Əzim Əliyev
Azərbaycan Dillər Universiteti

MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞMASINDA FOLKLOR NÜMUNƏLƏRİNİN ROLU

Açar sözlər: multikulturalizm, tolerantlıq, xalq, beynəlxalq konqres

Azərbaycan Respublikasının daxili siyasətinin tərkib hissəsi olan multikulturalizm onun xarici siyasətinə də müsbət təsir göstərir, daha konkret desək, onun səmərəliliyini artırır [Azərbaycan multikulturalizmi. Ali məktəblər üçün dərslik, s.312].

Əsrlər boyu sivilizasiyaların və mədəniyyətlərin qovşağında yerləşdiyindən, həmçinin Avrasiya xalqları arasında rabitə rolunu oynaması Azərbaycanda mədəniyyət müxtəlifliyinin yaranmasına gətirib çıxarmışdır. Təbiətinin zənginliyi burada məskunlaşan xalqların milli-mənəvi zənginliyinə dəlalət etmişdir. Hər bir xalq təqibə məruz qalmadan öz etnik-mədəni xüsusiyyətlərini inkişaf etdirmiş və azad, firavan yaşamışdır. Məhz bu amilləri nəzərə alaraq bu gün Azərbaycan multikulturalizmin beşiyi sayılır.

“Fərqli mədəniyyət, fərqli din, fərqli dillər multikultural cəmiyyətin bazisini təşkil edir” [M.Y.Qazıyeva. Multikulturalizm və Azərbaycanda dil siyasəti. Heydər Əliyev: Multikulturalizm və tolerantlıq ideologiyası, s.159]. “Multikulturalizm” termini son dövrlərdə dilimizə daxil olub. Məzmunca multikulturalizm bir məkanda yaşayan xalqların mədəni birliyi. Dərin tarixi köklərə, zəngin mədəniyyətə malik olan Azərbaycan özünün multikulturalizm siyasəti ilə dünya ölkələrinə nümunə sayılır. Əsrlərdən bəri formalaşan, eyni zamanda ictimai-bədii, psixoloji-mənəvi müstəvidən kənara çıxmayan və günü-gündən inkişaf edən dəyərlər toplusu sayılan Azərbaycan mədəniyyəti multikulturalizmin özüdür.

Azərbaycanda son dövrlərdə keçirilən beynəlxalq konfranslar və toplantılar dünya xalqları tərəfindən yüksək qiymətləndirilir. Hər bir iştirakçı bu siyasi-mənəvi layihələrdə xalqımızın multikultural dəyərlərinin şahidi olur.

Ümummillə lider Heydər Əliyev demişdir: “Azərbaycan əhalisinin çoxmilli tərkibi bizim sərvətimizdir. Biz bunu qiymətləndiririk və qoruyub saxlayacağıq”. Ulu öndərin bu kəlamı hər kəs üçün bir nəsihət və göstərici sayılır. Bu torpağı özünə Vətən sayan hər bir vətəndaş dinindən, dilindən, irqindən asılı olmayaraq dostluq və əminamənlik şəraitində yaşayırlar.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Gəncə şəhərində “İmamzadə” dini kompleksində yaradılan şəraitlə tanış olduğu tədbirdə demişdir: “Azərbaycanda bütün dinlərin nümayəndələri bir ailə kimi yaşayırlar. Bu, bizim böyük sərvətimizdir. Qeyd etdiyim kimi proslav, katolik, alban kilsələri, sinaqoqlar tikilir, təmir edilir. Azərbaycanda dinlərarası münasibətlər çox sağlam zəmində həllini tapır” [Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Multikulturalizmin Azərbaycan modeli haqqında: Seçilmiş fikirlər, s.528].

Azərbaycan xalqının tarixi özü-özlüyündə multikulturalizmin mayası əsasında yoğrulub və formalaşmışdır. İstər qonşu xalqlarla olsun, istərsə də dünya xalqları ilə əlaqədə milli təkəkkürün təzahürü ortaya çıxır. Məhz milli təkəkkürün təəcəssümü olaraq Azərbaycan xalqı öz multikultural dəyərlərini digərlərinə aşılayır, xalqın və dövlətin dünyəviliyini təmin edir. Multikulturalizm xalqlarda mədəni və dini tolerantlığı yaradır, proses özü xalqın, millətin, dövlətin dünyada surətlə tanınmasına şərait yaradır.

Milli mədəniyyətlərin tanınmasında və inkişafında folklor nümunələrinin rolu danılmazdır. Azərbaycan incəsənət nümunələri dünya xalqları tərəfindən yüksək qiymətləndirilir, onun öyrənilməsi və tədqiq edilməsi günü-gündən daha da genişlənilir. Azərbaycanda dövlət siyasətinin aparıcı sahələrindən sayılan mədəni irsin inkişafı proqramı həyata keçirilir. “Azərbaycan Xalça Muzeyi”, “Muğam Mərkəzi”, “İçəri Şəhər Dövlət Tarix-Memarlıq Qoruğu” və digər milli köklərlə bağlı tarixi yerlərin açılması və bərpası düşünülmüş siyasətin nəticəsidir.

Çağdaş dünyamızda xalqlararası inteqrasiya məhz milli-mədəni əlaqələr əsasında həyata keçirilir. Torpaqlarımıza ayaq basan əcnəbilər “Qız Qalası”, “Atəşgah”, “Qobustan”, “Basqal”, “Xınalıq”, “Şəki Xan sa-

rayı” və digər tarixi məkanları ziyarət etdikdə, bu məkanların hər birində multikultural nümunələrin şahidi olurlar. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatında, bayatılarında, atalar sözlərində, nağıl və əfsanələrində multikultural dəyərlərin təbliğini görürük. Milli xüsusiyyətlərimizdən qonaqpərvərlik, böyük-küçük yeri bil-mək, kişi sözü, ağsaqqal sözü, çörəyə, qadına hörmət və s. bu kimi nümunələr əsrlərdən süzülüb gələn dəyərlər toplusudur. Bu gün beynəlxalq tədbirlərdə milli adət-ənənələrimizin, musiqimizin, mətbəximizin tanınması yüksək səviyyədə aparılır.

Son dövrlərdə dünyada baş verən bir çox proseslər nəticəsində azsaylı xalqların gələcək mövcudluğu sual altında qalır. Multikulturalizmin əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, azsaylı xalqlar mədəni inteqrasiya şəraitində böyük xalqların mədəni elementlərindən faydalanmaq imkanları əldə edirlər. Bu da kiçik xalqların ruhunu zənginləşdirir və onlara yeni həyat bəxş edir. Multikulturalizm dünya xalqlarından ibarət olan bütövlük yaradır və ümummədəniyyət müstəvisini meydana gətirir, həmçinin milli mədəniyyətin tanınmasını təmin edən zəngin sistem rolunu oynayır.

Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyev: “Multikulturalizmin alternativini yoxdur... Bizim üçün multikulturalizm dövlət siyasətidir və bizim həyat tərzimizdir” [Azərbaycan multikulturalizmi. Ali məktəblər üçün dərslik. s.7].

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Multikulturalizmin Azərbaycan modeli haqqında: Seçilmiş fikirlər. Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi, 2017, 528 səh.
2. Azərbaycan multikulturalizmi. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı: BBMM. 2017, 416 səh.
3. M.Y.Qazıyeva. Multikulturalizm və Azərbaycanda dil siyasəti. Heydər Əliyev: Multikulturalizm və tolerantlıq ideologiyası. I Beynəlxalq Elmi Konfrans, Məruzələrin tezisləri. səh. 159.

Fəridə Quliyeva

AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutu

AZƏRBAYCAN İNCƏSƏNƏTİNDƏ MULTİKULTURALİZM ƏLAMƏTLƏRİ

Açar sözlər: multikulturalizm, təsviri sənət, rəssam, musiqi

Təsviri sənətdə multikulturalizm mövqeyi haqqında danışarkən əlbəttə, bir mövzu daxilində eyni dərəcədə ümumbəşəri mahiyyət daşıyan, lakin müxtəlif din və mədəniyyətlərin mövqelərini əks etdirən görüntülərin, müxtəlif millətlərə xas olan bəşəri dünyagörüşlərin bir mövzu ətrafında təsviri amili başlıca önəm daşıyır.

Sənətdə multikulturalizm ilk növbədə dünyanın ayrı-ayrı guşələrində əsrlər boyunca təşəkkülə gəlmiş multikultural cəmiyyətləri əks etdirməklə (məsələn, bir-birindən fərqlənən müxtəlif milli geyimi və irqi baxımdan seçilən insanların vahid/müştərək həyat axarında əks etdirilməsi və s.) mümkün ola bilər. Bir əsərdə bir-birindən görünüş etibarlı ilə seçilən müxtəlif dinlərin nümayəndələri (məs., müsəlman, xristian, buddist, hinduist) təsvir edilərsə artıq bu əsər multikulturalizm dəyərində malik ola bilər. Elmira Şahtaxtinskaya [Elmira Şahtaxtinskaya. Müəllif G.Mirzə. Sərvət] və (“Xalqlar ədavəti unudun”, “Milyonlar, qucaqlaşın!”, “Bütün bəşəriyyətə” və s.), Oktay Sadıqzadənin (“Nizami və dünya mədəniyyəti”, “Nizaminin sələfləri”, “Nizaminin davamçıları”, “Avropa mədəniyyət xadimləri” və s.) əsərləri multikulturalizm dəyərlərinə malikdir.

Lakin hər hansı bir millətin dinini, ənənəsini və yaxud başqa bir ölkənin mühit və məişətini, sosial-siyasi mənzərəsini təsvir etmək çox güman ki, sənətdə multikulturalizm nümunəsi sayılmaz, bu sadəcə müəllifin öz yaradıcılıq niyyəti və tənqirdəki multikulturalizm tendensiyası kimi qiymətləndirilə bilər, çünki bu cür konkret yaradıcılığın nəticəsi sənətkarın müəyyən milli mədəniyyətə töhfəsidir. Bu kimi əlamətlər Mikayıl Abdullayev (Hindistan seriyası - “Cavahirləl Nehru”, “Kiçik Çandra”, “Ana Hindistan”, “Rəcəstan qadınları”, “Benqal qızları” və s.) [Mikayıl Abdullayev. Sərvət], Tahir Salahov (“Müqəddəs Fransis Assiz məbədi”, “Berqamo meydanı”, “Çənlər” və s.) [Tahir Salahov (Albom)], Böyükağa Mirzəzadə (“Müqəddəs Vita məbədi”, “Praqada tutqun gün”, “Vltava sahilində”, və s.) [Böyükağa Mirzəzadə. Sərvət], Tağı Tağıyev (“Tanjer limanı”, “Ana səadəti”, “Afrika mənzərəsi” və s.) [Tağı Tağıyev. Sərvət], Kazım Kazımzadə (“Məhəmməd Füzulinin qəbri”, “İraq lövhələri”, “Antik abidə” və s.), Xalidə Səfərova (“Eks-an-Provansa gedən yol”, “Küçə pavilyonu”, “Marsel. İf qəsr”, “Paris. Mülən Ruj”, “Parisdə axşam”, “Kavas” kafesi”, “Monmart”, “Provans. Mistral”, “Paris. Sakit guşə”, “Arl. Doe dəyirmanı”, “Pol Sezanın evi”, “Notr Dam kilsəsi”, “Arl ətrafı”, “Paris. Monmart”, “Arl ətrafı”, “Parkda payız”, “Küçə səhnəciyi” və s.)

[Xalidə Səfərova. Sərvət], Vəcihə Səmədova (“Sozopolun dənizdən görünüşü”, “Burqasın sahili”, “Nesebr”, “Qara dəniz”, “Tırnovo. Qaya üzərində evlər” və s.) [Vəcihə Səmədova. Sərvət] və bir çox başqa Azərbaycan rəssamlarının yaradıcılığında müşahidə edilir. Demək bu rəssamlar müəyyən bir tipik mühiti olduğu kimi fırçası ilə kətana köçürərsə və əks etdirilmiş bu cəmiyyətdə multikulturalizm mahiyyəti və əlamətləri müşahidə edilməyə də, bu əsərin meydana gəlməsi güclü ehtimalla multikulturalizm düşüncə tərzindən hasilə gəlmişdir. Çünki əsərdə açıq-aşkar monokultural bir cəmiyyətin təsvir edildiyi əyanidir.

Aydın olur ki, əgər əsərdə müxtəlif mədəniyyətlərin nümayəndələri qarşı-qarşıya, bir-biri ilə yanaşı üzlərində xoş məramlı mənə ifadəsi ilə, hətta çiyin-çiyinə çalışarkən təsvir edilibsə, onda müəllifin niyyətinə varmadan belə, arxayınlıqla deyə bilərik ki, bu əsər qabarıq şəkildə multikulturalizmi təsvir və təbliğ edir. Təsviri sənətdə belə səciyyəli əsərlərin bir başqa təzahür forması da var. Bu üsul ondan ibarətdir ki, əsərin yaranmasında paralel şəkildə bir neçə mədəniyyətin obraz, naxış və elementləri vahid bir ümumbəşəri ideya ətrafında iştirak edərək kamil bir estetik mənzərə meydana gətirir. Məsələn, abstrakt təsvirli kreativ bir tabloda müxtəlif mədəniyyətlərin, dinlərin nəzəriyyələri, simvolları, onların əlamətləri eyni anda əsərdə görünməklə birbirilərini tamamlayır, əsəri dolğunlaşdırır və onun vasitəsilə öz çapında insanlığa, sülhə, quruculuğa, qarşılıqlı anlaşmaya dəvət mesajı göndərmiş olur. Digər bir üsul isə tabloda fərqli üslub xüsusiyyətlərindən istifadə edib milli cəhətləri də ifadə edərək əsər yaratmaqdır. Məsələn, Avropa mədəniyyətindən gələn avanqard təsvir üsulları çərçivəsində yerli xüsusiyyətlərin əksi, artıq multikultural mahiyyət daşıyır. Qeyd edək ki, müasir dövrdə Altay Sadıqzadə, Eldar Zeynalovun yaradıcılığı multikultural dəyərlərə malikdir.

Azərbaycanın təsviri sənətində olduğu kimi musiqi sahəsində də multikultural əlamətlər müxtəlif aspektlərə malikdir. Azərbaycan bəstəkarı Qara Qarayevin Cənubi Afrika Respublikasında yaşayan çox irqli və çox millətli xalqın həyatından götürülmüş ədəbi əsərə musiqi yazmış olduğu “İldırımli yollarla” baletini misal gətirmək olar. Bu əsər həm ədəbi, həm musiqi cəhətindən yüksək humanist ideallar zəminində yazılsa da, burada Azərbaycanla nə süjet bağlılığı, nə də ahəng uyğunluğu əsla görünməməkdir, multikulturalizmə qarşı müxalif olan rasist cəmiyyətin cövlan etməsi göz qarşısındadır. Demək böyük Qara Qarayev ənənə etibarını ilə multikulturalist olan Azərbaycan cəmiyyətinin yetirməsi olaraq multikulturalizm konsepsiyasının tərəfdarı olsa da, onun bu məşhur əsəri dünya musiqi sənətinin incilərindən sayılsa da, əsərdə multikulturalist insan cəmiyyəti təsvir edilməmişdir. Lakin onun dahi Nizami Gəncəvinin əsəri əsasında yazdığı “Yeddi gözəl” baletində həm Azərbaycanla bilavasitə bağlılıq müşahidə edilməkdədir, həm təsvir edilmiş cəmiyyət orta əsrlərə xas olan sırf multikulturalist İslam cəmiyyətidir.

Ədəbiyyat

1. Böyükəğa Mirzəzadə. Sərvət. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2013, 104 s.
2. Elmira Şahtaxtinskaya. Müəllif G.Mirzə. Sərvət. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2013, 104 s.
3. Xalidə Səfərova. Sərvət. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2013, 104 s.
4. Mikayıl Abdullayev. Sərvət. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2013, 104 s.
5. Tağı Tağıyev. Sərvət. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2013, 104 s.
6. Tahir Salahov (Albom). Bakı, “İndiqo”, 2008.
7. Vəcihə Səmədova. Sərvət. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2013, 104 s.

Fidan Ələsgərova
Azərbaycan Dillər Universiteti

TÜRKİYƏDƏ DİNİ TOLERANTLIQ

Açar sözlər: *dünyəvi, dini toleranlıq siyasəti, konstitutsiya*

Türkiyə Cümhuriyyəti 1937-ci ildən etibarən Mustafa Kamal Atatürkün rəhbərliyi altında qəbul edilmiş “laiklik”, yəni “dünyəvilik” prinsipinə əsasən öz siyasi xəttini müəyyənləşdirir. Bu prinsiplə bağlı maddələr Türkiyə Cümhuriyyətinin 1937, 1961 və 1982-ci ildə qəbul edilmiş Konstitutsiyalarında öz əksini tapmışdır. Bəs “laiklik” məfhumu nə deməkdir? Atatürkə görə “laiklik” sadəcə dini və dünyəvi işlərin bir-birindən ayrılması demək deyildir. Bu məfhum həm də vətəndaşların vicdan, ibadət və dini azadlıqlarını həyata keçirtmələri mənasında başa düşülür. “Laiklik” prinsipi “din azadlığı” və “din-dövlət işlərinin ayrılması” kateqoriyalarına bölünür [<https://millidusunce.com/misak/ruhban-okulu-meselesi-nasil-acildi-neden-kapandi-ve-hangi-sartlarda-acilamaz/>, Kemal Gözler, 139-142]. Din azadlığı dedikdə isə inanc və ibadət azadlığı başa düşürük. Türkiyə Konstitutsiyasında hamının vicdan, dini inanc və ifadə azadlığına sahib olduğu, məcburi olaraq hətta fəvqaladə hallarda belə dini mənsubiyyətinə görə günahlandırılma bilmədiyi xüsusilə vurğulanmışdır.

1925-ci ildə M. K. Atatürkün islahatlarına əsasən Türkiyə Cümhuriyyəti ərazisindəki təkkə və ziyarətgahların qanuni olaraq bağlanması insanların bu yerləri ziyarət etməsi ehtiyacının qarşısını almağa müvəffəq olmamışdır. Yəni cəmiyyətin dini ibadət ehtiyaclarını ödəmək üçün yaradılan dini qurumlar hansısa qanunlar vasitəsilə dərhal aradan qaldırıla bilməz. Dövlət tərəfindən təkkə və ziyarətgahların qeyri-qanuni elan edilərək bağlanması müəyyən müddət sonra bu təriqətlərin simvollarının, ənənəvi qayda-qanunlarının unudulmasına gətirib çıxarır. Buna baxmayaraq bu təriqətlər dini həyat və fəaliyyətlərini davam etdirərək özlərini camaat adlandırırlar.

Bugün Türkiyə Cümhuriyyətində öz konstitutsiyasında əksini tapdığı kimi insanların din, vicdan və ifadə azadlığı vardır. Belə ki, ölkədə qeydə alınan dinlər və dini təriqətlər içində ən çox islam dininə sitayiş olursa da, burada xristianlıq, iudaizm, bahailik, yezidilik, hinduizm, buddizm kimi dinlərə inananlar da vardır. Bundan başqa dünyagörüşünün formalarından biri olan ateizm də burada mövcuddur. Türkiyədə lisenziyadan keçən əksər dinlərin öz dini qurumları fəaliyyət göstərir. Bunlara misal olaraq Rum, Antakya Ortodoks, Erməni, Yəhudi, Süryani, Protestant, Yezidi, Latın Katolik, Alevi, Sünnü camaatlarını göstərə bilərik. Hətta son illərdə Türkiyədəki ateistlər də öz dini qurumlarının qurulmasını tələb edirlər.

Türkiyə Konstitutsiyasının 24-cü maddəsinə əsasən Türk məktəblərində məcburi olaraq Din Mədəniyyəti və Əxlaq Bilgisi dərsi tədris olunur. Əslində Türkiyə Cümhuriyyəti elan olunandan sonra qəbul olunan “Tövhid-i Tədrisat” qanununa əsasən bütün təhsil müəssisələri Milli Təhsil Nazirliyinə tabe oldu [International Journal of Social Science, Cemil Osmanoglu, Ders Kitaplarına Göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Din Anlayışı, Osmanoglu, 2015, səh. 265-285]. Bu qanun qəbul edildiyi zaman məktəblərdə keçilən din dərslərinin taleyi ilə bağlı burada heç bir məqamın öz əksini tapmaması əhalini narahat edirdi. Bu səbəbdən də dövlət Milli Təhsil Nazirliyinə tabe olan məktəblərdə din dərslərinin “Din Mədəniyyəti və Əxlaq Bilgisi” adı altında keçilməsinə icazə verdi. Bu icazənin verilməsinə baxmayaraq Cümhuriyyətin ilk dövrlərində hazırlanan dini proqramda əsasən dövrün “millət, vətən, qardaşlıq, təvazökarlıq, türklük, dünyəvilik, xurafatın rəddi” kimi dəyərlərinin təbliği kimi tələbləri öz əksini tapmışdı. Maraqlı məqamlardan biri də ondan ibarətdir ki, müasir dövrdə bu dərslərin tədrisinin yalnız islamın sünni-hənəfi təriqətinə əsasən həyata keçirilməsi konstitutsiyada qeyd olunmuşdur. Konstitutsiyanın 24-cü maddəsində sadəcə tədris prosesində sünnü-hənəfi təriqəti ilə bağlı dərslərin keçilməsi digər din ardıcılıklarının narazılığına səbəb olur. Çünki hər bir dinin ardıcılıqları öz dinlərini təbliğ etmək və yaşatmaq üçün onun rəsmi olaraq tədris olunmasına ehtiyac olduğunu fikirləşirlər. Azərbaycan Respublikası Konstitutsiyaya əsasən dünyəvi dövlətdir. Buna əsasən Azərbaycan Respublikasının ərazisində fəaliyyət göstərən məktəblərdə din dərsləri tədris olunmur. Orta ümumtəhsil məktəblərində sadəcə “həyat bilgisi” dərslisinin bəzi bölmələrində dünyadakı mövcud dinlər haqqında məlumat mövcuddur. Qonşu Türkiyədə isə məktəblərdə “Din Mədəniyyəti və Əxlaq Bilgisi” dərslinin hələ də keçilməsinə baxmayaraq dünyəvi ölkə olaraq dini tolerantlıq hələ ki hökm sürür. Belə ki, Türkiyə ərazisində bir çox dinlərə inanırlar.

Rəsmi mənbələrə əsasən Türkiyədə islam, xristianlıq və iudaizm kimi təkallahlı böyük dinlərdən başqa bahaizm, Yahova şahidi, yezidilik kimi dini qruplar da fəaliyyət göstərir. Xüsusilə islamın və xristianlığın bir çox məzhəbləri və cərəyanlarının Türkiyədə ardıcılıqları vardır. Burada islam dininin alevi və ya ələvi məzhəbinə inananların sayı təqribən 20 milyon, şiə cəfəri məzhəbinə inananların sayı isə 500 min nəfərə yaxındır [<http://www.milliyet.com.tr/turkiye-nin--font-color-red--din-haritasi--font-/dunya/haberdetay/28.10.2009/1155644/default.htm>].

Ümumiyyətlə, buradakı müsəlman əhalinin böyük əksəriyyəti sünni-hənəfi məzhəbinə bağlıdır. Türkiyədəki xristianlar isə əsasən protestant, erməni ortadoks, suriyalı ortadoks, yunan ortadoks, kaldean, süryani və sayları daha az olan bolqar, nesturi, gürcü, roma katolik və marunilərdən ibarətdir. Türkiyədə yaşayan yəhudilərin sayı təqribən 23 min nəfərdir. Dünya Provaslav Kilsəsinin mərkəzi İstanbuldadır və onların dini ibadət hüquqları təmin olunur [3].

Alevilərin dini ibadət hüquqları da dövlət tərəfindən qorunur. Onlara münasibətdə Türkiyədə tolerantlıq siyasətinin yürüdülməsini burada rəsmi olaraq cəməvlərinin fəaliyyətinə icazə verilməsi sübut edir. Türkiyədə İstanbul Rum Provaslav Patrikliyi, Türkiyə Erməni Patrikliyi, Kadıköy Süryani kilsəsi kimi ibadət yerlərinin mənasız şəkildə fəaliyyəti də Türkiyədə dini tolerantlığın mövcudluğunu təsdiqləyir.

Beləliklə, Türkiyə Cümhuriyyətində M. K. Atatürkün qəbul etdiyi “laiklik” və ya “dünyəvilik” prinsipinə əsasən bir çox din, məzhəb və dini inanclara azad şəkildə etiqad edilir. Bu dövlətin konstitutsiyasında öz əksini tapmışdır. Dövlətin dini siyasətinin düzgün aparılmaması, xüsusilə “Din Mədəniyyəti və Əxlaq Bilgisi” dərslisində İslamın sünnü-hənəfi təriqətinin təbliği ilə bağlı dərslərin keçilməsi digər din ardıcılıklarının narazılığına səbəb olur. Bütün bu narazılıqlara baxmayaraq dövlət ərazisində dini icmaların əksəriyyətinin dini qurum və müəssisələrinin maneəsiz fəaliyyəti Türkiyə Cümhuriyyətində dini tolerantlığın hökm sürdüyünün sübutu hesab oluna bilər.

Ədəbiyyat

1. International Journal of Social Science , Cemil Osmanoglu, Ders Kitaplarına Göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Din Anlayışı, 2015, səh. 265-285
2. Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2000, səh. 139-142
3. <http://www.anayasa.gen.tr/temel-ilkeler.htm>
4. Sadi Somuncuoğlu, Ruhban okulu meselesi: Nasıl açıldı, neden kapandı ve hangi şartlarda açılmaz?, 2018
5. <https://millidusunce.com/misak/ruhban-okulu-meselesi-nasil-acildi-neden-kapandi-ve-hangi-sartlarda-acilamaz/>
6. Türkiye`nin din haritası çizildi ,2009, Milliyet.com.tr
7. <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-nin--font-color-red--din-haritasi--font-/dunya/haberdetay/28.10.2009/1155644/default.htm>

Vüsələ Gülmaliyeva
AMEA Fəlsəfə İnstitutu

DİALOQ VƏ KONSENSUS FƏLSƏFİ PROBLEM KİMİ

Açar sözlər: *münaqişə, konsensus, tolerant, sülh, ziddiyyət*

Müasir dövrdə ümumdünya reallığında baş verən münaqişələri konsensus və eləcə də dialoq istiqamətində həlli vacibdir. Düzdür, münaqişə insanların iradəsindən asılı olmayaraq hər yerdə mövcuddur. Bütün dünya ziddiyyətlərlə doludur və insanların həyatı bu ziddiyyətlərlə qaçılmaz şəkildə sıx təmasdadır. Amma bu təbii hal olduğuna baxmayaraq münaqişələrin düzgün məcraya yönəlməsi üçün razılaşma, dözümlülük, tolerantlıq, əməkdaşlıq anlayışlarının analiz edilməsinə ehtiyac duyulur. Ona görə də yaranan hər hansı sosial münaqişələrin həlli üçün onun əsas səbəbləri, cəmiyyət həyatındakı rolu və tənzimlənməsinin mümkünlüyünün olması aydınlaşdırılmalıdır. Bir qrup alimlər münaqişələri cəmiyyətin stabilləşməsinə imkan verməyən, sosial proseslərin mahiyyətində insanlar arasında rəqabət və mübarizənin vacib olduğunu, digər qrup alimlər isə münaqişələrin mənfi funksiya daşıyaraq müxtəlif tip toqquşmalara, habelə müharibə səviyyəsinə qədər yüksələ bilən bir proses kimi qiymətləndirərək, cəmiyyətin fəaliyyət və inkişafında həmrəylik və harmoniyanın vacib olmasını qeyd edirlər. Cəmiyyətin inkişafında bu iki əsas tendensiyanın mövcudluğu konsensus və eyni zamanda münaqişə nəzəriyyələrinin inkişafına səbəb olmuşdur. Konsensus nəzəriyyəsi sosial bir nəzəriyyədir və sosial dəyişiklik onun təmin etdiyi ictimai qurumların içində olmalıdır. Konsensus nəzəriyyəsi çərçivəsində münaqişənin olmaması cəmiyyətin tarazlıq vəziyyəti kimi qəbul edilir və normalar, dəyərlər, qaydalar haqqında müəyyən bir cəmiyyətin bütün üzvləri arasında ümumi bir razılıq yoxdur. Bu nəzəriyyə cəmiyyətdə ictimai qaydaların saxlanması və davam etdirilməsi ilə bağlıdır. Konsensus və münaqişə nəzəriyyələri, cəmiyyətdəki dəyərlərinə, vasitələrinə və məqsədlərinə görə bir-birindən kəskin sürətdə fərqlənirlər. Əgər konsensus nəzəriyyəsi dünyaya ümumi normalar və inanclar cəmiyyəti kimi baxırsa, münaqişə nəzəriyyəsi isə bərabərsizliklər vasitəsilə sosial bölünməni nəzərdən keçirir. Nəticədə, onlar müxtəlif prioritet dəyərlər və məqsədlərə malik olurlar. Konsensus danışıqların, dialoqun ən yüksək pilləsini təşkil edir. Konsensusun əsas şərti qarşı duran tərəflərin bir-birinə, başqa düşüncəyə dözümlülüyün olmasıdır. Robert Dayl da qeyd edirdi ki, konflikt tənzimləmənin mahiyyəti konfliktə iştirak edən tərəflərin bir-birinin maraqlarına qarşılıqlı dözümlülüyüdür. [Dayl,1997, s.218] Konsensus prosesində qarşı duran tərəflər onun hazırlanmasında şüurlu və rəşional şəkildə iştirak edirlər. Məhz konsensus prosesinin belə mürəkkəb dövrdə konfliktlərin həllində bəridirici, sakitləşdirici, humanist mövqeyi onun nə qədər əhəmiyyətli siyasət olduğunu bir daha sübut edir. Tərəflər arasında ünsiyyət forması kimi dialoqun vacibliyinin ümumi nəzəri əsasları fəlsəfi təlimlərdə daima müzakirə olunmuşdur. Əməkdaşlıq(tərəfdaşlıq) isə dialoqun yüksək pilləsi, onun inkişafının daha mükəmməl səviyyəsi deməkdir. [Zeynalov,2014, s.41] Bu prosesdə iştirak edən tərəflərin hər birinin öz spesifik maraqlarının qorunub saxlanması çərçivəsində subyektlər arasında oxşar ümumi cəhətlərin axtarılıb tapılması və onları nəzərə alan fəaliyyət proqramının işlənilməsi və həyata keçirilməsi əsas yer tutur. Burada biz tolerantlıq anlayışını da diqqət yetirməliyik. Tolerantlıq sivilizasiya, mədəniyyət və dinlərin birgəyaşayışı və paralel inkişafı üçün zəruri olan prinsipdir. Ona görə də tolerantlıq olmadan humanizm, insanlar arasında qarşılıqlı anlaşma, dostluq və əməkdaşlıq mümkün deyil. Tolerantlıq artıq multikulturalizmin simvolu halını almış bir anlayışdır. Münaqişənin “sona çatması”, “həlli”, “tənzimlənməsi”, və s. kimi anlayışlar fərqli mahiyyət kəsb edirlər. Ümumilikdə “münaqişənin sona çatması” dedikdə münaqişə vəziyyətinin istənilən səbəblər üzündən aradan qalxması nəzərdə tutulur. “Münaqişənin həlli” anlayışı, münaqişə subyektlərinin birgə söyləri nəticəsində ziddiyyətlərə son qoyulmasını və həmin ziddiyyətlərin əsasında

duran problemlərin aradan qaldırılmasını ifadə edir. Münaqişənin həlli üçün hər iki münaqişə subyektinin fəallığı tələb olunur. Onlar qarşılıqlı fəaliyyət göstərərək danışıqlar prosesi nəticəsində münaqişəni yaradan ziddiyyətləri aradan qaldırmaqla onun həllinə nail olurlar. Bundan başqa münaqişənin həlli subyektlərin mövqeyində ciddi dəyişikliklərin baş verməsini tələb edir. Amerikalı konfliktoloq M. Doyçun fikrincə, münaqişənin həllinin başlıca kriteriyası tərəflərin hər ikisinin maraqlarının təmin olunmasından və ya onların hər ikisinin münaqişənin başa çatması şərtlərindən razı qalmalarından ibarətdir. [Дойч,1997,с.212] “Münaqişənin tənzimlənməsi” dedikdə isə ziddiyyətlərin üçüncü tərəfin iştirakı ilə aradan qaldırılması cəhdləri başa düşülür. Münaqişənin tənzimlənməsi zamanı tərəflərdən birinin və ya vasitəçinin maraqlarına cavab verən qərarın qəbul edilməsi ehtimalı böyük olur.

Qeyd edilməsi vacib olan məqamlardan biri də ondan ibarətdir ki, dialoq imkanlarının genişlənməsi multikulturalizm modelinin yaranmasına gətirib çıxarır. Bunun ən bariz nümunəsi kimi, Azərbaycan Respublikasını göstərmək olar. Özünün unikal multikulturalizm modelindən də münaqişənin ədalətli tənzimlənməsi istiqamətində yararlına bilir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev demişdir: “Azərbaycan əsərlər boyu mədəniyyətlər və dinlərin kəsişməsində yerləşib. Əsrlər boyu dinlər, mədəniyyətlər Azərbaycanda inkişaf edib. Azərbaycanda hər zaman tolerantlıq, multikulturalizm mövcud olub. Ona görə də Azərbaycanda bütün etnik qruplar və dinlər bir arada yaşayır, yaradırlar. Bu, zənginliyimizdir, biz tariximizlə fəxrhlənirik. Müxtəlif mədəniyyətlərin nümayəndələri Azərbaycanda yaşayıb, yaradıblar. Azərbaycanda ən qədim kilsələr, alban kilsələri, o cümlədən Şamaxıda ilk məscidlərdən biri yerləşir. Biz sinaqoqların bərpası ilə məşğul olmuşuq. Azərbaycan əsrlər boyu bu zənginlikləri qoruyub saxlayıb”.(2) Bu, həm də dünya ictimaiyyətinə Azərbaycan xalqının təbiəti haqqında bir mesajdır. Belə dəyərlərə malik olan xalq, erməni tərəfinin əsaslandırmağa çalışdığı kimi “aqrressor” rolunda çıxış edə bilməz. Azərbaycanda bütün xalqların və dinlərin nümayəndələrinin dinc yanaşı mövcud olmaları üçün hər cür şərait vardır. Deməli, Azərbaycanın multikulturalizm modeli erməni təbliğatına tutarlı zərbədir. Bundan başqa, dünya dövlətləri tərəfindən açıq təqdir olunan Azərbaycanın multikulturalizm modeli həmin dövlətlərlə Azərbaycan arasında konstruktiv dialoq imkanlarını genişləndirməklə, münaqişə vəziyyəti ilə bağlı Azərbaycanın ədalətli mövqelərinin daha ciddi dəstəklənməsini təmin edir. Bütün hallarda Azərbaycanın multikulturalizm və tolerantlıq məkanı kimi tanınması və qəbul olunması ölkənin beynəlxalq pozitiv imicini daha da möhkəmləndirir. Deməli, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ədalətli tənzimlənməsi istiqamətində Azərbaycanın beynəlxalq dəstəyinin artacağı ehtimallarını yüksək qiymətləndirmək olar.

Ədəbiyyat

1. Zeynalov Şölət. Sivilizasiyalararsı münasibətlər:problemlər və perspektivlər.Bakı, Oğuzeli nəşti,2014, 240 s.
2. <http://oxu.az/politics/129004>
3. Дойч М. Разрешение конфликта (Конструктивные и деструктивные процессы) // Социально-политический журнал. 1997, №1, с. 202-212
4. Dayl R., Ways of War and Peace; Realize, Liberalize and Socialize. New-York, 1997, p. 218

Gülzar Yunusova

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞMASINDA ƏDƏBİ ƏLAQƏLƏRİN ROLU (AZƏRBAYCAN-YAPON ƏDƏBİ ƏLAQƏLƏRİ ƏSASINDA)

Açar sözlər: *Azərbaycan, Yaponiya, multikultural dəyərlər, əlaqələr, bədii tərcümələr*

Mədəniyyətlər arasındakı əlaqələrin öyrənilməsi bütün dövrlərdə əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən olmuşdur. Qlobollaşan müasir dünyamızda isə ölkələr arasında beynəlxalq əlaqələrin genişlənməsi mədəni əlaqələrin öyrənilməsini daha da aktuallaşdırmışdır. Milli mədəniyyətlər dünya sivilizasiyasından təcrid olunmuş şəkildə deyil, əksinə, qarşılıqlı əlaqələr çərçivəsində formalaşaraq ümumdünya mədəniyyətinin tərkib hissəsi kimi inkişaf edir. Mədəni əlaqələrin meydana gəlməsində və sözügedən münasibətlərin möhkəmlənməsində ədəbi əlaqələr geniş imkanlar yaradır. Ədəbi əlaqələr xalqlar arasındakı qarşılıqlı münasibətlərin ən davamlı və zəngin formalarından biridir. “Hər bir xalqın ədəbiyyatı milli zəmində artıb inkişaf edir, müəyyən ölkənin, müəyyən xalqın daxili qanunauyğunluğu və tarixi həyatı ilə şərtlənir, öz orijinal bədii ənənələrini davam etdirir. Hər bir milli ədəbiyyat təcrid olunmuş şəkildə deyil, digər ədəbiyyatlarla yaradıcı əlaqədə və qarşılıqlı hərəkətdə inkişaf edir, onlarla zənginləşir” [Люмидзе, 1967, 114]. Bu kontekstdən yanaşıl-

dıqda multikultural dəyərlərin formalaşmasında əsas vəzifələrdən biri ədəbiyyatın üzərinə düşür. Ədəbiyyat daim insan amilini əsas tutaraq cəmiyyətdəki münasibətləri balanslaşdırmaqda birlik və bərabərliyə əsaslanmışdır. Görkəmli ədəbiyyatşünas alim İsa Həbibbəyli ədəbiyyatın multikultural tarazlıqda rolunu izah edərək yazırdı: “Ədəbiyyat cəmiyyətin inkişafında harmoniyanın rolunu, zəruriliyini diqqət mərkəzinə çəkmişdir. Bu isə öz növbəsində, insan və zaman münasibətlərini tarazlamış, müxtəlif xalqların eyni coğrafiyada birlik və bərabərlik, qarşılıqlı etimad içərisində yaşayıb, irəliyə doğru inkişafa xidmət etmələrinə şərait yaratmışdır” [Həbibbəyli, 2017].

Çağdaş dünyamızda sürətli inkişafa liderlik edən Yaponiya milli adət-ənənələrini qoruyub saxlamaqla diqqəti cəlb edir. Uzaq Şərqi Asiya xalqlarının ədəbiyyatları arasında ən çox maraq doğuran və geniş şəkildə Azərbaycan dilinə tərcümə olunan məhz yapon ədəbi nümunələridir. Azərbaycanda, eləcə də, bütün dünyada yapon ədəbiyyatının böyük rəğbətlə qarşılanmasının səbəbi ədəbiyyatın yapon mədəniyyətindəki yeri, tarixi inkişaf, yapon dili və yazı sistemi, yapon ədəbiyyatının ictimai keçmişi və yapon dünyagörüşüdür. Digər bir səbəb isə Yaponiyanın 250 ilə yaxın müddətdə dünyadan təcrid olunma siyasətini həyata keçirməsi və nəhayət, Meyci reforması ilə 1868-ci ildə qapılarını dünyaya açması ilə uzun müddət gizliliyini qoruyan yapon ədəbiyyatına marağın artması idi.

Azərbaycan və Yaponiya ədəbiyyatı tarixinə dair mənbələrin araşdırılmasından görünür ki, bu iki ölkənin qarşılıqlı ədəbi əlaqələri qədim dövrlərdən XX əsrə kimi, o qədər də intensiv olmamışdır. Yaponiya ilə ədəbi əlaqələrimiz XX əsrin sonu XXI əsrin əvvəllərində xüsusilə intensivləşmişdir. Azərbaycanın müstəqillik əldə etməsiylə Yaponiya ilə bütün əlaqələrin yenidən qurulması prosesi də başlanmış və çoxcəhətli inkişaf mərhələsinə çatmışdır. Yaponiya ilə ədəbi əlaqələrin keyfiyyətcə yeni məzmununda inkişaf etdirilməsində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 1998-ci ilin fevralında Yaponiyaya ilk rəsmi səfərinin böyük əhəmiyyəti olmuşdur. Bu səfər nəticəsində “İki ölkə arasında dostluq və tərəfdaşlıq haqqında birgə bəyanat” adlı sənəd imzalanmışdır ki, bununla da ikitərəfli münasibətlər qarşılıqlı maraq əsasında inkişaf etmişdir [Abdullayev, Muradov, 1999, 84-210].

Yaponiya ilə ədəbi-mədəni əlaqələrimizin hərtərəfli inkişafı və formalaşmasında bədii tərcümənin rolu əvəzənməzdir. Hətta demək olar ki, ədəbi əlaqələrimizdə aparıcı rol məhz bədii tərcümənin üzərinə düşür. Çünki “bədii tərcümə bütün dövrlərdə ədəbi əlaqələrin təşəkkülündə və intensivləşməsində mühüm rol oynayır” [Əzizəliyeva, 2013, 181]. Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında yapon ədəbiyyatı ilə tanışlıq XX əsrin ikinci yarısından sonra başlanan yapon ədəbi nümunələrinin tərcüməsi sayəsində mümkün olmuşdur. Müstəqillik illərindən etibarən isə tərcümələr daha da genişlənmiş və Azərbaycan ədəbi nümunələrinin yapon dilinə tərcümələri sahəsində də müəyyən işlər görülmüşdür. Kamal Abdullanın məşhur “Sehrbazlar dərəsi” romanı 2013-cü ildə Osaka Dövlət Universitetinin professoru Takayuki Murakami tərəfindən yapon dilinə tərcümə olunaraq 「魔術師の谷」 (Macutsu no tani) adı ilə Tokyoda “Miçitani” nəşriyyatında çap olunaraq yapon oxucularına təqdim olunmuşdur. Eyni zamanda, müəllifin “Yarımcıq əlyazma” romanı 2017-ci ildə 「欠落の写本」 (Ketsuraku no şyahon) adı ilə Yaponiyada nəşr olunmuşdur. Sözügedən tərcümələr vasitəsilə yapon oxucuları Kamal Abdullanın multikultural yaradıcılıq modeli ilə Azərbaycan mədəniyyətini izləməyə nail olmuşdular.

2015-ci ildə XX əsrin I yarısında yapon ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrindən biri olan Akutaqava Ryunosukenin bədii yaradıcılıq nümunələrinin toplandığı “Tanrıların istehzası” [Akutaqava, 2015] kitabı işıq üzü görmüşdür. Klassik yapon və çin ədəbiyyatını mənimsəməklə yanaşı, Nitsşe, Qoqol, Dostoyevski, Strinberq, Şekspir, Höte, Bodler, Flaubert kimi Avropa ədəbi və fəlsəfi fikrinin məşhur simalarından bəhrələnən Akutaqava Qərbin təqlidçisinə çevrilməmişdir. Yazıçı zəngin ənənələrə malik yapon ədəbiyyatının özünəməxsus milli keyfiyyətləri bazasında Qərb mədəniyyətindən də bəhrələnərək Yaponiyada yeni ədəbiyyatın inkişaf yolunu müəyyənləşdirmişdir.

Çağdaş yapon ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi olan Haruki Murakaminin dörd romanı və bir çox hekayələri Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuşdur. Postmodern ədəbiyyatın kultuna çevrilən H.Murakami yaradıcılığında multikultural dəyərlər qabarıq şəkildə öz əksini tapmışdır. Uzaq Şərqi məşhur yazıçısının əsərlərinin qəhrəmanları yaponlardır, məkan olaraq da Yaponiyadır, lakin bu qəhrəmanlar Qərb musiqisini dinləyir, Qərb ədəbiyyatını oxuyur, Qərb markalarından istifadə edirlər. Akutaqava Ryunosuke, Haruki Murakami nümunəsində yaradıcılıqlarında Şərq və Qərb kontekstinin bir müstəviyə gətirilməsi yapon ədəbiyyatındakı multikultural məsələlərin Azərbaycanda öyrənilməsi üçün şərait yaradır. Bunlar da onu göstərir ki, bədii tərcümlər mədəniyyətlərin yaxınlaşmasında həlledici rol oynayır. Həmin tərcümə nümunələri əsasında ədəbiyyatın tədqiqi isə mədəni-ədəbi, milli-bəşəri və eləcə də global düşüncənin mənimsənilməsinə, ortaq dəyərlər və müxtəlif məsələlərin qarşılaşdırılmasına əlverişli şərait yaradır. Postmodern təlim qismində multikulturalizmi xarakterizə edərkən E.Cəfərova haqlı olaraq multikulturalizmin fundamental əlaməti kimi “xalqlar arasında etimadı möhkəmləndirdiyini” qeyd etmişdir [Hacıyev, Cəfərova, Məmmədov, 2018, 17].

Məruzədə Azərbaycan-yapon ədəbi əlaqələri kontekstində mədəniyyətlərin yaxınlaşmasında multikultural dəyərlərin rolu məsələləri geniş şəkildə şərh olunacaqdır.

Ədəbiyyat

1. Abdullayev E.İ, Muradov F.İ. Azərbaycan beynəlxalq aləmdə: 4-cü cild, Bakı: Göytürk, 1999
2. Akutaqava Rünoske “Tanrıların istehzası”. Azərbaycan Dövlət Tərcümə Mərkəzi, Bakı: 2015 (tərcümə edən: Rövşən Ramizov)
3. Əzizəliyeva B.: “Orijinaldan edilən bədii tərcümələr adətən uğurlu olur”. Həsənova G. Bədii tərcümə və Azərbaycan-ABŞ ədəbi əlaqələri. Bakı: Qartal 2013
4. Hacıyev A.N., Cəfərova E.H., Məmmədov İ.M. Multikulturalizmə giriş. Bakı: Mütərcim, 2018
5. Həbibbəyli İ. Multikulturalizm yollarında: ədəbi-tarixi ənənələr və müasir dövr. “Azərbaycan” qəzeti, 10 yanvar 2017
6. Ломидзе Г.М. Пути развития советской многонациональной литературы. Москва, 1967

Hümeyrə Mustafayeva

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

QLOBALLAŞAN DÜNYA VƏ AZƏRBAYCANDA MƏDƏNİ MÜXTƏLİFLİYİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: *qloballaşma, multikulturalizm, dinlərarası dialoq, mədəni davranış, tolerantlıq*

Müasir elmdə multikulturalizm yeni termin olaraq, müxtəlif mədəniyyətlərin qorunub saxlanılması siyasətini həyata keçirir. Müasir Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasəti olaraq beynəlxalq dialoqun inkişafına, birgə yaşayış, şəraitində müxtəlif mədəniyyətlərin tolerantlıq mühitində fəaliyyətinə təkan verilir. Demokratik respublikamızda müxtəlif millətlərin, etnik qrupların birgə azad və sülh şəraitində yaşayıb, fəaliyyət göstərməsinə şərait yaradılır. Azərbaycan ərazisinə tolerantlıq və multikulturalizm, ümumiyyətlə birgə yaşayış tərzini çox illik tarixi köklərə malikdir. Əsrlər boyunca bu torpaqlarda müxtəlif tayfalar yaşayıblar. Müasir Azərbaycan cəmiyyəti tarixi ənənələrə sadıq qalaraq müxtəlif mədəniyyətlərin və dinlərin nümayəndələrinin azad, sərbəst şəkildə fəaliyyət göstərmələrinə imkan və şərait yaradılır.

Mədəni plüralizm ifadə edən multikulturalizm elə bir siyasətdir ki, o müxtəlifliyin inkişafına şərait yaradır. Ölkə ərazisində yaşayan dini, irqi və etnik müxtəlifliyindən asılı olmayaraq, hər bir vətəndaşın hüquq və azadlıqlarına hörmətlə yanaşılır. Burada yaşayan hər bir vətəndaş öz dinini, dilini, adət ənənələrini, müxtəlif dəyərlərini inkişaf etdirmək hüquqlarına malikdir.

XX əsrin 70-ci illərindən başlayaraq qloballaşma termini yayılmağa başladı. Bu əslindən xalqların, millətlərin yaxınlaşması, eyni zamandan mədəni əlaqələrin birləşməsinə, genişlənməsinə gətirib çıxarırdı. Bir sıra alimlər qloballaşmanın müsbət tərəfi ilə yanaşı mədəni əlaqələrin birləşməsinin mənfi cəhətlərini də göstərirdilər. Azsaylı etnik qrupların mədəniyyətlərin, çoxsaylı xalqların mədəniyyəti tərəfindən assimilyasiya uğraması və milli azlıqların mədəniyyətinin məhv olub getməsi kimi izah edilir. Nəticə etibarilə milli mədəniyyət tutular, xalqın mədəniyyəti içində dəyişikliyə məruz qalaraq bu və digər formada mədəni özünəməxsusluq əriyib itirilə bilər. Qloballaşma şəraitində müxtəlif xalqların mədəni əlaqələrini genişlənməsi ilə yeni-yeni müsbət təcrübələrin qazanılmasına, mədəniyyətin zənginləşməsinə, mədəni dəyərlərin mübadiləsinə, yüksək inkişaf səviyyəsinə daxil olur. Bu məqsədlə ölkəmizdə milli siyasətlə bağlı dövlət siyasəti uğurla həyata keçirilir. Ölkə ərazisində yaşayan bütün xalqların, etnik azlıqların milli mədəniyyətinin qorunması, inkişaf etdirilməsi siyasəti həyata keçirilir. Assimilyasiyanı tamamilə inkar edən multikulturalizm siyasəti cəmiyyəti inteqrasiyaya məcbur edir. Bu baxımdan multikulturalizm siyasətini milli, dini azlıqlarla yanaşı, siyasi elita da dəstəkləyir. Azərbaycan Parlamentinin 100 illiyi münasibətilə keçirilən iclasda Prezident İlham Əliyev çıxışında qeyd etmişdir. “Bu gün Azərbaycan dünya miqyasında multikulturalizmin mərkəzlərindən biri kimi tanınır. İlk növbədə, bu siyasət bizə lazımdır. Azərbaycanda bütün xalqların, dinlərin nümayəndələri çox rahat, bir ailə kimi yaşayırlar. Eyni zamanda bu siyasət dünyaya lazımdır. Çünki bu gün dinlərarası məsələlər getdikcə narahatlıq doğurur. Toqquşmalar, anlaşılmazlıq, ayrı-seçkilik, ksenofobiya – bütün bunları biz dünyada görürük. Biz öz siyasətimizi ortaya qoyuruq, öz nümunəmizi göstəririk. **[Xalq qəzəri. 22 sentyabr, 2018. N 212, s 1-2.]** Bakıda keçirilən çox mədəniyyətliklə bir çox beynəlxalq tədbirlər ən böyük beynəlxalq təşkilatlar, o cümlədən BMT, UNESCO və digər təşkilatlar tərəfindən yüksək qiymətləndirilir.

Azərbaycan regionunda yeganə dövlətdir ki, müxtəlif millətlər, dini konfessiyalarla sülh, dostluq, qarşılıqlı hörmət, dinc yanaşı yaşamaqdadır. Ölkəmizdə yaşayan müxtəlif dini təriqətlər üzvləri arasında dini tolerantlıq nümayiş olunur. Ölkə əhalisinin böyük hissəsini təşkil edən müsəlmanlar, sünni və şiə məzhəbləri, digər dini təriqətlərə qarşı xristianlar, pravoslavlar və katoliklər, iudaizm və digər dini təlimlərin nümayəndələri arasında ayrışdırıcılıq qoyulmur. 2016-cı il sentyabrın 26-da keçirilmiş ümumxalq səsverməsində. Azər-

baycan Respublikasının ana qanunun da qəbul edilmiş dəyişikliklərdə olan Konstitusiyanın 24-cü maddəsində insan ləyaqəti qorunur və ona hörmət edilir. Hər bir Azərbaycan vətəndaşını doğulduğu andan toxulmaz, pozulmaz və ayrılmaz hüquqlara və azadlıqlara malikdir. Hüquqlar və azadlıqları hər kəsin cəmiyyət və başqa şəxslər qarşısında məsuliyyətini və vəziyyətlərini də əhatə edir. Hüquqlardan sui istifadəyə yol verilmir. 25-ci maddəyə əlavələr yenə də referendum yolu ilə qəbul edilmişdir. Hamı qanun və məhkəmə qarşısında bərabərdir. Kişi ilə qadının eyni hüquqları və azadlıqları vardır. Dövlət irqindən, etnik mənsubiyyətindən dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir. “İnsan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını irqi, etnik, dini, dil, cinsi mənşəyi, əqidə, siyasi və sosial mənsubiyyətə görə məhdudlaşdırmağı qadağan edir”.

[Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası.]

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına yeni əlavə və dəyişikliklər ölkəmizdə insan hüquq və azadlıqlarının qorunması sahəsində yeni qanunların qəbul edilməsinə, insan hüquqları və azadlıqlarına hamılıqla hörmət edilməsinə, onlara riayət olunmasına, hüquqi islahatların genişlənməsinə, tolerantlıq mühitinə imkan yaradır.

Tolerantlıq mahiyyət etibarilə mültikulturalizm siyasəti ilə sırf bağlıdır. Tolerant cəmiyyətin əsas xüsusiyyəti müxtəlif mədəniyyətlərin eyni ortamda fəaliyyət göstərərək, inkişaf etməsidir. Bir mədəniyyətin digər mədəniyyətə inteqrasiya etməsi tolerant cəmiyyətdə müxtəlif xalqların mədəniyyətlərinin zənginləşməsinə, bir-birini yaxından tanımasına mültikultural mühitin yaranmasına imkan və şərait yaradır.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan qəzeti. Bakı 2011, 8 aprel, səh 1-3.
2. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası. maddə 47. Bakı 2017.
3. Azərbaycan multikulturalizmi. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı – 2017.
4. H.Əliyev işığı-İpək yolu. Bakı, 2001, s.106
5. Prezident İ.Əliyev “Multikulturalizm ənənələri Azərbaycanda əsrlər boyu həmişə mövcud olub” <http://www.yap.org.az>.
6. Xalq qəzəri. 22 sentyabr, 2018. N 212, s 1-2.

Nigar Hüseynova

Azərbaycan Dillər Universiteti

TOLERANTLIQ İDEYALARI MƏDƏNİ MÜXTƏLİFLİK KONTEKSTİNDƏ

Açar sözlər: *tolerantlıq ideyaları, mədəni müxtəliflik, dəyərlər, çoxmədəniyyətlilik, tolerant münasibət, qarşılıqlı anlaşılma*

Tolerantlıq ideyalarının müasir mədəni müxtəliflik kontekstində iki istiqamətdə dərk olunması və istifadə edilməsi prosesi baş verir. Bir tərəfdən qloballaşmanın genişlənməsi müxtəlif ölkələr və mədəniyyətlərin ümumi və sıx sülh, əmin-amanlıq şəraitində yaşamalarını zərurətə çevirir, digər tərəfdən milli özünüidrak və etnik identiklik məsələləri fəallaşır və aktuallaşır. Elmlərarası tədqiqat obyektinə olan tolerantlığa dəyər, vasitə, məqsəd və nəhayət çoxmədəniyyətlilik və plüralizm kontekstində isə normativlik kimi yanaşılır.

Çoxmillətli ölkələrdə tolerantlığın bərqərar olması mədəni müxtəlifliyin qəbul edilməsi, çoxdillilik siyasəti və çoxmədəniyyətliliyin təmin edilməsi ilə mümkündür. “Mədəniyyətin ən mühüm şərtlərindən biri mədəni müxtəliflik və plüralizmdir. Bu problem etnik, milli və ümumbəşəri miqyaslarda mədəni ünsiyyət və inteqrasiyanın təhlili üzərində qurulur” [Aslanova, 2004, 48]. Məhz bu mədəni ünsiyyət və inteqrasiyanın əsasında tolerantlıq durur.

Mədəniyyətin strukturundakı dəyər yönümlərinin fərqli mövcudluğu mədəni müxtəlifliyə gətirib çıxarır. Qlobal transformasiyalar dövründə mədəni müxtəliflik və vəhdət arasında optimal orta haddə məhz tolerantlıqdır.

Multikultural dəyərlər müxtəlif mədəniyyətlərə və sivilizasiyalara tolerant münasibət formalaşdırır. “Yalnız tolerant cəmiyyətlərdə multikulturalizm qarşılıqlı zənginləşməyə təsir edir və müxtəlif xalqları birləşdirən mədəni dəyərlər sisteminin formalaşmasına gətirib çıxarır” [Габиббейли А.]. Deməli, mədəni müxtəlifliyin bərqərar olması, qorunub saxlanması və inkişafı tolerantlığın hökm sürdüyü cəmiyyətlərdə mümkündür.

Müasir dövrdə çoxmədəniyyətlilik mühitində mədəni müxtəlifliyə tolerant münasibət və hörmətin formalaşdırılması birinci dərəcəli vəzifə hesab olunur. Bu zaman başqa xalqların mədəniyyətlərinin, həyatı dəyərlərinin dərk olunması və onlara hörmət edilməsi, xalqlar və mədəniyyətlər arasında qarşılıqlı anlaşmanın, ünsiyyətin yaradılması zərurəti, millətlərarası həmrəyliyin və əməkdaşlığın formalaşdırılması əsas yer tutur.

Rus tədqiqatçısı İ.V.Perexodko çoxmədəniyyətlilik təhsil modeli strategiyasının mühüm vəzifələrindən və məqsədlərindən bəhs edərək burada öz xalqının mədəniyyətinin başqa mədəniyyətlərə inteqrasiyanın başlıca şərti kimi mənimsənilməsini, mədəni müxtəlifliyə müsbət münasibətin tərbiyəsini, millətlərarası ünsiyyətdə humanizmi, dözümlülüyü, çoxmədənilik şüurunun formalaşdırılmasını önə çəkir və aşağıdakı prinsiplərə üstünlük verir:

“ – humanizm prinsipi (insani ləyaqət və yüksək mənəvi keyfiyyətlərin tərbiyə edilməsi);

krosskulturalizm prinsipi (tolerantlığın tərbiyə edilməsi, müxtəlif irqlərdən, dinlərdən, etnoslardan olan sosial qrupların yanaşı mövcudluğu üçün qarşılıqlı əməkdaşlığa hazırlıq) [Переходько, 2013, 207]. Buradan aydın olur ki, çoxmədənilik şüurunun formalaşdırılması tolerantlıq mədəniyyətindən qarşılıqlı əlaqə və qarşılıqlı mübadiləyə hazırlıqdan asılıdır.

Müxtəlif xalqların nümayəndələri yaşayan Azərbaycan çoxmillətli, çoxmədəniyyətli ölkə olub milli mənsubiyyətindən, dini etiqadından asılı olmayan özünün bütün vətəndaşlarının mədəniyyətlərini inkişaf etdirir. Ölkədə yaşayan bütün milli azlıqların mədəniyyətlərinə, dinlərinə, tarixi və müasir milli-mənəvi dəyərlərinə, adət-ənənələrinə, dillərinə hörmət edilir. Azərbaycanda tolerantlıq mikro və makrososium səviyyələrində formalaşır, inkişaf edir, etniklərarası, dinlərarası, mədəniyyətlərarası qarşılıqlı əlaqə dünya standartları səviyyəsində reallaşır, milli-mənəvi birləşmə, xalqiliyin və dövlətçiliyin vəhdətini təmin edir. Müxtəlif xalqların nümayəndələri, dinləri, mədəniyyətləri arasında qarşılıqlı anlaşma cəmiyyətdə əmin-amanlığın yaranmasında həlledici amillərdən birinə çevrilmişdir. Bütün xalqların yanaşı yaşadıkları, birgə inkişaf etdikləri fərqli mədəniyyətlərin qarşılıqlı surətdə zənginləşdiyi, milli həmrəyliyin hökm sürdüyü bir məkan olan Azərbaycan Respublikasında tarixən formalaşmış çoxmədəniyyətlilik ənənəvilik və müasirliyin birləşməsinin simvolu olub xalqlararası, etnoslararası qarşılıqlı anlaşma vasitəsi kimi çıxış edir.

XX əsrin sonlarında erməni vandallarının milli mənsubluğa görə vəhşiliyinə məruz qalan Azərbaycan xalqı erməni intolerantlığının ən qəddar formaları – etnik təmizləmə, soyqırım və genosidlə, məqsədyönlü məhv etmə ilə üzləşmişdir. Ermənilər təhqir, etnosentrizm, ayrı-seçkilik, türköfobiya, dini və mədəni abidələrin məhv edilməsi, irqçilik, millətçilik, faşizm, repressiya, deportasiya kimi qeyri-insani intolerantlıq üsullərindən istifadə edərək tarixi Azərbaycan torpaqlarında monoetnik dövlət yarada bilmişlər.

Beləliklə, tolerantlıq çoxmədəni cəmiyyətin əsası olub mədəni müxtəlifliyin qəbul olunmasını, fərqli mədəniyyətlərin yanaşı mövcudluğu şəraitində onların qarşılıqlı zənginləşməsini və inkişafını təmin edən fenomenidir. Hər hansı bir dövlətin sivilizasiyalı, mədəni inkişaf göstəricisi tolerantlıq səviyyəsindən asılıdır.

Ədəbiyyat

1. Aslanova R. Qloballaşma və mədəni müxtəliflik. Bakı: Elm, 2004, 264 s.
2. Габиббейли А. Мультикультурализм: общечеловеческая идея или западные ценности. – Часть I. //newtimes.az/ru/views/ 1054
3. Переходько И.В. Стратегии поликультурной модели образования.//Вестник ОГУ (Оренбургской Государственной Университета). № 2 (151), февраль 2013, с.203-207.

Südəbə Hüseynova
AMEA Qafqazşünaslıq İnstitutu

SİYASİ MƏDƏNİYYƏTİN CƏMİYYƏTİN SİYASİ FƏALİYYƏTİNDƏ ROLU

Açar sözlər: *siyasi mədəniyyət, siyasi fəallıq, siyasi biliklər*

“Siyasi mədəniyyət” anlayışı geniş və mürəkkəb məzmununa malik olub aşağıdakı əsas məsələləri əhatə edir: şəxsiyyətin siyasi sosiallaşması; siyasi dəyərlərin, normaların, simvolların və mənalarnın məcmusu; nəsilən-nəslə keçən tarixi siyasi təcrübə və vərdislər.

Siyasi mədəniyyət siyasi sistem ilə yanaşı siyasi həyatın çox mühüm yarım sistemini təşkil etməklə, cəmiyyətin siyasi, iqtisadi və mənəvi inkişaf səviyyəsi ilə müəyyən olunur. Bununla yanaşı, onun özü də həmin tərəflərə və bütövlükdə sosial tərəqqiyə fəal gücləndirici təsir göstərir.

Şəxsiyyətin siyasi mədəniyyətinin onun siyasi fəallığında mühüm rolu bundadır ki, o, siyasətin və siyasi proseslərin subyekti tərəfindən mənimsənilməsi, anlaşılması və dərk olunması ilə bağlıdır. Bu məqama xüsusi diqqət yetirərək, siyasi mədəniyyət nəzəriyyəsinin baniləri Q.Almond və S.Verba yazırdılar. “Biz cəmiyyətin siyasi mədəniyyəti dedikdə onun əhalinin biliklərinə, hisslərinə və dəyərləndirici münasibətlərinə hopmuş siyasi sistemini başa düşürük”. [Федотова, 1996, 104].

Siyasi mədəniyyətin məzmununda şəxsiyyətin ənənələri, dəyərləri, davranış aktları və meylləri, malik olduğu siyasi biliklərin səviyyəsi sintetik halda ifadə olunur. Şəxsiyyətin siyasi mədəniyyəti onun obyektiv siyasi proseslərdə iştirakının subyektivlik dərəcəsinin aşkar edilməsində misilsiz rol oynayır. Bu anlayış tək-cə siysi və mədəni sərəvətlərin sintezini ifadə etməklə məhdudlaşmır, həm də cəmiyyətin siysi sisteminin fəaliyyətinə tarixi, milli və psixoloji özünəməxsusluqların göstərdiyi təsirin spesifikliyini açmaq baxımından mühüm rol oynayır.

Siyasi mədəniyyətin cəmiyyətin siyasi həyatında yerinə yetirdiyi funksiyalar aşağıdakı kimi qruplaşdırılır: şəxsiyyətin müəyyən birlik forması və mənafe ilə identifikasiyası funksiyası; siyasi məkanda oriyentasiya; siyasi mühitə uyğunlaşma funksiyası; şəxsiyyətin hüquq və azadlıqlarını reallaşdırmaq imkanı verən sosiallaşma funksiyası; oxşar və ümumi maraqlar üzrə insanların müxtəlif sosial qruplarda inteqrasiyası funksiyası, yəni ümumi siyasi simvollar və dil əsasında sosial institutların və insanların qarşılıqlı təsirinin vahid sisteminin yaradılması funksiyası. [Rzayev, 2015, 151].

Yuxarıda göstərilən funksiyaların hər biri ayrılıqda, habelə onlar bütövlükdə siyasi mədəniyyətin şəxsiyyətin siyasi fəaliyyəti ilə ayrılmaz vəhdətdə olduğunu sübut edir.

Siyasi mədəniyyətin daxili strukturunda aşağıdakı üç səviyyəni fərqləndirmək lazımdır: koqnitiv (siyasi biliklər), emosional (siyasi hisslər) və dəyərləndirici (siyasi qiymətvermənin əsasını təşkil edən siyasi dəyərlər və siyasi ideallar) [Леонтьев, 1966, 224].

Siyasi mədəniyyətin dəyişilməsi siyasi sosiallaşma prosesi həddləri daxilində baş verir. Məhz bu cəmiyyətin sosiomədəni dinamikasının necə getdiyini göstərir. Həm də nəzərdə tutmaq lazımdır ki, hər bir millətin siyasi mədəniyyəti daxili inkişaf səviyyəsi baxımından yekcins deyildir. Burada elitar və kütləvi səviyyələr bir-birindən fərqlənir. Bu tamamilə təbiidir, çünki insanlar arasında fəal siyasi qərarlar qəbul edən hissə ilə yanaşı, həm də fəallıq səviyyəsinə malik olanlar vardır [Дегтярев, 1998, 88].

Siyasi mədəniyyətin inkişafı sosial tərəqqidə əhəmiyyətli rol oynayır. Bunu həm də ondan görmək olar ki, hər bir cəmiyyətdə qərarlaşmış siyasi sistem bir çox cəhətdən xalqın siyasi mədəni inkişafının nəticəsi kimi çıxış edir. Belə ki, ictimai rəydə siyasi hakimiyyətin təşkili və fəaliyyəti, nəyin qanuni və nəyin isə hüquqa zidd olduğu, siyasi münasibətlərdə hansı tərəfin üstün rol oynamasının zəruriliyi haqqında mövcud təsəvvürlər real siyasi rejimin xarakterinə, onun totalitar, avtokratik və ya demokratik məzmununda olmasına əhəmiyyətli təsir göstərir.

Siyasi mədəniyyətə daxil olan ünsürləri (siyasi bilik və əqidə, siyasi meyllər, siyasi ənənələr, siyasi simvollar və vərdislər) həm ayrı-ayrılıqda, həm də bütövlükdə bir sistem kimi mövcud siyasi rejimi müdafiə etməyə cəhd göstərir. Lakin bu məqamı həddən artıq şişirtmək olmaz, çünki siyasi mədəniyyətin məzmununda bəzən mövcud siyasi rejimin dəyişdirilməsi və yeniləşdirilməsini irəli sürən meyllər də istifadə oluna bilər [İsmayılov, 2002, 122].

Bununla əlaqədar qeyd edək ki, cəmiyyət üzvlərinin ümumi şüurluluq səviyyəsi və mədəniyyəti yüksəldikcə, bu məsələdə də mütərəqqi meyl özünü göstərir. Yəni bir tərəfdən, insanların şüurunun emosional-psixoloji məzmunu zənginləşir, digər tərəfdən isə, yüksək səviyyəli siyasi biliklər, elmi dünyagörüşü prinsipləri və siyasi ideologiyanın meyarları ilə tamamlanır. Nəticədə ictimai şüurda siyasi proseslərə, siyasi hakimiyyətə və demokratikləşməyə adekvat münasibət formalaşır.

Müasir şəxsiyyətin siyasi fəallığına cəmiyyətin siyasi mədəniyyətinin təsirini araşdırarkən qərb və şərq siyasi meyllərinə münasibət məsələsinə də diqqət yetirilməlidir. Azərbaycan Qərb ilə Şərqlin qovuşağında yerləşən ölkə olduğu üçün hər iki regiona xas olan müsbət siyasi ənənələri və dəyərləri özündə səmərəli şəkildə (əlbəttə, yerli şəraitə və tarixi milli ənənələri nəzərə almaqla) əlaqələndirir.

Metodoloji baxımdan yanaşdıqda, Qərbə və ya Şərqlə meyl tək-cə Azərbaycan üçün deyil, bütün postsovet respublikaları üçün xarakterik haldır. Bu, təsadüfi olmayıb, onunla izah olunur ki, həmin respublikalar uzun müddət ərzində totalitar rejimin hökmranlığı altında, qapalı cəmiyyətdə olmuşlar. Odur ki, SSPİ dağıldıqdan sonra onlar milli müstəqil dövlətlər kimi inkişafa başlayarkən təbii olaraq yuxarıda sözügedən seçim ilə qarşılaşırlar [Федотова, 1996, 27].

Bununla əlaqədar göstərməlidir ki, hazırda bir sıra sosioloq, filosof və digər ziyalılar haqlı olaraq, bu məsələdə azərbaycanlıların siyasi mentalitetini nəzərə almağın zəruriliyini irəli sürürlər. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, min ildən artıq siyasi dövlətçilik ənənəsinə malik olan və tarixi şərait üzündən əsrlərlə öz siyasi azadlığı və müstəqilliyi uğrunda mübarizə aparan Azərbaycan xalqının milli siyasi mentaliteti məzmun etibarilə çox zəngindir. Burada insanların tarixən formalaşan siyasi təsəvvürləri, hissləri, rəğbəti və nifrəti, siyasi nümunələri və etalonları cəmləşmişdir. Özü də, bu göstəricilər həm ictimai şüurda, onun yüksək pilləsi olan nəzəriyyə və baxışlarda, həm də şüuraltı və emosional səviyyələrdə ifadə olunmuşdur. Çünki başqa millətlərdə olduğu kimi, Azərbaycan xalqının siyasi mentalitetində də ən aşağı pillədən-kollektiv qeyri-şüuri sferadan tutmuş, yüksək səviyyəyə - şəxsiyyətin milli mənlilik şüuruna qədər olan bütün iyerarxiya təmsil olunmuşdur. Azərbaycan xalqının siyasi mentaliteti üçün səciyyəli olan bir cəhət də, çətin vaxtda birləşə bilmək

və öz qüvvələrini səfərbər edərək qarşıdakı səddi dəf etmək qabiliyyətidir. Bu cəhət müxtəlif tarixi dövrlərdə yadelli işğalçılara qarşı aparılan mübarizənin nümunəsində dəfələrlə təsdiq olunmuşdur və bu gün də öz qüvvəsini itirməmişdir [Rzayev, 2015, 157].

Beləliklə, qeyd etmək olar ki, bütövlükdə siyasət, mədəniyyət, eləcə də, onu təşkil edən hər bir ünsür şəxsiyyətin siyasi fəallığının yüksəldilməsi baxımından tükənməz potensial imkanlara malikdir, əsas məsələ onları tam dolğunluğu ilə reallaşdırmaqdır. Belə ki, cəmiyyətin siyasi mədəniyyəti özündə siyasi və mədəni keyfiyyətləri sintez edərək insanların siyasi səviyyəsini, onların demokratikcəmiyyətdə yaşamağa və fəaliyyət göstərməyə nə dərəcədə hazır olduqlarını əks etdirir.

Ədəbiyyat

1. İsmayılov İ. Azərbaycan xalqının siyasi mədəniyyəti. Bakı, 2002
2. Rzayev M. Müasir şəxsiyyət. (Sosial-fəlsəfi təhlil). Bakı, 2015
3. Дегтярев А. Основы политической теории. М., 1998
4. Леонтьев А. Потребности, мотивы, сознание. М, 1966
5. Федотова В. Судба России в зеркале методологии // Вопросы философии, 1996

Mayya Jafarguliyeva
Baku Slavic University

MEDIA AND MULTICULTURALISM: THE ISSUE OF IDENTITY CONSTRUCTION

Key words: *multiculturalism, policy, identity, media, information*

The problems of cultural diversity and the multiplicity of forms of personality manifestation pose new problems in the modern digital environment. With the emergence of the concept of “cyber citizen”, one might get the impression that there is a contradiction and a mass of information circulating on the Internet creates the effect of automaticity and unification of the diversity of “voices”, dissolving the “unicum” in the global communication environment. More and more experts agree that the elimination of “old information filters” and the dissemination of new hypothetical models in fact does not occur. In their opinion, new information technologies can be regarded as a “gateway” to the world of information, but not excluding free access to the news of a “fake character”, and as a result of this disfavor of many voices and cultural expressions [Mattelart, 2006, 12-19]. The main objective of this study is to analyze the context of post-media pluralism and assess the impact of the new digital age on the formation of cultural diversity. It should be noted that a certain impasse in the field of pluralism and diversity of cultures arose during the first attempts to create a model of globalization based on the so-called “algorithmic turn” characterized by the use of Big Data technologies, which allowed targeting, collecting and processing open data, thereby analyze the behavior of users and offer according to their demands. Turning to the essence and genealogy of pluralism, we should not forget the fact that the very context of pluralism implies elements that differ from each other, and the exclusion of any common characteristic will lead to their identity with each other and others. Information processes, forming an eclectic, fragmentary sociocultural space, transform the ideological paradigm and at the same time contribute to the development of creativity, and changing the horizons of individual being, determine the informational identity of a person. Modern man acts as an active personality, manifesting his personal qualities in the process of symbolic consumption, one of the ways to create an “I-image” [Curran, 2008, 103-109]. Information technologies serve to integrate the world in global networks and at the same time contribute to the destruction of communication, ethnic, religious barriers. As a result of the formation of the direct connection of the individual with the source of information, the process of personalization is intensified, when a person becomes less and less dependent on conventional, traditional opinion in the perception and interpretation of information. The main factor in the process of personalization is the erosion of social roles, the destruction of former identities, and as a result, a person appears as a “floating space that has neither a fixed place nor reference points”. The process of individualization, which is growing in the information society, acts as the liberation of a person from social predestination. Society as a system that provides strong forms of social identity is destroyed, and living space creates new forms of identity, new communities, the boundaries between which are easily permeable and mobile. In such circumstances, personal identity from a fact is transformed into a task that the person himself is obliged to solve [Cádima, 2015, 413-425].

A creative subject appears, which in the situation of the destruction of the former grounds for self-categorization, constructs new social relations and its own identity. The information society provides unlimited scope for self-designation of personality, on the one hand, expands the identification space, and on the other, narrows identity itself by choosing increasingly narrow cultural niches for self-identification. The latter often leads to the fragmentation of personality and the emergence of multiple identities, which is sometimes perceived as the norm. The transformation of social reality into an unstable, eclectic due to the increase in information flows clearly correlates with the growing role of different kinds of simulacra in people's lives - images of reality replacing reality itself, "local cultures and identities lose their roots and are replaced by symbols of the commodity world taken from the advertising and image design multinational concerns.

Multiculturalism is one of the most ambiguously perceived and overgrown by discussions format of political behavior of the state, the main purpose of which is to establish a pluralistic paradigm of consciousness in society. The phenomenon of multiculturalism, perceived today as the most acute form of manifestation of cultural pluralism in society, and the proclaimed collapse of the "multicultural project" in several European countries essentially marked the beginning of a mass crisis of cultural identity. European politicians, calling multiculturalism as the main cause of cultural and value disunity, believe that a political strategy of this kind provokes stress, aggression and phobia in response to the liberated manifestation of cultural identities. However, another prism of assessing the state of "new society" is not excluded: a change of epochs occurred, when collective identity loses relevance, freedom of formation and manifestation of one's "I", liberation and intensity of reflexive behavior of an individual comes to replace it [Jameson, 2000, 49-68]. The informational paradigm of multiculturalism is directly related to the factor of dissemination in the media of those nationalistic and discriminatory nature, the formation of trust / distrust to "others", tolerance / intolerance in another culture.

The most important factors in the development of mutual understanding in society is the level of awareness, open access to information. Social inclusion in terms of constructive management is not least due to the presentation in the media of tolerance installations, the transmission of images of social partnership and unity in terms of cultural diversity. Researchers indicates an elevated level of reflection of violence in the media as one of the causes of problematic situations in culturally diverse societies [Zayani, 2011, 48-54]. By spreading and, thereby, popularizing cadres that reflect the entire spectrum of cruelty of acts of violence, the media form a mass consciousness in which violence and intolerance are perceived in a natural way. Forming a new "identity consciousness", media images affect the masses of often impractical information, commensurate with the fictitious digital reality, interpreting real events with the aim of affecting the target audience. One of the main principles of a multicultural society - tolerance and tolerant attitude are developed in a last-minute manner due to the educational function of the media. We should not forget the fact that media is a business that models the relations between various cultural groups and acts as an agent for the formation of worldview approaches and cultural values. The objectivity of media sources is directly related to media freedom, independence in relation to various political actors and institutions. The promotion of dialogue as a means of achieving mutual understanding and eliminating the roughness in intercultural communication ensures the organization of mass interaction between various cultural groups. The transmission of information in a multicultural environment implies a high level of professionalism, adherence to ethics, prevention of hate speech as well as positive presentation of values and lifestyles of "others."

References

1. Curran, J. (2008). "Media Diversity and Democracy", in T. Gardam and D. Levy (eds.) *The Price of Plurality*. Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism/Ofcom, pp. 103-109.
2. Cádima, F. R. (2015). "El control de Internet y de las 'voces liberadas' en la emergencia del paradigma digital". *Historia y Comunicación Social*. Vol 20, nº 2, pp. 413-425.
3. Mattelart, A. (2006) "Mundialização, cultura e diversidade". *Revista FAMECOS*, Porto Alegre, nº 31, dezembro de 2006, pp. 12-19.
4. Zayani M (2011). Media, cultural diversity and globalization: challenges and opportunities. *J Cult Divers*. 2011 Summer; 18(2):48-54.
5. Jameson, F. (2000). "Globalization and Political Strategy". *New Left Review* 4, July-August, pp. 49-68.

QLOBALLAŞMA KONTEKSTİNDƏ BİR SIRA DİNLƏRİN MÖVQEYİ

Açar sözlər: *Qloballaşma, din, Bakı forumu, İslam Həmrəyliyi İli, Heydər Əliyev Fondu*

Qloballaşma problemi uzun müddətdir ki dünya ekspertlər cəmiyyətinin marağının artmasına səbəb olmuşdur. Bu məsələ barəsində çox fikirlər səslənmişdir. Qloballaşmaya və dinlərarası əlaqələrə həsr olunmuş bir çox əsərlər var. Amma buna baxmayaraq bu mövzu yeni bir təhlil tələb edir. Bunun isə bir sıra səbəbləri vardır. Birincisi, din qloballaşma prosesinə və xüsusilə də qlobalizmə, qloballaşmanın idoloji əsası kimi güclü müqavimət göstərmişdir. Buna görə də bu fenomenə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Çünki belə bir sual yaranır ki nəyə görə din asanlıqla digər iqtisadi, sosial-siyasi və mədəni sahələrdə olduğu kimi qloballaşmanın əhəmiyyətli dərəcədə tənzimləyici təsirinə məruz qalır. İkincisi, dinin asanlıqla tənzimləyici mexanizmə məruz qalmaması və beləliklə də ona qarşı çıxması necə aydın olur. Dini sahənin davamlı olaraq tənzimləyici təsirə məruz qalması dinlərin birləşməsinə yəni vahidliyinə daha sonra isə aradan qaldırılmasına gətirib çıxara bilər. Aydın məsələdir ki dinlər bu yolla gedə bilməzlər. Üçüncüsü isə bu gün din həm konseptual həm də praktiki baxımdan qlobalizmin yeganə real alternativini hesab olunur.

Bütövlükdə qloballaşmaya tənqidi münasibətin bəslənməsi müxtəlif dinlərin fərqli yanaşmasına səbəb olmuşdur. Məlumdur ki bütün dinlər missionerlik fəaliyyəti ilə məşğul olmuşlar. Buna görə də qloballaşma proseslərinə ehtiyacın olması təxmin olunur ki bu da dinlərin dünyadakı mövcudluğunu genişləndirə bilər. Lakin qlobalizm qloballaşma prosesi nəticəsində genişlənən siyahıda dini dəyərləri əhatə etmir. Buna görə də dinlər qloballaşma prosesindən faydalana bilmirlər. Qloballaşma dinin yayılma forması deyil. Lakin dinlərlə tanışlıq formasıdır. Belə ki qloballaşma insanlara müxtəlif dini inanclar ilə tanış olmaq imkanı verir. Aydındır ki dinlərlə tanışlıq bir məsələ, onların tədqiq olunma sahələrinin genişlənməsi isə başqa bir məsələdir. Əlbəttə ki dinlərlə tanışlıq nəticəsində din adamlarının sayını genişləndirmək üçün yaxşı bir potensial mövcuddur. Bu isə insanların hər hansı bir dini öyrənməsi, bəyənməsi və qəbul etməsi ilə bağlıdır. Lakin bu baxımdan potensial azdır.

Buddizm qərb dünyasına mənəvi müdriklik sistemini vermişdir. Bu baxımdan o insanın fərdi düşüncəsinə əsaslanmaqla müasir həyatın tələblərinə daha çox uyğunlaşmışdır. Bundan əlavə, buddizmin davamçıları, qərbdə buddizmin təkamül perspektivlərini, onun qərb mənəvi mədəniyyəti ilə sinxronlaşdırılmasında görürlər. Bəziləri buddizmin xüsusi təlimlərindən imtina etməyi, eləcə də buddizmin fikir və konsepsiyalarını qərb elminin ən yaxşı nailiyyətləri ilə birləşdirməklə, buradan qərb üçün lazım olan cəhətləri görməyi təklif etmişlər. XIV Dalay Lama mövcud narahatçılığa baxmayaraq qloballaşma ilə mübarizəyə yox, ona uyğunlaşmağa çağırır. O xüsusilə qeyd edir ki indi biz bir-birimizdən çox asılıyıq: “Millətlərə bir-birlərinin qayğısına qalmaqdan başqa heç bir şey qalmır, bu isə onların bir-birinə qarşı olan xeyriyyəçilik düşüncələrindən yox, şəxsi maraqlarından irəli gəlir.” Belə olduğu halda sözsüz ki insanlar arasında qarşılıqlı anlaşmaya və ümumi məsuliyyət hissəsinə ehtiyac yaranır. Dalay Lama, dinlər, mədəniyyətlər və sivilizasiyalararası dialoq probleminin həll olunma yollarından birini ümuminsan etikasının yaradılmasında görür [Буддизм и мировая культура, 2015].

Xristian kilsələrinin qloballaşma proseslərinə yanaşmaları fərqlidir. Belə ki protestant kilsələri qloballaşmanın təsirini əks etdirir, onlar öz təşkilatlarının sayını artırır, qərb mədəniyyətinin genişlənməsinə müsbət yanaşır, bu barədə hər hansı bir iddiaları isə yoxdur. Bu isə “ekumenizm”in yəni “xristian qloballaşması”nın dəstəyi ilə ortaya çıxmışdır. Öz növbəsində Roma atolik kilsəsi 1 milyarddan çox insanı əhatə etmişdir. Qloballaşma isə kilsənin özünü vahid hesab etməsinə kömək etmişdir [Религия и глобализм, 2017].

Dinlərin qloballaşma yolu ilə yayılmasının digər bir aspekti də vardır. Məlum olduğu kimi İslam dini dünyadakı mövqeyini qloballaşma prosesi nəticəsində gücləndirmişdir. O daha da məşhurlaşmış və beləliklə də Avropa ölkələrinin vətəndaşları bu dini qəbul etmişlər. Onlar müsəlmanların dini sabitliyinə hörmət edirlər. Qloballaşma İslam dininin öz əhatəsini genişləndirməsi üçün çox şey etmişdir. İslam dünyası bir çox mövqedən qloballaşmaya, qərb sivilizasiyasının və dəyərlərinin artması kimi baxaraq müqavimət göstərmişdir. Buna görə dünya cəmiyyəti İslam dininə təhlil və araşdırma mövzusu kimi diqqətlə yanaşmaya başlamışlar.

Bir çox müsəlman müəllifləri qloballaşmanın alternativ modeli kimi İslam dəyərlərinə əsaslanan bir dünyanın qurulmasını təklif edirlər. Çünki İslam dini ümumdünya dəyərlərinin dərəcəsinə yüksəlmiş qərb liberal standartlarını qəbul etmir. Belə ki müsəlman xalqları onları öz adətlərindən, ənənələrindən və dini dəyərlərindən məhrum edən bir vahid yanaşmanı qəbul edə bilməzlər. Bu baxımdan mədəni dəyərlərin anlaşılmasında fərqlər vardır. Ona görə də İslam qloballaşmanın ideoloqları tərəfindən qoyulan tələblərin çoxunu qəbul edə bilməz. İslamın əsas xüsusiyyətlərindən biri sosial hüquqdur. Buna görə də qloballaşmanın

hər bir ölçüsünə İslamın hüquqi nöqteyi-nəzərindən baxmaq lazımdır. Bugün qloballaşma proseslərinin təsiri ilə İslam sivilizasiyasının mədəni, ideoloji və sosial-iqtisadi əlaqələri daha da güclənmişdir [Ислам после "Шарли Эбдо", 2015].

Heydər Əliyev Fondunun Rusiya nümayəndəliyinin rəhbəri Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə 2010-cu il iyun ayının 29-da Bakıda "Qloballaşma kontekstində mədəniyyətlərin dialoqu" mövzusunda forum işə başlamışdır. Forum ötən ilin iyununda Moskvada keçirilmiş elmi konfransın məntiqi davamı kimi nəzərdə tutulmuşdur. Həmin konfransda çıxış edən Heydər Əliyev Fondunun Rusiya nümayəndəliyinin rəhbəri Leyla xanım Əliyeva qloballaşma mövzusunun aktuallığını vurğulamış və bildirmişdir ki, qloballaşma şəraitində Azərbaycan xalqı adət və ənənələrimizi dərinlən qiymətləndirmiş, eyni zamanda, dünya ölkələrinin biri-birindən fərqli mədəniyyətlərinə böyük hörmət bəsləmişdir ["Qloballaşma şəraitində mədəniyyətlərin dialoqu" mövzusunda forum, 2010].

2011-ci il 24 oktyabr tarixində Moskvada Heydər Əliyev Fondunun Rusiyadakı nümayəndəliyinin dəstəyi ilə 2010-cu ilin iyun ayındakı Bakı forumunun yekunlarına dair "Qloballaşma şəraitində mədəniyyətlərarası dialoq. Bakı forumu" adlı kitab işıq üzü görmüşdür. Heydər Əliyev Fondu Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafı üçün fəaliyyət göstərir. Bu baxımdan Heydər Əliyev Fondu Azərbaycanın dəyərlərinin dünyada daha yaxşı başa düşülməsinə, eləcə də dünya mədəniyyətini Azərbaycan ilə üzvi şəkildə birləşdirməyə çalışır. Fondun ahəngarlığı və iş üslubu Azərbaycanın xalqının tolerantlığından və dialoqa meyilli olmasından irəli gəlir [В Москве вышла в свет книга «Диалог культур в условиях глобализации. Бакинский форум», 2011].

2017-ci ilin dekabrın 21-də Heydər Əliyev Mərkəzində "2017 - İslam Həmrəyliyi İli: Dinlər və mədəniyyətlərarası dialoq" mövzusunda beynəlxalq konfrans keçirilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev konfransda çıxışında bildirmişdir ki, Azərbaycan İslam həmrəyliyi işinə böyük töhfələr verir və bu məsələ ölkə üçün prioritet məsələlərdən biridir. Azərbaycan qədim tarixə malik olan bir ölkədir: "Azərbaycan xalqı əsrlər boyu öz milli mənəvi dəyərlərini yaşatmış, qorumuşdur. İslam dəyərləri isə milli mənəvi dəyərlərimizin tərkib hissəsidir. Ölkəmizdə dini sahədə hökm sürən əmin-amanlıq, qarşılıqlı anlaşma, müsəlmanlar arasında mövcud olan birlik, dinlərarası münasibətlərin yüksək səviyyədə tənzimlənməsi bu gün ölkəmizi gücləndirən amillərdən biridir". Dövlət başçısı qeyd etmişdir ki, ölkə daxilində İslam həmrəyliyi tam təmin olunmuşdur. "Bununla bərabər, Azərbaycanda bütün dinlərin nümayəndələri eyni, bərabər hüquqlara malikdir. Azərbaycanda bütün xalqların, bütün dinlərin nümayəndələri bir ailə kimi yaşayır, heç bir ayrı-seçkilik yoxdur, olmayıb və ola da bilməz. Bu, bizim böyük sərvətimizdir",-deyə Prezident İlham Əliyev vurğulamışdır ["2017-İslam Həmrəyliyi İli: Dinlər və mədəniyyətlərarası dialoq" mövzusunda beynəlxalq konfrans keçirilib, 2017].

2019-cu il martın 5-də Bakıda Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin (DQİDK) və Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin (QMİ) birgə təşkilatçılığı ilə "Dinlərarası və sivilizasiyalararası dialoqdan əməkdaşlığa doğru" mövzusunda beynəlxalq konfrans keçirilmişdir. Milli Məclisin Elm və təhsil komitəsinin sədri, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti, akademik İsa Həbibbəyli konfransda çıxış edərək qeyd etmişdir ki, artıq dünyanın müxtəlif ölkələrində, o cümlədən Azərbaycanda dinlərarası münasibətlərin, mədəniyyətlər və sivilizasiyaların arasında dialoq vasitəsilə bəşəriyyəti yeni bir nizama gətirmək, ədalətli bir cəmiyyət qurmaq fikrinə daha çox istinad edilir. Bu nəzəriyyə dünyada özünü təsdiq etməkdədir. Azərbaycan Respublikasının prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkəmizdə dialoq mühitinin formalaşması və möhkəmlənməsi istiqamətində aparılan iş Azərbaycanı multikultural və tolerant ölkə modeli səviyyəsinə qaldırıb. O vurğulamışdır ki, Azərbaycanda bütün dinlər, təriqətlər, azsaylı xalqlar tolerant bir mühitdə, dinc, yanaşı, vahid ailə formasında fəaliyyət göstərirlər. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin bugünkü böyük inkişafının təməlinə məhz bu multikultural siyasət dayanır. Bunun sayəsində ölkəmizdə ictimai-siyasi sabitlik hökm sürür. İ.Həbibbəyli bildirmişdir ki, dinlərarası və sivilizasiyalararası münasibətlərin ayrı-ayrı aspektlərinin, təcrübələrinin və modellərinin daha çox beynəlxalq müstəvidə, belə konfranslar vasitəsilə müzakirə olunması və tolerantlığın Azərbaycan modelinin örnək kimi dünya ölkələrinin nümayəndələrinə nümayiş etdirilməsinin böyük əhəmiyyəti var [Bakıda "Dinlərarası və sivilizasiyalararası dialoqdan əməkdaşlığa doğru" mövzusunda beynəlxalq konfrans keçirilib, 2019].

Ədəbiyyat

1. Bakıda "Dinlərarası və sivilizasiyalararası dialoqdan əməkdaşlığa doğru" mövzusunda beynəlxalq konfrans keçirilib/05.03.2019/<http://www.scwra.gov.az/az/view/news/8668/>
2. Буддизм и мировая культура/04.05.2015/
https://revolution.allbest.ru/religion/00547761_0.html
3. В Москве вышла в свет книга «Диалог культур в условиях глобализации. Бакинский форум»/24.10.2011/
<http://www.1news.az/news/v-moskve-vyshla-v-svet-kniga-dialog-kul-tur-v-usloviyah-globalizacii-bakinskiy-forum>

4. “Qloballaşma şəraitində mədəniyyətlərin dialoqu” mövzusunda forum/29.06.2010/
<https://heydar-aliyev-foundation.org/az/content/view/66/2143/“Qloballaşma-şəraitində-mədəniyyətlərin-dialoqu”-mövzusunda-forum/>
5. Ислам после "Шарли Эбдо"/30.01.2015/
<https://samonitor.kz/14953-islam-posle-sharli-ebdo.html>
6. Религия иглобализм/16.12.2017/https://revolution.allbest.ru/religion/00861579_0.html
“2017-İslam Həmrəyliyi İli: Dinlər və mədəniyyətlərərası dialoq” mövzusunda beynəlxalq konfrans keçirilib/21.12.2017/http://heydaraliyevcenter.az/#5_News_284

Aygün Kamandari Məmmədova
Bakı Dövlət Universiteti

AZƏRBAYCANDA BİRGƏ YAŞAYIŞ NAMİNƏ HƏYATA KEÇİRİLƏN MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏR

Açar sözlər: *Azərbaycan multikulturalizmi, tolerantlıq, azsaylı xalqlar*

Azərbaycan Respublikasının əhalisi çoxmillətli və çoxdindir. Dövlətimizin milli siyasəti müxtəlif millət, etnik qrup, mədəni birlik və dini azlıqların birgəyaşayış və dözümlülük prinsipləri əsasında müəyyən-ləşdirilmiş multikultural cəmiyyətdir.

Əsrlər boyu Azərbaycanda yaşayan müxtəlif xalqlar ölkənin ictimai siyasi həyatında mühüm rol oyna-maqla yanaşı özlərinin etnik xüsusiyyətlərini, dinlərini, adət ənənələrini və dillərini qoruyub saxlayaraq bu-günümüzədək yaşatmışlar. Cəmiyyətdəki etnik mədəni müxtəlifliyin qorunması çox vacibdir. Çünki dövlət, ölkə nə qədər çox xalqı birləşdirsə, bir o qədər zəngin olur, belə halda onların hər biri ümumdünya mədəniy-yətinə və sivilizasiyasına öz töhfəsini verir.

Müasir dövrdə Azərbaycan Respublikası cəmiyyətdəki etnik, mədəni müxtəlifliklərin düzgün tənzim-lənməsi sahəsində örnək dövlətlərdən biridir. Bu kursun əsasını qoymuş Ümummilli lider Heydər Əliyev ölkənin bu "xüsusi" çoxmədəniyyətlilikdən ibarət özünəməxsusluğunu dəfələrlə vurğulamışdır. O düzgün qeyd edirdi ki, bu elementləri, komponentləri, əvvəlki dövrlərin ənənələri və müasir davranış modellərinin qaribə əlaqəsini Azərbaycanın keçmişi və indisində görmək olar. Bu sahədə əldə edilən nailiyyətlərin Heydər Əliyev tərəfindən işlənilib hazırlanmış və müasir dövrdə Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyev tərəfindən uğurla aparılan multikulturalizm siyasətinin nəticəsidir.

Azərbaycanda etnik-mədəni müxtəlifliklərin düzgün tənzimlənməsinin digər göstəricisi kimi “Multi-kulturalizmin Azərbaycan modeli” və ya “Azərbaycan multikulturalizm modeli” terminlərinin elmi ədəbiy-yatlarında geniş istifadə olunmasını qeyd etmək olar. Bu etnik-mədəni müxtəlifliklərin tənzimlənməsi eyni zamanda multikulturalizm sahəsində Azərbaycanın qazandığı təcrübə dünyanın bir çox ölkələrində böyük maraqla qarşılır. Buna əsas səbəblərdən kimi Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin hər il dövlət dəstəyi ilə təşkil edilən qış və yay məktəbləridir. Müxtəlif ölkələrdən həmin məktəbə qatılan iştirakçılar əv-əlcədən hazırlanmış proqrama uyğun olaraq həm nəzəri həm də praktik cəhətdən multikultural və tolerant dəyərlərimizin tarixən necə formalaşmış inkişaf etdiyinə şahid olurlar. Eyni zamanda iştirakçılara öz ölkələrinə xas milli mədəni xüsusiyyətləri və multikultural dəyərləri nümayiş etdirmək üçün xüsusi şərait yaradılır. Hə-yata keçirilən proqram əsas etibarilə mübadilə xarakteri daşdığından Azərbaycan multikulturalizminin si-yasi amil kimi formalaşmasında və təbliğində müstəsna rol oynayır. Belə ki, dünyada “Azərbaycan multikul-turalizm modeli”nə diqqət və marağın artdığı buna bir daha sübutdur. Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin əsas vəzifələri isə bunlardır:

- Multikulturalizmin və tolerantlığın həyat tərzinə çevrildiyi Azərbaycan gerçəkliyinin mədəni, sosial, siyasi mahiyyətini öyrənmək təbliği mexanizmini hazırlamaq;
- Azərbaycan Respublikasında mədəni-etnoqrafik müxtəlifliyin azərbaycançılığın inkişafına xidmət göstərməsi yollarını müəyyənləşdirib gerçəkləşdirmək;
- Azərbaycan Respublikasında dini, mədəni müxtəlifliyin tolerant əsaslarının elmi təhlilini aparmaq və qorunub saxlanması yollarını müəyyənləşdirmək və s. [Azərbaycan Multikulturalizmi: Ali məktəblər üçün dərslik, s 331];

Azərbaycan Respublikası hətta multikulturalizm siyasətinin ilk dəfə meydana gəldiyi Qərbi dövlətlərin-dən də səmərəli multikulturalizm modeli təklif edir. Prezident İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi Azərbaycan dünyada multikulturalizmin mərkəzi kimi tanınır və xalqımızın artıq həyat tərzinə çevrilmişdir. Belə ki, mul-tikulturalizm milli, dini, irqi və mədəni növün müxtəlifliklərin qarşılıqlı hörmət və anlaşma zəminində qəbul

edilməsi bir cəmiyyətin bütün üzvlərinin konstitusion mədəni hüquqlarının qorunması və adı çəkilən müxtəlifliyin xalqın ümumi rifahına və sabit inkişafına xidmət etməsinə nail olan təbii və düşünülmüş həyat tərzi-nin nəticəsi kimi başa düşülür. Multikulturalizmin inkişafında tolerantlıq önəmli rola malikdir. Bu dəyərlər olmadan multikulturalizmi təsəvvür etmək çox çətindir. “Tolerantlıq” termini dedikdə isə ilk öncə irqindən, dilindən, dinindən, mədəniyyət və adət-ənənəsindən aslı olmayaraq bütün insanlara ehtiramla, hörmətlə, şəf-qətlə yanaşmaq və dözümlülük nümayiş etdirməkdir [Məhərrəmov.N. Multikulturalizm və tolerantlıq, s 7].

Yer kürəsində hal hazırda yaşayan xalqların sayı mövcud dövlətlərin sayından dəfələrlə çoxdur. Müx-təlif mənəblərdə təxminən 3500-dək xalq, millət və etnik qrupun yaşadığı və onların sayının 7 min, hətta 10 min olması məlumatına rast gəlirik onlar dünyanın 200-də çox dövlətlərində məskunlaşmışlar.

Beynəlxalq hüquqda “azlıq” anlayışı 1560-1648-ci illərdə Avropada yaşanan protestant-katolik qarşı-durması ilə ortaya çıxmışdır. 1598-ci ildə Fransa kralı IV Henri tərəfindən qəbul edilən Nant fərmanında və 1648-ci il Vestfəl sülh müqaviləsində protestant vətəndaşlarını əhatə edən hökmlərdə azlıq hüquqlarına da yer verilmişdir.

Bu gün Azərbaycanda azlıqda qalan xalqlara əsl vətəndaş kimi yanaşılır və tolerantlıq baxımından Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktları ilə tənzimlənir. Çünki Azərbaycan konstitusiyasına görə Azərbaycan dünyəvi dövlətdir.

Ədəbiyyat

1. Abdullayev K. Azərbaycan Multikulturalizmi bu gün. “Multikulturalizm” jurn. 2016. №1.s.28.
2. Azərbaycan Multikulturalizmi: Ali məktəblər üçün dərslik. –Bakı: BBMM, 2017. -416 səh.
3. Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayı / red. Ramiz Mehdiyev. Bakı, Azərbaycan Nəşriyyatı, 2002, s 351.
4. Əliyev H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir: çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər, fərmanlar /H.Əliyev İyirmi üçüncü kitab: noyabr, 1999-dekabr/bur.məsul R.Ə.Mehdiyev-Bakı: Azər nəşr, 2008-480 s.
5. İsmayıl Musa. Azərbaycanın xarici siyasəti (dövlətlərarası münasibətlər və Azərbaycan aprel 1920 – oktyabr 1991-ci illər) Bakı: “Bakı Universiteti” nəşriyyatı, 2010, s 516.
6. İsmayılov G. Tolerantlıq. B., Nurlan, 2014, s.171.
7. Məhərrəmov.N. Multikulturalizm və tolerantlıq (ali məktəblər üçün dərs vəsaiti). “Kooperasiya” nəşriyyatı Bakı-2016, 128 səh.

Könül Əhmədova

Bakı Dövlət Universiteti

SƏMAVİ DİNLƏRİN MÜŞTƏRƏK XÜSUSİYYƏTLƏRİNİ EHTİVA EDƏN MÖTƏDİLLİK

Açar sözlər: *İslam, Yəhudilik, Xristianlıq, mötədillik, barış, dialoq*

Günümüzdə vəhyə əsaslanan bir kitaba sahib dinlər kimi qəbul edilən Yəhudilik, Xristianlıq və İslam, əsilləri etibari ilə haqq dinin təməl xüsusiyyətlərində ortaqlıq əzəlliklərə sahibdirlər. Quranda “Əhli-Kitab” ola-raq adlandırılan Yəhudilik və Xristianlığa xüsusi diqqət ayrılmışdır. Onlar cizyə müqaviləsi qarşılığında İslam dövlətində yaşamaq hüququnu əldə etmişdilər. [Dini araşdırmalar mərkəzi, 2015, 43] Bəzi fərqli görüş-lərə sahib olmalarına baxmayaraq Yəhudilik, Xristianlıq və İslam semitizm ənənəsi içərisində şəkilləndirilir. Tək tanrı inancı, mələklər, axirət, peyğəmbər, müqəddəs kitab inancı, ehramlıq və köşer standartları kimi bir çox yəhudi təlimləri, həmçinin Tanrı və insana olan sevgi, hörmət, cənnət-cəhənnəm, cəza və məhkəmə, qiyamət günü inancı və s. kimi xristian təlimləri nəzəri və əxlaqi olaraq, İslam ilə paralellik ərz edirlər. Atalarının həzrət İbrahim olduğunu qəbul edən bu üç din eyni Sami kökə sahib olub, tarixi, mədəni və dini ənənə olaraq tək bir mənəyi var, monoteist inanca sahibdir, hər şeyin səbəbi olan mərhəmətli, ədalətli və yaradıcı bir ilahın var olduğunu qəbul edir, vəhyə əsaslanır, peyğəmbəri və müqəddəs kitabı var.

Səməvi dinlərin hədəfi müqəddəs mətnlərdə də qeyd edildiyi kimi (Mümtəhinə 60/8, Hucurat 49/9, Ənfal 8/61, Nisa 4/94, Yuşə, 2/4, Çıxış 20/1-17, Qanunun təkrarı 5/6-22) [Bünyadov, Məmmədəliyev, 2015; İncil, 2019] sülh və hüsur olduğunu hamımız çox yaxşı bilirik, məqsəd insanı hər iki aləmdə xoşbəxt etməkdir, onu həyatda ikən və ölümündən sonra yaxşılığa və gözəlliyə doğru istiqamətləndirmək kimi bir vəzifə ilə məsul tutur və bunun üçün gördüyü yaxşı əməllərin qarşılığında əldə edəcəkləri mükafatlar və cənnətdə əbədi həyatla motivasiya edir. [Kızılabdullah, 2018, 172-174]

Səmavi dinlərin müqəddəs kitablarını incələdikdə görürük ki, ziddiyətlərlə yanaşı xeyli müştərək xüsusiyyətlər də mövcuddur. Monoteizmdən tutmuş, bəzi inanc əsasları, ilk insanın yaradılışını, bəşəriyyətə olan sevgi, hörmət və qayğını, insanlar arasında xoş davranışı, bir sıra əxlaqi prinsipləri nümunə göstərmək olar.

Müqəddəs kitablarda İnsan sevgisinə və əxlaqına xüsusi yer ayrılır. Tövrat və Talmudda xarakterizə olunan əsl möminin ən vacib xüsusiyyəti olan düzgünlüyə mühüm diqqət ayrılır. “Dediyn hə, həqiqi bir hə, dediyn yox, həqiqi bir yox olsun (və sözündən dönmə)” [Baba Metzia, 2009, 59b]. Həmçinin, insan əməllərində də dürüst olmalıdır, əks təqdirdə günaha yazılacağı haqda xəbərdarlıq edilir. (Yaradılış, 4/7) Yəhudilik yaradılış etibarilə insanları bərabər görür, lakin “seçilmişlik” anlayışı bu bərabərliyə fərqli bir ölçü qatır.

Xristianlıq isə özünü sevgi təməlli bir din olaraq vəsfləndirir. [Kızılabdullah, 2018, 181] “Başqasını özünü sevdiyini kimi sev” (Məttə 22/39) Hz. İsa: “Məni dinləyənlərə isə deyirəm: düşmənlərinizi həmişə sevin, sizə nifrət edənlərə həmişə yaxşılıq edin, sizə lənət yağdıranlara həmişə xeyir-dua verin, sizi təhqir edənlər üçün həmişə dua edin. Bir yanığa vurana o biri yanığını da çevir və üst paltarını götürəndən köynəyini də əsirgəmə. Düşmənlərinizi sevin, sizə qarşı pis davrananlara və sizə lənət oxuyanlar üçün yaxşılıq, sizi təhqir edənlər üçün dua edin. Bir yanığımıza vurana, o biri yanığınızı da çevirin.” (Luka 6/27-30) Xristianlığa görə Tanrı insana olan sevgi və mərhəmətinin nəticəsində oğlu İsa Məsihi bəşəriyyət uğrunda qurban vermək surəti ilə onların günahlarını bağışlamışdır. [Pamir, 2000, 69] “Nəhayət, qardaşlar, bundan sonra da sevinin, düzəlməyə çalışın, sizə verilən təsəllini qiymətləndirin, həmfikir olun, aranızda mehribanlıq olsun. Onda məhəbbət və sülh Allahı sizinlə olacaq. Sevgi və amanlıq qaynağı olan Tanrı, sizinlə birlikdə olacaq” (2 Korinf-lilərə, 13/11) [Kızılabdullah, 2018, 175]

İslam sözünün kökündə barış, əmin-amanlıq, hüsur və təslimiyyət kimi mənalar mövcuddur. İslam dininin bir barış dini olma iddiası, ən təməldə, adından hərəkətlə ifadə edilir. Quranda bunun ən gözəl nümunəsi Allahın Rəhman (Acıyan), Rəhim (Bağışlayan), Vədud (yaratdıqlarını sevən), Mömin (əminlik verən), Əfvüv (əfv edən), Rauf (şəfqəti bol olan) və Təvvab (tövbələri qəbul edən) kimi keçdiyi adlarından görürük.

Qurani-Kərimdə Əhli-Kitabı tərif edən bir çox ayə mövcuddur. Ali-İmran surəsinin 113-115-ci ayələrində Allah-təala Əhli-Kitabdan axirət gününə inanan, xeyir işlər görməkdə yarışanları təriflədikdən sonra, onların yaxşılıq naminə etdikləri işlərdən heç birinin mükafatsız qalmayacağını bildirir, əl-Maidə surəsinin 66-cı ayəsində Əhli-Kitabdan olan bir qrupun həzrət İsanı Rəbb deyil, sadəcə Allahın elçisi olduğuna inananların, hətta həzrət Muhəmmədin peyğəmbər olduğunu qəbul edənlərin də mövcud olduğu qeyd olunur, ər-Rəd surəsinin 36-cı ayəsində Quranın Haqq kitabı olduğunu qəbul edib ona və onu təbliğ edən həzrət Muhəmmədə hörmətlə davranan səmimi yəhudi və xristianlar təriflənir.

İslam peyğəmbəri həzrət Muhəmməd (s.ə.s.) əvvəlcədən mövcud olan qanunları doğru şəkildə davam etdirməklə mükəlləfləndirilmişdir. Şabat (şənbə günü qadağaları) xaricində, Tövratda (Çıxış, 20:1-17, Saylar 5:5-21) qeyd edilən və həzrət Musaya bildirilən On Əmr, fərqli şəkillərdə [Gündüz, 1998, 265] də olsa, Quranda da (əl-Bəqərə 2/83-84) qeyd edilir. [Göçmen, 2010, 39] Peyğəmbərimiz (s.ə.s.) Qurani-Kərimdən aldığı vəhylə hamıya dialoq qurmağa açıq bir peyğəmbərdir. Buna dəlil, Məkkə dövründə nazil olan əl-Ənkəbut surəsinin 46-cı ayəsidir: “Kitab əhlinin zülm edənləri istisna olmaqla, onlarla ən gözəl tərzdə mücadilə edin! (Onlarla xoş rəftar edib ürəklərini ələ alın və özünüzdən incitməyin. Onların kobudluğuna nəzakətlə, qəzəblərinə soyuqqanlıqla cavab verin. Nalayıq işlər gördükdə nəsihət edib düz yola çağırın. Yox, əgər üstünüzə silah qaldırsalar, siz də silahlanıb onlarla vuruşun və onları təslim olmağa, cizyə verməyə məcbur edin!) belə deyin: “Biz həm özümüzdə nazil olana (Qurana), həm də sizə nazil olana (Tövratə və İncilə) inanırıq. Bizim də Allahımız, sizin də Allahımız birdir. Biz yalnız ona təslim olanlarıq!” [Aydüz, 2015, 50]

Qurani-Kərim fərqli inanc qruplarının mövcudluğuna görə yox, onların əvvəlki vəhyləri bilə-bilə təhrif edib və pis əməllərindən çəkinməmələri rahatsız edir. (Bəqərə 2/75) [Tan, 2013, 60]

Mötədillik ənənəsinə təsiri edən İslami dəyərlərdən biri də dinlərin mənşəcə eyni olmasıdır. İslamın isə həzrət Adəmdən həzrət Muhəmmədə qədər bütün peyğəmbərlərin təbliğ etdiyi dinlərin müştərək adı olduğuna dair Quran əsaslı yanaşmadır: “Allah: “Dini doğru-dürüst qoruyub saxlayın, onda ayrılığa düşməyin!” – deyə Nuhə tövsiyə etdiyini, sənə vəhy buyurduğunu, İbrahimə, Musaya və İsayə tövsiyə etdiyini dinlərinizin üçün də qanuni etdi.” (əş-Şura 42/13) Müsəlmanların nəzərində inanc əsaslarından sayılan peyğəmbərlərin heç biri digərindən üstün deyil: “Biz Allaha, bizə nazil olana (Qurana), İbrahimə, İsmailə, İshaqa, Yəqubə və onun övladına göndirilənlərə, Musaya və İsayə verilənlərə, Rəbbi tərəfindən (bütün) peyğəmbərlərə verilənlərə inanmışıq. Onların heç birini digərindən ayırmırıq. Biz ancaq Allaha təslim olanlarıq!” (əl-Bəqərə, 2/136) İslamın özündən əvvəlki dinləri peyğəmbərləri ilə birlikdə qəbul etməsi, həmçinin onların təmsil etdiyi müqəddəs kitabları müsəlmanlar tərəfindən inanc əsası kimi tanımaqları Əhli-Kitaba hörmətlə yanaşmasını təzahür etmişdi. [Dini araşdırmalar mərkəzi, 2015, 44-45]

Dinlər arasında sülh olmadıqca dünyada barış imkansızdır. Sülhü təmin etmək üçün də fərqli din mənsublarının bir-birləri ilə dialoq içində olmaları lazımdır. Müsəlmanlarla həzrət İbrahimi (ə.s.) ortaq ata kimi qəbul edən, Onun dininə və millətinə mənsub olmaqla öyünən və yuxarıda adı çəkilən ayələrdə Quranın

təriflədiyi yəhudi və xristianlar arasında daha geniş bir sahə mövcuddur. Həmin müştərək dəyərləri ortaya qoymalarında fayda var. Müsəlman olaraq biz, dünyada əmin-amanlığı təmin etmək məqsədi ilə yəhudi və xristianlarla dialoqun davam etməsinin faydalı olacağını düşünməliyik. [Aydüz, 2015, 55-56] Dialoqu təmin etmək üçün isə ilk növbədə yəhudilər, xristianlar və müsəlmanlar bir-birlərinin dinlərini, mədəniyyət və adətlərini yaxşı bilməlidilər, bir-birlərini yaxşı tanımaq üçün bir yerə toplanmalıdırlar və başa düşməyə çalışmalıdırlar, müqəddəs dəyərlərə hörmətlə yanaşmalıdırlar, ortaq nöqtələrdə birləşməli və fərqliliklərə hörmət göstərməlidirlər. Və nəhayət, bütün bunları edə bilmək üçün səmimi qəlbdən istəkləri olmalıdır.

Allahın yaratdığı insanların dilləri, dinləri, rəngləri, məzhəbləri, həyat tərzləri fərqli ola bilər. Bu fərqliliklərə sahib insanların tək bir din üzərində bir yerə gəlmələri mümkün deyilsə də “ortaq əxlaqi dəyərlər” ətrafında toplanmaları mümkündür. Mötədil cəmiyyətə ən gözəl nümunə, Mədinədə yəhudi, xristian, müşrik və müsəlmanların müştərək dəyərlər və dialoq zəminində illərcə birgə yaşamalarıdır.

“Əgər Allah istəsəydi, sizə (eyni şəriətə tabe) vahid bir ümmət edərdi. Lakin (bu müxtəliflik) Allahın verdikləri ilə sizi imtahan etməsi üçündür. Elə isə yaxşı işlər görməkdə bir-birinizi ötməyə çalışın (bir-birinizlə yarışın). Həminizin axır dönüşü Allahdır. (Allah) aranızda ixtilaf doğuran məsələləri (onların həqiqətini) sizə xəbər verəcəkdir!” (əl-Maidə, 5/48)

Ədəbiyyat

1. Aydüz. Davud. Kur'an bütünlüğü içinde Yahudi ve Hıristiyanlar ve bir Müslüman olarak karşı tavrimiz. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 45, Temmuz 2015, 201 s.
2. Baba Metzia, The Babylonian Talmud, 2009.
3. Bünyadov Z. M., Məmmədəliyev V. M. Qurani-Kərim və tərcüməsi, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015, 611 s.
4. Dini araşdırmalar mərkəzi. Azərbaycanda tolerantlıq ənənəsi. Bakı: Nurlar, 2015, 160 s.
5. Göçmen. Akif. Yahudi-Müslüman dialogunun imkanı. Ankara: T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler tarihi) Anabilim dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2010, 93 s.
6. Gündüz. Şinasi. Din və İnanç sözlüğü. Ankara: Vadi Yayınları, 1998, 468 s.
7. Kızılabdullah. Şahin. Dinlerde barışın teolojik temelleri: Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam, Ankara: Dini Araştırmalar, sayı 21, 2018, 218 s.
8. Pamir. Dominik. Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri. Türkiye: Kaos Yayınları, 2000, 715 s.
9. Tan. Zeki. Kur'an'ı-Kerim'in farklı inanç guruplarına ortak gelecek inşa etmek için önerdiği paradigma. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 15, sayı 1, 2013, 92 s.
10. <https://juchre.org/talmud/babametzia/babametzia3.htm>
11. www.jw.org.az
12. www.multiculturalism.preslib.az
13. www.relig.info
14. www.tolerance.ru

Lamiyə Nəsirova

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

MƏDƏNİYYƏTLƏRİN DİALOQUNDA ƏDƏBİ ƏLAQƏLƏRİN YERİ (AZƏRBAYCAN - MONQOL ƏDƏBİ ƏLAQƏLƏRİ ƏSASINDA)

Açar sözlər: *Ədəbi əlaqələr, Azərbaycan, monqol, multikultural, tərcümə*

Azərbaycanın tarix boyu mədəniyyətlərin qovşağında yerləşməsi müxtəlif dünya xalqlarının multikultural dəyərlərinin milli dəyərlərimizlə qovuşmasına geniş zəmin yaratmış, multikulturalizm ənənələrinin uzun illər mövcudluğunu təmin etmişdir. Monqolustanla multikultural münasibətlərin daima aktual olduğunu nəzərə alaraq, mədəni əlaqələrin inkişafının əsas vasitələrindən biri kimi ədəbiyyatın rolu danılmazdır. Məhz buna görə dünya ədəbiyyatının tərəqqisinin əsasında müxtəlif xalqların şüurlu şəkildə bir-birindən bəhrələnməsi, qarşılıqlı surətdə yararlanması dayanır. Ədəbi əlaqələrin genişlənməsi milli ədəbiyyatların gələcək inkişafı üçün yeni üfüqlər açır, eyni zamanda, ədəbiyyatların bir-birinə yaxınlaşması ümumbəşəri ruhlu əsərlərin yaranmasına gətirib çıxarır. Ayrı-ayrı ölkələr arasında yaranan ictimai-siyasi, sosial-mədəni proseslər qarşılıqlı şəkildə ədəbi əlaqələrin də inkişafına təsir edir.

Azərbaycan ədəbiyyatı bütün dövrlərdə öz milli folklor və yazılı ədəbi ənənələrinə söykənərək mövcudluğunu davam etdirməklə yanaşı, dünya xalqlarının ədəbiyyatının ən qiymətli bədii sənət nümunələri ilə təmasda, qarşılıqlı ünsiyyətdə olmuş, onlardan bəhrələnmiş və daha da zənginləşmişdir. Dünya ədəbiyyatının qarşı-

lıqlı zənginləşmə istiqamətindəki inkişafı tərcümə vasitəsilə formalaşmışdır. Tərcümə əsərləri ədəbiyyatların zənginləşməsində nüfuzlu vasitəçilərdən biridir. “Tərcümə ədəbiyyatı xalqlar arasındakı mədəni əlaqələrin sıxlaşmasına səbəb olur, xalqlar arasındakı dostluğu və əməkdaşlığı daha da möhkəmləndirir. Onlar bir-birlərinin tarixi, mədəniyyəti, həyat və məişəti, adət və ənənələri, mənəvi varlığı ilə tanış olurlar” [Əzimov, 1955, 270].

Qədim tarixə, mədəniyyətə və ədəbiyyata sahib olan Azərbaycan istər Şərqi, istərsə də Qərbi xalqları ilə daim siyasi, mədəni əlaqələr qurmuşdur. Azərbaycan-moңqol ədəbi əlaqələri daim aktuallığını qorumuş, ötən əsrdən Moңqolustanın dövlət müstəqilliyini əldə etməsi ədəbi əlaqələrimizin inkişafında çox geniş imkanlar açmışdır. Bədii tərcümənin imkanlarından istifadə olunaraq XX əsrin ortalarından etibarən moңqol ədəbiyyatından nümunələr Azərbaycan dilinə tərcümə edilmişdir. Moңqol şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələri və yazılı ədəbiyyatından götürülmüş örnəklərin dilimizə çevrilməsi moңqol ədəbiyyatının Azərbaycanda tədqiqi və tərcüməsi sahəsində mühüm rol oynamışdır. Türk və moңqol xalqlarının eyni dil ailəsinə mənsub olması, tarixi inkişafı və bu xalqlara məxsus olan başqa ortaq cəhətlərin mövcudluğu Azərbaycan-moңqol ədəbi əlaqələrinin yaranmasına, inkişaf etməsinə təkan verən ən böyük amillərdir.

On beşə yaxın Azərbaycan şair və yazıçıların əsərləri moңqol dilinə tərcümə olunmuşdur. Bu müəlliflər arasında C.Məmmədquluzadə, xalq şairləri S.Vurğun, S.Rüstəm, M.Rahim, R.Rza, yazıçılardan A.Şaiqin və Ə.Məmmədخانının yaradıcılığı əsas yer tutur. S.Vurğunun məşhur “Zəncinin arzuları” poeması moңqol dilində beş dəfə nəşr olunmuşdur.

Moңqol ədəbiyyatının Azərbaycanda öyrənilməsi isə bədii tərcümə, həmçinin tədqiqat məqalələri vasitəsilə gerçəkləşdirilmişdir. Moңqol folklor nümunələri ilə bərabər yazılı ədəbiyyat örnəkləri və şeirlər Azərbaycan dilinə tərcümə edilmişdir. J.Şaqdarın “Polad heykəl haqqında ballada”, “Uçun mənim sətirlərim”, D.Nyamaanın “Bir səma altdayiq biz”, “İnsan və torpaq”, Ç.Lxamsurenin “Qardaşlarıma” və başqa çoxlu sayda poeziya nümunələri Məmməd Araz, Hikmət Ziya, Vilayət Rüstəmzadə, Əsgər İlham və Qabil tərəfindən tərcümə edilmiş, “Azərbaycan” jurnalında dərc olunmuşdur [Azərbaycan jurnalı, 1972, №10, 197-198-199]. Mövzu etibarilə rəngarəng olan şeirlər arasında Moңqolustanın təbiətini, gözəlliklərini, səfalı obalarını vəsf edən D. Tarvanın “Səhər günəşi” şeiri maraqlıdır:

Gümüşü çalması göz qamaşdıran
Silsilə dağların zirvələrindən
Əbədi buzları edərək əlvan,
Doğdu qızıl günəş, ucaldı həməni.
O günəş bol məhsul vəd edir bizə
Həyat yolumuza nur səpir deyək.
Səhər yaz fəslitək güldükcə üzə,
Xalqı salamlayır böyük gələcək [Azərbaycan jurnalı, 1958, №9, 81].

Tərcümə, ədəbi mövzu mübadiləsi, milli ədəbiyyatlarla tanışlıq Azərbaycan-moңqol ədəbi əlaqələri kontekstində multikultural dəyərlərin ortaq meyillərini müşahidə etməyə imkan yaradır.

Moңqolustanla ictimai, siyasi və digər mədəniyyət sahələrində olduğu kimi ədəbi əlaqələr istiqamətində də münasibətlər daima inkişaf edir. Ötən əsrdən başlayaraq moңqol ədəbi nümunələrinin dilimizə tərcümə edilməsi, moңqol ədəbiyyatı ilə bağlı məqalələrin çap olunması millətlərarası multikultural dəyərlərin qorunub saxlanması və inkişafında mühüm sahələrdən biri kimi müasir ədəbiyyatşünaslığımızda da öz aktuallığını qoruyub saxlayır və müstəqil Azərbaycançılıq ənənələri əsasında yeni tədqiqatların aparılmasını şərtləndirir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan jurnalı, 1958, №9
2. Azərbaycan jurnalı, 1972, №10
3. Əzimov.C Tərcümə prinsipləri. Bakı, Azərneşr, 1955

Pakizə Məmmədzadə
Azərbaycan Texniki Universiteti

ÜMUMDİLÇİLİK SİSTEMİNDƏ LİNGVOKÜLTUROLOGİYANIN ƏSAS FUNKSİYALARI VƏ MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI ÜNSİYYƏT VASİTƏSİ KİMİ FORMALAŞMASI

Açar sözlər: dil, mədəniyyət, etnos, milli xarakter, mədəniyyətlərarası ünsiyyət

Dil və mədəniyyət arasında qarşılıqlı əlaqənin araşdırılması XVII əsrdə başlasa da, bu problemin ətrafı öyrənilməsi keçən əsrə təsadüf edir. Bu mövzu ilə bağlı diçilik sahəsində bir çox araşdırmalar aparılmışdır.

Dil və mədəniyyət arasında qarşılıqlı əlaqənin təsvirinə ilk dəfə olaraq Humboldun tədqiqatlarında rast gəlinir. Dil fərdlər arasında ünsiyyət vasitəsidir, mədəniyyət isə cəmiyyətin müəyyən inkişaf səviyyəsini əks etdirir. “Mədəniyyət” sözü etimoloji olaraq latın sözü olan “colere” sözündən yaranmışdır və “tərbiyə, inkişaf” mənasını ifadə edir. Lakin “mədəniyyət” termin olaraq bir çox mənalara bildirir. Dil mədəniyyəti qoruyur və onu nəsildən-nəsilə ötürür. Eyni dildə danışan insanlar belə, bəzən bir-birini düzgün anlamır və bunun səbəbi məhz mədəni baxımdan fikir ayrılığının olmasıdır. İnsanın nitqi sözlərdən ibarətdir. Ünsiyyət qurmaq üçün bizim sözlərə ehtiyacımız var. Sözlər insanları birləşdirir, ünsiyyət qurmağa imkan yaradır. Ünsiyyətsiz cəmiyyət mövcud deyil, cəmiyyətsiz isə mədəni düşüncə, sosial bir insan mövcud deyil. Hər şey dildə toplanır. Beləcə dil ünsiyyət vasitəsidir, fikirləri ifadə etmək üçün bir üsuldür. İnsanların dünya və həyat haqqında bütün düşüncələri dildə toplanır. XX əsrin sonunda isə bütün bu amillərə dilin başqa xüsusiyyəti də əlavə olundu. Dil mədəniyyətin məhsulu, onun əsas tərkib hissəsi və mədəni kodların formalaşması üçün əsas amil oldu. Dilin əsas funksiyası onun mədəniyyəti qoruması və nəsildən-nəsilə ötürməsidir. Məhz buna görə mədəniyyət şəxsiyyətin, milli xarakterin, cəmiyyətin və millətin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Bildiyimiz kimi, fərqli dillərdə mədəni amillər müxtəlif terminlərlə ifadə olunur. Bu terminlər həmin dilin mədəniyyətinə məxsus olan adətlərin və dəyərlər sisteminin olması ilə bağlıdır. Dil mədəniyyətin güzgüsüdür, onda yalnız insanı əhatə edən ətraf mühit, onun həyat şərtləri deyil, həmçinin millətin şüuru, mentaliteti, milli xarakteri, həyat tərzini, adət-ənənələri, dəyərləri, dünya görüşü də əks olunur. Dilin güzgü ilə müqayisə edilməsi düzgündür, çünki onda həqiqətən bizi əhatə edən mühit əks olunur. Hər bir sözün arxasında real həyat hadisəsi durur. Dil hər şeyi: coğrafiyanı, iqlimi, tarixi, həyat şərtlərini əks etdirir. Dünya hadisələrinin dildə ifadə olunması həmin dildə danışan millətin kollektiv yaradıcılığıdır ki, bu da dil vasitəsilə başqa bir nəsillə ötürülür. Bütün deyilənləri nəzərə alsaq, demək olar ki, dil işarələr sistemidir və insanlar arasında ünsiyyət vasitəsidir. Mədəniyyət isə cəmiyyətin həyat tərzidir ki, nəsildən-nəsilə ötürülür. Dil və mədəniyyətin subyektivi insandır. İnsanlar dil vasitəsilə ünsiyyət qurur və bir-birlərinə məlumat ötürürlər. Dil yaratmanın, inkişafın və mədəniyyətin qorunması üçün vasitədir. Dil və mədəniyyət bir-biri ilə sıx əlaqədədir və bir-birindən ayrı mövcud ola bilməzlər. Bu qeyd olunan fikirlərin fonunda yeni bir elm sahəsi olan linqvokulturologiya latın dilindən tərcümədə “lingua” dil, cultura” “mədəniyyət”, logos“elm” yarandı. Linqvokulturologiya- dilçiliyin sərbəst istiqaməti olaraq dil və mədəniyyətin qarşılıqlı əlaqəsini öyrənən elm sahəsi kimi XX əsrin 90-cı illərində formalaşmağa başlamışdır. Elmin bu yeni sahəsi öz terminoloji aparatını yaradır ki, burada həm linqvistik, həm də kulturoloji əsaslar əks olunur. Müasir dilçilik tədqiqatlarında linqvistik və kulturoloji aspektdə təhlillər aparan və son vaxtlar çox sürətlə inkişaf edən sahə məhz linqvokulturologiyadır. Linqvokulturologiya dilçiliyin yeni bir sahəsi olaraq XIX əsrin əvvəllərindən etibarən araşdırılmaya cəlb edilmiş elm sahəsidir. Bu sahənin əsasını dil və mədəniyyət, dil və etnos, dil və milli mentalitet arasında qarşılıqlı münasibət mexanizminin tədqiqi təşkil edir. Bu sahə dil, mədəniyyət və insan amilindən ibarət üçlüyü əhatə edir. Əvvəllər daha çox lingvistik və ekstralingvistik faktorlar çərçivəsində tədqiq edilən dillər, 90-cı illərdən etibarən sosial-kulturoloji aspektlərdə araşdırılmağa başladı ki, bu da öz növbəsində dil və mədəniyyətin qarşılıqlı şəkildə araşdırılmasına zəmin yaratdı. Dil və mədəniyyət problemlərinin araşdırılması digər elm sahələrinin obyektinə olsa da, onların spesifik cəhətlərini nəzərə alaraq daha dərinlən araşdırma aparmaq üçün yeni bir sahənin - linqvokulturologiyanın yaranması milli mədəniyyətin qarşılıqlı əlaqəsinin üzə çıxarılmasında mühüm rol oynadı. Digər dilçilik sahələrindən fərqli olaraq linqvokulturologiya dilin milli-mədəni xüsusiyyətlərini və bu xüsusiyyətlərin dil təsirini öyrənir. Linqvokulturologiya həm lingvistik, həm də ekstralingvistik amilləri özündə birləşdirir [6, 28]. Dil, mədəniyyət və etnosun qarşılıqlı əlaqə problemi yeni deyil. Hələ XX əsrin əvvəllərində alman alimləri olan Qrim qardaşları bu problemi həll etməyə çalışmışlar. Bu fikirlər 60-70-ci illərdə rus alimləri tərəfindən daha da genişləndirilmişdir. Bu sahədə ən geniş yayılmış fikirlər Humboldta aid olmuşdur ki, alim dili “xalqın ruhu” hesab edirdi. Onun fikrincə mədəniyyət dildə mövcuddur. O mədəniyyətin həqiqi reallığıdır və insanı mədəniyyətə doğru aparır. Beləliklə, XX əsrin sonlarında dilçilikdə belə bir fikir formalaşmağa başladı ki, dil yalnız mədəniyyətlə əlaqədə deyil, dil mədəniyyətdən doğur və onu ifadə edir. Dil həmçinin mədəniyyətin yaranması və inkişafı və qorunub saxlanaraq nəsildən-nəsilə ötürülməsində mühüm rol oynayır. Linqvokulturologiya lingvistik və kulturologiyanın birləşməsindən əmələ gələn bir elm sahəsi kimi mədəniyyətin dildə təcəssüm olunan və möhkəmlənən xüsusiyyətlərini araşdırır. Bu yalnız iki elm sahəsinin birləşməsi deyil, onların vəhdətindən yaranan yeni bir elm sahəsidir. Çünki bu lingvistik və kulturologiyanın müvəqqəti birliyi deyil, elmin fənlərarası sahəsidir ki, öz məqsədləri, tədqiqat obyektini və metodları mövcuddur. Linqvokulturologiya xalqın dili ilə mədəniyyəti arasında sıx əlaqə dilin inkişafının insanın yaradıcı fəaliyyətinin nəticəsi kimi başa düşülməsidir. Linqvokulturologiya termini V.N.Teliya, V.Vorobyova, V.A.Maslova, Y.S.Stepanov, V.Şakleinanın əsərlərində meydana çıxmışdır. Ümumən bu sahənin inkişafını iki dövrə bölmək mümkündür: birinci dövr Humboldt, Sepir kimi alimlərin tədqiqatlarını əhatə edir. İkinci dövr isə linqvokulturologiyanın sərbəst tədqiqat sahəsi kimi inkişafını əhatə edir. Bu elm sahəsinin inkişaf dinamikası daha bir yeni dövrün təməlini qoyur ki, bu da linqvokulturologiyanın

hal-hazırkı vəziyyətini əks etdirir. Aparılan çoxsaylı tədqiqatlar bu elm sahəsinin fundamental fənnlərarası elm kimi inkişaf etməsinə şərait yaradır. Bildiyimiz kimi dil və mədəniyyət arasında olan əlaqə dünya dilçiliyində uzun müddətdir ki araşdırılır. Lakin İtalyan və Azərbaycan dilçiliyində bu istiqamətdə son dövrlər araşdırmalar aparılmağa başlanılmışdır. İtaliyada linqvokulturologiyanın yaranması və inkişafı əsasən xarici dillərin tədrisi fonunda meydana çıxmışdır. İtalyan dilçiliyində dil və mədəniyyətin qarşılıqlı əlaqəsi və bir-birinə təsiri ilə bağlı yazan alim Paolo Balboni dil və mədəniyyəti mədəniyyətlərarası ünsiyyətin əsas hissəsi kimi görür. İtaliyada olduğu kimi Azərbaycanda da son dövrlərdə linqvokulturologiya sahəsində tədqiqatlar aparılır, müəyyən elmi işlər yazılır və dillə mədəniyyətin qarşılıqlı təsiri izah edilir. Rusiyada isə bu yeni elm sahəsində çoxsaylı tədqiqatlar aparılmışdır və XX əsrin sonlarında Moskvada artıq bir neçə linqvokulturologiya məktəbi mövcud idi. Stepanov məktəbi. Bu məktəb metodologiya baxımından Benvenist konsetinə yaxın idi. Məqsədi mədəniyyəti diaxronik aspektdə təsvir etmək idi. Bu məqsədlə əsasən müxtəlif dövrlərə aid olan mətnlər üzərində təhlillər aparılırdı. Aktiv dil daşıyıcıları nəzərə alınmırdı. Teliya məktəbi. Bu məktəb frazeoloji vahidlərin linqvokulturoloji analizinə görə dilçilik sahəsində məşhurlaşmışdır. Teliva və onun tələbələri dil vahidlərini canlı dil daşıyıcısının mövqeyindən çıxış edərək təhlil edirlər. Vorobyov məktəbi. Vereşaqin və Kostomarovun konsepsiyasını inkişaf etdirir. Bugün linqvokulturologiyanı nəzərə almadan lingvistik araşdırmalar aparmaq mümkün deyil. Çünki millətə məxsus bir çox faktorlar mədəniyyətlə bağlıdır və mədəniyyətlə bağlı nüanslar bir çox məsələləri izah edir. Linqvokulturologiyanın bir elm sahəsi kimi obyektini mədəni informasiyanı ötürən dil ilə mədəniyyət və bu mədəniyyəti yaradaraq ondan istifadə edən insanın tədqiqi təşkil edir. Predmeti isə mədəni anlam ifadə edən dil vahidləridir. Bunlara misal aşağıdakıları göstərmək olar: 1) ekvivalenti olmayan leksik vahidlər və boşluqlar; 2) dildə möhkəmlənən mifoloji ifadələr, arxetiplər, adətlər və rituallar; 3) dildəki frazeoloji vahidlər; 4) stereotip və simvollar; 5) metaforalar və dil vasitələri; 6) dilin stilistik layı. Dil, mədəniyyət və etnos arasında qarşılıqlı əlaqə problemi fənnlərarası bir problemdir.

Sahibə Musayeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМ В ПЕРИОД ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Ключевые слова: *мультикультурализм, культура, общество, интеграции, толерантность*

Мультикультурализм – это принцип мирного сосуществования, основанный на толерантности к различным культурам, религиям и расам. Это также направление, направленных на защиту и развитие этих различий, а также интеграции национальных меньшинств в национальных культур государств [Niftiyev,2015,s.21]. Одним словом мультикультурализм включает в себя сообщество различных культур. Например, Азербайджан является одной из первых стран в мире, которая сохранила мультикультурализм в наши дни. Отказавшись от многокультурных ценностей в современном мире может вызвать все большее число растущих скандалов, конфронтации, национальных и религиозных конфликтов.

На протяжении столетий Азербайджан поселился на том месте, где он стал местом для проведения различных народов, рас и религий и сыграл ведущую роль в межцивилизационном соглашении. В этом процессе язык, религия и культура развивались и получали ценности, которые внесли значительный вклад в сокровищницу мировой культуры [Rəcəbli, 2016].

Хотя мультикультурализм сегодня является новым термином для мира, Азербайджан является примером человечества на протяжении тысячелетий, с гуманистической идеологией и политикой различных стран, которые признают права разных народов, живущих в одной и той же стране. Азербайджанская модель мультикультурализма - это модель, которая позволяет людям жить вместе в дружелюбной и хорошей атмосфере.

Особое внимание следует уделить деятельности общенационального лидера Азербайджана Гейдара Алиева, который укрепил и сохранил мультикультурализм в Азербайджане [Зейналова,2014, s.11] Идеология Азербайджана сыграла незаменимую роль в формировании мультикультурных ценностей в независимом Азербайджане.

А именно, идеология азербайджанства - это ценность нашего прошлого, это исторический опыт всех этнических групп в солидарности и взаимопонимании. Общенациональный лидер Гейдар Алиев всегда относился с большим уважением и почтением к религиозным общинам, проживающих в Азербайджане, поздравил их со своими религиозными праздниками и заботился об их традициях. Он выразил свое мнение о толерантности во всех международных мероприятиях, которые он принимал и всегда предпочитал межрелигиозного межкультурного диалога во время нынешней глобализации.

Эта политика, которую он основал, теперь успешно продолжается Президентом Ильхамом Алиевым. Согласно речи президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева, который был на открытии IV Бакинского международного гуманитарного форума 2 октября 2013 года, можно заметить, что роль мультикультурализма была поднята до уровня государственной политики: «Мультикультурализм - является образом жизни в Азербайджане. На самом деле, это относительно новый термин. Однако на протяжении веков в Азербайджане существовало мультикультурного общества. Очевидным свидетельством этого является дружба и солидарность между нациями. Мы также хотим сегодня работать над этим, чтобы оказать положительное влияние на процессы, происходящие в регионах и во всем мире».

Кроме того есть такие примеры, как Баку Саммита религиозных лидеров мира в 2010 году; I и II всемирные форумы межкультурного диалога в Баку в 2011-2013 гг.; День международного терпимости 16 ноября 2015 года в Баку; 28 февраля 2014, создание государственного совета для межэтнических, многообразия культур и религиозных дел Азербайджанской Республики; Президентский указ о создании Бакинского международного центра для культурного многообразия на 15 мая 2014 г.; Декларация 2016 годом «Многообразии культур» и 2017 годом «Исламской солидарности»; Декларация города Баку как столица исламской культуры, преподавания «Введение мультикультурализма» и «Азербайджанский мультикультурализм» в учреждениях. В то же время, первые европейские игры, Гран-при Европы Формулы 1, Шахматная Олимпиада, четвертые Игры исламской солидарности, которые проводились в нашей стране, играют важную роль в соблюдении мира и в распространении положительных ценностей для мир

Деятельность Мехрибан Алиевой, Первого Вице-президента, Президента Фонда Гейдара Алиева, посла доброй воли ЮНЕСКО и ИСЕСКО должна быть подчеркнута в осуществлении многокультурных событий в стране. Услуги Фонда Гейдара Алиева, в частности, Мехрибан Алиева, имеют большое значение для сохранения этнической принадлежности этнических групп, восстановления и сохранения культурных и религиозных памятников. В своем выступлении г-жа Мехрибан Алиева сказала: «Люди, которые уважают свою культуру, свою историю, свои традиции и свои дела, должны одинаково относиться к культурам и разным истории».

Не случайно, что Азербайджанская модель мультикультурализма основана на этих основах. «Азербайджан поддерживает все международные инициативы по продвижению междцивилизационного примирения. Наша страна сделала и продолжает вносить достойный вклад в международный диалог в рамках ООН, Альянса цивилизаций, ЮНЕСКО, ИСЕСКО, ОБСЕ, Совета Европы, СНГ и других специальных международных организаций и форумов». Президент Ильхам Алиев сказал: «Мы не просто географический мост между Востоком и Западом, но и культурный мост». То есть мы, как мост, можем объединить как Восток, так и Запад. То есть мы, как мост, Вот почему мы можем с уверенностью сказать, что в последние годы Азербайджанская Республика стала центром межкультурного диалога, местом объединения культур.

Литература

1. Niftiyev Niyaz. *Azərbaycanda birgəyaşayış və multikulturalizm*. Bakı: 2015.
2. Rəcəbli H. *Multikulturalizm siyasətinin Azərbaycan nümunəsi*. Səs qəzeti, 22 aprel, 2016.
3. Зейналова С. Из истории мультикультурализма в Азербайджане, Б., 2014.

Nizami Məmmədov
Bakı Slavyan Universiteti

QLOBALLAŞMA VƏ KLASSİK İRS: VAQİF VƏ HACİNİYAZ POEZİYASINA MÜQAYİSƏLİ YANAŞMA

Açar sözlər: *qloballaşma, klassik irs, Vaqif, Haciniyaz, poeziya*

Keçmiş Sovetlər İttifaqının süqutundan sonra qloballaşmayla bağlı baxışlar daha da güclənməyə başladı. Məhz bu dövrdən başlayaraq, nəinki ayrı-ayrı mədəniyyətlərin inkişafıyla əlaqədar fikirlər səsləndirildi, həm də yeni texnologiyaların ortaya çıxması mədəniyyət və ədəbiyyatların qarşılıqlı şəkildə öyrənilməsini gündəmə çıxardı. Türk xalqları ədəbiyyatları ilə əlaqəli işləmələr daha çox diqqət mərkəzinə çəkildi. Azərbaycanca bu müstəvidə P.Xəlilovun, N.Tağısoyun, A.Feyzullayevanın, E.Quliyevin R.Əskərin, E.Babayevanın, T.Teymurovun, N.Azadgilin, S.Sadiyevin, M.Dəğərin, Ş.Məmmədovanın və başqalarının ədəbiyyat və

folklor nümunələrinin müqayisəli qarşılaşdırıcı kontekstdə nəşr etdirdikləri monoqrafik araşdırmaları, dərslik və dərs vəsaitləri, dissertasiyaları ortaya çıxdı. Bu araşdırmaların araya-ərsəyə gəlməsində digər məqamlarla yanaşı, qloballaşma prosesləri önəmli əhəmiyyət kəsb etməkdədir.

Qloballaşma mühüm siyasi, kulturoloji və ədəbi proses olaraq XX əsrin ortalarından mövcud olsa da, keçmiş Sovetlər İttifaqında onun çiçəklənməsi üçün münbit şərait mövcud deyildir. Lakin zəif də olsa həmin vaxtlar bu proses təsirsiz ötüşmür, daxili siyasət, yerli iqtisadiyyat və ənənəvi mədəniyyətlər ona laqeyd qalmırdı [2]. Qloballaşmaya müxtəlif rakurslardan nəzər salınsa da, əksər müəlliflər qloballaşmanı “qlobal qarşılıqlı asılılıq və münasibətlər” zəminində nəzərdən keçirirlər. Fikrimizcə, ona belə yanaşma daha mənti-qə yataandır. Çünki qloballaşmanın nəticəsi həm də yerli və dünya üzrə olan qarşılıqlı münasibətlərdir. Bu, nəinki siyasət, iqtisadiyyat, hər b məsələləri, ticarət, elm, texnika, texnoloji proseslər, həm də mədəni-ədəbi sferada gedən proseslərə öz təsirini göstərirdi. Belə olduğu halda Azərbaycan ədəbiyyatının digər türk xalqları, xüsusən bizim dövrə qədər ədəbi-nəzəri fikrimizdə problem olaraq öyrənilməyən ədəbiyyatların təhlil mütəvəsinə gətirilməsini zəruriləşdirdi. Buna görə də qaraqalpaq poeziyasının ünlü nümayəndələrindən olan Hacıniyaz Kosi bayı ulının əsərlərini Azərbaycan şairi Molla Pənah Vaqif yaradıcılığı ilə müqayisəli şəkildə öyrənmə də aktuallaşmaqdadır. Məsələ burasındadır ki, həm Vaqif, həm də Hacıniyaz lirikası ayrı-ayrılıqda hər biri milli ədəbiyyatda öz yenilikçi və orijinal keyfiyyətləri ilə fərqlənir. Hər iki şairin əsərləri milli-bədii düşüncə sistemində yeni mərhələnin yeni üfuku kimi xarakterizə olunur. Vaqif Azərbaycan poeziyasında qoşma janrının banisi hesab olunduğu kimi, Hacıniyaz da qaraqalpaq ədəbiyyatında qoşqı, kosıq (yəni qoşma) janrının əsasını qoyanlardandır.

Eyni zamanda bu da vurğulanmalıdır ki, Vaqifin ədəbi ideyaları, poetik yaradıcılıq yolu və istiqaməti motiv, dil, üslub, metod, fikri ifadə tərzı, həyata və həyat həqiqətlərinə münasibət, gerçəkliyin bədii dərkı və s. nəzərəcarpacaq dərəcədə onun sələflərindən fərqlidir [Babayev, 2018, 713]. Çünki doğrudan da o, sələflərinin ənənəvi stereotiplərindən kənarlaşmaqla milli poeziyanın xüsusiyyətlərinə yeni həyat verməyə müvəffəq oldu.

Vaqif kimi Hacıniyaz da öz xalqını qəlbən sevən vətənpərvər şair idi. Çünki Hacıniyaz Kunqrad üsyanı zamanı xalq mövqeyinin müdafiəçisi, həmin üsyanın fəal iştirakçısı kimi özünün xalqa bağlılığını bütün fəaliyyəti və yaradıcılığı ilə təsdiqləmişdir. Əgər Vaqif qoşmanı milli janrın aparıcı qəlibinə çevirib, həm də təniz, klassik qəzəl, müxəmməs, müstəzad, münəşşərdə ortaya qoyurdusa, Hacıniyaz da kosıq, didaktik, sevgi-məhəbbət duyğularını tərənnum edən nümunələr, müxəlləs (müxəmməs) ustası kimi tanınırdı. Həm Vaqifin, həm də qaraqalpaq şairi Hacıniyazın poetik irsinin xeyli hissəsini müşairə (poetik yarışma) təşkil edirdi. Vaqifin deyişmələri Vidadi ilə idisə, Hacıniyaz bu müşairələrin əksəriyyətini Qız Meneşlə etmişdir [Əжинияз, 2014, 180-194].

Vaqif və Hacıniyaz yaradıcılığını müqayisəli-qarşılaşdırıcı kontekstdə təhlillərə cəlb etdikdə görürük ki, onların hər ikisi yaşadıkları dövrün, həyatın xüsusiyyətlərini, ukladını, gerçəkliyin bütün ağı-acılarını əsərlərində böyük ustalılıqla əks etdirməyə müvəffəq olmuşlar. Bütün bu yaxınlıq və uyğunluqlar bir daha sübut edir ki, Vaqif və Hacıniyaz yaradıcılığının xeyli məsələləri qloballaşma şəraitində yaşayan ədəbiyyatları-mızda müqayisələr müstəvəsində təhlil olunmağı gündəmə gətirməkdədir.

Ədəbiyyat

1. Babayev Y. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi (XIII-XVIII əsrlər). Bakı, “Elm və təhsil”, 2018, 760 s.
2. Глобализация и мультикультурализм: изменение в понятиях и ... <https://www.socionauki.ru>
3. Əжинияз. Мэнги мийраслар. Нөкис, “Илим”, 2014, 180-194

Ofelya İsmayılova

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

AZƏRBAYCANDA QLOBALLAŞMA ŞƏRAİTİNDƏ MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏR

Açar sözlər: *tarixi-mədəni keçmişimiz, milli özünəməxsusluq, qloballaşma, multikultural cəmiyyət*

Bu gün multikulturalizm Azərbaycanda dövlət siyasətidir və eyni zamanda həyat tərzidir.

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İlham ƏLİYEV**

Dövrümüzün ən aktual məsələlərindən biri Azərbaycandakı multikultural həyat tərzidir. Respublikamız müxtəlif milli mədəniyyətlərin qovuşduğu bir ölkədir. Bu müxtəlifliklər tarixi prosesin inkişafının

nəticəsi olaraq zaman-zaman formalaşaraq bu günümüzdə gəlib çatmışdır. Müxtəlif xalqların nümayəndələri, fərqli dinlərə və mədəniyyətlərə mənsub olan insanlar dostluq və qardaşlıq şəraitində bu ölkədə yaşayırlar. Respublika əhalisinin əksəriyyəti müsəlman olmasına baxmayaraq, burada məscidlə yanaşı kilsələr və sinaqoq da fəaliyyət göstərir və burada xalqlar azad surətdə ibadət edirlər.

Son illər ölkə başçısı, hörmətli cənab Prezident İlham Əliyev ölkəmizin dünya xalqlarına tolerantlıq mesajını, multikultural mövqeyini rəsmi şəkildə açıqlamış, bütün dünyaya bəyan etmişdir. Xalqımızın tolerantlıq ənənələrinə, multikultural dəyərlərə sadıqlıyı kökdən gəlir və klassik ədəbiyyatımızda öz əksini tapır.

Dözümlülük, digər xalqların mədəniyyətinə, adət-ənənələrinə hörmət və ehtiram müsəlman Şərqinin ən böyük filosof şairlərindən sayılan İmadəddin Nəsimi yaradıcılığında aydın surətdə görünür. Onun yaradıcılığında müsəlman, xristian obrazından, fərdiyyətindən daha ucada duran bir ideal vardır. Bu da böyük hərfərlə yazılan İnsan obrazıdır. O, insanı dünyanın ən qiymətli incisi, əşrəfi sayır, onu göylərə qaldırır:

Mərhəba, insani kamil, canımın cananəsi,

Aləmin cismi sədəfdir, sənmişən dürdanəsi [Nəsimi, 1973, 359].

Böyük mütəfəkkir Xaqani Şirvaninin yaradıcılığında da islam dini ilə yanaşı digər xalqların dinlərinə ehtiramla yanaşmasını izləyirik, dahi şair qəsidələrində onlara sevgisini dilə gətirməkdən çəkinməmişdir:

Ey tərsa gözəli, ol mənə qəmxar,

Hər bir kəlisada səni sevən var.

O xaz tək hörülən saçından barı,

Bir tük ver, bağlayım belimə, Zünnar! [Xaqani, 1987, 32]

Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin möhtəşəm əsərlərində tolerantlıq və multikultural dəyərlər daha dərin bir məzmunla öz parlaq əksini tapmışdır. Məşhur “Sirlər xəzinəsi” poemasında şair nəsihət üslubunda insanları ədalətə, təmizliyə, birliyə, tolerant sufilinin əsas prinsipi olan mükəmməl nitqə və ilahi məhəbbətə çağırır. “Xosrov və Şirin” poeması ilk baxışdan adi məhəbbət təsiri bağışlasa da, süjet və məzmun baxımından tolerantlığın və multimedəni dəyərlərin tərənnüm olunması kimi özünü təsdiq edir. Əsərdə insan məhəbbəti dini məhdudiyətləri aşaraq, saf və təmiz insani münasibətləri bizə aşılayır. Bizans şahzadəsi xristian Məryəm, alban şahzadəsi Şirin və azərbaycanlı Fərhad üçbucağı multimedəni və tolerant dünyagörüşünü təcəssüm etdirən çox parlaq sübutdur. “Yeddi gözəl” əsərində isə Nizami Gəncəvi slavyan, bizans, hind, çin, türk, iran şahzadələrinin obrazlarında, əslində, dünya mədəniyyətinin müxtəlifliyini və onların hər birinin özünəməxsusluğunu tərənnüm edir. Böyük yazıçının sonuncu poeması “İsgəndərnamə”də multikultural ideyalar surətlərin dili ilə ifadə edilir.

Azərbaycanda yeni ictimai-fəlsəfi və ədəbi-bədii fikrin inkişafında tolerantlıq motivləri sonrakı dövrlərdə də daha da inkişaf etmiş və XIX-XX əsrlərdə öz əksini tapmışdır. Onların içərisində “Əsli və Kərəm” dastanı, Hüseyn Cavidin “Şeyx Sənan” pyesi, Nəriman Nərimanovun “Bahadır və Sona”, Elçinin “Mahmud və Məryəm”, Yusif Vəzir Çəmənizəminlinin “Əli və Nino” əsərləri dediklərimə bariz nümunədir. XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq tolerantlıq və multikulturalizm motivləri Azərbaycan kinematografiyasında da özünü göstərməkdə idi.

İstedadlı rejissor Tofiq Tağızadənin 1955-ci ildə çəkdiyi “Görüş” filmində azərbaycanlı gənc oğlan Kamilin və özbək qızı Lalanın məhəbbəti tərənnüm olunur ki, bu da Azərbaycanda tolerantlığı təcəssüm edirdi, 1963-cü ildə Şamil Mahmudbəyovun lentə aldığı “Romeo mənim qonşumdur” filmində isə azərbaycanlı gənc Ariflə gürcü qızı Nonanın məhəbbəti əsas motiv kimi gözlərimizdə canlanır. 2016-cı ildə “Əli və Nino” filminin təntənəli nümayişi “Multikulturalizm ili”nə verilmiş qiymətli töhfə sayıla bilər.

Beləliklə, cəmiyyətimizdə hökm sürən milli ideya və ideologiya, millətin formalaşması və inkişafı cəmiyyətin birləşməsinə, mədəni və etnik fərqlərindən asılı olmayaraq həmrəyliyin bərqərar olmasına imkan yaradır.

Bildiyimiz kimi, 2019-cu il mayın 10-da Ulu öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 96-cı ildönümünü qeyd edəcəyik. Bütün varlığı ilə özünü azərbaycanlı sayan Ulu öndər cəmiyyətin bütövləşməsi, azərbaycançılıq ideologiyasının, milli həmrəyliyin aparıcı qüvvəyə çevrilməsi yolunda mühüm işlər görərək, irqindən və dinindən asılı olmayaraq, ümumxalq birliyinin əsaslarını qoymuşdur. Böyük siyasətçi tarixən formalaşmış ayrı-ayrı ideyaları vahid konsepsiyada birləşdirərək, onu dövlət idarəçiliyimizin bazasına çevirmiş və uğurla həyata keçirmişdir. Xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərini müdafiə etməyi, həm də qoruyub saxlamağı bacaran, dövlətin və vətəndaşların mənafeyini birləşdirən azərbaycançılıq ideologiyası ölkədə vətəndaş birliyinin uğurlu təməlini qoymuşdur, bu da multikulturalizm və tolerantlığın başlıca təminatçısı olmuşdur.

Məlumdur ki, çoxsaylı ictimai-siyasi və din xadimləri, nüfuzlu dövlət başçıları, müxtəlif iş adamları Heydər Əliyevin tarixdəki rolu və yerinə yüksək qiymət vermişlər. Ulu öndərimizin dəfn mərasimində iştirak edən Rusiya prezidenti Vladimir Putin onun şəxsiyyətinə sonsuz məhəbbətindən danışmış və onu “sınıb-parçalanmayan nəhəng siyasət dağı”na bənzətmişdir [“Azərbaycan” qəz., 2003]. Tanınmış ictimai-siyasi və dövlət xadimi Ramazan Abdulatipov Heydər Əliyevin Dağıstan, Ümumqafqaz və Rusiyanın milli azlıq təşkil

edən xalqları qarşısındakı tarixi xidmətlərini yüksək qiymətləndirərək yazırdı: “O, elə bir nəhəng adamdır ki, onun şəxsiyyəti elə çoxşaxəli və qüdrətlidir ki, onu Dağıstan, Qafqaz, Rusiya üçün kim olduğunu bu gün anlamaq və qiymətləndirmək çox çətindir. Bunu bəlkə də 50 ildən sonra anlamaq, dərk etmək mümkün olacaqdır” [“Azərbaycan” qəz., 2003]. Belarus Respublikasının prezidenti A.Lukaşenkonun fikrincə “Heydər Əliyev ölkəmizə siyasi məğrurluq və şəxsiyyət müdrikliyi nümunəsi göstərmişdir” [“Vışka” qəz., 2003]. Ulu öndərin yas mərasimində iştirak edən Qzaxıstan Respublikasının keçmiş prezidenti Nursultan Nazarbayevin də fikirləri diqqəti cəlb edir: “Dahi insanlar dünyadan gedərkən sanki günəşin də işığı azalır” [“Vışka” qəz., 2003]. Heydər Əliyev şəxsiyyətinə daha doğru və layiqli qiyməti verən Türkiyənin keçmiş baş naziri Bülent Ecevit olmuşdur. O, demişdir: “Qüdrətli öndərsiz bir millət heç nəyə nail ola bilməz. Heydər Əliyev Atatürk qədər qüdrətli bir türkdür! O, min ildə bir yetişən dahidir” [“Azərbaycan” qəz., 2003].

Təəssüflə qeyd etmək istərdim ki, həcmi çox da böyük olmayan bu məqalədə Heydər Əliyev fenomenini və onun tarixi xidmətləri kifayət qədər əhatə olunmadı. Onun müdrik siyasəti nəticəsində dinindən, dilindən asılı olmayaraq ölkəmizdə yaşayan xalqların dostluq, qardaşlıq və multikultural şəraitdə yaşamasına təminat yarandı. Öz sağlığında canlı əfsanəyə çevrilən bu tarixi simanı xalqımız heç zaman unutmayacaq!

Ədəbiyyat

1. “Azərbaycan” qəzeti, 2003, 13 dekabr.
2. Heydər Əliyev irsi və azərbaycançılıq. Bakı, ADPU mətbəəsi, 2018.
3. Nəsimi İmadəddin. Seçilmiş əsərləri. Bakı, Yazıçı, 1973.
4. Şirvani Xaqani. Seçilmiş əsərləri. Bakı, Yazıçı, 1987.
5. “Vışka” qəzeti, 2003, 14 dekabr.

Tərlan Orucova

*Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyası*

MULTİKULTURALİZM SİYASİ İNDEKSİ VƏ AVROPADA MÜSƏLMANLARIN SİYASƏTDƏ TƏMSİLİNİN QARŞILIQLI ƏLAQƏSİ

Açar sözlər: *multikulturalizm, Multikulturalizm Siyasəti İndeksi, müsəlmanlar, immiqrant*

Avropada yaşayan müsəlmanların Avropa ölkələrində siyasətdə və parlamentlərdə təmsil olunması bu ölkələrdə ictimai sülh və müsəlmanların yaşadığı ölkələrə inteqrasiyası baxımından həyati əhəmiyyət daşıyır. Buna baxmayaraq, ümumilikdə Avropada müsəlmanlar öz saylarına nisbətdə parlamentlərdə kifayət qədər təmsil olunmur. Bu vəziyyət Avropanın mühafizəkar və dindar müsəlmanlarla əlaqələrini pozur və Avropanın İslam dünyası ilə sağlam münasibət qurmasına mane olur.

Siyasi iştirak ölkələr arasında inteqrasiya siyasətinin zəif halqasıdır. Miqrantların siyasi imkanları ölkədən-ölkəyə, xüsusilə də Qərbi və Orta Avropa müqayisə edildikdə fərqlidir. Qərbi Avropada miqrantların siyasi iştirakçılığa çıxış imkanları Orta Avropa ilə müqayisədə daha çoxdur. Müsəlmanlar avropalı cəmiyyətlərdə xristian olmayan ən böyük azlığı təşkil edir. Hal-hazırda Fransa, Almaniya, Belçika və Niderland kimi bəzi Qərbi Avropa ölkələrində əhalinin 4%-dən 10%-ə qədəri müsəlmanlardan ibarətdir. Avropadakı müsəlmanların əksəriyyətinin sosial-iqtisadi vəziyyəti aşağıdır və onlar nəinki ev və iş tapmaqda, həmçinin təhsil sahəsində də ayrı-seçkiliyə məruz qalırlar. Müsəlmanların sosial-iqtisadi cəhətdən geri olması və gündəlik həyatdakı ayrı-seçkiliyə məruz qalması digər miqrantlarla müqayisədə daha yüksək həddədir. Ölkələr arasında əhəmiyyətli dəyişikliklərə baxmayaraq, müsəlman azlıqlar Avropa siyasətində də əhəmiyyətli dərəcədə yetərsiz təmsil edilmişdir. Xüsusilə Fransa kimi bəzi dövlətlərdə yetərsiz təmsilçilik yüksək həddədir. Belçika və Hollandiya isə müsəlman azlıqların mütənasib olaraq təmsil edildiyi Qərbi Avropanın yeganə iki ölkəsidir.

İndi isə Avropa ölkələrində müsəlmanların siyasətdə təmsilinin bu ölkələrin Multikulturalizm Siyasi İndeksi ilə qarşılıqlı əlaqəsini araşdıraraq. Multikulturalizm Siyasəti İndeksi multikulturalizmin sosial təsirlərinə çıxış üçün vasitədir. Bizə multikulturalizm siyasətinin zamanla keçdiyi təkamülü müəyyən etməyə imkan yaradır və 3 zaman dilimində - 1980, 2000, 2010 -cu illərdə 21 demokratik ölkədə multikulturalizm siyasətinin mövcudluğunu və ya yoxluğunu 8 meyar əsasında ölçür [Kimlika, 2012, <https://www.queensu.ca/mcp/immigrant-minorities/evidence/netherlands>].

Müsəlmanların siyasətdə təmsil olunmasında ən yüksək nəticəyə malik olan Hollandiya (Parlamentdə 14 müsəlman deputat təmsil olunur. Bunlardan 3-ü müsəlman partiyasından seçilib. Müsəlmanların təmsili nor-

madan 50% artıqdır.) Multikulturalizm Siyasi İndeksində maksimum 8 baldan 1980-ci ildə 2.5, 1990-cı ildə 3, 2000-ci ildə 4, 2010-cu ildə 2 bal toplamışdır [https://www.queensu.ca/mcp/immigrant-minorities/evidence/netherlands]. Hollandiya müxtəlif dövrlərdə 8 kriteriyadan 5-ni tam və ya qismən yerinə yetirmişdir.

Hollandiyadan sonra müsəlmanların təmsilçiliyində II yerdə qərar tutan Belçika (Parlamentdə 10 müsəlman millət vəkili təmsil olunur və bu təmsilçilik əhalinin sayına münasibətdə normadan artıqdır.) Multikulturalizm Siyasi İndeksində maksimum 8 baldan 1980-ci ildə 1, 1990-cı ildə 1.5, 2000-ci ildə 3.5, 2010-cu ildə isə 5.5 bala sahib olmuşdur [https://www.queensu.ca/mcp/immigrant-minorities/evidence/belgium]. Belçika müxtəlif dövrlərdə 8 kriteriyadan 7-ni tam və ya qismən yerinə yetirmişdir.

Müsəlmanların siyasətdə yetərli təmsilinə nümunə olan İsveç (Parlamentdə 18 müsəlman mənşəli millət vəkili təmsil olunur.) Multikulturalizm Siyasi İndeksində maksimum 8 baldan 1980-ci ildə 3, 1990-cı ildə 3.5, 2000-ci ildə 5, 2010-cu ildə isə 7 bal toplamaqla bu illər ərzində 8 kriteriyadan 7-ni tam olaraq yerinə yetirmişdir [https://www.queensu.ca/mcp/immigrant-minorities/evidence/sweden].

Siyasətdə orta müsəlman təmsilçiliyinə malik olan Böyük Britaniya (Nümayəndələr Palatasında 14, Lordlar Palatasında 10 müsəlman əsilli deputat var ki, bu da müsəlman azlığın 2/3-sinin təmsil olunması deməkdir.) Multikulturalizm Siyasi İndeksində maksimum 8 baldan 1980-ci ildə 2.5, 1990-cı ildə 5, 2000-ci ildə 5, 2010-cu ildə 5.5 bal toplayaraq, meyarlardan 6-nı tam və ya qismən yerinə yetirmişdir [https://www.queensu.ca/mcp/immigrant-minorities/evidence/united-kingdom].

Norveç İslama açıq olsa da, müsəlman təmsilçiliyi yetərsizdir (Parlamentdə 4 müsəlman əsilli deputat təmsil olunur). Multikulturalizm Siyasi İndeksində maksimum 8 baldan 1980-ci ildə 0, 1990-cı ildə 0, 2000-ci ildə 0, 2010-cu ildə isə 3.5 bala sahib olan Norveç 8 meyardan 2-ni tam, 3-nü isə çox məhdud şəkildə həyata keçirmişdir [https://www.queensu.ca/mcp/immigrant-minorities/evidence/norway].

Siyasətdə yetərsiz müsəlman təmsilçiliyinə malik olan Almaniya (Parlamentdə 19 müsəlman əsilli deputat təmsil olunur. Halbuki bu rəqəm 29-30 olmalıdır.) Multikulturalizm Siyasi İndeksində maksimum 8 baldan 1980-ci ildə 0, 1990-cı ildə 0.5, 2000-ci ildə 2, 2010-cu ildə isə 2.5 bala malik olmuşdur. Almaniya 8 meyardan 1-ni tam, 3-nü isə qismən yerinə yetirmişdir [https://www.queensu.ca/mcp/immigrant-minorities/evidence/germany].

Avstriyada müsəlmanlar yetərsiz təmsil olunur. (Parlamentdə 5 müsəlman millət vəkili var. Müsəlman azlığın sayına mütənasib olsa idi, bu rəqəm 9 olmalı idi.) Multikulturalizm Siyasi İndeksində maksimum 8 baldan 1980-ci ildə 0, 1990-cı ildə 0, 2000-ci ildə 1, 2010-cu ildə isə 1.5 bala malik olan Avstriya, 8 meyardan 1-ni tam, 1-ni isə çox məhdud şəkildə həyata keçirmişdir [https://www.queensu.ca/mcp/immigrant-minorities/evidence/austria].

Müsəlmanların yetərsiz təmsil olunduqları digər Avropa ölkələrindən olan Danimarka (Parlamentdə 4 müsəlman millət vəkili var.) Multikulturalizm Siyasi İndeksində maksimum 8 baldan 1980-ci ildə 0, 1990-cı ildə 0, 2000-ci ildə 0, 2010-cu ildə isə 0 bal toplamaqla, heç bir meyarı yerinə yetirməmişdir. [https://www.queensu.ca/mcp/immigrant-minorities/evidence/denmark].

Avropada ən çox müsəlman azlığa sahib Fransada müsəlmanların siyasətdə təmsili ən aşağı səviyyədədir. (Parlamentdə 8 müsəlman təmsil olunur. Halbuki, müsəlmanların nisbətində uyğun olsa idi, bu rəqəm 49 olmalı idi.) Fransa Multikulturalizm Siyasi İndeksində maksimum 8 baldan 1980-ci ildə 1, 1990-cı ildə 1, 2000-ci ildə 2, 2010-cu ildə isə 2 bal toplamaqla, 8 meyardan yalnız 2-ni yerinə yetirə bilmişdir [https://www.queensu.ca/mcp/immigrant-minorities/evidence/france].

Beləliklə, yuxarıdakı müqayisəməzdən aydın olur ki, Multikulturalizm Siyasi İndeksində yüksək nəticə göstərən ölkələrdə (İsveç, Belçika, Böyük Britaniya, Hollandiya) müsəlmanların siyasətdə təmsili yüksək və ya orta həddədir. Əksinə Multikulturalizm Siyasi İndeksində aşağı nəticə göstərən ölkələrdə (Norveç, Danimarka, Almaniya, Avstriya, Fransa) isə müsəlmanların siyasətdə təmsili yetərsiz və ya ifrat yetərsizdir.

Ədəbiyyat

1. "National Profiles, Belgium", Association of Religion Data Archives. http://www.thearda.com/internationalData/countries/Country_22_1.asp (25 fevral 2019)
2. "National Profiles, France", Association of Religion Data Archives. http://www.thearda.com/internationalData/countries/Country_83_1.asp. (18.02.2019)
3. "National Profiles, Germany", Association of Religion Data Archives. http://www.thearda.com/internationalData/countries/Country_90_1.asp. (20 fevral 2019)
4. "National Profiles, Netherlands", Association of Religion Data Archives. http://www.thearda.com/internationalData/countries/Country_160_1.asp (25 fevral 2019)
5. Kymlicka, W. "Multiculturalism-Success, Failure and the Future" (2012) [file:///C:/Users/Admin/Downloads/TCM-Multiculturalism-Web%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/TCM-Multiculturalism-Web%20(2).pdf)

6. Multiculturalism Policies in Contemporary Democracies/Immigrant Minorities/Evidence/ Belgium. <https://www.queensu.ca/mcp/immigrant-minorities/evidence/belgium> (27 fevral 2019)
7. Multiculturalism Policies in Contemporary Democracies/Immigrant Minorities/Evidence/ Netherlands. <https://www.queensu.ca/mcp/immigrant-minorities/evidence/netherlands> (27 fevral 2019)
8. Multiculturalism Policies in Contemporary Democracies/Immigrant Minorities/Evidence/ Sweden. <https://www.queensu.ca/mcp/immigrant-minorities/evidence/sweden> (17 fevral 2019)
9. Multiculturalism Policies in Contemporary Democracies/Immigrant Minorities/Evidence/ Germany. <https://www.queensu.ca/mcp/immigrant-minorities/evidence/germany> (27 fevral 2019)
10. Multiculturalism Policies in Contemporary Democracies/Immigrant Minorities/Evidence/ United Kingdom. <https://www.queensu.ca/mcp/immigrant-minorities/evidence/united-kingdom> (27 fevral 2019)
11. Multiculturalism Policies in Contemporary Democracies/Immigrant Minorities/Evidence/ Norway. <https://www.queensu.ca/mcp/immigrant-minorities/evidence/norway> (27 fevral 2019)
12. Multiculturalism Policies in Contemporary Democracies/Immigrant Minorities/Evidence/ Denmark. <https://www.queensu.ca/mcp/immigrant-minorities/evidence/denmark> (27 fevral 2019)
13. Multiculturalism Policies in Contemporary Democracies/Immigrant Minorities/Evidence/ Austria. <https://www.queensu.ca/mcp/immigrant-minorities/evidence/austria> (28 fevral 2019)
14. Multiculturalism Policies in Contemporary Democracies/Immigrant Minorities/Evidence/ France. <https://www.queensu.ca/mcp/immigrant-minorities/evidence/france> (28 fevral 2019)

Ramil Mirzəyev

Dövlət Sərhəd Xidməti Akademiyası

MULTİKULTURALİZM VƏ DAVRANIŞLARIN ETNOPSİKOLOGİYASI

Açar sözlər: *Etnopsixologiya, kulturoantropologiya, multikultural davranış, yüksək kontekstli mədəniyyət, zəif kontekstli mədəniyyət*

Etnopsixologiya ayrıca götürülmüş etnosu, xalqı, milləti öyrənməklə yanaşı, həm də etnos-lararası münasibətlərin də psixologiyası məsələlərini öyrənir. Son dövrlərdə məhz etnopsixologiya-yanın bu istiqaməti ilə bağlı tədqiqat işlərinin aparılmasına güclü tələbat var. Çünki, cəmiyyətin sosial və siyasi problemləri bəzi hallarda etnoslararası münasibətlərlə bağlıdır.

Məlumdur ki, şəxsiyyətin formalaşması mədəniyyət daxilində baş verən sosial-psixoloji prosesdir. Etnopsixologiyada “Mədəniyyət və şəxsiyyət” konsepsiyasının tərəfdarlarını maraqlandıran əsas məsələ şəxsiyyətin mədəniyyət daxilində inkişafı məsələsinin öyrənilməsidir. Uşaq etnik xüsusiyyətləri necə mənimsəyir? Bu suallara dolğun cavab axtarışı etnopsixologiya və kulturo-antropologiya daxilində yeni bir elmi istiqamətin differensiasiya olunaraq əmələ gəlməsi ilə nəticələndi. Yeni elmi istiqamət uşaqlığın etnoqrafiyası adlanır. [Əlizadə, 2001, 18-19].

Amerika antropoloqu Marqarid Mid öyrəndiyi xalqların ekzotik mənəviyyəti, adət-ənənəsini şərh etməklə kifayətlənmirdi, o həmçinin müşahidə etdiklərini nəzəri təhlildən keçirərək bir faktı sübut edirdi ki, insan təbiəti heç də bioloji determinizmin tərəfdarlarının təsdiq etdiyi möhkəm, dəyişməz deyil, o plastikliyi ilə fərqlənir. O, inamla qeyd edirdi ki, məhz mədəniyyət ən başlıca faktor kimi uşağı cəmiyyətdə necə fikirləşməyi, hiss etməyi və davranmağı öyrədir. İstənilən cəmiyyətdə uşaq universal bioloji xüsusiyyətlərlə doğulur, amma hər bir cəmiyyət bu “açarlardan” özünəməxsus tərzdə istifadə edir.

Marqarid Midin Samoa adalarında apardığı tədqiqatlar uşaq və yeniyetməlik haqqında yeni elmi təsəvvürlərin yaranmasında mühüm rol oynadı. O, sübut etdi ki, insan davranışında yaranan ziddiyyətlər və onların əmələ gəlməsinin bioloji səbəblərlə bağlı olması fikri əsassızdır. Samoa adasında uşağın doğulduğu günə əhəmiyyət vermirlər və bu gün ailə üçün heç bir mərasim əhəmiyyəti kəsb etmir. Ailədə *uşaqların faktiki yaşına yox, nisbi yaşına əhəmiyyət verirlər. Bu mərasimin ailə həyatında öz psixoloji əhəmiyyəti var. Ailədəki ziddiyyətlər və qarşıdurmalar belə mərasimlərin hesabına yumşaldılır.*

Marqarid Mid *uşaqlara təsir xüsusiyyətlərinə görə mədəniyyətlərin üç tipini fərqləndirirdi: postfiqurativ, kofiqurativ, prefiqurativ* [Muð, 1988, 47-48].

Postfiqurativ mədəniyyət – bu cəmiyyətin hiss olunmayacaq dərəcədə dəyişən ən-ənəvi klassik variantıdır. Bu mədəniyyətə görə “baba yeni doğulmuş nəvəsini əlinə götürərək, onun gələcəyi üçün özünün əla olan keçmişindən başqa heç nə təsəvvür edə bilmir”. Yaşlıların keçmişi onların uşaqlarının gələcəyi üçün ən yaxşı sxemdir. Bu xətt üzrə də uşağa münasibət formalaşır və tərbiyyəvi təsirlər göstərilir. Belə mədəniyyətlərdə müəyyənləşdirici rolunu yaşlı nəsillər oynayır.

Konfigurativ mədəniyyət – bu mədəniyyət növü öz dövrünün insanlarına daha çox təsir göstərən davranış modelidir. Təqlid üçün ideal forma kimi artıq keçmişdəkilər deyil, bu gün olanlar əsas götürülür. Bu mədəniyyətin tərbiyyə prosesində üçüncü nəsil (nənə və baba) iştirak etmir. Uşaqlar müstəqil şəkildə özlərinin həyat tərzlərini formalaşdırırlar. Bu zaman uşaq və yeniyetmələrdə KİV-in və başqa ətraf təsirlərin nəticəsində yeni mədəniyyətlərin formalaşması mümkün-lüyü artmağa başlayır.

Prefigurativ mədəniyyət – Marqarid Midə görə bu mədəniyyət tipləri XX əsrin 60-cı illərində yaranmağa başlamışdı. Müəlifə görə bu mədəniyyətin əsas xüsusiyyəti cəmiyyətin sürətli inkişafı səbəbindən gələcəyinin qeyri-müəyyənlidir. Hətta iki nəsil arasında mədəni bilgilərin ötürülmə formasındakı fərq o qədər artacaq ki, bu zaman uşaqlar aldıkları bilgiləri valideynlərinə ötürəcəklər [Mud, 1988, 48-49].

Marqarid Midin yaratdığı bu mədəniyyət tiplərinə nəzər salanda görürük ki, müxtəlif etnos- ların dinc şəraitdə birgə yaşayışının təmin edilməsində bu cür davranış normalarının özünəməxsus yeri var. Çünki hər bir xalqın davranış normaları onlarda tarixən formalaşan mədəniyyət nümunə-ləri əsasında inkişaf edir.

İstər elmi, istərsə də bədii ədəbiyyatlarda müxtəlif mədəniyyətə məxsus olan fərdlər və qruplar arasında kommunikasiya çətinliklərinin, yəni bir-birini düzgün başa düşmədiklərini göstərən çoxlu faktlara rast gəlinir. Şəxsiyyətlərarası kommunikasiyanın, informasiya mübadiləsinin səciyyəvi xüsusiyyəti onunla şərtlənir ki, kommunikatorla (informasiya verən tərəf) respient (informasiya alan tərəf) eyni kodlaşdırma və dekodlaşdırma sisteminə malik olsunlar. Adi dildə desək hər iki tərəf eyni dildə danışmalıdır ki, bir-birini düzgün başa düşsünlər. Bundan əlavə ünsiyyət partnyorlarının eyni dildə danışması, həmin tərəflərin mütləq mənada bir-birini düzgün başa düşəcəyinə zəmanət vermir. Belə ki, qarşı tərəfin daxil olduğu mədəniyyətə bələd olmadan, səmərəli ünsiyyət qurmaq mümkün olmur. Məlumdur ki, ünsiyyət iki yolla verbal və qeyri-verbal vasitələrlə həyata keçirilir. Ona görə də qarşı tərəfin verdiyi informasiyanı yaxşı və düzgün başa düşmək üçün verbal kommunikasiya ilə yanaşı, qeyri-verbal kommunikasiyanı da izləmək lazımdır. Bəzi hallarda qeyri-verbal kommunikasiya, faktiki surətdə kommunikatorun nitqini respientə çatdırır.

Amerikan antropoloqu Edvard Hol proksimika sahəsində nüfuzlu tədqiqatçı hesab olunur. O, qeyd edir ki, müasir dünyada “üst qatda” bütün mədəniyyətlər bir-birinə oxşardır.”Dərin qatlara” baş vurduqda isə onlar ünsiyyətin qeyri-verbal xüsusiyyətlərinə görə aşkar şəkildə fərqləndiklərinin şahidi oluruq. Məkana və zamana münasibət fərqi mədəniyyətin nüvəsində dayanır və digər dəyərlər bunun ətrafında dövr edir. Elə xalqlar var ki, onların qeyri-verbal nitqi tam şəkildə sözlü ünsiyyəti əvəz edir. Nitq kommunikasiya prosesinin bir hissəsidir. Əslində verbal və qeyri-verbal ünsiyyət vasitələri vahid kommunikasiya prosesinin tərkib hissələridir və vəhdətdə cərəyan edir. Fərqli cəhət əsasən onunla bağlıdır ki, insanlar qeyri-verbal ünsiyyət vasitələrindən istifadə edərkən, özlərinin qeyri-verbal davranışı barədə düşünmürlər. Qeyri-verbal ünsiyyət sanki avtomatik surətdə, xüsusi nəzarət olmadan həyata keçirilir. *Məsələn, Amerikanlı ilə yaponun birlikdə söhbəti iki nəfərin vals rəqsini oynamasına oxşayır. Yapon yaxınlaşdıqca, amerikanlı geri çəkilməklə şəxsi zonasını müdafiə edir, bir növ müdaxilədən xilas olmağa çalışır, yaxud, amerikanlar inandırmaq, ingilislər isə eşitdiklərini bildirmək üçün qarşı tərəfin gözlərinə diqqət yetirirlər.*

Mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın ən mühüm meyarlarından biri olan zəif və yüksək kontekstli kommunikasiya problemini araşdıran Edvard Hol mədəniyyətləri ünsiyyət xüsusiyyətlərinə görə iki qrupa bölməyi təklif edir [Maцyмoтo, 2008, 19-23].

- Zəif kontekstli mədəniyyət;
- Yüksək kontekstli mədəniyyət.

Hol amerikan, alman, skandinaviya və isveçrə mədəniyyətini zəif kontekstli, asiya mədəniyyətini isə yüksək kontekstli mədəniyyətə aid etmişdir.

Zəif kontekstli mədəniyyət nümayəndələri, kommunikasiya prosesində əsasən verilən informasiyanın məzmununa, yəni danışanın nə dediyinə diqqət yetirirlər. Onlar üçün kommunikasiya şəraiti və məlumatın necə deyilməsi əhəmiyyətli deyil.

Yüksək kontekstli mədəniyyətin daşıyıcıları isə məlumatın kontekstinə fikir verməyə meyilli olurlar. Ünsiyyət kiminlədir və hansı şəraitdə baş verir. Yəni, onlar sözün, məlumatın çatdırılma tərzinə, deyilişinə daha həssas münasibət bəsləyirlər.

Beləliklə, hər bir insan öz mədəniyyətinin məhsuludur. Ona görə də fərdin ünsiyyət xüsusiyyətləri, kommunikativ vərdişləri aid olduğu mədəniyyətin təsiri altında formalaşır.

Ədəbiyyat

1. Əlizadə Ə. Ə. Azərbaycan etnopsixologiyasına giriş. Bakı, 2003, 260 s.
2. Насиуев А. Сəфəрова Е. Мəммədov İ. Multikulturalizmə giriş. Bakı, 2018, 372 s.
3. Мацyмoтo Д. Человек, культура, психология. СПб., 2008, 668 с.
4. Мид М. Культура и мир детства. М., 1988, 395 с.

QLOBALLAŞMA PROSESİ VƏ MULTİKULTURALİZM: SOSIAL-FƏLSƏFİ TƏHLİL

Açar sözlər: *multikulturalizm, qloballaşma, sivilizasiya, avrosentrizm*

Müasir dövrün əsas aktual problemlərindən biri də multikultural cəmiyyətin yaradılmasıdır. XX əsrin sonlarından müxtəlif etnik qrupların birgə yaşamaq prinsipi demokratik cəmiyyətin əsas baza dəyərlərindən hesab olunur. Bununla yanaşı, multikulturalizm siyasətinin məqsədi etnik cəhətdən bircinsli olmayan vahid qlobal cəmiyyətin yaradılmasıdır. Bu baxımdan multikulturalizm, etnik müxtəlifliyi bir etnik mədəniyyətin dominantlığı prinsipinə qarşı qoyur. Etnik-millilik qapalı, avtoritar, totalitar bir cəmiyyətin əsas əlaməti kimi hesab edilməsi qəbul olunmuşdur. Multikulturalizm isə, açıq, demokratik bir cəmiyyətin əlaməti hesab olunur. Ancaq son illərdə müasir cəmiyyətin əsas prinsiplərindən olan, multikulturalizmin səmərəliliyinə şübhə yüksələn istiqamətdə artmışdır. Bu cür şübhələr yalnız analitiklər və ictimai xadimlər tərəfindən deyil, həm də bir çox siyasətçilər tərəfindən ifadə edilir. Əvvəlki, onilliklərdə çoxmədəniyyətliliyin səmərəliliyinə dair şübhələr marginal siyasi partiya və sosial hərəkatlar arasında müşahidə edildiyi halda, son dövrlərdə bu cür mövqelər kifayət qədər demokratik dəyərlərə sadıq qalmış siyasi və ictimai xadimlər arasında da rast gəlinir.

Bu problemə ən sadə yanaşmalardan birini müsbət, digərini isə mənfi olaraq fərqləndirməkdir. B.s. multikulturalizmi demokratik cəmiyyətin əsas dəyəri kimi qəbul etmək, onun səmərəliliyinə şübhə isə bütün neqativ halları ilə bir yerdə milliyətçiliyə təhdid kimi baxmaq olar. Eyni zamanda, multikulturalizm milli kimliyə zidd olan və dövlətin milli suverenliyini təhdid edən süni bir quruluş kimi də qəbul edilə bilər. Bu halda milliyətçiliyi demokratik cəmiyyətin əsaslarından biri kimi milli suverenliyi qoruya biləcək müsbət hal kimi qəbul olunması lazımdır.

Bununla yanaşı, son illərdə bu yanaşmaların hər ikisi özlərini emosional-ideoloji sahədə daha çox ifadə edə bilirlər və buna görə də, obyektiv tarixi prosesləri qiymətləndirməkdə müəyyən birtərəfli qaydada fərqlənirlər. Multikulturalizmin daxili ziddiyyətini daha yaxşı anlamaq üçün multikulturalizm siyasətinin məqsədini diqqətlə tədqiq etmək lazımdır. Bu məqsəd əsasən, çoxlu milli-etnik cəmiyyətdən etnik bircinsli olmayan qlobal cəmiyyətə keçiddən ibarətdir.

Bu məqsədin özünün qoyuluşu qloballaşma prosesi ilə etnik müxtəlifliyin qorunması arasındakı ziddiyyətləri göstərir. Bu sahədə qloballaşma dedikdə, bir qayda olaraq, vahid iqtisadi əlaqələri, vahid siyasi sistemi (və ya hətta vahid siyasi hakimiyyəti) və ümumi mədəniyyət normaları olan vahid bir cəmiyyətin yaranmasına gətirib çıxarılan obyektiv tarixi proses başa düşülür.

İ.Vallersteyn qeyd edir ki, əksər hallarda "qloballaşma" yeni, yaxın zamanlarda yaranmış prosesdir. O, qeyd edir ki, dövlətlər artıq əsas qərar qəbul etmə mərkəzləri deyillər, lakin məhz son zamanlar onların strukturunun tərkib hissəsi olan çox sirlə, tamamilə obyektiv mövcud olan "dünya bazarı" öz qaydalarını diktə edir [3, s.262].

E.Toffler "Üçüncü dalğa" əsərində göstərir ki, industrial cəmiyyətdən post-industrial cəmiyyətə keçəndə milli dövlətlər bir quruluş olaraq öləcək. E.Toffler bu prosesin əsas amillərini bir millətin öz iqtisadiyyatını müstəqil idarə etməsinə imkan verməyən, millətlər arasındakı iqtisadi əlaqələrin güclənməsini, ayrı bir millət tərəfindən həll edilə bilməyən günümüzün qlobal problemlərinin artmasını, planetar şüuru formalaşdıran qlobal ünsiyyətin artmasını hesab edir [4, s.510-511].

Öz növbəsində, obyektiv iqtisadi proseslər istehsalın qloballaşmasına səbəb olur, ancaq müasir dövrün qlobal problemlərinin həll edilməsi üçün siyasi idarəetmə proseslərinin qloballaşmasına səbəb olan hökumətlərarası təşkilatların yaradılmasını zəruri edir [4, s.512-520].

Başqa sözlə, ümumi iqtisadi əlaqələrlə birləşmiş, siyasi hakimiyyətin ümumi prinsipləri, ümumi kommunikasiya prosesləri və bunlarla əlaqədar ictimai şüuru olan qlobal cəmiyyət, dövlətlərarası qarşılıqların əsas mənbəyi kimi etno-millətçiliyə qarşı çıxır.

Bununla yanaşı diqqət etmək lazımdır ki, bu proseslər bütün cəmiyyətlər üçün qaçılmaz olan bir qlobal ənənəni nəzərdə tutur. E. Toffler üçün, bu tendensiya sivilizasiyanın inkişafının post-sənaye mərhələsinə, F. Fukuyama üçün isə - bazar iqtisadiyyatına və liberal demokratiyaya keçiddən ibarətdir.

Xatırladaq ki, göstərilən konsepsiyalar dünya tarixini vahid obyektiv proses kimi təsvir edən, bütün cəmiyyət və mədəniyyətlərdə yayılan oxşar fikirlər arasında yeganə və ilkin deyildir.

Beləliklə, qloballaşma prosesləri ictimai elmlərin bütün sahəsini əhatə edən, ya da müxtəlif sosial elmlər üçün "qeyr-müəyyən bilik" şəklində hazırlanmış bir doktrinanın forması olan universal ideologiya ilə sıx bağlıdır.

Göründüyü kimi, Avrosentrizm, universallığa iddia edərək, gerçəkliyə özünün dünyagörüşünü və həyat tərzini qoyan, etnomilliliyə transformasiya edilməsi üçün ilkin şərtləri özündə ehtiva edir. Bu baxımdan,

müxtəlif mədəniyyətlərin vahid cəmiyyətinin yaradılması kimi çıxış edən multikulturalizm siyasəti, qloballaşma proseslərinin avrosentrizm kimi, obyektiv olaraq üstünlük təşkil edən tendensiyaları ilə ziddiyyət təşkil edir. Bu ziddiyyət vahid mədəni, bircinsli olmayan cəmiyyət yaratmaq siyasətinin uğursuzluğunun əsas səbəblərindən biridir.

Lakin, müasir dövrün reallıqları tam açıqlığı ilə, iqtisadi, siyasi və mədəni izolyasiyanın qeyri-mümkün olduğunu göstərir. Nəticə olaraq, əsas problem multikulturalizm və etnosentrizmin qarşılıqlı qarşılıqlı münasibətlərin optimal variantını axtarmaqdır.

Beləliklə, qloballaşma prosesi əslində Avrocentrismə əsaslanırdı b.s. mədəni müxtəlifliyi nəzərə almadan öz təsir sahəsində yayan etnomilliliyin bir forması kimi çıxış edirdi. Eyni zamanda, qloballaşma prosesləri bu və ya digər ideologiyaya əsaslanan, qlobal tarixi məqsədə nail olmaqda aparıcı rol oynamağa iddialı, dövlətin geopolitik dominantlığına dair iddialarla qırılmaz əlaqədə baş verdi. Aydın ki, bu proseslər öz ziddiyyətliliyində etno-millətçilik şəklində rast gəlinməsi qaçılmazdır. Nəticədə, etno-millətçiliyin müxtəlif növlərinin qarşılıqlı qarşılıqlı münasibətləri mümkündür.

Qeyd etmək lazımdır ki, Avropa multikulturalizm siyasəti, bütün digər mədəniyyətlərə öz davranış modelini bağlayan avrosentrizm ilə identik deyil. Bununla belə, bir cəmiyyət daxilində mədəni və sivilizasiya müxtəlifliyinin real praktikada qorunması cəhdləri, Avropa cəmiyyətinin iqtisadi, siyasi və mənəvi sahələrinə daxil edilməyən xüsusi təhsil növünün yaranmasına səbəb olmuşdur. Multikulturalizm siyasətinin uğursuzluğu da elə bununla bağlıdır.

Qlobal iqtisadi əlaqələr obyektiv bir reallıq olsa da, burada müxtəlif mədəniyyətlər üçün iqtisadi fəaliyyət prinsiplərinin xüsusiyyətlərini nəzərə almaq lazımdır. Bu müxtəliflik dünya miqyasında vahid iqtisadi sahənin yaranmasına mane olur. Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, siyasi hakimiyyətin birliyinə dair ideyalar, müxtəlif davranış nümunələrində, nəticədə, müxtəlif mədəniyyətlərdə siyasi hakimiyyət, o cümlədən idarəetmə prinsiplərində fərqlənən amillərlə ziddiyyət təşkil edir. Müxtəlif mədəniyyətlər dünya haqqında müxtəlif təsəvvürləri nəzərdə tutduğundan, vahid mənəvi standartlar çərçivəsində, mədəni cəhətdən müxtəlif bir cəmiyyət yaratmaq cəhdində də daxili ziddiyyətlər mövcuddur.

Beləliklə, həqiqi multikulturalizm hər bir mövcud sivilizasiyanın, tarixən yaranmış dəyərlərinə əsaslanaraq, mövcud sərhədləri daxilində hüququnun tanınmasıdır. Multikulturalizm siyasətinin ziddiyyətləri və uğursuzluqlarını anlamaqda heç də az əhəmiyyəti olmayan məsələlərdən biri də, iqtisadi və mənəvi əlaqələrin, bu və ya digər sivilizasiyanın geosiyasi və mənəvi üstünlüyünü qəbul etməməsidir. Beləliklə, müxtəlif mədəniyyətlərin bir yerdə mövcud olması "demokratiya" anlayışına daha uyğundur, nəinki ümumbəşəri dəyərlərin standartı kimi qəbul olunmuş normaları zorla qəbul etməkdir.

Ədəbiyyat

1. Ə. Tağıyev. Milli kimlik və multicultural proseslər. Bakı, 2017
2. Бузгалин А. В. АнтиПоппер: Социальное освобождение и его друзья. М.: 2009
3. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века. М.: 2004
4. Тоффлер Э. Третья волна. М.: 2004
5. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. М.: 2005
6. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. М.: 2003

Nazilə Səfərova

Azərbaycan Dillər Universiteti

QLOBALLAŞAN DÜNYADA İNFORMASIYA KONFLİKT LƏRİN TƏNZİMLƏNMƏSİ ÜSULU KİMİ

Açar sözlər: *Cəmiyyət, inkişaf, informasiya, konflikt, fəaliyyət, şərait, qarşılıqlı, tənzimlənmə, hakimiyyət*

Cəmiyyət fərdlər, sosial qrup və kollektivlər, həmçinin də milli-etnik birliklər arasında müxtəlif xarakterli əlaqə və münasibətlərin məcmusudur. Əlaqə və münasibətlər sosial-iqtisadi və mədəni, ictimai-siyasi, dini, ailə-məişət, informasiya, ekoloji və s. xarakterdə ola bilər. Bu əlaqələr içərisində informasiya əlaqələri xüsusi yer tutur. Ona görə də müasir post sənaye cəmiyyətinin əsas inkişaf istiqamətlərindən biri sosial həyatın kompüterləşdirilməsi və informasiyalaşdırılmasıdır. Cəmiyyətin zəruri informasiyalarla təmin edilməsi, onun maddi və mənəvi inkişafına müsbət təsir göstərir, eləcə də bəşəri dəyərlərin qorunmasına kömək edir. İnformasiya dedikdə, öyrənilən hər hansı obyekt və ya hadisələr haqqında olan bilik və məlumatların isteh-

salı, saxlanması, emalı və ötürülməsi anlaşılır. Həmin biliklər müəyyən faktlara və mənbələrə əsaslanmaqla geniş əhatə dairəsinə malikdir.

Cəmiyyətin hər bir üzvü öz fiziki, yaxud intellektual fəaliyyəti prosesində reallığın bu və ya digər sahəsi haqqında informasiya almadan keçinə bilməz. Ona görə də o, onu əhatə edən sosial mühitə bilavasitə və ya dolaylı yolla informasiya mübadiləsində olur, həmin proseslərə hər tərəfli və məntiqli yanaşır.

İnformasiya-kibernetikanın (banisi N.Viner) əsas anlayışlarından biri olmasına baxmayaraq, son zamanlar ümumelmi kateqoriya və bir funksiya kimi bütün elmlər də daha geniş miqyasda tətbiq olunur. Belə ki, konfliktologiya elmi sahəsində də həmin kateqoriyanın malik olduğu izahedici potensialdan istifadə olunur.

Konflikt əks mənafeələrin, fikirlərin, görüşlərin toqquşması, ciddi ixtilaf, hər iki qarşıdurma tərəfləri üçün mürəkkəb vəziyyət yaradan kəskin mübahisə deməkdir. Konfliktlər insanın obyektiv gerçəkliklə bağlı bütün münasibətlərini əhatə edir.

Konfliktlərin subyektləri kimi formal birlikləri, yəni sosial-siyasi və iqtisadi strukturlarda təşkilatlanmış fərdlər, kiçik və böyük qruplar, həmçinin qeyri-formal əsasda siyasiləşmiş sosial hərəkətlər iqtisadi və siyasi təsir qrupları şəklində birliklər və kriminal qrupları hesab etmək olar. Bu qruplar arasında baş verən konfliktlərə səbəb onların "imperativ əlaqələndirilən birliklərdə" tutduğu qeyri-bərabər mövqedir, çünki bu birliklərdə bir qisim adamlar başçılıq edir, başqa bir qisim tabe olmağa və göstərişləri icra etməyə məcbur olur. İmperativ anlayışı burada seçimsiz davranışı bildirir. Yəni konfliktlər hakimiyyət məsələlərindən törəyir.

Sosial həyatda baş verən konfliktlərin funksiyaları pozitiv və ya neqativ xarakter daşıya bilər. Konfliktlərin pozitiv funksiyalarından biri kommunikativ-informasiya və əlaqələndirici funksiyadır. Onun sayəsində toqquşmaların gedişində insanlar bir-birlərini daha yaxşı tanımaq və eləcə də hərəkətin mahiyyətini düzgün anlamaq imkanı əldə edir, müəyyən birliklərdə, platformada birləşirlər [Q.Əliyev, H.Dayızadə Konfliktologiyaya giriş, s.10, 15, 16]. Göründüyü kimi konfliktin bütün tip və növlərinin nizamlanmasında, onun kommunikativ-informasiya və əlaqələndirici funksiyasının önəmli rolu vardır. Bununla əlaqədar olaraq elmi ədəbiyyatda konfliktlərin təbiəti və tənzimlənmə üsullarını göstərən 4 yanaşma mövcuddur. Buraya konflikt şəraitinin psixoloji modeli, davranış stereotipi, üçüncü tərəf vasitəsilə konfliktlərin tənzimlənməsi və konfliktlərlə sosial-siyasi, iqtisadi-ideoloji mənafeələrin dialektikası daxildir. Həmin yanaşmaların tədqiqi konfliktologiya elminin başlıca problemi. Lakin obyektiv reallıqda bu və ya digər səbəblərdən baş verən müxtəlif səviyyəli və xarakterli konfliktlərin sistemli analizi labüd olduğuna görə, göstərilmiş yanaşmalardan hər biri informasiya üsuluna istinad etməyə bilməz.

Sosial konfliktlərin başlıca nizamlayıcı üsulu qarşıdurma şəraitini, onun iştirakçılarının psixikasında hisslər, təəvvür və xəyallar şəklində əks etdirən psixoloji modeldir. Yəni konfliktin obyekt gerçəkliyin bu və ya digər sahəsi olub, onun nüvəsini təşkil edir.

Sosial konfliktlərin tənzimlənməsinin digər üsulu onun iştirakçılarının davranış stereotipidir. Konflikt prosesində iştirak edən fərd və qrupların davranış stereotipi isə onların həyat fəaliyyətində topladıqları informasiya təcrübəsinin nəticəsidir. Həmin davranış stereotipləri çox vaxt konkret şəraitdə davranış üsulunun seçilməsində həlledici rol oynayır.

Sosial konfliktlərin tənzimlənməsinin daha bir üsulu üçüncü tərəfin münacişinin həllinə konstruktiv təsiridir. Bu üsul da digərləri kimi informasiya xarakteri daşıyır.

Sosial konfliktlərin tənzimlənməsinin sonuncu üsulu münacişlərin meydana gəlməsinin ümumi qanunauyğunluqları, inkişafı və həllini öyrənən konfliktologiya elmidir. [Ащупов А.Р., Шипилов А.И. Конфликтология, s.281-283]. Lakin informasiya üsulunun sosial konfliktlərin nizamlanmasında rolu birmənalı deyildir. Ona görə ki, informasiya üsulundan yalnız konfliktlərin tənzimlənməsində deyil, onların kəskinləşdirilməsində də istifadə oluna bilər. Belə ki, qarşıdurma səbəb olan hər hansı məlumat uğrunda mübarizə informasiya toqquşmasını ifadə edir. Konflikt prosesindəki informasiya qarşıdurmasında əhəmiyyətli rolu isə kütləvi informasiya vasitələri oynayır. Kütləvi informasiya vasitələri aşağıdakı təsiretmə amil və xüsusiyyətlərə malikdirlər:

Rəsmi informasiya mənbəyidir; Geniş auditoriya dairəsinə əhatə etmək imkanına malikdir; Mötəbər və ya yalnız informasiya yaya bilər; Kütləvi informasiya vasitələri konfliktə öz, həm də müəyyən qrupun, siyasi partiyanın və cəmiyyətdəki müxtəlif təbəqələrin maraqlarını ifadə edə bilər; İctimai rəyin formalaşmasına təsir edə bilər;

Kütləvi informasiya vasitələri konflikt prosesində hər hansı məlumatı təsdiq və ya təkzib edə bilər; İnformasiyanın verilmə xüsusiyyətini, xarakter (təcili, cari, rəsmi, qeyri-rəsmi) və məhdudluğunu müəyyən edə bilər [Е.А.Замедлина Конфликтология, s.53].

Kütləvi informasiya vasitələrinin bu imkanlarından müxtəlif inkişaf səviyyəli ölkələrin mövcud hakimiyyət sistemləri faydalana bilər. Qeyd edilənlər əsasında belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, informasiya vasitələri mürəkkəb sistemlərin qarşılıqlı təsir prosesində zəruri rol oynayır. Bu baxımdan da konfliktoloqların münacişləri şərtləndirən qarşıdurma şəraitinin meydana gəlməsi, dinamikası və bitməsinə müəyyən

edən elmi-tədqiqat işləri konfliktologiyanın bir elm kimi inkişafına həlledici təsir göstərir. Ona görə də konfliktologiyanın başlıca funksiyalarından biri kimi informasiya üsulunun tədqiqinin təkmilləşdirilməsini tövsiyə edirik.

Ədəbiyyat

1. Q.Əliyev, H. Dayızadə Konfliktologiyaya giriş. Bakı, "Təbib", 1998, 121s.
2. Ащупов А.Р, Шипилов А.И. Конфликтология М.: ЮНИТИ, 1999.-551с.
3. Е.А.Замедлина Конфликтология М.: РИОР, 2005.-140с.

Şəfiqə Tahirova
Azərbaycan Dillər Universiteti

QLOBALLAŞAN DÜNYADA MULTIKULTURAL DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞMASINDA DINLƏRİN ROLU

Açar sözlər: *dinlərarası münasibət, multukultural dəyərlər, dinlərarası anlaşma, milli mənsubiyyət, dini qarşıdurma*

Müasir dövrün fərqli xüsusiyyətlərindən biri cəmiyyətdəki müxtəlifliklərin artmasıdır. Etnik, dini, irqi və mədəni müxtəlifliklər bütün dövlətlərdə mövcuddur. Cəmiyyətdə mövcud etnik- mədəni müxtəlifliklərin formalaşması obyektiv və subyektiv amillərdən çox asılıdır. Bu amillərdən biri də dövlətlərarası dini münasibətlərin düzgün qurulmasıdır.

Əsrlər boyu Azərbaycanda bütün millətlərin, bütün dinlərin nümayəndələri müştərək şəkildə bir ailə kimi yaşamışlar, birgə fəaliyyət göstərərək ölkəmizin inkişafına öz töhfələrini vermişlər. Bu gün də bu proses böyük uğurla davam etdirilir. Azərbaycanda bütün azlıqlara, etnik qruplara milli mənsubiyyətindən asılı olmayaraq qayğılı münasibət göstərildiyi kimi, dini azlıqlara da xüsusi diqqət və hörmətlə yanaşılır. Azərbaycanda on bir kilsə, altı sinaqoq, gündəlik fəaliyyət göstərən mindən çox məscid və digər dini məbədlər fəaliyyət göstərir. Bu Azərbaycanın xalqlararası münasibətlərini daha da gücləndirir.

Yeri gəlmişkən qeyd etmək yerinə düşərdi ki, hər hansı bir dövlətin gücü tək-cə onun iqtisadi potensialı ilə ölçülmür. Baxmayaraq bu sahədə çoxlu uğurlara nail olmuşuq. Azərbaycanın dünya arenasında nail olduğu imkanları, onun ərazisində yaşayan xalqların birliyindədir, fikrimizi daha konkret ifadə etsək, xalqın gücü birliyindədir. Azərbaycanda hökm sürən sabitliyin əsas səbəblərindən biri onun dini və milli sülhün mövcudluğundadır, dinlərarası və millətlərarası münasibətlərin düzgün qurulmasındadır. Bu isə Azərbaycanda mövcud uğurlu siyasətin məntiqi nəticəsidir.

Azərbaycanın müasir qloballaşan dünyada xüsusi çəkisi və yeri vardır. Bu gün Azərbaycan dünyəvi dövlətdir, onun üçün də dünyada baş verən dəyişikliklər ondan yan keçə, bu qloballaşma adı altında Azərbaycan öz milli-mənəvi və dini dəyərlərini itirə bilməz.

Bu gün dünyada gedən proseslər dövlət, din və elmin vəhdətini, birliyini tələb edir. Bu birlik isə vahid ideya əsasında gündən-günə daha məqsədyönlü şəkildə inkişaf edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, ölkə rəhbərliyi mütəmadi və ardıcıl olaraq dini qurum və icmaların liderləri ilə görüşür, onların ehtiyac və problemləri ilə maraqlanır. Prezident daim ölkənin xristian və yəhudi icmalarını qəbul edir, onlarla görüşlər keçirir, müxtəlif konfessiyalara məxsus dini ibadət yerləri dövlət tərəfindən təmir və bərpa edilir, həmçinin yeniləri inşa olunur.

Bu sahədə Azərbaycan Respublikasının vitse-prezidenti xanım Mehriban Əliyevanın xüsusi rolu vardır. Onun rəhbərlik etdiyi Heydər Əliyev fondu milli-mənəvi abidələrimizin bərpasına böyük önəm verir. Heydər Əliyev fondu məscid və ziyarətgahları bərpa etməklə yanaşı, bir sıra qeyri-islam məbədlərinin bərpası və yenidən qurulmasına da daim diqqət yetirir. Dünyanın bir sıra aparıcı dövlətləri bu məsələlərin düzgün qurulmasında xeyli çətinliklərlə üz-üzə qalırlar. Bunun əyani sübutu isə həmin dövlətlərdə irqi, etnik, dini zəmində baş verən ixtişaşlardır. Lakin Azərbaycanda belə hal müşahidə olunmur. Bu isə əsas Ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən həyata keçirilən multikulturalizm siyasətinin uğurlu nəticəsidir.

Beləliklə, qeyd olunanları nəzərə alaraq aşağıdakı nəticəyə gəlmək olur:

- Multikulturalizm bütün dünya xalqlarının həyat tərzinə çevrilməlidir;
- Hər bir xalqın milli-mənəvi, dini dəyərlərinə hörmətlə yanaşılmalıdır;
- Xalqlar və millətlərarası dini münasibətlər düzgün qurulmalıdır;

-Milli mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, hər bir xalqın nümayəndəsi yaşadığı dövlətin qanunlarına hörmət və məsuliyyət hissi ilə yanaşmalıdır;
-Millətlərarası dini qarşılıqlıq yol verilməzdir.

Ədəbiyyat

1. Dövlət və din. Bakı, may-iyun 2010
2. Məmmədov H. "Azərbaycan SSR-də milli-mədəni və dini siyasətin siyasi-hüquqi qaynaqları" dərs vəsaiti. Bakı."Mütərcim" 2017. 80səh.
3. Pedagogika. Bakı, 2019 III

Sevda Xaspoladova
Azərbaycan Dillər Universiteti

QLOBALLAŞAN DÜNYADA MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİN ROLU

Açar sözlər: *etnik qruplar, dövlət siyasəti, multikultural dəyər, tolerantlıq*

Multikulturalizm, başqa sözlə, multikultural dəyərlərə, ənənələrə qloballaşma dünyada, həmçinin də ölkəmizdə xüsusi önəm verilir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev demişdir: "Multikulturalizm əsrlər boyu xalqımıza xas olan bir anlayışdır, əsrlər boyu müxtəlif dinlərin, millətlərin nümayəndələri Azərbaycanda bir ailə kimi yaşamışlar". [Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları", 2016, 3]

Zəngin, qədim tarixə, möhtəşəm maddi-mənəvi irsə malik olan Azərbaycan bu gün özünün ən uğurlu inkişaf dövrünü yaşayır. Odlar yurdu heç vaxt indiki qədər qüdrətli və ehtişamlı olmamışdır. Ölkə həyatının bütün sahələrində aparılan islahatlar xalqımızın rifahını yaxşılaşdırır, onun gələcək tərəqqisini təmin edir. Azərbaycan dövləti möhkəm, etibarlı siyasi və iqtisadi dayaqqlar üzərində inkişaf edir. Məhz xalqımızın milli-mənəvi sərvəti olan multikultural ənənələr həmin sarsılmaz dayaqqlardan biridir.

Bu gün Azərbaycan Respublikası siyasi, mədəni və sosial baxımdan dünya dövlətləri sırasında öz layiq olduğu yeri tutur, hətta bir çoxlarına nümunə olacaq azad, demokratik, müstəqil məmləkətə çevrilmişdir. Demokratiya və dinamik inkişaf yolunu tutmuş Azərbaycan bu gün dünya əhəmiyyətli bir çox mötəbər beynəlxalq tədbirlərə evsahibliyi edir. Bunun isə başlıca şərti, dövlət başçımızın dəfələrlə vurğuladığı kimi, bərqərar olmuş möhkəm ictimai-siyasi sabitlik, əmin-amanlıq mühitidir. Təbii ki, bütün bunların fonunda multikulturalizm də özünün intibah dövrünü yaşayır. Azərbaycanın başqalarına bənzəməyən, coxlarına örnək olası özəl milli-mənəvi dəyərləri və multikultural ənənələri vardır.

Qlobal dünyada əhəmiyyətli yeri olan respublikamızın ali məqsədlərindən biri milli-mənəvi sərvətini və multikultural ənənələrini inkişaf etdirib gələcək nəsillərə ötürməkdən ibarətdir.

Məlumdur ki, Azərbaycan bütün dünyada öz tolerantlığı ilə seçilən, azsaylı xalqların yaşadığı ölkələrdən, unikal cəmiyyətlərdən biridir. Burada minilliklər boyunca milli mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, birgə sülh, qarşılıqlı hörmət və anlaşma şəraitində yaşayan müxtəlif xalqlar, etnik toplumlar onun həyatında əhəmiyyətli rol oynamışdır. Azərbaycan bu ölkədə yaşayan hər bir xalqın nümayəndəsinin doğma vətənidir. Dilindən, dinindən, milli mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, hər bir vətəndaşımız özünü bu ölkənin bərabər-hüquqlu, azad övladı, sevilən və arzulanan ailə fərdi hesab edir. Eyni zamanda, bu qədim, əsrarəngiz məkanda hər bir insan aid olduğu millətin, etnik qrupun özünəməxsus milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlayır. Bu isə bütövlükdə ölkəmizdə multikultural dəyərlərin inkişafına, eləcə də digər toplumların multikultural dəyərlərinə, özəl, rəngarəng və təbii ki, fərqli mədəniyyətlərə hörmətlə yanaşmanın bariz nümunəsidir.

Azərbaycanda multikultural dəyərlərə, milli ənənələrə hörmət, qayğı və diqqət dövlət siyasətinin prioritetlərindən birinə çevrilmişdir. Azsaylı xalqların milli-mənəvi dəyərlərinin zənginləşdirilməsi, qarşılıqlı ehtiram və coxəsrlik əlaqələr əsasında inkişaf etdirilməsi ölkəmizdə dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biridir.

Beləliklə, qeyd olunanları nəzərə alaraq, multikultural dəyərlərin qorunub, daha da zənginləşdirilib gələcək nəsillərə çatdırılması sahəsində aşağıdakılara xüsusi diqqət yetirmək vacibdir:

- Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və bir sıra qanunvericilik aktlarında öz əksini tapmış multikultural dəyərlərin, millətlərarası münasibətlərin və toleranslığın qorunub, gələcək nəsillərə çatdırılması;
- İctimai həyatın bütün sahələrində sağlam multikultural mühitin yaradılması;
- İctimai təşkilatlarda, ayrı-ayrı dövlət orqanlarında, eləcə də səhiyyə, elm, təhsil və mədəniyyət sahələrində azsaylı xalqların və milli azlıqların nümayəndələrinə qayğıkeş, həssas münasibətin göstərilməsi;

- Azərbaycan dövlətçiliyinə və xalqına böyük töhfələr vermiş milli azlıqların nümayəndələrinin xidmətlərinin layiqincə qiymətləndirilməsi;
- Ölkəmizin ərazi bütövlüyü və dövlət müstəqilliyi uğrunda həyatlarını qurban verərək şəhid olmuş, qəhrəmanlıq göstərmiş oğul və qızlarımızın fədakarlığının ən yüksək səviyyədə dəyərləndirilməsi;
- Azsaylı xalqların, milli azlıqların, etnik qrupların mənəvi dəyərlərinə, milli mənlik şüurunun möhkəmlənməsinə dəstək göstərilməsi, onların multikultural ənənələrinə hörmət və ehtiramla yanaşılması;
- Multikultural dəyərlərin qorunub saxlanılması və gələcək nəsillərə catdırılması üçün mövcud olan strateji xəttin daha da uğurla davam etdirilməsi, təbliğat və təşviqat işinin gücləndirilməsi.

Ədəbiyyat

1. "Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları". Bakı BBMM 2016 288 səh.
2. "Multikultural dəyərlər çərçivəsində: Oğuz, Qəbələ, Zaqatala, Balakən". Bakı. "Elm və təhsil" 2016. 52 səh.
3. H.Məmmədov. "Azərbaycan SSR-də milli-mədəni və dini siyasətin siyasi-hüquqi qaynaqları" dərəcə vəsaiti. Bakı."Mütərcim" 2017. 80səh.

Ceyran Vəliyeva
Mingəçevir Dövlət Universiteti

QLOBALLAŞMANIN MİLLİ MƏDƏNİYYƏTLƏRƏ TƏSİRİ

Açar sözlər: *qloballaşan mədəniyyətlər, dinin qloballaşması, mədəniyyətlərin dialoqu, integrasiya*

Qloballaşma müasir həyatımızda ən çox rast gəldiyimiz istilahlardan biridir. Qloballaşma həyatımızın bütün sahələrinə bu və ya digər dərəcədə təsir edir. Təbii iki, müasir dövrdə qloballaşma daha çox elm və texnikada özünü göstərir. Qeyd etdiyimiz sahələr cəmiyyətin ayrılmaz hissələridir. Lakin cəmiyyətin həyatında elmlə yanaşı, əxlaq, din, mədəniyyət də həlledici rol oynayır. Bu sahələrdə dünyada gedən qlobal problemlərdən kanarda qalmayıb istər-istəməz bu axına qoşulur. Cəmiyyətin göstəricisi olan insan isə tam mərkəzdə dayanır. İnsan ruhunun sağlamlığı tək-cə bilik üzərində qurula bilməz. Mədəniyyətin bütün sahələri bu istiqamətdə fəal iştirak edir. Burada inam, etiqad da eyni dərəcədə önəmlidir. Mədəniyyət şəxsiyyətin və xalqların fərdi intellektinin, yaradıcılıq potensialının göstəricisidir [Məmmədova,2011,10]. İnsan həyatı maddi və mənəvi mədəniyyətdən ibarətdir. Əxlaq, din, incəsənət, fəlsəfə, elm və s. mənəvi mədəniyyətdə daxil olan sosial institutlardır. Mənəvi mədəniyyətin mühüm tərkib hissələrindən biri də dindir. Din insan şüurunun müəyyən inkişaf səviyyəsində meydana gəlir. Onun yaranması insanın təbii və ictimai ehtiyacının nəticəsidir. Tarixi kateqoriya olan din şüur formalarından biri olaraq obyektiv gerçəkliyin insan şüurunda əks olunmasıdır. Dinin fərqləndirici xüsusiyyəti isə ondan ibarətdir ki, o, obyektiv reallığı fəvqəltəbiiyə əsaslanmaqla şüurda əks etdirir. Din təbiət-cəmiyyət hadisələrinin baş verməsini, inkişafını, bütün dəyişiklikləri fəvqəltəbii qüvvələrin təsiri ilə əlaqələndirir, onların fəaliyyətinin nəticəsi kimi izah edir [Məmmədova, 2011, 154]. Dinlə incəsənət arasında da sıx əlaqə mövcuddur. Belə ki, incəsənətin müxtəlif növləri bədii obrazlar vasitəsilə gerçəkliyin düzgün inikasını verir və dünyanı dərk etməkdə insanlara kömək edir. Buna görə də din həmişə insanlara dini-tərbiyəvi təsir göstərir. Bu məqsədlə din həmişə incəsənətdən istifadə etməyə meyilli olmuşdur. Dini etiqadın möhkəmləndirilməsi və yayılması üçün təsir vasitələrindən onun ideya-estetik təsir gücündən faydalanmağa çalışmışdır. Qabaqcıl incəsənət həmişə ictimai tərəqqiyə, insanların estetik-əxlaqi tərbiyəsinə xidmət etmişdir. İncəsənət insanın mənəvi təkamülündə milli-dini mənəvi sərvətlərə yiyələnməsində, bütövlükdə mənəvi estetik tərbiyəsinə çox mühüm vasitədir. İbadətgahlarda, məscid və kilsələrdə incəsənətin müxtəlif növlərindən, rəssamlıqdan, heykəltəraşlıqdan, memarlıqdan və s. istifadə edən din insanlara güclü emosional təsir etməyə nail olmuşdur. İnsanların şüurunda yaranan inam onların yaratdıqları dastanlarda, nağıllarda və digər ədəbi-bədii nümunələrdə öz əksini tapmışdır. Bədii ədəbiyyatda da dini mövzulara müraciət həmişə aktual olmuşdur. Müasir dövrdə proseslər vahid sivilizasiyanın formalaşması istiqamətində gedir. Müşahidələr bunu sübut edir. Lakin bu vahid sivilizasiyanın "Qərb sivilizasiyası" anlayışı ilə bilərəkdən və ya bilməyərəkdən qarışdırılması halları üstünlük təşkil edir. Halbuki, müasir dövr sivilizasiyanın strukturunda bütün əvvəlki milli sivilizasiyaların nailiyyətləri təmsil olunur və bu işdə Şərqi mədəniyyətinin rolu heç vaxt unudulmamalıdır. Şərqi ayrılmaz hissəsi olan Azərbaycanda əsrlər boyu çoxsaylı etnosların yaşamasına və dini tərkibin müxtəlif olmasına baxmayaraq, hər etnos milli-mədəni kimliyini qoruyub saxlayıb, bu zəmində heç bir vətəndaş qarşıdurması baş verməmişdir. Azərbaycan təcrübəsi göstərir ki, hər mədəniyyətdə ilk baxışda yad görülməyə biləcək başqa bir mədəniyyətin izini tapmaq və buna söykənərək

planetimizi yeni dəyərlərlə zənginləşdirmək mümkündür. Müasir dünyanı narahat edən problemlərin aradan qaldırılmasında dünya dinləri və mədəniyyətləri, onların qarşılıqlı dialoqu müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. El-nən gələn toy-bayramdır deyib atalarımız. Ancaq bu gələnin nə olduğunu, hansı məqsədlə gəldiyini anlamaq, ondan yararlı olanları seçmək heç kəsi maraqlandırmır. Gələnə xoş gəldin deyək və sakitcə qəbul edəkmi?

Heç nə dünənsiz deyil. Hər bir şeyin keçmişi vardır. Biz bu keçmişə baxıb ondan ilhamlanırıq. Özümüzlə həmişə arxa bildiyimiz, həmişə köməyimizə gələn ədəbiyyatımız elə bil indi yatıb, özü də elə yatıb ki, heç ayılmaq belə istəmir. Bu günə qədər yaradılan ədəbiyyatımız insanlığa xidmət naminə yaradılmış, insana kömək arzusundan meydana gəlmişdir. Mənəvi dəyər kimi tapındığımız bu ədəbiyyat indi əlimizdən gedir. Bu sərvəti xalq əsrlər boyu yaratmış, artırmış, inkişaf etdirmiş, onu hər cür yad, zərərli təsirlərdən qorumuşdur. Bu gün isə bizə daima arxa-dayaq olan ədəbiyyatımız sanki bir xaosun içində boğulur. N.Çernişevskinin qeyd edirdi kimi, elmi ədəbiyyat insanları nadanlıqdan, bədii ədəbiyyat isə kobudluq və bayağılıqdan xilas edir. Ədəbiyyat elə bil ki, insanın qəlbinin dərinliklərində gizlətdiyi öz “mən” ini ortaya çıxarda bilir, onun mahiyyətini, iç üzünü, özünün belə görə bilmədiyi xüsusiyyətlərini aşkara çıxarmağa kömək edir. Yazıçı öz oxucusunu əsərdəki qəhrəmanların yaşantılarına qoşmaqla onu öz sirlə qəlb aləminə bələd olmağa sövq edir, qəlbindəkiləri duyğularla ifadə etmək imkanı yaradır. Lakin bu gün nəinki ədəbiyyatımız, bütönlükdə mədəniyyətimiz bütönlü bu funksiyaları yerinə yetirməkdən çox kənarda qalıb. Ədəbiyyatımız getdikcə cılızlaşır, yalnız əyləncə xarakteri daşıyır. Demokratiya yolunda irəliləyişləri olan, böyük təcrübələr qazanmış qərb mədəniyyəti sürətlə şərqə doğru irəliləyir. Söz sahibi olan dövlətlərin dünyaya açılan pəncərəsi yenidən azadlıq qazanmış, hələ də keçid mərhələsini yaşayan xalqlar, millətlər üçün asan, hazır mənbə kimi görünür. İnformasiya bolluğu bizləri şirnikləndirir. Dünyaya açılan bu pəncərədən biz gərək pozulmuş əxlaqı, çürük mədəniyyəti deyil, ülvəi duyğuları, gözəllikləri qəbul edək. Düzdür həyat yalnız gözəllikdən, yaxşılıqdan ibarət deyil, bəlkə də pislilər, eybəcərlik daha çoxdur, ancaq hər bir millət kimi biz də gərək qlobal proseslərdən keçərkən özümüzü itirməyə, öz koloritimizi, özümüzəməxsusluğu qoruyub saxlayaq. Azad dünya dediyimiz məkanın həmişə açıq olan pəncərəsindən soyuq və sonsuz informasiya axıb gəlir. Bu qədər “səxavətlik” qarşısında cavabsızlıq qalmaq? Biz özümüzə bilmədən artıqlaması ilə bu “səxavətlik” əvəzini ödəyirik. Qlobal proseslərə qarşı çıxmaq lazım deyil. Hər bir xalq, millət üçün bu düşünülmüş və ya düşünülməmiş bir sınaqdır. Millətlər bu axına qoşulmaq məcburiyyətindədirlər. Əsas olan sonda bu sınaqdan kimlərin üzü ağ, kimlərin üzü qara çıxması, kimlərin isə bu axında tamamilə boğulub məhv olmalarıdır. Yeni bir ampulada özəlliyini saxlamaq, onu yaşatmaq və gələcək nəsillərə ötürmək isə millətin mütəfəkkirlərinin üzərinə düşür. Bu baxımdan yazarlarımız gərək öz qələmlərini düzgün istiqamətdə işlətsinlər. Xalqların mədəni özünəməxsusluğu digər xalqların ənənələri və dəyərləri ilə təması nəticəsində zənginləşə bilər. Dialoq hər zaman mədəniyyətlərə arası ən uyğun əlaqə növü olmuşdur. Bir mədəniyyətin ünsürləri, elementləri digər mədəniyyətə mexaniki olaraq keçə bilməz. Hər bir xalqın mentaliteti, yerli xüsusiyyətləri, ənənələri nəzərə alınmaqla tənqidi surətdə emal edilərək qəbul edilə bilər. Yalnız humanist ideyalar, ümumbəşəri dəyərləri özündə ehtiva edən mədəniyyət nümunələri əsas mübadilə mənbəyi olmalı, digərləri isə taleyin sınağına tab gətirməyərək yaddaşlardan silinməlidir. Qloballaşmanı birmənalı hadisə kimi də qəbul etmək olmaz. Qloballaşmaqda olan dünyamızda baş verən dəyişikliklərdən müsbət və mənfəi olanı seçmək üçün ilk öncə öz dəyərlərimizin mahiyyətini unutmayaq, onların informasiya xaosunun içində məhv olmasına yol verməməliyik. Düzdür, ömrü boyu stereotiplərin zəngin, kanonlaşmış bir ədəbiyyat mövcud ola bilməz. Dəyişikliklərin baş verməsi labüddür. Baş verən dəyişikliklər əsərin yaşarlılıq müddətini müəyyənləşdirir. Yazılan hər bir əsər ayrılıqda fərqli zamanların bədii düşüncə məhsuludur və yazıçıya əsəri yazdıran bu günün həqiqətləridir. Tarix hər zaman yazıçıların istinad nöqtəsi olmuşdur. Əsər yazarkən tarixiliyin nəzərdə saxlanması lazımdır. Yazılmış əsər xalq üçün yazılmalı, çünki hər bir əsərin klassik irsimizə daxil olub-olmaması məhz xalqdan asılıdır. Xalq dedikdə əlbəttə ki, bütün təbəqə insanları nəzərdə tutulur. Lakin gənc nəslin təlim-tərbiyəsi daha mühüm məqamlardan biridir. İnformasiya resurslarının zəngin olduğu bir vaxtda asan əldə olunan məlumatlar əslində bizlərin işini xeyli asanlaşdırır, ancaq eyni zamanda virtuallaşdırır. Qərbdən gələn quru informasiya qəbulunun əvəzinə, beynəlxalq tədbirlərin keçirilməsi, ədəbi əlaqələrin bu görüşlərdə daha da möhkəmlənməsi, canlı olaraq informasiya mübadiləsi, ədəbiyyatların qloballaşmanın mənfəi təsirlərindən qorunması istiqamətində öz töhfəsini verəcəkdir. Buna görə də qarşılıqlı ədəbi-mədəni görüşlərin keçirilməsi ədəbiyyatımızın mütərəqqi ideyalarla daha da zənginləşməsinə səbəb ola bilər. Qərb şərq qarşılıqlı daima bəşəri problem kimi aktual olub. Qloballaşma çoxvariantlılıqdan uzaqlaşma monotonluğun yaranması kimi təzahür edir. Milli ədəbiyyatların qərb mədəniyyəti içərisində əriyib bir kütlə halına gəlməsi gözlənilir. Milli mədəni dəyərlərin tam məhvinin qarşısını almaq isə söz-fikir sahiblərinin üzərinə düşür. Məhz onlar öz silahları ilə bu qarşılıqlı ümumi platformadan öz sözlərini kimsəni təqlid etmədən, orijinallığını qorumaqla deməli, xalqın fikrinə, duyğularına təsir edə bilməli, həqiqəti qələmə almalıdırlar çünki, ədəbiyyatın köməyi ilə böyük bir tarixi zaman yarana bilər. Böyük bir zaman kəsiyində balaca bir ədəbiyyat yaranır. Bu ədəbiyyatın kiçildilməsi deyil. Əsl ədəbiyyatın yaranmasında zamanların ötüb keçməsi

hiss olunmasa da, bu gün əlimizdə olan böyük bir tarixə, kökə malik bir ədəbiyyatı yad təsirlərdən qorumaq, bu zəngin xəzinəyə yeni ideyalar əlavə etmək və onu dünya səviyyəsinə çıxara biləcək şedevr əsərlərin yaranmasına çalışmaq lazımdır. Bunun üçün dünyanın aparıcı ədəbiyyat nümayəndələri ilə sıx əlaqələr yaratmaq, dünya ədəbiyyatının nümunələrinin tərcümə edib Azərbaycan oxucusuna tədqim etmək, həmin əsərlərlə bağlı düzgün tənqidi məqalələr yazılmalıdır ki, həmin əsərlər haqqında oxucularda düzgün fikirlər formalaşsın. Tənqidçilər əsərlərin gözəllik və çirkinliklərini ortaya çıxarmalıdır. Qloballaşmanın dalğaları maddi və mənəvi nemətlərin üstündən keçir, bəzilərini tamamilə əridib yox edir. Həyat özü əksliklərin üzərində qurulub, onların daima mübarizəsi həyatı inkişafda saxlayır. Ədəbiyyatımız da bu mübarizədə gərək öz mövqeyini daima saxlasın. Qloballaşma müxtəlif ideyaların və biliklərin sərhədsiz olaraq yayılaraq müxtəlif mədəniyyətlərin və yaradıcılıqların inkişafına şərait yaratsa da, bir çox xalqlar üçün təhlükə yaradır [Qloballaşma və insan inkişafı, 11]. Ədəbiyyat xalqın mənəvi həyatının yaşayış üsuludur. Buna görə də kütləvi mədəniyyətə qoşulanda mental xüsusiyyətlərin tənəzzülünə yol verməmək, eyni zamanda ümumbəşəri dəyərlərin daşıyıcısına və ifadəçisinə çevrilməsi üçün ədəbiyyatımızı düzgün istiqamətdə inkişaf etdirməlidir.

Ədəbiyyat

1. Qloballaşma və insan inkişafı. Fəsil. səh. 293
2. Sədaqət Məmmədova Mədəniyyətşünaslıq. "Kooperasiya" nəşriyyatı Bakı-2001

Xavərhanım Bakıxanova
Sumqayıt Dövlət Universiteti

QLOBALLAŞAN DÜNYADA DİN MÖVZUSUNA PSIXOLOJİ YANAŞMA

Açar sözlər: *qorxu, hörmət, bağlılıq, təlabat, özünügerçəkləşdirmə*

Din insanla bərabər yaranıb və yaşayan bir reallıqdır. İnsan varsa din də var və insanı araşdırırıqsa dini də araşdırmalıyıq. Psixologiya elminin əvvəllər dinin daha sonra fəlsəfənin tərkibində olması və XVIII əsrin əvvəllərindən etibarən müstəqil bir elm kimi formalaşmağa başlaması və dini inancların insan davranışını tənzimləyən əsas amillərdən biri hesab olunması icazə verir ki, qloballaşan, gün-gündən müasirləşən dünyamızda əsrlərdən davam edən dini inancların psixoloji səbəblərini araşdıraq.

Din insan həyatının çox geniş sahəsini əhatə edən, insanların daxili dünyalarındakı ahəng və davranışlarının istiqamətini müəyyən edən həyatı mənalandırma gücünə sahib olan böyük bir anlayışdır. Vilhelm Vund dini "hər sonu olanın sonsuz həyatda yaşaması haqqında vasitəsiz şüuru" şəklində açıqlayır. Ziqmund Freyd dini nevroz və sayıqlama olaraq görməsinə qarşı James dini insan həyatında təsəlli edici və qüvvətləndirici funksiyaları icra edə biləcək tək ünsür olaraq görür.

Din Allaha qorxu, hörmət və bağlılıq ilə özünü ibadətə həsr etmə, ayinlərə qatılmaq mənasına gəlir. Psixoloji aspektdən qorxu, hörmət və bağlılıq məfhumlarının açıqlanmasını verdiyimiz zaman maraqlı nüanslar ortaya çıxır. Qorxu müəyyən və ya qeyri- müəyyən təhlükələr qarşısında göstərilən təbii və lazımlı reaksiyadır. İnsan qeyri-müəyyən cisim və ya hadisələrdən, konkret səbəbini, nəticəsini bilmədiyi nüanslardan qorxur və idarəedici və siqnalverici funksiyaya malikdir. Hörmət dəyəri, üstünlüyü, yaşı, yararlılığı, müqəddəsliyi ilə əlaqədar olaraq qarşı tərəfə diqqətli davranmağa səbəb olan sevgi və ya qorxu fonunda formalaşan bir hissdır. İnsan dünyaya gəldiyi andan etibarən bağlanmaq axtarışındadır. Bağlanmaq axtarışına səbəb daxili əksiklik hissi, yalnız hiss etmənin gətirdiyi dəyərsizlik, özünəgüvəni itirmə, insanlara güvəni itirmə, narahatlıq, qorxu və bu kimi nüanslardan yaxa qutarmaqdır.

Qorxu, hörmət və bağlılıq hissi ilk insandan müasir insana qədər mövcud olduğu və 3 məfhumun dində mükəmməl şəkildə qarşılığı olduğu üçün din və ya dini inanclar qloballaşan dünyamıza qədər gəlib çıxa bilmişdir. Bunun nəticəsidir ki, Karl Qustav Yunq dini psixoterapiya sistemi adlandırır [Yunq, 1938, 2].

Dini davranışlara insanların təlabatlarını ödəmək məqsədi kimi baxsaq bu nüanslar ortaya çıxır. Bir çox psixoloqlara görə insanların gözlənilən davranışlarının arxasında təlabatlarını ödəmək arzusu vardır. Maslounun "təlabatlar ierarxiyası"nda fizioloji təlabatlar (acliq, susuzluq, cinsəllik və s.), təhlükəsizlik təlabatı, aid olma və sevgi təlabatı, hörmət və ən ali özünəgerçəkləşdirmə təlabatları təsnif olunmuşdur. İnsanın bu təlabatları ödəndiyi zaman özünün dəyərini başa düşür və yaradıcı gücünü ortaya çıxarır [Seyidov, 2007, 3].

Frankl isə insanın ən əsas ehtiyacının varlığını mənalandırmaq olduğunu qeyd edir. Ona görə də insanlar bütün maraqları və təlabatları ödənilsə belə, varlığını, həyatını mənalandıra bilməzsə özünəgerçəkləşdirə bilməz. Yalnız mənəvi təlabatlarını ödəyərək həyatı mənalandırma yolu ilə insanlar özlərini gerçəkləşdirə bilər.

Bu təlabatların da əsasını insanın gücsüzlüyü və çarətsizliyi ilə mübarizə aparmaq istəyi təşkil edir. Bir çox psixoloqun ifadə etdiyi bu reallığı Horney insanların davranışını istiqamətləndirən ən vacib problem

olaraq ortaya qoyur və insanın bu çarəsizlik duyğusuna qalib gəlmək üçün güvənlik axtarışına istiqamətləndiyini bildirir. Bu axtarış və tələbatlarının ödənilməsi müddətində insanlar bir dini inanca istiqamətlənirlər. Bu inancları tam olaraq mənimsədiklərində isə davranışlarını da istiqamətləndirir.

İnanc bir fikrə bağlılıq və qəbul etmə mənasına gəlir və şəxsiyyətin öz daxili dünyalarındakı və sosial həyatlarındakı istiqamətlərini müəyyən etməkdə vacib rol oynayır. İnanmaq və ya inanc dini terminə qarşılıqlı olan “iman” şüurlu və ya şüursuz motivasiyaları özündə birləşdirən dəyərlər sistemidir. Bəs inanc və ya iman insanlarda necə formalaşır?

Fowler və tələbələri tədqiqatlar zamanı 7 əsas mərhələni aşkar etmişlər.

1.Əsas inam/iman (prenatal inkişaf mərhələsindən postnatal inkişaf mərhələsinin ilk ayları): Bu mərhələ emosional inamın başlanğıcıdır və daha sonrakı inamın/imanın inkişafında əsas rol oynayır.

2.İntuitiv inam/iman (ilk uşaqlıq) : Bu mərhələdə xəyal gücü, hisslər ilə uzun müddət inama/imana aid fikirlər formalaşır. Uşaqda müqəddəs olmaqların və əxlaq varlığının şüuru formalaşır.

3.Mistik/Real(Literal) inam/iman (məktəb dövrü) : Bir müddət sonra məntiqi düşünmə qabiliyyətinin inkişafı Piagenin konkret əməliyyatlar mərhələsinə uyğun olaraq dünyada baş verənləri başa düşməyə kömək edir. Artıq uşaq xəyal ilə real dünya arasındakı fərqləri duya və başqalarının perspektivlərini ayırd edə bilir. Dini inanclar və simvollar real olaraq qəbul edilir.

4.Ənənəvi inam/iman (ilk yeniyetməlik): 14 yaşına çatdığında Tanrıyla daha çox şəxsi münasibətlərə istək yaradan formal əməli düşüncəylə əlaqədar konkret fikirlərə güvənməklə müşahidə olunan keçid baş verir. Keçmiş yaşadıqları haqqında düşünmələri isə gələcək və şəxsi münasibətlər mövzusunda narahatlıqlar orta məxrəcin tapılması və dünya görüşü və onun dəyərlərini formalaşdırmağa kömək edir.

5.Fərdi/Düşünməyə söykənən inam/iman: (son yeniyetməlik və ilkin yetkinlik): Bu zaman xarici nüfuz güvəndən daxili nüfuz keçid baş verir. İnanc və dəyərlərə tənqidi yanaşib yenidən inşa etmə formalaşır. Bu şüurlu şəkildə verilən qərarlara və bir “istiqamətləndirən eqo”nun ortaya çıxmasına səbəb olur.

6.Ümumiləşmiş inam/iman (orta yaş və sonrası) : Reallıqlara daha çox arxalanan inam formalaşır. Artıq dünyada baş verən hadisələrə müxtəlif aspektlərdən baxmağı bacarır və V mərhələdəki inkişafın üst səviyyəsinə çatır.

7.Dünyəvi inam/iman (tam olaraq bir yaşı yoxdur): Son mərhələ ədalət və sevginin üstün səviyyədə formalaşması, Tanrının gücü ilə birləşmə kimi açıqlanır.

Bu təsnifat da sübut edir ki, insan prenatal inkişaf mərhələsindən etibarən güvən, inam axtarışındadır.

Murray G.Ross un “Religious Belief of Youth (Gənclərin dini inancı)” adlı 1935 nəfərlə aparılan anketin və 100 nəfərlə aparılan müsahibənin nəticəsində məlum olmuşdur ki, kollec məzunları, xanımlar və yaşca kiçik olan şəxslər dinə daha çox meyillidir. Nəinki yüksək təhsilli şəxslər, bəylər və yaşca böyük olan insanlar [Karacoşkun,2004,1].

Bu araşdırma da sübut edir ki, din tələbatlarımız xüsusilə mənəvi tələbatlarımızı ödəmək, həyatımızı mənalandırmaq və özünügerçəkləşdirmə məqsədi güdür. İbtidai icma quruluşundan qloballaşan dünyamıza qədər dini inanclar mövcud olub və olacaq. Hər bir kəs öz dünyagörüşünə və dəyərlərinə uyğun olaraq kənar şəxslərə ziyan törətməyəcək istədiyi dinə sitayiş edə bilər. İnsanlar mövcud olduqca dini inanclar da mövcud olacaq və buna hörmətlə yanaşmalıyıq.

Ədəbiyyat

1. Doğan Karacoşkun.,“Dini inanç-dini davranış ilişkisine sosyo-psikolojik yaklaşımlar” Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi IV (2004), Sayı: 2
2. Karl Qustav Yunq.,Psikoloji ve din.,Okyanus-1938
3. Səməd Seyidov və Muxtar Həməzəyev.,Psixologiya.,Bakı-2007
4. http://qedimqala.az/index.php?do=yazi_inner&id=25

Эльчин Гашимов
Самарский филиал Московского городского педагогического университета
Виктория Доброва
Самарский государственный технический университет
Анна Куровская
Университет китайской культуры, Тайбэй

ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ В УСЛОВИЯХ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА

Ключевые слова: мультикультурализм, интерференция, культура, диалог культур, языковая норма

Изучая современную философию мультикультурализма Азербайджана, которая исходит из того, что «диалог национальных литератур, отмеченных спецификой сохранения национальной самобытности, выявляет тенденцию к полицентризму, равноправному вектору отношений. Диалог в современных условиях выступает в качестве философского принципа осмысления окружающего мира и обеспечивает полноту его постижения возможностью совмещения разных позиций». Это концепция отчетливо просматривается в трудах национального лидера Азербайджана Г.А.Алиева и заложена в произведениях ученого, мыслителя, писателя К.М.Абдуллаева.

Однако, в условиях диалога культур, межкультурного понимания, мультикультурализма, отчетливо проявляются интерферирующие явления, которые необходимо выявлять, минимизировать и именно минимизация в процессе коммуникации способствуют устойчивому пониманию инокультуры, инопонятия. Мы в полностью согласны с позициями тех ученых, которые интерферирующие явления воспринимают как воздействие ментального кода одной культуры на ментальный код инокультуры.

Как отмечает В.Д.Шевченко «Интерференция культур представляет собой происходящий в сознании человека сложный ментальный процесс, состоящий во взаимодействии двух противоположных культур, репрезентируемые включенным и принимающим языки, а именно: между отраженными в этих языках когнитивными моделями ситуаций и коммуникативно-прагматическими характеристиками этих языков, обусловленными спецификой социокультурных ситуаций общения».

На интерференцию в целом влияют языковые и культурные нормы, ментальный код собственной культуры и ряд других факторов. Норму мы воспринимаем как условие существования и культуры и литературного языка. Норма же культурная – это набор правил, эталоны, предписания, образцы, инструкции, это рамки, выход за которые не позволен, потому что будет нарушением правил данной культуры и вызовет отрицательную реакцию данного культурного сообщества. Порой конфликт культур представляется как конфликт норм. Пример конфликта культур в языковом контексте:

Вам чай или кофе?

Чай, пожалуйста.

Черный?

Просто нормальный!

Черный?

Просто нормальный чай?

Так черный???

Просто нормальный чай! С молоком!

Спасибо.

В данном контексте черный не противопоставляется зеленому, а имелось ввиду, чай с молоком – just ordinary tea.

Норма языковая и норма культурная – явления сложные, но явления говорящие о высоком уровне развития общества. Но есть понятие shared code – нормативность языковых единиц, форм, сочетаний, здесь оказывает большую помощь регистрация словарей и свод правил грамматики.

С влиянием английского, а ныне китайского языков может меняться типология русского языка, видоизменяться лексика и многое другое. Взаимовлияние, взаимопроникновение - процессы современного бытия. Но унификации языка, с целью упрощения - это процесс разрушения языка. На языковые нормы, как и на культурные влияют и глубокие потрясения, имеющие исторический след, исторические корни.

Нормы современного русского языка, как и нормы современного азербайджанского языка – это совокупность наиболее устойчивых, освященных традицией языковых средств и правил их употребления, которые приняты в данном обществе. Все нормы, включая и морфологию, и синтаксис важны

для обеспечения функционирования любого живого языка. Нормы языковые фиксируются в грамматиках и толковых словарях, они изменяются, ибо язык меняется со временем. Однако, главной задачей современного общества является поддержание языковой культуры, языковой политики государства. Еще одним фактором влияющим на процессы интерференции является ментальный код. Есть четкая грань между двумя понятийными моментами, а именно между менталитетом и ментальностью. Менталитет – потребностное понятие, обобщенное понятие социально-психологического состояния субъекта (в целом народ, человек), сложившееся в результате исторически и достаточно устойчивого воздействия географических, этнических, социальных, культурных условий на сам субъект менталитета, где четко прослеживается связь между настоящим и прошлым. Но в повседневной жизни, в условиях диалога культур мы имеем дело с ментальностью. В любом случае, даже у тех, кто владеет английским языком или китайским языком, или азербайджанским как не родным на уровне, который позволяет им свободно общаться с инокультурой и читать литературу на языке оригинала, в процессе их живой и художественной коммуникации на английском языке/ китайском/ азербайджанском происходят различные коммуникативные недоразумения, объясняемые отсутствием необходимой коммуникативной компетенции у партнеров по общению и вызываемой этим лингвокультурной интерференцией. Следует отметить, что одной из важной образовательной задачей в условиях мультикультурного мира является потребность в осмыслении мультикультурного мира.

В настоящее время во всем мире образование существует в быстро меняющихся условиях. Современное российское общество ориентируется на европейские рамки в своей потребности в выпускниках и будущих специалистах, способных решать сложные проблемы, находить принципиально новые творческие решения, отвечая вызовам времени, а также в понимании ментального кода своего и иного бытия. Эти изменения и требования оказывают существенное влияние на модернизацию национальных и международных систем образования, провозглашая приоритет свободы и творчества саморазвивающейся личности, и, таким образом, стимулируют к поиску и освоению новых методов обучения, которые позволяли бы в нахождении алгоритма понимания и взаимодействия в новых условиях.

Литература

1. Гашимов Э.А. Современные проблемы в лингвокультурологии и его роль в лингводидактике. Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. 2015. № 12-9. С. 1728-1730.
2. Гашимов Э.А. Куровская А.Е. Язык и культура. От общего к частному. Лингвистический взгляд. Современные наукоемкие технологии. 2010. № 7. С. 324-327.
3. Гашимов Э.А. Дискурс лингвокультурного потребностного кода. Успехи современной науки и образования. 2016. Т. 3. № 10. С. 16-17.

Самира Дадашова
Институт философии НАНА

МЕЖКУЛЬТУРНЫЙ ДИАЛОГ КАК ОСНОВНОЙ ФАКТОР УКРЕПЛЕНИЯ ВСЕОБЩЕЙ ОСНОВЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Ключевые слова: *диалог культур, права человека, демократия*

На заре XXI века одним из самых актуальных вопросов стал вопрос о глобализации мира, в результате которой возникла острая необходимость международного диалога культур. Мы все чаще обращаемся к историческому прошлому, обычаям, культурному наследию различных народов, ибо основой любого диалога являются выработанные человечеством на протяжении тысячелетий нравственно-этические нормы. Межкультурный диалог, будучи непрерывным процессом, представляет собой существенный шаг на пути к созданию новой культурной и политической структуры. Наряду с межрелигиозным диалогом диалог культур, выступая в качестве средства примирения и солидарности, а также интеграции, создает почву для большего обеспечения прав наций и государств путем установления равноправия и мира на международной арене.

Основной целью межкультурного диалога является содействие формированию благоприятной среды для достижения реального прогресса на пути к подлинно демократическому управлению. Мировой опыт все более явственно показывает фундаментальную особенность демократии, отличающую ее от иных социальных и политических систем. Эта особенность предполагает взаимодействие многообразных культур. Культура демократии есть особый тип взаимодействия, характеризующаяся толе-

рантностью политических субъектов на принципах гуманизма и взаимной ответственности. И прежде всего, демократический диалог — это равенство возможностей его участников. Современная демократия не только выступает против угнетения меньшинств (социальных, этнических, конфессиональных и др.), но гарантирует их права на свободу слова и публичную презентацию своих позиций. Эти гарантии, конечно, не должны превращаться в потакание произволу меньшинств. [Рахманин, 2005, 263]

Совет Европы неоднократно подчеркивал неспособность самостоятельного существования межкультурного диалога без четкой связи его с такими ценностями, как демократия и права человека (см. «Белая Книга» по Межкультурному диалогу СЕ). Свидетельством тому стало открытие в 2008 году Общеευропейской молодежной кампании против антисемитизма, исламофобии, расизма и нетерпимости под лозунгом «Все различны – Все равны». Ведь понимание культурного разнообразия представляет собой наиболее верную гарантию эффективного осуществления прав человека и укреплению социальной сплоченности. [Всемирный доклад ЮНЕСКО, 2009, 28] В свою очередь, соблюдение прав человека и демократических принципов способствует тому, что диалог подчиняется «не аргументу силы, а силе аргумента».

Одним из главных требований диалога культур является равенство, свобода, в том числе, свобода мысли, слова, свобода выбора своей собственной культуры, а также способность к самовыражению через понимание и принятие чужой культуры, религии, мировоззрения.

Успешный межкультурный диалог содействует укреплению демократической стабильности в борьбе с предрассудками и стереотипами в жизни общества, облегчает создание союзов, представленных различными культурными и религиозными сообществами. В то время как отсутствие диалога или отказ от него ведет к ложному восприятию других людей, народов и культур, а также вызывает взаимные подозрения и напряженность в обществе. И как следствие, поощряет нетерпимость и дискриминацию, и может стать поводом для порождения экстремистских или террористических идей. Поэтому межкультурный диалог, являясь, в известном смысле, гарантией мира, предупреждает конфликтные ситуации и максимально помогает разрешить их. «Белая Книга» по Межкультурному Диалогу» Совета Европы утверждает, что «отгородившись от многообразного окружения можно обеспечить себе лишь иллюзорную безопасность. Отсутствие диалога лишает каждого выгоды новых культурных открытий, необходимых для развития личности и общества в глобализованном мире...». [Белая книга, 2008, 19]

Кофи Аннана, бывший Генеральный секретарь ООН, говоря о диалоге между цивилизациями, считал, что основным критерием должно стать осознание того, что мировое сообщество есть разнообразие культур, а также понимание того, что «в современных условиях крайне важен не столько диалог слов, сколько диалог действий». Всемирная декларация о культурном разнообразии ЮНЕСКО также рассматривает международный диалог в качестве «наилучшей гарантии мира», поскольку перед лицом глобальных проблем диалог, построенный на идее единства всего человечества, на общих морально-этических ценностях, на признании всеобщего права и достоинства каждой культуры, становится той опорой, которая может способствовать установлению хотя бы относительного равновесия.

Следует отметить, что Азербайджан как самостоятельное суверенное государство активно включен в международный диалог культур и религий. В результате восстановления государственной независимости 18 октября 1991 года в Азербайджанской Республике, благодаря, такому сильному политическому деятелю, как Гейдар Алиев, было построено правовое, демократическое государство.

Азербайджан, будучи расположенным на пересечении Азии и Европы, вобрал в себя как нравственные ценности и традиции восточной культуры, так и современный образ жизни Запада, представляя собой, тем самым, уникальное единство двух цивилизаций. На его территории на протяжении многих тысячелетий создавалось богатое культурное наследие, вошедшее в сокровищницу мировой культуры. Здесь совместно и дружно проживают представители различных национальностей и религий, потому особое значение в государственной политике президента Азербайджана Ильхама Алиева уделяется диалогу между культурами и цивилизациями. Проведение диалогов имеет беспрецедентное значение для обеспечения доведения до мировой общественности азербайджанских реалий.

Учитывая современное напряженное состояние международных отношений, можно с уверенностью сказать, что межкультурный диалог является самой актуальной культурной политикой, значимость которой равноценно согласованной борьбе государств с такими глобальными проблемами, как экономический и экологические кризисы, расизм и терроризм. Неоспорим тот факт, что проведение межкультурных и межрелигиозных диалогов в нашей стране, приведет к усилению позиций Азербайджанской Республики на мировой арене.

Азербайджан, участвуя в конференциях, организациях и форумах, всегда стремится показать, что для него в приоритете установление дружественных отношений и мирное сосуществование

между государствами. Азербайджан – миролюбивое государство, ибо только на основе мира мы можем добиться полноценного развития и процветания.

Литература

1. «Белая Книга» по межкультурному диалогу. Жить вместе в равном достоинстве», Страсбург, 2008
2. «Всемирный доклад ЮНЕСКО. Инвестирование в культурное разнообразие и диалог между культурами», под руководством Франсуазы Ривьер, заместителя Генерального директора по вопросам культуры, Париж, 2009
3. Рахманин В.С. – Диалог политических культур как демократический процесс // Логос 4 (49), 2005

Зульфия Мамедкеримова
Университет Одлар Юрду

РОЛЬ КУЛЬТУРЫ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛЬНОМ ОБЩЕСТВЕ

Ключевые слова: *культура, мультикультуральное общество, культурная диффузия, различные этносы, толерантность*

В настоящее время одним из основных духовных состояний Азербайджанской Республики является толерантная среда с прочной мультикультуральной базой, в которой могут мирно сосуществовать представители различных народов, этнических групп и верований. Важным достижением суверенного Азербайджанского Государства является объединение всех проживающих в стране народов вокруг единой идеологии- азербайджанства, в которую они одинаково веруют и которую чтут. [Под ред. А. Ализаде, 2016, 42]

Современный Азербайджан можно охарактеризовать, как демократическое, правовое, светское и мультикультуральное государство. Есть ряд причин, по которым опыт Азербайджанской Республики в области политики мультикультурализма и толерантности достоин считаться действительным примером, совершенной моделью современного сосуществования и солидарности народов в новую историческую эпоху.

Во-первых, внешняя политика Азербайджанской Республики направлена на сохранение и усиление национальной независимости и территориальной целостности, развитие равноправных и взаимовыгодных отношений, установление дружественных связей со всеми странами мира, что является основополагающим фактором.

Во-вторых, Азербайджан имеет уникальное культурное пространство, где люди различных наций, рас и религий, а также многие национально-этнические группы, у каждого из которых есть своя культура, история, обычаи- могут жить мирно.

В-третьих, несмотря на такое национальное разнообразие проживающих в Азербайджане людей, согласно статье 69 в Конституции Азербайджанской Республики, они являются равноправными гражданами Азербайджанской Республики составляющий единый полиэтнический Азербайджанский народ. Из этого можно сделать вывод, что конституция Азербайджанской Республики обеспечивает равенство всех граждан, вне зависимости от их этнической, религиозной и расовой принадлежности. Однако, это является не только национальной политикой, а также и характерной чертой азербайджанского народа- уважение к культурам других этносов и национальных меньшинств, которая развивалась на протяжении долгих веков в силу своих исторических, экономических и культурных особенностей. [Подрук П. Бюльбюлюглы, С. Мамедалиевой, Н. Ахундова, 2004, 31]

Стоит также отметить, что такой общемировой современный процесс, как глобализация имеет огромное влияние на формирование и перспективы мультикультурного общества. Если вести аналогию с прошлыми годами, то можно заметить, что отделенные прежде, изолированные друг от друга общества, культуры, люди находятся в настоящее время в постоянном и практически неизбежном контакте друг с другом. Глобальная социальная реальность размывает границы национальных культур, а значит, и входящие в их состав этнические, национальные и религиозные традиции. [С.Н. Иконниковой, В.П. Большакова, 2008, 547]

По нашему мнению, мультикультурализм в Азербайджане имеет уникальную культурную особенность, которая именуется культурной диффузией. Культурная диффузия или стихийное распространение- это взаимное проникновение культурных форм, образцов материальной и духовной

подсистем при их соприкосновении, где эти культурные элементы оказываются востребованными, заимствуемыми обществами, которые ранее подобными формами не владели. Культурное соприкосновение может не оставить никакого следа в обеих культурах, а может закончиться равным и сильным влиянием.

Каналами диффузии служат миграция, туризм, торговля, научные конференции, торговые выставки и ярмарки, обмен студентами и специалистами.

В Азербайджане, культуры различных народов и этносов не «поглощают» друг друга, а наоборот переплетаются между собой и имеют позитивное влияние друг на друга, в следствии чего, обе культуры сохраняются, но при этом элементы одной культуры переходят в другую. В Азербайджане, конечно, азербайджанская культура является основной, а в качестве культурной диффузии могут послужить культуры различных народностей, таких как русская, лезгинская, арабская, персидская, турецкая и другие. Примерами проникновения различных культур могут служить различные праздники, танцы, традиции, национальная кулинария и другие.

Исходя из всего вышесказанного, можно прийти к заключению, что на сегодняшний день, все нации и этносы проживающие в Азербайджане имеют возможность изучать свой родной язык, исповедовать свою религию, практиковать свои обычаи и традиции, и в тоже время взаимно обогащать культурные ценности друг друга.

Литература

1. "Azərbaycançılıq - birliyimizin əsasıdır", "Azərbaycan" nəşriyyatı, 2002, 34 s.
2. "Heydər Əliyev siyasəti: Tolerantlıq (çıxışlar, nitqlər, görüşlər, təbriklər)" Bakı, "Elm və Təhsil" – 2015, 504 s.
3. Под ред. А. Ализаде "Мультикультурализм: тенденции и реальность" Баку, «Элм», 2016, 192 с.
4. Под рук. П. Бюльбюл оглы, С. Мамедалиевой, Н. Ахундова: Министерство Культуры Азербайджанской Республики "Культурная политика в Азербайджане", Баку, "Нагыл Еви", 2004, 254 с.
5. С.Н.Иконниковой, В.П.Большакова "Теория культуры: Учебное пособие." - СПб.: Питер, 2008, 592 с.

Фуад Ибрагимов, Шовгин Каримов

ФГОБУ ВО Финансовый Университет при Правительстве Российской Федерации

РЕЛИГИОЗНАЯ ТОЛЕРАНТНОСТЬ КАК ФАКТОР УСПЕШНОГО РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА В СОВРЕМЕННОМ ГЛОБАЛИЗИРУЮЩЕМСЯ МИРЕ: ИСЛАМСКИЙ АСПЕКТ

Ключевые слова: *религиозная толерантность, недоверие к исламу, глобализация, исламофобия, деятельность СМИ, межрелигиозные отношения*

В рамках социокультурной теории развития общества можно выделить такие факторы успешного развития современного общества, как доверие и толерантность. Проблемы толерантности и доверия являются одними из наиболее актуальных на современном этапе развития глобализирующегося общества.

Значимость фактора толерантности и доверия для успешного развития общества возрастает с каждым днем, и связано это с масштабной глобализацией, в рамках которой увеличиваются взаимоотношения между разными цивилизациями, усложняются межэтнические и межконфессиональные отношения. Особенно сильно возрастает значимость фактора религиозной толерантности для устойчивого развития общества.

Вопрос о взаимоотношении между разными культурами, между разными религиями становится в настоящее время более острым в Восточной и Западной Европе, на Ближнем Востоке, включая бывшие страны Советского союза. В наши дни все чаще и чаще наблюдаются конфликты между разными нациями, между различными религиозными конфессиями в рамках одного государства. Особенно остро эта проблема проявляется в отношении мусульман. Вместе с ростом численности мусульман, растет и недоверие к ним со стороны жителей Европы и людей Запада.

Незнание ислама и его особенностей приводит зачастую к его неправильному восприятию со стороны людей запада. Особенно явно исламофобия проявляется у женщин.

Проведенное исследование показало, самая главная причина недоверия к мусульманам и исламу в целом - это деятельность СМИ. Негативная отношение к исламу обусловлено тем, что большинство жителей стран Запада получают информацию о мусульманах исключительно через СМИ, где практически отсутствует позитивная информация о мусульманах. Более того, СМИ являются причиной не только негативного отношения к мусульманам, но и причиной появления исламофобии.

Недоверие к исламу - это явный пример существования проблем в области межнационального, межконфессионального

Аннотация: в настоящей статье авторы исследуют влияние на глобализирующееся общество и на государство таких факторов, как доверие и толерантность. Особое внимание уделяется религиозной толерантности, проблемам доверия между различными религиозными конфессиями, делается вывод о том, что СМИ являются главной причиной недоверия к исламу и растущего процесса исламофобии. Деятельность СМИ становится препятствием для процесса мировой глобализации.

Любое общество – это сложная динамическая система. В настоящее время социологами сформулировано огромное количество теорий развития общества. Интересны социокультурные теории, которые интерпретируют развитие общества с изменениями, происходящими в социокультурной сфере. В рамках данной теории можно выделить такие факторы успешного развития общества, как доверие и толерантность. Проблемы толерантности и доверия являются одними из наиболее актуальных на современном этапе развития человеческого общества [Волобуев].

Значимость фактора толерантности и доверия возрастает с каждым днем, и связано это с масштабной глобализацией, в рамках которой увеличиваются взаимоотношения между разными цивилизациями, усложняются межэтнические и межконфессиональные отношения. Практически все государства мира – многонациональные. А это означает, что в таких странах огромное количество народов, народностей, наций, религий, традиций, языков и в целом культур. Безусловно, в многонациональном, в многоконфессиональном государстве у разных народов должно быть доверие друг к другу, терпение и толерантность к разным культурам и вероисповеданиям. Особенно этот вопрос актуален для нашей страны. Россия является богатой с точки зрения культуры, религии и традиций страной. От межнациональных отношений зависит благополучие и спокойствие людей, судьба страны. Поэтому государство должно воспитывать толерантные, дружеские отношения между нациями для своего развития. И речь идет не только об идеологической стороне этой проблемы. Успешное развитие экономики любой страны также объективно зависит от особенностей культуры, от психологии межнациональных отношений.

Предметом моего исследования является значение фактора религиозной толерантности для устойчивого развития общества.

Вопрос о взаимоотношении между разными культурами, разными религиями становится в настоящее время более острым в Восточной Европе, и на Ближнем Востоке, включая бывшие страны Советского союза и нынешнюю Российскую Федерацию. Россия имеет очень хороший опыт гармоничного сосуществования разных культур (прежде всего исламской и православной) в рамках одного национального пространства. И этот опыт крайне важен. С самого начала своего образования Россия формировалась как многонациональная страна. И в основе этого формирования всегда было уважение к соседям, уважение к другим нациям, народностям, культуре и религии. Это было основой строительства Российского государства. Но этот опыт, к сожалению, забывается.

В наши дни все чаще и чаще наблюдаются конфликты между разными нациями, между различными религиозными конфессиями в рамках одного государства. Особенно остро эта проблема проявляется в отношении мусульман. Опыт мирного сосуществования разных культур и религий, накопившийся за столетия у России, был бы востребован в настоящее время для Запада, где сейчас переживают немало сложных проблем с исламо-мусульманскими меньшинствами. Безусловно, уйти от этой проблемы не удастся, потому что сегодня исламская цивилизация идет к своему возрождению.

Интересно то, что вместе с ростом численности мусульман, растет и недоверие к ним со стороны жителей Европы и людей Запада. К сожалению, сегодня в обыденном сознании средневековый образ человека ислама как «сверкающего сокровищами знания» сменяет образ бородатого дикаря-фанатика [Заболотная, 2003]. В 2012 году социологическая служба Ifop провела опрос общественного мнения о мусульманах в четырех ведущих странах Евросоюза – Великобритании, Германии, Нидерландах и Франции. [Замараева, 2017] Результаты социологического исследования свидетельствуют о том, что жители Европы испытывают недоверие по отношению к последователям ислама. Согласно опросу, самое негативное мнение о мусульманах бытует среди британцев. Так, 47 процентов жителей Великобритании убеждены, что наличие исламской общины являет собой угрозу идентичности их страны.

Самая главная причина такого недоверия – деятельность СМИ. Негативное отношение к исламу обусловлено тем, что большинство жителей стран Запада получают информацию о мусульманах исключительно через СМИ, где практически отсутствует позитивная информация о верующих. Более того, СМИ является причиной не только негативного отношения к мусульманам, но и причиной появления исламофобии. Обходя стороной социально-культурные аспекты жизни мусульман, пресса выводит на первый план новости, связанные с насилием и терроризмом, в контексте которых используются термины «ислам» или «мусульмане». Подтверждением этому является другое социологическое исследование, проведенное социологическим агентством ComRes в Англии в 2013г [Замараева, 2017]. По результатам опроса было выявлено, что 27% британцев не доверяют мусульманам. По мнению самих опрошенных, прогрессирующий рост исламофобии в Британии связан с деятельностью зарубежных экстремистских групп (26%), публикациями прессы (23%) и, собственно, британскими мусульманами, совершивших акты террора (21%). 29% опрошенных винят британских мусульман за то, что они не прилагают усилий для борьбы с экстремизмом в своей общине.

Очевидно, что СМИ очень часто предумышленно или по незнанию обвиняют в организации террористических актов мусульман. Однако предписания Священного Корана категорически запрещают мусульманину совершать зло и, тем более насилие, по отношению к кому бы то ни было. Ислам не допускает творение зла. Напротив, Коран призывает мусульман к благим деяниям, призывает относиться ко всем и ко всему по-доброму. Таких призывов в аятах Корана достаточно много: «Помогайте друг другу во всем благом и в (сохранении) набожности. И не помогайте друг другу в грехе и вражде» (Св. Коран, 5:2). Более того, Коран обязывает мусульманина помогать инверсам: «А если кто-то из немусульман просит у тебя убежища, то приюти его, пока не услышит он Слово Господне» (Св. Коран, 9:6). Безусловно, прегрешения и злые намерения отдельных людей, которые смело относят себя к той или иной религии, связаны лишь с ними самими. Нельзя допустить, чтобы злые поступки людей, причисляющих себя к исламу, но никакого отношения к нему не имеющих, очерняли ислам и становились причиной недоверия к мусульманам. Да, проблема терроризма в исламе есть. Но стоит отметить, что ислам, как и любая религия, не гарантирован от профанаций его вероучительных истин экзальтированными членами общины, социально униженными слоями мусульманского населения. К сожалению, в наши дни очень много людей получает неправильное религиозное образование, что приводит к тому, что они элементарно не знают основ ислама, его постулатов. Истинный мусульманин, знающий свою веру, никогда не станет делать то, что запрещает Коран.

Сам ислам дает больше доводов считать его сторонником толерантных, умеренных позиций. Нельзя считать обоснованным, что ислам – это прежде всего революция, что это внесистемный фактор, которые разрушает все. Так говорят только те, кто не усвоил истинную природу ислама. К сожалению, люди судят об исламе не по его постулатам, а по поведению некоторых мусульман. А это зачастую дает искаженную картину. В наши дни каждый знает Бен Ладена, а кто такой Абу Ханифа – знают единицы. Неудивительно, что люди не знают имен, внесших огромный вклад в человеческую культуру, а знают имена тех, кто совершал зло, ложно обосновывая это исламом. Мусульманский мир очень сложный и неоднозначный, обладающей большой культурой. Терроризм и многие другие факторы очерняют ислам, но нельзя определять место ислама в истории человечества исключительно этими факторами.

Незнание ислама и его особенностей приводит зачастую к его неправильному восприятию со стороны людей запада. Особенно явно исламофобия проявляется у женщин. Большинство людей думает, что ислам направлен на подчинение женщины мужчине. Многие из людей запада наивно считают женщину в исламе существом более слабым, несамостоятельным, стоящим ниже мужчины в интеллектуальном отношении. Но является ли их точка зрения характерной для Ислама — вот в чем вопрос. Это не только не является, но и противоречит духу и букве мусульманского вероучения. Ислам совершенно ясно в аятах Корана утверждает равенство мужчин и женщин. Мужчины и женщины являются равным творением Всевышнего Аллаха и выполняют равные обязанности, главной из которых является религиозное поклонение.

Стабильные межнациональные, межрелигиозные отношения играют важную роль в успешном культурном и экономическом развитии любого общества. Поэтому государство должно принимать все необходимые меры для нормализации межнациональных отношений и решения, связанных с ними существующих проблем на основе принципов дружбы, толерантности, доверия народов и национальностей. Недоверие к исламу — это явный пример существования проблем в области межнационального, межконфессионального сотрудничества. Надо стараться решать эти проблемы. Государства должны контролировать деятельность СМИ. Зачастую именно СМИ становятся причиной данных проблем. СМИ должны показывать людям не терроризм, а культуру ислама, жизнь мусульман. Поэтому разумно было бы в школах и университетах уделять больше внимания изучению

основ ислама. Ислам может быть фактором стабильности и наоборот укрепления безопасности, а не таким элементом, который угрожает миру. Для решения этих проблем нужно преодолеть, во-первых, неграмотность и незнание ислама, его основных особенностей, а, во-вторых, предвзятые и явно политизированные оценки.

Литература

1. Волобуев А.В // Концепт человека в антропологии ислама
2. Заболотная Г.М, Шилов И.Н. Толерантность и доверие – социальные ориентиры современного общества // Социально-экономические и правовые исследования. Вестник Тюменского государственного университета, Тюмень., 2003, № 1.-С. 1
3. Замаева Е.И. Мультикультурализм или евразийский национализм? // Человек и общество в контексте современности. Философские чтения памяти профессора П.К.Гречко. Сборник материалов Всероссийской научной конференции с международным участием. Москва, 14 июня 2017 г. В двух томах. Том 1. М., 2017
4. Замаева Е.И. Культурная политика России в дискурсе мультикультурализма // Гуманитарные науки. Вестник Финансового университета, М., 2017, №6
5. Электронный ресурс URL <https://www.islamnews.ru> (дата обращения: 03.05.2018)
6. Электронный ресурс URL stop-news.com (дата обращения: 03.05.2018)

Сергей Климов

Азербайджанский Университет Языков

РУССКИЕ В ЭТНОСОЦИАЛЬНОЙ СТРУКТУРЕ АЗЕРБАЙДЖАНА

Ключевые слова: *Азербайджан, Россия, азербайджанцы, русские, мультикультурализм*
«Истинная дружба точно избранное родство».

Именно с таких прекрасных слов выдающегося французского прозаика Эрнеста Легове я бы хотел начать свою статью. Эти слова очень точно выражают содержание вековых исторических связей между двумя народами- азербайджанским и русским. На мой взгляд родство между ними дано Всевышним, оба народа волею Божьей живут рядом, дружат и сотрудничают друг с другом. Характер их многовековых взаимоотношений, в действительности, и определяется такими понятиями как, братское сотрудничество, истинная дружба, взаимопонимание и духовная связь.

Хотелось бы дать небольшой исторический обзор на тему “Русские в этносоциальной структуре Азербайджана”, который бы помог лучше понять не только историю появления русских в Азербайджане, но и при всей значимости исторического прошлого, проследить их дальнейший путь на территории Азербайджана.

Истоки азербайджано-русской дружбы уносят нас в далекое прошлое, где эти народы плодотворно сотрудничали на благо взаимных интересов, что является доказательством того, что они добрые соседи и надежные друзья.

Связь двух народов стала расширяться и приобретать новый смысл еще в то время, когда они освободились от монгольского ига. Азербайджанское государство Ширваншахов было одним из первых на Востоке, с кем русское государство установило дипломатические отношения в XV веке. Правитель ширваншахов Фаррух Яссар направил первую посольскую миссию в Москву, которую возглавил Гасанбек. В тот же период к Фарруху Яссару прибыл посол из Московского княжества Василий Панин. Тем самым, состоялся обмен посольствами между государством Ширваншахов и Московским княжеством, что послужило началом русско-азербайджанским официальным отношениям. Знаменитый российский купец Афанасий Никитин был одним из тех, кто присоединился к В. Панину вместе с другими купцами направлявшимися в Азербайджан. В своем произведении «Хождение за три моря» Афанасий Никитин упоминает Баку, «где огонь горит неугасимый» [Савченко, 2002, 3].

Дипломатические отношения с Московским княжеством установило во второй половине XV века государство Аггоюнлу. В дальнейшем, с возникновением государства Сефевидов, отношения между двумя народами еще более усовершенствовались. Но к тому времени они по большей степени носили больше экономический характер, чем политический или культурно-гуманитарный.

В первой половине XIX века начинается процесс переселения русских в Азербайджан, что было связано с указом Николая I от 20 октября 1830 года о переселении раскольников и сектантов в Закавказье, среди которых были русские крестьяне- молокане, субботники, духоборы и другие.

Изначально переселенцам не разрешалось селиться в городах. Поэтому ими были созданы такие села, как Вель, Привольное, Николаевка, Пришиб, Ивановка, Владимировка. И только в 1859 году переселенцам было разрешено поселение в Баку. Например, молокане, которые осели в городе, получили право поселиться за пределами крепостных стен, чем они и воспользовались, и стали строить себе дома и подсобки. Так в Баку в конце 50-60-х годов XIX века была образована Молоканская слобода, которая и размещалась в отдалении от крепостных стен. В месте своего расселения молокане возвели сад, который впоследствии будут именовать как Молоканский садик. Спустя время, по мере того, как Баку разрастался и Молоканская слобода оказалась в центре города, а Молоканский садик стал любимым для бакинцев местом отдыха, бакинский губернатор В. Позен распорядился перенести в 1872 году Молоканскую слободу на окраину города, в район улиц «Завокзальных». Жители Баку долгое время называли эту часть- Молоканкой.

Во второй половине XIX века количество русских переселенцев увеличилось. Это было связано с тем, что в данный период как в России, так и в Азербайджане развивался капитализм, что способствовало бурному развитию нефтяной промышленности, машиностроения. [Гаджиев, 2007, 1] В связи с развитием капитализма в Азербайджане наблюдался строительный бум. Именно это послужило причиной того, что сюда хлынул огромный поток банкиров, специалистов нефтяной сферы, строителей, предпринимателей, рабочих, педагогов, инженеров, а также крестьян из России. Основную же массу русских переселенцев составляли крестьяне, многие из которых переквалифицировались в рабочих и работали в нефтяной отрасли. А остальная их часть продолжала заниматься огородничеством, земледелием, садоводством, производством молочной продукции, пчеловодством, скотоводством. Очевидно, что русские занимались самыми разнообразными видами деятельности в Азербайджане.

Очередной этап переселение русских в Азербайджан приходится на последнюю четверть 19 века. Среди переселенцев стали преобладать русские-православные, переселение которых стало поощряться царизмом. Указом комитета министров от 15 апреля 1899 года, по которому крестьянам русского происхождения передавались свободные земли на территории Кавказа. Вскоре после подписания этого Указа в Азербайджан устремилось огромное количество малоземельных русских крестьян из Центральных регионов России.

В 1914 году во многих уездах двух губерний, таких как Бакинской и Елизаветпольской, присутствовало внушительное количество русских крестьян. Благоприятная экономическая обстановка в Баку привлекала сюда множество людей разных профессий со всех концов Российской империи. Так, если в 1897 году в Баку проживало 37,4 тыс. человек, то в 1903- 57 тыс., а в 1913- около 76 тыс. русского населения.

Очередная волна русских переселенцев в Азербайджан началась после гражданской войны в 20-ые годы. В то время, как в центральной России бушевал страшный голод, десятки тысяч русских, спасаясь от него, искали новое местожительство, таковым оказался Азербайджан.

Немало русских приехало в Азербайджан в годы Великой Отечественной войны. Последний же массовый приток русского населения в Азербайджан наблюдался в 1949 году, по причине строительства крупного промышленного города Сумгаит [Комарова, 1990, 2].

Таким образом, исторический фундамент отношений, который на сегодняшний день сплачивает и объединяет оба народа был заложен своими корнями в далеком прошлом. Общая история, сформировавшиеся человеческие отношения, близость культур - это то, что в разные периоды жизни заставляло азербайджанский и русский народы смотреть в одном направлении.

Сегодня Азербайджан представляет собой полиэтническое государство, в котором проживают представители различных народов, каждый из которых наделен своими собственными особенностями, неповторимой духовной культурой, языком, историческим прошлым и менталитетом. Современный Азербайджан- это центр мультикультурализма, это уникальная площадка для людей самых различных национальностей и вероисповеданий, которые объединены вокруг идеи азербайджанства. Эта идея- служит сохранению независимости, демократическому развитию и построению правового государства.

Литература

1. Гаджиев А. Россия и Азербайджан: Богом избранное родство, Б. 2007 http://azeribooks.narod.ru/proza/aydin_gadjiyev/russia_azerbaijan.htm
2. Комарова О.Д. Демографическая характеристика русских селений в Азербайджане, М., 1990
3. Савченко О.А. Русская диаспора в Азербайджане М., 2002, 150 с. <http://www.dslib.net/polit-instituty/russkaja-diaspora-v-azerbajdzhane-problemy-jetnokulturnogo-razvitija.html#3267621>

ОСОБЕННОСТИ МЕЖКОНФЕССИОНАЛЬНОГО ДИАЛОГА В РЕСПУБЛИКЕ АДЫГЕЯ

Ключевые слова: *межконфессиональный диалог, межрелигиозные взаимодействия, традиционные религии, диалог религии и власти, Республика Адыгея*

Межрелигиозные отношения в поликультурных обществах часто сопряжены с разного рода межконфессиональными противоречиями. В поисках аксиологических оснований их разрешения общество с необходимостью приходит к диалоговым стратегиям. В связи с этим потенциальные возможности межконфессионального диалога становятся важным элементом государственной политики в поликультурных регионах. Поиск направлений, в которых можно развивать межконфессиональный диалог, актуализируется потребностью противодействия религиозным проявлениям радикально-экстремистского характера.

Сегодня в России именно регионы демонстрируют опыт позитивных взаимодействий в религиозной сфере, от чего в целом зависит развитие государственно-конфессиональных отношений в поликультурном российском обществе. В связи с этим обратимся к межконфессиональным отношениям в Республике Адыгея (РА), в которой, по данным Управления Министерства юстиции РФ по РА, на начало 2019 года зарегистрировано 57 православных, 11 мусульманских, 18 иных религиозных организаций. Система межконфессиональных отношений в Адыгее характеризуется многообразием конфессий, спецификой их функционирования, разнообразным этническим составом, возрастной и образовательной дифференциацией верующих.

Как известно, межнациональный и межконфессиональный мир и согласие являются ключевой задачей проводимой в Адыгее государственной политики; уважение интересов ислама и православия – ведущих конфессий в регионе – это поддержка исторически сложившихся, устойчивых взаимосвязей между представителями традиционных для региона религий. Естественно, эта позитивная тенденция распространяется и на верующих других религий, существующих в республике.

Главными принципами государственной политики, обеспечивающими межконфессиональное согласие, являются:

- толерантность и уважительное отношение к верующим всех конфессиональных направлений, терпимое отношение к их верованиям;
- признание равноправными всех акторов межрелигиозного диалога, предоставление возможности открытого выражения собственных мнений, убеждений и позиций;
- организация и ведение диалога, в процессе которого должны отсутствовать цель обратить в свою веру представителей иных конфессий, демонстрация превосходства своей конфессии;
- диалог религий не должен выстраиваться на обсуждении стереотипов и спорных толкованиях иных верований;
- мирное сосуществование и сотрудничество всех верующих – главный ориентир межконфессионального диалога.

С 1999 года права и свободы граждан в регионе в религиозной сфере регулируются Законом РА «О свободе совести и свободе вероисповедания в Республике Адыгея». Как известно, Адыгея – полиэтноконфессиональная республика, в связи с чем можно выделить тот факт, что в Законе в полной мере учтены специфика и особенности регулирования религиозных отношений.

Власти республики сочли необходимым на законодательном и организационном уровнях продолжить традицию сохранения стабильных межэтнических и межконфессиональных взаимодействий. С этой целью созданы и поддерживаются такие коллегиальные структуры, как: Общественная палата РА, Совет старейшин при Главе РА, Совет общественных объединений при Главе РА, Координационный совет по обеспечению правопорядка в РА и Совет безопасности при Главе РА. Всестороннему повышению духовно-нравственного развития общества способствует и созданный в сентябре 2017 года Совет по взаимодействию с религиозными объединениями при Главе РА. Это продуктивный симбиоз государственной власти, правоохранительных органов и общественных организаций республики.

В приоритете деятельности этих организаций – «систематический диалог руководства республики с наиболее активными представителями общественных национальных и религиозных организаций, совместное обсуждение основных проблем» [Жаде, 2018, 81]. Таким образом, потенциально про-

тестные вопросы и негативные настроения контролируются и нейтрализуются на начальной стадии. Кроме того, умножается опыт прогнозирования и контроля общественно-политической ситуации в республике.

Общественные и религиозные объединения РА ориентированы руководством республики на предупреждение, снятие и урегулирование конфликтов в межэтническом и межконфессиональном взаимодействии. Популяризация гуманизма, толерантности, веротерпимости, взаимоуважения между этносами и конфессиями достигается путем проведения совместных массовых мероприятий воспитательного и пропагандистского характера.

Благодаря республиканским и муниципальным средствам массовой информации формируется и расширяется безопасное информационное пространство, культивируется позитивная межэтническая коммуникация и создаются условия для обратной связи руководителей общественных и религиозных организаций с населением республики.

Представители традиционных религий с просветительской миссией выступают на местных телеканалах (в специальных передачах «Азан» и «Миряне»), где на русском и на адыгейском языках рассказывают об особенностях своих вероучений, религиозных праздниках и обрядах.

Ключевые события в жизни республики, противодействие деструктивным идеологиям религиозного экстремизма, профилактика наркомании и алкоголизма, поддержка и пропаганда здорового образа жизни, ценностных основ семьи и так далее давно стали важными аспектами деятельности религиозных организаций Адыгеи. В свою очередь, стала традицией организационная, а иногда и финансовая поддержка руководства РА в строительстве храмов и мечетей, проведении основных религиозных праздников.

В особом внимании со стороны государственных структур, традиционных конфессий и научной общественности, когда речь заходит о межконфессиональном диалоге, нуждается молодежь. В ноябре 2018 года в РА прошел Молодежный форум межконфессионального клуба «Дружный Кавказ». Обсуждались актуальные в молодежной среде вопросы, связанные с культурными традициями и духовно-нравственными ценностями представителей разных конфессий. Особую остроту и дискуссионность вызвали проблемы радикализации, религиозной нетерпимости и религиозного экстремизма, проявления которых на Северном Кавказе вызывают тревогу и обеспокоенность всего общества.

Подводя итог, можно отметить, что межконфессиональные отношения и межконфессиональный диалог в Республике Адыгея получили новое развитие как в связи с количественными и качественными изменениями религиозных институтов, так и с активным их взаимодействием с государственными, общественными и образовательными структурами Адыгеи.

Литература

1. Жаде З.А., Ляушева С.А. Особенности государственной политики в сфере межконфессиональных отношений в Республике Адыгея // Гражданское единство, этнокультурное и конфессиональное многообразие как ценностные основания и факторы консолидации российского общества. – Ростов-н/Д.: Издательство ЮРИУ РАНХиГС, 2018. – С. 72-86.

Афет Мусаева

Азербайджанский университет языков

«ДИАЛОГ КУЛЬТУР» КАК УНИВЕРСАЛЬНЫЙ МЕТОД СОСУЩЕСТВОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Ключевые слова: *диалог культур, глобализация, мультикультурализм, взаимопроникновение*

В 21ом веке мультикультурализм стал универсальным проектом, который включает в себя все мировые культуры. При соприкосновении различных культур, каждая из них, с одной стороны, пытается сохранить свою целостность, а с другой, - каждая область пытается проявить себя независимо. Культура всегда стремится к полной гармонии и пытается превратиться в цельную структуру. И когда мы говорим о культуре какого-либо народа, мы подразумеваем науку, тип мышления, литературу, музыку, обычаи и традиции.

В 20-21ом веках культура потеряла свой элитарный статус и стала массовой. В современный период происходит сокращение до минимума места с одной стороны, и виртуализация времени с другой. Таким образом, ускорился процесс глобализации. Матрица в области культурной глобализации стала чаще и острее. Одной из центральных тем в обсуждении культурных аспектов глобализа-

ции относится к вопросу возникновения глобальной культуры. Гегемоническая идеология европейской науки, экономики, политики создала некоторые сходства между различными национальными культурами в мировой системе. Идея глобальной культуры является одним из главных проектов современности. Формирование глобальной культуры привело к усилению значимости национальных культур. Таким образом появилась нужда в мультикультурализме, который возник спонтанно, а затем ученые начали теоретически его обосновывать. Неудивительно, что понятие мультикультурализма появилось в США, в молодом государстве, которое было создано на стыке нескольких культур. Именно в этом государстве встал злободневный вопрос о диалоге культур.

В процессе формирования государства первостепенную роль играла англо-саксонская культура, которая долгое время доминировала в США. Но постепенно представители других культур, живущих на территории страны (индейская, африканская, китайская, японская, арабская) стали заявлять о себе, создавая произведения искусства, основанные на истоках своей родной культуры. Тем самым остро стал вопрос о диалоге между различными культурами.

О диалоге культур можно говорить, только если сама культура представлена как сфера производений. Только воплощенная в произведение культура может быть местом и формой возможного диалога, поскольку произведение несет в себе композицию диалога автора.

Культурный диалог имеет очень древние корни и восходит к античной эпохе, к диалогу великих философов – Сократа, Платона и Аристотеля. В средние века диалоговое философское прочтение было забыто в связи с религиозным мировоззрением, так как диалог был возможен только между совершенным всемогущим Богом и ничтожным человеком. Эпоха Ренессанса возрождает диалог как элемент культуры. Новое время характеризуется развитием философского мышления как противовеса монологичному христианскому мировоззрению. Начало современному диалогизму заложили такие философы как Ницше, Фейербах и некоторые другие.

Многие ученые в наше время занимаются исследованиями в области диалога культур. Несмотря на то что каждая культура имеет свою специфику, она открыта и для взаимодействия с другими культурами. Таким образом происходит формирование новой культурной целостности. Великий философ Бахтин работал над понятием «диалог» и проблематикой диалога культур, объясняя, что культурный диалог является универсальным методом исследования человека, культуры, и благодаря исследованию Бахтина появилось новое направление «школа диалога культур».

В данный период многие ученые рассматривают проблему диалога в контексте глобализации. Диалог культур, процесс в котором происходит взаимообмен ценностями и помогает сохранению индивидуальности и культурной целостности социума. Современную культуру можно описать как мозаичную, имеющую много стилей, языков и выраженной диалогичностью, потребностью в диалоге. Идеи культурного диалога привели к формированию мультикультурального проекта, который очень ярко проявился в литературе.

Проблема расовой и этнической идентификации становится одной из главных тем в литературных произведениях многих писателей. В связи с этим появился новый термин «культурное пограничье». Огромную роль в становлении мультикультуральной литературы США сыграли афроамериканские авторы, одним из самых ярких представителей этой плеяды был Фредерик Дуглас. Он был одним из первых аболиционистов, боровшихся за права чернокожего населения США, а также положил начало литературному пути и вдохновил других афроамериканских писателей своим романом «Я был рабом», в котором автор описывает тяжелую жизнь раба и его борьбу за свободную жизнь. Хотелось бы отметить немаловажную роль писателей среди коренных американцев, которые своим творчеством обогатили мультикультуральную литературу США и Канады. Одним из самых значительных писателей индейского происхождения является Н. Мамадей. Его роман «Дом, из рассвета сотворенный», снискал особую любовь у читателей и получил признание у литературных критиков. Современный культурно-цивилизационный процесс, с которым связан феномен мультикультурализма невозможно представить без эмигрантской литературы. Мигранты – писатели второго поколения занимают особую нишу в литературе, они еще не полноправные американцы, но уже оторваны от родной земли своих родителей. В этом случае писатели пытаются путем культурного диалога облегчить болезненный переход из одной культуры в другую, и таким образом можно наблюдать наращивание на различные корни английского языка и культуры.

Рассматривая глобализацию с одной стороны, и мультикультурализм с другой, можно прийти к выводу, что пространство диалога культур есть двойственное образование. Рассматривая культуру и анализируя все ее составляющие, выявляются противоборствующие составляющие любой культуры: национальное и интернациональное, элитарное и маргинальное. И только благодаря культурному диалогу возможно найти равновесие и понимание.

Литература

1. Аристотель. Поэтика. Риторика. М.: Мир книг, 2007. - 168 с.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. М.: Искусство, 1986. -424 с.
3. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук. М.: Мысль, 1998. -643 с.
4. Диалог: теоретические проблемы и методы исследования. М.: Диалог МГУ, 2001.- 327с

Феруза Мусаева

Институт узбекского языка, литературы и фольклора АН РУз

ЯЗЫК И КУЛЬТУРА ИКАНА

Ключевые слова: культура, диалект, огузское наречие, сингармонизм, языковые реалии

Аннотация. В данной статье один из древнейших огузских диалектов узбекского языка – иканский диалект рассматривается через призму культуры. Автор раскрывает связь языка и культуры, приводит сравнительный анализ лексики этого диалекта и лексики «Словаря тюркского языка» Махмуда Кошгарского, описывает языковые реалии иканского диалекта.

Диалекты по сравнению с литературным языком более ярче передают культуру народа. Например, при приветствии узбеки всегда спрашивают о здоровье друг друга, и слова приветствия в узбекских диалектах сформированы на основе этого обычая. Во многих диалектах при приветствии спрашивают «Яхшимисиз?» (Хороши ли вы?), в Кашкадарье вопрошают «Зўрмисиз?» (Отличны ли вы?), а в Хорезме обращаются «Жонлимисиз?» (Оживлены ли вы?). Поэтому слово “здороваться” в узбекском языке происходит от слова “сўрашмоқ” («спрашивать друг у друга», справиться о здоровье»). А в литературном языке используется заимствованная из арабского языка форма приветствия «Ассалому алейкум» («желаю здоровья»).

Культура человека определяет его видение мира: одни и те же явления реальности по-разному воспринимаются, интерпретируются и передаются различными группами. Различное видение мира характерно и для диалектоносителей. В этом плане особый интерес представляет язык и культура Икана.

Икан – один из древнейших узбекских кишлаков на юге Казахстана. Как указывают источники, история этого небольшого селения восходит к средним векам. Как установили лингвисты иканский диалект относится к огузскому наречию, в который также входят азербайджанский, турецкий языки, а также хорезмский диалект узбекского языка. О древности происхождения данного диалекта свидетельствуют не только фонологические, но и лексические материалы. Например, зафиксированные в «Словаре тюркского языка» М. Кошгарского слова *judruq* (кулак), *kizladi* (спрятал), *örtti* (покрыл), *toñdi* (замёрз), *uzik* (мороз), *qumgan* (кувшин для воды), *kazyt* (одежда, подаренная на свадьбе) [ДЛТ, 1967], являющиеся историзмами и архаизмами современного узбекского языка, активно используются иканцами именно в том значении, в котором они зафиксированы в словаре. Кроме того, отдельные слова из этого словаря применяются в данном диалекте в несколько другом значении, что свидетельствует о семантическом развитии слова. Например, слово *kölyk* в словаре истолковано как “спина вьючного животного”, слово *siñar* – как “боковая сторона чего-либо”, *tünäk* – как “темница”. В иканском диалекте эти слова соответственно имеют значения: транспорт, пара, кладовая.

Изучение лексики иканского диалекта показало наличие множества языковых реалий. Реалии – слова, служащие для выражения понятий, отсутствующих в иной культуре и в ином языке, слова, относящиеся к частным культурным элементам, а также слова, не имеющие эквивалентов за пределами языка, к которому они принадлежат [Верещагин, Костомаров, 1983, 19]. Например, слова *tauşik*, *ölcäk*, *çipta*, *yirtiş* можно отнести к языковым реалиям иканского диалекта. *Tauşik* – это обмен молока между соседями. Как известно, вплоть до конца XX века холодильники и сепараторы были большой редкостью для быта иканцев. Так как одним из основных родов деятельности иканцев было скотоводство, им приходилось ежедневно доить по несколько коров. Обработать ежедневно молоко не было ни сил, ни времени и чтобы облегчить свой труд несколько соседей договаривались брать молоко по-очереди. Допустим выдоенное сегодня молоко отдавали одной соседке, завтра – другой, на третий день – третьей. А так как количество молока у каждой соседки было разным, для измерения использовали *ölcäk*. *Ölcäk* мастерили из сухой ветки. Места почек на ветке служили мерой. *Ölcäk* опускали в ведро с молоком и запоминали, до какой точки доходит молоко. Когда эта соседка должна была вернуть молоко, она возвращала в точно таком же количестве и в таком же по объёму ведре. *Çipta* – связанные друг с другом мелкие прутья или камыш, который использовали

чтобы высушить отваренные тонко раскатанные куски теста. *Yirtiş* – это небольшой платочек, который раздают родственники погибшего после поминки пришедшим помянуть усопшего. Обычно *yirtiş* раздают, когда умирает человек в возрасте. Пришедшие помянуть усопшего берут *yirtiş*, а если им не хватило, просят у близких дать и им тоже, чтобы достигнуть его лет. Если человек умер в раннем возрасте, *yirtiş* не раздают, а люди, пришедшие помянуть не спрашивают его.

Примечательны также и этнографизмы иканского диалекта. Например, в иканском диалекте существуют такие этнографизмы, как *kuyovta:lati*, *başaçarti*, *göşañayeşdi*, *qi:zkordi*, *bosaçabasdi*, демонстрирующие своеобразный быт и культуру иканского народа. Все вышеперечисленные этнографизмы сформированы по словообразовательной модели узбекского языка существительное + глагол. Интересно, что свадебный обряд *kuyovta:lati* не встречается в других соседних кишлаках, и свойствен лишь культуре Икана. Название этого обряда образовано с помощью присоединения двух слов *kuyov* (жених) и *ta:ladi* (растаскивать, расхватывать), которые демонстрируют суть этого свадебного обычая. Согласно традициям, после того как родственники привозят невесту в дом жениха, все женщины - родственники невесты, гостят у жениха. В это время друзья жениха прячут его. Двенадцать снох невесты должны отыскать жениха, снять с него старую одежду и надеть новую, подаренную родителями невесты. Именно в этот процесс совершается обряд *kuyovta:lati*. Найдя жениха, двенадцать снох стараются снять с него одежду, тогда как его друзья всячески противостоят этому, сам жених тоже всунув руки в брюки, не даёт снохам возможности снять с него рубашку. Идёт борьба между снохами и женихом. Если жених отпустит руки, это будет означать победу снох. Снох одевает его в новую одежду, звучит музыка и все гости и родственники жениха и невесты начинают танцевать. *Kuyovta:lati* один из зрелищных и интересных свадебных обрядов. Двенадцать снох по окончании обряда вознаграждаются по заслугам. Каждой из них мать жениха дарит подарки. Эти подарки могут быть разнообразными: сладости, чай, материал. Но самым неизменным подарком является сырое мясо. Для двенадцати снох мать жениха специально режет целого барана и всё его мясо делит на 12 равные части. *Göşañayeşdi* является одним из послесвадебных обрядов иканцев. *Göşañ* это занавеска, устанавливаемая в углу комнату для новобрачной. Согласно традициям невеста должна жить в этом уголке, прячась от постороннего взгляда. Сейчас эта занавеска имеет символическое значение, и почти все невестки сразу же после свадьбы занимаются домашними хлопотами. Но по истечению определенного срока, эту занавеску снимают. Этот обряд и называется *göşañayeşdi*. *başaçarti* является поминальным обрядом иканцев. Согласно древнетюркским обычаям близкие родственники погибшего – женщины повязывали голову синим платком. Ношение синего платка означало, что этот человек скорбит по близкому. Человеку в синем платке до снятия траурной одежды запрещается посещать свадьбы, людные места, например рынки. Траурный платок снимается в процессе специального обряда *başaçarti* который переводится как «обелить голову». Этот обряд устраивается после 7, 9 или 11 месяцев после смерти родственника. Родственники, носившие всё это время синий траурный платок, меняют его на нетраурный, то есть белый. Теперь они могут посещать свадьбы, идти на рынок. В настоящее время в силу интеграции и ускорения темпа жизни, этот обряд организуют через 3 месяца или даже в более краткие сроки.

Литература

1. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. – М.: Русский язык, 1983. – 269 с.
2. Девону луғотит турк. Индекс-луғат. (Ғ.А.Абдурахмонов ва С.Муталлибов иштироки ва тахрири остида). – Тошкент: Фан, 1967. – 550 б.

Тамар Гоголадзе

Горийский государственный учебный университет

«ТЕЛЕФОНИСТКА» Г. СЕЙДБЕЙЛИ

В ГРУЗИНСКОМ КУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Ключевые слова: *Телефонистка, грузинский перевод*

Произведение иностранного писателя нередко становится близким, даже родным, для читателя другой национальности. Таким и стал прекрасный рассказ азербайджанского писателя, сценариста, драматурга и режиссера, общественного деятеля Гасана Мехти Сейдбейли (1920-1980) «Телефо-

нистка» в грузинском культурном пространстве, через 2 года после появления издания на родине. В рассказе автор передаёт жизнь Мехрибан, которая, оставшись совершенно одна, после смерти бабушки, старается привыкнуть к работе телефонистки на огромном заводе. Случайная встреча породила в душе героини любовь. Читатель становится свидетелем её романтических надежд, переживаний и разочарований. Девушка старается сама проложить свой жизненный путь, найти место в обществе.

Чем вызван наш интерес к этому рассказу? Прежде чем ответить на этот вопрос (об этом пойдёт речь в статье), уместно представить и облик самого писателя, причины его популярности в Азербайджане.

Парень из Азербайджана, Г. Сейдбейли, окончил Ленинградскую школу кинорежиссуры. Литературную деятельность начинает в самый трудный период войны, в 1942 году. Его перу принадлежат рассказы и сценарии фильмов. Он написал сценарии к таким художественным фильмам, как: «Под знойным небом», «Почему ты молчишь», «Ищите девушку», «Цена счастья», «Насим» (получивший первую премию на VII всесоюзном кинофестивале в Баку).

С 1963 по 1980 Сейдбейли возглавляет Союз кинематографистов Азербайджана.

В интернете можно найти немало информации как о повести, так и о фильме. Но до грузинского читателя «Телефонистка» дошла прежде всего с переводом Лейлы Эрадзе в 1963 году, который вышел в издательстве «Накадули» - Тбилиси.

В Рассказе «Телефонистка» (в грузинском переводе «Телефонистки кали») талантливая переводчица в точности передаёт мысли и переживания автора, просто и легко, казалось бы без особых усилий. Центральное место занимает внутренний мир главной героини, сиротки Мехрибан, который старается передать автор на фоне романтической любви. Нежными штрихами рисует Сейдбейли портрет девушки, её робость и большую внутреннюю силу, которые так привлекают окружающих. Мехрибан ищет «ключ к счастью», она, как и любая юная девушка, хочет быть счастливой, но жизнь и прекрасна и жестока одновременно... и прекрасные хрустальные слёзы катятся на щеках девушки ...

Читателя привлекает и атмосфера, которая существует в огромном городе. Переводчица старается так передать текст подлинника, чтобы грузинский читатель уловил особый, романтический аромат, характерный самому автору Г. Сейдбейли. Переводчик постиг главный замысел автора, он заставил читателя полюбить героиню.

Книга была оформлена и иллюстрирована грузинским художником Зурабом Нижарадзе. В иллюстрациях художник передаёт всю нежность главной героини, похожей судьбой и на девушек из Грузии.

Благодаря замечательному переводу, грузинский читатель заинтересовался творчеством талантливого азербайджанского писателя Гусейна Сейдбейли.

Азербайджанская литература 60-ых годов XX столетия стремилась описать современный быт и жизнь трудящихся, их стремления, интересы. Вся прелесть творчества Г. Сейдбейли заключается в том, что его рассказы не стареют, их и сегодня продолжают читать. Как отмечал С. Казымов, «В формировании его как мастера, важную роль сыграла бакинская атмосфера...» (Казымов, 2014). И город, прекрасный своей своеобразностью, утром, вечером, наряду с главной героиней, доходит до читателя. Сейдбейли мастер с кинематографическим мышлением, образностью. Тот факт что сам автор участвовал в создании прекрасного фильма (1963), говорит и свидетельствует об этом. Ведь до этого, совместно с писателем Имран Касумовым он поставил знаменитый художественный фильм «На дальних берегах» (1958), об легендарных деяниях Мехти Гусейнзаде, который, благодаря материалам, собранным многолетним тяжелым трудом великим лидером азербайджанского народа Гейдаром Алиевым, были представлены обществу.

Президент Илхан Алиев 23 июля 2018 года подписал распоряжение о проведении 100-летней годовщины со дня рождения Мехти Гусейнзаде.

Литература

1. Казымов С. «Анализ взаимоотношений личности и общества в романе «Судоверфь», ученые записки Таврического национ. университета В.И. Вернадского, Серия «Филология, сознательные коммуникации» т. 27166, №3, 2014.
2. Сейдбейли Гасан. «Телефонистка» (на грузинском языке) изд «Накадули», Тбилиси, 1963

IV BÖLMƏ MÜASİR BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR VƏ MULTİKULTURALİZM

Aysel Bağirova
Azərbaycan Dillər Universiteti

PREZİDENT İLHAM ƏLİYEVİN ABŞ DİPLOMATİYASINDA ERMƏNİSTAN – AZƏRBAYCAN, DAĞLIQ QARABAĞ MÜNAQİŞƏSİNƏ YANAŞMA

Açar sözlər: *Azərbaycan, Prezident İlham Əliyev, ABŞ, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi*

Prezident İlham Əliyev Ulu Öndər Heydər Əliyevin daxili və xarici siyasət kursunu uğurla davam etdirir. Azərbaycanın daxili siyasi sabitliyi, dinamik iqtisadi inkişafı, beynəlxalq aləmdə artan nüfuzu bunun bariz nümunəsidir. Prezident İlham Əliyev ikitərəfli görüşlərdə, regional və universal xarakterli beynəlxalq təşkilatların iclaslarında Ermənistan - Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsində Azərbaycanın haqq səsinə beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətinə çatdırmışdır. Belə görüşlərə Prezident İlham Əliyevin ABŞ-a rəsmi və işgüzar səfərləri çərçivəsində təşkil edilən görüşləri nümunə göstərə bilərik. Prezident İlham Əliyev ABŞ-a səfərləri zamanı çıxışlarında Ermənistan - Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə geniş yer ayırmış və Azərbaycan torpaqlarının işğal altında olması faktını bütün dünyaya bəyan edərək, Azərbaycanın mövqeyinin münaqişənin dinc yolla Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində həll edilməsinin tərəfdarı olduğunu bildirmişdir.

2006-cı ilin aprelin 25-28-də Prezident İlham Əliyev ABŞ Prezidenti Corc Buşun dəvəti ilə ABŞ-a rəsmi səfər etmişdi. Aprelin 28-də iki ölkənin Prezidentləri səviyyəsində Ağ Evdə görüş keçirilmişdi. Səmi bir mühitdə baş tutan görüşdə iki ölkə arasında münasibətlər, Bakı-Tiflis-Ceyhan layihəsinin həyata keçirilməsi vəziyyəti, Ermənistan - Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli, beynəlxalq terrorla birgə mübarizə, beynəlxalq aləmdə və regionda baş verən proseslər haqqında geniş müzakirələr aparılmışdı (1). Səfər çərçivəsində müzakirə edilən məsələlərdən aydın olduğu kimi, səfərin müxtəlif sahələrdə ikitərəfli əlaqələrin inkişaf etdirilməsində böyük əhəmiyyəti olmuşdur.

İki ölkə arasında əlaqələrin inkişaf dinamikasında Prezident İlham Əliyevin ABŞ-a növbəti xüsusi əhəmiyyətli səfəri 2010-cu ilin sentyabrın 24-25-də baş tutmuşdu. Prezident İlham Əliyev Nyu-Yorkda keçirilən BMT Baş Məclisinin 65-ci sessiyasında iştirak etmək üçün ABŞ-da işgüzar səfərdə olmuşdu. Səfər çərçivəsində Prezident İlham Əliyev ABŞ dövlət katibinin Avrasiya energetika məsələləri üzrə nümayəndəsi Riçard Morninqstar ilə görüşündə Azərbaycan ilə ABŞ arasında energetika sahəsində əməkdaşlıq və Ermənistan - Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizama salınması ilə bağlı məsələlər müzakirə olunmuşdu. BMT Baş Məclisinin 65-ci sessiyasında iştirak edən Prezident İlham Əliyev çıxışında Ermənistan - Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə toxunaraq Ermənistan ilə Azərbaycan arasında davam edən silahlı münaqişənin qlobal və regional sülh və təhlükəsizliyə böyük təhlükə olduğunu bildirmişdi. Səfər çərçivəsində ABŞ Prezidenti Barak Obama ilə görüşən Prezident İlham Əliyev Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli ilə əlaqədar danışıqlar prosesinə toxunaraq, Ermənistan - Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ölkəmizin ərazi bütövlüyü prinsipi əsasında həll olunmasının vacibliyi ilə bağlı mövqeyini bir daha diqqətə çatdırdı (3).

Prezident İlham Əliyevin ABŞ-a növbəti işgüzar səfəri 2012-ci ilin mayın 5-də baş tutmuşdu. Səfər çərçivəsində Nyu-Yorkda Prezident İlham Əliyevin adından Azərbaycan Respublikasının BMT-yə üzv qəbul olunmasının 20-ci ildönümü və ölkəmizin 2012-2013-cü illər üçün BMT Təhlükəsizlik Şurasına qeyri-daimi üzv seçilməsi münasibətilə təşkil edilən mərasimdə Prezident İlham Əliyev, BMT-nin Baş Katibi Pan Gi Mun, ABŞ-ın nüfuzlu siyasi və ictimai xadimləri iştirak etmişdilər. BMT-nin Baş Katibi Pan Gi Mun ilə görüşündə Prezident İlham Əliyev çıxışında Ermənistan - Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə geniş yer ayırmış, ölkəmizin 20 ildən artıq müddətdə Ermənistanın təcavüzündən və torpaqlarımızın işğalından əziyyət çəkdiyini, Azərbaycanın beynəlxalq səviyyədə tanınmış ərazisinin 20 faizinin hələ də işğal altında olduğunu və münaqişə ilə bağlı bir sıra məsələləri qeyd etmişdi. Nyu-Yorkda Prezident İlham Əliyevin sədrliyi ilə keçirilən BMT Təhlükəsizlik Şurasının yüksək səviyyəli iclasında Prezident İlham Əliyev Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin fəal fazasında Ermənistanın etnik təmizləməyə nail olmaq üçün hərbi təcavüzlə yanaşı, mülki əhaliyə qarşı geniş şəkildə terror aktlarından da istifadə etdiyini, Xocalı vəhşi-

liyini, Azərbaycanlılara qarşı aparılmış etnik təmizləmə siyasətini, BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının erməni qoşunlarının işğal edilmiş ərazilərdən çıxarılmasını tələb edən qətnamələri haqqında çıxış etmişdi (4).

2016-cı ilin martın 30-da Prezident İlham Əliyevin Vaşinqtonda keçirilən Nüvə Təhlükəsizliyi Sammitində iştirak etmək üçün ABŞ-a işgüzar səfəri çərçivəsində bir sıra görüşləri keçirilmişdi. Səfər çərçivəsində martın 30-da ABŞ Dövlət Katibi Con Kerri ilə görüşdə Prezident İlham Əliyev bildirmişdi: “Ermənistan və Azərbaycan arasında uzun müddət davam edən münaqişənin həlli yollarının tapılması istiqamətində göstərdiyi səylərinə görə ABŞ hökumətinə minnətdarıq. Hesab edirik ki, münaqişə Ermənistan ordusunun işğal olunmuş ərazilərdən dərhal və qeyd-şərtsiz çıxarılmasını tələb edən BMT Təhlükəsizlik Şurasının qəbul etdiyi qətnamələr əsasında həllini tapmalıdır. Ermənistan və Azərbaycan arasındakı münaqişə, postsovet məkanında olan və ümumiyyətlə, dünyada baş verən bütün münaqişələr öz həllini ölkələrin ərazi bütövlüyü əsasında tapmalıdır” (2). Prezident İlham Əliyevin 2016-cı ilin martın 31-də ABŞ-ın Vitse-Prezidenti ilə görüşündə bir sıra məsələlər üzrə və Ermənistan – Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı müzakirələr aparılmışdı. Dövlətimizin başçısı Ermənistan - Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı Azərbaycanın mövqeyi barədə ətraflı məlumat verdi. Prezident İlham Əliyev münaqişənin həlli ilə əlaqədar Birləşmiş Ştatların qətiyyətli mövqeyinə görə minnətdarlığını bildirdi, bu münaqişənin həll olunmasının vacibliyini vurğuladı. Dövlətimizin başçısı həmsədr ölkə kimi ABŞ Prezidenti Barak Obamanın mövcud status-kvonun yolverilməzliyi ilə bağlı mövqeyinin mühüm əhəmiyyət daşıdığını diqqətə çatdırdı. Prezident İlham Əliyev münaqişənin sülh yolu və danışıqlar vasitəsilə həll olunmasında ABŞ-ın rolunun mühüm önəm kəsb etdiyini bildirdi. Dövlətimizin başçısı Azərbaycanın ABŞ ilə siyasi, iqtisadi və enerji sahələrində əməkdaşlığının daha da gücləndirilməsində maraqlı olduğunu vurğuladı (6).

2017-ci ilin sentyabrın 17-də Prezident İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva BMT Baş Assambleyasının 72-ci sessiyasında iştirak etmək üçün ABŞ-da səfərdə oldular. Nyu-Yorkda BMT-nin Baş Assambleyasının 72-ci sessiyasının açılışında çıxış edən Prezident İlham Əliyev nitqində Ermənistan - Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə geniş yer ayırmış, Ermənistan tərəfindən Azərbaycanın 20 faiz ərazisinin – Dağlıq Qarabağ və ölkəmizin digər 7 rayonunun işğal altında saxlandığını, aparıcı beynəlxalq təşkilatların Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycan ərazisindən çıxarılmasını tələb edən qətnamələr qəbul etdiklərini qeyd etmişdi (5).

Prezident İlham Əliyevin xarici siyasi fəaliyyətində digər dövlətlərlə Azərbaycanın mehriban qonşuluq siyasəti, dinc yanaşı yaşamaq, beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyə töhfə vermək məqsədilə müxtəlif sahələrdə ikitərəfli və çoxtərəfli əməkdaşlıq mühüm yer tutur. Ermənistan – Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin dinc yolla həlli Prezident İlham Əliyevin xarici siyasi fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindəndir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan-ABŞ tərəfdaşlığının yeni üföqləri. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Amerika Birləşmiş Ştatlarına rəsmi səfəri, Vaşinqton, 25-28 aprel 2006-cı il. Bakı-2006, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Katibliyi.
2. İlham Əliyev ABŞ-ın dövlət katibi Con Kerri ilə görüşüb 30 mart 2016 // <http://president.az/articles/1822>
3. İlham Əliyevin ABŞ-a işgüzar səfəri // <https://president.az/articles/769>
4. İlham Əliyevin ABŞ-a işgüzar səfəri // <https://president.az/articles/4806>
5. İlham Əliyevin ABŞ-a işgüzar səfəri // <https://president.az/articles/4932>
6. İlham Əliyev BMT-nin Baş Assambleyasının 72-ci sessiyasının açılışında çıxış edib // <https://president.az/articles/25273>
7. İlham Əliyevin və ABŞ-ın vitse-prezidenti Co Baydenin görüşü olub 31 mart 2016 // <http://www.president.az/articles/18246>

Eldar Əmirov

Azərbaycan Dillər Universiteti

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCAN – İRAN MÜNASİBƏTLƏRİ

Açar sözlər: *Heydər Əliyev, İran, Azərbaycan, əməkdaşlıq, Xəzər hövzəsi, maraqlar*

1993-cü ilin 15 iyununda xalqımızın ümumilli lideri Heydər Əliyevin hakimiyyətə ikinci qayıdışından sonra ölkənin daxili siyasi həyatında olduğu kimi, onun xarici siyasətində də əhəmiyyətli, mütərəqqi dəyişikliklər özünü göstərməyə başladı. Heydər Əliyevin xarici siyasət kursunun strateji əsasını dünya birliyi ilə qarşılıqlı

faydaya, əməkdaşlığa söykənən münasibətlərin qurulması təşkil edirdi. Bu mənada region dövlətlərlə, xüsusilə də Azərbaycanla həmsərhəd olan ölkələrlə əlaqələrin yaxşılaşdırılması, mövcud ziddiyyətlərin aradan qaldırılması və gərginliyin azadılması müstəsna əhəmiyyətə malik idi. Heydər Əliyevin diplomatik məharəti nəticəsində qısa zamanda şimal qonşumuz olan Rusiya ilə SSRİ-nin süqutundan sonra tarıma çəkilmiş münasibətlərdə əhəmiyyətli yumşalma prosesi başladı. Azərbaycanın 24 sentyabr 1993-cü ildə MDB-yə daxil olması bu prosesin inkişafına ciddi təkan vermiş oldu. Heydər Əliyev sonralar da Rusiya ilə münasibətlərin sakit və mehriban qonşuluq məcrasında davam etdirilməsi üçün xeyli addımlar atmışdı. Ölkəmizin digər qonşuları – Gürcüstan və Türkiyə ilə müstəqilliyimizin ilk illərindən bəri yaranan xoş münasibətlər isə Heydər Əliyevin uzaqgörən enerji diplomatiyası nəticəsində daha da möhkəmləndi və 1994-cü ilin 20 sentyabrında Bakıda imzalanan “Əsrin müqaviləsindən” sonra keyfiyyətə tamamilə yeni mərhələyə qədəm qoymuş oldu.

Azərbaycanın cənub qonşusu olan İran İslam Respublikası ilə münasibətlər də bu mənada diqqətdən kənar qala bilməzdi. Heydər Əliyev İranla siyasi münasibətlərin mürəkkəbliyi yaxşı anlayır və ondan əvvəlki iqtidar dövründə iki qonşu dövlət arasında xeyli ziddiyyətlərin yarandığını başa düşürdü. Doğrudur, bu ziddiyyətlərin yaranmasına yalnız Azərbaycana 1992-1993-cü illərdə rəhbərlik etmiş Elçibəy hakimiyyətinin bəzi nümayəndələrinin məsuliyyətsiz bəyanatları səbəb olmayıb. Burada İran tərəfinin də Azərbaycana, onun dövlət müstəqilliyinə qısqanc münasibəti, həmçinin Tehranın Ermənistanın Azərbaycana qarşı həyata keçirdiyi işğala yanaşmada ikili, riyakar mövqeyi də az rol oynamayıb. 1991-ci ilin noyabrında, yəni Azərbaycan Respublikasının öz dövlət müstəqilliyini elan etməsindən bir ay sonra ölkəmizin istiqlalını təxirəsalınmaz şəkildə tanıyan Türkiyə və Pakistan kimi böyük müsəlman dövlətlərindən fərqli olaraq İranın o dövrdəki xarici işlər naziri Ə.Ə. Vilayəti Moskvaya səfəri zamanı Azərbaycanı suveren dövlət kimi tanımaq niyyətində olmadıqlarını açıq şəkildə dilə gətirdi. [Y. Vəliyev. 2009, 253]. Lakin cəmi bir ay sonra, daha dəqiq desək, 1991-ci ilin 25 dekabrında beynəlxalq münasibətlər sistemində baş verən kardinal dəyişikliklər İranı Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini tanımağa vadar etdi. Bu sırada özünü müsəlman ölkələrinin hamısı elan edən İran yalnız 11-ci olmuşdu.

Heydər Əliyev yaranan xoşagəlməz fona baxmayaraq hər vəchlə münasibətləri yoluna qoymaq üçün əməli addımlar atdı. Belə ki, 1994-cü ildə iyulun əvvəllərində İrana səfər edən Azərbaycan prezidenti münasibətlərin normallaşması üçün lazım olan hər bir şeyin ediləcəyini Tehran rəsmilərinin nəzərinə çatdırdı. Həmçinin bu səfər zamanı Azərbaycanın əvvəlki iqtidarı tərəfindən ortaya qoyulan sərt siyasi mövqeyin tam əksi nəzərə çarpırdı. Heydər Əliyev İranın ərazi bütövlüyünün tanıdığını, ona qarşı hər hansı iddiasının olmadığını və eyni münasibəti də Tehrandan gözlədiklərini dilə gətirmişdi. O, Tehranın Azərbaycanın suveren hüquqlarına hörmətlə yanaşacağı təqdirdə, həmçinin Ermənistanın Azərbaycana qarşı işğalçılıq siyasətinə ədalətli siyasi qiymət verəcəyi təqdirdə Tehranla Bakı arasındakı münasibətlərin hər zaman dostluq və mehriban qonşuluq zəminində inkişaf edəcəyinə əminlik ifadə etmişdi.

Bu səfərdən sonra tərəflər arasındakı münasibətlərdə müəyyən mülayimləşmə müşahidə edilsə də, 1994-cü ilin payızına doğru münasibətlərdə yeni gərginlik dalğası özünü göstərməyə başladı. Bu səfər İran heç bir əsas olmadan Azərbaycanı Xəzərdən qanunsuz neft hasil etməkdə günahlandırmağa başladı və bu prosesin tez bir zamanda dayandırılmasını istədi. İranın bu cür təşvişinin arxasında iqtisadi amillə yanaşı siyasi səbəblərin dayandığı da açıq-aşkardır. Azərbaycanın Qərbin aparıcı neft şirkətləri ilə “Əsrin müqaviləsi” ətrafında son razılışma işlərinin aparılması haqqında xəbərlər daha geniş şəkildə yayıldıqca İranın hədələri də ona müvafiq ton almağa başlayırdı. İran Qərbin bu və ya digər formada Xəzər dənizində öz mövqelərini möhkəmləndirməsinə qarşı çıxır, bunun öz milli təhlükəsizliyi üçün ciddi təhdid kimi qiymətləndirirdi. Digər tərəfdən tanınmış fransız Qafqazşünas alim E. Oslinin də qeyd etdiyi kimi Xəzərdə İranın payına düşən sahə enerji resursları baxımından olduqca kasaddır və Tehran yaxşı anlayırdı ki, Qərb şirkətləri Xəzər hövzəsində möhkəmlənəcəyi təqdirdə onun Xəzərin resurslarından birgə istifadə etmək haqqındakı onsuz mənasız görünən təklifləri birdəfəlik arxivə atılacaq. [Ослин, 2008, 565-566]. Ancaq İranın və Rusiyanın birgə səylərinə baxmayaraq “Əsrin müqaviləsinin” qarşısına almaq mümkün olmadı və İran istəməyərək də olsa, bu reallıqla barışmalı oldu. Diplomatik məharətini işə salan Heydər Əliyev bu səfərdə vəziyyətin gərginləşərək nəzarət çıxması, dövlətlərarası münasibətlərin pozulmaması üçün səylərini səfərbər edir. 1997 – ci ildə Heydər Əliyevin İrana olan səfəri zamanı bir daha ölkəmizin Tehrana yanaşmada sırf beynəlxalq hüququnun prinsiplərindən çıxış etdiyi və İranın suverenliyinə hörmətlə yanaşdığı ifadə olunur. Yeri gəlmişkən, Heydər Əliyev bu mövqeyində kifayət qədər səmimi və sabit idi. O, İranın ərazi bütövlüyü məsələsinə hörmətlə yanaşdığını yalnız Tehranda, İran rəsmiləri ilə görüşlərində deyil, başqa ölkələrə səfərləri zamanı da dilə gətirirdi. Məsələn, elə həmin 1997-ci ildə Parisə səfəri zamanı o, fransız KİV-lərinə müsahibəsi zamanı ona İrandakı azərbaycanlılarla bağlı ünvanlanan suala belə cavab vermişdi: **“Azərbaycan keçmişdə bir olubdur. XIX əsrin əvvəllərində Rusiya və İran arasında gedən müharibələrin nəticəsində Azərbaycan iki yerə parçalanıb. Onun çox hissəsi İranın tərkibində qalıb, indi də oradadır. Az hissəsi Rusiyanın tərkibində qalıb. Rusiyanın tərkibində qalan həmin o Azərbaycan da indi bizim yaşadığımız Azərbaycandır.**

Ona görə də sərhəddimizin İran tərəfində olan əhalinin hamsı azərbaycanlıdır. Ancaq şübhəsiz ki, onlar İran vətəndaşlarıdır. Biz hər bir ölkənin ərazini bütövlüyünü tanıdığımız kimi İranın da ərazi bütövlüyünü tanıyıırıq". [F.Bəyat. 2004, 27].

2000-ci ildə Heydər Əliyevin İrana növbəti işgüzar səfəri zamanı da tərəflər bir-birinə münasibətdə mehriban qonşuluq, dostluq və əməkdaşlıq prinsiplərini əsas tutacaqlarını bəyan edir, əməkdaşlığı daha da dərinləşdirməyin əhəmiyyətini dilə gətirirlər.

Təəssüf ki, İran tərəfinin aqressiv davranışları səbəbindən 2001-ci ilin yayında tərəflər arasındakı əlaqələrdə yeni gərginlik yarandı. Belə ki, 2001-ci ilin iyun-iyul aylarında Xəzər dənizində İrana məxsus hərbi gəmilər BP şirkətinin Azərbaycan akvatoriyasında quyu kəşfiyyatı aparən gəmisinin fəaliyyətinə mane olaraq onu limana qayıtmağa məcbur etmiş, daha sonra isə İranın hərbi hava qüvvələrinə məxsus qırıcılar kobud şəkildə Azərbaycanın hava məkanını pozmuşdular. Azərbaycan tərəfi baş verənlərə təmkinlə yanaşsa da, avqust ayında Türkiyə hərbiçilərinin Azərbaycan Ali Hərbi məktəbinin buraxılış mərasimində kütləvi iştirakı, xüsusilə də qırıcı təyyarələrdən ibarət qrupun Bakı səmasında nümayişkaranə uçuşları İrana onun yerini göstərməyə hesablanmışdı. İran tərəfi türk təyyarələrinin Bakıdakı uçuşlarını təxribat kimi dəyərləndirsə də, bu hadisədən sonra Tehran bir daha Xəzərdə hər hansı əzələ nümayişinə yol vermədi. Təcrübəli siyasətçi və diplomat Heydər Əliyev də bu hadisənin şişirdilərək daim İrana qarşı qıcıqlandırıcı amil kimi istifadə olunmasına qarşı çıxdığını bildirdi. O, 2001-ci ilin sentyabr ayında "CNN TÜRK" televiziyasının müxbiri ilə müsahibə hadisəni siyasiləşdirməyin və onu anti-İran demarşı kimi qələmə verməyin ələhinə olduğunu açıq şəkildə bəyan etdi. Öz müsahibəsində Heydər Əliyev türk hərbiçilərinin Bakıya gəlişinin və Ali Hərbi məktəbin buraxılış mərasimində iştirakının əvvəlcədən razılaşdırılmış tədbir olduğunu və onun Xəzərdə İran gəmilərlə baş verən hadisəyə heç bir aidiyyətinin olmadığını qeyd etdi. [F.Bəyat. 2004, 22-23].

Bu mesaj heç şübhəsiz ki, Tehrana hesablanmışdı və o, Azərbaycanın vəziyyəti gərginləşdirmək niyyətindən uzaq olduğuna işarə idi. Qeyd edildiyi kimi Tehran da bu işarəni yaxşı anlamışdı. Bir məqamı da vurğulamaq lazımdır ki, Heydər Əliyevin prezidentli dövründə İran – Azərbaycan münasibətlərində gərgin məqamlar yalnız Xəzər ətrafında baş vermirdi. Bakının Nardaran qəsəbəsində dini radikalizm zəminində mütəmadi baş verən çıxışlar, xüsusilə 1999-cu ilin dekabrındakı hadisələr İrandakı bəzi qüvvələrin Azərbaycandakı sabitliyi pozmaqda, ölkədə məzhəb zəminində gərginlik yaratmaqda maraqlı olduqlarını göstərdi. Lakin Heydər Əliyev hər dəfəsində məsələlərə emosional yox, soyuqqanlıqla yanaşır, siyasi uzqgörənliklə təxribatları yatırırdı. Heydər Əliyevin bu cür diplomatik bacarığı mütəmadi olaraq meydana çıxan problemlərin iki qonşu dövlət arasında ciddi münaqişəyə və davamlı böhrana çevrilməsinə heç zaman imkan verməmişdir.

Ədəbiyyat

1. Bəyat F. Heydər Əliyevin İran İslam Respublikası ilə əlaqədar baxışlar. Bakı, 2004. - 84 s.
2. Vəliyev Y. Müasir dövrdə Azərbaycan – İran münasibətləri // Tarix və onun problemləri. №4 (2009), səh. 253-259.
3. Э.Осли. Покорение Кавказа. Геополитическая эпопея и войны за влияние. Перевод с французского Е.Д.Богатыренко. Москва, 2008. – 624 с.

Ələmdar Şahverdiyev

Bakı Ali Neft Məktəbi

AZƏRBAYCANIN MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİ BEYNƏLXALQ ƏMƏKDAŞLIĞIN MÜKƏMMƏL MODELİ KİMİ

Açar sözlər: *milli, mənəvi, qloballaşma, Azərbaycan, model*

Qloballaşma zəminində sivilizasiyalar arasında münasibətlərə Ümummillə lider Heydər Əliyev belə qiymət vermişdir: "Yeni minillikdə dünya xalqlarının ən böyük istəyi sülh və əmin-amanlıqdır. İnsanlar dağıdıcı müharibələrə, qaçqın-köçkünlüyə qətiyyətlə yox deyir, dinc yaşamaq istəyirlər... Bu mürəkkəb və birmənalı qiymətləndirilməyən prosesin perspektivləri hamımızı düşündürür" [Əliyev H. 10-cu kitab, 29]

Multikulturalizm bir anlayış olaraq yeni, həyat tərzi və mahiyyət baxımından isə qədim tarixə malikdir. Tarixin ilk çağlarından müxtəlif sivilizasiya daşıyıcıları eyni məkanda və ya qonşu ərazilərdə yaşayaraq bir-birləri ilə sıx təmasda olmuşlar. Böyük imperiyaların yaranması ilə bu fərqli mədəniyyət təmsilçiləri bir dövlət daxilində olmaqla daha sıx əlaqələr qurdular. Bəşəriyyət bu əlaqələr nəticəsində fərqliliklərin daha da dərinləşməsi ilə bərabər, hər zaman qarşılıqlı bəhrələnmə, təsir və əks-təsirə şahid olmuşdur. Yəni, müxtəlif mədəniyyətlərin bir-birlərinə təsiri və bəhrələnməsi min illərdə davam edən prosesdir. Nəticədə eyni

məkanda fərqli mədəniyyət təmsilçiləri öz mövcudluqlarını qoruyub saxlaya bildikləri üçün müasir dünyamız rəngarəng etno-mədəni koloritə sahibdir [**Мир философии, 1991, 319**].

Tarix sübut edib ki, multikultural dəyərlər olmasaydı heç böyük bəşər mədəniyyəti də ola bilməzdi. Çünki müəyyən sərhədlər daxilində təcrid olunmuş və özünə qapanmış hər hansı bir mədəniyyət tənəzzülə məhkumdur. Qloballaşma dövründə isə heç bir ölkə multikulturalizmin təsirindən kənarda qala bilməz. Gü-nümüzdə multikulturalizmin böhranı və ya süqutu ilə bağlı Qərbdə səslənən fikirlər heç də birmənalı qəbul edilmir. Qərbin bir ideologiya olaraq baxdığı multikulturalizm bir çox yerlərdə, o cümlədən Azərbaycanda həyat təzi olaraq qəbul olunur. İnsanlar min illər boyu yaşadıkları çoxmədəniyyətli həyatı bir zənginlik kimi qəbul edirlər [**Morgenthau H, 1967, 42**].

Multikultural dəyərləri müxtəlif mədəniyyətlərə, dinlərə, sivilizasiyalara tolerant münasibət şərtləndirir. Yalnız tolerant cəmiyyətdə multikulturalizm mədəniyyətlərin qarşılıqlı surətdə zənginləşməsinə, müxtəlif xalqları birləşdirən dəyərlər sisteminin formalaşmasına səbəb olur [**Мир философии, 1991, 11**]. Belə olan halda müasir dünyanı düşündürən aktual sual yaranır. Bu gün Avropa multikulturalizmin məğlubiyyətə uğ-radığını bəyan edir. Qərb cəmiyyətində siyasi liderlər və intellektual dairələr tərəfindən multikulturalizm si-yasətinin məğlubiyyətə uğraması ilə bağlı səslənən fikirlər nə qədər realdır? Multikulturalizm Qərb ideologiyası kimi yoxsa bir həyat təzi olaraq özünü doğrultmamışdır? Bu suallara cavab tapmaq üçün multikulturalizmin Qərb dəyərlərini yaxud bəşəri ideyaları əks etdirməsinə aydınlıq gətirmək lazımdır [**Mackinder H, 1919, 36**].

Qərbdə qatı millətçi qrupların fəallaşması və islamofobiyanın dərin kök atması, qərb cəmiyyətinin getdikcə iflasa uğramasının göstəricisidir. Ona görə də tarixin ən dərin qatlarından başlayaraq Azərbaycanda formalaşmış milli-mənəvi və dini-etnik dəyərlər dünyada fərqli cəmiyyətlərin birgə sülh şəraitində yaşa-masının ən mükəmməl modelidir [**Global siyasət, 2013, s.146**].

Dünyada yaranan əksər dini etiqadlar, şamanlıq, xristianlıq, islam, iudizm, sufilik məzdəkilik, bəhayilik və s. həm də özünə yer tapmaqla bərabər, sülh şəraitində yasamağı, bir-birini zənginləşdirməyi özlərinə qarşı ətrafdakılarda hörmət aşılamağı da bacarıblar. Tarixdən bəlli olur ki, min illər boyu Azərbaycan müharibələr meydanına çevrilib. Dünyada çox az coğrafi ərazi tapmaq olar ki, başı Azərbaycan qədər qovğalar görmüş ol-sun. Lakin bu müharibələrin heç biri xalis dini etiqad zəminində baş verməyib. Kimin qalib gəlməsindən, məm-ləkətin kimin əlinə keçməsindən asdı olmayaraq insanlar öz dini etiqadlarını saxlayıb. İstər yerli sakinlər, istər-sə gəlmələr bir-birinin mənəvi zənginliklərindən özləri də bilmədən bəhrələni, özünü küləşdirib. Azərbaycan millətinin qanında olan mərhəmətlilik, xeyirxahlıq, hümanistlik hissələrinin mayası da elə bundadır. Kim bilir, böyük filosof şairimiz Nəsimi “Məndə sığar iki cahan”... deyərkən həlkə elə bunları nəzərdə tutmuş.

Əslində dini etiqadların, mənəvi inamların bir çoxunun, o cümlədən atəşpərəstlik, şamanlıq, sufilik, məzdəkilik və digərlərinin elə ilk beşiyi də Azərbaycandır. Bu da təbiidir. Bir halda ki, bəşəriyyətin ilk insan məskənlərindən biri bizim diyar olub, deməli onların ilk inam-etiqadı da burada boy göstərməli idi [**Azərbaycan tarixi, 2009, 66**].

Azərbaycan, həm də təkcə Azərbaycan deyil, bütün Cənubi Qafqaz min illər boyudur bir çox xalqların birlikdə yaşadıkları coğrafi ərazidir. Fərq burasındadır ki, mayasında xəbislik, acgözlük olan millətlər, məsə-lən, ermənilər öz aralarında başqa millətlərə yer vermədikləri, onların minillik maddi-mədəniyyət abidələrini bu gün ya yerlə yeksan etdikləri, ya da öz adlarına çıxdıkları halda, Azərbaycan yenə də dünya dinlərinin və dillərinin məcmusu kimi qalmaqdadır. Yəni bura bir dinə və dilə qulluq edənlərin vətəni deyil, dinlərə və dil-lərə qulluq edən, lakin özünü bu torpağın övladı hesab edən azərbaycanlıların vətənidir.

Hələ vaxtı ilə Nəriman Nərimanov yazırdı: “Özgə zəhməti ilə yaşayan üçün vətən, məmləkət, millət, insaniyyət sözləri boş bir kəlmədir. Bunlar bağban almasını asanlıqla satan kimi məmləkətlərini də satırlar... Bunlar məmləkəti tərəqqi yoluna çıxaran, ona can verən, onun hüququnu müdafiəyə edən bir qanun verə bil-məzlər.” [**Məmmədov N. 2011, s.119**]

Hunqariyadan (Macarıstandan) gələn alim Azərbaycanda Kəngərlilər tayfasını axtarırsa, əgər Hin-distandan gələn səyyah ilk növbədə Suraxanı Atəşgahını ziyarət edərsə, əgər Kanadada yaşayan bəhayilər öz qurultayını keçirmək üçün bu diyara üz tutursa, bu onu göstərmirmi ki, bizi bir-birimizə bağlayan bir, mə-nəvi bağ mövcuddur.

Azərbaycan bütün dinlərin, inamların və etiqadların- bütəpərəstlik, xaçpərəstlik, atəşpərəstlik, şamanlıq, islam, iudizm, sufilik, məzdəkilik və s. - türk alban, Kür-Araz-Fars, Skif və s. mədəniyyətlərinin, habelə di-gər mənəvi dəyərlərin sintezindən ibarət olub, böyük dünyamızın bütün atributlarını özündə birləşdirən bir dünyadır. Bütün bunlar bizə bunu deməyə imkan verir ki, Azərbaycan da, onun xalqı da dünya üçün açıq tip-lidir [**Azərbaycan tarixi, 2009, 22**]. Xarici siyasətimizdə bunlara arxalanaraq bütün dünyada dostlarımızın sayının günbəgün artır, beynəlxalq aləmdə özümüzə layiq mövqeyə qalxa bilərik. Xalqımızı yalnız türk dünyasına, Rusiyaya, İrana, yaxud hər hansı başqa bir tərəfə bağlamağa cəhd edən siyasət qətiyyəyən yolverilməzdir. Çünki belə siyasət parçalanmaya, öz mənəviyyətimizin genetik strukturunun pozulmasına, ölkənin dezintegrasiyasına gətirib çıxarar [**Məmmədov N, 2018, 189**].

Görkəmli Amerika ideoloqu A.Linkolnun məşhur bir kəlamını Azərbaycana istinadən dəyişdirməklə inamla demək olar ki, “Azərbaycanın gücü bu müqəddəs diyarı özünün vətəni hesab edən və onun adı ilə adlanmağa hazır olan bütün xalqların maddi və mənəvi gücündəndir.” [Morgenthau H, 1967, 320]

Tarixi məkan kimi, Azərbaycanın əsas ideoloji müddəası da elə Azərbaycanın mənəvi mahiyyəti ilə müəyyənləşir. Elə bir mənəviyyətlə ki, tarixən bu ərazidə yaşayan və buranı özləri üçün Vətən sayan etnik qrupların mənəvi və maddi irsi Azərbaycanın keçmişi, bu günü və gələcəyi fenomeninin mahiyyətini təşkil edir. Onun mahiyyəti aşağıdakılardan ibarətdir: Qəbul olunmuş Qanunvericiliyə müvafiq olaraq tarixən dövlət kimi qərarlaşan, bu bəzidə yaşayan hər bir adam irqindən, cinsindən, millətindən asılı olmayaraq Azərbaycan vətəndaşı hesab olunur və demokratik dövlətin verdiyi bütün hüquqlardan istifadə edir. Azərbaycan cəmiyyətinin mənəvi zənginliyi beynəlxalq aləmdə sülh və əmin-amanlığın təmin olunması üçün müqayisə olunmaz bir nümunə ola bilər.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan tarixi. Bakı: Çıraq, 200, 828 s.
2. Əliyev Ə. Azərbaycan beynəlxalq cinayətlər hədəfində: Hüquqi təhlil. Bakı, Nurlan nəşriyyat-Poliqrafiya mərkəzi. 176 s.
3. Əliyev H. Müstəqilliyimiz əbədidir. Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, məktublar, müsahibələr, 34 kitabda. Bakı, 1997-2011.
4. Qlobal siyasət. Təhdidlər, çağırışlar, ümidlər. Bakı: Qanun nəşriyyatı, 2013, 320 s.
5. Mackinder H. Ratic idealas and Reality. New York, 1919
6. Morgenthau H. Politics Among Nations. The struggle for Power and Pease. New York, 1967, 420 s.
7. Мир философии. Книга для чтения. 4.2. Человек, Общество, Культура. Москва: Полиздат. 1991, 624 с.
8. Məmmədov N. Xarici siyasət. Reallıqlar və gələcəyə baxış. Bakı: Qanun nəşriyyatı, 2018, 264 s.
9. Məmmədov N. Geosiyasətə giriş. 2 cildə. I cild, Bakı: Azərbaycan nəşriyyatı, 2011, 576 s.

Ema Petrović
Belgrade University

EXAMPLE OF MULTICULTURALISM IN THE 21ST CENTURY: IMAGE OF AZERBAIJAN IN SERBIA

The Republic of Azerbaijan, a country with a long and rich tradition, renewed its independence in 1991. Since then, this largest state in the region of the South Caucasus has been building its state- system, in accordance with the republican order and secular doctrine. Azerbaijan has established multiculturalism and multi confessionalism as its state policy and keeps strongly and adhesively on that path.

According to the data from 2014, the total number of inhabitants of Azerbaijan amounts to 9,696,210 inhabitants (the last official census from 2009 records the number of 8,922,400 inhabitants). More than 90% of the population are Azerbaijanis (Azeri) and this percentage is 91.6%. They are followed by Lezgins (2%), Russians (1.3%), Armenians (1.3%), Talishs (1.3%) and other minority ethnic groups, such as Dad, Avar, Georgians and Ashkenazi Jews (i.e. minorities are represented with 8.4%). The majority religious affiliation of the population (96.9) is Islamic, while 92.5% of the total population of Azerbaijan speaks the Azerbaijani (Azeri) language.

From gaining independence to the present day, the Republic of Azerbaijan seeks to promote the rights of national minorities and to provide them with adequate status and treatment in a country that is over 90% ethnically homogeneous.

Based on this review of minority groups in Azerbaijan, it is obvious that there are ethnic communities that have been poorly studied, not only in Serbia but in the region of South-Eastern Europe in general. One of these people is Lezgins, a Caucasian nation, which mainly lives in Russia, or in the autonomous republic of Dagestan, in which it accounts for 13% of the population. The Lezgins are mostly of Islamic religions, and they speak the Lesgian language, which belongs to the Dagestan group of the North Caucasian family of languages. There are about 434,000 in total, 217,000 in Russia, and 178,000 in Azerbaijan.

Although in many respects significantly different (primarily regarding the economic power, because oil and natural gas provide Azerbaijan with a strong material basis for the implementation of many projects), Azerbaijan and Serbia are connected with similar or even identical political goals, commitment to multiculturalism and religious and national politics of tolerance, as well as inseparable friendship.

Of immense importance are the cultural and humanitarian projects that Azerbaijan is implementing in the Western Balkans, and of course in Serbia. It is especially important to emphasize that with these projects Azerbaijan does not only help one nation or one confession, but it seeks to equally distribute resources and select projects that will be of benefit to the wider community. Let's just mention, from the projects implemented in Serbia, the construction of an additional facility with the Bayrakli Mosque, which gives this monument of exceptional religious, cultural significance possibilities for more efficient operation, complete renovation of the church of St. Petka in Petrovaradin, nearby Novi Sad or complete rearrangement of the Tašmajdan Park, the heart of Belgrade.

It is also important to emphasize that Azerbaijan and Serbia share many cultural and spiritual values, with a good reference to the history, culture, customs of these nations. Not only does it have a lot of similarities in terms of historical development (periods under foreign power, struggle for a national state, gaining independence), but also in terms of multiculturalism, coexistence of different confessions, customs, to words borrowed from the oriental languages, which are used in both Azerbaijani and Serbian .

The fighters for the liberation of Belgrade and Kragujevac fought alongside the troops from Azerbaijan, which were part of the Red Army. About this event a study was written in Kragujevac for a memory of those unforgettable events.

Also, the opening of the Center for Azerbaijani Culture and Language at the Faculty of Philology in Belgrade, as well as the Center for Serbian Language at the University of Baku, will definitely contribute to the even greater cooperation of our two countries, as well as to a better reference to two friendly nations, whose relations are on the upward path .

Relations between Azerbaijan and Serbia, as well as other countries of the Western Balkans, exist, but will be grow even stronger and stronger in the future. The fact is that we do not know enough about each other. However, these nations belong to one and the same civilization, they have many common traditions and other elements of material and spiritual culture. They live in a common world in which they love and respect the same values, have the same concepts, ideals and ethic principles. Both Azerbaijan, which is in the South Caucasus and the Balkans, especially the Western, located in Southeast Europe, are situated in the geographical area where different civilizations and cultures were confronted, but despite these conflicts, they were merged. We can speak freely about the multi-layered, or in some respects, the unique civilization prospect in which the Azerbaijanis lived and live, as well as the peoples of the Balkan Peninsula. In some historical periods both these regions were within the same empire - Byzantine or Ottoman. As the world is changing rapidly and globalizing, new opportunities to develop Azerbaijani-Balkan ties are emerging, and the nations get to know each other better.

Thus, the Azerbaijani President Ilham Aliyev visited Belgrade in 2011. In the official visit to Baku, the President of Serbia Boris Tadić came in 2010 and Tomislav Nikolić in 2013.

What is significant about the mutual relations between Serbia and Azerbaijan is a deep understanding of the problems that these countries have: Azerbaijan regarding Nagorno-Karabakh and Serbia regarding Kosovo and Metohija. Thus, on March 14, 2008, Serbia voted in favor of Azerbaijan when adopting resolution 62/243 of the United Nations General Assembly entitled "The situation in the occupied territories of Azerbaijan". The resolution supports the sovereignty and territorial integrity of the Republic of Azerbaijan. Adequately, on February 17, 2008, when the so-called the Republic of Kosovo unilaterally declared its independence, Hazart Ibrahim, a spokesman for the Azerbaijani government, said that Azerbaijan considers this to be contrary to international law and that Azerbaijan does not recognize Kosovo's independence.

Azerbaijan, as well as Serbia, along with the other Balkan countries, has undergone many difficulties, but in the case of Azerbaijan, the difficult period was completed somewhat earlier, and accordingly, the recovery began earlier. The Republic of Serbia and Azerbaijan have signed several bilateral agreements in the political and economic sphere:

The new future of our relations is in front of us, to the benefits of both our countries. We, the people of science, will do our best to give our support to the strong development of relations between Serbia and Azerbaijan.

Literature

1. Aliyeva, M. F. (2013). *Patterns of Azerbaijan: Gobustan*. Baku: Ministry of Culture and Tourism of Republic of Azerbaidjan.
2. Okrugli sto: Multikulturalizam: iskustvo Azerbejdžana. (2016). *Multikulturalizam: iskustvo Azerbejdžana* (str. 69). Beograd: Azerbejdžanski kulturni centar.
3. E. Hasanov, *Balkanski mostovi prijateljstva*, Beograd 2015.

Web pages:

http://www.academia.edu/10576325/Ethnic_Minorities_in_Azerbaijan

<http://www.azernews.az/nation/91533.html>

<http://belgrade.mfa.gov.az/c>

<http://www.mfa.gov.az/en/content/114>

Emil Qasimov
Azərbaycan Dillər Universiteti

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI İLƏ AFR ARASINDA ELM VƏ MƏDƏNİ ƏLAQƏLƏRİN YARANMASINDA VƏ İNKİŞAFINDA ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU

Açar sözlər: *müqavilə, xarici siyasət, mədəniyyət, elm, əməkdaşlıq*

Mədəni əlaqələr qarşılıqlı anlaşmanı stimullaşdırmaq istiqamətində əvəzolunmaz bir amildir. Müstəqil Azərbaycan Respublikasının ikitərəfli münasibətlərdə önəm verdiyi məsələlərdən biri də elm və mədəni sahədə əlaqələrin inkişaf etdirilməsidir. Azərbaycan milli-mədəniyyətinin Avropada tanınması xarici əlaqələrin mühüm istiqamətlərindən biri kimi qiymətləndirmək olar. Almaniyada dünya siyasətinə həlledici təsir gücünə malik dövlət olduğundan Azərbaycan Respublikası onunla elm və mədəniyyət sahəsində əməkdaşlığı həyata keçirməyə başladı.

1993-cü ildə ümummilli lider H.Əliyev Azərbaycana ikinci dəfə hakimiyyətə qayıdırdıqdan sonra bütün istiqamətlərdə o, cümlədən mədəniyyət sahəsində əməkdaşlıqda keyfiyyətə yeni mərhələ başladı. Azərbaycan Respublikası prezidenti H.Əliyevin 1996-cı il iyulun 1-dən 4-dək AFR-ə ilk rəsmi səfəri çərçivəsində iki dövlət arasında elm və mədəniyyət sahəsində əməkdaşlığın hüquqi-siyasi əsasları yaradıldı [Qasimov, 2013, 19]. Bu səfər Almaniyada əməkdaşlığın hüquqi bazasının yaradılmasından sonra mədəni sahədə münasibətlərin inkişafına təkan verən amil kimi xarakterizə olunur. Bundan sonrakı illərdə Azərbaycan-Almaniya mədəni əməkdaşlığı istiqamətində əlaqələr müxtəlif istiqamətlər üzrə dinamik xəttlə inkişaf etməkdədir.

2009-2010-cu illərdə Azərbaycan Respublikası elm və mədəniyyət sahəsində AFR ilə əməkdaşlığı dərinləşdirmək istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır. Ulu öndərin rəhbərliyi altında xaricdəki həmvətənlərimizə diqqət göstərmək istiqamətində diaspor tariximizin əsası qoyuldu. Ölkə həqiqətlərinin xaricdə təbliği, eləcə də ikitərəfli əməkdaşlığın möhkəmlənməsinə yönəlmiş mədəni tədbirlərin həyata keçirilməsi mexanizminin gücləndirilməsi məqsədilə Almaniyada Azərbaycanın 40-a yaxın cəmiyyət və icması Berlində 2008-ci ildə "Almaniya Azərbaycanlıları Koordinasiya mərkəzi"ni təsis etdilər. "Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Xartiyası" layihəsi diasporumuzun qarşısında duran əsas vəzifələri özündə əks etdirir [www.anl.az]. 2009-cu ildə siyasi sahədə Azərbaycan və türk diaspor təşkilatları Türkiyə ilə Ermənistan arasında sərhədlərin açılması barədə yayılan xəbərlərə etiraz əlaməti olaraq Türkiyə dövlət rəsmilərinə müraciət ünvanlamışlar. Müraciətin sonu H.Əliyevin, "Bir millət iki dövlət kəlamını unutmamalıyıq" sözləri ilə bitir [Azərbaycan qəzeti, 2009, №79].

2009-cu ildə elmi əməkdaşlıq istiqamətində atılan uğurlu addımlardan biri gənc azərbaycanlı tədqiqatçı A.Babayev Almaniyanın ilk və ən böyük sülh tədqiqatı institutu olan HSFK-nın (Frankfurt Sülh Tədqiqatları İnstitutu) elmi əməkdaşı seçilmişdir. O, bundan əlavə həmin institutda Cənubi Qafqaz üzrə ekspert kimi fəaliyyət göstərəcəkdir [Azərbaycan qəzeti, 2009, №176]. Mötəbər tədqiqat institunun elmi əməkdaşı seçilən gənc azərbaycanlı Qarabağ həqiqətlərinin çatdırılmasında alman elmi dairələrində bu istiqamətə münasibətinin dəyişilməsində yeni mərhələ hesab etmək olar.

İki ölkə arasında mədəniyyət sahəsində əlaqələrin inkişafı istiqamətində Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin xətti ilə 2009-cu ilin 6-11 fevral tarixində Berlin Beynəlxalq kino festivalında "Lahıcın ritmləri" adlı sənədli film nümayiş etdirilmişdir. 2010-cu il 5-9 avqust tarixində Almaniyada "Gut Immlinq Chiemgau-2010" Beynəlxalq Opera Festivalında Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrının simfonik orkestrinin, 29 noyabr-3 dekabr tarixində isə dahi azərbaycan bəstəkarı Ü.Hacıbəylinin 125 illiyinə həsr olunmuş konsert proqramında Azərbaycan incəsənət ustaları iştirak etmişlər [Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin beş illik fəaliyyətinə dair hesabat, 2006-2010, 73-74]. Bu istiqamətdə görülən tədbirlər milli-mədəni irsimizin təbliğinə o, cümlədən ikitərəfli münasibətlərdə mədəni əlaqələrin inkişafında müstəsna yer tutmasının bariz nümunəsidir.

Azərbaycana dost münasibətilə seçilən Almaniyalı rəssam P.Follerin Berlində keçirilmiş yaradıcılıq sərgisində ölkəmizin ağırlı problemlərinə də müraciət etmişdir. Sərgidə rəssamın Azərbaycana həsr etdiyi

"Abşeron" və "Odlar yurdu" əsərləri də göstərilmişdir. O, "Xocalı soyqırımı" əsərini yaratmaqla Azərbaycan xalqının haqqın və ədalətin tərəfində olduğunu göstərmişdir [Azərbaycan qəzeti, 2010, №109].

Almaniyanın qabaqcıl universitetlərindən biri olan Humboldt-Berlin universitetində 2010-cu ilin oktyabrında "Azərbaycan tarixi" kafedrası açılmışdır. Bu münasibətlə həmin universitetdə noyabrın 29-dan dekabrın 3-dək Azərbaycan Elm və Mədəniyyət həftəsi keçiriləcəkdir. Tədbirdə hər iki ölkənin kamera orkestrinin müşayiəti ilə Azərbaycan bəstəkarlarının əsərlərindən ibarət konsert proqramı nəzərdə tutulub. Noyabrın 30-da dünyanın müxtəlif ölkələrinin Azərbaycanla bağlı elmi fəaliyyət göstərən mütəxəssislərin iştirakı ilə "Azərbaycan tarixi beynəlxalq tədqiqat sahəsi kimi – mövcud vəziyyət və perspektivlər" adlı beynəlxalq elmi konfrans keçiriləcəkdir.

Tədbirin 3-cü günü hər iki ölkəni təmsil edən tələbələrin iştirakı ilə Almaniya-Azərbaycan Ali Məktəb Günü və Gənclər Forumu təşkil olunacaq. Forumun son günündə "Azərbaycan-qədim mədəniyyətlərin beşiyi" adlı fotosərginin açılması ilə başa çatacaq [Azərbaycan qəzeti, 2010, №256.]. Göründüyü kimi Berlində keçiriləcək Azərbaycan elm və mədəniyyət həftəsi Almaniya-Azərbaycan münasibətlərinin gücləndirilməsini nəzərdə tutur.

Almaniya ilə 2009-2010-cu illərdə münasibətlərin yüksələn xəttlə inkişafı Azərbaycanın elmi potensialının daha da genişləndirilməsi, mədəniyyətimizin məqsədyönlü təbliği və ölkəmizin beynəlxalq aləmdə yaxından tanıdılmasına geniş imkanlar açmış oldu. Azərbaycan-Almaniya arasında elm və mədəniyyət əlaqələrinin durmadan inkişaf etdirilməsi hər iki ölkə dövlətçiliyinin maraq dairəsindədir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin beş illik fəaliyyətinə dair hesabat 2006-2010. Bakı, 2011, 104 s.
2. Qasımov E.A. Azərbaycan Respublikasının Qərbi Avropa dövlətləri ilə əlaqələri (elm, təhsil və mədəniyyət sahəsində. 1991-2005-ci illər). Tarix elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiya. Bakı, 2013, 201 s.
3. Almaniyaadakı Azərbaycan və türk diaspor təşkilatları Türkiyə-Ermənistan sərhədlərinin açılmasına etiraz edirlər // «Azərbaycan» qəzeti, 2009, 14 aprel, №79(5183).
4. Azərbaycanlı gənc tədqiqatçı Almaniyanın tanınmış Sülh Tədqiqatları İnstitutunun elmi əməkdaşı seçilmişdir // «Azərbaycan» qəzeti, 2009, 14 aprel, №176(5280).
5. Almaniyalı rəssam Peter Föllərin sərgisində Azərbaycana həsr olunmuş əsərləri də nümayiş etdirilmişdir // «Azərbaycan» qəzeti, 2010, 12 may, №109(5502).
6. Berlində Azərbaycan Elm və Mədəniyyət həftəsi keçiriləcək // «Azərbaycan» qəzeti, 2010, 23 noyabr, №256(5657).
7. www.anl.az Azerbaijan_ yanvar 2009

Nigar Əsgərova

Azərbaycan Dillər Universiteti

ARGETİNADA YƏHUDİLƏRƏ QARŞI DİNİ VƏ ETNİK TOLERANTLIQ

Açar sözlər: *Argentina, yəhudilər, terror, antisemitizm*

Yəhudilərin Argentinaya köçünün tarixi 1492-ci ildə portuqaliyalı səyyah Xristofor Kolumbun "yeni dünya" yəni Amerika qitəsini kəşf etdikdən sonra ispanların müstəmləkəçilik siyasətinin başlanması dövrünə təsadüf edir. Əslində, buraya gələn yəhudilər *marrankarlar* idi, yəni hələ İspaniyada zorla xristianlığı qəbul etmək məcburiyyətində qalmış iudaizm dinin nümayəndələri idi.

1813-cü ildə ispanlarla müstəqillik uğrunda apardığı müharibə zamanı Argentina rəsmi olaraq yəhudilərin istər Avropa, istərsə də "yeni dünyada" edama məruz qaldıqları inkvizisiya məhkəməsinə ləğv etdi. Bu hadisəni Avropada yaşayan yəhudilər Argentinanın onlara göndərdiyi "dəvət" kimi qiymətləndirdi. Beləliklə, XIX əsrdə Argentinaya minlərlə Avropa yəhudisi köç etdi. Bundan əlavə, 1853-cü ildə qəbul olunmuş Argentina konstitusiyası dinindən, irqindən, dilindən və etnik mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, Argentinaya təşrif buyurmuş hər bir kəsə azadlıq verirdi, yəhudilər də istisna deyildilər.

Argentinaya yəhudi köçünün digər dalağı 1860-cı illərdən başlayaraq reallaşdı. Bu ildə Çar Rusiyasında yəhudilərə qarşı münasibət kəskin dəyişir. Belə ki, Çar Rusiyasında təhkimçilik ləğv edilir, artıq yəhudilər kəndlilərin nə torpağını ala bilər, nə onları işlədə bilirdilər. Bundan əlavə o zaman çar Aleksandr III antisemit görüşlü idi. Bu da ölkədə antisemitizm dalğasının yaranmasına səbəb oldu. Onların gözündə

yəhudilər kəndliləri öldürən, slavyan və xristianların düşməni kimi qəbul edilirdi. Bu hadisələr 1891-ci ildə minlərlə yəhudinin Moskvadan qovulmasına səbəb oldu, bu da Avropada mövcud yəhudi xeyriyyə təşkilatının qovulmuş yəhudiləri Argentinada yerləşdirmək təşəbbüsün irəli sürdü. 1862 ildə Benos Ayresdə cəmi 10 yəhudi ailəsi yaşayırdısa, 1872-ci ildə bu rəqəm 30, 1882-ci ildə isə 55-ə qalxdı. [Feierstein, Ricardo. Historia de los judíos argentinos. Editorial Galerna. s.223-250]

1889-cu ildə Argentinaya rus əsilli 130 ailədən (bu hardasa 800 nəfərdən bir az çox idi) ibarət yəhudi miqrantları gəldilər. Onlar burada kənd təsərrüfatı düşərgəsinin və Moyzesvil adlı şəhərciyinin əsasını qoymuşdurlar. Bunun yaradılması üçün maddi dəstək fransız milyoner, filantropist və sionist baron Morisa de Qirşa tərəfindən reallaşmışdır. Argentinada bu yəhudilər “rusos” adlanırdılar.

Argentina eltasının böyük hissəsi isə bu vəziyyətdən narahat idi. Bunun əsas səbəbi “Andiniya” planı idi. Belə ki, nəzəriyyə və ya planın təsdiqinə yəhudi əsilli macar jurnalisti və sionizm ideasının banisi Teodor Herzlinin əsərlərində də rast gəlinir. Bir müddət sonra Teodor Herzl nəzəriyyəni praktikada tətbiq etməyi reallaşdırmaq istəyir və Argentinada dövlət qurmaq üçün torpaq almaq fikrini irəli sürür. Belə ki, 1904-cü ildə IV Sionist Konqresində Argentinada Yəhudi evinin qurulması ideası ortaya atıldı. Lakin yəhudilər bu fikri qəbul eləmədilər, çünki Argentinada yəhudilərin çoxunu keçmiş ispan inkvizisiyasının bir nişanəsi kimi tanıyırdılar. [13 Фактов о Евреях в Аргентине. <http://booknik.ru/today/facts/13-faktov-o-evreyax-v-argentine/>]

1930-cu il inqilabından sonra Argentinada siyasi ixtişaşlar dövründə 1933-cü ildən etibarən Alman diplomatik nümayəndəlikləri və Alman nasist partiyasının Argentina filialından dəstək alan anti-semit təşkilatları xüsusi rol oynayırdılar. Buna cavab olaraq, 1939-cu ildə Argentina yəhudilərinin özünümüdafiə təşkilatı (OCAE) təsis edildi. Bu təşkilat özündə aşkenazi və sefaradi yəhudilərini birləşdirirdi.

II dünya müharibəsindən sonra Holokaustdan xilas olan insanlar üçün Argentina və ümumilikdə Latın Amerikasına növbəti dayanacaq oldu. 1947-1953-cü illər ərzində Argentinaya 4,800 yəhudi köç etdi. Ümumilikdə isə Latın Amerikasına 20000 yəhudi köçdü. [Schwartz, S. R. (1991). *The Emergence of Jewish Scholarship in America: The Publication of the Jewish Encyclopedia*. Cincinnati: Hebrew Union. 153-155.]

1946-cı ildə X.D. Peron hakimiyyətə gəlməsini yəhudilər narahatlıqla qarşılasalar da, 1949-cu il Konstitusiyasının irq, din və dil mənsubiyyətinə görə hər hansı bir ayrı-seçkiliyi ləğv etməsi yəhudiləri sakitləşdirdi. Peron onların hüquqlarının dövlət tərəfindən dəstəklənəcəyini və İsrail dövlətinin var olma haqqının olduğunu bəyan etdi. O, Latın Amerikasında 1949-cu ildə İsraili tanıyan və onunla ticarət əlaqələri quran ilk dövlət başçısı idi. Məsələdə ziddiyyətli məqam ondan ibarət idi ki, Argentina həmin illər Avropadan qaçan minlərlə alman hərbi cinayətkarları və onların havadarlarının sığınacağına çevrildi. Hesablamalara əsasən 30-40 min alman Argentinaya gəlmiş, onların böyük hissəsi isə alman nasistləri idi. Nəticədə Buenos Ayres nasist, dollayı yolla anti-semit mərkəzinə çevrildi, beləliklə də, Argentinaya yəhudilərin köçü dayandı. [Jewish Argentina <https://www.geni.com/projects/Jewish-Argentina/11313>]

1955-ci ildə Peron hakimiyyətdən devrildikdən sonra ölkədə anti-semit təşkilatların sayı artdı. Anti-semit meyillər 1960-ci ildə A.Eyxmanın tutulması və 1962-ci ildə İsraildə edam edilməsi ilə daha da gücləndi. 1950 və 1960-cı illərdə siyasi ideologiyasına görə sağçı faşist təşkilatı olan Takuara Milliyyətçi Hərəkatı küçə hücumları, sinaqoqlara və Yəhudi qəbirsanlıqlarına qarşı vəhşi və qeyri-etik hərəkət etdilər. [Электронная Еврейская Энциклопедия. Аргентина. <https://eleven.co.il/diaspora/regions-and-countries/10274/>]

1978-1982-ci il baş verən hərbi çevriliş nəticəsində hərbi xunta idarəetməni ələ alır və bu dövrdə baş verən Kirli müharibə zamanı 30 mindən çox itkin düşən insanlar sırasında yəhudilər də var idi. Xuntanın hakimiyyəti zamanı israili diplomatlar Argentina qanunlarına əsasən mürtəd yəhudiləri ölkədə çıxarda bildi.

Folklend müharibəsi zamanı Argentina hərbciləri ölkədə mövcud olan yəhudi əsgərlərinə mənəvi dəstək olmaq üçün ölkəyə beş rəvvinin gəlməsinə icazə verdi. Bu cür icazə katolik pastorlarından başqa heç kimə verilmirdi. Məsələ onda idi ki, o zaman Argentina İsraildən silah alırdı və İsrailə silah satışına dair müqavilələrini hansısa bir rəvvinə görə korlaya bilməzdi.

1983-cü ildə Argentinada demokratik yolla hakimiyyətə Raul Alfonsinyəhudi icmasın dəstəyini hiss etdi və seçkilərdən sonra bir çox yəhudini yüksək vəzifələrə təyin etdi.

1988-ci ildə Argentina parlamenti rasizim və anti-semitizmi qadağan edən qanun qəbul etdi. Məhz həmin Buenos Ayres və Təl-Əviv qardaşlaşmış şəhər statusunu aldı.

1989-cu ildə hakimiyyətə ərəb kökənli Karlos Saul Menem də öz səlafi kimi bir çox yəhudini yüksək vəzifəyə təyin etdi. İsrailə bir neçə dəfə səfər edən ilk Argentina prezidenti olmaqla yanaşı, İsrail-Ərəb münasiqəsinin sülh yolu ilə tənzimlənməsi üçün vasitəçi olma təklifini irəli sürdü.

1992-ci ildə Buenos Ayresdə İsrail səfirliyinin qarşısında terror aktı baş verdi və nəticədə 29 insan həlak oldu. 1994-cü ildə isə Buenos Ayresdə Argentina-İsrail Birgə Assosiasiyası qarşısında avtomobilə qoyulmuş partlayıcı qürğunun partlaması nəticəsində 85 nəfər həlak olmuş, 200-dən çox insan yaralanmışdır. Partlayış nəticəsində diasporanın ən mühüm kitabxanası məhv edilmişdir. Bu kitabxanada dəyərli məlumatlar var idi, ivtir dilində əlyazma kitablar, bu kitabların azı 50 yaşı var idi və onlar Holokaust zamanı xilas

edilə bilmiş kitabarı idi, bu kitablarda Şərqi Avropa yəhudi mədəniyyətinin necə məhv olması yazılmışdır. Terror aktı zamanı həmçinin yəhudilərin Argentina və Latın Amerikasına miqrasiya etmələrinə dair məlumatları özündə etiva edən mərkəzi arxiv də məhv edildi. Hadisə parlamentə məcbur etdi ki, antisemitizm və rasizmə yəni irqçiliyə dair qanun qəbul etsin. [Владимир Островский. Еврей в Америке. <http://berkovich-zametki.com/2006/Zametki/Nomer7/VOstrovsky1.htm>]

Hazırda Argentinada 250 mindən çox yəhudi yaşayır. Argentina hökuməti yəhudilərə rəsmi olaraq, Poş xa Şana, Yom-Kimppur kimi yəhudilərin müqəddəs bayramlarında, həmçinin Pesaxın ilk iki günü və son iki günü işləməməyə icazə verir. Argentinada olan sinaqoqların böyük hissəsi islahat tərəfdarı olan ortodoksdur. Argentinada çoxlu sinaqoq, yəhudi təşkilatı, təqribi 70 yəhudi təhsil mərkəzi fəaliyyət göstərir. 2000-ci ildə Argentinada Holokaustu xatırladan bir park açılmışdır.

Ədəbiyyat

1. 13 Фактов о Евреях в Аргентине. <http://booknik.ru/today/facts/13-faktov-o-evreyax-v-argentine/>
2. Feierstein, Ricardo. Historia de los judíos argentinos. Editorial Galerna. 458 s.
3. Jewish Argentina <https://www.geni.com/projects/Jewish-Argentina/11313>
4. Schwartz, S. R. (1991). *The Emergence of Jewish Scholarship in America: The Publication of the Jewish Encyclopedia*. Cincinnati: Hebrew Union. 235 s.
5. Владимир Островски. Еврей в Америке. <http://berkovich-zametki.com/2006/Zametki/Nomer7/VOstrovsky1.htm>
6. Электронная Еврейская Энциклопедия. Аргентина. <https://eleven.co.il/diaspora/regions-and-countries/10274/>

Davud Həşimov
AMEA Fəlsəfə İnstitutu

AZƏRBAYCAN VƏ BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏRDƏ İKİLİ STANDARTLAR

Açar sözlər: *ikili standartlar, siyasət, milli maraqlar, dövlət*

Müasir postmodernist dövrdə ikili standartlar müəyyən bir hadisəyə dair, daha dəqiq desək şəxsi maraqlar prizmasından yanaşmadır. Həmin yanaşmada müxtəlif prinsiplər, qaydalar fəaliyyət göstərir.

İkili standartlar termini müasir ingilisdilli elmi ədəbiyyatlarda “double standart” kimi XIX əsrin ortalarında işlədilməyə başlanmışdır. Bu dövrdə həmin anlayışı kişi və qadınlara qarşı qeyri-bərabər əxlaqi tələblərin qoyulmasını bildirirdi. Keçmiş Sovet İttifaqında ikili standartlar kapitalist ölkələrində sinfi və irqi ayrılıq-seçkililiyi bildirmək üçün işlədilirdi. [Məmmədov, 2005]

Qloballaşan dünyada artıq ikili standartlar vasitəsi bir sıra dövlətlərin siyasətinə çevrilmişdir. Bu isə dövlətlərarasında indiyədək bərqərar olmuş diplomatik, etik, beynəlxalq hüququn və digər qaydalarına uyğun gəlməyən fəaliyyətdir. İkili standartlar siyasəti XXI əsrin aktual problemlərindən birinə çevrilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, ikili standartlar müasir dövrün mühüm mövzularından biri olsa da, siyasi tarixdə də dövlətlərin siyasətində əsas yerlərdən birini tutur. Azərbaycan Respublikası son illər ikili standartların hədəfinə çevrilmişdir. Bir çox Qərb dövlətlərinin təmsalında görürük ki, Azərbaycana, eləcə də bir sıra dövlətlərə qarşı ikili standartlar siyasəti yürüdülmür.

Prezident dəfələrlə öz nitq və çıxışlarında qeyd etmişdir ki, ikili standartlar siyasətinin sonu yoxdur, o, ölkələri, cəmiyyəti, insanları uçurumlara, bədbəxtliklərə aparır. Avropa Şurası, eləcə də digər beynəlxalq əhəmiyyətli təşkilatlar da dövlətlərə öz milli maraqları aspektindən yanaşırlar. Əlbətdə ki, bu qəbul edilməz bir haldır. “Biz 15 ildir ki, Avropa Şurasında çalışırıq və orada da bizim mövqələrimiz gündən-günə möhkəmlənir. Biz hətta o təşkilatda da dönüş yarada bilməmişik. Avropa Şurası Parlament Assambleyasındakı deputatların əksəriyyəti artıq görür ki, bizə qarşı ədalətsizliklər, ikili standartlar olub və bu gün vəziyyət tam normaldır. Ona görə əməkdaşlıqla bağlı bizim heç bir problemimiz yoxdur. Biz bu əməkdaşlığa meyilliyik.” [www.president.az] Dövlət başçısı hər zaman Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münasibətində ikili standartların yolverilməzliyini qeyd edib.

Akademik Ramiz Mehdiyev “İkili standartların dünya nizamı və müasir Azərbaycan” adlı konseptual məqaləsində ikili yanaşmaların fəlsəfi, siyasi, tarixi təhlilini verir, dünya siyasətində mərhələlərini göstərir, məqamları qeyd edərək yazır: “XXI əsrdə Qərbin başqa regionlardakı dövlətlərə münasibəti yalnız forma etibarilə dəyişib. İnkişaf etmiş Qərb dövlətləri, o cümlədən ABŞ bu gün də əvvəlki kimi açıq-aydın ikili

standartlar siyasəti yürüdür, insan hüquqlarından hökumətlərə təzyiq aləti kimi istifadə etməklə dünyanın əksər ölkələrinin daxili işlərinə qarışır.” [http://apa.az]

Ümumiyyətlə, ikili standartlar təəssüf ki, müasir dövrdə bəzi dövlətlərin, aparıcı mərkəzlərin və dairələrin siyasətinə çevrilmişdir. Zənnimizcə, bu ayri-seçkiliyin, şəxsi, siyasi, iqtisadi maraqların və digər amillərin nəticəsidir. İkili standartlar və ya ikili yanaşmalar bir çox hallarda Azərbaycana qarşı da həyata keçirilir.

Beləliklə, ikili standartlar siyasəti XXI əsrin aktual problemlərindən birinə çevrilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, ikili standartlar müasir dövrün mühüm mövzularından biri olsa da, siyasi tarixdə də dövlətlərin siyasətində əsas yerlərdən birini tutub. Azərbaycan Respublikası son illər ikili standartların hədəfinə çevrilmişdir.

Ədəbiyyat

1. Щейдьяр Ялийев вь Азярбайжан мяфкураси. Бақы, АУ: 2002, 231 с.
2. Mehdiyev R. Gələcəyin strategiyasını müəyyənləşdirərkən: modernləşmə xətti. Bakı: Şərq-Qərb, 2008, 215 s.
3. Məmmədov H. Dünya siyasəti və beynəlxalq münasibətlər. Bakı, XXI əsr-YNE, 2005, 215s.
4. <http://www.president.az/articles/21326>
5. http://apa.az/daxili_siyaset/ramiz-mehdiyev-ikili-standartlarin-dunya-nizami-ve-muasir-azerbaycan.html

Ilyas Huseynov
Baku Slavic University

THE ROLE OF THE AZERBAIJANIS IN THE ETHNIC DIVERSITY OF GREECE AND ACTIVITY OF GREECE-AZERBAIJAN FRIENDSHIP SOCIETY “GALA”

Keywords: *multiculturalism, ethnic diversity, togetherness, tolerance, Greece, diaspora, friendship society*

Today, more than 300 unions, societies and associations of the Azerbaijani diaspora operate in different countries of the world. One such organization is the “Gala” Greece-Azerbaijan Friendship Society operating in Thessaloniki, Greece. The existence of a small Azerbaijani diaspora, most of which consists of ethnic Azerbaijanis in Greece, can be considered as a factor influencing the development of Azerbaijani-Greek relations. In the first years of our independence, due to the tense socio-political situation in the country, some Azerbaijanis who were forced to settle in Greece did not have the opportunity to preserve and develop the national idea, to expand the ideology of Azerbaijanism and the intention to organize and build the diaspora was not successful. The reasons for this include the fact that Azerbaijanis were not prone to cohesion and organization, and at the same time the lack of legal assistance in filing documents in accordance with the legislation of the country in Greece, high rental rates, high utility costs and other problems were the most important. From February 13, 2017 Greece-Azerbaijan Friendship Society “Gala” has begun its official activity in Thessaloniki, Greece. On the website of the “Gala” Greek-Azerbaijani Friendship Society, the following are the goals of society: protection of the rights of Azerbaijani people who reside in Greece; the formation of the prerequisites for the studying of Azerbaijani language and the propulsion of ethnic and intellectual values; offering support for the continuous living and the development of the Azerbaijani community that lives in Greece; the exposure and exchange of ethnical and cultural values such as Azerbaijani history in Greece and the Greek history in Azerbaijan; in contribution with non-governmental organizations those act in Greece and foreign countries, like Azerbaijan and in conjunction the creation of actions; organization of scientific researches, meetings, seminars, round table meetings, charitable events, marathons and other events; organization of mutual cultural events for better understanding of the cultural peculiarities between the two countries (populaces); creation and elaboration of intercourses with similar international organizations that represent Azerbaijani diasporas; the expansion and firming of the relations between Greece and Azerbaijan; propulsion of the Greek-Azerbaijani terms in the field of tourism; propulsion of the economic, trade and business areas in between the two countries [8]. Chairman of the Greek-Azerbaijani Friendship Society “Gala” Rashid Mammadov, sent a congratulatory letter to newly elected President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev, who won 86.03 percent of the vote in the presidential elections in Azerbaijan on April 11, 2018. The letter states: “With your wise leadership, every citizen living outside of the country feels the state's care in his life. Your activity has inspired our compatriots living in different countries of the world to strengthen solidarity among the

Azerbaijanis of the world and have created a solid foundation for the national interests of our country. I congratulate you on a convincing victory on behalf of all members of the Gala society in the presidential elections of April 11, and I would like to announce that our compatriots living in Greece, always support your political course” [7]. On May 3, 2018, our embassy in Greece together with the Gala Greece-Azerbaijan Friendship Society presented the stand of Azerbaijan at the 15th Thessaloniki book fair. Within the framework of the exhibition, a meeting was held between the Temporary Chargé d'Affaires of Azerbaijan in Greece, Eldar Aliyev, and the Deputy Head of Thessaloniki Municipality for Cultural Issues Elli Hrisidou. Books on Azerbaijan's history, culture and art, published by the Heydar Aliyev Foundation, as well as works by prominent representatives of Azerbaijani literature, were donated to the Thessaloniki central city library [2.] The 6th Multilingualism International Language Festival held in Thessaloniki, Greece, was held on May 18-20, 2018. The "Gala" Greece-Azerbaijan Friendship Society has joined the festival program with the presentation of the Azerbaijani language. Participants of the festival got acquainted with the alphabet of Azerbaijan and got the opportunity to write, read and pronounce words in Azerbaijani language [6]. On the 30th of December, 2018, Greece-Azerbaijan Friendship Society “Gala”, with the support of the Embassy of the Republic of Azerbaijan in Greece, managed to gather up to 80 compatriots living in Thessaloniki and surrounding areas. Consul General of the Republic of Turkey Orhal Yalman Okan, who is always with the Azerbaijani state and who always provides moral support to the Society “Gala”, participated in this event with his family [4]. On February 2, 2019, the Gala-Azerbaijan Friendship Society “Gala” held a presentation on the topic “Youth Policy in Azerbaijan” to local youth in Thessaloniki on the occasion of February 2 - Youth Day in Azerbaijan. During the presentation, they were informed about the activities of the Azerbaijani Youth and Sports Ministry, the Youth Foundation under the President of the Republic of Azerbaijan and the organization “Azerbaijan Diaspora Youth” [1]. On March 18, 2019, the Greece-Azerbaijan Friendship Society "Gala", held national-cultural events on the eve of Novruz holiday. The youth got acquainted with our customs, took pictures of our national costumes and performed Azerbaijani national dances. The journalist of the AMNA news agency and radio Proctorio 104.9 FM Sofia Prokopidou made a small report from the event” [3]. In his interview, the chairman of the Gala-Azerbaijan Friendship Society “Gala”, Rashid Mammadov, to a journalist's question, “What advice would you give for more serious achievements in the field of diaspora construction?” he answered with the following words: “Modern diaspora construction is a process that requires great effort. The consistent, purposeful and principled policy of President Ilham Aliyev in this area suggests that the Azerbaijani diaspora will be further strengthened in the coming years. Our diaspora will take a closer role in addressing the country's fateful problems. The recent processes taking place in the world order require that Azerbaijanis be well organized and able to properly understand political events. In order for our Diasporas to be strong, we need to unite. If all our diasporas unite, we can achieve our goals and objectives. One of the conditions for successful foreign policy and diplomacy in modern times is to have a strong lobby and diaspora. Thanks to a strong lobby and diaspora, national problems can be raised to an international level. Therefore, we should use the newly created favorable conditions and speed up the organization of our diaspora” [5].

References

1. https://azertag.az/xeber/QALA_Yunanistan_Azerbaycan_Dostluq_Cemiyeti_Gencler_Gunu_munasi_betile_tedbir_kechirib-1241419
2. https://azertag.az/xeber/Saloniki_seherindeki_kitabxanalara_Azerbaycan_kitablari_hediye_edilib-1159459
3. https://azertag.az/xeber/Yunanistanda_Novruz_bayrami_ile_bagli_tedbirler_kechirilir-1259862
4. <http://www.birligazetesi.net/haberler/15174-selankte-duenya-azerbaycanlilar-brlk-guenue-cokuyla-kutlandi.html>
5. <http://interposta.info/muxtelif/36802-yunanistanli-icra-bascisindan-azrbaycana-jest-diaspora-sdrimiz-maraqli-faktlar-aciqladi-fotolar.html>
6. <http://www.moderator.az/news/226019.html>
7. <https://president.az/articles/28034>
8. <http://www.qala2017.com/e%CE%BB%CF%83%CF%8D%CE%BB%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CF%82/%CF%80%CE%BB%CE%B7%CF%81%CE%BF%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B5%CF%82>

AZƏRBAYCAN-BOLQARISTAN MÜNASİBƏTLƏRİNİN YARANMASINDA
H.ƏLİYEVİN ROLU

Açar sözlər: *H.Əliyev, Azərbaycan, Bolqarıstan, qarşılıqlı əməkdaşlıq*

Bolqarıstan Respublikası Azərbaycanın sıx əlaqələr yaratdığı Şərqi Avropa dövlətlərindən biridir. Daim dostluq ruhunda inkişaf edən Azərbaycan Bolqarıstan əlaqələrinin əsası iqtisadi və mədəni əməkdaşlıq çərçivəsində hələ sovet hakimiyyəti illərində qoyulmuşdur. Lakin hər iki ölkə arasında müstəqil dövlətlər arası münasibətlər bütün keçmiş Sovet respublikaları kimi SSRİ-nin süqutundan sonra Azərbaycan Respublikası öz müstəqilliyini əldə etdikdən sonra qurulmuşdur. Hər iki ölkə arasında əlaqələrin qurulması sadəcə yeni müstəqillik qazanmış Azərbaycan üçün deyil, həmçinin, Bolqarıstan üçün də çox mühim əhəmiyyətə malik idi. Bu mənada 1992-ci ilin yanvar ayının 14-də Bolqarıstan Respublikası tərəfindən Azərbaycanın müstəqilliyi və ərazi bütövlüyü tanınmış və iyun ayının 5-də hər iki ölkə arasında diplomatik münasibətlər qurulmuşdur. Azərbaycan müstəqilliyini qazandığı dövrdə, bu gün də olduğu kimi, Ermənistanla müharibə şəraitində olmuş, belə bir zamanda milli və dövlət müstəqilliyinin, suverenliyinin və ərazi bütövlüyünün Bolqarıstan tərəfindən tanınması ölkəmiz adına çox böyük bir kömək və ölkələr və millətlər arası münasibətlərin genişləndirilməsi yolunda atılmış xüsusi əhəmiyyətə malik addım idi.

Dövlətlər arası münasibətlərin inkişaf etdirilməsində 1994-cü ilin dekabr ayının 6-da ATƏT-in Budapeşt sammitində, 1995-ci ilin mart ayının 11-də Kopenhagendə keçirilən “Sosial inkişaf naminə” ümumdünya konfransında və may ayında Parisdə keçirilən Faşizm üzərində qələbənin 50 illiyinə həsr olunan mərasimdə iştirak edən hər iki ölkə prezidentinin baş tutan görüşləri mühim rol oynamış və sonrakı münasibətlərin inkişaf etdirilməsinə yol açmışdır. Bu görüşlərdə dövlətlər arası münasibətlərin keçmişi, mövcud vəziyyəti və gələcək perspektivləri ilə yanaşı, Azərbaycan prezidenti H.Əliyevin Bolqarıstan Respublikasına planlaşdırılan rəsmi səfəri də geniş müzakirə olunmuşdur.

1995-ci ilin 29-30 iyun tarixlərində H.Əliyevin Bolqarıstana rəsmi səfəri zamanı əməkdaşlığın genişləndirilməsi istiqamətində hər iki ölkə üçün də yüksək qiymətləndirilən müqavilələr imzalanmış və hər iki ölkə prezidenti öz çıxışlarında bu əlaqələrin gələcək inkişafının da əhəmiyyətini xüsusi vurğulamışlar. Görüşdə Bolqarıstan prezidenti Jelyu Jeleu yeni müstəqillik qazanmış Azərbaycanla bütün sahələrdə qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığı inkişaf etdirməyə xüsusi maraq göstərdiyini və hər iki ölkə arasında münasibətlərin möhkəmləndirilməsi üçün istər iqtisadi-ticarət, istərsə də, mədəniyyət və digər sahələrdə mövcud olan imkanlardan hərtərəfli istifadə olunacağından bəhs etdi. Bolqarıstan Prezidenti bir sıra sahələrdə birgə müəssisələr yaratmağın xüsusi əhəmiyyətə malik olduğunu vurğulayaraq müəyyən təkliflər də irəli sürmüşdür. O, Azərbaycan neftinin ixracı üçün çəkiləcək kəmərin Bolqarıstandan keçərək Adriatik dənizinə çıxması mövzusu ətrafında da Bolqarıstanın danışıqlar aparmağa hazır olduğunu bildirmişdir. [Həsənov, 2000, 142-143]

Görüşdə Azərbaycaldan Bolqarıstan arasında dostluq və əməkdaşlıq sahəsində gələcək əlaqələrin də inkişaf etdirilməsi üçün xüsusi əhəmiyyətə malik bir sıra sənədlər də imzalanmışdır. Yüksək siyasi, iqtisadi və mədəni əhəmiyyət kəsb edən belə sənədlərə “Dostluq münasibətləri və əməkdaşlıq barədə müqavilə”, “Ticarət-iqtisadi və elmi-texniki yardım haqqında saziş”, hava əlaqələri, hüquqi yardım və başqa sahələrdə müqavilə və sazişləri göstərmək olar.

Azərbaycan Prezidenti H.Əliyev Bolqarıstana rəsmi səfəri zamanı Bolqarıstan Prezidenti Jelyu Jeleu ilə birgə mətbuat konfransı çıxışında Azərbaycanın sülh sevər bir ölkə olduğunu, Ermənistan da daxil olmaqla digər qonşu dövlətlərlə, bütün Qafqaz regionu, Balkanlar və bütün dünya ölkələri ilə sülh tərəfdarı olduğunu bildirmişdir. Rəsmi görüşlər zamanı Jelyu Jeleu də öz növbəsində Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü və mövcud sülh siyasətini dəstəklədiyini və Bolqarıstan Respublikasının Azərbaycanla bütün sahələrdə dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərinin genişləndirilməsində, Dağlıq Qarabağ probleminin həllində və digər bütün məsələlərin həllində yaxından iştirak edəcəyini bildirmişdir.

Sonrakı illərdə də iki ölkə arasında əlaqələr beynəlxalq və regional təşkilatlar çərçivəsində inkişaf etdirilmişdir. Heydər Əliyevin dəvəti ilə Bolqarıstan Respublikasının prezidenti P.Stoyanovun 1998-ci ilin dekabrın 8-də Azərbaycana rəsmi səfəri zamanı dövlətlər arası dostluq əlaqələri və əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi, Bolqarıstanın Azərbaycanın, Xəzər dənizinin enerji resurslarından istifadə etməsi ilə bağlı məsələlər, Böyük İpək yolu proqramının reallaşdırılması, TRASEKA, İNOGEYT layihələri və bir sıra beynəlxalq məsələlər də geniş müzakirə edilmişdir. [Məmmədov, 2009, 190]

2013-cü ilin 25 aprel tarixində Bolqarıstanın paytaxtı Sofiyada keçirilən “Azərbaycanın ümummilli lideri H.Əliyevin 90-cı ildönümünə həsr olunmuş konfrans”da çıxış edən sabiq Bolqarıstan prezidentləri P.Stoyanov və G.Parvanov ümummilli liderin həyat və fəaliyyəti, onun Azərbaycan dövlətçiliyinə verdiyi töhvələrindən bəhs etmiş, H.Əliyevin Azərbaycanın nüfuzunun dünya miqyasına yayılmasında və Bolqarıstan-Azərbaycan əlaqələrinin qurulma və inkişafındakı müstəsna rolunu xüsusi vurğulamışlar.

Son illərdə Azərbaycan Respublikası ilə Bolqarıstan arasındakı əlaqələr strateji tərəfdaşlıq səviyyəsinə çatmış və hazırda məqsəd qarşılıqlı maraq doğuran sahələrin inkişaf etdirilməsidir. Bu baxımdan dövlətlərarası çoxtərəfli münasibətlərin müasir inkişafı ümummilli lider H.Əliyevin xüsusi təşəbbüsünün bəhrəsidir.

Ədəbiyyat

1. Əli Həsənov, “Azərbaycanın ABŞ və Avropa dövlətləri ilə münasibətləri (1991-1999)”, Bakı-2000
2. Həbil Məmmədov, “Bolqarıstan tarixi”, Bakı-2009

Şərqiyyə İmaməli *AMEA Qafqazşünaslıq İnstitutu*

MÜASİR MƏRHƏLƏDƏ DONALD TRAMPIN İRAN SİYASƏTİ

Açar sözlər: *Donald Trump, siyasət, İran, ABŞ, sanksiya*

2016-cı ilin seçki kampaniyasında qalib gələn Donald Trump 2017-ci il yanvarın 20-dən prezidentlik fəaliyyətinə başlamışdır. Prezidentliyə başladığı gündən Donald Trump ilk növbədə ABŞ-ın hərbi qüvvələrinin daha da qüvvələndirilməsi haqqında əmri imzaladı. Elə məhz bu tədbirdən belə bir nəticə hasil etmək olardı ki, Trump hökuməti daha aqressiv xarici siyasət yeridəcəkdir. Bunu zənn edən siyasətçilər demək olar yanılmadılar.

Trump hökumətinin xarici siyasətinin ən mühüm sahələrindən biri onun İranla münasibətlərinin inkişaf dinamikasından ibarətdir.

Məlum olduğu kimi, hələ 2015-ci ilin iyulunda BMT Təhlükəsizlik Şurasının beş üzv dövləti, həmçinin Almaniya ilə İran arasında İranın nüvə proqramlarının məhdudlaşdırılması və 2006-cı ildən İrana qarşı qoyulan sanksiyaların onun əvəzində ləğv edilməsinə dair razılaşma əldə edilmişdir.

Lakin, hətta Amerikan ekspertlərinin də etiraf etdiyi kimi İranın MAQATE-nin qoyduğu bütün tələblərə cavab verməsinə baxmayaraq, Trump hökuməti fəaliyyətə başladıqdan sonra İrana qarşı yeni hədə-qorxu və siyasi ultimatumlar ABŞ-ın xarici siyasətində gündəmdə duran məsələlərdən birinə çevrilir. 2017-ci ilin oktyabrın 19-da ABŞ konqresinin demokratlardan ibarət olan nümayəndələri D.Trampın İrana qarşı tutduğu mövqeyi kəskin tənqid etmişdilər. Nümayəndələr palatasının üzvü Eliot Engel qeyd edirdi: “belə çıxır ki, ABŞ öz üzərinə götürdüyü öhdəliklərə əməl etmək istəmir. Əgər ABŞ İranla razılaşmanı pozarsa, onda hansı dövlət bizə Şimali Koreya ilə nüvə anlaşmasında əlverişli bir şərait yarandığı dövrdə, inana bilər”. Senator Dayen Faynstayn isə, ABŞ-ın bu müqaviləni pozmasını onu öz müttəfiqlərindən təcrid olunmasına gətirib çıxaracağını nigarançılıqla qeyd edirdi. Senator deyirdi: mən öz həmkarlarımı sanksiyaların yenidən tətbiq olunmasına qarşı çıxış etməyə çağırıram, çünki İran hələ ki, razılaşmanın bütün bəndlərinə əməl edir.

Trump hökuməti İran əleyhinə sanksiyaların yenidən bərpa etməməyin dörd şərtini irəli sürürdü. Birincisi, İran beynəlxalq inspektorlara imkan yaratmalıdır ki, onlar bütün obyektləri yoxlaya bilsin. İkincisi, İslam respublikasının heç vaxt nüvə silahı almayacağına təminat verilməlidir. Üçüncüsü, razılaşma qeyri-müəyyən müddət statusunda olmalıdır və nəhayət dördüncüsü, ayrıca olaraq İranın nüvə proqramı, ballestik raketlər istehsalı üzərində iş məsələsi ümumiyyətlə müzakirə olunmamalıdır. Bu o demək idi ki, İranın nüvə proqramının ixtisarı və məhdudlaşdırılması deyil, ümumiyyətlə bu proqramın tamamilə dayandırılması və ləğv edilməsindən söhbət getməlidir. Deməli Donald Tramp hökuməti daha sərt tələblər irəli sürərək açıq-aşkar öz qərəzli mövqeyini biruzə verirdi. 2018-ci ilin yanvarın 12-də prezident Trump Ağ evdə etdiyi növbəti çıxışında açıq şəkildə bildirmişdir ki, əgər İran bu dörd tələbin birinə əməl etməzsə, avtomatik olaraq sanksiyalar bərpa olunacaqdır.

Tehran isə öz növbəsində Trampın bu çıxışına reaksiya verərək onu tənqid etmişdir. İran xarici işlər naziri Məhəmməd Cavad Zərif onun bu çıxışını “çoxtərəfli razılaşmaları pozmaq üçün növbəti cəhd kimi qiymətləndirmişdir”.

Nəhayət, 2018-ci ilin mayın 8-də Trump hökuməti bu razılaşmaları pozaraq İrana qarşı yenidən sanksiyaların tətbiqini bərpa etdi. Bu hadisə iki ölkə arasında onsuzda gərgin olan vəziyyəti daha da gərginləşdirdi. Qeyd etsək ki, ABŞ İranla hələ 1980-ci ildən diplomatik əlaqələri kəsmişdir. Bununla da, vəziyyətin nə qədər hərbi əməliyyatlara yaxın olduğunu aydın görmək olar.

**MULTICULTURALISM AND MINORITY RIGHTS:
EU AND NEWLY DEMOCRATIZING COUNTRIES**

The European Framework Convention for the Protection of National Minorities is the most comprehensive multilateral treaty dedicated to protection of rights of minorities. It was adopted under the Council of Europe in 1998, and describes a number of principles according to which countries are to develop certain policies to protect the rights of minorities (The UN Guide for Minorities, 2014:6). The Framework Convention has played an important role in the EU pre-accession strategy and has increasingly become a central reference point in the Union's monitoring of candidate states' respect for and protection of minorities (Christophe Hillion, 2008, 3).

EU countries differ in their way to ethnic relations, and tries to systemize a common set of minimum standards or best practices have proven difficult. Furthermore, the success of these approaches is often deeply challenged within European countries. Majority of European democracies view their public policies towards ethnic relations as inadequate, if not actually disadvantageous. The 'exporting' these policies to less developing countries is even more arguable, both in the West and the East. Newly democratizing countries differ unquestionably from EU countries in terms of geopolitical stability, history, demography, economic position and democratic concentration. Given these differences, EU approaches may simply not be relevant or helpful, and attempts to impose them against the wishes or traditions of the newly democratizing countries population can be destructive in terms of ethnic relations.

What are standards of multiculturalism and minority rights according to EU? EU and international organizations codify a set of multiculturalism standards and minority rights: 1992 Declaration of the United Nations, the 1992 European Charter for Regional or Minority Languages Charter and the 1995 Framework Convention of the Council of Europe, various Recommendations of the OSCE's High Commissioner on National Minorities and others.

These documents affirm wide principles of respect and recognition for minority people, but they limit them with numerous parameters about 'where applicable'. These formal declarations are constantly developing, most recently in attempt to include minority rights in projects for a new Constitution of the European Union.

As Graham Smith noted "it may well be that in supporting democratization, European organisations need also to recognize that such measures may necessitate multicultural guarantees in addition to extensive civil liberties and human rights" (Smith, G., 1999). However, the EU must continue to strike a fine balance between minority interests and those of a nominal nation still laboring under the burden of past injustices. Only in this way will the recent encouraging progress towards multicultural democracy be maintained.

It is difficult to determine to what extent the implementation of these minority rights, as specified by the Framework Convention, can by themselves prevent future conflicts and increase stability in these countries. On the one hand, the implementation of these rights is vital to the preservation and development of the newly democratizing countries' cultural identities. On the other hand the effective and sustainable implementation of minority rights is highly dependent on the economic situation. In short, a stronger regional autonomy will contribute to the development of the rights of minorities, as well as to a more inclusive democracy and active minority cooperation. These measures, according to Kymlicka, are necessary in order to correct the injustices exclusively faced by members of minority groups (Kymlicka, Will., 2010, 193). The influence and pressure of the EU as well as a more active involvement of the newly democratizing countries would therefore be necessary in order to achieve a more 'multinational' framework of decentralization.

References

1. Christophe Hillion, Conference: "Enhancing the Impact of the Framework Convention", Council of Europe. October 2008
2. Smith, G., "The Post-Soviet States", London: Arnold, 1999
3. Kymlicka, Will., "Ethnic and Migration Studies", Vol. 26, No. 2, 2010

Document:

4. "The Council of Europe's Framework Convention for the Protection of National Minorities". The UN Guide for Minorities. Pamphlet No. 8

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ REGIONAL ENERJİ SİYASƏTİ

Açar sözlər: *Cənubi Qafqaz, müqavilə, xarici siyasət, münasibətlər, enerji, strateji tərəfdaşlıq*

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 10-cu maddəsində qeyd olunur ki, "Azərbaycan Respublikası başqa dövlətlərlə münasibətlərini hamılıqla qəbul edilmiş beynəlxalq hüquq normalarında nəzərdə tutulan prinsiplər əsasında qurur" [Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, 2010, 6]. 1991-ci ilin oktyabrında dövlət müstəqilliyini elan edən Azərbaycan Respublikası həmsərhəd qonşu dövlətlərlə əlaqələrin qurulmasına xüsusi önəm verdi. Nəticədə Azərbaycan Ermənistanı başqa digər həmsərhəd olan dövlətlərlə mehriban qonşuluq münasibətləri yaratmışdır [Qasımlı, 1996, 14].

Azərbaycan ilə Gürcüstan arasında diplomatik əlaqələr 18 noyabr 1992-ci ildə quruldu. Bakıda 1995-ci il fevral ayında Gürcüstanın, Tbilisidə isə 1996-cı ilin mart ayında Azərbaycan səfirlikləri açılmışdı [mfa.gov.az]. Hər iki ölkə arasında diplomatik əlaqələrin qurulması münasibətlərin keyfiyyət baxımından genişlənməsi və inkişafı üçün yeni mərhələnin başlanğıcı hesab olunur.

Ümummillə lider H.Əliyevin respublikaya prezidentlik etdiyi dövrdə Gürcüstan ilə strateji əməkdaşlıq istiqamətində çoxsaylı sazişlər imzalanmışdır. Bu istiqamətdə ilk addım H.Əliyevin Gürcüstana rəsmi səfəri zamanı 8 mart 1996-cı ildə "Azərbaycan Respublikası və Gürcüstan Respublikası arasında dostluq, əməkdaşlıq və qarşılıqlı təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsi haqqında müqavilə" hesab olunur. Bununla da ikitərəfli əlaqələrin bütün sahələrində hər iki dövlətin münasibətləri strateji əməkdaşlığı istiqamətində formalaşdı [Mahmudov, 2003, 303-305]. İmzalanmış sənədlər iki qonşu dövlət arasında siyasi, iqtisadi və humanitar sahələri əhatə etməklə münasibətlərin əsasları qarşılıqlı etimada və ümumi maraqlara əsaslanan möhkəm təməl üzərində qurulmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İ.Əliyevin hakimiyyəti dövründə isə iki ölkə arasında faydalı əməkdaşlıq dinamik xəttlə inkişaf etdirilməkdədir. Gürcüstan Respublikasının hazırkı Prezidenti S.Zurabişvili-nin regiona ilk səfərini 27 fevral 2019-cu il tarixində məhz Azərbaycana etməsi münasibətlərin dostluq və qardaşlıq səviyyəsində olmasının göstəricisidir. Bu səfər əlaqələrin bütün istiqamətdə dərinləşməsi üçün çox böyük əhəmiyyət daşıyır [Xalq qəzeti, 2009]. Son dövrlərdə ölkələr arasında münasibətlərin daha da möhkəmləndirilməsi hər iki respublikanın parlaq demokratik gələcəyinin təmin olunması üçün zəmin yaradır.

Kəskin rəqabət şəklində neftimizin ilkin nəqli marşrutu müəyyənləşdirildikdən sonra Gürcüstan hökuməti ilə kəmərin onun ərazisindən keçməsi və tranzit məsələləri razılaşdırılmalı idi. 1996-cı il martın 8-də Tiflisdə Azərbaycan Respublikasının prezidenti H. Əliyev ilə Gürcüstan Respublikasının prezidenti E. Şevardnadzenin iştirakı ilə ilkin neftin Azərbaycandan Gürcüstana nəqlini nəzərdə tutan razılaşma Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti, Gürcüstan hökuməti və Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti arasında imzalandı. Müqavilədə Azəri, Çıraq və Günəşli yataqlarından hasil olunan neftin beynəlxalq bazarlara Bakı-Supsa neft kəməri ilə nəqli razılaşdırıldı [H.Orucov, 1996, 99-110]. İnşaat işlərinə 4 mindən artıq insan cəlb olunmuşdur ki, bunların da 70%-dən çoxu Azərbaycan və Gürcüstan vətəndaşları idi. Tək Gürcüstan vətəndaşları layihə çərçivəsindəki inşaat işləri gedişində 2 milyon dollar əmək haqqı almışdır [İnterfax in English January, 199]. 1990-cı illərin ikinci yarısı və sonlarında həm Azərbaycanda, həm də Gürcüstanda işsizlik səviyyəsinin yüksək olduğunu nəzərə alsaq məşğulluq baxımından da bu layihəni uğurlu hesab etmək olar.

1999-cu il aprelin 17-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti H. Əliyev, Gürcüstan Prezidenti E. Şevardnadzenin və Ukrayna Prezidenti Leonid Kuçmanın iştirakı ilə Bakı-Supsa neft kəməri və Gürcüstanın Qara dəniz sahilindəki Supsa ixrac terminalının açılışı oldu [Atakişiyev, 2004, 213]. 827 km uzunluğunda olan Bakı-Supsa neft kəmərinin 772 km-lik hissəsi yeni polad borularla çəkilmiş, yerdə qalan 55 km-lik sahəsində isə əsaslı təmir işləri aparılaraq istismara yararlı hala gətirilmişdir.

Bakı-Supsa neft kəmərinin reallaşması Gürcüstan üçün bir sıra aspektdə uğurlu hesab edilə bilər. Hər şeydən öncə Avropanı Asiya ilə birləşdirəcək ən qısa yol olaraq Gürcüstan Avropanın enerji tələbatının ödənilməsində etibarlı tranzit ölkə olduğunu nümayiş etdirdi. Sözügedən kəmərin həmçinin özündən sonra gələn boru xətlərinin (Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Tbilisi-Ərzurum, TANAP və Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu) Gürcüstan ərazisindən keçməsinin müjdəçisi oldu.

Ədəbiyyat

1. "Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası". Bakı, "Bakı Çap evi", 2010, 56 s.
2. Atakişiyev M. C. Azərbaycanın yeni neft siyasəti və iqtisadi yüksəlişi. Bakı-"Azərbaycan" nəşriyyatı, 2004, 264 s.

3. Azərbaycan-Gürcüstan münasibətləri tarixi: XVIII əsr-XXI əsrin əvvəlləri. Layihənin rəhbəri: Mahmudov Y.M. Bakı., "Bakı Şərq-Qərb", 2013, 391 s.
4. Bakı-Tiflis-Qars dəmir yolu layihəsi üzrə maliyyə xərclərinin monitorinqi. Müəllif Leyla Əliyeva. İqtisadi və sosial inkişaf mərkəzi, Bakı, 2016, 33 s.
5. Əsrin müqaviləsi /Tərtib edən: H.Orucov; Buraxılışa. məsul.: R.Mehdiyev. Bakı, Azərənşr, 1996, 110 s.
6. Hacızadə E. Regional nəqliyyat infrastrukturunun təkmilləşdirilməsində Bakı- Tiflis-Qars dəmir yolu xətti layihəsinin rolu. Azərbaycanın vergi jurnalı. PDF processed with CutePDF evaluation edition www.CutePDF.com 3 (117) 2014, 123-160 s.
7. Kərimov N.Ə. Əsrin müqaviləsi Azərbaycanın neft sənayesinin təməl daşı kimi. // AMEA Qafqazşünaslıq İnstitutu. Qafqazşünasların I Benəlxalq Forumu. Bakı,17-18 aprel 2017-ci il "MTM Innovation" nəşriyyatı. 368-373 s.
8. Qasımlı M.C. Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sistemində (1991-1995-ci illər). Bakı, "Gənclik".1996, 135 s.
9. Mehdiyev Ə. "Əsrin müqaviləsi" Azərbaycanın neft strategiyasının təməl daşı Bakı, "Turxan" nəşriyyatı, 2014, 243 s.
10. Məmmədov N. .E. Müasir Türkiyənin neft problemi. Tarix elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiya. Bakı, 2006, 158 s.
11. Аксенов И.Я. Транспорт: история, современность, перспективы, проблемы. Москва: .2000, ТЕИС, 216 с.
12. İnterfax in English January 27, 1999.
13. «Xalq qəzeti», 2006, 16 iyul.
14. «Xalq qəzeti», 2019, 28 fevral.
15. <http://mfa.gov.az/files/file/Azerbaijan-Gurcistan-munasibetleri.pdf>

Lalə Məcidova
Azərbaycan Dillər Universiteti

BEYNƏLXALQ ALƏMDƏ AZƏRBAYCAN-SERBİYA MÜNASİBƏTLƏRİ

Açar sözlər: *xarici siyasət, mədəniyyət, ədəbiyyat, əməkdaşlıq, sülh*

Müasir dövrümüzdə, yeni texnologiya və ixtiraların baş verdiyi dünyada xalqların, insanların sülhdə yaşaması, anlaşması üçün multikulturalizm və dözümlülük mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Serbiya və Azərbaycanda müxtəlif etnik azlıqların yaşaması və onların yaşam tərzinə, adət və ənənələrinə hər zaman dözümlülük nümayiş etdirilməsi və hörmətlə yanaşılması iki xalq arasında mövcud olan bir çox oxşar məqamlardan yalnız biridir. Qeyd etmək lazımdır ki, iki ölkə arasında əlaqələrin dərin tarixi kökləri vardır. Belə ki, hələ II dünya müharibəsi illərində, 1944-cü ildə Yuqoslaviyanın paytaxtı Belqradda faşist işğalından azad olunmasında əsasən azərbaycanlılardan təşkil edilmiş Qırmızı Bayraqlı 223-cü Belqrad diviziyasının əsgərləri şücaətlə döyüşmüşlər. Məhz göstərdiyi bu qəhrəmanlıq nəticəsində bu diviziya "Qırmızı Bayraqlı Belqrad Diviziyası" adına layiq görülmüş və onun döyüşçüləri şəhərin azad olunması münasibətilə keçirilən hərbi paradada iştirak etmişlər. 2011-ci ildə 223-cü Qırmızı Bayraqlı Belqrad diviziyasının rəşadətli döyüş yolundan bəhs edən "Xəzərdən Dünaya" adlı çox gözəl, təsirli bir sənədli film çəkilmiş, həmçinin bu diviziyanın komandirlərindən olan Baxış Mehdiyevin "223-cü Qırmızı Bayraqlı" kitabı serb dilinə tərcümə olunaraq nəşr etdirilmişdir.

Sovet İttifaqı mərkəzi aparatında rəhbər vəzifə tutan ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin Yuqoslaviya rəsmiləri ilə keçirdiyi çoxsaylı müxtəlif görüşlər və 26-27 iyun 1986-cı il tarixində bu ölkəyə səfəri də iki-tərəfli əlaqələrimizin sonrakı inkişafına və Azərbaycanla Serbiya arasında bugünkü dostluq münasibətlərinin formalaşmasına zəmin yaradan amillərdəndir.

Keçmiş Yuqoslaviya Azərbaycanın müstəqilliyini 1991-ci il dekabrın 31-də tanımış, 1997-ci ildən isə diplomatik münasibətlər qurulmuşdur. 2010-cu ildən Azərbaycan Respublikasının Serbiya Respublikasında, 2011-cü ildən isə Serbiya Respublikasının Azərbaycan Respublikasında səfirləkləri açıldıqdan sonra iki ölkə arasında münasibətlər dinamik şəkildə inkişaf edərək strateji tərəfdaşlıq səviyyəsində yüksəlmiş, siyasi əlaqələrlə yanaşı iqtisadi, mədəni, humanitar və digər sahələrdə əməkdaşlıq aktivləşmiş, xalqlarımızın daha da yaxınlaşmasına səbəb olmuşdur.

Ölkələrimiz və xalqlarımız arasında münasibətlərin strateji tərəfdaşlıq səviyyəsinə yüksəlməsinə təsir göstərən müxtəlif amillər mövcuddur. Bunlar ilk növbədə hər iki xalqın gündəlik həyatı və yaşam tərzində olan bağlılıq, və oxşarlıqda, digər tərəfdən isə onların məruz qaldıqları tarixi ədalətsizlikdə özünü

biruzə verir. Həmçinin iki ölkə rəhbərlərinin, eləcə də yüksək səviyyəli dövlət və hökumət rəsmilərinin qarşılıqlı səfərləri, Azərbaycan və Serbiya arasında imzalanmış ikitərəfli saziş və müqavilələr əməkdaşlığın konturlarını müəyyən etməklə, əməkdaşlığın perspektivlərini genişləndirir.

Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi və Kosovo problemi timsalında hər iki ölkə qatı separatçılıqdan əziyyət çəkməmədir. Məhz bunun nəticəsidir ki, ölkələrimiz hər iki məsələ ilə bağlı bütün beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində bir-birilərinin beynəlxalq hüququn təməl prinsipləri sayılan dövlətlərin suverenliyi, ərazi bütövlüyü və sərhədlərinin toxunulmazlığına əsaslanan mövqelərini birmənalı olaraq dəstəkləyirlər.

İki ölkə arasında yüksək səviyyədə olan siyasi əməkdaşlıq elmi, mədəni və humanitar sahələrdə də uğurla davam etdirilir.

Elmi sahədə əməkdaşlığın dərinləşməsinə töhfə verən hadisələrdən biri kimi 2018-ci ildə ADU-nun rektoru akad. Kamal Abdullayevin təşəbbüsü və Azərbaycan Respublikasının Serbiyadakı səfirliyinin birbaşa dəstəyi ilə Belqrad Universitetində “Azərbaycan dili və Mədəniyyəti Mərkəzi”nin və bunun qarşılığı olaraq ADU-da “Serb dili və Mədəniyyəti Mərkəzi”nin yaradılmasını qeyd etmək olar. Məhz bu mərkəzlərin fəaliyyəti ölkələrimiz arasında elmi və mədəni əlaqələrin dərinləşməsinə töhfə verməklə yanaşı, həm də hər iki xalqın, xüsusilə də adları qeyd olunan universitetlərdə təhsil alan və yetişməkdə olan gənc nəslin bir-birilərinin mədəniyyətləri, adət və ənənələri ilə tanış olmalarına zəmin yaradır.

Belqradın mərkəzində yerləşən “Taşmaydan parkı”nda xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin, Serbiyanın Novi Sad şəhərində Dunay çayı sahilindəki sahil parkında dahi Azərbaycan bəstəkarı Üzeyir Hacıbəylinin büstünün, Bakının mərkəzi küçələrindən birində dünya şöhrətli serb fiziki Nikola Teslanın abidələrinin ucaldılması, eləcə də Belqraddakı “Bayraklı Cami” məscid kompleksinin təmiri və bərpa, Novi Sad şəhərində “Müqəddəs Petka Kilsəsi”nin inşası hər iki ölkənin malik olduqları tolerantlıq və multikulturalizm ənənələrini və mədəni əlaqələrimizi zənginləşdirir.

Qeyd olunmalıdır ki, 2010-cu ildə Belqrad şəhərində təsis edilmiş Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzi də iki ölkə arasında mədəni əməkdaşlığa öz töhfələrini verməkdədir. Məhz bu Mərkəzin vaxtaşırı göstərdiyi təşəbbüslər və Azərbaycan Respublikasının Serbiya Respublikasındakı səfirliyinin dəstəyi ilə hər iki xalqa məxsus müxtəlif ədəbiyyat nümunələri Azərbaycan və serb dillərinə dillərinə tərcümə edilmişdir: “*Görkəmli şəxsiyyətlərin həyatı*” silsiləsindən Azərbaycan xalqının ümummilli liderinə həsr olunmuş “Heydər Əliyev” (Belqrad, 2010), tanınmış musiqişünas professor Zemfira Səfərovanın “Üzeyir Hacıbəyli” kitabı (Belqrad, 2010), tanınmış şair Rəsul Rzanın “Rənglər” adlı şeir kitabı (Belqrad, 2010), Heydər Əliyev Fondu tərəfindən hazırlanmış “Qarabağ həqiqətləri” adlı kitab (Belqrad, 2012), çağdaş yazıçımız Elçinin “Ölüm hökmü” romanı (Belqrad, 2013), dahi yazıçımız Cəlil Məmmədquluzadənin “Seçilmiş əsərləri” (Belqrad, 2014), Günel Anarqızının “Yox, yəni hə” kitabı (Belqrad, 2014), tarixçi alımlar Quram Marxulia və Şəbnəm Nuriyevanın birgə müəllifliyi ilə yazılmış “Erməni soyqırımı: miflər və gerçəklər” kitabı (Belqrad, 2012), Aynur Qarayevanın hazırladığı “Serbcə-Azərbaycanca lüğət” (Bakı, 2010), ADU-nun dosenti, PhD. Lalə Məcidovanın tərtib etdiyi “Azərbaycana səyahət edirəm” adlı serbcə-Azərbaycanca danışmaq kitabı” (Belqrad, 2012), professor Zərifə Əlizadə və ADU-nun dosenti Lalə Məcidovanın “Azərbaycan/Serb xalqının tanınmış qadınları” (Belqrad, 2016), akademik Kamal Abdullanın “Platon deyəsən xəstələnib...” hekayələr toplusu (Belqrad, 2018), görkəmli serb yazıçısı Milorad Paviçin məşhur “Xəzər lüğəti” romanı (Bakı, 2011), serb yazıçısı, Nobel mükafatı laureatı İvo Andriçin “Drina çayı üzərində körpü” əsəri (Bakı, 2018), serb yazıçısı Yasmina Mixayloviçin “Xəzər dənizinin sahilində” kitabı (Bakı, 2015), serb şairi Radomir Andriçin “Yazı masasının o biri üzündə” (Bakı, 2019) bu nəşrlərin az bir qismidir.

Adları qeyd olunan kitabların həm Azərbaycan, həm də serb dilinə tərcümə olunaraq nəşr etdirilməsi Azərbaycanın qədim tarixinin zəngin mənəvi irsinin, eləcə də görkəmli şəxsiyyətlərinin Serbiyada tanınması və təbliği, eləcə də xalqımızın serb mədəniyyəti nümunələri ilə tanış olması baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Göründüyü kimi, iki ölkə arasında müxtəlif sahələrdə əlaqələr uğurla inkişaf etməkdədir və bu əməkdaşlığın daha da genişləndirilməsi üçün böyük potensial mövcuddur. Konkret nəticələrə yönələn atılacaq praktik addımlar isə bundan sonra da hər iki ölkənin və xalqın mənafeyinə xidmət edəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. Eldar Həsənov, “Balkanların dostluq körpüsü boyunca”, Azərənəşr, Bakı-2015
2. Латифић И., Југославија 1945-1990- развој привреде и друштвених делатности, Наука и друштво Србије, Београд, 1997.
3. Цвијић Ј., Балканско полуострво и јужнословенске земље, Сисеро print, Београд, 2013.
4. Самарцић Р. (ур.), Историја српског народа, књига V-2, Српска књижевна задруга, Београд, 1994.

MÜASİR AZƏRBAYCAN BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR SİSTEMİNDƏ

Açar sözlər: *multukulturalizm, xarici dil, beynəlxalq əlaqələr, mədəniyyətlərarası dialoq, daxili və xarici siyasət.*

Yaşadığımız həyatda hər bir məsələdə fəlsəfi, mənəvi-etik problemlər, tərəflər, məqamlar mövcuddur. “Atalar üçdən deyib” zərb məsələni çox eşitməmişik. “Üçölçülük” anlayışı təsadüfi hal deyil. Ən azı ona görə ki, bizim həyatımızda üç rəqəmi ilə biz tez-tez rastlaşırıq. Məsələn, həyatın əsas kateqoriyası: doğum – həyat – ölüm; təfəkkürdə: ideya – fikir – hərəkət; zamanda: keçmiş – indiki – gələcək, dində: ALLAH – insan – şeytan, ədəbiyyatda: tarix – müasirlik – mistik, fantastik, tanımadığımız həyat. “Üçölçülük” nəzəriyyəsini qəbul edərək, hesab edirəm ki, müasir insan mükəmməl səviyyədə ən azı üç dil bilməlidir: ana və (ən azı iki) xarici dilləri.

Nəzərə alsaq ki, Azərbaycan sivilizasiyalarının, mədəniyyətlərin və dinlərin kəsişməsində yerləşir, yəni Avropa və Asiya arasında, bu coğrafi yerləşmə Azərbaycanın mədəni müxtəlifliyində öz rolunu oynamışdır. Əsrlər boyu bütün mədəniyyətlər, dinlər və etnik qrupların nümayəndələri Azərbaycanda sülh və ləyaqət şəraitində bir ailə kimi yaşamışlar. Bu müsbət meyillər müstəqillik illərində də daha da güclənmişdir. Azərbaycanda mövcud olan tarixi abidələrə nəzər salmaq yetər ki, burada mədəni müxtəliflik aydın görünsün. Məsələn, Misal üçün, dünyanın ən qədim məscidlərindən olan, 743-cü ildə inşa edilmiş məscid Azərbaycanın qədim Şamaxı şəhərində yerləşir. Dünyanın ən qədim kilsələrindən biri – Qafqaz albanlarının kilsəsi Azərbaycanın digər qədim Şəki şəhərində yaxınlığındadır. Pravoslav və katolik kilsələr, sinaqoqlar, atəşpərəstlər məbədi bizim mədəni irsimizin tərkib hissəsidir və biz bununla fəxr edirik! Müasir Azərbaycanda siyasi və iqtisadi transformasiyaya böyük sərmayə yatırılıb. Bu səbəbdən siyasi və iqtisadi islahatlar paralel şəkildə aparılır. Nəzərə alaraq ki, təbii sərvətlər ölkənin transformasiyası və davamlı inkişafının təmin olunması üçün kifayət etməyəcək, bu səbəbdən demokratik proses, siyasi islahatlar və azadlıqlarla bağlı məsələlər diqqət mərkəzindədir. Bu gün Azərbaycanda bütün fundamental azadlıqlar mövcuddur, misal üçün, siyasi azadlıq, media azadlığı, azad internet, din azadlığı təmin edilib. Bu isə inkişafın əsası və təməli deməkdir.

Belə şəraitdə Azərbaycanda bütün dinlərin və etnik qrupların nümayəndələri yaşayır və ölkəmizin uğurlu inkişafına öz töhfələrini verirlər. Multikulturalizm dəyərlərinin, sülh, əməkdaşlıq və qarşılıqlı anlaşmanın təşviqi üçün müxtəlif beynəlxalq tədbirlər keçirilir. Müsbət meyillərin güclənməsi üçün dünyada belə tədbirlərə, açıq müzakirələrə və fikir mübadiləsinə ehtiyac var.

Təsadüfi deyil ki, məhz Azərbaycanın paytaxtında – Bakı şəhərində üç dəfə Mədəniyyətlərarası Dialoq Qlobal Forumu keçirilib. Hər il Bakıda Dünya Dini Liderlərinin Zirvə Görüşü təşkil edilir. Bu özü gözəl göstərici və artıq ənənədir. Bu mədəniyyətlərarası dialoq məsələlərinin müzakirə olunmasının artan əhəmiyyətini nümayiş etdirir. Yüzdən artıq dövlətin nümayəndələri forumun işində fəal iştirak edib. Azərbaycan hər zaman mədəniyyətlərarası münasibətlərə müsbət dinamika verilməsi üçün öz səylərini göstərir və xalqları, dövlətləri, sivilizasiyaları bir araya gətirməyə çalışır.

Təəssüflər olsun ki, bu gün dünyanın müxtəlif yerlərində baş verənlər dərin narahatlıq doğurur. Hamımız mənfə istiqamətdə cərəyan edən meyillərin şahidi oluruq. Bu səbəbdən ölkələri, sivilizasiyaları və dinləri daha da yaxınlaşdırmaq üçün hansı işlərin görülməli olduğunu açıq və səmimi müzakirə etməliyik. Gərginliyin və nifrətin azaldılması beynəlxalq gündəmin ən mühüm məsələlərindəndir. Azərbaycanda multikulturalizm ənənələri hər zaman güclü olub və Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin yaradılması bu dəyərlərin təşviqi istiqamətində hökumətimizin atdığı daha bir addım olub.

Multikulturalizmin alternativləri yoxdur. Təcridolunma, ayrı-seçkilik, ksenofobiya, islamofobiya, antisemitizm, neofaşizm hərəkəti kimi təhlükəli amillərdir ki, onlar artıq bəşəriyyət tarixində sivilizasiyaların və xalqların fəlakətinə səbəb olub. Müasir zamanda tez-tez xoşagəlməyən hallara rast gəlirik ki, müxtəlif qitələrdə dini nifrət süni şəkildə yaradılır, etnik və dini zəmində zorakılığın da şahidi oluruq və o zaman belə vəziyyətə təsir edə bilən insanların məsuliyyəti artır. Məhz siyasətçilərin, ictimai xadimlərin, beynəlxalq təsisatların, qeyri-hökumət təşkilatlarının və medianın bu məsələ ilə əlaqədar mübarizədə məsuliyyəti artmalıdır. Bununla əlaqədar multikulturalizm dəyərlərini birgə söylərlə təşviq etmək lazımdır. Şübhəsiz ki, dünyada pessimist ideyalar da mövcuddur. Lakin multikulturalizmin müsbət nümunəsi Azərbaycandır. Azərbaycan dərin multikulturalizm köklərinə malik ölkədir və Azərbaycan xalqı qlobal arenada müsbət dəyərlərin təşviqində müvafiq rol oynayır. Azərbaycan müsəlman dünyasına mənsub olan ölkədir, ancaq eyni zamanda, onun Avropa ilə güclü bağlılığı var. Müsəlman dünyasının ilk demokratik respublikası 1918-ci ildə Azərbaycanda yaradılıb və dərhal qadınlara seçki hüququ verilib. Bu da bir sıra Avropa ölkələrindən əvvəl baş tutub. Beləliklə, Azərbaycan xalqının etnik və mədəni özünəməxsusluğu, habelə Avropanın təsiri cəmiyyətdə xü-

susi ab-hava yaradıb. Əsrlər boyu Azərbaycan xalqı dəyərlərini qoruyub saxlaya bilib, siyasi və ictimai şəraitdə yaşayıb, müxtəlif dövlət və imperiyaların tərkibində olub. Bu gün Azərbaycan müstəqillik qazanıb, müsbət meyil davam edir və milli maddi-mənəvi dəyərlərin təşviqi məsələsinə sadıqdır. Danılmaz faktdır ki, müasir Azərbaycan bir çox ölkələr üçün gözəl nümunədir.

Beynəlxalq arenada Azərbaycan oynadığı rol dünya ictimaiyyəti tərəfindən yüksək qiymətləndirilir. Müstəqilliyinin bərpasından ötən qısa müddət ərzində Azərbaycan 155 dövlətin dəstəyi ilə ən mötəbər beynəlxalq qurum olan BMT Təhlükəsizlik Şurasına qeyri-daimi üzv seçilmişdir. Bu isə, o deməkdir ki, beynəlxalq ictimaiyyətin mütləq əksəriyyəti Azərbaycanı dəstəkləmişdir. Uzaq və yaxın qonşu ölkələrlə müxtəlif siyasi, iqtisadi, ictimai, mədəni əlaqələrini qurmaq üçün xarici dilləri yaxşı səviyyədə bilmək zəruridir. Mədəni müxtəliflik və mədəniyyətərarası dialoqun təşviqində ən vacib elementlərdən biri, əlbəttə ki, təhsildir. Azərbaycanda təhsil böyük diqqət yetirilir və savadlılıq 100 faizə bərabərdir. Təhsil gələcəyin, inkişafın yoludur. Elə inkişaf etmiş ölkələr var ki, onlar tərəqqini təbii sərvətlərlə deyil, təhsil, elm və texnologiyaların inkişafı sayəsində təmin ediblər. Eyni zamanda, təhsil ekstremizmə, radikalizmə, fundamentalizmə, terrorçuluğa qarşı təminatdır. Bu müasir həyatın təhlükəli elementlərinə qarşı sığortadır. Azərbaycanda təhsil sistemi transformasiya edilir, müxtəlif islahatlar həyata keçirilir və onu beynəlxalq standartlara çatdırmaq üçün çoxlu yeniliklər tətbiq edilir. Multikulturalizm şəraitində etnik, dini, məzhəb zəminində ayrı-seçkiliklə siyasi mübarizə aparmaqdan ötrü səlis və mükəmməl şəkildə xarici dilləri bilmək vacibdir. Bu müasir zamanın tələbidir. Çağdaş dövrümüzdə mədəniyyətlərarası dialoqun səviyyəli və səmərəli şəkildə aparılması üçün müasir insan ən azı üç dil bilməlidir. Xüsusi nəzərə almaq lazımdır ki, informasiya axını zamanı çoxlu, məsələn, texniki, psixoloji, psixofizioloji əngəllər, sosial əngəllər, milli-mədəni səbəblər, dil, üslubi, semantik, fonetik, status ilə bağlı olan maneələr müşahidə olunur. Həmçinin müxtəlif obyektiv və subyektiv səbəblərə görə də daima informasiyanın təhrifi mövcuddur. Kommunikasiya zamanı onların hamısını nəzərə almaq zəruridir.

Azərbaycan beynəlxalq arenada böyük nüfuza malikdir, çünki düzgün, səmimi, açıq siyasət aparır, həm beynəlxalq təşkilatların işində, həm ikitərəfli formatda. Məsələ bundadır ki, siyasətdə, həyatda olduğu kimi, insanın *bir üzü* olmalıdır. Yalnız belə halda insana hörmət edəcəklər. Azərbaycan bu hörməti qazanıb, onu yüksək qiymətləndirir, və gələcəkdə bu amil xüsusi rol oynayacaq. Müasir dövrdə milli strategiyamız göz qabağındadır və Azərbaycan hökuməti tərəfindən beynəlxalq münasibətlər sahəsində bir sıra kompleks tədbirlər həyata keçirilmiş və keçirilməkdədir. Bu istiqamətdə qarşımızda əsas vəzifələrdən biri də dünya birliyi ölkələrin sırasında Azərbaycanın nüfuzlu və özünəməxsus əsaslı yerinin tutulması və qoruyub saxlamasıdır.

Aqil Şahmuradov
Azərbaycan Dillər Universiteti

AZƏRBAYCAN-BELARUS MƏDƏNİ-HUMANİTAR ƏLAQƏLƏRİ HAQQINDA

Açar sözlər: *Azərbaycan, Belarus, mədəni-humanitar*

Azərbaycan və Belarus arasında mədəni-humanitar əməkdaşlıq təşəkkül tapmış və bu əməkdaşlığın inkişafını tənzimləyən hüquqi-normativ baza formalaşmışdır. “Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi və Belarus Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi arasında mədəniyyət sahəsində əməkdaşlıq haqqında saziş” (1996), “Azərbaycan və Belarus arasında dostluq və əməkdaşlıq haqqında müqavilə” (2007) və s. sənədlər mədəni-humanitar əməkdaşlığın müxtəlif sahələrini əhatə edir.

İkitərəfli mədəni-humanitar əlaqələrdə akademiylərarası əməkdaşlıq əhəmiyyətli yer tutur. Bu sahədə elmi-texniki xarakterli, fundamental layihələrin həyata keçirilməsinə daha çox yer verilir. 2007-ci ildən Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Belarus Milli Elmlər Akademiyası və Belarus Respublikası Fundamental Tədqiqatlar Fondu arasında əməkdaşlıq əlaqələri mövcuddur. Bu əməkdaşlıq nəticəsində 2009-cu ildə, innovasiyaların tətbiqi ilə bağlı 4 layihə reallaşdırılmışdı. 2006-2016-cı illərdə iqtisadiyyat, fizika, kimya, genetica və zoologiya sahəsində 31 birgə layihə həyata keçirilmişdi. Təkcə 2012-ci ildə Azərbaycan və Belarus Elmlər Akademiyaları tərəfindən tətbiqi xarakterli 22 birgə elmi-texniki layihə həyata keçirilmişdir.

Səhiyyə sahəsində çalışan azərbaycanlı və belarus mütəxəssislər qarşılıqlı surətdə əməkdaşlıq edir, təcrübə mübadiləsi aparırlar. Belarusdan olan mütəxəssislər Azərbaycanda seminarlar keçirir, yüksək texnologiyalardan istifadə etməklə əməliyyatlar reallaşdırırlar. Azərbaycanlı həkimlər Belarusda ixtisasartırma kurslarında öz peşə biliklərini dərinləşdirir, bu respublikanın tibb müəssisələrində praktiki bacarıqlarını artırır. 2011-ci ilin sentyabrında Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının Bakıda təşkil olunmuş 61-ci sessiyası çərçivəsində Azərbaycan və Belarusun səhiyyə nazirlikləri tibb sahəsində təcrübə mübadiləsi və ixtisasartırma kurslarının təşkili barədə razılıq əldə etmişdilər.

Azərbaycan və Belarusun bəzi universitetləri arasında da əməkdaşlıq əlaqələri təşəkkül tapmışdır. Bakı Dövlət Universiteti Belarus Dövlət Universiteti ilə doktorluq dissertasiyalarına birgə rəhbərliyin həyata keçirilməsi, tədris təcrübəsinin, elmi xarakterli birgə tədbirlərin təşkili, elmi tədqiqatların aparılması və elmi-metodiki işlərin yerinə yetirilməsi, elmi informasiya mübadiləsi və s. sahələrdə əməkdaşlıq edir.

Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti təhsil və təcrübə mübadiləsi sahəsində Belarus Milli Texniki Universiteti ilə əməkdaşlıq edir.

Mədəni-humanitar sahədə Azərbaycan-Belarus əlaqələrində Bakı Slavyan Universiteti özünəməxsus yer tutur. Bu Universitet ilə Maksim Tank adına Belarus Dövlət Pedaqoji Universiteti arasında əməkdaşlıq əlaqələri mövcuddur. Sonuncunun və Belarus Respublikasının Azərbaycandakı Səfirliyinin dəstəyi ilə 2010-cu ildə Bakı Slavyan Universitetində Belarus Dili və Mədəniyyəti Mərkəzi yaradıldı. Mərkəz Azərbaycan və Belarus arasında mədəni əlaqələrin inkişaf etdirilməsi, gənclərdə hər iki ölkənin elm və mədəniyyətinə marağın artırılması işinə öz töhfəsini verir. Mərkəzin nəzdində Belarus haqqında kitablardan, belarus müəlliflərin əsərlərindən ibarət kitabxana yaradılmışdır. Burada Belarusun milli bayramları, tarixi hadisələri ilə əlaqədar olan tədbirlər təşkil olunur, yaradıcılıq gecələri keçirilir.

2011-ci ildən Belarus Dili və Mədəniyyəti Mərkəzində belarus dili tədris olunur. 2010-cu ilin dekabrından Maksim Tank adına Belarus Dövlət Pedaqoji Universitetində Azərbaycan Dili və Mədəniyyəti Mərkəzi fəaliyyət göstərir.

Azərbaycan-Belarus əlaqələri təhsil sahəsini də əhatə edir. 2016-cı ilin noyabrında Bakıda “Azərbaycan Respublikası və Belarus Respublikası arasında təhsil sahəsində 2016-2020-ci illər üzrə əməkdaşlığın inkişafı Proqramı” imzalandı.

2008-ci ildə Belarus universitetlərində cəmi 15 nəfər azərbaycanlı təhsil alırdısa, 2012-ci ildə onların sayı 318 nəfərə, 2016-cı ildə isə 523 nəfərə çatmışdı. Bundan başqa, 2012-2013-cü tədris ilində Azərbaycan Respublikası Fövqəladə Hallar Nazirliyinin xətti ilə 160 nəfər azərbaycanlı tələbə Belarusda təhsil almışdı.

Azərbaycan və Belarus arasında ədəbi əlaqələr də genişlənilir. Azərbaycan ədəbiyyatı nümunələrinin Belarusda, Belarus ədəbi nümunələrinin Azərbaycanda nəşr olunması bunu söyləməyə əsas verir. 2010-cu ildə azərbaycanlı yazıçı Esmira İsmayılovanın “Siçan balası Pipin qəribə sərgüzəştləri” kitabı Belarusda işıq üzünə çıkmışdır. 2015-ci ildə Belarusun “Sozvuçıye” («Созвучие») saytı Afaq Məsudun “II İohann” hekayəsini oxuculara təqdim etmişdir. Həmin ilin iyun ayında Minskə Kamran Nəzirinin əsərlərinin və tərcümələrinin yer aldığı kitabların təqdimatı keçirilmişdi. Kamran Nəzirli Belarus yazıçılarından Svetlana Aleksiyeviçin “Müharibə qadın işi deyil” romanını, Ales Badakın “İdeal oxucu”, “Yağışdan qurtulan gün” hekayələrini (2015), Nikoilay Çerqineçin “Oğullar” romanını, Ales Karlyukeviçin “Maksimkanın vətəninə və digər ölkələrdə sərgüzəştləri” nağıl-povestini, Anatoli Matviyenkonun “Yabançı "Mitçell"” hekayəsini (2016) azərbaycan dilinə tərcümə edərək nəşr etdirmişdir. 2016-cı ildə belaruslu yazıçı Anatoli Matviyenkonun “DTK-nın qorxunc sirri” kitabı Azərbaycan dilində nəşr olunmuşdur.

Bakı Miniatur Kitab Mərkəzinin rəhbəri Zərifə Salahovanın təşəbbüsü ilə 2009 və 2010-cü illərdə Belarus Milli Kitabxanasında miniatur kitablar sərgisi, həmçinin Belarusa həsr olunmuş kitabların təqdimatı keçirilmişdi.

Qarşılıqlı əməkdaşlıq teatr sahəsini də əhatə edir. 2011-ci ildə Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrı və Belarus Milli Akademik Böyük Opera və Balet Teatrı arasında əməkdaşlıq haqqında Memorandum imzalandı. Qara Qarayevin “Yeddi gözəl” baleti Belarus Milli Akademik Böyük Opera və Balet Teatrında səhnəyə qoyulmuşdur.

Azərbaycan mədəniyyət xadimləri Belarusda təşkil olunan “Listapad”, “Vitebskdə Slavyan Bazarı”, “Dostluq Çələngi”, “Ağ Çadır”, Yuri Başmet Festivalı və s. tədbirlərdə iştirak edirlər.

Mətbəx mədəniyyətinin təbliği Azərbaycanın maddi və mənəvi dəyərlərinin tanınması baxımından böyük əhəmiyyətə malikdir. 2002-ci ilin noyabrında Minskə “Azərbaycan mətbəxi günü”nün keçirilməsi belarusları Azərbaycan mətbəxi ilə tanış etmək məqsədi daşıyırdı.

Qarşılıqlı əlaqələrdə mədəniyyət günləri böyük rol oynayır. 2007 və 2013-cü illərdə Belarusda Azərbaycan, 2008 və 2012-ci illərdə Azərbaycanda Belarus mədəniyyəti günləri keçirilmişdir.

İkitərəfli humanitar əməkdaşlıq çərçivəsində Belarusun “Qrodnopromstroy” ASC İsmayılı rayonunda azərbaycanlı məcburi köçkünlər üçün 45 ev, məktəb və tibb məntəqəsi inşa etmişdir.

2011-ci illərdə Azərbaycanın, neft problemi ilə üzləşən Belarusa neft göndərməklə yardım etməsi humanitar əməkdaşlığın səhifələrindən biridir. Belarusun Azərbaycandakı səfiri qeyd edir: “Beloruslular bu gün də Bakının 2011-ci ildə atdığı yardım addımını ləyaqətlə qiymətləndirirlər. O zaman ağır iqtisadi şəraitdə Azərbaycan bizə dəstək oldu”.

2009-cu ildə təsis edilən Azərbaycan – Belarus dostluq cəmiyyəti ikitərəfli mədəni-humanitar əlaqələrin inkişaf etdirilməsində yaxından iştirak edir.

Azərbaycan-Belarus əlaqələri sistemində diaspor təşkilatları mühüm yer tutur. 2009-cu ildə Belarusda keçirilən əhalinin siyahıyaalmasının nəticələrinə görə respublikada 5,5 min nəfər azərbaycanlı yaşayır. 2003-cü ildə təsis edilən “Belarus-Azərbaycan İcmaları Konqresi” Belarusda azərbaycanlılar tərəfindən yaradılan diaspor təşkilatlarını birləşdirir. Konqresin Minskdə, Vitebskdə, Mogilyovda, Qrodnode, Bobruyskda, Orşada regional bölmələri fəaliyyət göstərir.

Ədəbiyyat

1. Axramoviç G. Belarus-Azərbaycan əməkdaşlığı: intensiv siyasi dialoq ticari-iqtisadi əlaqələrin dinamik inkişafını tamamlayır. <http://newtimes.az/>
2. Cəfərova R. Elm və təhsil sahəsində Azərbaycan-Belarus əməkdaşlığı. Dövlət idarəçiliyi: nəzəriyyə və təcrübə. 2016, № 3 (55)
3. Məmmədov H.N. Azərbaycan-Şərqi Avropa mədəni əlaqələrinin inkişafında ali məktəblərarası əməkdaşlığın rolu (BDU-nun təmsalında) // Bakı universitetinin xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası. № 4, 2009

Samirə İmanova

Azərbaycan Dillər Universiteti

MULTİKULTURALİZM AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ XARİCİ SİYASƏTİNDƏ ƏSAS VASİTƏLƏRDƏN BİRİ KİMİ

Açar sözlər: *multikulturalizm, tolerantlıq, xarici siyasət*

Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətində əsas vasitələrdən biri multikulturalizm siyasətidir. Multikulturalizm bir dövlət ərazisində yaşayan müxtəlif xalqların mədəni hüquqlarını tanıyan və onun qorunmasına, inkişafına hərtərəfli yardım göstərən, humanizm prinsiplərinə əsaslanan siyasətdir. Onun nəzəri əsaslarını liberalizm, azadlıq, bərabərlik və birlik kimi ali umumbəşəri dəyərlər təşkil edir. Bu siyasətdə insan amilinə xüsusi əhəmiyyət verilir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Azərbaycanın multikulturalizm siyasəti ilə bağlı demişdir: “Azərbaycan multikulturalizmlə bağlı çox böyük işlər görüb. Azərbaycan nümunəsi göstərir ki, multikulturalizm yaşayır. Baxmayaraq bəzi siyasətçilər deyirlər ki, multikulturalizm iflasa uğrayıb. Bəlkə, haradasa iflasa uğrayıb. Amma Azərbaycanda yaşayır və bu meyillər, bu ideyalar güclənir, ictimaiyyətdən də daha çox dəstək alır. Biz bu yolla gedəcəyik” [<http://www.president.az/articles>].

Azərbaycanda tolerantlığın, multikulturalizmin yaranması bir sıra amillərlə izah olunur. Bu, ilk növbədə azərbaycanlıların milli xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. Digər tərəfdən Azərbaycanın coğrafi mövqeyinin əlverişli olması, şərq-qərb və cənub-şimal istiqamətlərində ticarət yollarının kəsişməsində yerləşməsi bu prosesə təsir göstərmişdir [6].

Azərbaycan ərazisində və 10 milyonluq əhali arasında dünyada mövcud olan 14 əsas dil ailəsindən 3-ü mövcuddur: (Altay, Hind-Avropa, Qafqaz). Yəni Azərbaycanda etno-mədəni qrupların bir-biri ilə genetik əlaqələri çox uzaq olsa da, linqvistik uzaqlığın yaratdığı etno-mədəni fraqmentarlıq (metodoloji anlamda) Azərbaycanda harmonik cəmiyyətin yaranmasına mane olmayıb [Məmmədli, 2016, 108]. Ümummilli Lider Heydər Əliyev çıxışlarında qeyd etmişdir ki, Azərbaycanın varı, dövləti, təkcə, onun yeraltı və yerüstü sərvətləri deyil, ərazisində yaşayan xalqlardır [Niftiyev, 2015, 97].

Bu istiqamətdə Azərbaycanda multikulturalizmin inkişaf etdirilməsi üçün müəyyən mexanizmlər də yaradılmışdır. Multikulturalizmin həyat tərzinə çevrildiyi Azərbaycanın dünyaya tolerantlıq nümunəsi kimi tanınmasının vacibliyini nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 15 may 2014-cü il tarixli fərmanı ilə Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi yaradılmışdır [<https://president.az/articles/11740>].

Multikulturalizm Azərbaycanın humanitar siyasətinin ayrılmaz hissəsidir. Azərbaycanda multikulturalizmin təbliği istiqamətində mühüm layihələr həyata keçirilir. Bu siyasətin nəticəsində bir sıra xarici dövlətlərin ali məktəblərində “Azərbaycan multikulturalizmi” fənninin tədrisinə başlanılmışdır [1, 867].

Qeyd edək ki, multikulturalizm xarici siyasət vasitələrindən biri hesab olunur. Xarici siyasət beynəlxalq münasibətləri xalqın və dövlətin məqsəd və prinsiplərinə uyğun olaraq müxtəlif metodlardan və vasitələrdən istifadə etməklə tam həyata keçirir. Xarici siyasətin vacib və səmərəli vasitəsinin diplomatiya olduğunu nəzərə alsaq, o zaman multikulturalizm ideyalarının reallaşdırılmasını diplomatiyanın vacib aspekti kimi qəbul etmək olar. Çünki dövlətin əsas xarici siyasəti, bilavasitə onun həyata keçirdiyi daxili siyasətlə bağlıdır [Hacıyev, Cəfərova, Məmmədova, 2018, 202]. Müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində multikulturalizm

siyasəti dövlətin sərhədlərindən kənara çıxaraq, xarici siyasətin əsas elementinə çevrilir. Bu siyasətin özünəməxsus xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, o, hər hansı rəsmi tədbirlər görmədən, konkret müqavilələr bağlamadan, hansısa siyasi təsir mexanizmlərindən istifadə etmədən qeyri-rəsmi mədəni tədbirlər vasitəsilə səmərəli nəticələr əldə etməyə qadirdir. Ölkə ərazisində başqa dillərin öyrənilməsi, digər xalqların elm, din, mədəniyyət, incəsənət və siyasət xadimlərinə abidələrin qoyulması, müxtəlif dini konfessiyaların tam sərbəst fəaliyyəti üçün şəraitin mövcud olması, milli azlıqların öz ana dillərində təhsil almaları üçün tədbirlər görülməsi və s. buna bariz misallardır. Bununla bağlı Azərbaycanda həyata keçirilən tədbirlərin – Avroviziya mahnı müsabiqəsinin, Avropa idman oyunlarının, İslam həmrəyliyi oyunlarının, müxtəlif xarakterli forumların keçirilməsi və Azərbaycanın bu tədbirlərin mərkəzində dayanmasının xüsusi əhəmiyyəti vardır. Azərbaycanda həyata keçirilən multikulturalizm siyasətinin əsas məqsədi həm daxili sabitliyin qorunub saxlanması, davamlı inkişafın təmini, həm də xarici siyasi münasibətlərin daha səmərəli şəkildə həyata keçirilməsidir [Hacıyev, Cəfərova, Məmmədova, 2018, 204].

Azərbaycanda multikultural dəyərlərin inkişafı, multikulturalizmin insanların həyat tərzinə çevrilməsi Azərbaycanın multikultural təhlükəsizliyini təmin etmişdir. Multikulturalizm Azərbaycanın xarici siyasətinə təsir göstərərək bu sahədə uğurların əldə edilməsinə şərait yaratmışdır. Etnik və dini, irqi müxtəlifliyə görə ayrı seçkiliyin olmaması da dünya miqyasında mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası dialoqun inkişafı üçün əlverişli şərait yaratmışdır.

Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri bütün dünyada mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası dialoqun təşviq olunmasıdır. Bu istiqamətdə Azərbaycanın nailiyyətlərindən biri olan “Bakı prosesi”ni göstərmək olar. “Bakı prosesi” mədəniyyətlərarası dialoqun, multikulturalizmin, ölkələr və regionlar arasında dinc yaşayış və rifahın möhkəmləndirilməsi və inkişafında mühüm rol oynayır. “Bakı Prosesi”nin əsası 2008-ci il dekabrın 2-3-də Bakıda Avropa və İslam ölkələri mədəniyyət nazirlərinin iştirakı ilə keçirilən “Mədəniyyətlərarası dialoq Avropa və onun qonşu regionlarında davamlı inkişafın və sülhün əsasıdır” adlı beynəlxalq konfransda qoyulmuşdur. “Bakı Prosesi” çərçivəsində, həmçinin bu təşəbbüsün məqsədləri istiqamətində çoxsaylı beynəlxalq tədbirlər və layihələr gerçəkləşdirilmişdir. YUNESKO, BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansı, Ümumdünya Turizm Təşkilatı, BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı, Avropa Şurası və İSESKO-nun tərəfdaşlığı ilə keçirilən Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq forumları BMT və strukturlarının mədəniyyətlərarası dialoqun qurulması və inkişafı, irqi ayrı-seçkiliyə və dözümsüzlüyə qarşı mübarizə sahəsində global platforma statusu qazanmışdır. 2016-cı ilin aprelində BMT Sivilizasiyalar Alyansının 7-ci Qlobal Forumunun Bakıda keçirilməsi bu uğurlu prosesin və fəaliyyətin nəticəsidir [3].

Ümumiyyətlə, multikulturalizm Azərbaycanın xarici siyasətində əsas vasitələrdən biri hesab olunur. Dünyada dözümsüzlüyün, münaqişələrin artdığı bir zamanda multikulturalizm dövlət siyasətinə çevrilmişdir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin əsas istiqamətləri (1991-2016). Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Strateji Araşdırmalar Mərkəzi. Bakı: Poliart MMC, 2017.
2. Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı // <https://president.az/articles/11740>
3. “Bakı Prosesi”nin 10-cu ildönümünün qeyd edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı // <http://mct.gov.az/medias/media/other/176/baki-prosesi.pdf>
4. Hacıyev A.N., Cəfərova E. H., Məmmədov İ. M. Multikulturalizmə giriş. Bakı, Mütərcim, 2018, 372 s.
5. Məmmədli N. Multikulturalizm. Panaseya yoxsa alternativ. Bakı: XXI MMC, 2016, 189 s.
6. Multikulturalizm xarici siyasətin mühüm strateji amilinə çevrilib // <http://olaylar.az/news/sosial/199664>
7. Nazirlər Kabinetinin 2015-ci ilin sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunan iclasında İlham Əliyevin yekun nitqi. 10.01.2016 // <http://www.president.az/articles/17442>
8. Niftiyev N. M. Azərbaycanda birgəyaşayış və multikulturalizm. Bakı: BBMM, 2015, 408 s.

AZƏRBAYCAN VƏ ALMANİYA ƏMƏKDAŞLIĞININ DİNAMİK İNKİŞAFI

Açar sözlər: *tolerantlıq, diplomatik əlaqələr, multikulturalizm, iqtisadi əməkdaşlıq, alman koloniyaları*

"Dövlət, ölkə nə qədər çox xalqı birləşdirsə, bir o qədər zəngin olur, çünki onların hər biri... ümumdünya mədəniyyətinə və sivilizasiyasına öz töhfəsini verir".

Heydər Əliyev

Ümummillə liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqının rifahı naminə miras qoyduğu demokratiya, dünyəvilik, dini və mədəni müxtəliflik kimi dəyərlər Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Cənab İlham Əliyevin daxili və xarici siyasət kursu sayəsində uğurla reallığa çevrilir. Bu siyasətin nəticəsidir ki, ölkəmiz regionda aparıcı iqtisadi qüvvəyə çevrilib və dünyanın hər yerində sarsılmaz multikultural dövlət imici əldə etmiş dövlət kimi tanınır [Əliyev, 1997, 21-24]. Dünya arenasında öz sözünü demək, mənliliyini, suverenliyini, dəyərlərini təbliğ etmək üçün Azərbaycan beynəlxalq əlaqələrə geniş yer verir, müxtəlif sahələrdə əməkdaşlıqlara imza atır. Bu sahədə Azərbaycan-Almaniya arasında dinamik inkişaf edən əlaqələrin daha da irəliləməsi üçün yeni imkanlar açılır.

Azərbaycan Respublikasında multikulturalizm, dinlərarası və mədəniyyətlərarası dialoq, tolerantlıq və harmonik etnik müxtəlifliyin özünəməxsus birgəyaşayış modeli formalaşmışdır. Almanlar ölkəmizin siyasi və ictimai həyatında hər zaman fəal iştirak etmişlər. Buna misal olaraq qeyd etmək olar ki, vaxtilə Azərbaycan Demokratik Respublikası parlamentinin IX Milli azlıqlar fraksiyasının bir üzvü məhz əslən alman olan Lorens Kun olmuşdur. İki demokratik dövlət arasında diplomatik münasibətlərin nəticəsində 2 sentyabr 1992-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Almaniya səfirliyi, 22 sentyabr 1992-ci ildə Almaniyanın Azərbaycan Respublikasında səfirliyi açılmışdır. Geniş ikitərəfli əlaqələr yaradan hər iki səfirlik istər Azərbaycan Respublikasının, istərsə də Almaniya Respublikasının mənafeyi üçün təhsil, səhiyyə sahəsində mühüm addımlara imza atırlar.

Ölkəmiz Almaniyanın Cənubi Qafqazda əsas iqtisadi tərəfdaşdır. Almaniya şirkətləri Cənub Qaz Dəhlizi layihəsində uğurla iştirak edir, 200-ə qədər alman şirkəti Azərbaycanda fəaliyyət göstərir. "Siemens", "Mercedes Bens" kimi iri şirkətlər Azərbaycanda uğurlu biznes fəaliyyəti göstərir [Tatsachen über Deutschland, 2018, 57]. Bütün bunlar iki dost ölkə olan Azərbaycan-Almaniya arasında siyasi, iqtisadi, mədəni və elmi sahələrdə əməkdaşlıq kimi yeni layihələrin həyata keçirilməsi üçün geniş meydan yaradır. Azərbaycan – Odlar ölkəsi yalnız neft və qaz ehtiyatlarına malik deyil, həm də mədəni ənənələrə malikdir. O, öz coğrafi mövqeyi sayəsində Qərbi və Şərqi arasında körpü rolunu oynayır. Mədəniyyət və elm insanları ölkələri birləşdirən bir körpüdür. Tanınmış alman bəstəkarları L.Bethoven, R.Vaqner və Y.Strauss Azərbaycanda geniş şəkildə tanınır və azərbaycanlılar onları çox sevirlər. Biz Avropa dəyərlərini bölüşürük və eyni zamanda özünəməxsus mədəniyyətimizi qoruya bilirik. Alman xalqının ən məşhur yazıçıları olan H.Hayne, Y.V.f.Qöte, F.Şiller və başqalarının əsərləri Azərbaycan dilinə tərcümə olunub və olunmaqdadır. Paralel olaraq həmçinin Azərbaycan xalqının şifahi və yazılı ədəbiyyatı da Almaniya təbliğ olunur. Fridrix Bodenshtedtin xidmətləri sayəsində Mirzə Şəfi Vazehin əsərləri Almaniya böyük maraqla qarşılır. 1851-ci ildə Azərbaycana səfər edən F. Bodenshtedt "Mirzə Şəfinin nəğmələri" adlı kitabı nəşr etdirmişdir [525-ci qəzet]. Dahi alman mütəffəki Johann Volfqanq fon Qöte 12 fəsildən ibarət "Qərbi-Şərqi" divanında dahi şairimiz Nizami Gəncəviyə "Oxu kitab" adlanan şeir həsr etmişdir. Alman şərqsünası F. fon Dits XI-XII əsrlər Azərbaycan xalq ədəbiyyatının ən qədim yazılı abidəsi olan "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının əlyazmasını araşdırmış və onun nüsxəsini Drezden şəhərinin kitabxanasına bağışlamışdır. Danılmaz faktdır ki, "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı Azərbaycan xalqının tarixi keçmişini əks etdirən möhtəşəm sənət abidəsidir [Kitabi- Dədə Qorqud Ensiklopediyası, 2000, 62]. Və onun alman dilinə tərcümə olunaraq dünyaya tanıtılması Azərbaycan mədəniyyətinin, tolerantlığının və dəyərlərinin dünya ictimaiyyətinə inteqrasiya etməsi deməkdir. Dastanın "Basatın Təpəgözü öldürməsi boyu" alman dilində oxuculara təqdim olunmuşdur. Həmçinin Alman xalqının orta əsrlərdə qələmə aldığı sevgi və qəhrəmanlıq dastanı - "Nibelunqlar nəğməsi" Azərbaycan dilinə tərcümə edilmişdir. Məhz hər iki xalqın tarixi abidəsi sayılan bu iki əsər arasında olan bir çox oxşar məqamlar onların müqayisəli şəkildə öyrənilməsinə gətirib çıxarmışdır. Hal-hazırda alman kitabxanalarında Azərbaycandan bəhs edən müxtəlif səpkili kitablar mövcuddur ki, bunlar da mədəniyyətlərimizin ikitərəfli təbliğinə xidmət edir.

Alman və Azərbaycan xalqları arasında əlaqələr qədim tarixə malikdir. Xalqlarımız arasında münasibətlər 200 illik tarixə söykənir, elmi, mədəni və humanitar sahədə əməkdaşlıq mövcuddur. 30 avqust 2016-cı

ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Cənab İlham Əliyev “Cənubi Qafqaz regionunda alman məskənlərinin salınmasının 200 illiyi haqqında” sərəncam imzalamışdır. İkinci Dünya müharibəsindən sonra Alman xalqı çox böyük və çətin bir mərhələ yaşadı. Ötən əsrin sonunda almanlar ilk dəfə Azərbaycana gəldi. Azərbaycanın qərbində (Göygöl, əvvəllər Helenendorf, Şəmkir, əvvəllər Annenfeld), çoxsaylı abidələr (kilsələr də daxil olmaqla) 1818-1819-cu illərdən etibarən məskunlaşan Şvabiya məcburi köçkünlərinin izləri hələ də qorunmaqdadır. Xüsusi məhsuldarlığı almanlar şərəbçilik sahəsində nümayiş etdirmişdirlər. Traubenfeld (bu gün Tovuz) koloniyasındakı şərəbçilik fabriki bu gün də ənənələrini qoruyur. Azərbaycanda alman irsinin təşviq olunması, Almaniyada azərbaycanlı gənclərin təhsil alması, Bakıda Qöte İnstitutunun açılması, Bakı və Mayns, Sumqayıt və Lüdviqshafen şəhərləri arasında mövcud olan “qardaşlaşma”lar, nüfuzlu Berlin Humboldt Universitetində Azərbaycan tarixi kafedrasının fəaliyyət göstərməsi diplomatik əlaqələrin daha da inkişafına təkan verir. Vaxtilə Siemens qardaşları tərəfindən Gədəbəy ərazisində mis yataqları bazasında yaradılmış iri misəritmə zavodları tikmişdir və bu gün Azərbaycanın gözəl böğəsi olan - Gədəbəy rayonunda "Siemens" muzeyi abadlaşdırılmış, Şəmkir rayonunda Alman İrsi Mərkəzi yenidən bərpa olunmuşdur.

Azərbaycan hökuməti Azərbaycanda alman abidələrinin qorunması üçün Alman irsini YUNESKO-nun mədəniyyət abidələri siyahısına salınması təklifi ilə çıxış etmiş və buna nail olmuşdu. 1995-ci ildən bu yana iki-tərəfli mədəniyyət müqaviləsi imzalanmışdı. Berlindəki Azərbaycan mədəniyyət mərkəzinin tikintisi mədəni mübadiləni daha da intensivləşdirmişdir. "Kapellhaus" (keçmiş Protestant kilsəsi) Alman-Azərbaycan Mədəniyyət Assosiasiyası kimi fəaliyyət göstərir. Bunlardan əlavə Almaniyanın bir çox universitetlərində Azərbaycan multikulturalizmi fənnindən mühazirələrin oxunması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bütün bunlar Alman-Azərbaycan əlaqələrinin böyük tarixinə şahid olur və xalqlarımız arasında dostluq və əməkdaşlıq həm alman, həm də Azərbaycan xalqına böyük fayda gətirir. Alman xalqının böyük və zəngin tarixi həmişə Azərbaycanda maraq yaradır. Bu, dünyada çox yüksək qiymətləndirilir. Azərbaycan xalqı alman xalqının insanlıq tarixinə, dünya möhtərəmliyinə verdikləri töhfələr haqqında çox yaxşı bilir və onları yüksək qiymətləndirir.

Ədəbiyyat

1. Əliyev Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir. Azərənəşr, 1997, I-XI cild
2. “HEYDƏR ƏLİYEV İRSİ” beynəlxalq elektron kitabxana. Azərbaycan - Almaniya münasibətləri. 20 mayabr 2011, © aliyev-heritage.org
3. Kitabı- Dədə Qorqud Ensiklopediyası. I cild, Bakı, Yeni nəşrlər evi, 2000, 622 s.
4. “Mirzə Şəfi Vazeh və Fridrix Bodenştedt: böyük dostluq və böyük ayrılıq”, 525-ci qəzet, 13.04.15
5. Tatsachen über Deutschland | Societäts-Verlag, Frankfurt am Main, August 2018, Auflage 1

Turan İsmayılova
AMEA Qafqazşünaslıq İnstitutu

ERMƏNİSTANDA İFRAT MİLLƏTÇİLİK VƏ AYRI-SEÇKİLİK

Açar sözlər: *Ermənistan, monoetnik, milli azlıqlar, ayrı-seçkilik, yezidilər*

Azərbaycan əraziləri hesabına yaranmış Ermənistan bir monoetnik dövlətdi. Avropa Şurası tərəfindən qəbul edilmiş Milli Azlıqların Müdafiəsi haqqında Çərçivə Konvensiyası üzrə Məşvərətçi Komitənin hesabatında qeyd olunur ki, Ermənistan monoetnik dövlət olduğundan burada milli azlıqların mədəniyyətləri və dillərinin inkişafına az yer verilir. Erməni kütləvi informasiya vasitələrindən bəzilərinin "bir millət, bir din, bir mədəniyyət" konsepsiyasını səsləndirməsi etnik azlıqların dini azlıq kimi qəbul olmasına və erməni dövlətçiliyinə zərbə vurmaqda günahlandırılmasına gətirib çıxarır. Ermənistanda aysorlar, belaruslar, gürcülər, almanlar, yunanlar, yəhudilər, kürdlər, lehlər, ruslar, molokanlar, ukraynalılar və yezidilər milli azlıqlar hesab olunurlar. Bu milli azlıqların heç biri kompakt yaşamır və müxtəlif bölgələrə səpələniblər. 1990-cı illərdən sonra Ermənistan hökumətinin milli azlıqlarla bağlı siyasəti tədqiq edilərkən milli azlıqlara qarşı ciddi təzyiç göstərildiyi məlum olur. Qeyd etmək lazımdır ki, azərbaycanlılar sırf öz milli mənsubiyətlərinə görə bir neçə dəfə əzəli torpaqlarından deportasiya olunublar. Hökumətin milli azlıqlara qarşı həyata keçirdiyi siyasət nəticəsində yezidilər və digər milli azlıqlar Ermənistanın ictimai-siyasi və mədəni həyatında iştirak edə bilmirlər. Avropa Şurası tərəfindən qəbul edilmiş Milli Azlıqların Müdafiəsi haqqında Çərçivə Konvensiyası üzrə Məşvərətçi Komitənin hesabatında qeyd olunduğu kimi, Ermənistan beynəlxalq insan və milli azlıqlar hüquqlarının müdafiəsi normalarını pozur, həmçinin ayrı-seçkiliyin qadağa edilməsi barədə qanunun qəbul edilməsini gecikdirir. Xüsusilə son zamanlarda yezidilərə qarşı etnik zəmində ayrı-seçkilik daha aydın hiss edilir. Erməni hakimiyyəti milli azlıqlar, o cümlədən yezidilər arasında xristianlığın yayılması üçün tədbirlər görür.

Yezidilər, yezidizmə ibadət edən kürdlərin etnokonfessional qrupudur. Ermənistanın ən böyük etnik azlıqlarından biri olan yezidilər öz dinlərini - Şərafəddin adlandırırlar.. Yezidilərinin əksəriyyəti hazırda Araqasotn, Gexarkunik, Armavir, Ararat, Kotayk adlandırılan bölgələrdə yaşayırlar. Ermənistanın Təhsil Nazirliyi Yezidilərin xristianlaşdırılmasına dair böyük işlər görüb və görməkdə davam edir. Müstəqillik elan edildikdən sonra Ermənistanda xristianlığın yayılması meyilləri başlanmışdır. 16 ildən artıqdır ki, erməni məktəblərində erməni kilsəsinin tarixinə dair dərslər aparılır. Bu dərslər ermənilərin tarixindən çox erməni dininin təbliğatı ilə məşğuldur. Əsas problem ondan ibarətdir ki, Ermənistan hakimiyyəti xristian olmayan uşaqlara bu dərslərdə iştirak etməməyə icazə vermir. Erməni ibadətlərini icra etməyən uşaqları dərslərdən qovurlar. Əsas məqsədi uşaqları xristianlığa yönəltmək olan bu dərslərə erməni ruhaniləri tərəfindən ciddi nəzarət olunur. [www.ezidipress.com/ru] Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, iqtisadi problemlər bəzi yezidiləri yardım almaq məqsədi ilə xristianlığı qəbul etməyə məcbur edir. 2015-ci ildə Erməni Apostol Kilsəsinin Ararat yeparxiyasının qahana.am saytında “Yezidilər hansı dinə ibadət edir və erməni qızı yezidi ilə ailə həyatı qura bilirmi ?”sualına verilən cavab Ermənistanda yezidilər arasında böyük narazılığa səbəb olmuşdu. Erməni Apostol Kilsəsinin keşişi Esai Artenianın “Yezidilər Günəşə itayət edirlər, yezidilərin məbədlərinin girişində şeytana qoyulan abidəni qörmək olar. Onlar nəinki şeytana ibadət edirlər, hətta onlara zərər vurmaması üçün xahiş də edirlər” deməsi yezidilərin dini hissələrinin təhqir olunması kimi qiymətləndirildiyindən etnik millətlər və mədəniyyətlərarası əməkdaşlıq mərkəzinin sədri Saşik Sultanyan yezidilər qarşısında üzr istəməyi keşişdən tələb etmişdi. Saşik Sultanyan həmçinin məlumatın saytdan silinməsinə tələb etmişdi. Buna baxmayaraq xəbər qahana.am saytında bu günə kimi qalmaqdadır.

2013-ci ildə respublikaçı deputat Manvel Badeyan bir jurnalistin “Nə? Harada? Nə vaxt?”adlı intellektual oyunun rus dilində yayılmasının “Dil haqqında”qanuna zidd olduğuna dair iradına cavab olaraq bildirmişdi ki, bu cür sualı KİV nümayəndəsi deyil, yoldan ötən bir yezidi verə bilər.[http://epress.am/ru] Bu hadisədən sonra, Yezidilər Birliyinin bir çox üzvləri Ermənistan Parlamentinin sədrinin müavini Eduard Şarmazanovla görüşüb narazılıqlarını bildirmişdilər. Yezidi Milli Birliyi "Sincar"ın üzvləri erməni parlamentinin qarşısında etiraz aksiyası təşkil etdikdən sonra deputat Manvel Badeyanın yezidilərdən üzr istəməsi haqqında bəyanat yayıldı. Növbəti dəfə jurnalistlərlə görüşündə Manvel Badeyan bildirdi ki, onun məqsədi yezidiləri təhqir etmək olmayıb, sadəcə olaraq qeyd etmək istəyib ki, bəzi jurnalistlərin intellektual səviyyəsi küçələri təmizləyən yezidilərdən də aşağıdır. Göründüyü kimi, Badeyan üzr istəməsinə baxmayaraq, fikirlərini dəyişməmişdi. Bu növ hadisələr milli azlıqlara qarşı olduqca çoxluq təşkil edir. Yezidilərə münasibətdə tez-tez alçaldıcı, ayrı-seçkilik formalaşdıran fikirlər səsləndirilir. Etnik mənsubiyyətlərə görə yezidilərə qarşı tez-tez cinayətlər törədilir. Milli azlıqların müstəqil ictimai birlikləri hökumətə qarşı etirazlarını bildirəndə, hökumətin nəzarətində olan digər ictimai birliklər onlara qarşı bəyanatlar verərək hökuməti dəstəkləyirlər.

Beləliklə, Avropa Şurası tərəfindən qəbul edilmiş Milli Azlıqların Müdafiəsi haqqında Çərçivə Konvensiyası üzrə Məşvərətçi Komitənin hesabatı və digər mənbələr göstərir ki, Ermənistan insan hüquqlarının və milli azlıqların müdafiəsi üçün beynəlxalq hüquq normalarına riayət etmir. Əgər milli azlıqların vəziyyətini yaxşılaşdırmaq üçün Ermənistan hakimiyyəti tərəfindən addımlar atılmasa, onların vəziyyəti daha da pisləşəcək və ölkədə miqrasiya proseslərinin gərginləşməsinə gətirib çıxaracaqdır.

Ədəbiyyat

1. Владимир.Г Процесс ассимиляции езидов в Армении /28.01.2017/ - <http://www.ezidipress.com/ru/2017/01/28/видео-ассимиляция-езидов-в-армении>
2. Армянский священник запрещает браки с езидами /09/11/2015/ -<http://epress.am/ru/2015/11/09/армянский-священник-запрещает-браки.html>
3. Депутат парламента Армении Манвел Бадеян извинился перед езидами / 11.12.2013/ - <https://news.am/rus/news/184943.html>

Şükufə Vəliyeva

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

MULTİKULTURALİZMİN AZƏRBAYCAN MODELİNİN ABŞ-DA TƏZAHÜRÜ

Açar sözlər: *multikulturalizm, Azərbaycan, ABŞ, milli dəyərlər*

Azərbaycançılıq - millətimizin məşəqqətli mübarizə bahasına nail olduğu tarixi sərvətimizdir. Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında xalqımızın multikultural və dini-mənəvi dəyərlərinin qorunması, inkişaf etdirilməsi sahəsində həyata keçirilən siyasət yeni mərhələdə onun layiqli davamçısı İlham Əliyev tərəfindən uğur-

la davam və inkişaf etdirilir. Ölkəmizdə etnik rəngarəngliyin qorunmasına yönəldilən prezident İlham Əliyevin uğurlu dövlət siyasəti multikulturalizm və tolerantlıq sahəsində əsrlərdən bəri toplanmış böyük tarixi ənənənin daha da möhkəmlənməsinə geniş şərait yaradır. Azərbaycanın multikulturalizm dəyərlərinin inkişafına və möhkəmləndirilməsinə verdiyi əhəmiyyətin ən böyük göstəricisi cənab Prezidentimiz İlham Əliyevin sərəncamına əsasən multikulturalizm və tolerantlıq ənənələrinin qorunub saxlanması, daha da inkişaf etdirilməsi və geniş təbliğ olunması məqsədi ilə 2016-cı ilin ölkəmizdə "Multikulturalizm ili" elan edilməsidir. Dövlət başçımızın imzaladağı sərəncamdan irəli gələrək, ABŞ-da Azərbaycanın multikultural dəyərlərinin təbliği məqsədi ilə 2016-cı ildə Los-Ancelesin nüfuzlu yəhudi dini ocaqlarından olan "University" sınaqoqunda; Biola Universitetində; Los-Anceles Mədəniyyət mərkəzində təşkil olunmuş müxtəlif xristian dini icmaların, Koreya, Çin və digər Asiya mənşəli icmaların, həmçinin Latino icmasına məxsus kilsələrin rəhbərlərinin, din xadimləri, müxtəlif xristian təşkilatlarının liderlərinin iştirakı ilə tədbirlərin keçirilməsi; Los Ancelesdə Azərbaycanda yaşayan müxtəlif mədəniyyət, adət-ənənə, fərqli dil və dini etiqada sahib olan etnik qrupların həyatından bəhs edən "Bir Günəş Altında" sənədli filminin ABŞ-da ilk nümayişi üçün təşkil edilmiş tədbirdə Dinlərarası Şuranın həmsədri, Kaliforniyanın ən nüfuzlu xristian din xadimlərindən olan Yepiskop Xuan Karlos Mendez (Juan Carlos Mendez-Ş.V.), Kaliforniya Zərdüştlük Assosiasiyasının din xadimi, Şimali Amerika Zərdüştlük Assosiasiyaları Federasiyasının üzvü Mobed Zarrir Bhandara, Los Anceles Bəhailərinin Dini Assambleyasının katibi, Kaliforniya Regional Bəhai Şurasının üzvü Randolph Dobs (Randolph Dobbs-Ş.V.) və Los Ancelesdə fəaliyyət göstərən tanınmış Simon Vizental Mərkəzinin sədr müavini ravvin Abraham Kuperin iştirak etməsi Azərbaycan modeli multikulturalizmin ABŞ-da təzahürü kimi səciyələndirilə bilər. Azərbaycanın 1 ABŞ ziyalıları son illərdə ABŞ-da tolerantlıq və etiqadlararası harmoniya ənənələrinin təbliğinə dair Los Ancelesdə təşkil edilən silsilə tədbirlərdə çıxışları zamanı Azərbaycan multikulturalizmi ilə yaxından tanış olduqlarını bildirərək, dünyada mədəniyyətlərarası dialoqa və tolerantlığa böyük ehtiyacın olduğu bir dövrdə Azərbaycan nümunəsinin yüksək önəm daşdığını vurğulamaları fərhləndirici haldır. Onların mülahizələrinə əsasən dünyanın heç bir ölkəsində Azərbaycandakı qədər dini dözümlülük yoxdur, bu isə, öz növbəsində, Azərbaycan xalqının humanizm, qardaşlıq prinsipləri ilə yaşadığını bir daha sübut edir. Əlbəttə, dünyanın bir çox ölkələrində qanlı toqquşmaların, xüsusilə də dini zəmində şiddətli qarşıdurmaların yaşandığı bir dövrdə Azərbaycan kimi qədim tolerantlıq ənənələri və müxtəlif etiqadlar arasında güclü birgə yaşayış təcrübəsi olan bir modelin ABŞ-da öyrənilməsinə böyük zərurətin olduğunu diqqətə çatdırmaları da xüsusi qürurverici haldır.

Multikulturalizm eyni zamanda müstəqil Azərbaycan Respublikasının özünü dünyaya tanımaq vasitəsidir desək, heç də yanılmırıq. Bu mənada, Azərbaycan Respublikasının ABŞ-dakı səfirlik və konsulluq korpusunun fəaliyyəti xüsusilə təqdirəlayiqdir. Öz müxtəlifliyi və multikulturalizmi ilə seçilən Azərbaycan Respublikasının ABŞ-dakı səfirlik və konsulluq korpusunun prioritetləri sırasında Azərbaycanda multikulturalizm ənənələrinin qorunub saxlanılaraq, daha da inkişaf etdirilməsi və geniş təbliğ olunması məsələləri durur ki, bu da öz növbəsində dövlətimizin mövcud sahələrdə müsbət təcrübəsini bölüşməyə hazır olduğunun rəsmi və mədəni bəyanıdır. Azərbaycançılıq məfkurəsinə uyğun olaraq tolerantlığın, mədəni, dini və linqvistik müxtəlifliyin qorunmasını təmin etmək, Azərbaycanı dünyada multikulturalizm mərkəzi kimi tanımaq və mövcud multikultural modelləri tədqiq və təşviq etmək məqsədi ilə 15 may 2014-cü ildə Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin (BBMM-bundan sonra) yaradılması və dövlətçiliyimizin rəmzi olan Dövlət Bayrağı Meydanının yanında multikulturalizmə abidə ucaldılması Azərbaycanın Respublikasının multikulturalizm dəyərlərinin inkişafına və möhkəmləndirilməsinə verdiyi əhəmiyyətin ən gözəl örnəyidir. Sevindirici haldır ki, dünyanın müxtəlif ölkələrində BBMM-in filialları açılıb. Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə birinci dərəcəli dövlət müşaviri, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin Beynəlxalq Himayəçilik Şurasının sədri, akademik Kamal Abdullanın qeyd etdiyi kimi BBMM-in xarici ölkələrdə filiallarının yaranmağa başlaması həmin ölkələrin ziyalılarının Azərbaycan multikulturalizmini öz ölkələrində dəstəkləməyə və təbliğ etməyə hazır olduqlarının bariz göstəricisidir.

Fərhləndirici haldır ki, 2015-ci il martın 3-də ABŞ-ın Nyu-Meksika ştatının Nümayəndələr Palatası Azərbaycanda yaradılmış tolerantlıq mühitini təqdir edən geniş qətnamə qəbul edib. Fikrimizcə, belə bir tarixi hadisə ölkəmizin tolerantlıq və sülh siyasətinin növbəti uğurunun təsdiqidir.

2018-ci ildə BBMM-in ABŞ-da nümayəndəliyinin yaradılmasına dair Los-Anceles şəhərində Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin ABŞ-dakı nümayəndəliyinin rəhbəri, 2009-2017-ci illərdə ABŞ Prezidenti Administrasiyasında yüksək vəzifə tutmuş Canna Skot (Jannah Scott-Ş.V.) və BBMM-in icraçı direktoru vəzifəsini icra edən Rəvan Həsənov arasında Anlaşma Memorandumunun imzalanması, ABŞ-da Azərbaycan modeli multikulturalizmin öyrənilməsi və iki ölkə arasında təcrübə mübadiləsi üçün geniş imkanlar yaradır. Nümayəndəliyin açılması ilə amerikalılar Azərbaycanda kök salmış multikulturalizm və tolerantlıq dəyərlərinin ölkəmizdə əsrlərdən bəri mövcud olmasını, ölkəmizdə dini və milli mənsubiyyətindən

asılı olmayaraq hər kəsin bərabər hüquqlara malik olmasını və sülh şəraitində dinc yanaşı yaşamalarını, insanların öz etiqadlarını, adət-ənənələrini sərbəst şəkildə həyata keçirmələrini, bu unikal tolerantlıq mühitinin Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin müdrik və uzaqgörən rəhbərliyi altında gündən-günə daha da gücləndiyinin bilavasitə şahidi olurlar. Azərbaycana etdiyi çoxsaylı səfərləri zamanı ölkəmizdə mövcud olan multikulturalizm və tolerantlıq mühiti ilə yaxından tanış olan Ceremi Skot, bu ənənələrin ABŞ ictimaiyyətinə daha dərinlən çatdırılması istiqamətində nümayəndəliyin uğurlu fəaliyyət göstərəcəyinə inamını hər zaman əminliklə qeyd edir.

2016-cı ildə V Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumu çərçivəsində keçirilən “Multikulturalizmin müxtəlif modelləri: nəzəriyyədən humanist təcrübəyə doğru” mövzusunda “dəyirmi masa”lardan birində ABŞ-dakı Simon Vizental Mərkəzinin rəhbərinin müavini, ravvin Abraham Kuper Azərbaycanın dostu olduğunu və dostu olaraq da qalacağını vurğulayaraq bəyan etmişdir ki, Azərbaycan unikal multikulturalizm modelini dünyaya təqdim edib. Həqiqətən də, Azərbaycan Respublikasının çoxmillətli olmasına baxmayaraq, ölkəmizdə azərbaycançılıq prinsipləri əsasında daima sülhün, əmin-amanlığın hökm sürdüyünü, multikulturalizmə çox böyük töhfələr verdiyini yüksək əminlik və iftixar hissi ilə qeyd edə bilərik.

Ədəbiyyat

1. Heydər Əliyev və Azərbaycançılıq məfkurəsi. Bakı, "Azərbaycan universiteti" Nəşriyyatı, 2002.
2. Heydər Əliyev. Müstəqillik yollarında. Bakı, Azərbaycan nəşriyyatı, I cild. 1997.
3. The foreign policy of Azerbaijan and its contributions to the world peace. New York, Amsterdam University Press, 2017.
4. The Dialectics of Post-Soviet Modernity and the Changing Contours of Islamic discourse in Azerbaijan. New York, Lexington books, 2018.

Zaur Məmmədov

Lənkəran Dövlət Universiteti

MULTİKULTURALİZM VƏ MƏDƏNİ ƏMƏKDAŞLIQ BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏRDƏ ÖNƏMLİ FAKTOR KİMİ

Açar sözlər: *Multikulturalizm, mədəniyyət, siyasət, konvensiya*

Xarici siyasət-dövlətin və cəmiyyətin mənafeələrinin beynəlxalq sahədə həyata keçirilməsi və tələbatlarının ödənilməsi, dövlətlər və xalqlar arasındakı qarşılıqlı münasibətlərin nizamlanması ilə bağlı fəaliyyətdir. Müasir Qərbi siyasət elmində qərarlaşmış ənənələrə görə isə Xarici siyasət güc tətbiq etmək və ya razılıq yolu ilə qrup və dövlət mənafeələrinin həyata keçirilməsi ilə bağlı fəaliyyət sistemidir.

Ötən əsrin 60-cı illərindən başlayaraq Multikulturalizm beynəlxalq münasibətlər sistemində önəmli faktora çevrildi. İsveçrə, Kanada və oradan da dünyanın müxtəlif ölkələrinə yayılan bu siyasət getdikcə dövlət siyasətinin ayrılmaz hissəsi olmaqla yanaşı ənənəvi assimilyasiya və aparteid siyasətlərinə son qoyuldu. Mədəni qloballaşma dövründə Multikulturalizm inkişaf edərək özünəməxsus fərqli modelləri yarandı: Avropa, Amerika, Kanada, Avstraliya, Azərbaycan və d. ölkələrin modellərini göstərə bilərik. Multikulturalizm mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların dialoqunu zəruri edən alətdir.

Bəzi xalqların nümayəndələri dövlətlərin milli mədəniyyətinə nə assimilyasiya nə də inteqrasiya olmağı arzu edirlər. Bu da özünəməxsus modeldir. Bir sıra mütəxəssislər (Fuad Məmmədov və d.) məsələnin həlli üçün cəmiyyətdə “Homo sapiens” tipli insandan “Homo culturalies” tipli insana keçidi beynəlxalq proqramının bütün dünyada işlənilməsi və tətbiqini zəruri hesab edirlər. Son zamanlar Avropanın bir neçə dövlətləri Multikulturalizmdən imtina edərək sonuncu siyasəti dəstəkləyirlər.

Aydın ki, müasir dövrdə inteqrasiya prosesində iştirak etmədən, onun imkanlarından faydalanmadan tərəqqiyə nail olmaq mümkün deyil. Digər tərəfdən, bu proseslərə qoşulmaqla qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığın bərqərar olunmasına bilavasitə kömək etmiş olur. Qloballaşan dünyada mədəni əməkdaşlıq olduqca aktual məsələyə çevrilmişdir. İstənilən iki dövlət aralarında olan soyuq müharibəni bəzən mədəni əməkdaşlıq tədbirləri ilə yumşaltmağa çalışırlar. Hətta müasir politoloqlar mədəni siyasəti beynəlxalq münaqişələrin və qarşıdurmanın qabağının alınmasında xüsusi rolun qeyd edirlər. Bu yenilik, ilk növbədə mədəniyyət müstəvisində baş verən global proseslərin siyasət təzahüründən ibarət idi.

Azərbaycanda multikulturalizm və tolerantlıq qədim tarixi olsa da dövlət siyasətinin əsas istiqaməti kimi məhz Heydər Əliyevin adıyla bağlıdır. Multikultural, tolerant ideyaların ana xətt təşkil etdiyi Heydər Əliyev siyasəti Azərbaycanı nəinki vətəndaş müharibəsindən qurtardı, bununla yanaşı multikulturalizmin

Azərbaycanın modelini yaratdı. Bu sahədə aparılan uğurlu addımlar ölkəmizin potensial inkişafına şərait yaratdı. Xarici siyasətdə beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq önəmli məsələyə çevrildi.

BMT-nin insan hüquqları ilə bağlı olan ən mühüm konvensiyalarından biri İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında konvensiyadır və milli, irqi, cinsi eləcə də etnik ayrı-seçkiliyə qarşı yönəlmişdir. Bu konvensiya 21 dekabr 1965-ci ildə qəbul olunmuş və 4 yanvar 1969-cu ildə isə qüvvəyə minmişdir. Bu konvensiya Azərbaycan Respublikası prezidentinin 31 may 1996-cı il 95 İC nömrəli qanunu ilə təsdiq olunmuş və qüvvəyə minmişdir.

1995-ci il fevralın 1-də Avropa Şurasının "Milli azlıqların müdafiəsi haqqında" Çərçivə konvensiyası"nı imzalamış və bu Konvensiya 17 mart 2000-ci ildə 836 İQ ratifikasiya etmişdi.

YUNESKO-nun 2005-ci il oktyabrın 20-də qəbul etdiyi "Mədəni özünüifadə müxtəlifliyinin qorunması və təşviqi haqqında Konvensiya" nı Azərbaycan Respublikası 26 noyabr 2009-cu ildə təsdiq etmişdir.

Azərbaycan Respublikası 2001-ci il dekabrın 21-də Avropa Şurasının Regional və ya Milli azlıq dilləri haqqında Avropa Xartiyasını imzalamışdır.

1992-ci ildən bu yana ATƏT-in Milli azlıqlar üzrə Ali Komissarlığının ən vacib sənədlərindən biri "Bolzano tövsiyələrini" göstərmək olar. Hazırda ATƏT in Milli azlıqların işi üzrə Ali Komissarlığı fəaliyyət göstərir. Ali Komissarın siyasi müşaviri milli azlıqların hüquqlarının qorunması məqsədiylə bir neçə dəfə ölkəmizə səfər etmişdir.

Beynəlxalq Əməkdaşlıq Təşkilatının 87-saylı "Assosiasiya azadlığı və təşkilatlanma hüququnun müdafiəsi haqqında", 98 saylı "Təşkilatlanma və kollektiv danışıqların aparılması hüququ haqqına", 135-saylı "Əməkçilərin nümayəndələri haqqında", 154-saylı "Kollektiv danışıqlar haqqında" konvensiyaları Azərbaycan Respublikası tərəfindən ratifikasiya edilmişdir.

Artıq Azərbaycan da öz siyasətini qeyd olunan istiqamətdə formalaşdırır. Bildiyimiz kimi 2001-ci il YUNESKO tərəfindən "Sivilizasiyaların dialoqu" ili adlandırıldı. Bu dialoqda ölkəmiz təşəbbüskar və aparıcı tərəf kimi çıxış etdi. Məhz bu fəaliyyətin davamı kimi 2009-cu ildə Bakı İslam mədəniyyətinin paytaxtı elan olundu. Eləcə də 2016-cı ildə-Multikulturalizm, 2017-ci ildə isə İslam həmrəyliyi ili elan edildi. Şərqlə Qərbi birləşdirən tarixi İpək Yolunun bərpası işinin təməli Bakıda qoyuldu. Respublikamız həm Avropa Şurasının həm də İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvüdür. Azərbaycan 2015-ci ildə Avropa oyunlarına, 2017-ci ildə isə İslam həmrəylik oyununa ev sahibliyi etdi.

Azərbaycan özünün multikulturalizm siyasətinin həyata keçirilməsində BMT, ATƏT, Avropa Şurası, Avropa İttifaqı, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, YUNESKO və d. nüfuzlu beynəlxalq qurumlarla əməkdaşlığa xüsusi əhəmiyyət verir.

Qeyd olunanları nəzərə alaraq bildirik ki, hər hansı bir cəmiyyətdə və beynəlxalq münasibətlərdə ciddi dil, irqi, dini və mədəni problemlərin olması, eləcə də bu problemlərin həll edilməməsi cəmiyyətin inkişafına, o cümlədən iqtisadi tərəqqiyə mənfi təsir göstərir. Bunu Avropanın bir neçə dövlətlərində uğursuz siyasət zəminində yaranmış miqrasiya problemləri və nəticədə bəzilərinin multikulturalizm ideyalardan imtinası kimi də göstərmək olar. Əksinə dövlətin sosial-iqtisadi inkişafı, xarici və daxili siyasətin uğurla aparılması cəmiyyətdə mədəni, multikultural, tolerant əhval –ruhiyyənin bərqərar olmasına və inkişafına səbəb olar.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycanda birgəyaşayış və multikulturalizm. Niyaz Niftiyev. Bakı-2015
2. Davamlı inkişaf və Humanitar Elm sahələrinin aktual problemləri. Azərbaycan Universiteti. Beynəlxalq Elmi Konfrans materialları. Bakı-2018
3. Politologiya dərsləri vəsaiti, Ramid Hüseynov. Bakı-2017
4. I Uluslararası İnsan və toplum bilimleri araştırmaları kongresi-nin materialları. Alanya-2018

Александр Нестеров

Уральский федеральный университет

РОССИЯ: ОПЫТ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА

Ключевые слова: *мультикультурализм, традиция, идентичность, миграция, этничность.*

Как уже неоднократно отмечалось современными исследователями, термин «мультикультурализм», широко распространившийся в конце XX и начале XXI века, изменил свое первоначальное значение, которое подразумевало сохранение этнокультурной идентичности отдельных этнических общностей в массе населения страны и противостояло идее «плавильного котла», в котором из раз-

ных общностей выплавляется новое единство [Подробнее см.: Нестеров, 2017]. В то же время многие современные авторы, в частности, В.С. Малахов, подчеркивают, что само понятие «мультикультурализм» в широкий обиход вошло как замена понятия «этническое возрождение», и понятие «культура» пришло на смену более жестко детерминированному понятию «этничность», и новые термины предложили более сглаженное описание конфликтогенного современного общества [Малахов, 2002, 49]¹. Сама идея мультикультурализма содержит в себе отождествление этничности и культуры, подразумевая, что различная этническая лояльность означает различную культурную лояльность (что характерно для традиционного общества, но абсолютно несправедливо применительно к индустриальному, тем более постиндустриальному обществу).

Таким образом, мультикультурализм есть автономное сосуществование различных культур на едином пространстве, при сохранении их особенностей, традиций, обычаев. Во многом такое сосуществование является естественным для любого территориального государства, сложившегося на полиэтничной основе, но анализ политической ситуации показывает глубокие различия в толковании понятия «мультикультурализм» в разных странах.

Развитие современной концепции мультикультурализма во многом связано с миграционными процессами. Идея мультикультурализма активно пропагандировалась прежде всего в «иммиграционных» странах, таких, как Канада, Австралия (где мультикультурализм стал официальной политической концепцией), что во многом было обусловлено сокращением традиционных миграционных потоков. Особенностью такого «мультикультурализма» было единое цивилизационное происхождение мигрантов – и англоязычные канадцы, и зачастую конфликтующие с ними франкофоны Квебека, и даже украинско-канадцы и канадцы польского происхождения – все принадлежат к единой евроатлантической цивилизации, имеющей общую европейскую основу.

Европа и Россия, естественно, являются регионами, где сосуществуют множество этносов, культур и традиций. Тем не менее, в историческом смысле о мультикультурализме в России можно было говорить только применительно к европейским евреям, которые проживали в европейских странах, но сохраняли свою религию, свои традиции, свою письменность. Однако в Европе о мультикультурализме заговорили только в последней трети XX века. Это было связано с притоком эмигрантов из стран Африки и Арабского Востока, не желавших принимать нормы и традиции жизни европейской цивилизации. Толерантность, ставшая одним из постулатов современного Европейского Союза, превратилась в угрозу для самого существования традиционной Европы: мигранты не просто требовали признать за ними право соблюдать свои традиции, но и требовали поставить их нормы и обычаи выше законов принимающих стран. В то же время политические силы Германии, Франции, Соединенного Королевства и других европейских стран в базовой идее имели концепцию гомогенного национального государства, за создание которого в той же Германии или Италии боролись значительную часть XIX века. Мигранты рассматриваются как временное явление, даже в разговорном языке в Германии применительно к иммигрантам используется термин «Ausländer» (иностранец), или «Gastarbeiter» (временный работник, рабочий-гость; слово в форме «гастарбайтер» вошло и в русский язык). Это подразумевает, что присутствие таких мигрантов ограничено во времени, и в перспективе мигранты вернутся в места исконного проживания.

После распада СССР Россия также стала страной, принимающей значительное количество мигрантов, многие из которых стремятся остаться в России на постоянной жительство. Однако культурная дистанция между представителями стран постсоветского пространства значительно меньше, чем между жителями, к примеру, Франции и стран бывшей Французской Африки или Арабского Востока. Историческая традиция межкультурного сосуществования (хотя и с элементами ассимиляции) существовала в России с момента покорения тюркских государств Поволжья в XVI веке. Длительное совместное существование в рамках единых политических структур, единых систем образования и воспитания привели к сближению ментальностей, особенно среди старших поколений.

В то же время примерно половина прибывающих в Россию мигрантов принадлежит к числу молодых людей, которые получили образование уже после распада СССР, поэтому очевидно, что культурное и этническое многообразие современной России будет только возрастать. Однако вплоть до настоящего времени невозможно жестко заявлять, что на пространстве Российской Федерации формируются замкнутые этнокультурные общины, живущие по сути по своим законам и не сохраняющие лояльности к законам принимающей страны: все этнокультурные общины на территории России лояльны по отношению к действующему законодательству (даже столь замкнутые общины,

¹ Малахов В.С. Зачем России мультикультурализм? // Мультикультурализм и трансформация постсоветских обществ / Под ред. В.С. Малахова и В.А. Тишкова. М., 2002. С. 49.

как трудовые мигранты из Китая и стран Юго-Восточной Азии, цивилизационно чуждые принимающей стране). В то же время необходимо подчеркнуть, что основная масса мигрантов прибывает на территорию России из стран Центральной Азии, а население России имеет значительный исторический опыт сосуществования и взаимодействия с представителями исламской цивилизационной модели, которые с XVI века проживают на российской государственной территории. Впрочем, следует отметить также и существование ксенофобских настроений в российском обществе, что обусловлено во многом внутренним стремлением россиян к сохранению пространства гомогенной российской культурно-цивилизационной модели и очевидным ростом числа мигрантов. В каком-то смысле в России повторяется европейская ситуация, но со значительным хронологическим отставанием и со множеством собственных нюансов.

Среди значительной части образованных россиян существует отчетливая идиосинкразия к риторике «мультикультурного общества». Чем вызвана эта идиосинкразия, помимо хорошо известной дискредитации мультикультуралистской риторики в Америке?

Прежде всего тем обстоятельством, что миграция в Россию весьма специфична по сравнению с миграцией в страны Запада. В российском случае - как, кстати, и в случае других постсоветских государств - культурная дистанция между мигрантами и основным населением принимающей страны гораздо меньше, чем в странах Западной Европы или Америки. Единая система образования, существовавшая на территории бывшего СССР на протяжении более чем полувека и охватывающая несколько поколений, обеспечивает практически безукоризненное владение языком межнациональной коммуникации (каковым в данном случае является русский) и принципиальную общность систем знания.

Кроме того, благодаря высокой мобильности части населения бывших союзных республик (особенно это касается азербайджанцев, армян и выходцев с Северного Кавказа) сегодняшние мигранты обладают высокой степенью социальной компетенции. Навыки социальной коммуникации, приобретенные этими людьми в советский период (в качестве сезонных рабочих, а также в качестве торговцев на рынках в российских, украинских и белорусских городах) позволяют им эффективно функционировать в экономической и коммерческой сфере стран – наследниц бывшего СССР. Иными словами, их адаптационная способность и, соответственно, способность к интеграции неизмеримо выше, чем способность к интеграции иммигрантов из Азии и Африки, пытающихся обустроиться в Северной Америке и Западной Европе.

Миграционные волны первого постсоветского десятилетия уже привели к серьезным изменениям в этнодемографической и социокультурной ситуации в России. Трудовые мигранты из стран бывшего СССР в значительной своей части приезжают в российские города не с тем, чтобы вернуться на родину, а с тем, чтобы остаться. Более полумиллиона мигрантов уже получили российское гражданство. Поэтому, рассматривая современную российскую социум, можно говорить о разнообразии, о взаимной толерантности, а не о мультикультурализме.

В то же время необходимо констатировать, что в России фактически сосуществуют два типа реального мультикультурализма – традиционный, основанный на историческом сосуществовании этносов и культур на едином пространстве (аналогичная модель эффективно развивается в Азербайджане), и новый, миграционный, связанный с перемещениями значительных масс населения в иную культурную и иноэтническую среду, при этом новые мигранты остаются изолированными и не вливаются в принимающий социум. При этом, в отличие от стран Европы, новый тип мультикультурализма не является в России преобладающим, хотя и содержит в себе угрозу формирования и развития активной ксенофобии со всеми вытекающими из этого последствиями. Господствующей формой сосуществования этносов и культур в России остается традиционный мультикультурализм, хотя российская политическая элита и СМИ предпочитают этим термином не пользоваться.

Литература

1. Малахов В.С. Зачем России мультикультурализм? // Мультикультурализм и трансформация постсоветских обществ / Под ред. В.С. Малахова и В.А. Тишкова. М., 2002. С. 49 – 60.
2. Нестеров А.Г. Проблемы мультикультурализма в отечественной культурологии и политологии // Современная Европа. 2017. № 2. С. 111 – 120.

ЦИВИЛИЗАЦИОННОЕ ИЗМЕРЕНИЕ КОНЦЕПЦИИ НОВОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ

Ключевые слова: *Гейдар Алиев, Шелковый путь, TRACECA, ЮНЕСКО, межкультурный диалог*

40-летняя практика реализации в Китае политических и экономических реформ явила миру феномен новой архитектуры всесторонней, основанной на принципах взаимной выгоды, открытости. И в первую очередь это связано с реализацией глобальной китайской инициативы "Один пояс и один путь", нацеленной на воссоздание исторического Шелкового пути посредством создания трансевразийских экономических коридоров. Азербайджанская Республика с ее уникальным геостратегическим положением в центре Евразии, широкими инфраструктурными возможностями и богатыми нефтегазовыми ресурсами является важным региональным узлом в реализации глобальной китайской инициативы "Экономический пояс Шелкового пути". основополагающим этапом в истории участия Азербайджана в трансевразийских транспортных проектах стало проведение в 1998 году в Баку по инициативе Президента Азербайджанской Республики Гейдара Алиева международной конференции «ТРАСЕКА-Восстановление исторического Шелкового Пути». Выступая на конференции, Общенациональный лидер Азербайджана Гейдар Алиев особо отмечал, что восстановление исторического Великого шелкового пути является ключевым масштабным проектом сотрудничества стран-участниц с комиссией Европейского Союза, определенным Брюссельской декларацией и ставшей первым международным документом, определившим значение, конкретные направления, формы и механизмы сотрудничества по развитию транспортного коридора Европа – Кавказ – Азия. Гейдар Алиев также выразил уверенность, что обсуждение вопросов по восстановлению исторического Шелкового пути, выводы и итоги конференции будут иметь важное значение для развития национальных и региональных транспортных структур, международного экономического сотрудничества, укрепления мира, стабильности и прогресса на евроазиатском пространстве [Əliyev, 2006, 108].

Активизация участия Азербайджана в реализации программы "Один пояс и один путь", связана в первую очередь с историческим визитом Президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева в Китай в декабре 2015 года, в ходе которого им совместно с Председателем Китайской Народной Республики Си Цзиньпином был подписан Меморандум о взаимопонимании по совместному поощрению создания «Экономического пояса Шелкового пути», заложившего прочный фундамент для дальнейшего многостороннего сотрудничества между двумя странами. Президент Азербайджанской Республики Ильхам Алиев, принимая участие в 2019 году в Давосе в дискуссии на сессии на тему «Развитие инициативы «Один пояс, один путь»: взгляд Китая на триллион долларов» отмечал, что Азербайджан, поддерживая инициативу правительства Китая «Один пояс, один путь», одновременно создает для стран, расположенных не только к Востоку и Западу, но и к северу и югу от него возможность для присоединения к данному проекту цепочки транзитных государств - соседей, соединяя континенты, страны и создавая более прогнозируемое будущее. В своем интервью китайскому телеканалу CGTN в Давосе Президент Ильхам Алиев также отмечал, что важным аспектом расширения участия Азербайджана в реализации программ создания торговых коридоров и транспортной инфраструктуры, развития инклюзивного регионального сотрудничества является и создание политической атмосферы мирных межгосударственных отношений и экономического сотрудничества [azertag.az/ru/xeber/]. Наряду с экономической составляющей, исторический Великий Шелковый путь, на котором встречались различные цивилизации, обладающий многовековыми традициями мирного сосуществования народов, религий и межкультурного диалога и сегодня играет важную роль в межкультурном взаимодействии народов. Действительно, Великий Шелковый Путь, являясь одним из уникальных достижений древних цивилизаций представляет собой огромную культурную ценность для человечества, связав художественную и духовную культуры народов посредством обмена идеями, языками, технологиями, ремеслами, религиями. Причем, одно из ответвлений пути, активно использовавшееся в 1200–1300 годах и соединявшее столицу Монгольской империи Каракорум с Черным и Каспийским морями отличалось не только торговыми связями, но и интенсивным культурным обменом, когда переселенцы, в том числе путешественники, музыканты, художники, ремесленники лишь попутно занимались торговлей с целью покрытия дорожных затрат. И не случайно в 1998 году ЮНЕСКО объявила о начале десятилетнего проекта «Интегральное изучение Шелкового пути - пути диалога», предусматривающего всеобъемлющее изучение тысячелетнего диалога цивилизаций на Шелковом пути, установления тесных культурных контактов между Востоком и Западом. Чрезвы-

чайно важно, что сегодня, евразийские народы, изучая корни своей истории и истоки духовности, своей национальной сопричастности к мировой культуре благодаря историческому Шелковому пути получают непосредственный доступ к мировому глобальному наследию.

Сегодня, когда перед Китаем стоит грандиозная задача превращения страны к 2050 году в богатое, могущественное, демократическое, гармоничное, цивилизованное модернизированное социалистическое государство, сохранения Китаем лидирующего положения в мировой экономике, трудно переоценить значимость реализации глобального проекта по возрождению Исторического Шелкового пути, превращающегося в важный инструмент для создания современной инновационной экономики Китая, осуществления государственной политики открытости внешнему миру. Соответственно, Китай нацелен на развитие международного сотрудничества в рамках инициативы "Один пояс и один путь" и обеспечение не только политической координации, взаимосвязанности инфраструктуры, бесперебойной торговли между интегрируемыми странами, но и на создание новых площадок гуманитарного сотрудничества. Необходимо особо отметить, что на XIX съезде КПК Председатель КНР Си Цзиньпин еще раз подчеркивая важность всестороннего углубления политических и экономических реформ, отмечал, что в условиях современной эпохи развитие традиционной культуры Китая, сформировавшейся в течение более чем пяти тысячелетней истории китайской цивилизации, должно идти по пути модернизации, открытости внешнему миру, укрепления культурных обменов с зарубежными странами, наращивания культурной "мягкой силы" Китая, сохранения китайской культуры, одновременно перенимая духовный опыт других народов [<http://russian.news.cn>]. Фактически, политика мультикультурализма и толерантности органично связана с китайской концепцией возрождения Великого Шелкового пути, призывающей к уважению многообразия мировых цивилизаций, активизации культурных обменов для построения общими усилиями народов всех стран вдоль Шелкового пути сообщества единой судьбы человечества.

Литература

1. Əliyev, Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir: çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər, fərmanlar. On yeddinci kitab: iyul, 1998 – oktyabr, 1998 / bur. məsul R. Mehdiyev. – Bakı: Azər nəşr, 2006.
2. https://azertag.az/ru/xeber/Intervyu_Prezidenta_Azerbaidzhana_Ilhama_Alieva_kitaiskomu_televideni_yu_CGTN-1236830
3. http://russian.news.cn/2017-11/03/c_136726299.htm

Виктор Гайкин

*Институт истории, археологии и этнографии народов
Дальнего Востока ДВОРАН*

МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫЕ (КИТАЙЦЫ-КОРЕЙЦЫ-ЯПОНЦЫ) ОТНОШЕНИЯ В МАНЬЧЖУРИИ ПЕРВАЯ ТРЕТЬ XX ВЕКА

Ключевые слова: *Маньчжурия, иммиграция, китайцы, корейцы, японцы. межнациональные отношения, агрессия Японии, политика защиты и покровительства, ассимиляция*

К началу 20 века территория Китая, прилегающая к пограничной с Кореей реке, оказалась заселенной корейскими крестьянами-иммигрантами. Этот регион получил название Цзяньдао. (Сегодня это корейский автономный округ Яньбянь, который должен был стать территорией реализации "Проекта Туманган"). В четырех уездах Цзяньдао в 1920 г. проживало 143 тыс. человек, из них корейцев - 109 500, китайцев 33 тыс. На 1931 г. число жителей превысило 500 тыс. человек, из которых корейцы составили 395 847 человек [Мун Ындо, 1967, 12]. Корейские иммигранты, пройдя через Цзяньдао, селились и во внутренних районах провинции Цзилинь К началу 30-х гг. корейское население в Северо-Восточном Китае составляло около 800 тыс. человек [Маньчжурия, 1934, 90].

Резкое увеличение численности корейцев в Маньчжурии, их экономическое преуспевание, с одной стороны, активность Японии в Цзяньдао, по существу превратившей этот район в свою полуколонию, с другой стороны, заставили китайские власти принять радикальные меры. Вторая половина 20-х годов – это период гонений на корейцев, равных которым не было в истории корейской эмиграции в Китае. Правовой основой для преследования корейцев послужили, как ни странно, два японо-китайских секретных соглашения, инициатором заключения которых была Япония. Это – «Двустороннее соглашение о контроле над корейцами», заключенное 11 июня 1925 г. и получившее название

«Договор Мицуя», и «Правила осуществления контроля над корейцами», заключённое 8 июля 1925 г. [О Сэчхан, 1970, 139]. Заключая эти соглашения, японцы стремились руками китайских властей пресечь антияпонскую деятельность корейских борцов за независимость в приграничных с Кореей районах Маньчжурии. Они давали право китайской администрации арестовывать корейцев, являющихся японскими подданными, невзирая на право экстерриториальности, и выдавать их Японии.

Однако для китайской администрации нежелательными были как корейские коммунисты, так и корейские крестьяне, которых японцы стремились использовать в качестве орудия колониальной политики. Вслед за заключением соглашений последовала серия законов и постановлений, выпущенных китайскими властями, обрушивших на корейцев Маньчжурии репрессии под предлогом борьбы с антияпонским движением. Эти законы преследовали цель, если не изгнать сотни тысяч корейцев из Маньчжурии, то запугать, деморализовать, вывести из под японского влияния, заставить принять китайское подданство и ассимилировать их.

Ненависть, питаемая китайцами к Японии и ко всему с ней связанному переносилась на корейцев. Таким образом, Япония претворяла в жизнь излюбленное правило колонизаторов «разделяй и властвуй», вбивая клин между китайским и корейским населением Маньчжурии. Что касается вышеприведённых обвинений китайского буржуазного журнала, то если в них и была доля правды, она целиком относилась к меньшинству прояпонски настроенных корейцев, которые при подстрекательстве японцев порой совершали антикитайские выпады.

Во время событий 1907-1909 гг. (попытка оккупации Цзяньдао) японские колонизаторы выработали специфическую многоцелевую политику в отношении маньчжурских корейцев, состоявшую из комплекса политических, экономических и идеологических мероприятий, политику, которая в несколько видоизменённом виде претворялась в жизнь вплоть до 1931 г. и демагогически называлась «защитой и покровительством».

Политика «защиты и покровительства» определялась отнюдь не филантропическими соображениями. Она являлась составной частью агрессивной политики Японии по установлению своего господства в Северо-Восточном Китае. Во-первых, Япония использовала лозунг «защиты корейцев» как предлог для посылки войск в Маньчжурию с целью территориальной экспансии, для содержания в Маньчжурии консульства и полицейских отрядов. Другой целью политики «защиты и покровительства» было стремление Японии использовать корейских крестьян для японской сельскохозяйственной колонизации Маньчжурии. При всех льготах, которые японское правительство предоставляло японским крестьянам-переселенцам, сельскохозяйственная колонизация Северо-Востока Китая силами японских колонистов по многим причинам не удалась [Ямада Гоити, 1962, 54, 55, 56]. В то же время заселение Маньчжурии корейскими крестьянами проходило довольно интенсивно. Колонизаторы стремились привлечь корейских переселенцев на свою сторону. Однако, учитывая, что японцы хозяйничали в Корее, подвергали притеснениям и эксплуатации коренных жителей и что причиной эмиграции многих корейцев была именно колониальная политика Японии в Корее, завоевать доверие переселенцев было крайне трудно.

Японские экспансионисты пытались закабалить корейских крестьян экономически, взять под контроль землю, которую они обрабатывали, урожай, который они получали. Для этой цели в Маньчжурии в 1910 г. были организованы так называемые кредитные товарищества. Тем не менее, корейские переселенцы не стали послушным орудием японской агрессии. По данным японской разведки, «в конце 1921 г. 150 тысяч корейцев в Маньчжурии и Сибири находились под влиянием большевистской пропаганды (среди китайцев – 20 тысяч» [The journal of Asian studies. 1960, 22].

Поэтому третьей целью политики «защиты и покровительства» являлась борьба с антияпонским движением корейского населения Маньчжурии. Если японские карательные экспедиции, периодически (в 1910, 1920, 1930 гг.) вторгавшиеся в Северо-Восточный Китай для расправы с борцами за независимость были кнутом, то «защита и покровительство» были пряником, которым японцы надеялись привлечь корейское население на свою сторону, создать вокруг борцов за освобождение Кореи вакуум и тем самым обречь их на поражение. Корейским переселенцам оказывалась незначительная финансовая помощь, сопровождаемая пропагандистской шумихой. Цель колонизаторов состояла в том, «чтобы с минимальной суммы затрат получить максимальные политические проценты» [Шипаев, 1966, 177].

Литература

1. Леонидов И. Корейцы в Маньчжурии. // Вестник Маньчжурии. - 1930. № 11-12. – С. 14 -28.
2. Маньчжурия. Экономическое, географическое описание. - Харбин, 1934. ч. 1. 287 с.
3. Шипаев В.И. Корейская буржуазия в национально-освободительном движении. -М., 1966. - 345 с.
4. The China weekly review. 1931 v.57, №9 (1.08.1931). p. 335 – 344.

5. The journal of Asian studies. 1960, v. xx. № 1. - p. 20 -36
6. Тёсэн тодзи сирё (Материалы по истории управления Кореей). Токио. 1970. Т. 1. 697 с.
7. Ямада Гоити. Мансю ни окэру ханман конити ундо то ногё имин (Антаяпонское движение в Маньчжурии и сельскохозяйственные переселенцы)// Рэжиси хёрон. 1962. № 7. - С. 40 – 59.
8. Мун Ындо. 1920 нёндэмал – 1930 нёндэ чотон манчибан чосон инмин ы киегып кусон квасэн хвалсантэ (Классовая структура и условия жизни корейцев Восточной Маньчжурии в конце 20 – начале 30-х гг.). // Ёкса квахак. 1967. №1. С. 10 – 18.
9. О Сэчхан. Чэман ханин ы сахвечок сильтхэ 1910-1930 (Социальное положение корейцев в Маньчжурии 1910-1930 гг.). // Пэксан хакпо. Сеул, 1970. № 9. С. 130–144.

Владилена Вологодина, Мариям Арпентьева
*Комплексный центр социального обслуживания «Солнечный» Зеленограда,
 Калужский государственный университет имени К.Э.Циолковского*

ЦИФРОВОЙ НОМАДИЗМ КАК ОДНА ИЗ ФОРМ СОВРЕМЕННОЙ МИГРАЦИИ

Феномен цифрового номадизма (цифрового кочевничества, digital nomad) или существования группы людей, которая ведёт «мобильный образ жизни», постоянно меняя места проживания, а также использует цифровые телекоммуникационные технологии для выполнения своих профессиональных обязанностей (как «чемоданный антрепренер», suitcase entrepreneur) и решения иных вопросов, становится в современном мире все более популярным [1; 36 p. 309, 391]. В контексте исследований феномена идентичности цифровой кочевник - человек «мира» или «человек без корней» - одна из загадок и, в тоже время, реалий современного мира. «Пребывать "в движении" стало образом жизни многих». Дж. Питерс пишет, что цифровой кочевник не понимает «мечты о родине», так как, будучи мобильным и, используя, цифровые технологии, может находиться в любом месте, хотя и прибегая к «кочевой близости» (поддерживая и предпочитая отношения со «старыми» знакомыми вопреки декларациям «любви к новизне» и т.д.) [4]. Другие исследователи отмечают, что цифровой кочевник ищет и находит свои собственные ответы на важнейшие вопросы жизни: прекращая «крысиные бега» замкнутых пространств, они заново открывают себя и мир. Кочевники – продолжатели и последователи идеи повседневного удовольствия и счастья («fun»), сложившейся у поколения «цифровых аборигенов» («six flag theory»): множественность идентификаций помогает интернационализировать и тем самым, обогатить все аспекты их жизни, повысить качество жизни, сочетая минимализм и «жизнь по своим правилам» («live life on your own terms»), достигая идеала, в том числе – идеала свободы (create your ideal lifestyle). Номады, как кажется, стремятся к личной свободе, однако, это стремление может быть как стремлением «от» (игнорирования и отрицания), так и стремлением «против» (отрицания и противопоставления). Это может быть и стремление к свободе «для» (автономности и интеграции). Все это формирует его маргинальную идентичность. Как типичный мигрант в мире мультикультурных сообществ, он не обладает целостной идентичностью, формируя расщепленную, лоскутно-фрагментарную идентичность или полностью утрачивая связь с «корнями» и ассимилируясь там, где живет постольку, поскольку основная часть его жизни протекает в мире виртуальных коммуникаций. Однако, во многих случаях речь идет о том, что формируется транс-идентичность «человека вселенной». Путешествие как передвижение превращает жизнь в моменты установления и разрыва близости с определенными людьми, местами и событиями; такое сближение или отдаление при этом считается обязательным, уместным и желательным. С другой стороны, для людей, ведущих оседлый образ жизни, динамика сближения и отдаления намного менее выражена, а, значит, вносит меньший вклад в текущее состояние, кратковременную перспективу жизни и трансформацию субъектов, в изменения их идентичности. Напротив, она вносит более интенсивный и часто более значимый вклад в развитие человека в долгосрочной перспективе. Модусы такого сближения – отдаления обретают специфическое название: соприсутствия и включенность для кратковременных циклов взаимодействия (в том числе у номад) и близость –отчуждение для долгосрочных. Вместе с тем, цифровой номадизм есть важная альтернатива иному, более глобальному способу отчуждения: виртуальным отношениям и контактам. Вопрос лишь в том что являясь «свидетелями реванша кочевого стиля жизни над принципом территориальности и оседлости» [1; 2], люди сталкиваются с проблемой деиндивидуализации, присущей толпам, а, значит, и лишаются того самого «ума» которыми явно или неявно гордятся многие номады. Цифровое кочевничество – следствие и причина активных изменений материальной и духовной культуры человечества, формирования в ней новых типов идентичности (систем духовно-

нравственных ориентаций, стратегий понимания себя и мира, моделей общения). В отдельных регионах цифровой нómадизм выражен меньше, чем в других: там, несмотря на общую мультикультурность большинства современных территорий, заселённых людьми, сохраняется традиционная культура и ее ценности: процессы и феномены седентаризма сочетаются с традиционными кочеваниями и миграции таким образом, который не нарушает целостности идентичности. Напротив, в регионах, отказавшихся от традиционных ценностей, в том числе ради глобализации и ее «вестернизированной» культуры «перекати-поля», седентаризм и миграции почти в равной мере приводят к фрагментации и разрушению идентичности: основа продуктивной и стабильной идентичности - духовно-нравственные ценности, деструктивная и нестабильная идентичность лишена стабильных духовно-нравственных опор, она мечется между «крепостью дома» и «беспределом улиц». Цифровой нómадизм в этом контексте также может быть результатом метаний: сценарий традиционного вестерна предполагает бесконечный путь к лучшему, «своему», отказ от «чужого» как мешающего или вызывающего какие-либо затруднения и запреты. При этом может возникнуть и уже местами возникает конфликт цифровых кочевников, перемещающихся в пределах одного-двух полисов и регионов, нómад «глобальных», ищущих для себя и место для себя в самых «заповедных зонах» мира и поселенцев, привязанных к определенной территории и идентичности. Особенно очевиден этот конфликт в отношении семейной жизни: «гостевые» и иные формы дистанционного брака и невозможность поддерживать длительные, глубокие, включенные отношения с одним и тем же человеком, если он не путешествует вместе с тобой, иллюстрируют деформации идентичности и ценностей человека как социального существа. Нómадизм как и иные формы «вестернизации» жизни отражают неспособность личности к установлению таких отношений, а, значит, неполноценность ее функционирования и затрудненность развития.

Идентичность нómад - идентичность «лоскутная», лишенная нравственных опор, живущая ощущением тотального преследования. Переживание преследования и связанное с ними «бегство» от реальности, себя (своего) или других (чужих), от реальных отношений с собой и миром, всегда было одним из симптомов идентичности «человека без корней». Напротив, человек с корнями, хотя и нуждается автономности, хотя и пересматривает свою идентичности и принадлежность, реинтегрируясь в общество на тех или иных основаниях, направлен именно к реальности, к глубоким и разносторонним отношениям с собой и миром. Наличие таких отношений есть критерий его социально-психологического здоровья, отсутствие – критерий нарушений и проблем разной степени длительности и интенсивности.

Литература

1. Бауман З. Индивидуализированное общество. - М.: Логос, 2005. - 390 с.
2. Makimoto T., Manners D. Digital Nomad. Chichester: John Wiley, 1997. 256p.
3. McLuhan M. Understanding Media. New York: Routledge Classics, Abingdon, 1964 (2001). – P. 309, 391.
4. Peters J.D. Exile, nomadism, and diaspora: the stakes of mobility in the Western canon // Home, exile, homeland: film, media, and the politics of place / H. Naficy (ed.). - New York: Routledge, 1999. – P.17-41

Дастан Токтасынов

*Казахский университет экономики, финансов
и международной торговли*

КАЗАХСТАНСКО-АЗЕРБАЙДЖАНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Ключевые слова: *международное сотрудничество, стратегическое партнерство, перспективы развития.*

Политические отношения. С момента установления дипломатических отношений (27 августа 1992 г.) связи Казахстана и Азербайджана развиваются в духе добрососедского партнерства, взаимовыгодного сотрудничества. Двусторонние отношения братских стран основаны на общих тюркских этнокультурных корнях, совместной истории в рамках Советского Союза, а также схожести политических и экономических позиций. Все эти факторы создают основу для еще большего сближения двух стран.

Двусторонние отношения развиваются в соответствии с установками и положениями Договора о стратегическом партнерстве и союзнических отношениях (май 2005 года). Между странами осуществляются контакты на высшем уровне, а также на уровне правительств. Основы дружбы между нашими государствами заложили Первый Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев и общенациональный лидер Азербайджана Гейдар Алиев. Благодаря личной дружбе двух мудрых политиков страны достигли положительных результатов во всех сферах двусторонних отношений [Гусейнова, 2012, 1].

Планомерно развиваются межправительственные связи. На сегодняшний день договорно-правовая база обеих стран насчитывает около 80 документов различного характера. В ноябре 2018 года состоялся рабочий визит Премьер-Министра АР Н.Мамедова в г.Нур-Султан, глава азербайджанского правительства отметил, что Азербайджан намерен углублять двустороннее сотрудничество с Казахстаном. Реализуется Дорожная карта двустороннего экономического сотрудничества на 2018-2020 годы.

Одним из приоритетных направлений двустороннего сотрудничества является согласование правового статуса Каспийского моря. Подписанная в августе 2018 года в городе Актау Конвенция о правовом статусе Каспийского моря, по мнению экспертов, позволит развивать свободное развитие транзитных перевозок, рыболовства, решения экологических проблем и борьбы с наркотрафиком. Казахстан сможет в полной мере использовать модернизированные порты Актау и Курык для связи с Азербайджаном и Ираном.

Торгово-экономические отношения. Казахстан и Азербайджан прилагают большие усилия по развитию торгово-экономических отношений. Товарооборот между странами в январе-июле 2018 года составил 141,5 млн. долл., что на 94,6% выше показателя за аналогичный период 2017 года (72,7 млн.долл.).

Казахстан в Азербайджан экспортирует: минеральные ресурсы (нефть сырая и газ), зерно, ячмень, путевое оборудование, барий, электрооборудование (аккумуляторы и т.д.), прутки из железа. В Казахстан из Азербайджана импортируются: морские суда, лодки, плавучие конструкции, продукты нефтепереработки, зерновые культуры, проросшую пшеницу, сульфат бариума, а также другие минеральные вещества [Нуриев, 2009,12].

Вместе с тем, по данным казахстанских исследователей, азербайджанские предприниматели проявляют большую активность по сравнению с казахстанскими. Так, в 2018 году в Казахстане было зарегистрировано около 800 действующих компаний с участием азербайджанского капитала (судостроительный завод, логистические центры, зерновые терминалы, завод по производству полиэтиленовых изделий и пластиковых труб), в Азербайджане же действует лишь около 70 фирм с казахстанским участием [Ногаева, 2018, 1].

Энергетическая сфера. С каждым годом объемы добычи казахстанской нефти увеличиваются, и в качестве надежных маршрутов экспорта энергоресурсов рассматривается транзитный потенциал Азербайджана. Особое внимание в казахстанско-азербайджанских отношениях уделяется развитию транзита казахстанской нефти по трубопроводу «Баку – Тбилиси – Джейхан», дальнейшему участию в рамках международных и региональных проектах как «Баку – Тбилиси – Эрзурум», Южный газовый коридор.

Рассматривая поставки нефти следует также отметить и потенциал месторождений газа стран ЦАР. По официальным данным, резервы Казахстана (1,9 трлн. куб.), Азербайджана (1,2 трлн. куб.), Туркменистана (17,5 трлн. куб.), и Узбекистана (1 трлн. куб.) составляют более 21 трлн. куб. газа. Резервные возможности демонстрируют потенциал для дальнейшего экспорта в Европу.

Наиболее яркие азербайджанские проекты – нефтепровод Баку-Тбилиси-Джейхан, газопровод Баку-Тбилиси-Эрзурум, а также Южный газовый коридор. Указанные проекты расширяют транзитные возможности для нефти и газа, добываемой в Казахстане. В связи с этим власти двух стран создали специальную рабочую группу по вопросам транспортировки сырья.

Азербайджанская диаспора Казахстана. Азербайджанская диаспора считается одним из многочисленных народов в Казахстане. Как и казахи, азербайджанцы являются представителями тюркоязычных народов. Высокая доля азербайджанцев находится в южных областях Казахстана (г.Алматы, Туркестанская и Жамбылская области). По официальным данным, каждый третий азербайджанец Казахстана проживает в Туркестанской области (32 600 чел., 73% от общей численности нации в РК). В г.Шымкент проживает 15 тысяч (в 2009 г. – 9 960 чел.) представителей этноса, занятые в сфере бизнеса, образования, культуры, строительства и торговли. Представители диаспоры в основном являются потомками депортированных из Азербайджана, Армении и Грузии в 30 и 40 гг. XX века, но и граждан из самого Азербайджана, эмигрировавшие в Казахстан в начале и середине 90-х годов.

В настоящее время в г.Шымкент функционирует Туркестанский областной азербайджанский национальный культурный центр. Культурный центр создан в ноябре 1999 года местным азербайджанским этносом. Основателем данного центра был Гурбанов Ислам Мамедович. Центром руководит Магеррамов Матляб Ахмедович (уроженец Физулинского района АзССР), член Ассамблеи народа Казахстана. Заместителем председателя центра является Гурбанов Арзу Арифовна (уроженка Нахичеванской АССР, преподаватель английского языка, юрист, кандидат педагогических наук). В центре создано отдельное молодежное крыло под руководством Гаджиева Гамзата. Центр организует международные мероприятия в сфере культуры и науки.

Таким образом, казахстанско-азербайджанское сотрудничество, развивающееся по нескольким сферам – политической, экономической, культурно-гуманитарной, а также по вопросам договорно-правовой базы имеет стабильное и перспективное будущее.

Литература

1. Гусейнова Р.З. Роль Гейдара Алиева в развитии многостороннего сотрудничества с тюркскими государствами. // Алматы: Вестник КазНПУ, 2012 - №2, с.20-23.
2. Ногаева А. Отношения Азербайджана и Казахстана: нет предела совершенству. // <http://www.stanradar.com/news/full/31735-otnosheniya-azerbajdzhana-i-kazahstana-net-predelaso-vershenstvu.html>
3. Нуриев Э. Казахстан и Азербайджан: перспективы сотрудничества и взаимодействия. Материалы казахстанско-азербайджанского круглого стола: Казахстан и Азербайджан: перспективы сотрудничества и взаимодействия. / Отв. ред. Б.К. Султанов. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2009, с.9-18.
4. Мамедов Р. Азербайджан и Казахстан не только хорошие соседи, но и долгосрочные партнеры. Интервью Чрезвычайного и Полномочного Посла АР в РК Рашада Мамедова Агентству Trend.az. – Баку, 18.03.2017. // <https://www.trend.az/azerbaijan/politics/2733516.html>

Ирина Кунина

Азербайджанский университет языков

ПОЛИТИКА МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА В КОНТЕКСТЕ ФОРМИРОВАНИЯ НОВОГО МИРОВОГО ПОРЯДКА

Ключевые слова: *мировой порядок, система международных отношений, мультикультурализм, этническая комплиментарность, толерантность*

Новые тенденции мирового развития связаны с действительно кардинальными переменами в социально-политическом ландшафте, трансформацией системы международных отношений. Сложившееся положение в международной системе коррелирует с состоянием миропорядка. При этом любые кардинальные метаморфозы, влияющие на существующий миропорядок, приводят к важным модификациям международной системы.

Мировой порядок определяется как порядок, поддерживаемый в мировом глобальном масштабе. На устойчивость этого порядка влияет ряд факторов, таких как увеличение числа участников международных отношений, усложнение характера их взаимодействий, вызовы безопасности, построение общего будущего в рамках глобализирующегося мира [Богатуров, 2015, с.5].

С момента формирования Вестфальской системы международных отношений была сформирована европейская подсистема, которая успешно функционировала, и стала совершенствоваться с формированием новой системы Венской. Этот период характеризуется появлением основного субъекта международных отношений – государств, формирующихся по принципу: одно государство – одна культура – одна нация. Однако, следует отметить, что сообщества данных государств не всегда соответствовали этой парадигме.

Однако, в ходе дальнейшего исторического развития при становлении новых систем международных отношений и преобразований мирового порядка ситуация с национальным составом постепенно менялась. Особенно это стало заметно после Второй мировой войны, при формировании мирового порядка в рамках Ялтинско-потсдамской системы международных отношений. Этот период характеризовался такими вызовами как массовые миграции, возникновение новых национальных государств

на месте бывших колоний, появление сложносоставных государственных образований со смешанным национальным, конфессиональным, а подчас и расовым составом. Все эти процессы в той или иной форме протекали всю человеческую историю, но именно мировой порядок, сложившийся после победы союзников, предопределил вектор дальнейшего развития общественно-политической мысли.

Современные процессы мирового развития придали новое измерение широкому кругу международных проблем. Распад СССР, крушение Ялтинско-потсдамской системы международных отношений стали причинами формирования новой системы международных отношений. Для этого периода также характерны: появление новых государств на политической карте мира, усиление глобализационных процессов, миграция и как результат этих явлений -тенденция возрастающего этнокультурного разнообразия государств. К тому же события последних лет, происходящие на Ближнем Востоке, стали ярким примером массовой миграции. И в результате, государства становятся все более многонациональными и поликультурными.

Этнокультурная и религиозная гетерогенность общества требует выбора особых политических механизмов управления культурным многообразием. Такой выбор необходим, так как любое поликультурное общество априори подвержено конфликтогенности, социальной напряженности. Л.Гумилев эти процессы связывает с таким явлением как этническая комплиментарность, которая может быть, как положительной, так и отрицательной, определяющей деление на «своих» и «чужих» [Гумилев, 1989, 224].

Исторически можно выделить четыре основных подхода к политике управления культурным многообразием, обладающих специфическими особенностями: ассимиляция, сегрегация, изоляция и политика мультикультурализма. Большой распространенностью и популярностью на протяжении определенного периода времени пользовалась политика мультикультурализма[Веретевская, 2018, 7].

Почему именно мультикультурализм? Во-первых, политика мультикультурализма предполагает равное уважение достоинства всех этносов, народов и равное отношение к их представителям, сопровождаемое государственной защитой их культурных прав.

Во-вторых, политика мультикультурализма создает широкую возможность диалога между различными частями общества, что в свою очередь консолидирует общество. При этом консолидация общества становится основным ресурсом культурного преобразования страны.

В-третьих, толерантность становится главным постулатом мультикультурального общества. Что тоже является немаловажным фактором.

США, Канада, Австралия –это страны, которые взяли на вооружение политику мультикультурализма, сформировали свои модели. Эти модели за короткий период времени стали наиболее эффективными и успешными. И таким образом, на примере этих государств мы видим, прямую зависимость политики управления этническим разнообразием и стабильностью государства. И это происходит на фоне согласования задачи национальной консолидации с тенденцией возрастающего этнокультурного разнообразия.

В тоже время отказ от политики мультикультурализма Германией, Францией и Великобританией пошатнул основы внутривнутриполитической стабильности как этих стран, так и Европы в целом. Именно отказ учитывать такие факторы как цивилизационная идентичность, межкультурные различия стал причиной роста общей политической неустойчивости.

Миропорядок представляет собой алгоритм, по которому организуется большинство социальных процессов, происходящих в глобализирующемся мире. Построение новой модели мирового порядка, отражающего сбалансированное развитие мира, определено концепцией «устойчивого развития». Эта модель напрямую связана с политикой управления этническим разнообразием государств, обществ. Основными категориями порядка являются: возрождение гуманных ценностей человечества, установление всеобщего мира, достижение единства мира через его многообразие, принятие «другого» и признание за ним права действовать в рамках установленного миропорядка.

Литература

1. Барановский В.Г. Трансформация мировой системы в 2000-х годах/ «Международные процессы» Журнал теории международных отношений и мировой политики, январь-март, 2015, с.30-35
2. Барановский В.Г. Основные параметры современной системы международных отношений. Часть III. Функционирование международной системы / Полис №5, 2012 с.148-158
3. Богатуров А. Современный международный порядок / «Международные процессы» Журнал теории международных отношений и мировой политики, январь-март, 2015, с.5-15
4. Веретевская А.В. Мультикультурализм, которого не было: анализ европейских практик политической интеграции этнокультурных меньшинств: монография- М: МГИМО-Университет, 2018

5. Герасимова О.Е. Модели этнической конструкции общества: проблемы и перспективы/Журнал Труды Санкт –Петербургского государственного университета культуры и искусств, Т.195 – СПб, 2013
6. Гумилёв Л.Н. Этногенез и биосфера Земли. - Л.: 1989., с. 224

Севиндж Сидеиф-заде
Азербайджанский университет языков

РОССИЯ И АЗЕРБАЙДЖАН: НА ВЕРНОМ ПУТИ В ЗАВТРАШНИЙ ДЕНЬ

Ключевые слова: *Азербайджан, Россия, диалог, мультикультурализм, Россияведение*

История российско-азербайджанских отношений корнями уходит глубоко в века успешно крепнет и развивается и в наши дни. Наблюдается взаимодействие, взаимопроникновение и взаимная трансформация идентичностей. Исторически сложившееся культурное многообразие в контексте современных трансформаций обуславливает потребность новой философии взаимодействия национальностей, культур и вероисповеданий.

Как отмечает Президент Азербайджанской Республики Ильхам Алиев, «испокон веков наш народ, превратив толерантность, терпимость и уважение к другим религиям и культурам в стиль жизни, вносил значительный вклад в этот процесс» [azertag.az/ru/xeber].

Межкультурный и межрелигиозный диалоги в Азербайджане являются прерогативой творческой интеллигенции, которая имеет несомненный авторитет как в стране, так и в масштабах всего мира. Азербайджанская диаспора России будучи самой многочисленной среди зарубежных диаспор, является частью общественно-политической, экономической и культурной жизни России и относится к категории диаспоры, оказывающей влияние на развитие межгосударственных отношений. Азербайджанцы, ставшие в России учеными, врачами, нефтяниками, служащими мельпомены, интегрировавшись в российское общество, обогащают и знакомят его с Азербайджаном. Совместно с комитетом Общественных связей Правительства Москвы, Библиотекой имени Некрасова проводятся Дни азербайджанской культуры, вечера, посвященные выдающимся национальным писателям, композиторам, художникам, ученым. Федеральная национально-культурная автономия Азербайджанцев России имеет свои региональные автономии. За годы работы Санкт-Петербургской НКА Азербайджанцев России была проделана большая созидательная работа.

В ноябре 2007 года вице-президент Фонда Гейдара Алиева Лейла Алиева выступила инициатором создания Азербайджанской Молодежной организации России - АМОП. Лейла Алиева рассказала об основных целях и задачах организации: «Мы сегодня с помощью азербайджанской молодежи формируем на российской земле важную общественную структуру под названием «АМОП». [www.amop.az] Организация стала самой активной азербайджанской молодежной организацией за пределами Азербайджана, проводящей мероприятия в Москве, Баку, Санкт-Петербурге, Твери, Иванове, Смоленске, Мурманске, Екатеринбурге.

В ноябре 2015 года вице-президент Фонда Гейдара Алиева Лейла Алиева была награждена медалью Пушкина «За большой вклад в укрепление дружбы и сотрудничества с Российской Федерацией, развитие экономических связей, сохранение и популяризацию русского языка и культуры за рубежом». Ранее Лейла Алиева была удостоена российских наград - медали «За заслуги перед Астраханской областью», медали «За заслуги перед Волгоградской областью» и Ордена святой равноапостольной княгини Ольги III степени.

Сборник статей «Мультикультурализм: тенденции и реальность», являющийся итогом совместных усилий и сотрудничества ученых Азербайджана и России, отражает в себе опыт наших стран в этом направлении и важные результаты, как бы призывая с уверенностью смотреть на совместное будущее развитие. Книга подготовлена на основе сотрудничества Института Литературы им. Низами Национальной Академии Наук Азербайджана и Ставропольского филиала Московского государственного педагогического университета. [Мультикультурализм: Тенденции и реальность., 2016] На основе договора между вышеназванными учреждениями в мае 2014 года была проведена видеоконференция, посвященная творчеству Нобелевского лауреата Михаила Шолохова. В новую историческую эпоху широкие возможности для межкультурного и межнаучного диалога, развития сотрудничества открывают договоры, подписанные Институтом литературы им. Низами с Санкт-Петербургским Смольным университетом (2014), Институтом Мировой Литературы им. Горького РАН (2015).

Подготовленные совместно с Институтом Литературы им. Низами и опубликованные в 2015-2016 годах пять посвященных азербайджанской литературе специальных выпусков-приложений к «Литературной Газете», издаваемой регулярно с 1929 года могут служить на новом историческом этапе одним из ярких образцов диалога между литературами и культурами России и Азербайджана.

Примером взаимоуважения и межкультурного диалога является жизнь русской диаспоры в Азербайджане. Члены русской общины участвуют во всех сферах жизни страны. Упрочнение культурных связей, расширение различных форм сотрудничества находит понимание в Азербайджане и России, развивая многолетнюю прочную основу мультикультурализма в действии. Россияне и азербайджанцы знают цену мирной жизни и самой жизни, прошедшие испытания Великой Отечественной Войны бок о бок, они сумели защитить не только себя, но и многие страны.

Строя общее межкультурное пространство президент Российской Федерации отметил: «Мы сотни лет опирались на свои ценности и они нас еще никогда не подводили». [<http://vm.ru/news/2014>]

На международном форуме «Диалог культур» состоявшемся в 2016 году в Санкт-Петербурге, было принято решение о создании единого информационного пространства для России и Азербайджана. «Единое информационное пространство – абсолютно логичный шаг для России и Азербайджана. Между нашими странами нет языкового барьера, нет идейных разногласий, а есть только многолетняя история дружбы и добропорядочного соседства». [Сотникова, 2016]

Созданная под руководством ректора Азербайджанского университета языков академика Камала Абдуллаева в 2017 году научно - исследовательская лаборатория «Россиеведение» сегодня в Азербайджане является центром, где проводится изучение России как социально - исторического, культурно-исторического и общественно – политического фактора. Посольство Российской Федерации в Азербайджанской Республике и представительство Россотрудничества в Азербайджанской Республике являются постоянными и активными участниками мероприятий, организуемых на базе Азербайджанского университета языков.

Литература

1. Президент Ильхам Алиев: Мультикультурализм – образ жизни в Азербайджане https://azertag.az/ru/xeber/Prezident_Ilham_Aliev_Multikulturalizm_obraz_zhizni_v_Azerbaidzhane-918990
2. Азербайджанская Молодежная организация России – АМОР www.amor.az
3. Мультикультурализм: Тенденции и реальность. (коллектив авторов) Баку, «Элм», 2016, 192 стр.
4. Прямая линия с Владимиром Путиным 17 апреля 2014 года. /<http://vm.ru/news/2014/04/17>)
5. Сотникова Н.Н. Культура мира. Коллективная монография «Мир и культура: основы современного социума». Ставрополь. 2016, 134стр. (из выступления депутата Госдумы, руководителя межпарламентской группы дружбы Россия-Азербайджан Дмитрия Савельева).

Тахмина Агакишиева

институт Философии Национальной Академии Наук Азербайджана

ГЕЙДАР АЛИЕВ – ЛЕГЕНДАРНАЯ ЛИЧНОСТЬ МИРОВОГО МАСШТАБА

*Патриотические чувства внутренне присущи человеку.
Если их нет, то человек лишен духовности*

Гейдар Алиев

Ключевые слова: *Азербайджан, общенациональный лидер, азербайджанство, патриотизм, мультикультурализм, толерантность*

Бывший Президент США Джордж Буш: Я восхищен очевидным лидерством, отвагой, широким мировоззрением и уникальными ораторскими способностями всемирно известного государственного деятеля Гейдара Алиева [<https://news.day.az>]. Гейдар Алиев за время своего энциклопедического президентства создал колоссальную организационную, титаническую творческую работу, а также уникальное научное, теоретическое и духовное наследие. В наследии Гейдара Алиева особое место занимают любовь к Отчизне, любовь к азербайджанскому народу, чувство азербайджанства. Он считал все это духовным принципом для человека. «Для каждого человека его национальная принадлежность является источником гордости. Я всегда гордился и сегодня горжусь тем, что я – азербайджанец». Это высказывание великого политика выражают его идеологию азербайджанства, государст-

венности, независимости и демократии. На самом деле, каждый азербайджанец должен гордиться своей родиной, как Азербайджан. И каждый азербайджанец должен величаться своей великой историей, древней и богатой культурой. Наследие азербайджанцев – главная цель теоретического наследия Гейдара Алиева. Эту концепцию, как государственную идеологию он так выдвигает в своем глубоко содержательном выступлении в 2001 году на I съезде азербайджанцев мира: “После обретения государственной независимости Азербайджана, азербайджанство стало основной идеей для азербайджанцев, проживающих в Азербайджане и во всем мире. Мы должны всегда объединяться вокруг этой идеи” [Афендиев, 2001, 1 -7].

Да, сегодня неоспоримо, что Азербайджан ассоциируется с именем Гейдара Алиева. Азербайджанский народ восхищается тем, что благодаря глубокой эрудиции Гейдара Алиева Азербайджан стал независимым государством. Благодаря фундаментальному политическому мировому масштабу наш азербайджанский народ славится своей устойчивой толерантностью. Благодаря именно Общенациональному Лидеру наша современная республика пользуется известностью своими неповторимыми сказочными нематериальными, национально - духовными ценностями и т.д.

Следует отметить, что в мае 2019 года азербайджанский народ с большой гордостью отметит 96 – ление феноменального политика мирового масштаба. Можно перечислить ряд многочисленных факторов во всех областях связанных с именем Общенационального Лидера, сыгравшую ключевую роль в развитии современного Азербайджана. Помимо всего этого, автор работы делает акцент на очень важную сферу с большой значимостью - Идеология азербайджанства Гейдара Алиева и мультикультурализм. Мультикультурализм и толерантность – один из самых важных стратегических курсов государственной политики в Азербайджане. Благодаря Гейдару Алиеву Азербайджан признан в мире, как страна, экспортирующая не только нефть и газ, но, и ценности мультикультурализма, и толерантности. Вследствие этого представители различных национальностей, религий, и культур в Азербайджане говорят на своих родных языках, сохраняют национальные обычаи и традиции, не сталкиваясь ни с какими проявлениями дискриминации, свободно осуществляют деятельность в различных сферах, сохраняются и реставрируются исторические памятники, мечети, церкви, синагоги, храмы.

Однозначно, в нашем современном обществе создана уникальная атмосфера терпимости, толерантности. Логика проста, в обществе, где нет ценностей мультикультурализма и толерантности, возникает опасность развития идеологии, направленная на разжигание национальной розни и преуменьшение других наций, нетерпимости на религиозной и этнической почве, протест и нежелание всего, что на первый взор выглядит посторонним. В контексте идеологии азербайджанства и мультикультурализма, Азербайджану повезло в том, что благодаря стремлению Гейдара Алиева в обществе расцвела и окрепла эта идеология, которая и сегодня помогает всем удержаться в сложных обстоятельствах.

Следует иметь в виду, что одним из носителей идеологии азербайджанства является азербайджанский язык и позиция патриотизма, который располагается, как важный элемент в процессе государственного строительства.

“Гейдар Алиев и азербайджанский язык! Эти два имени с 60-х годов всегда упоминаются вместе на одной высоте. Так – как Гейдар Алиев с 1969 года со дня своего руководства приподнес азербайджанский язык не только, как средство общения, но и превратил его в государственную политику” [Кулиев, 2003, 3-23].

Патриотизм – это сила народа. Это сила каждого отдельно взятого человека. Каждый человек, каждый гражданин должен воспитываться в духе патриотизма. Говоря о патриотизме общенационального лидера Гейдара Алиева, необходимо уделить особое внимание одному вопросу, что Гейдар Алиев в годы независимости пришел к власти по желанию и настоянию народа. В те годы Азербайджан как независимое государство находился на грани исчезновения с политической карты мира. Целенаправленно и последовательно вбивалось в сознание людей, что Карабах исторически был территорией Армении. Азербайджанский народ боролся за Азербайджан, которому нужен был лидер, сумевший вывести страну из очень тяжелой ситуации. Эту потребность народа полностью осуществил Гейдар Алиев. С его возвращением к власти прекратились и конфликты и несогласие среди различных фракций внутри страны. Борьба за власть превратилась в борьбу за Азербайджан. Люди увидели и уверились в том, что есть великий лидер, выступающий с позиций национальных интересов, решительно вступивший в борьбу за их осуществление. Он вселил в народ эту веру, возможность бескорыстной борьбы за Родину и народ. Этот факт стал великим образцом патриотизма.

Необходимо констатировать, что Гейдар Алиев - уникальный пример для подражания в воспитании будущего поколения в духе патриотизма. Эти высказывания о Гейдаре Алиеве обоснованно заверяют, что мифический лидер был всемирно прославленным, многогранным политиком и одним из исключительных государственных деятелей.

В ходе исследования, автор коснулась также Нагорно-Карабахского конфликта. В результате этой розни 20% азербайджанских земель находится под оккупацией армянских сепаратистов. Даже при всем при этом сегодня, несмотря на продлевающийся Нагорно – Карабахский конфликт, Азербайджанская Республика, азербайджанский народ грамотно изучая школу Гейдара Алиева и в этом отношении придерживаются политикой мультикультурализма и толерантности. В настоящее время в нашей стране, без каких – либо проблем проживает порядка 40.000 армян. Интересно, как именуют армяне этот подход? Разве это не толерантность? Разве это не мультикультурализм?

В заключении автор работы с ударением подчеркивает, что Азербайджан – родина мультикультурализма и толерантности! Гейдар Алиев – вечное знамя азербайджанского государства! Идеология азербайджанства – кредо азербайджанского народа!

Литература

1. Афендиев Тимучин "Heydər Əliyev və milli – mənəvi dəyərlərimiz"//Bakı, 2001,260 s.
2. Кулиев Вилаят "Heydər Əliyevin dil siyasəti" // Bakı, «Nurlan»,2003, 100 səh.
3. <https://news.day.az/politics/894921.html> - Гейдар Алиев: выдающийся государственный деятель, политический гигант, историческая и легендарная личность – Дата обращения 18 марта 2019 г.

Фируза Хаятова

Азербайджанский университет языков

Кафедра Регионоведения

СОВРЕМЕННЫЕ МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ И МУЛЬТИКУЛЬТРАЛИЗМ

Ключевые слова: *политика, мультикультурализм, толерантность*

Как мы знаем в современном мире почти не осталось государств, которые можно назвать моноэтническими. Народы уже давно не отождествляются с одной национальностью составляющих их людей. Это социальные общности, отличающиеся по цвету кожи, этнической, религиозной принадлежности, образу жизни. Такая неоднородность часто становится причиной напряженности и конфликтов, которые дестабилизируют социальное единство общества, а нередко и угрожают его существованию. Мультикультурализм же базируется на равноправном диалоге различных этнокультур, имеет потенциал, адекватно отвечающий социальным вызовам современности, позволяющий выделить его из ряда других моделей сосуществования.

Как известно ключевым элементом мультикультурализма является толерантность, целью которого является мирное сосуществование культур. Идеи мультикультурализма популярны в странах Европы, где издавна присутствует высокий уровень культурного развития. Что связано с тем, что этот термин возник именно на Западе.

Мультикультурализм - это политика, направленная на развитие и сохранение в отдельно взятом государстве и мире в целом культурных различий. От политического либерализма мультикультурализм отличается тем, что он признает права этнических и культурных групп с целью сохранить свою идентичность, он не является таким «плавильным котлом», где предполагается слияние всех культур в одну [Куропяткин, 2000, 47].

В современном мире где много безразличия и насилия идеи мультикультурализма просто необходимы. Политики всего мира понимают значимость межкультурного диалога. Оценивая значимость мультикультурализма и межкультурного диалога, то можно сформулировать вопрос: Что будет с миром, если отрицать значимость межкультурного диалога, и что можно предложить миру взамен мультикультурализма? Как исследователь я считаю что, современный мир должен базироваться на принципах мультикультурализма.

Наиболее востребованной в последние десятилетия политикой, направленной на поиск и опробование подобного рода механизмов, политикой, стремящейся обеспечить цивилизованные и гармоничные отношения различных этнокультурных групп в рамках единого общества, политикой, стремящейся обеспечить единство разнообразного, является политика мультикультурализма [Веретевская, 2008, 156].

Власти ведущих западноевропейских государств фактически прибегли к мультикультурным механизмам, ставя перед собой цели, кардинальным образом отличные от тех, для достижения которых эти механизмы были разработаны, успешно применялись и продолжают применяться в государствах переселенческих. Так политика «мультикультурализма» в Западной Европе не имела цели

интегрировать общество на почве конструктивного политического объединения равнозначных и равноценных культурных групп посредством включения их в диалог по поводу определения общего блага. Наоборот, заимствованные из политической практики государств Нового света мультикультурные институты использовались для того, чтобы, с одной стороны, создать видимость поликультурного диалога для снижения общей напряженности и одновременно не допустить ряд не доминирующих культурных групп к реальному участию в общегражданском процессе формирования идеи общего блага. Мультикультурный диалог между государствами должен иметь реальные отношения, а не создавать видимость поликультурного диалога.

Азербайджан стал одним из адресов мультикультурализма в мире, и этот почетный статус уже признается мировым сообществом. Неслучайно, что именно в Азербайджане проводились различные международные форумы на тему мультикультурализма.

Азербайджанская модель мультикультурализма основана на принципах гуманизма. Мультикультурализм играет большую роль при урегулировании конфликтов между народами и цивилизациями, именно когда на международной арене господствуют безразличие и национальная нетерпимость. Мультикультуральная политика, проводимая азербайджанским правительством по отношению к национальным меньшинствам и религиозным группировкам, изучается со стороны государств мира широко и с большим интересом. На фоне тенденции роста конфликтных ситуаций, спорных диалогов между цивилизациями, Азербайджан тем не менее не перестает оставаться мультикультуральной страной [Джаббарова, 2016, 497- 498].

Неоднократно Президент Азербайджанской Республики господин Ильхам Алиев призывал в своих речах международную общественность к поиску конкретных механизмов межкультурного диалога и обособлению значимости принципов толерантности в системе международных отношений. При этом глава Республики отметил то, что Азербайджан может стать уникальным примером, некой универсальной моделью толерантности и межкультурного диалога. Мы считаем, что многие страны мира должны брать пример с нашей республики и на деле показать насколько они верны принципам мультикультурализма.

Обозначив межкультурный диалог и мультикультурализм в качестве политико-идеологической ценности современной системы международных отношений, господин президент выступает против конфронтационных тенденций, локализации и разобщенности мира [Усубалиев, 2011, 2.]. Страна, у которой пропаганда принципов межкультурного диалога является одним из основных и принципиальных направлений ее внешней политики, которая при этом находится на стыке Востока и Запада, имеет все объективные предпосылки для закрепления за собой статуса мирового центра межкультурного диалога.

Для преодоления негативных последствий мультикультурализма необходимо совершенствовать миграционное законодательство, выработать единую стратегию по координации деятельности миграционных служб Западной Европы.

Применения политики мультикультурализма в Западной Европе безусловно будет полезно при выборе вариантов решения проблемы поликультурности и в других регионах, где эта проблема сегодня обостряется, которая, исторически являясь полиэтническим, поликонфессиональным, и, соответственно, поликультурным государством сегодня сталкивается с новыми поликультурными вызовами. Мы надеемся, что в будущем мировое сообщество примет мультикультурные ценности и будут следовать принципам мультикультурализма в своей политике.

Литература

1. Антонова В. Мультикультурализм. М. ООО «Вариант». ЦСПГИ. 2012. С. 10.
2. Веретевская А.В. Мультикультурализм которого не было Москва. МГИМО. 2008. 184 с. с. 156
3. Джаббарова Ш. Политика мультикультурализма как основа устойчивого развития Азербайджана // Междунар. науч. конфер. «Мультикультурализм является государственной политикой и образом жизни в Азербайджане ». Баку. 2016.С. 497-498.
4. Куропятник А.И. Мультикультурализм: проблемы социальной стабильности полиэтнических обществ. Изд-во СПбГУ, 2000. 207 с. с. 47
5. Терборн Г. Мультикультурные общества. Социологическое обозрение. Т. 1. № 1. 2001.
6. Уншанова И.А. Глобализация и мультикультурализм: пути развития. Вестник Новгородского государственного университета. 2004. № 27. С. 61-65. «Религия и закон». [Электронный ресурс].
7. Усубалиев А. Толерантность и мультикультурализм. Газета ЭХО, 14 апреля 2011.
8. Schlesinger A. M. Jr. The Disuniting of America. Reflections on a Multicultural Society. 2nd ed. N. Y.: W. W. Norton & Company, 1992. P. 16-17.

Вера Чулий, Мариям Арпентьева
Российского государственного социального университета филиал
В г.Наро-Фоминск, Калужский государственный университет
имени К.Э.Циолковского

МАССОВЫЕ МИГРАЦИИ: ОТ АССИМИЛЯЦИИ К ЗАВОЕВАНИЮ

Современная эпоха характеризуется обострением многих процессов, включая процессы глобализации и индивидуализации, экспансии представителей одних культур в отношении представителей других культур, поиском человека своего уникального места в мире. Последствия этих процессов выходят далеко за рамки индивидуальных. Уже с середины XX века наблюдается, по выражению Э. Смита, «этническое возрождение» (ethnic revival), или подъем этнонационализма как деколонизации, борьбы с экономической, социальной и политической дискриминацией мигрантов и на рубеже веков – утверждение нациями собственного существования и культуры, вопреки тенденциям глобализации, декларация «нестираемых различий» и требование их публичного признания странами и миром в целом. В борьбе наций за признание смешались три больших тенденции: стремление к разнообразию и индивидуальности, борьба против дискриминации или неравенства, саморефлексия и индивидуализация, признание ценности и желание реабилитировать негативную идентичность, включения в мировое сообщество «на равных», вестернизация культур мира и глобализация, а также эгалитаризм и властные амбиции одних народов наряду с плюрализмом и толерантностью других. Поэтому С. Бенхабиб обозначила ситуацию культурного плюрализма термином радикальный, или мозаичный мультикультурализм, понимая под последним наличие в пределах одного политического образования четко дифференцированных общностей, сохраняющих свою идентичность и границы, подобно элементам, составляющим весьма индивидуальную мозаику. Мозаичный мультикультурализм предполагает набор механизмов, обеспечивающих долгосрочное функционирование: эгалитарная взаимность, добровольное самопричисление, свобода выхода и ассоциации. Это особенно важно потому что современные виды миграции, как вынужденной, так и добровольной, могут рассматриваться как территориальная экспансия: миграции больших этнических групп на территории стран с резко отличными культурами приводят к интенсивным деформациям культур и более или менее обширным «захватам» территорий мигрантами, начинающими насаждать свою культуру. Миграционные потоки, размывая этническую и религиозную однородность того или иного государства, формируют в пределах его территории очаги различных культур: происходит «колонизация наоборот»: «поток мигрантов неоднороден: для одних категорий достаточно простейшей первичной адаптации, другие нуждаются в максимальной интеграции. Как показывает теоретический анализ отечественных и зарубежных исследований проблем глобализации и мультикультурализации, смешивания культур и их взаимовлияния, в современном человечестве культуре миграционные потоки достигли критического значения. Они начали задавать проблемы и определять формы и качество отношений людей, побуждая практиков и теоретиков рассматривать разные страны и сообщества в качестве принимающих и отправляющих, общества большинства и меньшинства, «западных» и «восточных», «северных» и «южных», «цивилизованных» и «примитивных», «христианских» и «мусульманских», «индивидуальных» и «общенациональных». При этом возникают множественные попытки исследования того, что же происходит с каждым конкретным человеком и какие варианты взаимодействия человека и культуры - индивидуализация и обособление или ассимиляция (поглощение) и интеграция, - наиболее типичны. В современном мире часто говорят о мультикультуральности цивилизации [Арпентьева, 2014; Бенхабиб, 2003; Касавин, 1997]. Современная концепция транснационализма предполагает, что мигранты и диаспоры связывают разные общества, они являются «трансмигрантами»: существуя в разных местах и сообществах, в своих действиях они опираются на множественные рамки референций. Мультикультурный контекст предполагает формирование у представителей и у тех, и других групп /диаспор множественной и неоднородной, гетерогенной и полиморфной репрезентации культурной и личностной идентичности: формы понимания себя и мира, возникающие на полях и в центре доминирующей и подчиненной культур, могут использоваться для «переосмысления сложных, множественных, мультикультурных реалий, которые составляют этнокультурное различие. При этом даже «представители принимающего большинства» начинают не только терять позиции «принимающей нации», «большинства», но и ощущают себя чужими в своей стране, становятся психологическими «мигрантами», вынуждаясь обстоятельствами жизни жить в условиях резкого изменения культуры, как это происходит в современной Европе. При этом «Принадлежность мигранта расщеп-

лена между опытом «домашнего очага» и «беспределом улицы» [Толкачев, 2013, 1]. Представители разных культур меньшинства и большинства так или иначе признают свою собственную этническую гибридность как данность, иницирующую силу и власть, исследуют пути превращения своего этнического сообщества в культурно значимый, действующий слой общества. Эти поиски неотделимы от процесса превращения или ассимиляции, которая идет параллельно с процессом зарождения нового, «гибридного». Субъект мультикультурного контакта, обладающий переходной двойственной или «гибридизированной» идентичностью, расположенной «где-то между», «над схваткой», отражает диалектику бинарной оппозиции «общности — необщности», «принадлежности — непринадлежности» к той или иной нации [Арпентьева, 2014; Касавин, 1997, 84]. Политика мультикультурализма должна быть дифференцированной, важно, и не создавать систему специфических групповых прав, затрудняющих гражданскую консолидацию («реактивный мультикультурализм» (differential multiculturalism) как самоизоляция, самогеттоизация, подобные американским). «Предоставление преимуществ» должно выровнять права («программа поддерживающих действий»), а не создать преимущества («программа предоставления преимуществ»). Любая асимметрия идентичности человека относительно идентичности других людей: чрезмерное самовозвышение или самоуничижение, бессистемность и фрагментарность, нестабильность и неподвижность, - ведут к разрушению отношений и дальнейшим нарушениям внутреннего баланса: гордыня и чувство превосходства перерождаются в нежелание видеть в других людей, стремление подавлять и контролировать мир. Ревность и стремление «тянуть одеяло» жизни на себя, быть «избранной» (самой любимой) нацией - к отказу от любви к кому-то, кроме себя, фашизму и консервации развития, аномии как потере нравственных основ жизни и отказу от любви.

Литература

1. Арпентьева М.Р. Проблемы взаимопонимания в мультикультурном консультировании // Представительная власть — XXI век. 2014. № 7-8 (134-135). С. 59-65.
2. Бенхабиб С. Притязания культуры. М.: Логос, 2003. С. 9, 31.
3. Касавин И.Т. «Человек мигрирующий»: онтология пути и местности // Вопросы философии, 1997, № 2. – С. 84.
4. Ле Коадик Р. Мультикультурализм// Débats sur l'identité et le multiculturalisme / Отв. ред. Е. Филиппова и Р. Ле Коадик. М.: ИЭА РАН, Наука, 2005. Р. 78-104, 126-149.
5. Минигалиева М.Р. Толерантность и мультикультурализм. Калуга: КГУ им. К.Э. Циолковского, 2012. 332 с.
6. Толкачев С.П. Мультикультурализм в постколониальном пространстве // ИГП «Знание. Понимание. Умение». 2013. №1. С 1.

Газиз Шаймерден

Костанайский государственный педагогический университет

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМ И ГЕОПОЛИТИКА – КОННОТАЦИЯ СМЫСЛОВ

Ключевые слова : *толерантность, мультикультурализм, глобализация, цивилизация*

1. Дефиниции мультикультурализма и толерантности.

В плане идеологии мультикультурализм – это мировоззрение, общие принципы, которые допускают совместное сосуществование различных культур. Это норма либеральных ценностей, допускающая культурное разнообразие и гарантирующая право быть другим, право вероисповедания, традиций и т.д. Вторая сторона мультикультурализма – это уважение и терпимость к «другим», то есть принцип толерантности. Собственно, по мнению автора, именно толерантность лежит в основе мультикультурализма.

В плане политического воплощения мультикультурализм – это практика государства, иными словами политическая программа по решению национального вопроса, которая подразумевает уравнивание в правах всех групп населения. Существуют два варианта его решения – интеграция или ассимиляция.

Достаточно успешная реализация первого варианта осуществлена в Канаде, где мультикультурализм считается официальной политической доктриной, законодательно оформленной в 1971 году. Классическим выражением второго варианта является модель «плавильного котла», реализованного в

США, государства созданного на основе иммигрантов. (В последнее время модель «салатницы», из соображений политкорректности).

Для современной Европы, испытывающей наплыв беженцев и иммигрантов со всего света, национальный вопрос – самый острый в настоящее время. Вариант ассимиляции, практиковавшейся в Европе в XIX–XX вв., не решил поставленных задач, пришедшая ей на смену новая доктрина мультикультурализма, которая должна была решить проблему интеграции иммигрантов в европейскую культуру, потерпела крах.

Идеальное мультикультурное общество – это общество без этнических и конфессиональных конфликтов, с высоким уровнем толерантности.

Возможно ли такое общество в современном мире?

2. Глобализация и разлом цивилизаций.

Идеологию мультикультурализма похоронила глобализация.

Современный мир – это мир глобализующийся, он стал другим, но не стал более миролюбивым. Изменилась главным образом только расстановка сил на международной геополитической арене и возникли новые вызовы в виде экономической глобализации и нового противостояния цивилизаций. Современный мир выстраивается в многополярной асимметричной архитектуре, которая в обозримом будущем может трансформироваться в американо-китайскую биполярную систему. Позиции США как супердержавы ослабевают, на уровень второй экономики мира выходит Китай. Россия, занимая фактическое положение региональной державы стремится взять реванш и желает быть равноправным геополитическим актором, наравне с США и Китаем. Растет геополитический и экономический вес Индии, арабо-мусульманского мира. Растут новые центры силы, мир становится многополярным.

Глобализацию характеризуют как уникальное пересечение глобальных влияний во всех сферах – она своеобразно объединяет тенденции политической, военной, экономической, миграционной, культурной и экологической систем. Вестернизация как процесс распространения западных ценностей по всему миру и как одно из проявлений глобализации нивелирует социокультурное разнообразие других цивилизаций, сопровождается кризисом базовых ценностей, проблемами в формировании национальной идентичности, вплоть до угрозы потери собственной самобытности.

3. Самоидентификация как ответ на вызов глобализации.

Глобализация неизбежна. Ее следствием стала мультикультурность многих стран. Однако, чем более мир превращается в единое целое, тем более множатся различия и в первую очередь цивилизационного свойства. Мир движется к новому порядку мироустройства, основанного на принципах цивилизационности.

В настоящее время процесс самоидентификации этноса наблюдается практически во всем мире. Это своеобразная реакция национальных обществ и государств на западный модерн и сопровождающую его вестернизацию.

Как пишет С. Хантингтон, «в мире после холодной войны наиболее важными между людьми стали уже не идеологические, политические или экономические различия, а культурные. Народы и нации пытаются дать ответ на самый простой вопрос: кто мы есть. И они отвечают традиционным образом – обратившись к понятиям, имеющим для них наибольшую важность. Люди определяют себя, используя такие понятия, как происхождение, религия, язык, история, ценности, обычаи и общественные институты. Они идентифицируют себя с культурными группами: племенами, этническими группами, религиозными общинами, нациями и – на самом широком уровне – цивилизациями. Не определившись со своей идентичностью, люди не могут использовать политику для преследования собственных интересов. Мы узнаем, кем являемся, только после того, как нам становится известно, кем мы не являемся, и только затем мы узнаем, против кого мы» [Хантингтон, 2007, 15].

Основными тенденциями в эволюции современного и будущего миропорядка будут – модерн (глобализация), контрмодерн (цивилизационный разлом и религиозный ренессанс) и постмодерн.

4. Казахская модель межэтнического и межконфессионального согласия.

Казахстан в настоящее время испытывает мощный прессинг в виде идеологического, информационного, экономического и политического давления, в первую очередь со стороны нашего северного соседа. Говорить о каком-либо серьезном информационном и идеологическом влиянии Запада или Востока (в лице Китая) на казахстанское общество не приходится, поскольку подавляющее большинство граждан РК не владеет английским и тем более китайским языком. Зато русским языком владеют практически все граждане Казахстана.

В стране сложилась парадоксальная ситуация, когда без знания государственного языка жить можно, а без знания русского – невозможно. Межнациональные проблемы существуют, даже стали

еще острее. Косметические воздействия в виде созданной Ассамблеи народа Казахстана не принесли желаемого результата. Особенно это стало заметно во время армянского инцидента в январе 2019 года в Караганде, когда конфликт пришлось решать силами акимата и силовиков. Чиновники АНК и партии Нур Отан при этом оставались в стороне.

Созданием казахстанской модели межэтнического и межконфессионального согласия специально не занимались. Уникальность этой модели, о которой постоянно «поют» партийные функционеры от Нур Отана, заключается в беспредельном терпении казахского народа и административном и силовом ресурсе власти, который применялся в нейтрализации сепаратистских настроений русского населения северных и восточных областей и в жестоком подавлении малейших ростков национально-патриотического движения страны в угоду Москве.

В сущности, казахстанская модель межэтнического и межконфессионального согласия – это такой же миф, как затасканные идеологические клише о дружбе народов и «советский народ» в СССР. Главная задача этого мифа – создание имиджа гармоничного мультикультурализма в Казахстане. Для реализации мифологической картины межнационального согласия были принесены в жертву интересы национального возрождения казахской нации, ее языка и культуры.

Из 18-ти миллионного населения РК – русский и русскоязычный сегмент составляет почти 3,5 млн. человек. А также 1500 русских школ. Вариант его ассимиляции невозможен. Для этого необходимо численное превосходство титульного населения в 5-7 раз в северных и восточных областях, где этническая картина совершенно обратная. Вариант интеграции в виде казахстанской модели межэтнического и межконфессионального мультикультурализма оказался провальным, поскольку два основных социокультурных сегмента: казахоязычный и русскоязычный не слились в нечто единое целое.

Аннексия Крыма в 2014 году наглядно продемонстрировала тот факт, что для супердержав международное право является полной профанацией, а для России в данном случае – «фильминой грамотой». Будапештское соглашение 1994 года, благодаря которому Украина отказалась от ядерного оружия в обмен на гарантии суверенитета и территориальной целостности, оказалось простой бумажкой, не имеющей юридической силы.

Урок Украины оказался ушатом ледяной воды для политического руководства Казахстана. Стало понятным, что международные договоры и различные меморандумы не могут гарантировать территориальной целостности страны.

Вторым уроком оказалось осознание того, что формула – «сначала экономика – потом политика» оказалась ошибочной. Не хлебом единым жив человек. Решая непростые экономические проблемы в 90-х годах, совершенно забыли о духовности и идеологии. В результате духовное пространство казахстанского общества оказалось девственным полем, где различные миссионеры пытались посеять «пальмы и кукурузу» одновременно. В результате мы получили растущую в геометрической прогрессии салафитскую общину, разгул различных деструктивных религиозных культов и дезориентированное в морально-нравственном и патриотическом плане поколение, для основной массы которого коррупция, казнокрадство и материальное благополучие стали целью и нормой жизни. Волна терактов в 2011-2012 гг. и массовые аресты молодых чиновников за последние несколько лет – являются весьма убедительным доказательством.

Урок Украины заставил, наконец-то, власть обратить внимание на вопросы национальной идентичности, религиозного образования и патриотического воспитания. В декабре 2015 года власть «родилась» Концепцией укрепления и развития казахстанской идентичности и единства, в апреле 2016 года выдала Патриотический акт – Мәңгілік Ел. Далее, в апреле 2017 года – опубликована программная статья Президента «Рухани жаңғыру», в которой поставлена глобальная цель – модернизация общественного сознания. Конкретизацией этой цели и вытекающих из нее задач стала последняя статья Президента – «Семь граней Великой Степи», опубликованная в ноябре 2018 года. Несколько ранее, весной 2018 года была озвучена концепция трехязычного образования.

Качественное содержание Концепции казахстанской идентичности и Патриотического Акта оставляют желать лучшего, поскольку не отразили ожиданий патриотически настроенной части общества. Политической казахстанской нации как оказалось, не существует. Земельные митинги в мае 2016 года это подтвердили, когда на протесты вышли только лица титульной нации. Остальных граждан РК эти проблемы не волновали. Для формирования единой казахстанской гражданской и политической нации необходимо соответствующее воспитание нескольких поколений. И то не факт, что получится.

Но главные выводы заключаются в другом. К сожалению, мы уже потеряли поколение, родившееся в 90-х гг. Все эти программные документы должны были появиться как минимум двадцать лет

назад, переход на латиницу и концепцию трехязычия также нужно было реализовать в конце 90-х – начале 2000 гг. Единственное утешение в том, что поворот начался и остается надеяться на то, что процесс не остановится.

5. Заключение.

Азербайджан обладает целым рядом преимуществ по сравнению с Казахстаном. Во-первых, Баку не связан политическими узами различных союзов, как то: ШОС, ОДКБ, ТС-ЕАЭС. Во-вторых, наличие по соседству братской Турции, являющейся флагманом Тюркской цивилизации. В-третьих, Г. Алиев, в отличие от Д. Кунаева, в свое время сумел добиться создания полного кластера нефтяной отрасли. В результате экономика Азербайджана практически не подвержена «голландской болезни», какой сейчас страдает экономика РК. В-четвертых, наличие немногочисленных иноэтнических групп. Данные обстоятельства позволяют политическому руководству Азербайджана осуществлять независимый внешнеполитический курс и внутреннюю политику мультикультурализма, в которой немногочисленные нетюркские диаспоры будут представлять некую этническую экзотику в гомогенной картине государства.

Литература

1. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. Пер. с англ Т. Велимеева, М – АСТ, Москва, 2007. – 571 с., С. 15.

Ровшан Шамаев

Финансовый университет при Правительстве РФ

ПРОБЛЕМЫ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО КОНТРОЛЯ ЗА СОБЛЮДЕНИЕМ АНТИДОПИНГОВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Ключевые слова: *международное антидопинговое законодательство, допинг, ВАДА, МОК, международное спортивное право*

Актуальность проблем соблюдения международного антидопингового права не вызывает сомнений. Проблема допинга в настоящее время является одной из ключевых в современном спорте, поскольку его употребление спортсменами не только дискредитирует основы спорта как в мировом значении, так и национальном, но и наносит ущерб экономической и политической репутации государства.

В настоящее время данный вопрос особенно актуален для России. Значительное число российских спортсменов не были допущены на Олимпийские игры в Рио-де-Жанейро и Пхенчхане.

Международное антидопинговое право является институтом международного спортивного права и представляет собой совокупность правовых норм, направленных на регулирование общественных отношений, которые складываются при противодействии применению допинга на международном уровне.

Первоначально под допингом понималось использование субстанций, искусственно повышающих эффективность выступлений. Наиболее полным можно считать определение допинга, данное Международным конгрессом по спортивной медицине (Страсбург, 1965 г.): «Допинг – это введение в организм человека любым путем вещества, чуждого этому организму, какой-либо физиологической субстанции в ненормальном количестве или какого-либо вещества неестественным путем для того, чтобы искусственно и нечестно повысить результат спортсмена во время выступления на соревнованиях».

Международная борьба с допингом нашла свое отражение в правовых актах различного уровня. Прежде всего стоит отметить принятую Генеральной конференцией ООН в Париже 21 ноября 1978 года Международную конвенцию о борьбе с допингом в спорте, которая принята в рамках стратегии в области физического воспитания и спорта и заключается в содействии предотвращению применения допинга в спорте и борьбе с ним. В рамках Совета Европы действует Конвенция против применения допинга 1989 г. и Дополнительный протокол от 12 сентября 2002 г. к данной Конвенции. Но основным документом по борьбе с допингом можно считать Всемирный антидопинговый кодекс 2003 года, который действует в новой редакции 2015 года.

Главным органом по борьбе с допингом является Всемирное антидопинговое агентство, основной задачей которого является освобождение мирового спорта от допинга. ВАДА основывается на

равном представительстве правительственных организаций и олимпийского движения. Основой для деятельности является Медицинский кодекс Международного олимпийского комитета и Всемирный антидопинговый кодекс.

Можно выделить ряд направлений, связанных с проблемами соблюдения и исполнения международного антидопингового права.

Первая проблема связана с юридической ответственностью за нарушение норм антидопингового законодательства, а именно с отсутствием единых мер наказания. Также данная проблема выражается в том, что со стороны спортсменов возможны нарушения антидопинговых правил и уход от наказания.

Решение данной проблемы можно разделить на два этапа: на первом – достижение свободного волеизъявления спортсмена (гражданина) о согласии проведения допингового теста и на втором – организационно-правовое оформление последующих отношений. Но не стоит забывать при этом о презумпции невиновности и привлекать к ответственности нужно только в случае наличия доказательства умышленного принятия спортсменом допинга.

Следующая проблема связана с большим уровнем влияния политики на спорт и на антидопинговую систему в целом. Данная проблема в дальнейшем может быть решена международным актом, который бы гарантировал, что спорт находится вне политики. Президент России Владимир Путин на форуме Всемирной ассоциации олимпийцев предложил принять отдельную резолюцию Генеральной Ассамблеи ООН, закрепляющую принцип деполитизации спорта в международном праве.

Третья проблема самая серьезная, на наш взгляд, и связана с защитой прав спортсменов. Тем не менее возможности для ее решения имеются.

Во-первых, когда спортсмены явно не виновны в нарушении антидопинговых правил, но, тем не менее, к ним применяются различные наказания, включая меры коллективной ответственности. Такая ситуация возникла с российской командой в тяжелой атлетике, когда Исполком Международной федерации тяжелой атлетики (IWF) принял решение на год приостановить членство Федерации тяжелой атлетики России (ФТАР), из-за чего российские спортсмены не смогут участвовать в международных соревнованиях под эгидой IWF. Из-за этой ситуации невиновные российские спортсмены не были допущены к международным соревнованиям, что нарушило их права.

Во-вторых, к спортсменам в случае нарушения антидопинговых правил могут быть применены достаточно серьезные наказания, явно не соответствующие степени тяжести нарушения, например в случае нарушения антидопинговых правил по неосторожности.

В-третьих, рассмотрение Спортивным арбитражным судом дел, которые касаются нарушений прав спортсменов, зачастую очень сильно затягивается.

Для защиты прав спортсменов нужно более основательно подойти к их гарантиям. Для этого надо предпринять ряд усилий. Во-первых, пересмотреть Кодекс ВАДА [www.rusada.ru, 3], в том числе отменить ряд правил, среди которых действует норма об отсутствии необходимости доказывания вины в случае обнаружения у спортсмена запрещенной субстанции.

Также **существенной проблемой** является ситуация, когда спортсмен сначала был уличен в принятии допинга и, отбыв дисквалификацию, не смог въехать в государство, где проходят международные соревнования. Такая ситуация может возникнуть, если спортсмен был на сборах в каком-нибудь государстве и было установлено что он там принимал допинг, в результате чего к нему были применены юридические санкции, включая запрет въезда в государство. Затем он, отбыв дисквалификацию, планирует участвовать в международных соревнованиях, хочет въехать в государство, а его не пускают по причине того, что ему запрещено въезжать в государство. Поэтому он должен будет пропустить эти соревнования. На международном уровне должен быть закреплен механизм, который позволял бы въезжать спортсменам на соревнования с ограниченным допуском в государства, которые их принимают на момент соревнований.

Таким образом, необходимо дальнейшее решение проблем, связанных с исполнением международных антидопинговых норм, а также и усиление интеграции между компетентными органами по борьбе с допингом как в национальном, так и в международном масштабе.

Литература

1. Амиров И.М. Антидопинговое законодательство в России и за рубежом /И.М. Амиров, А.А. Беляев //Вестник Уфимского юридического института МВД России. 2016. № 4 (74). С. 28-32.
2. Вулах М.Г. Государственно-правовые аспекты борьбы с допингом в профессиональном спорте / М.Г. Вулах // Вестник Саратовской государственной юридической академии. 2016. № 3 (110). С. 190-194.

3. Всемирный антидопинговый кодекс 2015 года. <http://www.rusada.ru> (дата обращения: 02.04.2019).
4. Конвенция о защите прав человека и основных свобод (Заключена в г. Риме 04.11.1950) (с изм. от 13.05.2004) // СПС «Консультант Плюс».

Людмила Беженару
Ясский университет им.Ал.И.Кузы

РУМЫНО-АЗЕРБАЙДЖАНСКИЕ КУЛЬТУРНЫЕ И НАУЧНЫЕ СВЯЗИ В КОНТЕКСТЕ ПОЗНАНИЯ ДРУГОГО

Ключевые слова: образ «другого», отношения, Румыния, Азербайджан, азербайджанский мультикультурализм

В процессе исторического взаимодействия народов, социумов и культур в общественном и индивидуальном сознании формируются образы «Другого»¹ – представителей иной культуры, являющиеся составной частью картины внешнего мира. В условиях глобального коммуникационного сообщества, когда информация является определяющим фактором воздействия, изучение образа *другого* особенно актуально.

Образ другого, как сложная, синтетическая категория, являет собой динамическую систему представлений и мнений, обладающую как стереотипными, так и дифференцированными чертами, как рациональными, так и эмоциональными компонентами. Соотношение и сочетание этих элементов зависит от степени рационализации/мифологизации сознания субъекта восприятия, его образованности, мировоззрения, личного опыта взаимодействия с другой культурой, влияния социального и культурного окружения² изучения устойчивых стереотипных образов «других», «иных» этносов, стран, культур, инородных для воспринимающего национального сознания. Эту сложную синтетическую категорию образа «другого» изучает имагология, наука, которая черпает материал из множества источников (языка, искусства, литературы, фольклора, этнографии, этнологии, культурологии, истории, др.), стремится к их обобщению и выработке некоей общей парадигмы рецепции «другого» в пространстве того или иного национального сознания.

Еще в -70-ые годы XX столетия румынский исследователь А. Дима в книге «Принципы сравнительного литературоведения» писал: «Изучение межлитературных контактных связей и факторов, выступающих в роли посредников, — знание иностранных языков, книгообмен, знакомство с журналами и газетами, деятельность кружков и салонов, переводы, адаптации и переработки, влияние и источники — приводит к накоплению огромного материала, с помощью которого можно воссоздать — целиком или частично — *синтетический образ различных народов в той или иной литературе мира.*»³ Конкретного упоминания об имагологии в высказывании нашего ученого нет, но речь идет именно о ней. Первоначально задачей имагологии виделось «исследование в литературе образа другой страны, образа инонациональной культуры, объяснение его происхождения и влияния», в том числе и во *внелитературных* областях. В роли «посредников» Александру Дима перечисляет: знание иностранных языков, книгообмен, журналы и газеты, то есть СМИ, деятельность кружков и салонов, переводы, адаптации и даже переработки художественных текстов.⁴

Проблематику образа *другого* изучают разные междисциплинарные направления имагологии. Согласно современной классификации, имагология подразделяется на литературоведческую (изучает образы в литературе), лингвистическую (исследует языковые стереотипы), историческую (осуществляет конкретно-исторический анализ коллективных представлений друг о друге). Любое исследование образа «Другого» требует анализа явлений в широком историко-культурном контексте. А.Р.Ощепков в статье «Имагология»⁵ расширяет сферу исследований внутри вышеперечисленной

¹ Бинарная оппозиция «Я» – «Другой», «Свой»-«Другой», согласно которой «Я» – это субъект, воспринимающий «Другое» – реальность, отличную от «Я» служит не только способом постижения «Иного»/«Другого», но коренится в основе нашего самосознания, которое осуществляется через восприятие и осознание себя («Я») как «Я-Другого»,

² О.С. Поршнева, Историческая имагология в современной российской историографии,

³ Дима А. Образ иностранца в различных национальных литературах// Дима А. Принципы сравнительного литературоведения. М., 1977. С. 149,

⁴ В смысле «посредников» теория А.Димы перекликается с теорией Даниеля Анри Пажо

⁵ А. Р. Ощепков. Имагология // Энциклопедия гуманитарных наук. № 1. 2010.С. 251,

классификации. Это направление современной имагологии — *культурная иконография*¹ («*imagerie culturelle*» — от фр. «*imagerie*» — производство картинок, гравюр; совокупность образов; обработка, техника получения изображений). Цель «культурной иконографии» — изучить сложный механизм формирования имиджей, образов «чужого» под воздействием политических, исторических, экономических, социокультурных и прочих факторов.² Основоположником является Даниель Анри Пажо, который призывает *не отделять изучение образа «другого» в литературе от исследования ментальных структур* (культурных моделей, ценностных систем, свойственных изучаемой культурно-исторической эпохе), задающих писателю критерии отбора материала и принципы создания образа «чужого», что предполагает исследование образов чужих стран и народов *в широком историко-культурном контексте*. Д.-А.Пажо предлагает расширить структурно-тематический и семантический анализ национального образа, воплощенного в литературе, за счет исторической методологии. Более того, он полагает, что рассмотрение литературных текстов должно быть дополнено анализом *иных* текстов культуры, для того чтобы сопоставить литературную интерпретацию с *социокультурным контекстом конкретной эпохи*. Комплексная интерпретация национального, по его убеждению, будет способствовать возрождению науки об истории идей, углублять познание идеологии общества, аксиологических систем, культурных ментальностей.³

Изучение *образа Другого* должно быть погружено, по мнению Д.-А.Пажо, в «долгое историческое время», которое дает возможность представить эволюцию национального образа, определить моменты пересмотра некоторых его компонентов, в зависимости от фундаментальных процессов общественной жизни. Коммуникация посредством стереотипов не всегда приводит к ожидаемых результатов. Стереотип малоподвижен и, по мнению Пажо, является выражением остановленного времени, «времени сущностей». Эта статичность ведет к его стандартизации, укоренению и тиражированию в фактах культуры. Пажо представляет стереотип результатом максимального *сжатия ментальной структуры*, видом резюме, эмблемы конкретной культуры. В этом случае может писаться искусственная «вторая» история, *сменяющая* в другие времена и при других культурных обстоятельствах *массу избитых клише, стереотипных выражений*.⁴

Мы думаем, что именно в этом/таком контексте *комплексного, холистического* познания Другого должны быть анализированы румыно-азербайджанские отношения, и культурно-образовательные в том числе. *На протяжении веков между нашими странами имело место постепенное преодоление чуждости «Другого» и переход к восприятию «Другого» как самоценного и самодостаточного феномена*.

В современном мультикультурном и в то же время глобализующемся мире Румыния и Азербайджанская Республика считаются дружественными странами и близкими экономическими партнерами. Два народа - румынский и азербайджанский - более шести сотен лет связаны друг с другом дружбой и добрым пониманием. История этих отношений восходит к 1473 году (в этом году 646 лет), когда глава государства Аккоюнлу Узун Хасан подписал Соглашение об альянсе со Штефаном Великим. Названный европейскими источниками «Второй Тамерлан» и «Второй Александр Великий», Узун Хасан сумел установить дружбу и сотрудничество с рядом важных государств. Государство Аккоюнлу имело дипломатические отношения с Германией, Венецией, Наполитанским королевством, Чешской Республикой, Польшей, Московским Кнзатом, Золотой Ордой, Империей Габсбургов, Венгрией, Египтом, Индией, Родосом, Кипром, Папством. Есть сведения о военных планах Узун Хасана и его переписке с западными правителями, об отправленных в Европу дипломатах Аккоюнлу и проведенных ими переговорах и ряде других вопросов и в «Венецианских анналах» Малипиеро. Дипломатические отношения государства Аккоюнлу с европейскими государствами и его война против Османской империи в 1472-1473 годах были в основном связаны с политикой правителя страны; Узун Хасан, который был заинтересован в установлении прямых торговых отношений с Европой, также искал с ней антиосманский альянс. Во-вторых, между османами и Аккоюнлу существовали глубокие противоречия в области внешней торговли, которые имели жизненно важное значение для средневекового государства, и, наконец, трудной проблемой был Шелковый путь. Поэтому после падения Константинополя (Стамбула) в 1453 году стали возникать серьезные торговые проти-

¹ Его основоположником является французский литературовед Даниель Анри Пажо, который разработал «трансдисциплинарный» метод и обосновал необходимость модернизировать компаративистику последних десятилетий XX в. путем ее сближения с культурной антропологией и историей идей.

² Маршуба Д. А. Проблема классификации сфер исследования в имагологии // Молодой ученый. — 2015. — №6. — С. 532-535. — URL <https://moluch.ru/archive/86/16143/> (дата обращения: 29.04.2019).

³ О.Ю.Поляков Принципы культурной имагологии Даниэля-Анри Пажо, Филология и культура, Казань, 2013,

⁴ Pageaux D.-H. L'imagerie culturelle: de la littérature comparée à l'anthropologie culturelle. - Synthesis. -Bucarest, 1983. - X. - P. 79 - 88.

воречия. Османская политика была большим ударом по экономическим отношениям азербайджанского государства и могла привести к падению Аккоюнлу Мехмет II, пытаясь захватить всю Малую Азию, включая Шелковый путь Шелк-Токат-Бурса, стремился покорить все малые государства Анатолии, Трапезун, южно-черноморские геноуэские центры и главный источник шелка - Азербайджан. История повторилась еще раз, борьба за Средиземноморье и Черноморские маршруты между греками и персами, византийцами и иранцами вновь возникла в результате конфликта между Аккоюнлу и Османской империей. В этом случае азербайджанские правители начали искать союзников в Европе. Альянс с православным правителем, «Атлетом Христа» и «Христианским щитом», таким как Штефан Великий, правитель Молдовы, и продолжение интеграции азербайджанского государства Аккоюнлу в систему союзов европейских стран, непосредственно заинтересованных в антиосманской войне, означало для азербайджанского шаха важный этап. В области внешней политики *Соглашение об альянсе* открыло новую эру международного признания двух государств, придав им международный авторитет, который привлек признательность и союз великих держав, вовлеченных в антиосманскую конфронтацию. Штефан Великий был заинтересован в восстановлении независимости страны, контроле над Дунаем и планировании освобождения Понтийского бассейна, в то время как Узун Хасан после своей победы в Анатолии направил свои послания в европейские столицы, стремясь установить контакт с правителями-христианами. Румынский историк Николае Йорга¹ заметит: «В январе люди Узуна Хасана через Четатя Албэ приехали в Краков, чтобы рассказать Казимиру о победах и попросить о помощи. Они отправились в Рим с польским гидом, с посланием, написанным Узун Хасаном, и в Венецию, куда с той же просьбой о помощи в марте Узун Хасан отправил послание через дипломата Катерино Дзено².» Исак Бей, посланник Узун Хасана, принес в ходе этой экспедиции письмо своего шаха молдавскому правителю, в котором Азербайджан призвал Штефана Воеводу не только *распространять славу достижений и важность его планов в мире христиан*³, но и *устанавливать антиосманский альянс* с Европой. «Осман, - писал правитель Аккоюнлу молдавскому воеводе, - победил часть моего войска, но там, где один из моих сыновей был убит, десять его собственных пали.»⁴

В 1472⁵ году, согласно другим источникам, в 1473⁶ или 1474⁷ году Штефан Великий установил постоянные политические и дипломатические отношения с государством Аккоюнлу. Таким образом, оба государства скоординировали свои военные действия против турок, подписав соглашение о союзе между двумя государствами. «... возможно, в конце ноября 1474 года Штефан Великий принял визит представителя Венецианских земель Паоло Оньибене (Ognibene), который возвращался со службы у Узун Хасана. Венецианский посол принес письмо от Узуна Хасана господарю Молдовы».⁸ Этот момент считается первым контактом на высоком уровне между румынами и азербайджанским народом.

Отношения между двумя народами отмечены и в период правления династии Сефевидов. (1501-1736).⁹

Отметим, что в качестве *первого культурного контакта* между двумя странами считается участие господара Молдовы Дмитрия Кантемира¹⁰ (1673-1723) в Персидском походе Петра Великого

¹ Nicolae Iorga, apud Eugen Denize, *Italia și italienii în cultura română*, ISBN 978 - 606 – 8304 – 21-2, Editura Mica Valahie, 2011, pag.26,

² Катерино Дзено (итал. Caterino Zeno; 1440-е — 1490-е) — венецианский путешественник, дипломат и писатель. В 1472 году отправился послом Венецианской республики к султану Узуну Хасану. Жена Катерино была по матери племянницей жены Узун-Хасана, Деспины-хатун. Из-за своего родства с нею Катерино Дзено пользовался при дворе большей свободой, чем все его предшественники-европейцы, он был допущен в частные покои семьи Узун-Хасана, имел разрешение являться без приглашения. Дзено воспользовался своим положением для сбора сведений о нравах страны и о событиях царствования Узун-Хасана. Можно считать, что изучение азербайджанцев как *образа Другого* началось еще при правлении Узуна Хасана. Очерк путешествий Дзено, составленный по его письмам, был опубликован под названием «*Dei commentary del viaggio di Persia di Caterino Zeno*» в 1558 году в Венеции.

³ Vaisman, A. A., *O pagină glorioasă a prieteniei româno-iraniene. Relațiile diplomatice ale lui Ștefan cel Mare cu șahul turcoman al Persiei Uzun Hasan // Revista română de studii internaționale*, VII, 1973, nr. 1, 83-87.

⁴ Eugen Denize, *Italia și italienii în cultura română*, ISBN 978 - 606 – 8304 – 21-2, Editura Mica Valahie, 2011, pp.26 - 28,

⁵ Этот год указывает румынский историк Николае Йорга. См. Eugen Denize, *Italia și italienii în cultura română*, Editura Mica Valahie, 2011, pag.26,

⁶ Gonța Gheorghe, *Confruntările moldo-otomane în timpul domniei lui Ștefan cel Mare*, revista Limba Română, 2008,

⁷ Eugen Denize, *Italia și italienii în cultura română*, Editura Mica Valahie, 2011, pag. 27;

⁸ ibidem

⁹ особенно отношения с государствами Аккоюнлу и Сефевидов, см. Махмудов Я.М. Взаимоотношения государств Аккоюнлу и Сефевидов с западноевропейскими странами: II половина XV - начало XVII века. Баку: Изд. Бакинского ун-та, 1991. 241 с.

¹⁰ Господарь Молдавского княжества. Светлейший князь России и Священной Римской империи, российский сенатор и тайный советник. Член Берлинской академии наук.

в провинциях Каспийского моря. 15 (26) июля 1722 года Пётр издал «Манифест к народам Кавказа и Персии», Авторство манифеста принадлежало князю Дмитрию Кантемиру который ведал походной канцелярией. Владение восточными языками позволило Кантемиру сыграть в этом походе важную роль. Он изготовил арабский наборный шрифт, организовал специальную типографию и напечатал на азербайджанском (татарском), турецком и персидском языках переведённый им же самим манифест Петра I к местному населению.

Важным периодом в отношениях различного плана между Румынией и Азербайджаном был XX век, начиная с 50-х годов.¹ Об этом пишет в своих исследованиях о румыно-азербайджанских культурных связях Зхала Исмайлова.²

Современные отношения между нашими странами были установлены в начале 90-х годов, но реальная заинтересованность друг в друге возникла только после референдума о независимости Азербайджана и прихода к власти в Азербайджане Гейдара Алиева, первого президента свободного Азербайджана, который положил основу развития двухсторонних отношений между Азербайджаном и Румынией, будучи и первым президентом в истории Азербайджана, который совершил официальный визит в Румынию.³

19 июня 1992 года были установлены дипломатические отношения между двумя государствами, 3 ноября 1998 года открылось посольство Румынии в Баку; а 21 мая 2001 года открылось Посольство Азербайджана в Румынии. Это было первое посольство Азербайджана в странах Восточной Европы. За последние годы состоялось много двусторонних контактов на высоком уровне: 14 визитов на уровне президента, визиты и встречи премьер-министров и министров иностранных дел, встречи парламентского уровня, которые стимулировали двусторонние отношения.

Сегодня *румыно-азербайджанские культурно-образовательные отношения* хорошо структурированы и организованы как на макроуровне, так и непосредственно между учреждениями культуры и образования или средствами массовой информации, на основе ряда двусторонних соглашений, договоренностей и протоколов, в том числе:

Меморандума о сотрудничестве между Министерством культуры и по делам религий Румынии и Министерством культуры и туризма Азербайджанской Республики в области культуры, подписанный в Баку 11 октября 2006 года, Соглашения о сотрудничестве между Министерством образования Румынии и Министерством образования Азербайджанской Республики, подписанное в Бухаресте 11 октября 2004 года, Протокола о сотрудничестве между телевидением Румынии-ТВР и Национальным телевидением Азербайджанской Республики, подписанного в Бухаресте 11 октября 2004 года, Соглашения между правительством Румынии и правительством Азербайджанской Республики о сотрудничестве в области науки, образования, культуры и спорта, подписано в Бухаресте 2 июля 1995 года.

В целях содействия обменов в сфере образования и предоставления иностранным гражданам условий для обучения в Румынии Министерство иностранных дел Румынии через Отдел по культурным, образовательным и научным связям сотрудничает с Министерством образования, молодежи и спорта Азербайджана. В этом смысле румынские стипендии предоставляются азербайджанским гражданам для обучения в университетских центрах в Румынии. Стипендии предоставляются как для выпускников средних школ, так и для выпускников некоторых высших учебных заведений, а также для продолжения обучения в магистратуре и докторантуре. Для молодых азербайджанцев выделяет стипендии и азербайджанское государство. Это престижная стипендия им. Гейдара Алиева и еще 12-14 университетских стипендий в Румынии согласно двухсторонним соглашениям, для изучения разных предметов, специальностей.

В этом контексте при Университете *Babes-Bolyai* (Бабеш-Больяй) в Клуж-Напоке в 2008 году был создан Института тюркологии и изучения Средней Азии, который работает под руководством Его Превосходительства, профессора Тасина Джемиля⁴, историка, переводчика, дипломата и политика, специалиста с широким диапазоном научных интересов в области истории румынско-османско-татарских взаимоотношений, общей истории тюрков, истории и культуры Средней Азии, истории и культуры татар. На открытии Института, 30 октября 2009 года, принял участие и посол Азербайджана в Румынии Эльдар Хасанов.

Начиная с 2011-2012 учебного года в институте преподаются и курсы азербайджанского языка, истории и культуры. Посольство Азербайджана в Бухаресте, лично посол Эльдар Хасанов, проявили

¹ Об этом пишет Зхала Исмайлова в своей кандидатской диссертации, которую защитила в румынском университете Бабеш - Бёйой, Клуж-Напока.

² [20REDNIC_zhala_ismaylova_rezumat_ro_2016-09-28_17_36_24%20\(1\).pdf](#)

³ Визит состоялся 2 июля 1995 года.

⁴ <http://tatar-congress.org/ru/yanalyklar/istorik-perevodchik-diplomat-politik-tasin-dzhemil/>

большой интерес и заботу о работе института. Директор Института Тасин Джемиль опубликовал «Историю румынско-турецких взаимоотношений с начала и до наших дней» в 5 томах, научный труд удостоен престижной премии им. Николае Йорга Румынской академии. По его инициативе, под его непосредственным руководством и при личном участии реализовано более 30 научных и культурных проектов, среди которых: проведение Международного научного симпозиума «Корни татар, их место в Румынии и в Тюркском мире»; основание «Центра евразийских исследований» при университете Овидия; проведение серии международных научных конференций «Историческое наследие татар»; основание «Института тюркологии и изучения Средней Азии» при университете Бабеш-Большаяи, Клуж-Напока; проведение Международной конференции «Тюркское культурное наследие Добруджи»¹. В нашем регионе нет другого института, который бы предоставил Баку такие широкие возможности.

В последние годы наблюдается рост интереса румын к истории и культуре Азербайджана. Центр азербайджанских исследований, открытый при Румыно-американском университете при поддержке Фонда Гейдара Алиева и посольства Азербайджана, является первым центром такого рода в Румынии. С открытием Центра азербайджанских исследований в Бухаресте в октябре 2013 года Румыно-американский университет стал вторым университетом в Румынии (после университета Бабеша Большаяи в Клуж-Напоке) в области развития румыно-азербайджанских культурно-образовательных отношений. В день открытия состоялось подписание соглашения о сотрудничестве между румынским представительством Фонда Гейдара Алиева и Румыно-американским университетом. В ходе церемонии подписания стороны отметили важное значение, которое придается развитию румыно-азербайджанских отношений, высоко оценили деятельность румынского представительства Фонда Гейдара Алиева, который является, по оценке румынской стороны, «одной из самых активных в мире организаций, занимающихся реализацией проектов в области образования, здравоохранения, культуры, спорта, науки и технологии, экологии, социальной и других сферах.»² Целью деятельности Центра азербайджанских исследований является налаживание партнерских связей с университетами и компаниями Азербайджана для организации обмена и стажировок студентов, а также предоставление студентам возможности лучше понять азербайджанскую культуру и бизнес-среду для укрепления экономических и культурных отношений между Румынией и Азербайджаном. Деятельность Центра включает в себя проведение языковых курсов, конференций на экономическую и культурную тематику, научных симпозиумов.³ Следует отметить конференцию на тему «Азербайджан - модель успешного развития», которая прошла 21 ноября 2013 года в Румыно-американском университете в Бухаресте при поддержке Фонда Гейдара Алиева, симпозиума «Следы тюркской культуры» (4-5 сентября 2007), в котором принимали участие деятели науки, историки, исследователи и известные личности Румынии, Азербайджана и Турции. Мероприятие было организовано совместно с Министерством культуры Румынии, Обществом исследования народной культуры Турции и Демократическим тюркским обществом Румынии.

В последнее десятилетие Азербайджан проводит успешную политику по продвижению азербайджанского мультикультурализма, концепции в рамках которой страна стремится к тому, чтобы в Азербайджане представители различных народов и религий жили как одна семья. Мультикультурализм — это политика направленная на сохранение и развитие в отдельно взятой стране культурных различий. «Сегодня мультикультурализм в Азербайджане - политика государства и в то же время образ жизни.»⁴ В Азербайджане эта политика способствует укреплению дружеских и братских отношений не только между нациями и народами кавказских республик, но и в отношениях Азербайджана с другими странами. Бакинский международный центр мультикультурализма, в рамках проекта по преподаванию предмета «Азербайджанский мультикультурализм» в университетах Азербайджана и зарубежных стран, предмет который в настоящее время преподается в 42 университетах страны и 19 ведущих университетах мира, открыл в 2017 - 2018 академическом году курс «Азербайджанский мультикультурализм» при Кафедре Славистики «Петру Караман» Ясского университета «Александру Иоан Куза». Курс преподает доцент Людмила Беженару, которая провела в Азербайджане 10 месяцев в проекте IANUS для изучения азербайджанской литературы, языка, традиций и обычаев «страны

¹ Академия Наук Республики Татарстан, официальный сайт, <http://www.antat.ru/ru/staff/7226/> раздел Иностраный член Академии наук Республики Татарстан Тасин Джемиль,

² <https://www.trend.az/azerbaijan/society/2304399.htm>

³ Там же,

⁴ Президент Азербайджана Ильхам Алиев установил цели по продвижению Азербайджана в мире и посредством концепции азербайджанского мультикультурализма, который стал в Азербайджане образом жизни . <http://multikulturalizm.gov.az/post/550/ravan-gasanov-proekt-letnikh-i-zimnikh-shkol-multikulturalizma-osushchestvlyetsya-neposredstvenno-po-rekomendatsii-i-pri-podderzhke-prezidenta-ilkhama-alieva.html>

огня». За два семестра 2017 – 2018 и 2018-2019 гг. курс посетили 34 студента, в основном студенты-филологи, студенты физического факультета и факультета информатики, но и аспирант из Польши, находящийся в Ясском университете в проекте Erasmus +. В рамках занятий были проведены два видео-моста совместно со студентами Бакинского Лингвистического университета и сотрудником Бакинского Центра по Мультикультурализму, доцентом Ириной Куниной. Румынские студенты рассказали о том, что узнали об Азербайджане, а азербайджанские студенты дополнили их рассказы и знания сообщениями об этносах, проживающих в Азербайджане, о традициях мультикультурализма в Азербайджане, о толерантном настроении, этническом и религиозном разнообразии, мирном сосуществовании разных конфессий в стране.

Как дополнительный шаг к завершению курса студентка Людмила Панько приняла участие в VII Международной летней школе мультикультурализма, которая состоялась с 27 августа по 9 июля 2018 года.

Мы считаем курс по Азербайджанскому мультикультурализму важным шагом в культурно-образовательных отношениях Румынии и Азербайджана, и ждем открытие филиала Центра по Азербайджанскому мультикультурализму в Ясском университете.¹ Интенсивно развивающийся данный проект доказывает, что шаги, направленные на изучение толерантных основ культурной, социальной, политической сущности азербайджанской действительности, которая превратила толерантность в образ жизни, на проведение научного анализа толерантной основы этнокультурного и религиозного разнообразия, на продвижение Азербайджана в мире, успешно реализуются. За рубежом, в том числе и в Румынии, благодаря образовательной политике двух дружественных государств, сформировалась платформа общения и сильное лобби из интеллектуальной молодежи, в лице молодых друзей Азербайджана.

Тоже в контексте успешной образовательной политики 24-26 мая 2017 года в Баку состоялся Первый румыно-азербайджанский форум университетского образования с участием 10-и самых престижных румынских университетов.² Ректоры, проректоры, деканы и профессора обсудили фундаментальные вопросы реформы высшего образования в двух странах, такие как переход к новой модели университета, отношения между академической сферой и рынком труда, адаптация вузов к все более конкурентной и требовательной среде. На платформе форума остоялись интенсивные контакты между университетами Румынии и Азербайджана, которые завершились подписанием нескольких соглашений о сотрудничестве, партнерстве и мобильности. В Баку состоялись визиты в престижные университеты, в ходе которых были обсуждены и согласованы проекты сотрудничества и межвузовские обмены на следующий период.³

Независимо от области двухсторонних отношений, для Азербайджана Румыния традиционно рассматривается как главный партнер в Балканском регионе. Для Румынии, геостратегическая позиция Азербайджана, по праву считающегося лидером развития на Южном Кавказе, объединяет в себе важные интересы. Азербайджан является ключевым партнером для Румынии на Южном Кавказе в широком спектре вопросов. Таким образом, в 2009 году двусторонние отношения смогли достичь уровня стратегического партнерства⁴. За 28 лет, прошедших с момента установления дипломатических отношений, румыно-азербайджанские отношения претерпели позитивную, постоянно восходящую эволюцию.

Румыния была одной из первых стран, признавших государственную независимость республики. Как доказательство дружбы наших стран нужно отметить, что в Бухаресте стоит памятник Гейдару Алиеву и функционирует региональный филиал Фонда Гейдара Алиева. Памятник румынскому композитору Джордже Энеску был торжественно открыт в Баку. Такие символические жесты, так же как многие другие культурные события, сближают румынский и азербайджанский народы. В

¹ В проектах Еразмус + Ясского университета участвуют как университеты-партнеры Бакинский Славянский университет и Бакинский университет Туризма, которые получили за 3 года 4 Еразмус-стипендии.

² Университет медицины и фармацевтики им. Карола Давила, Бухарест, Политехнический университет Тимишоара, Ясский университет им. Ал.И.Кузы, Университет сельскохозяйственных наук и ветеринарной медицины «И. Ионеску де ла Брад», Яссы, Университет Питешть, Нефтегазовый университет Плоешть, Университет «Штефан чел Маре», Сучава, Политехнический университет, Бухарест, Технический университет Клуж-Напоки, Университет «Бабеш Бьолай», Клуж-Напока. В форуме также принял участие президент румынского агентства по обеспечению качества в высшем образовании (ARACIS).

³ <https://baku.mae.ro/local-news/1101>

⁴ Тема установления стратегического партнерства между Румынией и Азербайджанской Республикой с упором на энергетическое поле была впервые затронута во время официального визита в президента Румынии Траяна Бэеску в Азербайджан (11-12 октября 2006 года). Первым шагом к реализации этого соглашения высокого уровня стало подписание 12 марта 2008 года Соглашения о сотрудничестве между Министерством экономики и финансов Румынии и Министерством промышленности и энергетики Азербайджанской Республики.

Бухаресте памятник общенациональному лидеру Гейдару Алиеву установлен в 2005 году в парке, расположенном в центре города, на аллее Гейдара Алиева. По инициативе Фонда Гейдара Алиева в марте 2007 года парк площадью 8,5 га был реставрирован и после реставрации превратился в одну из самых красивых зон отдыха в Европе. Реконструкция парка проводилась на основе проекта, подготовленного архитектурским коллективом, в состав которого входил и азербайджанский архитектор Эльдар Гусейнов. По проекту, в парковом ансамбле были использованы орнаменты и элементы культуры двух стран. 18-19 сентября, в рамках рабочего визита президента Азербайджана Ильхама Алиева в Румынию состоялось официальное открытие парка. Президент Азербайджана также принял участие в открытии филиала Фонда Гейдара Алиева в Бухаресте, посетил выставку азербайджанской художницы Наили Ахмедовой.

Как ответный шаг 11 октября 2006 года в одном из центральных парков 8-го микрорайона Баку состоялась церемония открытия памятника великому румынскому музыканту, скрипачу, композитору и дирижеру Джордже Энеску автора Натика Алиева, Народного художника Азербайджана¹. В мероприятии приняли участие президент Азербайджана Ильхам Алиев и президент Румынии Траян Бэеску. Выступая на церемонии, И.Алиев напомнил о том, что в 2004 году, когда Т.Бэеску был на посту мэра, в Бухаресте был воздвигнут памятник экс-президенту Азербайджана Гейдару Алиеву. После этого также состоялось открытие парка имени Гейдара Алиева. Все это, по словам главы государства, является проявлением «искренних дружеских отношений между двумя странами.» Т.Бэеску в свою очередь выразил удовлетворение румынской стороны открытием в Баку памятника известному румынскому Джордже Энеску. По его словам, «Азербайджан и Румыния придают большое значение развитию культурных связей.»²

Хочется напомнить и о переводах художественной литературы, хотя этот вопрос может стать темой для отдельной статьи. С 2001 года до сих пор были переведены на румынский язык и опубликовали большое количество азербайджанских авторов и около 60 наименований художественной литературы, среди них «Время и пространство», сборник стихов Бахтияра Вахабзаде, «Приключения на почте» Эльчина Эфендиева, газели классика азербайджанской литературы Мухаммеда Физули, эпическое произведение «Деде Коркуд», произведения Анара, Чингиза Абдуллаева, монография Касимли Мусы и перевод на румынский язык Корана. На азербайджанский язык Фариды Хаджиева сделала замечательный перевод в Азербайджане стихов Михая Эминеску, а при поддержке Дипломатической академии Азербайджана была опубликована серия работ выдающегося румынского дипломата Николая Титулеску. В 2018 году был переведен роман «Долина Кудесников» Камала Абдуллы. Роман современного автора вышел в Ясском издательстве Princeps Multimedia в переводе Людмилы Беженару и Ирины Миля. Презентация романа состоялась в рамках XXIII международного книжного салона, где роман получил премию за лучший перевод.

В 2010 году одновременно на азербайджанском и румынском языках была выпущена книга мемориалистики Эльдара Хасанова «Румыния, латинский остров в в славянском море / România, o insulă de latinitate într-o mare slavă.»

Монография «Камал Абдулла: Философия Полноты» румынского литературоведа Людмилы Беженару была издана в Сербии в 2013 году. Автор рассматривает творчество Камала Абдуллы как целостное явление, (несмотря на жанровые и эстетические различия), которое обогащает национальное и мировое культурное пространство новым видением собственной истории и новой интерпретацией Мифа, новым мышлением о Полноте бытия и о Вечности. Монография была оценена в азербайджанской научной среде как «фундаментальное исследование» творчества Камала Абдуллы.³

Серия культурных мероприятий может включать публикацию азербайджанского и румынско-азербайджанского словаря при поддержке лингвистов обеих стран, что упрощает усилия тех, кто заинтересован в подробных знаниях и изучении языка непосредственно из источников. Другое интересное мероприятие - открытие выставки «Великий Союз. От победы в Первой мировой войне до коронации государей Великой Румынии» - состоялось 20 июня 2018 года в Национальной библиотеке Азербайджана. Мероприятие было организовано посольством Румынии в партнерстве с Национальной библиотекой Азербайджана, ICR Istanbul и Национальным музеем Котрочень. Аудитории были

¹ выпускника отделения архитектурно-декоративной пластики ЛВХПУ им. В.И. Мухиной, Народного художника Азербайджана, педагога с 35-летним стажем работы, профессора, члена Союза художников СССР (1986 г.), почетного члена РАХ, председателя художественного совета Академии художеств Азербайджана, обладателя ордена Шохрат и «Золотого почетного ордена» (Орден почетного рыцаря 1-ой степени Австрийской Республики за заслуги в области искусства).

² <https://www.trend.az/azerbaijan/politics/792380.html>

³ https://azertag.az/xeber/Ruminiyali_alimden_fundamental_tedqiqat_Kamal_Abdulla_Butovluyun_felsefesi-1030852, <https://elibrary.ru/item.asp?id=27598425>

представлены 30 исторических фотографий, посвященных двум важным моментам в истории Румынии: событиям, организованным 1 декабря 1918 года в Бухаресте и Алба-Юлии, и коронации румынских королей 15 октября 1922 года. Таким образом, разными способами, используя все возможности, обе страны делают важные шаги в *познании Другого*.

Этому помогает и гражданское общество обеих стран. С 1999 года в Баку действует «Ассоциация дружбы Азербайджан-Румыния», деятельность которой поддерживается посольством и способствует укреплению отношений дружбы и сотрудничества между Румынией и Азербайджаном. Ассоциация проявила себя, особенно в рамках своей культурной деятельности, проведением ряда мероприятий, таких как: презентации книг, культурные вечера, поддержка в организации фотовыставок, вечера румынского фильма.¹

В этом контексте нужно отметить, что в 2001 году в Румынии открылась диаспорская организация азербайджанцев² – общество дружбы Румыния-Азербайджан. Ее председателем является профессор Бухарестского университета Думитру Балан. Вторая общественная организация – это Ассоциация молодежи и культуры Румыния-Азербайджан, состоящая из азербайджанских студентов, обучающихся в Румынии. В Румынии успешно действует представительство фонда им. Гейдара Алиева по Восточной Европе и торгово-промышленная палата Румыния-Азербайджан.

Сегодня диалог, сотрудничество и партнерство являются ключевыми параметрами отношений между Румынией и Азербайджаном, а «румыно-азербайджанские отношения являются превосходными, с сильной тенденцией равномерно углубляться и расширяться в дальнейшем.»³ Это логический итог дальновидной, мудрой политики выстраивания отношений двух народов. Важную роль в укреплении двусторонних отношений играют культурные и научные связи. Результаты, зарегистрированные в этой области, обнадеживают и могут привести к улучшению познания двух культур и двух народов.⁴

Современная культура трактуется как культура Диалога, подразумевающая *партнерские и равноправные отношения «Своего» и «Другого»*. Особая актуальность развития данного направления исследований связана с тем, что оно выдвигается на роль важнейшего фактора реальной политики будущего, является условием для самосохранения человечества.

Литература:

1. Дима А., *Образ иностранца в различных национальных литературах*// Дима А. Принципы сравнительного литературоведения. М., 1977.
2. Маршуба Д. А., *Проблема классификации сфер исследования в имагологии* // Молодой ученый. — 2015. — №6.
3. Ощепков А. Р. *Имагология* // Энциклопедия гуманитарных наук. № 1. 2010.
4. Поляков О.Ю. *Принципы культурной имагологии Даниэля-Анри Пажо* // Филология и культура, 2013, №2 (32), Казань.
5. Поршнева, О.С. *Историческая имагология в современной российской историографии*, [Электронный ресурс]: <http://doc.knigi-x.ru/22istoriya/569070-1-os-porshneva-istoricheskaya-imagologiya-sovremennoy-rossiyskoy-istoriografii-statya-posvyaschena-analizu-pred.php> (Дата обращения 29.04.2019)
6. Eugen Denize, *Italia și italienii în cultura română*, ISBN 978 - 606 – 8304 – 21-2, Editura Mica Valahie, 2011,
7. Nicolae Iorga, apud Eugen Denize, *Italia și italienii în cultura română*, ISBN 978 - 606 – 8304 – 21-2, Editura Mica Valahie, 2011, pag.26,
8. Gonța Gheorghe, *Confruntările moldo-otomane în timpul domniei lui Ștefan cel Mare*, revista Limba Română, 2008,
9. Pageaux D.-H. *L'imagerie culturelle: de la littérature comparée à l'anthropologie culturelle*. - Synthesis. -Bucarest, 1983. - X. - P. 79 - 88.

¹ <https://baku.mae.ro/node/169#null>

² В общей сложности в Румынии проживает около 50 азербайджанцев. Все они являются гражданами Азербайджана. В Румынии также большая турецкая община. Это местные турки, проживающие в Румынии с XIII века. Их насчитывается 32 тысячи. Кроме этого, существует большая община татар – выходцев из Крыма. Их – 24 тысячи.

³ Кристиан Диаконеску, бывший министр иностранных дел Румынии, <https://news.rambler.ru/other/2408397-rumyno-azerbaydzhanskie-otnosheniya-k-vizitu-ministra-inostrannyh-del-rumynii-v-baku/?updated>

⁴ Из Обращения Посла Румынии в Республику Азербайджан Его Превосходительства Дана Янку, <https://baku.mae.ro/node/180>

10. Vaisman, A. A., *O pagină glorioasă a prieteniei româno-iraniene. Relațiile diplomatice ale lui Ștefan cel Mare cu șahul turcoman al Persiei Uzun Hasan // Revista română de studii internaționale*, VII, 1973, nr. 1, 83-87.

Сайтология:

1. <http://multikulturalizm.gov.az/post/550/ravan-gasanov-proekt-letnikh-i-zimnikh-shkol-multikulturalizma-osushchestvlyetsya-neposredstvenno-po-rekomendatsii-i-pri-podderzhke-prezidenta-ilkhama-alieva.html>
2. <http://doc.knigi-x.ru/22istoriya/569070-1-os-porshneva-istoricheskaya-imagologiya-sovremennoy-rossiyskoy-istoriografii-statya-posvyaschena-analizu-pred.php>
3. 20REDNIC_zhala_ismayilova_rezumat_ro_2016-09-28_17_36_24%20(1).pdf
4. <http://tatar-congress.org/ru/yanalyklar/istorik-perevodchik-diplomat-politik-tasin-dzhemil/>
5. <http://www.antat.ru/ru/staff/7226/>
6. <https://www.trend.az/azerbaijan/society/2304399.htm>
7. <https://baku.mae.ro/local-news/1101>
8. <https://www.trend.az/azerbaijan/politics/792380.html>
9. [https://azertag.az/xeber/Ruminiyali_alimden_fundamental_tedqiqat_Kamal_Abdulla_Butovluyun_fels_efesi-1030852,](https://azertag.az/xeber/Ruminiyali_alimden_fundamental_tedqiqat_Kamal_Abdulla_Butovluyun_fels_efesi-1030852)
10. <https://elibrary.ru/item.asp?id=27598425>
11. <https://baku.mae.ro/node/169#null>
12. <https://news.rambler.ru/other/2408397-rumyno-azerbaydzhanskie-otnosheniya-k-vizitu-ministra-inostrannyh-del-rumynii-v-baku/?updated>
13. <https://baku.mae.ro/node/180>

V BÖLMƏ

MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞMASINDA TƏHSİLİN ROLU

Aygün Abbasova
Bakı Slavyan Universiteti

ПОСЛОВИЦЫ И ПОГОВОРКИ КАК СРЕДСТВА ФОРМИРОВАНИЯ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ У СТУДЕНТОВ

Ключевые слова: *мультикультуральные ценности, пословицы и поговорки, образовательный процесс*

Современное общество развивается в аспекте взаимодействия множества различных культур, каждая из которых обладает неповторимыми особенностями. Проблема диалога культур приобрела сегодня первостепенное значение потому что, культура представляет собой мощный и важный фактор развития социума и всего человечества. Диалог культур сегодня служит выявлению тех ценностей, которые необходимы для выхода из глобального кризиса. Для определения этих ценностей необходимо, в первую очередь, выявить те ценности, которые являются универсальными и могут стать основой для взаимного понимания и служат основой взаимопонимания и мирного сосуществования культур. Культура любого народа становится богаче, если она взаимодействует с культурами других народов мира. Культура, как и общество, основывается на системе ценностей. Основные ценности, которые присущи той или иной нации формируются на протяжении долгого времени и зависят от большого числа разных факторов.

Необходимо подчеркнуть и тот факт, что многие величайшие достижения цивилизаций чаще всего возникали при взаимодействии различных культур и традиций. Этими новыми ценностями могут стать мультикультуральные ценности.

Мультикультуральными ценностями являются: равноправие, взаимное уважение членов общества или группы, толерантное отношение к другим; доброжелательность; социальная справедливость; культурная компетентность; доброжелательность; сохранение и развитие языков как выразителей культурной самобытности различных этносов; возможность следовать своим традициям и обычаям; право исповедовать свою религию; сотрудничество и согласованность между членами общества и т.д.

Язык испокон веков служит одним из средств объединения общества. Одновременно язык является частью и условием культуры. Одной из основных функций языка является национально-культурная функция. Одним из исторических и лексических пластов каждого языка является фольклор, включающий в себя пословицы и поговорки. Язык отражает национальные особенности каждого народа. Есть такое предположение, что у каждого народа имеются свои ключевые слова, которые передают особенность данного народа. Чаще всего эти слова отражаются в пословицах и поговорках данного этноса.

Пословицы и поговорки представляют собой богатейший материал для изучения мультикультуральных ценностей в истории и культуре разных народов. Они также являются своеобразным кодексом тех этических норм, которым должен следовать не только представитель того или иного народа, но и каждый человек в отдельности. К тому же знание пословиц и поговорок того или иного народа способствует лучшему пониманию образа жизни и характера народа, формированию межкультурной толерантности.

Паремии (пословицы и поговорки) особенно четко и образно отражают те области человеческого бытия и сознания, которые связаны (1) с осознанием человеком собственной сущности, закономерностей человеческого бытия, (2) с восприятием законов социума и осмыслением его традиций, (3) с осмыслением важнейших для человека и общества ценностных категорий [[http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/99999999_West_2010_4\(2\)/84.pdf](http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/99999999_West_2010_4(2)/84.pdf)].

Следующие азербайджанские пословицы показывают, что азербайджанский народ всегда проявлял толерантность по отношению к другим этносам, религиям, расам и культурам и уделял большое внимание дружбе и сотрудничеству: «Там, где единство, там и жизнь» (“Birlik harada, dirilik orada”), «Один в поле не воин» (“Tək əldən səs çıxmaz”), «Без совместных усилий, невозможно поднять даже камень с места» (“Baş-başa verməyincə daş yerindən qalxmaz”), «Один связан с тысячей,

а тысяча-с одним» (“Birisi minə bağlıdır, mini də birə”), «Человек без друзей, что птица без крыльев» (“Dostuz insan qanadsız quş kimidir”).

Среди русских пословиц и поговорок так же можно выделить следующую пословицу: «В мире жить - с миром жить». Пословицы и поговорки в русском языке показывают, что на территории России испокон веков проживало много различных этносов. Проживание такого количества этносов на огромной территории немыслимо без уважительного отношения к другим. Эти народы постепенно втягивались в процесс интеграции. Об этом свидетельствуют такие пословицы и поговорки, как: «Для милого дружка и сережку из ушка», «Человек не для себя родится», «Жить заодно, делиться пополам».

Одной из интересных пословиц является чешская пословица «Разные народы, разные традиции», которая подтверждает все вышесказанное о том, что мир многообразен, и каждый народ обладает уникальными особенностями.

Следующим примером является американская пословица «Огромный опыт служит глубокой толерантности» (“Wide experience makes for deep tolerance”). США были больше известны смешением культур, иначе говоря, концепцией «плавильного котла», но ближе к концу предыдущего века, в Америке складывалась тенденция культурного разнообразия, нежели смешение.

Работа с пословицами и поговорками на уроках не только помогает разнообразить учебный процесс и сделать его ярче и интереснее, но она также помогает решить ряд очень важных образовательных проблем: пословицы в классе могут улучшить учебный опыт учащихся, их языковые навыки и их понимание себя и мира.

Литература

1. Əliyev R. Mif və folklor: Genezisi və poetikası. Bakı. “Elm”. 2005, 222 səh.
2. Бенхабиб С. Притязания культуры. Равенство и разнообразие в глобальную эру / Пер. с английского под ред. В. Л. Иноземцева. М.: Логос, 2003. 217 с.
3. Вислова, А. Д. Гуманистическая парадигма образования – основа формирования толерантности. Социально-гуманитарные знания № 3. 2008. 159– 169 с.
4. Выжлецов Г.П. Аксиология культуры. СПб. Изд-во СПбГУ. 1996, 320 с.
5. Петрий П.В. Ценности как фактор цивилизационного единства на постсоветском пространстве. «Экономика и управление в XXI веке: наука и практика» № 2, «Санкт-Петербургский государственный экономический университет», Череповец. 2015, 6-14 с.
6. Geertz C. The Interpretations of Cultures. N.Y., 1973. 3-30 p.17.
7. <http://posloviz.ru/category/mir-druzhba-chelovecheskie-otnosheniya/>
8. [http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/99999999_West_2010_4\(2\)/84.pdf](http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/99999999_West_2010_4(2)/84.pdf)

Günay Bədəlzadə

Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutu

DAUN SİNDROMLU ŞƏXSLƏRİN CƏMİYYƏTƏ İNTEQRASIYASINDA TƏHSİLİN ROLU

Açar sözlər: təhsil, tolerantlıq, bərabərlik, inkluziv, inteqrasiya, Daun sindromlu şagirdlər

Yetmiş il bundan əvvəl təhsilin hər bir insan üçün əsas insan hüququ olması elan edilmiş və 1948-ci ildə İnsan Hüquqları üzrə Universal Bəyannamədə təsbit olunmuşdur. "Hamı təhsil almaq hüququna malikdir". Təhsil almaq, sağlamlığından asılı olmayaraq hamının hüququdur. Təhsilin insanın şəxsiyyət kimi formalaşmasında, dünyagörüşünün artmasında, cəmiyyətə yararlı fərd olmasında və inteqrasiya olmasında böyük rol var. Azərbaycan Respublikasının Təhsil haqqında qanununda da qeyd olunub ki, cəmiyyətin bütün üzvlərinin - istər sağlam, istərsə də sağlamlıq imkanları məhdud insanların bərabər təhsil alma hüquqları var. Bu sahə üzrə qeyd edək ki, indiyədək məhz Heydər Əliyev Fondunun təşkilatçılığı ilə bir çox xüsusi təhsil məktəbləri açılıb.

İnteqrasiya Daun sindromlu şəxslər də daxil olmaqla, "Xüsusi Təhsil Ehtiyacları" olan bütün uşaqlar üçün əsas bir məsələdir. Daun sindromlu uşaqların və gənclərin potensiallarının üzə çıxması və müvəffəqiyyətlərə nail olmaları üçün müvafiq təhsilin olması onlar üçün çox vacibdir. Təhsil alan Daun sindromlu şəxslər cəmiyyətdəki hüquqlarından istifadə edərək bir çox müvəffəqiyyətlərə nail olurlar. Məktəb mühitinin onların şəxsiyyət kimi inkişaf etməsində və uğurlu inteqrasiyasında rolu əvəz edilməzdir.

Keçmişdə Daun sindromlu bir çox gənc yalnız intellektual əlilliyi olan şagirdlər üçün ayrıca təşkil olan məktəblərdə təhsil alırdılar. Ancaq tədqiqatlar göstərir ki, Daun sindromlu şagirdlərin, uşaqların əksəriyyəti ümumi təhsil məktəblərində yaşadıqları ilə yanaşı təhsil alarkən ən yaxşı inkişafa nail olurlar. Daun sindromlu

hər bir şagirdin, məktəb mədəniyyətinin bir hissəsi kimi daxil olmağı dəstəkləyən bir məktəbdə uğur qazanmaq ehtimalı daha çoxdur. Araşdırmalar göstərir ki, Daun sindromlu şəxslərin məktəbdə təhsil alması təkcə özünə olan faydalarla deyil bütün şagirdlərdə bir çox mənəvi hisslərin formalaşmasına səbəb olur. Həmçinin təhsil alan Daun sindromlu şəxslər gələcəkdə cəmiyyətin faydalı bir üzvü olurlar. Onlar təhsil alaraq, gələcəkdə öz potensiallarına uyğun müvafiq işlə təmin olunub heçkimdən asılı olmurlar.

Müasir dövrimizdə əlilliyi olan insanların hüquqları nəzərə alınaraq inklüziv təhsil sistemi yaradılmışdır. Inklüziv təhsil xüsusi məktəblərdəki təhsildən fərqlənir. Bütün uşaqlar, fərqliliklərindən asılı olmayaraq, bir-birləri ilə və bir-birindən öyrənmə imkanına malikdirlər. Inklüziv təhsil fərqlilikləri insan təcrübəsinin adi bir hissəsi kimi qiymətləndirir. Həmçinin əlillik, tolerantlıq və dəstək haqqında şagirdləri məlumatlandırır. Inklüziv təhsil, inklüziv və tolerant bir cəmiyyətin inkişaf etdirilməsinin ən təsirli yollarından biridir. Inklüziv təhsil o deməkdir ki, bütün şagirdlər öyrənmək üçün dəstəklənir [Sebba, J. və Ainscow, M., 1996, 5-8].

Daun sindromlu şagirdlər digər şagirdlərlə birlikdə təhsil alaraq bir çox uğurlar əldə edirlər:

1. Onlar imitasiya vasitəsilə yeni bacarıqları öyrənmə bilirlər.
2. Yeni dostlarla tanış olub bir çox sosial bacarıqlara yiyələnirlər.
3. Onlar xüsusi təhsil müəssisələrində və ya evdə təhsil alıb cəmiyyətdən uzaqlaşmaq əvzinə cəmiyyətin aktiv üzvünə çevrilirlər.
4. Gələcəkdə peşəyə yiyələnmək üçün təhsil alıb, ailələrinə dəstək olmağa çalışırlar.
5. Təhsil alan Daun sindromlu şəxslər artıq cəmiyyətə yük olmurlar və cəmiyyətə yeni töhvələr verirlər.
6. Cəmiyyətdən daha az təcrid olunacaqlar.
7. Öz bacarıq və imkanlarından necə istifadə etmək lazım olduğunu öyrənəcəklər.
8. Onların cəmiyyətə və daha geniş cəmiyyətə sosial inteqrasiya edilməsinə dair fikir və gözləntilərə müsbət təsir göstərir.

Bütün bunlar sübut edir ki, uşaqlar və gənclər cəmiyyət tərəfindən qəbul olunduqlarını hiss etdikdə, yoldaşları və müəllimləri ilə müsbət münasibətlərdən zövq aldıklarında və öyrənmə cəmiyyətinin fəal, görkəmli üzvləri olduqda yaxşı öyrənirlər.

Ədəbiyyat

1. N.T. Hüseynova – Inklüziv təhsil. Bakı-2014
2. Sebba, J. və Ainscow, M. (1996) Inklüziv məktəbdə beynəlxalq inkişaf: problemlərin müəyyən edilməsi. Kembric Təhsil Jurnalı, 26 (1)

Elnurə Rəfiyeva

Azərbaycan Dillər Universiteti

ŞƏXSİYYƏTİN FORMALAŞMASINDA MULTİKULTURAL TƏHSİLİN ROLU

Açar sözlər: *multikultural təhsil, multikultural dəyərlər, multikulturalizm modeli*

Ölkəmizdə dinindən, dilindən, irqindən asılı olmayaraq bütün vətəndaşlara bərabər münasibət göstərilir və təhsil sahəsində bu prinsip xüsusi diqqətdə saxlanılır. Multikultural təhsil öyrənilərdə sosial-mədəni davranışın və dəyərlərin formalaşdırılması üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir. Azərbaycan Universitetlərində təhsil alan digər xalqların nümayəndələri üçün bərabər imkanlar yaradılmış və onların sərbəst təhsil almaları üçün hər cür şərait yaradılmışdır.

Təhsil sahəsində əsas istiqamətlərdən birini təlimin məzmununun modernləşdirilməsi və öyrənilərin elmi potensialının genişləndirilməsi üçün müsbət təlim mühitinin yaradılması təşkil edir. Tələbələrdə əmək fəaliyyətində lazım olan kompetensiyaların formalaşdırılması onların müstəqil vətəndaş kimi yetişmələrinə, mədəni və mənəvi fəallığı təmin etməyə zəmin yaradır. Öyrənilərdə bilik, bacarıq, vərdiş, keyfiyyət və dəyərlərin cəmi olan kompetensiyaların formalaşdırılması mədəni, başqa millətlərin adət-ənənələrinə hörmət edən, peşəkar fəaliyyətində yaradıcı düşüncə bilən kadrların yetişdirilməsinə təkan verir.

Multikultural təhsil müvafiq siyasi strategiyanın modeli kimi dövlətin mədəni tərəqqisinə imkan verən mütəxəssis yetişdirilməsini nəzərdə tutur. Burada əsas məqsəd millətlərin inteqrasiyası nəticəsində ölkənin təhsil siyasətini inkişaf etdirməyə nail olmaqdır. Tədris zamanı multikultural dəyərlərin formalaşması dinindən, dilindən, irqindən, millətindən asılı olmayaraq hər kəsə tələbatlarını ödəyə bilmək üçün bərabər imkanların yaradılması, gənc nəsələ digər ölkələrin və xalqların mədəni dəyərlərinə tolerant münasibət göstərməyin aşılması deməkdir. Multikultural təhsil mədəniyyətlərarası dialoqların və əməkdaşlığın inkişafına müsbət təsir göstərir.

Multikultural təhsilin qarşısında bir sıra vəzifələr dayanır:

- təhsilalanların müxtəlif mədəniyyətlərə mənsub olduqlarını anlamaq və qəbul etmək;
- milli-mədəni müxtəlifliklərin tolerantlıq səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi məqsədilə sinifdə milli-mədəni mühitin araşdırılması və öyrənilməsi;
- sinifdə tolerantlıq, hörmət, fərqli mədəniyyətlərin təsdiqi məqsədilə tolerantlıq mühitinin yaradılması;
- təhsilalanlar arasında münasibətlərin, ünsiyyətin hörmət, qarşılıqlı anlaşma əsasında qurulması, onlarda bir-birinin milli mədəniyyətinə marağın yaradılması;
- münaqişələrin yaradıcı, sülh yolu ilə həll edilməsi və bunun təhsilalanlara aşılması [Zeynalova N., Bayramova A., 2018, 33].

Multikultural şəxsiyyətin formalaşması ümumdünya mədəni proseslərə uğurlu inteqrasiya olunmaq üçün baza rolunu oynayır. O, bilik, bacarıq, vərdişlərin əldə olunmasına və inkişaf etdirilməsinə, onların praktik tətbiqinə, təhsilalanların özünütərbiyəsinə, onların intellektual potensialının artırılmasına əsaslanan məqsədyönlü təhsil strategiyasıdır.

Hazırda ölkəmizin təhsil sahəsində multikultural dəyərlərin formalaşdırılması istiqamətində atdığı addımlar dünya dövlətlərinin də diqqət mərkəzindədir. Hörmətli akademik Kamal Abdulla qeyd edir ki, Azərbaycan Respublikası hətta multikulturalizm siyasətinin ilk dəfə meydana gəldiyi Qərbi dövlətlərdən də səmərəli multikulturalizm modeli təklif edir. “Azərbaycan multikulturalizmi”, “multikulturalizmin Azərbaycan modeli” terminləri siyasi leksikonda geniş istifadə olunmaqdadır. Müasir dövrdə bir sıra ölkələr tərəfindən Azərbaycan Respublikasının multikulturalizm sahəsində əldə etdiyi təcrübə öyrənilir. Bu təcrübənin əhəmiyyəti haqqında Prezident İlham Əliyev deyir: “Bizim təcrübəmiz öyrənilir. Əminəm ki, başqa ölkələrdə Azərbaycan təcrübəsi tətbiq olunduqda o ölkələrdə də dinlərarası, millətlərarası münasibətlər sağlam zəmində öz həllini tapacaqdır”. “Azərbaycan multikulturalizmi” fənninin bir sıra xarici ölkə universitetlərində tədris olunması (2015-ci ildən indiyədək 20 yaxın xarici ölkə universitetində “Azərbaycan multikulturalizmi” fənni tədris olunur) qeyd olunan təcrübənin öyrənilməsinin bariz nümunələrindən biridir [Abdulla K., 2017, 6].

Multikultural təhsilə əsaslanan tədris zamanı tələbələrə müxtəlif xalqların tarixi, mədəniyyəti və fəaliyyətləri barədə məlumat verilir. Bu baxımdan da multikultural təhsilin tələbələrə etnik qrupların sosial-siyasi vəziyyətini dərk etmələrinə, digər xalqların milli-mədəni normalarına, inanclarına və adət-ənənələrinə hörmət etmələrinə təkan verməsinin əhəmiyyətini vurğulamaq lazımdır.

Ədəbiyyat

1. Nəcəfov F., Abdulla K., Bədəlov C., Xuduyev S.. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev multikulturalizmin Azərbaycan modeli haqqında: seçilmiş fikirlər (Azərbaycan, rus və ingilis dillərində). Bakı: Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi, 2017, 520 səh.
2. Zeynalova N., Bayramova A.. Ümumi təhsilin kurikulumunun əsasları. Bakı: Elm və Təhsil, 2018, 328 səh.

Qərib Əsgərov

Dövlət Sərhəd Xidməti Akademiyası

AZƏRBAYCANIN SƏRHƏD TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN TƏMİN OLUNMASINA MULTİKULTURAL MÜHİTİN TƏSİRİ

Açar sözlər: *dövlət sərhədləri, sərhəd təhlükəsizliyi, multikultural təhlükəsizlik*

Qlobal proseslərin dərinləşdiyi müasir dövrdə istənilən dövlətin milli təhlükəsizliyi baxımından dövlət sərhədlərinin etibarlı mühafizəsinin təşkili mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dövlət sərhədlərinin etibarlı mühafizəsini təşkil etmədən ölkənin suverenliyini, ərazi bütövlüyünü və toxunulmazlığını təmin etmək qeyri-mümkündür. Bu baxımdan Cənubi Qafqazda əlverişli coğrafi məkanda yerləşən Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhədlərində təhlükəsizlik mühitinin yaradılması onun təhlükəsizliyi ilə yanaşı, regional təhlükəsizlik baxımından mühüm strateji əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan Respublikasının həssas geosiyasi mövqeyi onu müasir dövrdə daha geniş yayılmış və özünün təhlükəli xarakteri ilə seçilən beynəlxalq terrorçuluq, qeyri-qanuni miqrasiya, insan alveri, narkotik vasitələrin qaçaqmalçılığı, kütləvi qırğın silahlarının yayılması kimi bir sıra transsərhəd təhdidləri ilə üzləşdirir. Son dövrlər Azərbaycanda neft və qaz yataqlarının, nəqliyyat dəhlizlərinin təhlükəsizliyinin təmin olunması zərurətinin artması dövlət sərhədlərində təhlükəsizliyin təmin olunması məsələsini daha çox aktuallaşdırıb..

Mövcud şəraitə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası malik olduğu dövlət sərhədlərinin təhlükəsizliyi məsələsinə daha çox diqqət ayırır. Bu gün Ali Baş Komandan Cənab İlham Əliyev tərəfindən sərhəd təhlükəsizliyinin təmin olunması sahəsində aparılan islahatlar bu sahədə ciddi keyfiyyət dəyişikliklərinə səbəb olmuş və dövlət sərhədlərində təhlükəsizlik mühiti təmin olunmuşdur.

Sərhəd nəzarət məntəqələrinin maddi-texniki bazası xeyli möhkəmləndirilmiş, müasir vasitələrlə təchizatı yaxşılaşdırılmışdır. İdarəetmə sistemi xeyli təkmilləşdirilmiş, sərhəd nəzarətinin təşkili beynəlxalq standartlar səviyyəsinə qaldırılmış, dənizdə neft-qaz infrastrukturunun təhlükəsizliyinin təmin olunması üçün sərhəd gözetçi gəmiləri müasir naviqasiya və aşkaretmə avadanlıqları ilə təmin olunmuşdur. Beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi məqsədilə xarici ölkələrin müvafiq qurumları ilə sərhəd idarəçiliyi, sərhəd nəzarəti və digər sahələr üzrə əməkdaşlıq əlaqələri yaradılmışdır. [www.dsx.gov.az/axiv_xeber/17]

Müasir dövrdə hər bir dövlətin təhlükəsiz inkişafını təmin edən amillər içərisində ən fundamental xarakterli məsələ sabitlik, ictimai asayiş və əmin-əmanlığın təmin olunmasıdır. Ölkə daxilindəki sabitlik və əmin-əmanlıq mühiti milli təhlükəsizliyə yönələn xarici təhdidlərə qarşı dövlətin immunitet qabiliyyətini daha artırır. Belə şərait dövlət sərhədləri boyu təhlükəsizliyin təmin olunmasına da böyük təsir göstərir.

Çox sevindirici haldır ki, bu gün ölkə Prezidenti, Cənab İlham Əliyev tərəfindən sosial, iqtisadi, mədəni və digər sahələrdə həyata keçirilən məqsədyönlü siyasət nəticəsində ölkədə daxili sabitlik tam bərqərar olmuşdur. Ümumi inkişafa şərait yaradan sabitlik mühitinin formalaşmasında Azərbaycanın həyata keçirdiyi multikulturalizm siyasətinin rolu danılmazdır. Həyata keçirilən multikultural siyasət ölkənin milli təhlükəsizliyi baxımından sərhəd təhlükəsizliyin də etibarlı təmin olunmasına əlverişli şərait yaratmışdır.

Multikulturalizmin xalqlar üçün qarşılıqlı əhəmiyyəti məsələsi araşdıran bəzi tədqiqatçılar göstərir ki, bu siyasətin uğurlu həyata keçirilməsi aşağıdakı üç məsələ böyük təsir göstərir: [Nəsimov, 2014, 23]

- dövlətin xarici təhlükələrdən qorunması, beynəlxalq təhdidlərin qarşısının alınması və təhdidlərin azalması, təhlükəsizlik mühitinin yaradılması;
- regional sabitliyin yaradılması və “arxayın sərhədlər” prinsipinin formalaşdırılması;
- ölkənin təhlükəsizliyinin təmin olunması və açıq qapı rolunu oynaması;

Son dövrlər aparılan tədqiqatlar onu göstərir ki, multikultural təhlükəsizliyin təmin olunması istiqamətində həyata keçirilən siyasətin düzgün qurulmasının milli təhlükəsizlik baxımından dövlət sərhədlərinin təhlükəsizliyinə təsiri böyükdür. Multikulturalizm siyasətinin düzgün həyata keçirilməməsi sosial qruplar arasında qarşıdurmalara, anlaşılmazlıqlara, toqquşmalara və digər təhlükəli meyillərə gətirib çıxarır, bu da öz növbəsində birbaşa ölkələrin təhlükəsizlik mühiti üçün böyük problemə çevrilir.

Həm regional, həm də qlobal miqyasda üstünlük əldə etmək istəyən dövlətlərin “gizli müharibəsində”, hərbi silahlardan deyil, daha çox ideoloji silahlardan daha geniş istifadə etməsi bu məsələni daha da aktuallaşdırır. Belə görünür ki, artıq təcavüzün yeni bir forması - millətin dini-mənəvi dəyərlərini tənqidçilik və məzhəbçiliklə zəhərləyərək, cəmiyyətin bir qismini dini ekstremizmə sövq etməklə həyata keçirilməsi üsulu mövcuddur. Belə vəziyyət dövlət sərhədlərinin təhlükəsizliyi naminə multikultural təhlükəsizlik modelinin yaradılması məsələsinə daha çox aktuallaşdırır. Çox təsəffüfləndirici haldır ki, bu gün radikal ekstermist cərəyanların ekspansiya hədəfində Azərbaycanın da adı çəkilir.

Azərbaycan Respublikası ümumi uzunluğu 3370.4 kilometr olan dövlət sərhədlərinə malikdir. Sərhəd boyu ərazilərə, xüsusən də şimal və cənub sərhədlərinə nəzər salsaq görərik ki, bu ərazilərdə əhalinin etnik tərkibi müxtəlifdir. Azərbaycanın həmsərhəd rayonlarının böyük əksəriyyətində müxtəlif dillərə və adət-ənənələrə malik azsaylı xalqların məskunlaşması, eləcə də həmsərhəd dövlətlərin müxtəlif dillərə və adət-ənənələrə malik olması multikultural təhlükəsizlik modelinin sərhəd təhlükəsizliyi baxımından əhəmiyyətini daha da aktuallaşdırır.

Bu gün Azərbaycanda təmin olunmuş multikultural təhlükəsizlik mühiti sərhəd fəaliyyəti sahəsində də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bildiyimiz kimi Azərbaycanda normal multikultural əhvalın olması - müxtəlif konfessiyaların, etnik birliklərin dostluq və mehribançılıq şəraitində yaşaması yenə də tarixin qədim dövrlərindən qidalanır.

Müasir dövrdə Azərbaycan Respublikasının multikulturalizm siyasətinin uğurla həyata keçirilməsi Ulu Öndər Heydər Əliyev siyasətinin layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyevin adı ilə bağlıdır [http://multiculturalism.preslib.az/az_about.html]. Bu gün ölkəmizdə sağlam tarixi köklərə malik multikulturalizm dövlət rəhbərliyinin düşünülmüş siyasəti ilə daha da inkişaf etmiş, yeni pozitiv çalarlarla zənginləşmiş və dövlət siyasəti səviyyəsinə yüksəlmişdir.

Multikultural təhlükəsizliyin əsas prinsiplərindən biri ölkədə mövcud olan milli müxtəlifliyin qorunmasına yönəlmiş dövlət qayğısının formalaşdırılması ilə müəyyən edilir. Çox sevindirici haldır ki, bu qayğıni bu gün milli və dini mənsubiyətindən asılı olmayaraq hər bir azərbaycan vətəndaşı hiss edir. Ölkədə yaşayan hər bir vətəndaşın milli kimliyi onun bu gün özünü azərbaycanlı kimi hiss etməyinə mane olmur. O, öz ana dilində danışa bilir, yaza bilir və öz mədəni ehtiyaclarını ödəyə bilir.

Azərbaycanda yaşayan müxtəlif xalqların nümayəndələrini bu gün müstəqil Azərbaycanın hər bir sahəsində - siyasətdə, iqtisadiyyatda, təhsildə, idmanda, mənəvi həyatda, bir sözlə, bütün sahələrdə görmək mümkündür. Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sistemində hər cür milli, etnik, dini, irqi, ideoloji və s. müxtəlifliyə əsaslanan ayrı-seçkilik pislənir və bu zəmində qarşıdurma yaratmağa yönəlmiş istənilən fəaliyyət qətiyyətlə rədd edilir və bu kimi fəaliyyətlər cinayət qanunvericiliyi əsasında ciddi cəzalandırılır. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 25-ci maddəsində göstərilir; "Dövlət, irqindən, etnik mənsubiyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir." [Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, 2017, 10]

Çox sevindirici haldır ki, multikulturalizm bu gün Azərbaycanda gedən demokratik proseslərin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Bu prosesin uğurları ölkənin milli təhlükəsizli, o cümlədən də sərhəd təhlükəsizliyinə təsiri böyükdür.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı 2017. Hüquq Yayın Evi
2. E.M.Nəsimov. İnkişaf və sülh ideyaları. V kitab. Bakı, "Elm və Təhsil" nəşriyyatı 2014, 170 s.
3. www.dsx.gov.az/arxiv_xeber/17
4. http://multiculturalism.preslib.az/az_about.html

İradə Yusifova

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

MULTİKULTURALİZMİN GƏNC NƏSLİN TƏRBİYƏSİNDƏ ROLU

Açar sözlər: *multikulturalizm, dövlət, milli dəyərlər, ideologiya, siyasət*

Azərbaycan dövlət siyasətinin əsas aparıcı istiqaməti olan milli dəyərlərin qorunub saxlanması və gənc nəslin inkişafında və formalaşmasında multikulturalizm ideyaları dövlət ideologiyasının tərkib hissəsi kimi tanınmışdır. Azərbaycan millətinə xas olan yüksək hümanizim, qonaqpərvərlik, mərhəmət, dostluq, sədaqət, vətənpərvərlik kimi ümumbəşəri əxlaqi və mənəvi dəyərlər xalqımızı dünya xalqları arasında tanıtmışdır.

Ümummillə lider Heydər Əliyev Azərbaycançılığı dövlət ideologiyası elan etmiş, ölkəmizdə Azərbaycançılıq məfkurəsi dərinləşmiş, milli mədəniyyətimiz, elmimiz, və ədəbiyyatımız dünyada tanınmış və geniş təbliğ edilmişdir. Ölkəmizdə milli bəşəri dəyərləri özündə cəmləşdirən yeni ziyalı nəslə yetişib ərsəyə gəlmişdir.

Ulu öndər Heydər Əliyev hər bir xalqın, millətin mədəniyyətinin inkişafında ziyalıların çox böyük rolu olduğunu və bu sahədə onların üzərinə ciddi vəzifələr düşdüyünü dəfələrlə qeyd etmişdir. Azərbaycanın görkəmli maarifçi ziyalılarından olan M.F.Axundzadə, H.Zərdəbi, N.Vəzirov, S.M.Qənizadə, N.Nərimanov, M.Ə. Sabir, C.Məmmədquluzadə və s. özlərinin əsas vəzifəsi kimi xalqı cəhalətdən ayılmaq və təhsilə, oxumağa yönləndirməyi ali məqsəd hesab etmiş və bu yolda yorulmadan fəaliyyət göstərmişlər.

Azərbaycan ictimai-siyasi həyatının iki böyük şəxsiyyəti sayılan Cəlil Məmmədquluzadə və M.Ə.Rəsulzadə də türkçülük və islamçılıqla yanaşı azərbaycançılıq ideyasını irəli sürmüşdür. M.Ə.Rəsulzadə yaradıcılığında azərbaycançılıq 1913-cü ildən sonra başlayır.

Azərbaycançılığın tarixi baxımdan araşdırılması göstərir ki, bu ideya hələ M.Ə.Rəsulzadədən xeyli əvvəl də mövcud olmuş, əsrin əvvəllərində məhz azərbaycançılıq başlıca istiqlal ideyası olmuşdur.

Ulu öndər Heydər Əliyevin azərbaycançılığı dövlət ideologiyası səviyyəsinə qaldırması ədəbi prosesdə və bədii yaradıcılıqda azərbaycançılıq məfkurəsinin genişlənməsinə və dərinləşməsinə böyük təkan vermişdir. Sözlün həqiqi mənasında Heydər Əliyevin apardığı milli siyasətin əsası olan azərbaycançılıq Azərbaycan ədəbiyyatında Vətən, millət, torpaq anlayışlarını baş mövzu səviyyəsinə çıxarmışdı.

İndi ideologiyamızın mərkəzində türkçülük və islamçılığa söykənən – azərbaycançılıq olmalıdır. Azərbaycançılıq təliminin inkişafında, milli ideologiya tariximizin bərqərar olmasında və inkişafında Heydər Əliyevin əvəzsiz xidmətləri olmuşdur. O, öz çıxışlarında bu barədə dəfələrlə öz fikirlərini bildirmişdir. Onun fikrincə, "Azərbaycan dövlətinin milli ideologiyasının özəyini, əsasını təşkil edən azərbaycançılıqdır. Dövlətçilik, milli-mənəvi dəyərlər - bunlar hamısı azərbaycançılıq anlayışının tərkib hissələridir" ["Respublika" qəz., 1998, 24 noyabr]. Azərbaycançılıq ideyası 1995-ci ilin payızında qəbul olunan qanunvericiliyimizin başlıca maddələrində əksini tapdı.

Onun fəaliyyəti nəticəsində müxtəlif mədəniyyətlərdən ibarət vahid bir şəkildə formalaşmış cəmiyyət və infrastruktur yaranmışdır. Ulu öndərin dövlətçiliyimizin inkişafında və möhkəmlənməsində azərbaycançılıq hissənin hər bir Azərbaycan vətəndaşı üçün mənəviyyət və əqidə birliyi kimi qorumaq və yaşatmağı vacib hesab etmişdir.

Məlumdur ki, həyata keçirdiyi siyasətlə Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının, Azərbaycan dövlətçiliyinin tarixində müstəsna xidmətləri olan bir şəxsiyyət olmuşdur.

1998-ci il 2 fevral Gənclər günündə Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev gənclərə müraciətlə demişdir: “Mənəvi sağlamlıq çox vacibdir. Bizim xalqımızın milli, mənəvi ənənələri, mədəni, milli dəyərləri həmişə əsrlər boyu xalqımızı yüksək mənəviyyət ruhunda tərbiyə edib, böyüdü, yaşadıdır. Biz fəxr edə bilərik ki, milli, dini, mənəvi ənənələrimiz, dəyərlərimiz daim ən yüksək mənəviyyəti əks etdiribdir. Biz çalışmalıyıq ki, mənəvi dəyərlərə həmişə sadıq olaq. Eyni zamanda ümumbəşəri, dünyəvi dəyərlərdən səmərəli istifadə etmək, onları öz mənəvi dəyərlərimizlə birləşdirmək və xalqımızın mənəviyyətini zənginləşdirmək bizim əsas vəzifələrimizdən biridir. Ancaq biz bu yolla gedərkən gərək heç vaxt səhlərə yol verməyək, bizə yad olan, mənəviyyətimizə zidd olan üsürlərin cəmiyyətimizə, xalqımızın, gənclərin əxlaqına sirayət etməsinə yol verməyək. Bu proseslərdə Azərbaycana yad olan, cəmiyyətimizə zərər vuran mənfi halların cəmiyyətə sirayət etməsinə yol verməməliyik. Bu da, əziz gənclər, sizin vəzifənizdir” [Heydər Əliyev, 2012, 45].

Ulu öndərimizin siyasi kursunun layiqli davamçısı olan İlham Əliyevin Azərbaycanın inkişafına və müasirləşdirilməsinə yönəlmiş uzaqgörən siyasəti bütün sahələrdə - iqtisadiyyatda, mədəni quruculuqda, xarici siyasətdə də uğurla davam etdirilir. Bu siyasətdə ideologiya müxtəlif xalqları, mədəniyyətləri, ənənələri özündə birləşdirir. Mədəni müxtəliflik və multikulturalizm siyasəti də öz mənbəyini məhs bu özünüdərkə və siyasi ideologiyada tapır.

Azərbaycanda məskən salmış coxsaylı xalqların dostluq və dinclik şəraitində bir yerdə yaşamaları və hal-hazırda da bu əlaqələrin qorunub saxlanması dövlətimizin apardığı ədalətli, ardıcıl və düzgün siyasət sayəsində mümkün olmuşdur.

Akademik İsa Həbibbəylinin yazdığı “Heydər Əliyevin dövlətçilik təlimi və müasir dövr” əsərində o, görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin azərbaycançılıq siyasətini ədəbi düşüncədən dövlət ideologiyası səviyyəsinə yüksəldiyini göstərərək yazır: “Azərbaycançılıq ideyasının yaranmasında xalqın özünün milli varlığını və ölkəsinin coğrafi ərazisini müəyyən etməsi zərurəti mühüm rol oynamışdır. Bu proses aşağıdakı bir neçə mərhələ üzrə formalaşmış inkişaf etmişdir: dövrü mətbuatda azərbaycançılıq ideyasının meydana çıxması, ədəbiyyatda azərbaycançı düşüncənin inkişaf etdirib dərinləşdirilməsi, böyük siyasətdə azərbaycançılığın milli dövlətin ideologiyası səviyyəsinə çatdırılması” [Həbibbəyli, 2013, 24-25].

Göründüyü kimi azərbaycanşünaslıq bir elm sahəsi kimi uzun bir tarixi mərhələ keçmişdir. Onun formalaşması isə azərbaycançılıq siyasətinin həyata keçirilməsi hesabına olmuşdur. Bu bizim həyatımızda ən doğru yol sayılır!

Bu yolu davam və inkişaf etdirmək gənc nəslin boynuna düşür.

Ədəbiyyat

1. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. Bakı: Azər nəşir, 2012.
2. Həbibbəyli İ. Heydər Əliyevin dövlətçilik təlimi və müasir dövr. Naxçıvan: “Əcəmi” nəşr., 2013.
3. “Respublika” qəzeti, 1998, 24 noyabr.

Dilara İsmailova

Azerbaijan University of Languages

MULTICULTURAL EDUCATION IS IMPORTANT FOR CULTURALLY COMPETENT TEACHING ENGLISH AT THE AZERBAIJANI UNIVERSITY OF LANGUAGES

Key words: *culturally competent, microcultures, multicultural education, critical reflection, interdependent*

Multicultural education is an approach to teaching and learning that is based on that affirm cultural pluralism within culturally diverse societies in an interdependent world. There are currently perspectives of multicultural education in Azerbaijan.

The global perspective is that microcultures can retain many of their traditions such as language, religion, and social customs, culture.

The global perspective of multicultural education in Azerbaijan recognizes cultural pluralism as an ideal and healthy state in any productive society and promotes equity and respect among the existing cultural

groups. This allows the global perspective of multicultural education to extend beyond equity pedagogy as the only way to counteract problems that have been created by the assimilation perspective. With the rapidly increasing interconnections among all nations, particularly now, human rights, national resources, universities of higher education need to embrace the global perspective of multicultural education if we are going to remain models of democratic societies in a pluralistic world and stay academically competitive in relation to the rest of the world.

The purpose of this abstract is to explain the global perspective of multicultural education and how universities of higher education can use it to remain models of academic excellence in pluralistic and democratic societies. The models are:

1. Multicultural education increases productivity because a variety of mental resources are available for completing the same tasks and it promotes cognitive and moral growth among all people.

2. Multicultural education increases creative problem-solving skills through the different perspectives applied to same problems to reach solutions.

3. Multicultural education increases positive relationships through achievement of common goals, respect, appreciation, and commitment to equality among the intellectuals at Universities of higher education.

4. Multicultural education decreases stereotyping and prejudice through direct contact and interactions among diverse individuals.

5. Multicultural education renews vitality of society through the richness of the different cultures of its members and fosters development of a broader and more sophisticated view of the world.

Today's English classrooms require that instructors possess competencies for teaching all students.. Recognizing the need to strengthen specific competencies to reach and teach all students requires an understanding of new ideas and a willingness to view instruction through varied cultural lenses.

1. Culturally competent teaching and learning facilitates critical reflection. A critical analysis of one's own cultural assumptions is foundational to culturally-responsive teaching and learning. Critical reflection on tightly held cultural assumptions is necessary to dislodge misconceptions and stereotypes. Culturally-responsive teaching engages students in self-awareness activities that lead to reflection on cultural assumptions. For example, in situations where beliefs about learning vary diametrically, there may be serious misunderstandings. When one student believes his learning is unrelated to timely arrival to class and another student views punctuality as a sign of respect, or when one student asks many questions and another quietly wrestles with issues in the content, each may struggle with respect or acceptance of the others. While all may be learning, each may view the others as lazy, disruptive, or disrespectful. Diverse instructional groupings allow students to learn about individual differences and to reflect on their own assumptions and beliefs.

2. Culturally competent teaching and learning demands respect for others. Every student possesses a unique cultural background. Experiences based on various traditions, norms, and values inform ways of knowing and learning. Learning communities with many ways of knowing and learning benefit everyone. When there is little diversity, the overwhelming presence of "whiteness" may be intimidating to students of color and English Language Learners (ELLS) and may serve to silence their voices. Culturally responsive methods such as inter-cultural communication stimulate respect for the needs of all learners and allow every voice to be heard.

3. Culturally competent teaching and learning involves accommodating individual learners. Respect for the learner is a critical component of effective teaching. In addition to pedagogical and subject matter knowledge, competent instructors relate well to their students and possess dispositions such as compassion, fairness, integrity and respect for diversity. Teaching that is respectful and learner focused will naturally involve individual accommodations.

Good teachers not only learn from, but learn about their students. Learning about the cultures and languages of individual students provides a foundation for implementing effective accommodations that facilitate learning. Learning about students involves listening to them, interacting with them, and modeling for them. Effective accommodations for diverse students may include extra time on exams to accommodate the additional load on mental processing, exams in another room where students are able to write, read aloud, then revise their answers to test questions, or time to verbally elaborate on their written responses with the instructor.

4. Culturally competent teaching and learning requires the use of intercultural communication skills. Culturally competent instructors are willing to learn from their students; they recognize the potential of intercultural communication as a means for enhancing the learning of the entire learning community. Effective communication with others who are linguistically and culturally different includes the use of techniques like active listening, elaboration, paraphrasing, and restatement.

Active listening is a process where both the sender and receiver are fully engaged, the listener is focused and attentive, and distractions are minimized. Active listening strategies are especially important

when participants speak different languages. Intercultural communication strategies such as active listening inform learning and facilitate critical reflection.

5. Culturally competent teaching and learning requires focused activities and intentionally structured environments. Perspective-taking behavior requires an understanding of norms, values, and traditions that have informed the other's worldview and learning behaviors. Ranking the value of ideas such as tradition, religion, independence, education, work, health, respect, honesty, food, etc. and a review of personal rankings with other class members may lead to meaningful conversations. Such activities may encourage students to engage in critical reflection on deeply held assumptions related to values and beliefs. Intentional groupings of students with others from different racial groups have been shown to have a positive impact on students – especially white students.

Conclusion

The global perspective of multicultural education allows promotion of these values as well as promotion of equity among all cultural groups in society.

Multicultural competence is the process in which a person develops competencies in multiple ways of perceiving, evaluating, believing, and solving problems.

Until recently, multicultural education focused primarily on the equity pedagogy as a means of counteracting the problems created by the perspective of multicultural education.

References

1. American Association for the Advancement of Science. (1989). *Science for all Americans*. New York: Oxford University Press. Banks, J.A. (1987).
2. *Teaching strategies for ethnic studies* (4 th ed.). Boston: Allyn and Bacon, Inc. Banks, J.A., Banks, C., & McGee, A. (1993).
3. *Multicultural education: Issues and perspectives* (2 nd ed.). Boston: Allyn and Bacon: A Division of Simon and Schuster, Inc. Blair, T.R. (2003).
4. Clark, C., & Gorski, P. (2002). Multicultural education and the digital divide: Focus on socioeconomic class background. *Multicultural Perspectives*, 4(3), 25-36.

Malahat Garayzade

Azerbaijan Medical University

THE ROLE OF EDUCATION IN THE FORMATION OF MULTICULTURAL RELATIONS

Key words: *successful, standards, communication, youth policy*

Lately in the result of successful realization of internal and foreign policy by the President Ilham Aliyev, Azerbaijan looks ahead with confidence.

On the decree of the President Ilham Aliyev the International Multicultural Centre was created on May 15 2014 in Baku, under which leadership. “The Azerbaijani Multiculturalism” as a subject is taught in some European universities. At the same time the Centre organizes short-term summer-winter schools for the youth. At schools and universities are organized meetings-seminars on multicultural relations. The Baku International Multicultural Centre periodically conducts seminars participated by scientists and students from different universities of the world. To participate such activities our young generation needs foreign languages complete command (especially English).

Our country needs highly qualified English speaking specialists in all spheres of the society. This fact makes the problem of English language learning to be one of the main problems of our today's life.

Azerbaijan is a country where the most of the population is under the age of 35, who is expected to create the future of the information society, and their intellectual and educational development is the main aim of the country. As we see, the Youth Policy founded by the national leader Heydar Aliyev today is successfully continued by the President Ilham Aliyev.

The great German poet Goethe once said: “A man who no acquaintance with foreign languages knows nothing of his own” [Saunders, 1906, 40].

Nobody can argue that English is very popular today. It is spoken by more than 350 million people. Each person regardless of his profession needs English complete command.

The success of English lessons depends on the methods of teaching. With the development of computer technologies great changings are observed in foreign languages teaching as well as in whole educational system.

Using different means of innovative technologies the teacher must focus his activity on the students' possibility of acquiring maximum knowledge and skills, and this is possible if the national education requirements correspond the world standards. Today talking of a new Information Society when Communication Technologies have become the main part of modern life, the education must be evaluated with the increase of the level of its informational potential.

The use of innovative technologies influences on several kinds of memory: visual, listening, emotional and in some cases-motor.

For more successful orientation in the world of information space the students' taking over the conversation is necessary.

The basic Internet service includes the followings:

- e-mail
- Use-Nel
- Video Conferences
- the possibility of private information publication, creation of own home page and its allocation on

Web server

- access to informational resources
- reference catalogues
- searching system
- Chat, Twitter

But it must be stressed that Internet is just additional aid of teaching and for achieving better results its integration is necessary.

From the methodological point of view the work with computer technologies at the English lesson can be different: new material mastering, essay, paraphrase, dictation writing etc.

The use of modern computer technologies in teaching process has a number of advantages over traditional methods. There is no doubt that teaching has changed greatly since then. It has become more interesting, easier and amusing. But being widely used in education, computers can not disparage the teacher's role in it.

In teaching process the leading role always belonged, belongs and will belong to a teacher whose activity must be focused on training well educated and sober-minded young generation in the spirit of patriotism able worthy to represent our country on the world stage.

Literature

1. "Ilham – portrait of a President". The President of Azerbaijan, his struggle for peace and vision of the future. By Graeme H. Wilson., Media Prima, 2011, 520 p.
2. The Maxims and Reflections of Goether Translated by Balley Saunders with Preface, New York. The Macmillan Company, 1906. 259 p.

Mehbarə Qəribova
Azərbaycan Dillər Universiteti

ALMAN DİLİNİN İNNOVATİV METODLARLA TƏDRİSİNDƏ MULTİKULURALİZMİN ROLU

Açar sözlər: *innovativ metodlar, multikulturalizm, mədəniyyətlərarası ünsiyyət*

Azərbaycanda qloballaşma prosesinin sürətlənməsi müasir sosial cəmiyyəti xarakterizə edən kommunikativ bacarıqların inkişafına zəmin yaradır. Xarici dillərin tədrisi müasir dövrün tələbi olaraq mədəniyyətlərarası ünsiyyətin formalaşmasını, çoxdilli və çoxmədəniyyətli bir şəxsiyyətin inkişafını xüsusilə vacib hesab edir. Mədəniyyətlərarası ünsiyyətdə tam iştirak edə bilən şəxs, mədəniyyətlərarası dialoqda özünü təsdiq edə biləcək dil və mədəniyyətlərin daşıyıcısıdır. Beləki, mütəxəssisin dil bacarıqlarının səviyyəsinə dair olan tələblər sosial cəmiyyətdə müxtəlif mədəniyyətlərin qarşılıqlı formalaşmasına səbəb olur. Bu tələblərə linqvistik və multikultural şəxsiyyətin uğurlu formalaşması və onun multikultural əsaslarla öyrənmə fəaliyyəti aiddir. Hər bir insanın şəxsi ünsiyyət əlaqələrində və təhsil mühitində xarici dil biliklərinin keyfiyyətli mənimsənməsi üçün ilk növbədə innovativ metodların effektiv şəkildə tədrisə tətbiq edilməsi zəruridir. Buna görə, xarici dillərin tədrisi yeni, innovativ metodların prinsipləri əsasında təşkil olunmalıdır: fərdilik, müstəqillik, öyrənmə səviyyəsinin davamlılığı.

Bu gün yeni texnologiya və qloballaşma digər mədəniyyətlərlə dialoqa qadir olan multikultural gənc-ləri hazırlamaq və onları bu istiqamətdə öyrətmək üçün effektiv şərait və mexanizmlər prosesinin intensivləş-məsini vacib hesab edir. Cəmiyyətin inkişafı yalnız iqtisadiyyata, texnologiyaya, mədəniyyətə deyil, söz mə-dəniyyətinə də bağlıdır. Həqiqətən, yüksək səviyyəli, mədəni, hərtərəfli mütəxəssisin hazırlanması bu gün təhsilin əsas problemdir. Xalqların, millətlərin, mədəniyyətlərin bir-biri ilə qarışdığı bir cəmiyyətin inkişafı-nın reallıqları şəxsiyyətin formalaşmasında əsas metodoloji prinsiplərin və yanaşmaların inkişaf etdirilməsi-nin vacibliyini ortaya qoyur.

Qeyd etmək lazımdır ki, Avropa və Azərbaycan arasında qarşılıqlı münasibətlərin yaradılmasında multi-kulturalizm əhəmiyyətli rol oynayır. Beləki, bu münasibətlərin multikultural əsasda inkişafını təmin etmək məqsədi bizdən alman dilli mütəxəssislər yetişdirmək, onları siyasi və mədəni mühitdə peşəkar fəaliyyətə hazır-lamaq, müxtəlif sosial qruplardan, millətlərdən, dinlərdən olan insanlarla ünsiyyət qurma və əməkdaşlıq bacarıqlarını formalaşdırmaq üçün bu gün daha vacib vəzifələri müəyyənləşdirməyi tələb edir. Buna görə, çoxmədə-niyyətli bir şəxsiyyətin formalaşması problemini araşdırmaq, sosial və mədəni gərginliyi həll etmək yollarını tapmaq və tolerantlığı göstərmək xarici dillərin tədrisində getdikcə daha mühüm bir sahəyə çevrilir. Alman dili-nin innovativ texnologiyalar ilə tədrisi metodikası məhz multikultural bir şəxsiyyətin formalaşmasında mədə-niyyətlərə dialoq aparmaq, başqa bir mədəniyyətin şəxsiyyətini anlamaq, onu qəbul etmək, dəstəkləmək və mədəniyyətini zənginləşdirmək üçün multikulturalizmin nəzəri və praktik əsaslarını öyrənir. Hazırda, qloballaş-ma prosesinə müsbət təsir göstərən vasitələrdən biri olan ali təhsil müəssisəsi gələcək multikultural dil mütə-xəssisinin əldə edilməsi məqsədini daşıyır. Yalnız ali təhsil zəruri bilik və bacarıqlara deyil, həm də mütəxəssi-sin peşəkarlığının tərkib hissəsi olan əhəmiyyətli şəxsi keyfiyyətlərin formalaşmasına və təkmilləşdirilməsinə yönəldilməlidir. Bu baxımdan, multikultural bir şəxsiyyətin formalaşması gələcəyin ixtisaslı mütəxəssisinin ha-zırlanması problemini əhəmiyyətli dərəcədə həll etmiş olur. Lakin, universitetin innovativ təlim prosesi hələ də bu problemi həll etmək üçün kifayət qədər potensiala malik deyildir. Bu səbəblərdən biri orta məktəblərdə şa-girdlərin tədris prosesində multikultural şəxsiyyət kimi formalaşmamasıdır. Alman dilinin tədrisi zamanı multi-kultural bir şəxsiyyətin səmərəli formalaşması bir sıra şərtlərin yaradılmasına səbəb ola biləcək elmi - nəzəri (fəlsəfi, psixoloji, pedaqoji) fikirlərə əsaslanır. Beləki, alman dilinin innovativ metodlarla tədrisində dilin multi-kultural mənimsənməsi müəyyən aktual problemləri qarşıya qoyur:

- multikulturalizm əsasında tədris bilik və bacarıqları deyil, şəxsiyyətin tərkib hissəsi kimi multikultu-ral dəyərləri, problemləri həll etmək və real həyatda yaranan tipik situasiyaları müəyyənləşdirir;
- alman dilinin tədrisi innovativ metodlardan istifadə etməklə yalnız bilik, bacarıq, vərdişləri və dəyərləri əldə etməklə kifayətlənmir, həmçinin, real həyat şəraitində müasir, inkişaf etmiş mütəxəssisi formalaşdır-maqla peşə hazırlığının ayrılmaz hissəsi hesab edir;
- alman dilinin tədrisi kommunikativ, sosiolinqvistik, informativ və digər bacarıqların yaradılmasına kömək edən müasir texnologiyaların inkişafı etməsinə böyük əhəmiyyət verir.

Buna baxmayaraq, ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanmasına sürətlə artan tələblərə əsasən hətta, qeyri-linqvistik universitetlərdə xarici dilləri öyrənmək üçün əsas bacarıqlardan olan kommunikativ komponentin düzgün inkişaf etdirilməsinə yönəldilən müasir dərs modelləri təklif edilir. Beləki, qloballaşma kontekstində tədris fərdi bir yanaşma xarici dil öyrənmə prosesində uğur qazandıra bilər. Dil öyrənmənin ilk növbədə öy-rənmə mövzusu formal və qeyri-formal təhsil nəticəsində alınmış həyat təcrübəsi, sosial-mədəni mühit, dün-yagörüşü və anlayış prosesidir. Multikulturalizm kontekstində seçilən mövzularda baş verən hadisələrə dil öyrənmə öz münasibətini, bu proseslərə şəxsi təsirini bildirir. Bir insanın baş verənlərə münasibətini bildirmə-si, sonrakı həyat və peşə fəaliyyətlərinə uyğunlaşma üçün əsas şərtədir. Beləki, müəllim tərəfindən hazırlanan biliklərin vacibliyi tələbələrin müstəqil axtarış və bilik istehsalına səbəb olur. Öz növbəsində, bu, müəllimlə tələbə, tələbə və təlim mühiti arasındakı əlaqənin tərzini dəyişdirməyi nəzərdə tutur. Qarşılıqlı əlaqə prose-sində ünsiyyətin yaradılması xarici dillərin tədrisinin innovativ metodlarının effektiv axtarışı və tətbiqi şərt-lərindən biridir [Ильин, 1991]. Tədris prosesində tələbələrin müstəqil fəaliyyəti istiqamətində özünü təhlil və özünü qiymətləndirmə bacarıqlarının formalaşmasına, ünsiyyət bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinə, ko-mandada işləməsinə, məsuliyyətli qərarların qəbul edilməsinə və öyrədilməsinə imkan verən innovativ tex-nologiyalar problemlə situasiyanın həllində məntiqi düşüncənin inkişaf etdirilməsinə tələb edir. Araşdırma nəticəsində məlum oldu ki, aşağıda qeyd olunan şərtlər təqdim etdiyimiz metodikanın əsasını təşkil edir: tələ-bələrin dil bacarıqlarının inkişafı bütün səviyyələrdə mənimsəmənin aktiv prosesə cəlb edilməsi zərurətinə əsaslanmalıdır; hər bir kommunikator üçün zəruri və kifayət qədər şifahi təcrübə lazımdır; öyrənilən dilin ya-radıcı tətbiqi mərhələsində süni dil mühitinin yaradılmasını təmin etmək, eyni zamanda təbii həyat şəraitinə yaxın olan anadilli ünsiyyət qurmaq üçün seçilmiş materialdan real bir ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə etmək; multikulturalizm kontekstində materialdan istifadə yalnız dilçiliyin deyil, həm də sosioloji bacarıqların for-malaşmasını təmin edir [Moosmüller, 2007].

Bu baxımdan multikulturalizm kontekstində dili mənimsəmə tələbənən peşəkar və yaradıcı özünü inkişafı üçün layihə metodları və multimedia vasitələrindən istifadə ən yaxşı şəkildə həyata keçirilir. Layihə müstəqil olaraq planlaşdırılmış və həyata keçirilmiş bir iş formasıdır, burada danışıq ünsiyyəti digər fəaliyyətlərin intellektual və emosional kontekstinə daxildir [Keil.,Schubert, 2006]. Layihə işinin tədris prosesində tətbiqi tələbənən əvvəlcədən əldə edilmiş bilik və bacarıqları toplamaq və yenilərini əldə etmək üçün mühitin yaranmasına imkan verir. Eyni zamanda layihənin yaradılmasına yönələn mövzu biliklərin bu prosesdə əhəmiyyətli, fərdi mənimsəməsidir [Keil.,Schubert, 2006]. Xarici dil öyrənilməsində layihə metodunun istifadəsi bu metodun xarici dilin tədrisi metodologiyasında aparılan kommunikativ və şəxsiyyətyönümlü yanaşmaların birləşməsi ilə də izah olunur. Əlaqəli yanaşma ünsiyyət qurmağı və mədəniyyətlərarası qarşılıqlı əlaqənin yaradılmasını nəzərdə tutur. Beləki, innovativ texnologiyaların - layihə metodu və multimedia vasitələri ilə problemi həll etmək ən münasib üsuldur. Çünki, onlar xarici dildə müəllimlərə əhəmiyyətli öyrətmə fəaliyyətlərindən uzaqlaşmaq və intellektual iş formasından istifadə etmək üçün kifayət qədər imkan yaradır. Bu prosesdə tədris materialları - internet resursları, kompüter oyunları, interaktiv lövhələr, multimedia layihələri və s. xarici dillərin tədrisində bacarıqların inkişaf etdirilməsini əhəmiyyətli təqdim edir. İnternet resurslarının tədris prosesində istifadə imkanları böyükdür. Beləki, internet şəbəkəsi tələbələr və müəllimlər üçün lazımi məlumatların əldə edilməsinə şərait yaradır [Erlinger, 1997]. Alman dili dərslərində internetdən istifadə tələbələrin oxu bacarıqlarını inkişaf etdirməyə, yazı qabiliyyətlərini artırmağa, söz bazasını zənginləşdirməyə və bununla onlarda motivasiyanın yaradılmasına səbəb ola bilər. Bundan əlavə, alman dilli ölkələrdə yaşayan yaşlıları ilə tələbələrin işgüzar əlaqələr qurması internet texnologiyalarının imkanlarından istifadə etmək məqsədini daşıyır. Tədris prosesində müasir texnologiyaların tətbiqi tələbələrin medianın müxtəlif növlərini-filmləri, teatr tamaşalarını, reklamları, klipləri, videoları alman dilində izləməsinə, onların xarici dilləri multikultural kontekstdə öyrənməsinə və tələb olunan real materiallarla işləmələrinə imkan verir.

Ədəbiyyat

1. Гусейнзаде Г. Обучение речевой коммуникации на иностранном языке. Баку: Мутарджим, 2001, 314 с.
2. Исмаилова Д. Методика обучения диалогической речи современного английского языка на начальных курсах языковых вузов. Баку: Мутарджим, 2002, 210 с.
3. Новые педагогические информационные технологии в системе образования / Под. ред. Е.С.Полат. М.: Педагогика, 2000, 357 с.
4. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иностранному говорению. М.: Просвещение, 1991, 142 с.
5. Erlinger H.D. Neue Medien Edutainment Medienkompetenz. / Deutschunterricht im Wandel. München: Ko Päd, 1997, 133 s.
6. Jugendahl W. Sprachliche Bildung im kulturellen Kontext. Opladen: Westdeutscher Verlag GmbH, 1991, 207 s.
7. Keil R., Schubert D. Innovation und Alltag in der Bildung. Münster: Waxmann, 2006, 115 s.
8. Moosmüller A. Interkulturelle Kommunikation. Münster: Waxmann GmbH, 2007, 181 s.

Pərvanə Qasımova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞMASINDA TƏHSİLİN ROLU

Açar sözlər: *multikulturalizm, təhsil sistemi, pedaqoji şərait*

Müasir dövrdə milli-mənəvi şüurun formalaşması, şəxsiyyətin əxlaqi, mənəvi keyfiyyətlərə yiyələnməsi - buraya tolerantlıq, dözümlülük, başqalarına hörmət, empatiya kimi keyfiyyətlər də daxildir - cəmiyyətin inkişafında vacib amillərdən sayılır. Məhz buna görə də şəxsiyyətin milli-mənəvi, əxlaqi tərbiyəsi, layiqli insan yetişdirmək problemi dövlətin daim diqqət mərkəzindədir. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyasında “məsuliyyətini dərk edən, demokratiya prinsiplərinə və xalqının milli ənənələrinə, insan hüquq və azadlıqlarına hörmət edən, azərbaycançılıq ideyalarına sadıq olan, müstəqil və yaradıcı düşünən vətəndaş və şəxsiyyət yetişdirmək; milli mənəvi və ümumbəşəri dəyərləri qoruyan və inkişaf etdirən, geniş dünyagörüşünə malik olan... kadrlar hazırlamaq” təhsil sisteminin başlıca vəzifələri sırasında qeyd olunur [<http://www.president.az/articles/9779>]. Burada artıq qeyd etdiyimiz kimi əsas məsuliyyət müəllimlərin üzərinə düşür. Çünki multikultural dəyərlərin qorunması ilə yanaşı, onun gələcək nəsillərə düzgün çat-

dırılması, öyrənilməsi və mahiyyətinə varılması olduqca önəmlidir. Odur ki, istənilən sahədə Azərbaycan gerçəkliyinin gənclərə aşılması, xalqın zəngin multikultural keçmişinin, dövlətin mədəni müxtəlifliyin qorunması istiqamətində atdığı addımların təbliği multikultural gələcəyin təminatıdır.

Müəllimin multikultural sənətliliyinin əsas göstəriciləri aşağıdakılardır:

- multikultural təhsil sahəsində bilik və təcrübə;
- multikultural təhsil texnologiyalarına yiyələnmə;
- müxtəlif milliyyətdən olan insanlarla qarşılıqlı ünsiyyət tərzini;
- multikultural təhsil şərtləri daxilində əxlaqi mövqə [Ваулина, 2006, 16].

Müəllimin multikultural hazırlıq səviyyəsinin göstəricilərinə isə müxtəlif mədəniyyətlərin nümayəndələrinə hörmətlə yanaşma, onlarla qarşılıqlı ünsiyyət və əlaqə mədəniyyəti, etnik tolerantlıq, mübahisələri həll etmə bacarığı, etik, hüquqi, pedaqoji mədəniyyət kimi şəxsi keyfiyyətlər daxildir. Müəllimin sadalanan multikultural keyfiyyətləri bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədədir və bir-birinə təsir göstərir. Müəllimin multikultural hazırlıq səviyyəsinə təsir göstərən əsas amilləri belə sıralaya bilərik:

Sosiomədəni şərtlər - bunlar geosiyasi, iqtisadi sahəyə; dini, milli və millətlərarası münasibətlərin vəziyyətinə; ölkənin, regionun, dövlətin, ali məktəbin, tələbə kollektivinin inkişaf səviyyəsinə; cəmiyyətin maddi-mənəvi inkişaf dərəcəsinə; cəmiyyətin multikultural şəxsiyyətin formalaşmasına və inkişafına duyduğu ehtiyaca aid olan şərtlərdir.

Pedaqoji şərtlər - burada söhbət ali məktəbin tərkibindən və təhsil texnologiyalarından gedir. Belə ki, müəllimin multikultural hazırlığının təməlinə təlim-tərbiyə prosesi durur, onun davranışlarını, insanlarla, xüsusilə başqa etnik mədəniyyətə sahib olanlarla münasibətinin nizamlanmasına təsir göstərir. Elmi-tədqiqat işləri, pedaqoji təcrübənin təşkili də az əhəmiyyət kəsb etmir. Pedaqoji şərait özündə multikulturalizmə dair biliklərin ali məktəbdə tələbə tərəfindən tədris və sistemativ şəkildə mənimsənilməsinə yönəlmiş təlim-tərbiyə prosesini, multikultural mühitdə təlim-tərbiyə prosesinin təşkilində bacarıq və vərdislərə yiyələnməyi ehtiva edir.

Psixoloji şərtlər - burada isə tələbələrin mənəvi aləmi, onların tələbatları, maraqları, məqsədləri və s. nəzərdə tutulur [Хакунова, 2011, 47-52].

Cəmiyyətin gələcəyi onun aldığı təhsil səviyyəsi ilə ölçülür. Qloballaşan dünyamızda hər bir şəxsin mədəni və sosial həyatında müstəqil qərarlar qəbul etməsi, yüksək bacarıqlara malik mütəxəssis, novatorluq qabiliyyətinə malik tolerant vətəndaşların, bir sözlə, cəmiyyətin inkişafının əsas hərəkətverici qüvvəsi olan insan resurslarının inkişafı dövlətin apardığı təhsil siyasətindən və fərdlərin aldığı yüksək təhsil səviyyəsinə asılıdır. Multikultural dəyərlərin təhsildə təbliği sahəsində həyata keçirilən tədbirlər siyasətinə adət etdiyimiz ənənəvi konfranslardan fərqli olan elmi-praktik video-konfranslar keçirilməsi ölkəmizdən kənar yaşayan soydaşlarımızla, təhsil ictimaiyyəti ilə və eyni zamanda digər mədəniyyətləri təbliğ edən həmkarlarımızla daha sıx əlaqə yaratmağa, onları daha yaxından tanımağa və xalqın hər bir nümayəndəsinin bir-birinə qayğı və hörmətlə yanaşmağa səsləyən bir təşəbbüs hesab edilir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası // <http://www.president.az/articles/9779>
2. Ваулина Л., Штоль Ф., Штрассер Г. Понятия и значения. Кострома: Лаборатория межкультурных исследований, 2006, с. 1-22.
3. Хакунова Ф.П., Хупсарокова А.М. Предметно-содержательные компоненты поликультурной компетентности педагога // Вестник Адыгейского государственного университета. Сер. Педагогика и психология. Майкоп, 2011, Вып. 1 (72), с. 47-52.

Şəbnəm Məmmədova
AMEA Folklor İnstitutu

AZƏRBAYCAN VƏ QARAQALPAQ UŞAQ ƏDƏBİYYATI: MƏQSƏD, VƏZİFƏ VƏ FUNKSİYALARIN QARŞILIQLI ƏLAQƏSİ

Açar sözlər: *uşaq folkloru, Azərbaycan, qaraqalpaq, örnək, xalqların mədəniyyəti*

Müasir cəmiyyət son dərəcə müxtəlif istiqamətli və çoxvektorlu, qloballaşma və multikultural qarşılıqlı hərəkətdə olan mürəkkəb proseslərlə xarakterizə olunur. Bu proseslər uşaq ədəbiyyatında da müəyyən problemlərin həll edilməsini nəzərdə tutur. Çağdaş şərait gənc nəslin səmərəli və fəal həyat tərzinə diqqətin artırılmasını gündəmə gətirir.

Yaxşı məlumdur ki, ədəbiyyat estetik dünyagörüşü kimi mühüm mətnlərin cəmi olmaqla xalqın mədəni təcrübəsinə əsaslanır. Bu baxımdan ədəbi proses müəyyən zaman kəsiyində mövcud olan publisistik və bədii mətnlərin cəmi kimi çıxış edir. Uşaq ədəbiyyatına gəldikdə isə qeyd etməliyik ki, bədii mətn uşaqların psixofizioloji xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla yaradılmış əsərlərin cəmi olmalıdır. Eyni zamanda bu da məlumdur ki, uşaq məişətində mütləq olunan kitabların hamısı uşaq ədəbiyyatı adlanır [Linguistics-konspekt.org].

Bu müstəvidə Azərbaycan və qaraqalpaq uşaq ədəbiyyatının məqsəd, vəzifə və funksiyalarını nəzərdən keçirməyə ehtiyac vardır. Hər iki xalqın uşaq ədəbiyyatının mənbəyi və özəyi kimi bu xalqların mədəniyyətinin özəl xüsusiyyətləri çıxış edir. Azərbaycan və qaraqalpaq uşaq ədəbiyyatının başlıca məqsədi anlayış aparatının formalaşması, dəyərlər sistemi, şəxsiyyətin təşəkkülü, savadlılığın inkişafı, vəzifə olaraq isə uşaqların dil kompetensiyasının formalaşdırılması, böyükklərlə uşaqlar arasında kommunikasiyanın müəyyənəlməsi və formalaşması kimi məqamları nəzərdə tutursa, bu ədəbi sahənin funksiyasına oxunmuş kitablardan həzz almaqla əylənmə və tədris funksiyası da daxildir ki, burada uşağın aldığı məlumatlar nəticəsində onların dünyagörüşü formalaşır, ətraf aləm isə hər hansı oxunan nağılın, hər hansı epik, yaxud lirik nümunənin köməyi ilə dərk edilir. Qeyd olunanlarla yanaşı, uşaq ədəbiyyatının yerinə yetirdiyi ritorik funksiya isə uşağın nitqinin inkişafına, onun formalaşmasına, sözdən həzz almasına gətirib çıxarır. Estetik funksiyaya gəldikdə isə burada uşağın şüurunun estetik baxımından formalaşması gedir, onlarda estetik zövq tərbiyə edilməklə bədii sözün və gözəlliyin mənasının dərk edilməsi üçün şərait yaranır.

Uşaq ədəbiyyatının mühüm hissəsi olan uşaq folklorunun Azərbaycanda və Qaraqalpaqstanda zəngin ənənələri mövcuddur. Azərbaycan ədəbiyyatında bu ənənələri nəzərdə tutan R.Qafarlı haqlı olaraq göstərir ki, uşaq folkloru şifahi xalq ədəbiyyatının elə nümunələrini çevrələyir ki, onlar uşaqlara həsr olunmaqla uşaqların məişətini, oyunlarını, əyləncələrini, istirahətlərini, məşğuliyyətlərini, istəklərini, arzularını ifadə etməklə, əhatə etdiyi mövzuları, ideyaları, formaları, məzmunu, üslubu, hətta sözlərin seçilib-düzəlməsi, ifadə tərzini balacaların zövqünə, biliyinə, yaş səviyyəsinə, psixikasına uyğunlaşdırılsın [Qafarlı, 2004, 310].

Azərbaycan və qaraqalpaq uşaq folkloru öz janr əlvanlığı, sadəliyi, yığcamlığı, konkretliyi, oyunlarla bağlılığı, melodikliyi ilə bir-birinə yaxın olmaqla, öz poetik sistemə, uşaq məişətində oynadığı rola, mövzu rəngarəngliyinə görə kifayət qədər oxşar nöqtələrə və fərqli məqamlara malikdir. Hər iki xalqın uşaq folklorunu janr baxımından aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq mümkündür. Lirik növ – laylalar, oxşamalar, dilaçma, uşaq nəğmələri, düzgü, sanama və s.; epik növ – uşaqlarla bağlı nağıllar, yanılmaclar, tapmacalar və s.; dramatik növ – uşaq oyunları və uşaq meydan tamaşaları və s. Bunlardan hər biri Azərbaycan və qaraqalpaq balalarının həyatında mühüm yer tutur.

Təsədüfi deyildir ki, Qaraqalpaqstan Yazıçılar Birliyinin sədri Kenesbay Kərimov “Balalar folklorı” yaradıcılığını xalqın düşüncə incisi hesab etməklə qaraqalpaq uşaq ədəbiyyatının mənbəyi, milli tərbiyənin dür dirəyi adlandırır [Karimov, 2018, 3].

Bütün bu qeyd etdiklərimiz bir daha təsdiqləyir ki, Azərbaycan və qaraqalpaq uşaq ədəbiyyatı zəngin türk milli ənənələrinə söykənməklə öz inkişafı tarixində uzun və şərəfli bir yol keçmişdir. Buna görə də hər iki xalqın uşaq ədəbiyyatı nümunələrini nəinki yazılı, müəllifli əsərlər kontekstində, həm də folklor örnəklərinə söykənərək onun məqsəd və vəzifələri, funksiyası, janr differensiasiyası əsasında öyrənmək yetərincə aktuallaşmaqdadır. Növbəti məqalələrimizdə problemi daha geniş və əhatəli müstəvidə təhlillərə cəlb etmək fikrindəyik.

Ədəbiyyat

1. Qafarlı R. Uşaq folkloru // Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. Altı cildə. Birinci cild. Bakı, “Elm”, 2004, s. 310-327
2. Karimov K. Balalar ədəbiyyatı – milli tərbiyənin tür dərgi // Qaraqalpaq balalar ədəbiyyatının antologiyası. Nökis: “Qaraqalpaqstan”, 2018, s. 3-4
3. linguistics-konspekt.org

Sevda İmanova
Azərbaycan Dillər Universiteti

MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞMASINDA MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI SƏRİŞTƏNİN ROLU

Açar sözlər: *Mədəniyyətlərarası səriştənin formalaşdırılması, multikultural dəyərlər, multikulturalizm*

Coğrafi cəhətdən bir neçə sivilizasiyaların, mədəniyyətlərin qovuşduğu multikultural mühitin yaradılması üçün əlverişli məkanda yerləşən Azərbaycan müxtəlif xalqların, etnik qrupların, dinlərin, mədəniyyətlə-

rin mövcud olduğu bir ölkə kimi müasir dövrdə dünyanın əsas multikulturalizm mərkəzlərindən biri kimi qəbul edilir. Azərbaycanda müxtəlif dillərin, millətlərin nümayəndələri əmin-amanlıq, sülh şəraitində yaşamışdır. Artıq Azərbaycan multikulturalizm modeli bir çox ölkələrdə və universitetlərdə nümunəvi model kimi tədris edilir.

Məhz ulu öndərimizin əsasını qoyduğu multikulturalizm siyasətinin nəticəsində multikultural ölkəmizdə müxtəlif xalqlar, etnik qruplar əmin-amanlıq şəraitində yaşayır və istədiyi dildə təhsil alır. Bu gün dövlətimiz Azərbaycanda yaşayan azsaylı xalqlar üçün doğma dillərində təhsil almaq imkanı yaratmışdır. Təhsil Nazirliyinin verdiyi məlumata görə ölkəmizdə talış dili 222, ləzgi dili 102, avar dili 19, sahur dili 5, kürd dili 1 məktəbdə tədris olunur. Qax, Şəki, Zaqatala, Balakən bölgələrində isə gürcü dilində təhsil almaq üçün 10 məktəb fəaliyyət göstərir.

Prezident İlham Əliyevin 2011-ci ildə UNESCO, BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansı, Avropa Şurası, Avropa Şurasının Şimal-Cənub Mərkəzi kimi beynəlxalq təşkilatların əməkdaşlığı ilə Bakıda iki ildən bir Dünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu təşkil olunması barədə fərman imzalamışdır və “Çox mədəniyyətli dünyada sülh şəraitində birgə yaşama” devisi altında keçirilən II Dünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunda Bakının bu tədbirə ev sahibliyi etməsinin səbəbini belə izah etmişdir: “Forumun Azərbaycanda keçirilməsi təsadüfi deyil”. Ölkəmiz əsrlər boyu millətlərin, bütün dinlərin nümayəndələri üçün Vətən olmuşdur. [www.mədəniyyət.az]

Bu gün qloballaşan dünyada Azərbaycanın multikultural ənənələrinin, əmin-amanlığın saxlanılması, ulu öndərin uzaqgörən siyasəti nəticəsində uğurlu inkişaf yolunu davam etdirmək üçün sabahın qurucuları olan gənclərin, bu günün tələbələrinin dünyagörüşü, mənəvi tərbiyəsi, intellekt səviyyəsinin, ümummədəni və peşə səriştlərinin formalaşdırılması məsələləri ali məktəb müəllimlərinin qarşısında duran əsas məsələlərdəndir.

Artıq hamıya aydındır ki, milli ali təhsil sistemləri qlobal proseslərdən və tendensiyalardan dünya əmək bazarının tələbatlarından kənarında inkişaf etmək iqtidarında deyildir. İndi təkcə xarici dillərdə düzgün danışmaq bacarıqları ilə kifayətlənmək mümkün deyil.

XXI əsrin tələblərinə cavab vermək üçün tələbələrin digər mədəniyyətlərə açıq olması, öz mədəniyyətini qoruyub saxlayaraq, onu layiqincə təmsil etmək, dünyaya çatdırmaq, dilini öyrəndikləri xalqın mədəniyyətini dərinlən bilmək, digər xalqların nümayəndələri ilə uğurlu ünsiyyət qurmaq bacarıqları aşıllamaq xarici dil müəllimlərinin əsas vəzifəsidir.

Avropa Şurası, BMT, YUNESKO kimi beynəlxalq təşkilatlar hər zaman dillərin tədrisinə önəm vermişdir, son zamanlar isə mədəniyyətlərarası səriştə məsələsini diqqət mərkəzində saxlayır.

Mədəniyyətlərarası səriştənin formalaşdırılmasından bəhs edərəkən, ilk əvvəl, ümumiyyətlə mədəniyyətlərarası səriştənin deyərəkən nə nəzərdə tutulduğunu müəyyən etmək lazımdır.

Kompetensiya və ya səriştə məfhumundan fərqli olaraq mədəniyyətlərarası səriştə elmi cəhətdən o qədər də yüksək səviyyədə tədqiq olunmamışdır. Mədəniyyətlərarası səriştə anlayışı qərb tədqiqatçıları tərəfindən mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın müstəqil elm sahəsi kimi fəaliyyət göstərməyə başladığı dövrdə yaranmışdır.

İ.A.Zimnyayanın qeyd etdiyi kimi, “Təhsil– gənc nəsələ mədəniyyətlərarası səriştə: digər xalqların, mədəniyyətlərin, dillərin, dinlərin nümayəndələrinə hörmət etməyi, fərqləri qəbul etməyi aşıllamaqdır.” [Зимняя, 2003, 32]

Mədəniyyətlərarası səriştəyə qloballaşma dövrü üçün daha dolğun və müasir olan tərifi M.Bayram və K.Knapp tərəfindən verilmişdir: “Həm digər mədəniyyət, ünsiyyət qurulan cəmiyyətin nümayəndələri, həm də öz mədəniyyətinin nümayəndələri ilə eyni dərəcədə uğurlu anlaşmaya nail olmaq qabiliyyəti” kimi müəyyənləşdirmişdir [Byram, 1997, 124]. Bu yanaşmanın əsas üstünlüyü digər mədəniyyətlə bərabər doğma mədəniyyəti də dərinlən bilmək, anlamaq aspektinin vurğulanmasıdır.

Mədəniyyətlərarası səriştə müəyyən bir mədəniyyətə malik cəmiyyətin üzvlərinin digər mədəniyyətin nümayəndələri ilə ünsiyyət zamanı konfliktlərin yaranmasının qarşısını almaq və qarşılıqlı əlaqələr zamanı yeni mədəniyyətlərarası kommunikativ ümumilik yaratmaq üçün qarşılıqlı anlaşma yaratmaq qabiliyyətidir.

BMT-yə istinad edərək deyə bilərik ki, bu gün dünya istehlakının 50 faizindən çoxu müştərək müəssisələr tərəfindən istehsal olunur. Bu rəqəm durmadan artır. Müxtəlif ölkələrdən olan müxtəlif dinlərin, irqlərin, xalqların, mədəniyyətlərin nümayəndələrinin birgə çalışdıqları beynəlxalq müəssisələrə, təşkilatlara nəzər salsaq, mədəniyyətlərarası kompetensiyanın gələcək ixtisas sahiblərinin, xüsusən də dil ixtisası üzrə təhsil alan tələbələr üçün nə qədər vacib olduğunun şahidi olarıq.

Mədəniyyətlərarası səriştə tələbələrin gələcək peşə fəaliyyətində yalnız müxtəlif ölkələr arasında deyil, multikultural ölkə olan Azərbaycanın öz daxilində yaşayan müxtəlif xalqların, mədəniyyətlərin, dinlərin nümayəndələri ilə dialoq, ünsiyyət qurmaq üçün formalaşdırılmalıdır.

Ədəbiyyat

1. www.mədəniyyət.az
2. Зимняя И.А. Ключевые компетенции-ключевая парадигма результата образования/Высшее образование сегодня.2003 №5., с. 32-34
3. Byram M.S. Teaching Foreign Languages for intercultural competence./M.S. Byram-Clevedon, Philadelphia, Toronto. Multilingual Matters Ltd., 1997. -124 p.

Sevinc Əhmədova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞMASINDA TƏHSİLİN ROLU

Açar sözlər: *multikulturalizm, müəllim, təhsil sistemi*

Müasir dövrdə multikulturalizm anlayışının aktualıq qazanmasında iki mənbə böyük rol oynamışdır- amerika universitetləri və beynəlxalq təşkilatlar, xüsusilə də UNESCO. Bunlardan birincisi, multikulturalizm anlayışına birbaşa elmi paradiqmadan yanaşmış, ikincilər isə ona etik, hüquqi, siyasi məna qazandıraraq, plüralizmə qarşı tolerantlıq məzmunu yükləmişlər. Məsələn, UNESCO-nun əsas məqsədlərinə sülhün və təhlükəsizliyin möhkəmlənməsinə dəstək olmaq, qarşılıqlı hörməti, ədaləti, insan haqlarını, o cümlədən irqi, cinsi, dili və dinindən asılı olmayaraq hər kəsin BMT-nin Nizamnaməsində göstərilən əsas azadlıqlarını təmin etmək daxildir. UNESCO-nun 2001-ci il noyabrın 2-də qəbul etdiyi Ümumi Bəyannaməsində mədəni müxtəliflik “insanın və təbiətin inkişafı üçün zəruri olan mənbə” kimi göstərilir, “plüralistik, çoxcəhətli və dinamik mədəni özünəməxsusluğa sahib insan və qrupların birgə mövcudluğunu və bir-birinə ahəngdar qarşılıqlı təsirini təmin etmək” tapşırığı verilir [Малахов,2001, 5].

Bu gün dünyanın bir çox ölkəsində, o cümlədən Azərbaycanda mədəniyyətlərarası ünsiyyətə həsr olunmuş jurnal, almanax, dərslik və monoqrafiyalar çap olunur, təhsil, mədəniyyət işçilərinin bu sahədə hazırlığının təmin olunması üçün məqsədyönlü işlər həyata keçirilir. Xüsusilə təhsil özünün müxtəlif formaları və dərəcələri ilə sosial adaptasiya və inteqrasiyada mühüm vasitə kimi çıxış edir. O, milli təhlükəsizliyin, regional stabilliyin təmin olunmasında mühüm faktora çevrilmişdir [Терборн, 2001,54]. Belə ki, təhsil etnik qruplar arasındakı stereotipləri və sərhədləri, o cümlədən qeyri-bərabərlik və ədalətsizliyi aradan qaldırmaq iqtidarındadır.

Multikulturalizmin təbliğində təhsilin önəmini nəzərə alan Azərbaycan hökuməti hazırda 38 yerli və dünyanın tanınmış 15 universitetində “Multikulturalizmə giriş” və “Azərbaycan multikulturalizmi” fənlərinin tədrisini həyata keçirir. Fənnin əsas məqsədi tələbələrə Azərbaycan Respublikasının multikulturalizm siyasətinin mahiyyətini, onun xüsusiyyətlərini və bu siyasətin ölkədə uğurla həyata keçirilməsinin səbəblərini izah etməklə yanaşı, multikulturalizmin tarixi, onun ədəbi-bədii, fəlsəfi, publisistik, siyasi və hüquqi qaynaqları, multikulturalizmin Azərbaycan modelinin digər mövcud modellərdən fərqli cəhətləri haqqında məlumat verməkdən ibarətdir. Fənn vasitəsilə ölkədəki etnik, dini, irqi və mədəni müxtəlifliklərin tənzimlənməsi, ümumiyyətlə, multikultural durumun təkmilləşdirilməsi ilə bağlı müvafiq işlərin həyata keçirilməsinin zəruriliyi göstərilir, mövcud multikultural vəziyyətdə baş verəcək dəyişikliklər qabaqcadan müəyyən edilir.

Multikultural cəmiyyətlərdə uzlaşma və stabillik prinsiplərinə əməl olunmasında, mədəni plüralizmin dəstəklənməsində, xüsusilə də təhsil sistemində mədəni müxtəlifliyin qorunmasında multikulturalizmi tədris və təbliğ edən müəllimlərin (qısaca “multikultural müəllim”) üzərinə böyük məsuliyyət düşür.

“Multikultural müəllim” mədəniyyətin bəşəriyyətin həyatındakı əhəmiyyətini dərk edən, öz fəaliyyətində əsas mədəni dəyərlərə, tolerantlıq, dialoq və əməkdaşlıq prinsiplərinə əsaslanan, sosial və mədəni fərqləri qəbul etməyə hazır olan, tarixi irsə və mədəni müxtəlifliklərə ehtiyatla və hörmətlə yanaşandır. Mədəni plüralizmi qəbul edən və aktiv şəkildə onu dəstəkləyən, milli-mədəni müxtəlifliyi qorumağa can atan “multikultural müəllim” tələbələrin multikulturalizmin məqsəd və vəzifələrini mənimsəməsinə, onların multikultural şəxsiyyətinin formalaşmasına çalışmalıdır.

“Multikultural müəllim”in üzərinə düşən əsas vəzifələr bunlardır: tələbələrin fərqli mədəni kimliyini anlamaq və qəbul etmək; tolerantlığın, milli-mədəni müxtəlifliyin səviyyəsini müəyyənləşdirmək üçün diaqnostik metodlara sahib olmaq; sinifdə fərqliliklərə münasibətdə tolerantlıq, uzlaşma, hörmət mühiti yaratmaq; diskriminasiya, nifrət, zorakılıq kimi problemlərin həllində müəllimlərin, valideynlərin, ictimaiyyətin birgə fəaliyyətinin böyük rol oynadığını dərk etmək; öz mədəni önyarğılarını və stereotiplərini sorguya çəkmək, onlardan uzaqlaşmağa çalışmaq; tənqidi və şüurlu düşünmək; tələbələrə kimliklərini müəyyənləşdir-

məkdə yardım etmək; münafiqşələri güc naminə deyil, yaradıcı yolla həll etmək və tələbələrə də bunu öyrətmək. Müəllim bütün dərs boyu bunları şagirdlərə təbliğ edir.

Bir sözlə, multikulturalıq kateqoriyası burada müəllimin şəxsi-peşəkar integrativ keyfiyyəti kimi ələ alınır. Multikultural səriştəlilik də birbaşa bu anlayışla bağlıdır. O, pedaqoqun “multikultural cəmiyyətdə sosial proseslərdə iştirak etmək, mədəniyyətlər arasında qarşılıqlı əlaqə yaratmaq, subyektiv peşə fəaliyyətinin multikultural tərkibini nəzərə alıb, onun xüsusiyyətlərini pedaqoji tapşırıqların həllində istifadə etmək, həmçinin oxuyanların multikultural tərbiyəsini həyata keçirmək” bacarıqlarına şərait yaradır [Хакунова, 2001, 49].

Ədəbiyyat

1. Малахов В. Культурный плюрализм versus мультикультурализм // Скромное обаяние расизма и другие статьи. 2001, с. 4-8.
2. Терборн Г. Мультикультурные общества // Социологическое обозрение, 2001, №1, с. 50-67.
3. Хакунова Ф.П., Хупсарокова А.М. Предметно-содержательные компоненты поликультурной компетентности педагога // Вестник Адыгейского государственного университета. Сер. Педагогика и психология. Майкоп, 2011, Вып. 1 (72), с. 47-52.

Ülviyyə Mehdiyeva

Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutu

MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞMASINDA TƏHSİLİN ROLU

Açar sözlər: *multikulturalizm, təlim prosesi, kompetensiya, ünsiyyət*

Multikulturalizm və tolerantlıq tarixən Azərbaycan xalqının həyat tərzinə məxsus olmuşdur. Bu gün bu keyfiyyətlər millətindən asılı olmayaraq ölkəmizin hər bir vətəndaşı üçün xarakterikdir.

Azərbaycan xalqının multikultural keçmişindən yalnız bugünkü tolerant həyat təzi deyil, həmçinin təhsili, ədəbi-bədii, elmi-fəlsəfi, siyasi-hüquqi mənbələr və sənədlər də xəbər verir.

Multikulturalizm müxtəlif din və mədəniyyət nümayəndələrinin öz adət-ənənələrini qorumağa, inkişaf etdirməyə, birliyinə istiqamətlənir. Multikultural və tolerant dəyərlər ümumbəşəri xarakter daşıyır. Bu gün Azərbaycanın mədəni və mənəvi irsi beynəlxalq aləmdə qəbul olunmuşdur. “Azərbaycan multikulturalizmi” dünyanın on yeddi aparıcı universitetlərində tədris edilir.

“Multikulturalizm modeli” dedikdə bir ölkə sərhədləri çərçivəsində müxəlif etnomədəni birliklərin sülh şəraitində yaşaması, öz hüquqlarını ifadə etməsi, mədəniyyətini və həyat tərzini qoruyub saxlaması nəzərdə tutulur.

Bu gün bütün dünyada multikulturalizm siyasətinə çox önəm verilir. Multikulturalizm dinindən, irsindən asılı olmayaraq bir çox xalqların humanizm və demokratik ideyalar əsasında birgə yaşayışı, mədəniyyətlərinin qarşılıqlı hörmət və dəyərlərinin paylaşılmasıdır [Muradova Z., Mikayılova K., 2018, 6].

Ümummillə lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə multikultural ənənələrin həyata keçirilməsi üzrə aparılan siyasi kurs bu gün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən davam etdirilir.

Ölkəmizdə tolerantlıq atmosferi hər yerdə olduğu kimi təhsil sahəsində də özünü büruzə verir.

Xarici dilə yiyələnməklə gənc mütəxəssislərimiz ölkəmizdə fəaliyyət göstərən onlarla xarici şirkət, qeyri-hökumət təşkilatları və eləcə də dünyanın müxtəlif qurumları ilə daha sıx əməkdaşlıq etmək imkanı qazanırlar. Xarici dil təlimi vasitəsilə şagirdlərdə başqa xalqların dil və mədəniyyətinə, milli-mənəvi dəyərlərinə hörmət hissi, tolerantlıq formalaşdırılır. Xarici dilə yiyələnmə şagirdlərin humanitar təhsil səviyyəsini yüksəldir, şəxsiyyətin formalaşmasına, daim dəyişən dünyanın tələblərinə uyğunlaşmasına imkan yaradır. Xarici dil şagirdlərin linqvistik biliklərini genişləndirir, ünsiyyət mədəniyyətinin formalaşmasında mühüm rol oynayır və nitq inkişafına müsbət təsir göstərir. Xarici dilin məktəbdə tədrisi sonrakı illərdə digər xarici dillərin öyrənilməsi üçün zəmin yaradır. Xarici dilə mükəmməl yiyələnmiş hər bir gənc harada olmasından asılı olmayaraq ölkəmizi layiqincə təmsil etməklə yanaşı, dünya ölkələri ilə tanışlıq, xarici dil daşıyıcılarına Azərbaycanı təqdim etmək, respublikamızda baş verən prosesləri dünya ictimaiyyətinə birbaşa çatdırmaq imkanı əldə edir.

İbtidai siniflərdə ingilis dilinin təlimi konsepsiyası şagirdlərin yaş dövrünün nəzərə alınmasına, ana dilinin xüsusiyyətlərinə, milli ənənələrə və dili öyrənilən ölkənin milli dəyərlərini və mədəniyyətini müqayisəli şəkildə təhlil etməyə, fərdiliyi və şəxsiyyətyönümlülüüyü formalaşdırmağa əsaslanmışdır. Model üç hissədən ibarətdir: formalaşdırıcı, stimullaşdırıcı və inkişafetdirici.

İngilis dili üzrə təlim prosesi modelinin səmərəliliyi Azərbaycan və ingilis dilləri kontekstində mədəniyyətlərarası ünsiyyətin təlimverici, tərbiyəedici, stimullaşdırıcı və inkişafetdirici funksiyalarının kompleks reallaşması ilə təmin olunur.

İbtidai siniflərdə ingilis dilinin təlimi üzrə oyun və çalışmalar sistemi şagirdlərin yaş və psixoloji xüsusiyyətlərinə əsaslanır və tematik-situativ prinsiplər əsasında təlimin məqsəd və şəraitinə müvafiq işlənir, həmçinin ana dilinə və dillərarası interferensiyaya istinadən differensial yanaşma təmin edilir.

Xarici dili öyrənərkən şagirdlər yalnız yeni ünsiyyət vasitəsi əldə etmirlər. Eyni zamanda onların təsəvvüründə yeni bir “dünya obrazı” yaranır. Bu, o deməkdir ki, şagirdlərə yeni dili doğma mədəniyyətə istinad etməklə öyrətmək daha məqsədəuyğundur. Bununla əlaqədar olaraq şagirdlərin təsəvvüründə canlanan “dünya obrazı”nın köməyi ilə autentlik probleminin həll olunması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Təlim prosesində dili öyrənilən ölkənin mədəniyyəti ilə doğma mədəniyyətin müqayisəli şəkildə təqdim olunması ibtidai sinif müəlliminin mühüm vəzifələrindən biridir. Məhz bu prosesdə şagirdlərdə ümumbəşəri şüur və dəyərlər formalaşır.

İ.L.Bimin “kommunikativlik” haqqında söylədiyi fikirlə razılaşmamaq olmur. O, qeyd edir ki, kommunikativlik yalnız nitqin köməyi ilə sosial kontaktların qurulması, turist dilinin mənimsənilməsi deyil. Bu, şəxsiyyətin şəxsi ünsiyyəti və oxu vasitəsi ilə başqa xalqların mənəvi dəyərlərinə qoşulmasıdır” [Бим, 1988, 40].

Qeyd etmək lazımdır ki, başqa ölkənin mədəniyyətini öyrənərkən ana dilindən istifadə etmək, müqayisələr aparmaq məqsədəuyğundur. Bu, ilk növbədə onunla şərtlənir ki, mədəniyyətlərarası kompetensiyaların formalaşması zamanı xarici dil təliminin dörd aspekti reallaşır:

- təlim üzrə. Öyrənilən mədəniyyətlərin hadisə və faktları ilə tanışlıq; müxtəlif sosial və mədəni kontekstdə xarici dillərin variativliy haqqında məlumatlılığın, ölkələrdə və dünyada dillərin funksional xüsusiyyətlərinin formalaşdırılması;

-tərbiyə üzrə. Şagirdlərdə dünyagörüşünün, ideya əqidəsinin, əxlaqın, vətənpərvərliyin, başqa ölkələrin və onların mədəniyyət nümayəndələrinə rəğbət hissənin formalaşdırılması; hər bir xalqın mədəniyyətinə onun özünün dəyərləri mövqeyindən baxılması;

-təhsil üzrə. Əsas ünsiyyət modellərini daxil etməklə dili öyrənilən ölkələrin mədəniyyəti haqqında biliklərin mənimsənilməsi;

-inkişafetdirici. Xarici dildə ünsiyyət qurmaq, diskussiya zamanı etika qanunlarına riayət etmək, öz ölkəsi və öyrənilən dil daşıyıcılarının həyat tərzi haqqında danışmaq üçün kiçik yaşlı məktəblilərin kommunikativ mədəniyyətinin inkişafı.

Xarici dilin təlimi zamanı ana dilinə istinad edilməməsi anlaşılmalıya, məzmunun tam dərk edilməməsinə, öyrənilən faktların yanlış izahına gətirib çıxarır.

Xarici dilin öyrənilməsində aparıcı prinsip mədəniyyətlərarası dialoq prinsipidir. Təhsilin aparıcı sosial-pedaqoji məqsədi olaraq mədəniyyətlərarası dialoq xarici dil təlimi prosesində aşağıda göstərilən məsələlərin həyata keçməsinə nəzərdə tutur:

- proqram və dərsləklərin modelləşdirilməsi zamanı onların didaktik cəhətdən təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə autentik materialların təhlilinin zəruriliyi;

- ümumbəşəri dəyərləri tətbiq etməklə təfəkkürün inkişafı. Dili öyrənilən xalqa rəğbət, tolerantlıq, başqa dil mühitində danışmağa hazır olmaq kimi mühüm keyfiyyətlərin formalaşması;

- ana dilinin və xarici dilin müqayisəli təhlili və mədəniyyətinin qarşılıqlı təsiri.

Bu gün Azərbaycanda hökm sürən tolerantlıq və multikultural reallıq yalnız azərbaycanlılar tərəfindən deyil, həmçinin xarici ölkə alimləri, görkəmli elm xadimləri və tələbələr tərəfindən də təqdim olunur.

Bizim ölkədə multikulturalizm alternativini olmayan həyat tərzinə çevrilmişdir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. “Azərbaycan müəllimi”, 2013, 25 oktyabr, № 41
2. Muradova Z., Mikayılova K. Azərbaycan Multikulturalizmi monumental incəsənət kontekstində. Bakı-2018
3. Бим И. Л. Теория и практика обучения немецкому языку в средней школе.-М., Просвещение, 1988, 255 с.
4. Английский язык в начальной школе. [Электронный ресурс] URL: <http://otherreferats.allbest.ru/>.

**THE STRUCTURE AND SEMANTICS OF METAPHORIC LANGUAGE IN A
MULTICULTURAL CONTEXT**

Key words: *multiculturalism, metaphor, political*

The purpose of this article is to explore the structure and semantics of metaphoric language in multicultural contexts by both looking at its cross-cultural use and how metaphors grasped by politicians to raise cross-cultural tolerance among social and ethnic groups. Metaphors can be valued for their practical use to enhance understanding of the vision and to apply shared wisdom through oral and written literacy.

After providing the practical definition of the key terminology, the paper proceeds to look at how metaphoric language shapes in the setting of diverse cultural experience which in return provides better understanding among the groups with different identities. Finally, it is argued that metaphoric concept formation is an essential aspect of the development of multicultural values in the society and references to the metaphoric examples are provided from the socio-political contexts as references were made to the speeches of well-known politicians.

Metaphor can be defined as a figure of speech that describes an object or action in a way that is not literally true, however helps to clarify an idea or make a comparison. Metaphors are important cognitive devices to support human thinking as well as being shared conceptual tools to support communal thinking [Mercer, 2000, 173]. Many linguists argue that, socio-cultural metaphors offer the best fit in the reality of cultural diversity [Martin 2009; Long, 1997].

Multiculturalism is the co-existence of diverse cultures in such a way that none of them is ignored or regarded as unimportant and people of all races, ethnicities, particularly those of minority groups are able to reflect and affirm their cultural identities in every aspect of congregational life.

Multiculturalism has been characterized using metaphors such as “salad bowl” and “cultural mosaic” [Burgess et al., 2005, 31] and regarded as a fact of cultural pluralism in modern democracies. Another metaphor that used to identify multiculturalism – “melting pot” – is vastly criticized as it promotes assimilating aspect of multiculturalism. In such model people are expected to wholly surrender their own heritage, submitting to the entirely homogeneous culture. However, in a salad bowl, different ingredients are all mixed together to establish one culture, yet retaining its own characteristics. Some of the most contradicting metaphors were heard from the lips of politicians, for instance Margaret Thatcher expressed her fear that her country might be ‘swamped’ by immigrants. When immigration officials and advocates talk about the integration process for new Canadians, often they reach for the metaphor of a “two-way street”. Asians in Britain have been described as ‘leading unhappy double lives’ [Tay, 2013, 48] or as ‘walking on a tight-rope by being half Westernized and half Easternized’ [Trotman, 2002, 179-181].

From this viewpoint, Azerbaijan which is situated on the meeting point of Asia and Europe, while being the host country of numerous Caucasian ethnic minorities, is regarded as distinguished example for practical multiculturalism. Multiculturalism enriches life in Azerbaijan in the way variety of cuisines nurture its diet. In spite of the bloody conflict with Armenia, suffers from double standards and complicated and fragile geopolitical environment the country contributes into globalization process in the world by promoting dialogue among civilizations. In one of the international conferences held in Baku on multiculturalism the vice-president of Azerbaijan Mehriban Aliyeva recognized the importance of metaphors for inter-cultural dialogue: “According to Prophet Mohammad the pomegranate is a fruit able to free people from the hatred. According to another legend, pomegranate is a wealth brought from the sky by Prophet Jesus. One of the three especially distinguished gifts in Buddhism is pomegranate. Pomegranate is considered fruit of life tree in a number of ancient cultural traditions. Today we can say the pomegranate symbolizes the same origin of various cultures worldwide” [2006].

Heydar Aliyev, the founder of modern Azerbaijan, improved multiculturalism traditions in the country which has been formed over centuries, by his far-sighted and wise policy raised it to a new stage for its quality. The most important point in the protection of the multicultural traditions by the state is that this issue has been reflected in the Constitution and several other legal documents through the initiatives of the National Leader Heydar Aliyev. Thus, the principle of tolerance that is the basis of multiculturalism policy has been included in several articles of the Constitution. Therefore, Heydar Aliyev can be considered political founder of Azerbaijani multiculturalism. Thus, Azerbaijani multiculturalism has become one of the

major aspects of the political image of the country. He stated: "The main treasure of this country is the ethnic groups that lived on this land throughout century having entrenched their history with this land. Azerbaijan is the common motherland of all these peoples. The more solidarity we experience, the stronger we get" [Niftiyev, 2015, 54]. H. Aliyev adjusted the notion of "Azerbaijani" to the national ethnic diversity of the country while upgrading the concept to be in tune with modern realities. He stated: "the more peoples of the county joins, the more affluent it will be, as all these peoples contribute to the world culture with their heritages" [Valiyeva et al., 2018, 59].

In the political arena Azerbaijan also supports mutually enriching collaborations in the world policy. As Azerbaijan continues to be a true example of inter-civilizational and inter-religious dialogue, the Parliament of the United Kingdom has hosted a conference titled "European Multiculturalism Prospects: Azerbaijani Model of Interfaith Dialogue and Religious Tolerance" in 2016. The president Ilham Aliyev mentioned that, the country participates in all the transport and infrastructure projects in the region. "This transport link also creates an excellent basis for good neighborly relations. Without good relations with neighbors, no country can ever become a reliable transit link. Therefore, our energy, transport and infrastructure projects stimulate cooperation among countries. In order to deepen cooperation between countries, it is necessary to attach great importance to the humanitarian sphere, especially the relations with neighboring countries, traditionally friendly countries. Without this, problems can arise in all other areas" [Aliyev, 2018].

In conclusion, multicultural societies are metaphorically entitled as the ones with open hand in the global arena while the racism attitude is analogized with a closed fist. The community which lacks cross-cultural understanding metaphorically defied as sick society. Metaphors reflect unconscious beliefs and attitudes: when politicians are invited to use metaphors as they talk about a problem or process, researchers can reveal hidden cognitive processes and shed light on codes, rules and values. By revisiting multiculturalism through the analysis of metaphors, this article attempt to shed new insight on usually overlooked dimensions of multiculturalism, while exemplifying policy in Azerbaijan from this view-point.

References

1. Aliyev, I., speech at the opening of the 6th *Baku International Humanitarian Forum*, 25 October 2018, retrieved from <http://bakuforum.az/az/>
2. Aliyeva, M. 2006, Speech by Mehriban Aliyeva in the international conference entitled "*Azerbaijan: Past and Present in the Dialogue of Civilizations*", retrieved from <https://heydar-aliyev-foundation.org/en/content/view/54/2121/The-international-conference-entitled-%22Azerbaijan%3A-Past-and-Present-in-the-Dialogue-of-Civilizations%22>
3. Burgess, Ann Carroll; Burgess, Tom, 2005; p. 31, *Guide to Western Canada* [7th ed.]. Globe Pequot Press, p 202
4. Long R, E., 1997, *Multiculturalism*, H.W. Wilson Publication, p 447
5. Martin, D., 2009, *Language Disabilities in Cultural and Linguistic Diversity*, Multilingual Matters Publication, p 352
6. Mercer, M., 2000, *Words and Minds: how We Use Language to Think Together*, Psychology Press, p 210
7. Niftiyev, N., 2015, *Azərbaycanda birgəyaşayış və multikulturalizm*, Bakı, p 408
8. Trotman, C. J., 2002, *Multiculturalism: Roots and Realities*, Indiana University Press, p 396
9. Tay, Dennis. 2013, *Metaphor in Psychotherapy: A descriptive and prescriptive analysis*, John Benjamins Publishing, p 224
10. Valiyeva, M., İbrahimova, M., Hüseynova, A., 2018, *Heydər Əliyev: bibliografiya*, Bakı, p 680

Zəminə Axundova
Azərbaycan Dillər Universiteti

DÜNYADA BAŞ VERƏN PROSESLƏR FONUNDA TƏHSİLALANLARDA MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞDIRILMASI

Açar sözlər: *multikultural dəyərlər, ali təhsil, müxtəliflik, mədəniyyət, dözümlülük*

XXI əsrin əvvəllərindən başlayaraq qloballaşmanın sürətlənməsi, ölkələr arasında sərhədlərin aradan götürülməsi, miqrasiya edən insanların sayının günbəgün artması müşahidə olunur. Prosesin belə cərəyan etməsi insanların milli kimliyinə də böyük təsir göstərmiş və Avropanın əksər ölkələri multikultural dövlətlərə çevrilmişdir [Aydin, 2013].

Bu dəyişikliklər təhsil sistemindən yan keçməmişdir. Təhsildə multikulturalizmin xüsusi təsvirinə dair vahid fikir formalaşmadığı üçün hazırda müxtəlif model və ölçülər mövcuddur. Müasir dövrdə multikultural təhsil və multikultural pedaqogika təhsil vasitəçisi kimi dəyərləndirilir. O, iki və daha çox mədəniyyətin mövcudluğu zəminində özünü göstərir. Multikultural təhsilin əsas məqsədi ümumi xüsusiyyət və müxtəlifliklərin təlim prosesində nəzərə alınması və dəyərləndirilməsidir [Arslan, Rata, 2013]. O, insanların daxili mədəniyyətinin zənginləşdirilməsi üçün vasitədir. Bu səbəbdən də multikultural mühitin yaradılması məsələsinə xüsusi diqqət göstərilməli və həssaslıqla yanaşılmalıdır. İnsanın mədəniyyətinə və mövqeyinə dözümsüzlük qarşı tərəfdə yalnız ikrah hissi doğura bilər. Knayt qeyd edir ki, “ali təhsil dünyası dəyişir və ali təhsilin mühüm rol oynadığı dünya da dəyişir” [Knight, 2004, 5].

Beynəlxalq aləmdə ali təhsilin qarşısında qoyulan tələblər tədricən artır və daha da mürəkkəbləşir. Bu məsələ 5-6 may 2017-ci il tarixlərində Bakıda keçirilən “Mədəniyyətlərəarası dialoqun inkişafı: İnsan təhlükəsizliyi, sülh və davamlı inkişaf üçün yeni imkanlar” IV Ümumdünya Mədəniyyətlərəarası Dialoq Forumunda geniş müzakirə olunmuş, həmçinin gələcək hədəflər müəyyənləşdirilmiş, beynəlxalq arenanın yaradılması, dünyada insan, qrup, ölkə və millətlərəarası qarşılıqlı anlaşmanın təmin olunması, mədəniyyətlərəarası dialoqun qurulmasına zəmin yaratmaq planlaşdırılmışdır.

Forumda insanların təhlükəsizliyi, sülh, davamlı inkişaf prioritet istiqamət kimi qabardılmışdır.

Həllini gözləyən problemlərin öhdəsindən gəlmək üçün bəzi mövzular diqqət mərkəzində saxlanılmışdır: din, miqrasiya, təhsil, insan təhlükəsizliyi, zorakılığa qarşı mübarizə, mədəniyyətlərəarası əməkdaşlıq, davamlı inkişaf. Hazırda dini, etnik və mədəni müxtəlifliyin sürətlə genişlənməsi bir sıra Avropa dövlətlərini, təşkilat və qurumları müsbət dəyişikliklərlə yanaşı, problemlərlə də üzləşdirir [Van Driel, Darmody, Kerzil, 2016]. Müxtəlifliyin miqyasının tədricən daha da böyüməsi proqnozlaşdırılır. Tədqiqatlar göstərir ki, dözümsüzlük və sosial ədalətsizlik, bəzi miqrant qruplarının hüquqlarının tapdalanması, ayrı-seçkilik münafiqşələrin yaranmasına gətirib çıxarır. Sadalanan problemlər yalnız təhsil vasitəsi ilə həllini tapa bilər.

Multikultural dəyərlərin formalaşdırılması orta məktəbdən başlamalı və təhsil proqramlarında (kurikulumlarda) əksini tapmalıdır.

Multikultural (multi-culture) ingilis dilindən tərcümədə mədəniyyətlərdən yaranan mədəniyyət deməkdir. Bu istilahın tərkibində “multi” kəmiyyətdən çox keyfiyyət kimi dəyərləndirilir, mədəniyyətlərin çoxluğu mənasını daşıyır. Yəni, millətlərin sayı qədər mədəniyyət var. “Multikultural təhsil” anlayışı özlüyündə multikultural təlim və tərbiyəni cəmləşdirir, hər iki prosesin təşkilini nəzərdə tutur. Problemin həlli ali məktəblərlə yanaşı, təhsili idarə edən orqanların da üzərinə böyük məsuliyyət qoyur. Bu səbəbdən, ali məktəblərin professor-müəllim heyəti müvafiq hazırlıq keçməli, təlim, seminar və təcrübə mübadilə proqramlarına qatılmalı, mədəniyyətlərəarası kompetensiyalarını inkişaf etdirməlidirlər. Təhsil sektorunun beynəlmilləşdirilməsi məqsədilə pedaqoji kadrların hazırlıq məsələsi 1999-cu ildən etibarən Avropa Şurasının Boloniya təcrübəsində də nəzərə alınmışdır.

Milli azlıq, etnik qruplar, din müxtəlifliyinə həssaslıq göstərmək multikultural təhsilin ayrılmaz hissəsinə çevrilməlidir. Mürəkkəb mədəni münasibətlərin tənzimlənməsi yalnız dəstəkləyici mühitdə səmərəli ola bilər. Hazırkı dövrdə dözümsüzlük, mədəni müxtəlifliklə bağlı tədqiqatların aparılması zəruridir. Dünya təcrübəsində bu istiqamətdə təkliflərin irəli sürülməsinə baxmayaraq, dözümsüzlüklə mübarizə üsulları barədə fikirlər adətən subyektiv xarakter daşıyır. İrəli sürülən təkliflərin metodik baxımdan sübutlara ehtiyacı vardır. Bəzi tədqiqatçılar bildirirlər ki, insanları olduqları kimi qəbul etmək bacarığı artıq orta məktəbdə formalaşdırılmalıdır. Təhsilənlər erkən yaşlarından başlayaraq mədəniyyətlərəarası münasibətlərin qurulmasında fəal iştirak etməli, yalnız təsəvvürlərin formalaşmasının qarşısını almalı, səmimi tərəfdaşlığın yaranması üçün zəmin hazırlamalıdırlar. Təhsil müəssisəsində etnik dözümlülüğün tərbiyə olunması öyrənənlərdə multikultural dəyərlərin formalaşmasının bünövrəsini qoyur, onları gələcək həyata hazırlayır. Müxtəlif mədəniyyət nümayəndələrinin təlim prosesində planlaşdırmadan bir araya gətirilməsi müvəffəqiyyətsizliklə nəticələnə bilər. Bunun üçün yanlış stereoptipləri qırmaq, müsbət mədəniyyətlərəarası münasibətlər yaratmaq lazımdır. Fəaliyyətin düzgün tənzimlənməsi məqsədilə təlim prosesinin iştirakçılarında mədəniyyətlərəarası kompetensiyaların formalaşdırılmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir [Van Driel, Darmody, Kerzil, 2016].

Ədəbiyyat

1. Arslan H., Rata G. Multicultural Education: From Theory to Practice. Cambridge Scholars Publishing, 2013: ISBN (10): 1-4438-4740-2, ISBN.
2. Aydın H. A literature - based Approaches on Multicultural Education. Curriculum and Instruction Department, Yıldız Technical University, Istanbul, Turkey. Anthropologist, 16 (1-2): 31-44, 2013.
3. Knight J. Internationalization Remodeled: Definition, Approaches, and Rationales. Journal of Studies in International Education, Vol. 8 No. 1. Spring 2004 5-31. Publication: Sage, 2004.
4. Van Driel B., Darmody M., Kerzil J., ‘Education policies and practices to foster tolerance, respect for diversity and civic responsibility in children and young people in the EU’, NESET II report, Luxe

БИЛИНГВАЛЬНАЯ ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ И ДИГЛОСНАЯ ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ

Ключевые слова: *двуязычие как диглоссия, территориальный диалект, дихотомия, общество и язык, естественный билингвизм*

В современном обществе двуязычие является очень актуальным явлением. Распространение билингвизма наблюдается очень часто. Владение двумя языками, или равноправное существование в пределах одного из двух языков даёт объяснение понятия двуязычия. Очень часто люди путают билингвизм с диглоссией. Многие люди в Европе говорят на диалекте, а также на местном языке, но официально в университетах, в литературном языке в основном используется государственный язык [Жирмунский, 1968, 4]. Такую языковую ситуацию называют «диглоссией», это владение не двумя языками, а двумя территориальными диалектами одного языка или двумя его историческими вариантами, так как причиной такого формирования языка становятся политические или исторические события.

По мнению О.С. Ахмановой, особенности дихотомии «язык-диалект» лежат в сфере проблемы «билингвизма», и таким образом она разделяет 2 типа двуязычия: 1) «двуязычие или билингвизм», как одинаковое владение двумя языками и 2) двуязычие как диглоссия – как правило, неодинаковое владение двумя языками, применяемыми в разных условиях общения [Ахманова, 1972, 1].

Диглоссия – особый вариант билингвизма, при котором на определённой территории или обществе сосуществуют два языка или две формы одного языка, применяемые их посетителями в различных функциональных сферах.

К диглоссии можно отнести и владение диалектами языка. Диглоссия рассматривается, как пандан понятия «билингвизм» [Харитоновна, 2015, 2].

Смешение языков происходило всегда, и будет происходить и дальше. А сегодня такое смешение является неотъемлемой частью развития общества и языка, поскольку все страны контактируют, развиваются и, соответственно, многое заимствуют друг у друга, в том числе и язык.

Раньше придавалось большое значение как чистоте расы, так и в основном чистоте языка, но сейчас для молодого поколения лингвистов все изменилось. В языковом сознании билингвов при рассмотрении какой-то общей темы, как например, «Reise» – «Путешествие» на азербайджанском и немецком языках, наблюдается несовпадение общих мнений, обусловленное различием культур, в которых воспитывались эти билингвы.

При исследовании мнений мы можем прийти к такому представлению:

1) Языковое сознание культуры, при определении темы «путешествие» связано большей частью с мышлением билингва и с тем, на каком языке ему удобнее выражать свои представления о «путешествии». Человек, который является билингвом, но в процессе усвоения языка не усвоил культуру или обычаи и нравы второго языка, не может владеть им в совершенстве, а также понимать до конца речь и сохранять язык в сознании, поскольку психические механизмы могут быть поражены;

2) Психологические механизмы естественного билингва тоже могут меняться, в зависимости от используемого языка. Он может реагировать по-разному.

Если, например, азербайджанец родился в Азербайджане, а вырос в Германии, то он, естественно, будет лучше владеть немецким языком, чем азербайджанским, и немецкая культура будет ему ближе, чем азербайджанская. Использование азербайджанского языка будет ограничено рамками семьи и друзей, если среди них есть азербайджанцы.

Если в Азербайджане люди больше любят общаться в кругу семей, то в Германии, владея немецким языком, азербайджанец будет стремиться больше общаться со своими сверстниками, чтобы выучить язык «обиходной речи», так называемый «Umgangssprache», а также изучить культуру. Он будет наблюдать не азербайджанские нравы и обычаи, а скорее всего немецкие, потому что, например, когда немцы празднуют Рождество, люди выходят из домов, их привлекают украшения на улицах, и им сложно пройти мимо, ничего не попробовав или не купив.

Во время проведения эксперимента мы наблюдали за тем, как азербайджанцы реагировали на тему «Путешествие». Было отмечено полное переключение азербайджанцев с азербайджанского языка на немецкий. Они рассказывали о том, как великолепно путешествовать, о том, как немцы

любят проводить свое время, как они выбирают время для отдыха и как отдыхают, в какие страны уезжают, чтобы провести свое время с пользой. При этом они также постоянно упоминали, как это происходит с азербайджанцами. И такая реакция билингвов даёт нам основание утверждать о «чистом» билингвизме этих участников.

В результате этого статистического анализа можно прийти к следующему выводу. Искусственные билингвы предпочитают собственные нравы, обычаи и культуру (например, азербайджанец больше интересуется своими праздниками, своей едой и, несмотря на то, что живет в Германии, даже не желает попробовать „Apfelstudel“, зато мечтает о пахлаве). В отличие от них, естественный билингв значительно сближается с культурой Германии и при опросе начинает сравнивать праздники, находить общие значения каких-либо нравов и обычаев, при этом употребляя слова на обоих языках, акцентируя внимание на знании культуры и развития национальных языков, все время повторяя нужные выражения и следя за новостями.

Литература

1. Ахманова О.С. Дихотомия «язык-диалект» в свете проблем билингвизма. Основные аспекты исследования двуязычия и многоязычия// Проблемы двуязычия и многоязычия. М.: Наука. 1972.С. 98-102.
2. Харитоновна Е.В. Диглоссия как особый вариант билингвизма: полисоциолектальность русского языка. М.2015, №5.
3. Жирмунский В.М. Проблемы социальной дифференциации языков//Язык и общество. М.: Наука, 1968.С.22-38.

Севда Кадиева

Азербайджанский медицинский университет

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО И СИСТЕМА ОБРАЗОВАНИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Ключевые слова: *образование, меньшинство, этнос, культура, воспитание*

Государственным языком Азербайджанской Республики в соответствии с частью 1 статьи 21 Конституции Азербайджанской Республики является азербайджанский язык, и в связи с этим каждый гражданин Азербайджана обязан знать государственный язык. Все национальные меньшинства, проживающие в республике, владеют государственным языком, используют его в качестве средства общения. Азербайджанская Республика обеспечивает использование, защиту и развитие государственного языка.

Образование в многонациональном Азербайджане ведется на государственном языке. Деятельность учебных заведений на других языках осуществляется в установленном законодательством порядке. В таких учебных заведениях преподавание государственного языка является обязательным. Введение азербайджанского языка в учебные планы школ и вузов республики является благодатной почвой для развития мультикультурного образования. В соответствии с ныне действующим Законом «Об образовании», граждане Азербайджана имеют право выбирать учебно-воспитательные заведения, получать образование на азербайджанском, русском и английском языках.

Целью государственной образовательной политики является недопустимость дискриминации в сфере образования и создание всех возможностей для получения образования каждому гражданину независимо от языка, религии, национальности, социального положения, происхождения, возможностей, здоровья. В республике создаются специальные условия для граждан-инвалидов, обеспечивая их возможностью получения образования, коррекции пороков и дефектов развития, адаптации к жизни в обществе. Лица с ограниченными возможностями испытывают трудности в посещении учебных заведений, в связи с этим в городе функционирует школа на дому №219, а также введено инклюзивное образование в 4х школах г. Баку. Государство оказывает содействие в самореализации каждого человека, развитию его способностей. Педагогические кадры в целях роста профессионализма привлекаются к курсам по повышению квалификации, им предоставляется свобода в выборе форм, методов обучения и воспитания.

Необходимо подчеркнуть важнейшую роль образования в развитии личности, общества и государства. Общество всегда нуждается в образованных и квалифицированных специалистах. Именно образование является условием успешного экономического, культурного и духовного развития. Если

образование соответствует потребностям общества, это позитивно сказывается на всех сферах общественной и государственной жизни. В связи с этим, неуклонно продолжается становление современной системы образования в республике. Применяемые в Азербайджане новшества, современные подходы, реформы приводят к еще лучшим результатам. **«Интеграция системы образования Азербайджана в мировое образование ускорила»** - говорится в поздравительном письме Президента Азербайджана И.Алиева, адресованном участникам XV съезда азербайджанских учителей.

В настоящее время Азербайджан задействован во многих международных проектах, активно участвует в обмене учащимися, профессорско-преподавательским составом, формы мирового образования применяются в стране. Происходит культурная трансформация общества, выражающаяся, с одной стороны, в глобализации и интернационализации культуры, с другой - в желании сохранить свою культурную и языковую самобытность. Использование средств коммуникации -интернета, телевидения, английского, русского языка в работе над международными проектами ведут к стиранию границ в культурном пространстве.

Система образования в республике постоянно переживает радикальные изменения, руководство республики делает все возможное для развития отечественного образования, улучшения его качества, повышения до уровня образования наиболее передовых стран мира, оказывая как материальную, так и моральную поддержку. Тут и изменения в системе среднего образования, введение новой системы экзаменов и правил поступления в вузы, применение пилотного проекта и введение инклюзивного образования в средних школах. Наряду с государственными учебными заведениями в республике функционируют и частные. Параллельно с системой бесплатного образования существует платное во всех звеньях - от детских садов и до университетов. Расширяются возможности выбора других форм образования -лицей, гимназии, колледжи и т.д.

Единство образовательного пространства, защита и развитие этнокультурных особенностей и традиций народов в условиях многонационального государства является главной задачей государства. Данный принцип и соответствующее направление государственной политики в сфере образования определяются многонациональным характером граждан республики, фактом проживания на территории страны представителей различных национальностей. С учетом этого государственная политика в сфере образования, с одной стороны, должна исходить из единства образовательного пространства, с другой стороны, следует учитывать этнокультурные особенности и языковое разнообразие.

Следует отметить, что в Азербайджане создаются сайты на разных языках; печатаются и переводятся книги авторов национальных меньшинств, а также азербайджанских авторов на другие языки; на языках разных этнических групп выпускаются газеты и журналы на национальном языке; в интернете помещены электронные версии словарей с разных языков на азербайджанский и наоборот; активную творческую деятельность ведут писатели и поэты разных этнических групп, результатом их деятельности стали изданные в Азербайджане художественные книги, сборники поэтических и прозаических произведений. В ряде регионов республики, где проживают национальные меньшинства, функционируют средние специальные учебные заведения – колледжи, играющие важную роль в воспитании специалистов по педагогическим и другим специальностям.

Для Азербайджана с его многообразием языков, традиций, этносов и культур – вопросы национальной безопасности, доверие между людьми разных национальностей, равенство всех перед законом, дружба народов, веротерпимость, воспитание взаимоуважения, трудолюбия, гражданственности, патриотизма, права на образование носят гуманистический и фундаментальный характер. Интенсификация миграционных процессов, увеличение числа этнически смешанных семей, появление многонациональных коллективов в образовательной сфере значительно расширяют рамки взаимодействий разнообразных культур. Это культурное многообразие как раз и предусматривает возникновение глобальной культуры.

Глобализация породила масштабные эмиграционные потоки по всему миру, актуализировала процессы мультикультурализма, интеграции. Десятки тысяч молодых иностранцев получили в Азербайджане высшее образование по различным специальностям. «Отрадно, что сегодня эта молодежь, принимая активное участие в общественно-политической жизни, социально-экономическом развитии своих стран, играет роль духовного моста с Азербайджаном, являющимся пространством мультикультурализма» – говорится в обращении главы государства [Алиев, 2018].

Формирование в человеке межкультурных компетенций способствует установлению диалога в мультикультурном обществе и играет важную роль в процессе обучения и совместного проживания в условиях глобализации. Стратегия, определенная азербайджанским государством для развития языка, культуры и образования успешно осуществляется. На сегодняшний день сфера образования является наглядным примером мультикультурализма и толерантности в Азербайджане.

Литература

1. Ильхам Алиев. «Образование – одно из приоритетных направлений государственной политики Азербайджана», онлайн-газета «КАСПИЙ», 26.10.2018

Наргиз Сеидова

Азербайджанский университет языков

РОЛЬ ИЗУЧЕНИЯ ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА В СОВРЕМЕННОМ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Ключевые слова: *французский язык, глобальный мир, мультикультурное пространство, мировая тенденция, международные организации*

В результате глобальных изменений во всем мире, изменилась и роль иностранного языка в системе образования, вследствие чего он превратился в один из основных элементов современной системы образования. В данный момент в современном глобальном мире, знание иностранных языков очень серьезный аргумент в успешной карьере человека.

Особенно хотелось бы отметить роль французского языка в современном глобальном мире. Уже на протяжении долгого времени он играет одну из основных ролей в международной коммуникации. В достаточно большом количестве стран мира он является вторым государственным языком. Люди разговаривают на французском языке на территории 5 континентов: в Европе, Америке, Африке, Азии и Океании. Сегодня этот язык находится на 12-ом месте по распространенности в мире. Что касается популярности изучения как второго иностранного языка, он плотно занял второе место.

Что касается в частности, хотелось бы отметить роль французского языка в современном глобальном мире. Уже на протяжении долгого времени он играет одну из ключевых ролей в международных коммуникациях и взаимодействии. Во многих странах мира он является вторым государственным языком. Люди общаются на французском языке на пяти континентах: в Европе, Америке, Африке, Азии и Океании. На сегодняшний день французский язык занимает 12-е место по распространенности в мире. Что касается популярности изучения как второго иностранного языка, он плотно занял второе место.

Эта мировая тенденция отразилась и на азербайджанской системе образования. Следует отметить, что в Азербайджанской Республике проявляется огромный интерес к изучению французского языка. На сегодняшний день более в 300 школах преподается французский язык. Кроме того, успешно функционируют центр французского языка в Бакинском славянском университете, Бакинский французский лицей и Французско-азербайджанский университет.

Французский — является одним из 6 официальных языков ООН. На многих международных научных съездах и симпозиумах по философии, психологии, праву и медицине используют французский язык. Французский язык является рабочим языком почти всех международных организациях (ООН, ЮНЕСКО, МОТ, ВОЗ, ВПС, ЕС, НАТО, Совета Европы и т.д). Следует отметить, что во Всемирном Почтовом Союзе французский язык является единственным рабочим языком. Французский язык также является официальным языком крупнейших неправительственных организаций, таких как, Олимпийские игры и FIFA. Французский – один из официальных языков Швейцарии, Люксембурга, Канады и Бельгии. Так же на нем говорят жители государств: Демократическая республика Конго (42% населения), Мали (52%), Нигер (15%), Сенегал (62,5%), Буркина Фасо (10%), Кот д'Ивуар (80%), Гвинея (10%), Того (40 %), Бенин (31%), Габон (80,5%), Канада (Квебек – 91%), Бельгия (39%), Швейцария (19%), Люксембург (98%). Французский язык является государственным на островах: Мадагаскар, Коморры, Сейшеллы, Маврикий.

Обширную популярность французского языка на земном шаре объясняется тем, что в 17-19 веках Франция вела завоевательные войны и поэтому, она стала одной из крупнейших колониальных держав, также как Великобритания, Испания и Португалия. Распространение этого языка на территории Африки – остаток колониального прошлого. Добившись независимости, эти страны не избавились от применения французского языка и сохранили с Парижем близкие политические, экономические и культурные связи.

Сегодня на нашей планете число людей, использующих французский язык, достигает 500000000 человек. Французский язык имеет очень сильную роль, как язык международного обще-

ния. Столь высокая его популярность объясняется его необычайной красотой и мелодичностью. Соответственно, французский язык всегда являлся и является языком культуры и искусства, свободного, культурного взаимодействия.

Французский язык – язык великих философов Вольтера, Дидро, Руссо, Сартра и Камю, именитых ученых Декатра, Пьер и Мари Кюри, Пастер, великих писателей Мопассана, Виктора Гюго, Эмиля Золя, Жюль Верна, Александра Дюма, Мольера. Кроме того, это язык идеалов гуманности, автором которой явились философы эпохи Просвещения, способствующих распространению знаний, касающихся прав человека во всем мире. В 1631 году была выпущена первая ежедневная печатная газета «La Gazette», а в 1665 году – первый научный журнал «Journal des savants». В 1635 году по приказу кардинала Ришелье была учреждена Французская академия, целью которой было создание словаря, грамматики, риторики и поэтики.

На международной арене роль французского языка закрепляется в результате деятельности межправительственных и общественных организаций. Считаем важным отметить роль международной организации – Франкофонии. Это ассоциация 58 франкоговорящих государств. Важной задачей Франкофонии является поддержание интереса к французскому языку в мировом глобальном пространстве. В ООН Агентство Франкофонии обладает статусом наблюдателя с 1995 года. Из 185 стран-членов ООН 36 являются участниками Франкофонии, и большая их часть просит секретариат ООН проводить общение с ними на французском языке.

В заключение хотелось бы отметить, что Франкофония – это особый способ восприятия мира, культурное взаимодействие, являющейся поддержкой политического союза. Его основным приоритетом является языковой альянс в мультикультурном обществе, а также сохранение мира, солидарности, почитание прав человека, соблюдение его фундаментальных свобод.

Литература

1. Гак. В.И. Французский язык в современном мире/ В.И. Гак // Иностранные языки в школе. — 2002. № 2. — С. 80.
2. Picoche, J. et Marcello-Nizia C. Histoire de la langue française/J.Picoche. — Paris, 1991. — P. 31.
3. Бочарова Ю.В. , Мартемьянова Е.В. Роль французского языка в мире // Юный ученый.-2017. № 3. – с.100-102

Эллада Тагиева

Азербайджанская государственная академия физической культуры и спорта

МУЛЬТИКУЛЬТУРНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ МОЛОДЕЖИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Ключевые слова: *идеология мультикультурализма, азербайджанская молодёжь, дефиниция образования, нравственные ценности*

Актуальность исследования. Многочисленные глобальные проблемы (рост напряжённости в межнациональных, межконфессиональных отношениях, распространение терроризма) связаны с разрушением традиционных культурных норм и ценностей. Наряду с этими негативными явлениями, для Азербайджана характерна идеология мультикультурализма, толерантного отношения к представителям других культур. В Азербайджане всегда придавалось большое значение национальным и общечеловеческим ценностям. Основу государственно-религиозных отношений заложил общенациональный лидер нашего народа Гейдар Алиев. Выступая с программной речью на форуме азербайджанской молодёжи, он говорил: «Национальные, духовные традиции нашего народа, его культурные ценности на протяжении веков воспитывали людей в духе высокой нравственности. Для успешной жизни каждого молодого человека необходима его верность своим корням» [Алиев,2007,7].

Азербайджанский язык- один из главных государственных атрибутов независимого Азербайджана с разнообразным этническим и конфессиональным составом, играющий объединяющую роль. Азербайджан - это многонациональное и многоконфессиональное государство, здесь живут представители 140 народов, различных культур, религий в мире и согласии. Мультикультурализм является государственной политикой и образом жизни. В нашей столице регулярно проводятся авторитетные международные форумы. Азербайджан стал одним из признанных в мире центров межнациональ-

ного, межрелигиозного и межкультурного диалога. Постоянный контакт культур, цивилизаций и религий породил в Азербайджане культурное многообразие. Мультикультурные контакты прочно вошли в жизнь современного общества. Отношения между Россией и Азербайджаном сегодня строятся на основе взаимного уважения и дружбы. Мультикультуральный Азербайджан стал родиной для тысяч этнических русских. Азербайджанский народ, как и русский, очень гостеприимный, душевный и доброжелательный. Сегодня в Азербайджане неиссякаемый интерес к русской литературе и культуре, сохранено изучение русского языка, действуют более 340 школ с обучением на русском языке, а русскоязычная пресса занимает в республике около 12 процентов от общего объёма СМИ.

Ценностям мультикультурализма придаётся большое значение и в системе образования. В научной лексике есть несколько определений этого феномена: образование многокультурное, мультикультурное, которое точнее выражает социокультурные цели современного образования. Понятие «образование» впервые введено в педагогическую науку в 1780 году выдающимся швейцарским педагогом И.Г.Песталоцци, который подразумевал под ним «формирование образа». Согласно Этимологическому словарю М.Фасмера, «образ – калька нем. bildung “образование“ [Фасмер, 1987, 106]. Долгое время это понятие употреблялось как синоним понятия «воспитание» в широком смысле. Образование – процесс и результат усвоения человеком опыта поколений в виде системы знаний, умений, навыков, отношений, полученных в результате обучения и самообразования. Образование в буквальном смысле означает создание образа, некую завершенность воспитания в соответствии с определённой возрастной ступенью. Сегодня образование понимается как : 1) ценность развивающегося человека и общества ; 2) процесс обучения и воспитания человека; 3) как результат последнего; 4) как система (сеть образовательных учреждений разного типа и уровня). Мультикультурное образование означает « ориентацию на формирование личности с глобальным мышлением, во всей многогранной полноте интеллектуального, культурного, психологического и социального развития» [Палаткина, 2002, 41]. Особенность мультикультурного образования заключается в многоаспектности его содержания, что позволяет рассматривать затрагиваемые проблемы в различных учебных дисциплинах гуманитарного цикла. В настоящее время усилилась тяга азербайджанской молодёжи к изучению иностранных языков. Но одного знания иностранного языка далеко не достаточно для создания атмосферы взаимопонимания при контактах с представителями других культур. Это обуславливает ряд конкретных педагогических задач, а именно: глубокое и всестороннее овладение культурой своего народа; формирование представления о многообразии культур в Азербайджане и мире; воспитание позитивного отношения к культурным различиям; развитие умений и навыков продуктивного взаимодействия с носителями различных культур; воспитание в духе мира; развитие этнотолерантности. В изучении русского языка как иностранного утверждается культуроведческий аспект соизучения языка и культуры. В азербайджанском вузе он предполагает прежде всего формирование представлений о русской культуре как материальной и духовной ценности, формирование русской языковой картины мира, осознание особенностей русского языка, его своеобразия. Реализация мультикультурального образования начинается с создания контекста культуры в обучении русскому языку. Необходим синтез традиций разных народов, их взаимообогащение. Широко используются тексты, отражающие историю, традиции, обычаи , быт, религию народов. Диалог культур важен как средство воспитания толерантности, умения жить в многонациональной стране, уважения друг к другу, а в итоге - гармонизации национальных отношений. Отметим, что по Распоряжению Президента Ильхама Алиева в Азербайджане проводится 650-летний юбилей великого азербайджанского поэта Имадеддина Насими. Насими жил и творил в XIV – XV веках и сыграл огромную роль в развитии азербайджанской литературы, заложил основу азербайджанского литературного языка. Цель «Фестиваля поэзии, искусства и духовности - Насими» в Москве - расширение культурно-литературных связей между Азербайджаном и Россией.

Осознание родной языковой картины мира особенно ярко проявляется в сопоставлении с картиной мира другого народа. Образовательная ценность урока заключается в том, что знакомство с культурой изучаемого языка происходит путём сравнения и постоянной оценки имевшихся ранее знаний и понятий с вновь полученными, знаниями и понятиями о своей стране. Понимание – первая ступень к согласию. Следует находить имеющиеся в недрах каждой этнической культуры основания толерантности, например, в пословицах, крылатых выражениях, сказках и в художественной литературе. Традиция добрососедства, будучи важным социальным механизмом, выполняет такие функции, как регуляция отношений живущих рядом людей, взаимопомощь и взаимовыручка, воспитание доброжелательности и общительности. Основными условиями мультикультурализма и толерантности является терпимость. В Азербайджане, отличающемся этническим составом населения, никогда не было противоречий и конфликтов на религиозной или национальной почве. Культурное многообразие всех

народов, проживающих на территории нашей страны, является нашим достоянием. Любовь к Родине – это основной фактор побед азербайджанских спортсменов.

Литература

1. Адель Абдулла Аль-Фалах. Гейдар Алиев и национально-духовные ценности. Баку: «Гисмет», 2007, 108 с.
2. Палаткина Г.В. Мультикультурное образование: современный подход к воспитанию на народных традициях // Современная педагогика, 2002, №5, с.41-47.
3. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. Т.3, 1987, 872 с.

Шукюфа Джабарова
Азербайджанский университет языков

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Ключевые слова: мультикультурное образование, равные права, толерантность, Азербайджан

Институт образования сегодня имеет особенное значение в создании мультикультурного и толерантного общества. Потому, что на всех этапах (дошкольное, школьное, вузовское, послевузовское, дополнительное) образования, одной из важных задач является формирование у учащихся способностей к принятию и пониманию других культур и конфессий, уважение к идеям, взглядам, правам и свободам других людей, умение регулировать спорные, проблемные ситуации с помощью диалога, консенсуса, взаимных уступок.

Глобализация ставит новые обязательства в перечень необходимых требований к будущему специалисту, к числу которых сегодня относится толерантность и мультикультурность. Формирование современного гражданского общества, основанного на принципах толерантности и мультикультурализма невозможно без формирования нового мультикультурного мировоззрения у подрастающего поколения. Эти знания и навыки сегодня особенно необходимы. Ежедневно мы сталкиваемся с «другими», «иными» и с всякими формами инаковости на улице, на работе, в общественном транспорте, в клиниках, в кафе, в торговых центрах, в детском саду, в школе, в вузе. Поэтому мультикультурное образование выдвигается на первый план.

Мультикультурное образование – это образование, основанное на принципах равенства (культур, этносов, конфессий), свободы, отсутствии дискриминации, уважении человеческого достоинства. Пространство мультикультурного образования динамично и многовекторно. Оно способствует выработке новых групповых общностей, находится в перманентном поиске дополнительных способов разрешения конфликтов, недоразумений, социальных противоречий. В процессе образования подрастающее поколение приобщается к общечеловеческой системе ценностей, знакомится с различными культурами, традициями, обычаями, языками. В содержание современного мультикультурного образования необходимо включить вопросы межкультурного взаимодействия, этнических стереотипов, проблемы воспитания толерантности, сложной этнической идентификации [Резник, 2].

Современное мультикультурное пространство создает условия, в которых представители других национальностей неизбежно сталкиваются с негативной реакцией коренного населения, которая может быть обоснованной или нет. В итоге проблемы различных взглядов и традиций неизбежно порождают конфликтную ситуацию. В подобных ситуациях, как отмечает Т.Склярова, - очень важно, чтобы специалисты, работающие в мультикультурной среде, прошли обучение принципам толерантности и имели подготовку в области соблюдения прав и свобод человека [Склярова, 3, 29]. Думается, в такой ситуации будут востребованы и специалисты, имеющие опыт мультикультурного образования. Сторонники мультикультурного образования подчеркивают, что педагоги и учителя должны изучить мультикультурализм как философское течение. Им нужно развивать понимание культурного разнообразия.

Задача мультикультурного образования успешно решается в нашей стране. В своих речах и выступлениях Президент АР Ильхам Алиев неоднократно подчеркивал, что мультикультурализм является образом жизни азербайджанского народа. Наш опыт изучают в мире, и это питает надежду, что и в других государствах межрелигиозные и межнациональные отношения найдут разрешение на

здоровой почве. В своем выступлении на официальной церемонии открытия VI Международного гуманитарного форума в Баку И.Алиев отметил, что «опыт Азербайджана в этой области заслуживает одобрения, а также может служить хорошим примером. Мы видим плоды мультикультурализма в повседневной жизни. Существующие сегодня в Азербайджане стабильность, гражданское согласие, национальное согласие основаны, в том числе на этих ценностях» [И.Алиев, 1].

Указом Президента Ильхама Алиева от 15 мая 2014 год был создан Бакинский Международный Центр Мультикультурализма. В его Уставе подчеркивается, что основная цель Центра – обеспечить защиту толерантности в соответствии с идеологией азербайджанства и культурного, религиозного, лингвистического разнообразия, а также прославлять Азербайджан во всем мире как центр мультикультурализма, и исследовать и пропагандировать существующие мультикультуральные модели [Устав, 4]. Для претворения в жизнь вышеупомянутых целей и задач, БМЦМ при содействии видных ученых из Азербайджана и многих стран Европы, Азии и Америки подготовил и издал учебник «Мультикультурализм Азербайджана». Во всех высших учебных заведениях нашей республики ведется курс «Введение в мультикультурализм» для бакалавров и курс «Мультикультурализм Азербайджана» для магистров. Опыт Азербайджана изучается многими странами, предмет «Мультикультурализм Азербайджана» изучается более чем в 20 вузах различных стран по всему миру. Изучение богатого мультикультурного наследия нашей страны знакомит подрастающее поколение с разнообразными, отличными друг от друга культурными традициями, тем самым способствует формированию и развитию у них толерантности, уважения ко всем формам культурного разнообразия в обществе.

Большой вклад в создание мультикультурного образовательного пространства и в развитие межкультурного диалога вносит Азербайджанский Университет Языков. В университете создана уникальная мультикультурная образовательная среда, преподаются как западные (английский, французский, немецкий, итальянский и мн. др.), так и восточные языки (арабский, иврит, японский, индийский, китайский и др.). Открыты центры и специальности регионоведения по всем этим странам, студенты активно изучают язык, культуру, обычаи, традиции, фольклор, историю, географию, литературу, этнографию, право, философию, социальные институты всех этих стран. В университете получают образование студенты и магистры из различных стран. Все это служит основой для создания мультикультурного образовательного пространства, которое способствует воспитанию у студентов, магистров и у преподавателей толерантности, уважения и понимания различных культур, принятия различных форм проявления индивидуальности, различия и инаковости в обществе.

Литература

1. Речь Ильхама Алиева на официальной церемонии открытия VI Международного гуманитарного форума в Баку // <https://ru.president.az/articles/30454>
2. Резник Ю.А. Понятие мультикультурного образования <https://novainfo.ru/article/13863>
3. Складорова Т. Социальное образование в условиях глобализации и мультикультурализма / <http://dx.doi.org/10.18007/gisap:spms.v0i8.1405>
4. Устав Бакинского Международного Центра Мультикультурализма / <http://multikulturalizm.gov.az/page/ustav-bakinskogo-mezhdunarodnogo-tsentra-multikulturalizma.html>

MÜNDƏRİCAT

I BÖLMƏ HEYDƏR ƏLİYEV VƏ MÜASİR AZƏRBAYCAN

<i>Akif Qasimov</i> ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEV “MÜƏLLİM” HAQQINDA	3
<i>Arzu Alişova</i> QLOBALLAŞAN DÜNYADA DİNLƏRİN VƏ MƏDƏNİYYƏTLƏRİN DİALOQU	3
<i>Sevdagoul Aliyeva</i> CULTURAL IDENTITY OF AZERBAIJANIS AND INTERCULTURAL DIALOGUE	5
<i>Гюнай Бабаева, Айсель Мустафаева</i> МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМ, КАК ОСНОВА ДИАЛОГА КУЛЬТУР МЕЖДУ АЗЕРБАЙДЖАНОМ И США	6
<i>Mehriban Behbudlu</i> HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCAN MƏKTƏBİ	8
<i>Bənövşə Məmmədova</i> HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI VƏ MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏR SİSTEMİNİN ONUN DİL KİMLİYİNDƏ İFADƏSİNƏ DAİR	8
<i>Aynur Budaqova</i> MULTİKULTURAL CƏMIYYƏTDƏ TƏLƏBƏNİN GÖRMƏK İSTƏDİYİ MÜƏLLİM	10
<i>Dilarə Cəbrayilova</i> AZƏRBAYCAN VƏ MULTİKULTURALİZM İDEOLOGİYASI	11
<i>Ceyhun Aliyev</i> MULTİKULTURALİZM VƏ DİNİ İDENTİKLİK	13
<i>Orxan Əlibəyov</i> HEYDƏR ƏLİYEVİN DÖVLƏT QURUCULUĞU, DÖVLƏTÇİLİYİN QORUNMASI VƏ İNKİŞAFI SAHƏSİNDƏ ÇOXCƏHƏTLİ FƏALİYYƏTİ	14
<i>Arif Əliyev</i> HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI VƏ MULTİKULTURALİZM	16
<i>Fatimə Əliyeva</i> MULTİKULTURALİZM TARİXİ ZƏRURƏTDİR	17
<i>Zülfüyyə Əliyeva</i> MULTİKULTURALİZM ƏN BÖYÜK TARİXİ NƏİLİYYƏTİMİZDİR	17
<i>Elxan Yusifov</i> ALMƏNİYADA XRİSTİANLIĞIN YAYILMASINDA LATİN DİLİNİN TƏSİRİ	18
<i>Arif Əsədov</i> MÜASİR DÜNYADA QLOBALLAŞMA VƏ ONUN DİNLƏRƏ TƏSİRİ	19
<i>Namiq Əsədov</i> AZƏRBAYCANIN SERBİYA VƏ XORVATIYA RESPUBLİKALARI İLƏ ƏLAQƏLƏRİNİN İQTİSADI VƏ GEOSİYASİ ƏHƏMİYYƏTİ	20
<i>Zamin Həziyev</i> HEYDƏR ƏLİYEV VƏ ORDU QURUCULUĞU	22
<i>Çinnaz Kərimova</i> MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞMASINDA TƏHSİLİN ROLU	23
<i>Tahir Nağıyev</i> MULTİKULTURALİZM VƏ TOLERANTLIQ	24
<i>Nəzim Qafarov</i> HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI VƏ MULTİKULTURALİZM	25
<i>Nəbahar Əzizova</i> MULTİKULTURALİZM VƏ TƏHSİL	26
<i>Şaiq Əhmədov</i> QLOBALLAŞAN DÜNYADA DİNLƏRİN VƏ MƏDƏNİYYƏTLƏRİN DİALOQU	27
<i>Türkan Şamıyeva</i> MÜASİR BEYNƏLXALQ MÜNƏSİBƏTLƏR VƏ MULTİKULTURALİZM	28
<i>Şəfəq Abdullayeva</i> HEYDƏR ƏLİYEV – AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI VƏ MULTİKULTURALİZM	29
<i>Ülkər Səmədova</i> HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI	30
<i>Gülbuta Tahirova</i> HEYDƏR ƏLİYEVİN GƏNC NƏSLƏ TÖVSİYYƏLƏRİ	31

<i>Tofiq Quliyev</i> XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİNDƏ MULTİKULTURAL YANAŞMA	31
<i>Адалят Абдиева</i> МЕЖКУЛЬТУРНЫЙ ДИАЛОГ КАК СРЕДСТВО ВОСПИТАНИЯ ПОЛИКУЛЬТУРНОСТИ	32
<i>Диана Гусейнзаде</i> РОЛЬ ГЕЙДАРА АЛИЕВА В СТАНОВЛЕНИИ РЕЛИГИОЗНОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ	34
<i>Севда Маггеррамова, Гюльбаста Мехралиева</i> МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМ, КАК ЭЛЕМЕНТ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ	35

II BÖLMƏ HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI VƏ MULTİKULTURALİZM

<i>Azər Mustafayev</i> MƏDƏNİ MÜXTƏLİFLİK AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASININ MÜHÜM İSTİQAMƏTLƏRİNDƏN BİRİ KİMİ	38
<i>Bədirə Kərimova</i> AZƏRBAYCANDA MULTİKULTURALİZM ƏNƏNƏSİ GƏLƏCƏK NƏSİLLƏRİN MİRASIDIR.....	39
<i>Nüşabə Əbdülrahimova</i> HEYDƏR ƏLİYEVİN MÜASİR AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI VƏ ONUNN MULTİKULTURAL MÜHİTDƏ İNKİŞAFI	40
<i>Elza Məhərrəmov</i> AZƏRBAYCAN VƏ MULTİKULTURALİZM.....	42
<i>Əsgər Zeynalov</i> HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCANÇILIQ İDEYASININ BİR İSTİQAMƏTİ.....	43
<i>Elmar Əsgərov</i> HEYDƏR ƏLİYEVİN KÜTLƏVİ İNFORMASIYA VASİTƏLƏRİNƏ QAYĞISI VƏ AZƏRBAYCANÇILIQ İDEALOGİYASI.....	45
<i>Əjdər Əsgərov</i> TƏLƏBƏLƏRDƏ MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞDIRILMASI.....	47
<i>Fidan Hacıyeva</i> HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI – ONUN ƏDƏBİ İRSİMİZƏ MÜNASİBƏTİ KONTEKSTİNDƏ	48
<i>İbrahim Kazımbəyli</i> AZƏRBAYCANDA MİLLİ MƏFKURƏNİN FORMALAŞMASININ HEYDƏR ƏLİYEV MODELİ.....	50
<i>Afaq İsmayılova</i> HEYDƏR ƏLİYEV VƏ HÜQUQİ DÖVLƏT KONSEPSİYASI.....	51
<i>Kəmalə Yusifova</i> AZƏRBAYCAN TOLERANTLIQ MODELİ KİMİ	53
<i>Lalə Həsənova</i> RUS SİYASİ-PUBLİSİTİKASINDA HEYDƏR ƏLİYEV OBRAZI	54
<i>Leyla Səfərova</i> MULTİKULTURALİZM VƏ AZƏRBAYCANÇILIQ.....	55
<i>Mehriban Hüseynova, Günel Yunusova</i> ZƏMANƏMİZİN DÜHASI HEYDƏR ƏLİYEVİN MULTİKULTURALİZM FAKTORU VƏ AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI.....	57
<i>Gülnar Məmmədova</i> AZƏRBAYCANDA MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİN QORUNMASI.....	58
<i>Məsməxanım Qazıyeva</i> MULTİKULTURALİZM VƏ AZƏRBAYCANDA DİL SİYASƏTİ	59
<i>Sevinc Quliyeva</i> MİLLİ İDEOLOGİYA VƏ AZƏRBAYCANÇILIQIN İNKİŞAF TARİXİ.....	62
<i>Rüstəm Məmmədov</i> HEYDƏR ƏLİYEVİN İPƏK YOLU STRATEGİYASI.....	64
<i>Aytac Rüstəmli</i> HEYDƏR ƏLİYEV DÜHASI VƏ MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏR	66
<i>Sədaqət Abbasova</i> MULTİKULTURALİZM SİYASƏTİ AZƏRBAYCANÇILIQIN TƏRKİB HİSSƏSİ KİMİ.....	67
<i>Şalalə Bağirova</i> TOLERANTLIQ ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN MİLLİ SİYASƏTİNİN ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİNDƏN BİRİ KİMİ	68

<i>Şalalə Babayeva</i>	
AZƏRBAYCANDA TOLERANTLIĞIN SOSIAL-PSIXOLOJİ TƏHLİLİ.....	70
<i>Sevinc Səlimova</i>	
AZƏRBAYCANDA MULTİKULTURALİZM ƏNƏNƏLƏRİ.....	71
<i>Шамиль Агамалов, Ровшан Шамаев</i>	
УСПЕШНАЯ КОНЦЕПЦИЯ ПОЛИТИКИ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА: АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ОПЫТ	73
<i>Гюльрена Мирза</i>	
МУЛЬТИКУЛЬТУРНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ ХУДОЖНИКОВ	75
<i>Тинатин Мшвидобадзе</i>	
СОВРЕМЕННОЕ ВОСПРИЯТИЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА.....	76
<i>Али Мамедов</i>	
О НЕКОТОРЫХ ИДЕОЛОГИЧЕСКИХ АСПЕКТАХ Г.АЛИЕВСКОЙ ПОЛИТИКИ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА В СОВРЕМЕННОМ АЗЕРБАЙДЖАНЕ	78

III BÖLMƏ QLOBALLAŞAN DÜNYADA DİNLƏRİN VƏ MƏDƏNİYYƏTLƏRİN DİALOQU

<i>Namiq Abbasov</i>	
DİALOQ VƏ ƏMƏKDAŞLIQ AZƏRBAYCAN MƏDƏNİYYƏT SİYASƏTİNİN ƏSASI KİMİ.....	80
<i>Aytən Hacıyeva</i>	
POLİETNİK TOPLUMLARDA DİL SİYASƏTİ MODELƏRİ VƏ MULTİKULTURALİZM	81
<i>Bəsirə Əzizəliyeva</i>	
MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞMASI VƏ MƏDƏNİYYƏTLƏRİN DİALOQUNDA ƏDƏBİYYATIN ROLU (MƏHƏMMƏD İQBALIN ƏSƏRLƏRİ ƏSASINDA).....	83
<i>Reyhan Cəfərova</i>	
RUS DİLİ – MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI ÜNSİYYƏTİN ELEMENTİDİR.....	85
<i>Əli Fərhadov</i>	
HÜRUFİLİK: TOLERANTLIQ TARİXİMİZDƏN.....	86
<i>Тамулла Наубова</i>	
ДИСКУРС «КАРАБАХ» НА ПРИМЕРЕ РОССИЙСКОЙ ПРЕССЫ	88
<i>Rəhim Məcnunov</i>	
AZƏRBAYCAN-GÜRCÜ MƏDƏNİ ƏLAQƏLƏRİNİN İNKİŞAFINDA TİFLİS AZƏRBAYCAN İNCƏSƏNƏTİNİN ROLU	89
<i>Elşad Mirbəşir oğlu, Nadir Quliyev</i>	
QLOBALLAŞMA ŞƏRAİTİNDƏ MULTİKULTURALİZM TƏCRÜBƏSİ	91
<i>Jalə Əsədova</i>	
SƏMAVİ DİNLƏRİN ORTAQ ƏXLAQİ PRİNSİPLƏRİ	92
<i>Əyyub Kərimov</i>	
AZƏRBAYCAN MULTİKULTURALİZMİ MİLLİ-ETNİK MÜNASİBƏTLƏR KONTEKSTİNDƏ	94
<i>Əzim Əliyev</i>	
MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞMASINDA FOLKLOR NÜMUNƏLƏRİNİN ROLU	96
<i>Fəridə Quliyeva</i>	
AZƏRBAYCAN İNCƏSƏNƏTİNDƏ MULTİKULTURALİZM ƏLAMƏTLƏRİ	97
<i>Fidan Ələsgərova</i>	
TÜRKİYƏDƏ DİNİ TOLERANTLIQ.....	98
<i>Vüsalə Gülməliyeva</i>	
DİALOQ VƏ KONSENSUS FƏLSƏFİ PROBLEM KİMİ.....	100
<i>Gülnar Yunusova</i>	
MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞMASINDA ƏDƏBİ ƏLAQƏLƏRİN ROLU (AZƏRBAYCAN-YAPON ƏDƏBİ ƏLAQƏLƏRİ ƏSASINDA).....	101
<i>Hümeyrə Mustafayeva</i>	
QLOBALLAŞAN DÜNYA VƏ AZƏRBAYCANDA MƏDƏNİ MÜXTƏLİFLİYİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	103
<i>Nigar Hüseynova</i>	
TOLERANTLIQ İDEYALARI MƏDƏNİ MÜXTƏLİFLİK KONTEKSTİNDƏ.....	104
<i>Südəbə Hüseynova</i>	
SİYASİ MƏDƏNİYYƏTİN CƏMİYYƏTİN SİYASİ FƏALİYYƏTİNDƏ ROLU	105
<i>Mayya Jafarguliyeva</i>	
MEDIA AND MULTICULTURALISM: THE ISSUE OF IDENTITY CONSTRUCTION.....	107
<i>Kamal Salayev</i>	
QLOBALLAŞMA KONTEKSTİNDƏ BİR SIRA DİNLƏRİN MÖVQEYİ.....	109
<i>Aygün Kamandari Məmmədova</i>	
AZƏRBAYCANDA BİRGƏ YAŞAYIŞ NAMİNƏ HƏYATA KEÇİRİLƏN MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏR....	111

Könül Əhmədova SƏMAVİ DİNLƏRİN MÜŞTƏRƏK XÜSUSİYYƏTLƏRİNİ EHTİVA EDƏN MÖTƏDİLLİK	112
Lamiyə Nəsirova MƏDƏNİYYƏTLƏRİN DIALOQUNDA ƏDƏBİ ƏLAQƏLƏRİN YERİ (AZƏRBAYCAN - MONQOL ƏDƏBİ ƏLAQƏLƏRİ ƏSASINDA)	114
Pakizə Məmmədzadə ÜMUMDİLÇİLİK SİSTEMİNDƏ LİNQVOKÜLTUROLOGİYANIN ƏSAS FUNKSIYALARI VƏ MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI ÜNSİYYƏT VASİTƏSİ KİMİ FORMALAŞMASI.....	115
Sahibə Musayeva АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМ В ПЕРИОД ГЛОБАЛИЗАЦИИ.....	117
Nizami Məmmədov QLOBALLAŞMA VƏ KLASSİK İRS: VAQİF VƏ HACİNİYAZ POEZİYASINA MÜQAYİSƏLİ YANAŞMA	118
Ofelya İsmayilova AZƏRBAYCANDA QLOBALLAŞMA ŞƏRAİTİNDƏ MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏR.....	119
Tərlan Orucova MULTİKULTURALİZM SİYASİ İNDEKSİ VƏ AVROPADA MÜSƏLMANLARIN SİYASƏTDƏ TƏMSİLİNİN QARŞILIQLI ƏLAQƏSİ	121
Ramil Mirzəyev MULTİKULTURALİZM VƏ DAVRANIŞLARIN ETNOPSİXOLOGİYASI.....	123
Fazil Rüstəmov QLOBALLAŞMA PROSESİ VƏ MULTİKULTURALİZM: SOSIAL-FƏLSƏFİ TƏHLİL	125
Nazilə Səfərova QLOBALLAŞAN DÜNYADA İNFORMASIYA KONFLİKTLƏRİN TƏNZİMLƏNMƏSİ ÜSULU KİMİ	126
Şafiqə Tahirova QLOBALLAŞAN DÜNYADA MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞMASINDA DİNLƏRİN ROLU	128
Sevda Xaspoladova QLOBALLAŞAN DÜNYADA MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİN ROLU.....	129
Ceyran Vəliyeva QLOBALLAŞMANIN MİLLİ MƏDƏNİYYƏTLƏRƏ TƏSİRİ	130
Xavərhanım Bakıxanova QLOBALLAŞAN DÜNYADA DİN MÖVZUSUNA PSİXOLOJİ YANAŞMA.....	132
Эльчин Гашимов, Виктория Доброва, Анна Куровская ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ В УСЛОВИЯХ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА	134
Самира Дадашова МЕЖКУЛЬТУРНЫЙ ДИАЛОГ КАК ОСНОВНОЙ ФАКТОР УКРЕПЛЕНИЯ ВСЕОБЩЕЙ ОСНОВЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА.....	135
Зульфия Мамедкеримова РОЛЬ КУЛЬТУРЫ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛЬНОМ ОБЩЕСТВЕ.....	137
Фуад Ибрагимов, Шовгин Каримов РЕЛИГИОЗНАЯ ТОЛЕРАНТНОСТЬ КАК ФАКТОР УСПЕШНОГО РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА В СОВРЕМЕННОМ ГЛОБАЛИЗИРУЮЩЕМСЯ МИРЕ: ИСЛАМСКИЙ АСПЕКТ	138
Сергей Климов РУССКИЕ В ЭТНОСОЦИАЛЬНОЙ СТРУКТУРЕ АЗЕРБАЙДЖАНА.....	141
Светлана Ляшьева, Зурриет Жаде ОСОБЕННОСТИ МЕЖКОНФЕССИОНАЛЬНОГО ДИАЛОГА В РЕСПУБЛИКЕ АДЫГЕЯ	143
Афет Мусаева «ДИАЛОГ КУЛЬТУР» КАК УНИВЕРСАЛЬНЫЙ МЕТОД СОСУЩЕСТВОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ	144
Феруза Мусаева ЯЗЫК И КУЛЬТУРА ИКАНА.....	146
Тамар Гоголадзе «ТЕЛЕФОНИСТКА» Г. СЕЙДБЕЙЛИ В ГРУЗИНСКОМ КУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ	147

IV BÖLMƏ MÜASİR BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR VƏ MULTİKULTURALİZM

Aysel Bağırova PREZİDENT İLHAM ƏLİYEVİN ABŞ DİPLOMATİYASINDA ERMƏNİSTAN – AZƏRBAYCAN, DAĞLIQ QARABAĞ MÜNAQİŞƏSİNƏ YANAŞMA	149
--	-----

Eldar Əmirov HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCAN – İRAN MÜNASİBƏTLƏRİ	150
Ələmdar Şahverdiyev AZƏRBAYCANIN MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİ BEYNƏLXALQ ƏMƏKDAŞLIĞIN MÜKƏMMƏL MODELİ KİMİ	152
Emil Petrović EXAMPLE OF MULTICULTURALISM IN THE 21 ST CENTURY: IMAGE OF AZERBAIJAN IN SERBIA	154
Emil Qasımov AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI İLƏ AFR ARASINDA ELM VƏ MƏDƏNİ ƏLAQƏLƏRİN YARANMASINDA VƏ İNKİŞAFINDA ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU	156
Nigar Əsgərova ARGETİNADA YƏHUDİLƏRƏ QARŞI DİNİ VƏ ETNİK TOLERANTLIQ	157
Davud Həşimov AZƏRBAYCAN VƏ BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏRDƏ İKİLİ STANDARTLAR	159
Ilyas Hüseynov THE ROLE OF THE AZERBAIJANIS IN THE ETHNIC DIVERSITY OF GREECE AND ACTIVITY OF GREECE-AZERBAIJAN FRIENDSHIP SOCIETY “GALA”	160
Vəsila İbadlı AZƏRBAYCAN-BOLQARISTAN MÜNASİBƏTLƏRİNİN YARANMASINDA H.ƏLİYEVİN ROLU	162
Şərqiyyə İmaməli MÜASİR MƏRHƏLƏDƏ DONALD TRAMPIN İRAN SİYASƏTİ	163
Kifayət Ağayeva MULTICULTURALISM AND MINORITY RIGHTS: EU AND NEWLY DEMOCRATIZING COUNTRIES	164
Leyla Şahhüseynbəyova AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ REGIONAL ENERJİ SİYASƏTİ	165
Lalə Məcidova BEYNƏLXALQ ALƏMDƏ AZƏRBAYCAN-SERBIYA MÜNASİBƏTLƏRİ	166
Nigar Vəliyeva MÜASİR AZƏRBAYCAN BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR SİSTEMİNDƏ	168
Aqil Şahmuradov AZƏRBAYCAN-BELARUS MƏDƏNİ-HUMANİTAR ƏLAQƏLƏRİ HAQQINDA	169
Samirə İmanova MULTİKULTURALİZM AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ XARİCİ SİYASƏTİNDƏ ƏSAS VASİTƏLƏRDƏN BİRİ KİMİ	171
Sənubər Zeynalova AZƏRBAYCAN VƏ ALMANİYA ƏMƏKDAŞLIĞININ DİNAMİK İNKİŞAFI	173
Turan İsmaylova ERMƏNİSTANDA İFRAT MİLLƏTÇİLİK VƏ AYRI-SEÇKİLİK	174
Şükufə Vəliyeva MULTİKULTURALİZMİN AZƏRBAYCAN MODELİNİN ABŞ-DA TƏZAHÜRÜ	175
Zaur Məmmədov MULTİKULTURALİZM VƏ MƏDƏNİ ƏMƏKDAŞLIQ BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏRDƏ ÖNƏMLİ FAKTOR KİMİ	177
Александр Нестеров РОССИЯ: ОПЫТ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА	178
Рафиг Аббасов ЦИВИЛИЗАЦИОННОЕ ИЗМЕРЕНИЕ КОНЦЕПЦИИ НОВОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ	181
Виктор Гайкин МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫЕ (КИТАЙЦЫ-КОРЕЙЦЫ-ЯПОНЦЫ) ОТНОШЕНИЯ В МАНЬЧЖУРИИ ПЕРВАЯ ТРЕТЬ XX ВЕКА	182
Владилена Вологодина, Мариям Арпендыева ЦИФРОВОЙ НОМАДИЗМ КАК ОДНА ИЗ ФОРМ СОВРЕМЕННОЙ МИГРАЦИИ	184
Дастан Токтасынов КАЗАХСТАНСКО-АЗЕРБАЙДЖАНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ	185
Ирина Кунина ПОЛИТИКА МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА В КОНТЕКСТЕ ФОРМИРОВАНИЯ НОВОГО МИРОВОГО ПОРЯДКА	187
Севиндже Сидеиф-заде РОССИЯ И АЗЕРБАЙДЖАН: НА ВЕРНОМ ПУТИ В ЗАВТРАШНИЙ ДЕНЬ	189
Тахмина Агакишиева ГЕЙДАР АЛИЕВ – ЛЕГЕНДАРНАЯ ЛИЧНОСТЬ МИРОВОГО МАСШТАБА	190

Фируза Хаятова СОВРЕМЕННЫЕ МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ И МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМ	192
Вера Чулий, Мариям Арпентьева МАССОВЫЕ МИГРАЦИИ: ОТ АССИМИЛЯЦИИ К ЗАВОЕВАНИЮ	194
Газиз Шаймерден МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМ И ГЕОПОЛИТИКА – КОННОТАЦИЯ СМЫСЛОВ	195
Ровшан Шамаев ПРОБЛЕМЫ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО КОНТРОЛЯ ЗА СОБЛЮДЕНИЕМ АНТИДОПИНГОВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА	198
Людмила Беженару РУМЫНО-АЗЕРБАЙДЖАНСКИЕ КУЛЬТУРНЫЕ И НАУЧНЫЕ СВЯЗИ В КОНТЕКСТЕ ПОЗНАНИЯ ДРУГОГО	200

V BÖLMƏ MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞMASINDA TƏHSİLİN ROLU

Aygün Abbasova ПОСЛОВИЦЫ И ПОГОВОРКИ КАК СРЕДСТВА ФОРМИРОВАНИЯ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ У СТУДЕНТОВ	209
Günay Bədəlzadə DAUN SİNDROMLU ŞƏXSLƏRİN CƏMİYYƏTƏ İNTEQRASIYASINDA TƏHSİLİN ROLU	210
Elnurə Rəfiyeva ŞƏXSİYYƏTİN FORMALAŞMASINDA MULTİKULTURAL TƏHSİLİN ROLU	211
Qərib Əsgərov AZƏRBAYCANIN SƏRHƏD TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN TƏMİN OLUNMASINA MULTİKULTURAL MÜHİTİN TƏSİRİ	212
İradə Yusifova MULTİKULTURALİZMİN GƏNC NƏSLİN TƏRBİYESİNDƏ ROLU	214
Dilara İsmailova MULTICULTURAL EDUCATION IS IMPORTANT FOR CULTURALLY COMPETENT TEACHING ENGLISH AT THE AZERBAIJANI UNIVERSITY OF LANGUAGES	215
Malahat Garayzadə THE ROLE OF EDUCATION IN THE FORMATION OF MULTICULTURAL RELATIONS	217
Mehbarə Qəribova ALMAN DİLİNİN İNNOVATİV METODLARLA TƏDRİSİNDƏ MULTİKULTURALİZMİN ROLU	218
Pərvanə Qasimova MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞMASINDA TƏHSİLİN ROLU	220
Şəbnəm Məmmədova AZƏRBAYCAN VƏ QARAQALPAQ UŞAQ ƏDƏBİYYATI: MƏQSƏD, VƏZİFƏ VƏ FUNKSIYALARIN QARŞILIQLI ƏLAQƏSİ	221
Sevda İmanova MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞMASINDA MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI SƏRİŞTƏNİN ROLU	222
Sevinc Əhmədova MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞMASINDA TƏHSİLİN ROLU	224
Ülviyyə Mehdiyeva MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞMASINDA TƏHSİLİN ROLU	225
Vusala Abbasova THE STRUCTURE AND SEMANTICS OF METAPHORIC LANGUAGE IN A MULTICULTURAL CONTEXT	227
Zəminə Axundova DÜNYADA BAŞ VERƏN PROSESLƏR FONUNDA TƏHSİLALANLARDA MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞDIRILMASI	228
Auda Sobor БИЛИНГВАЛЬНАЯ ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ И ДИГЛОСНАЯ ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ	230
Севда Кадиева МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО И СИСТЕМА ОБРАЗОВАНИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ	231
Наргиз Сеидова РОЛЬ ИЗУЧЕНИЯ ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА В СОВРЕМЕННОМ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ	233

<i>Эллада Тагиева</i> МУЛЬТИКУЛЬТУРНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ МОЛОДЕЖИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА	234
<i>Шукюфа Джабарова</i> ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ	236

Çapa imzalanıb: 03.05.2019.
Format: 84x108 1/16. Qarnitur: Times.
Həcmi: 15, 25 ç.v.

**TƏRCÜMƏ
VƏ NƏŞRİYYAT-POLİQRAFİYA MƏRKƏZİ**

Az 1014, Bakı, Rəsul Rza küç., 125/139b
Tel./faks 596 21 44; (055) 715 63 99
e-mail: mutarjim@mail.ru
www.mutercim.az